

Czeglédi Katalin

**A magyar nyelv szerepe
őstörténetünk kutatásában**

X.

A magyar-török nyelvviszony

Mahmūd al-Kāšyari török szótárának és nyelvtanának alapján

I. kötet

Czeglédi Katalin, Hungary, Pilisvörösvár, 2013.

Copyright © Czeglédi Katalin

Minden jog fenntartva

All rights reserved

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A könyv a következő Internet-címről tölthető le: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, kérjük küldjön egy emailt a következő címre:

mikes_int@federatio.org

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

ISSN 1570-0070

ISBN 978-90-8501-146-0

NUR 616

Czeglédi Katalin

A magyar-török nyelvviszony

Mahmūd al-Kāšyari török szótárának és nyelvtanának alapján

"A tudományban nincsen tekintélyi alap, csak a tények tudomásulvétele. Ha az mást mutat, mint amit valaki megállapított, akkor nem a tekintélyt, hanem a tényeket kell követni."

(LÁSZLÓ Gyula, 1995)

1. Előszó

Mahmud al Kāšyari török szótárában és nyelvtanában közel 1.600 olyan szót és számos grammatikai morfémat (képzőt, jelet, ragot) ismertem fel, amelynek magyar párhuzama van. László Gyula további gondolatait követve: "Általában minél több kérdést teszünk fel a leleteknek, annál gazdagabban felelnek nekünk." (LÁSZLÓ 1995:267), mint nyelvész elmondhatom, minél több szkíta-hun rokon- és utódnép nyelvét vonjuk be a magyaron kívül a nyelvünk kapcsolatainak a kutatásába, annál többen és egyértelműen felelnek a nyelvész kérdéseire. A válaszok azonban rendre ellent mondanak annak a 'tekintélyi alap'-nak, amelyet ma a Magyar Tudományos Akadémia a magyar nyelv eredetével, kialakulásával, tovább fejlődésével és a magyar őstörténettel kapcsolatban képvisel.

Már hat éve annak, hogy Bárdi László orientalista, sinológus professzor kérésére, a Helikon Kiadó megbízásából lefordítottam magyarra Mahmud al- Kāšyari orosz nyelvű kiadásának török szótárát és nyelvtanát. Azóta nem kaptam hírt a kiadásról, ezért elhatároztam, hogy a tervezett anyagot, a magyar-török nyelvviszonyt a kiadás előtt megírom. Tekintettel arra, hogy a szótár és nyelvtan sok olyan szót, nyelvtani elemet tartalmaz, amelynek magyar kapcsolatai vannak, ezeket kigyűjtöttem, feldolgoztam és az alábbiakban közzé teszem. Természetesen a lista bővíthető, ez az első lépés, mert ismereteim szerint Kāšyari anyagát ilyen szempontból még nem dolgozták fel. Közel 1600 XI. századi török szónak van magyar kapcsolata. Igaz, ezek között vannak képzett és többszörösen képzett, toldalékolt szavak is. Ehhez képest az akadémiai álláspont szerint csupán pár száz szót tartanak számon, azt is a magyarban jövevényszóként helytelenül.

Tekintettel arra, hogy az 1600 szó igen nagy mennyiség, ezért első lépésben 7-8 kötetre tervezve részletekben adjuk ki. Mindegyik kötet végén szerepelnek az adott kötet szavai abc sorrendben kétféleképpen, Kāšyari - Magyar és Magyar - Kāšyari formában. Az előfordulás helyéül nem az oldalszámot, hanem a szó sorszámát jelöltem meg. Ezt követik a Rövidítések, a Források és az Irodalom. Ezennel újtára bocsájtottuk az első részt.

Czeglédi Katalin, Pilisvörösvár, 2013.

2. Bevezető

Mahmud-al Kāšyari 11. században leírt gondolatai máig példa értékűek. Nem attól gazdagszik a nyelvünk, ha feladjuk a saját szokásainkat és a már meglévő tudásunkat s a helyébe idegeneket veszünk át és azokat használjuk. Ha így teszünk, a nyelvünk, a tudásunk csakis szegényedik s vele együtt a gondolkodásunk is kezd idegenné válni.

Mahmud-al Kāšyari szótárának és nyelvtanának az anyaga magyar szempontból is egyaránt jelentős mind a szókészlet, mind a grammatikai morféma és egyéb szempontból. Az alábbiakban szólunk néhányról.

Már a nyelveknek a családokba sorolása sem bizonyított. (CZEGLÉDI 2012). Innentől kezdve biztos alap nélkül maradt számos, a nyelvcsaládokat érintő kérdés, köztük "A török nyelvek helye az altaji nyelvek között" (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:60), továbbá az altaji és az uráli nyelvek viszonya. Mindezek után még több tévedést rejt magában a két nem igazolt nyelvcsaládnak, az urálinak és az altajinak a magyar nyelvvel való viszonya úgy, ahogyan azt a Magyar Tudományos Akadémia kutatói megállapították és mérvadónak tartják. Ennél már csak az a nagyobb baj, hogy ezt kell tanítani a felsőfokú, a középfokú és az alsó fokú oktatási intézményekben. Fokozni azonban még ezt is lehet, hiszen az őstörténetünket is ennek függvényében írták meg, amit így is tanítanak.¹

A kutatásaink értelmében világossá vált, hogy már a nyelveket is úgy sorolták nyelvcsaládokba, hogy az nincs összhangban a valósággal. A nyelvi kapcsolatok nem úgy működtek és nem úgy működnek, ahogyan annak a felállított nyelvcsaládok szerint kellene. A hetvenes években összegzett tudományos álláspontot az Akadémia ma is mérvadónak tartja, holott bizonytalan és hipotetikus, a kutatók két táborba sorolódtak. Eszerint "A török nyelvek a mongol és a mandzsutunguz nyelvekkel együtt az ún. altaji nyelvek csoportjába tartoznak. Egyesek ide sorolják a koreait sőt a japánt is. Az előbbi idetartozása vitatható, de további kutatásokat igényel, a második idetartozása valószínűtlen. Az altaji nyelvek összetartozásának a jellege ma élénk vita középpontjában áll. Az egyik tábor véleménye szerint (Ramstedt, Poppe, Räsänen, Baskakov) e nyelvek genetikusan is rokonok. A mások (Clouston, Doerfer, Ščerbak, Németh, Sinor) véleménye szerint a kapcsolat történeti jellegű, másodlagos érintkezések eredménye. Ligeti Lajos szerint a rokonság hipotetikus jellegű, még nem bizonyított, de tagadására sincs kellő alap. Róna-Tas szerint a rokonság bizonyítékaként felhozott érvek nem meggyőzőek, a felhozott adatok korai kölcsönzést és nem rokonságot tükröznek, e korai történeti kapcsolatokat megelőző közös altaji alapnyelv feltételezése azonban nem zárható ki. Az altaji nyelvek között mutatkozó kétségtelen megfelelések részben, a fenti tényezőkön kívül, tipológiai, areális, konvergencia és közös szubsztrátum jelenségekre is visszavezethetők. A török és a többi altaji nyelvek között fennálló szoros kapcsolatok miatt a török nyelv magyar őstörténeti jelentőségének mérlegelésénél a mongol és a mandzsutunguz nyelvek tanulságait is figyelembe kell venni. Egyes kutatók a török nyelveknek az altajinál távolabbi genetikai rokonságát is lehetségesnek tartják. Beszélnek az altaji és az uráli nyelvek rokonságáról (Sauvageot, Räsänen), vagy újabban az altaji és a többi ún. nosztratikus nyelvek (uráli, indoeurópai, semita, hamita, dravida) rokoni kapcsolatairól (Illič-Svityč). Németh Gyula a török és a finnugor nyelvek között különlegesen régi, "rokonságszerű kapcsolatot" feltételezett. E távoli rokonítások igen vitatottak, a magyar őstörténet török háttérére szempontjából pedig nem jelentősek." (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:60)

A fent jelzett viták, feltételezések és megállapítások azért alakulhattak ki, mert a biztosnak

¹ Meg kell jegyezni, nem az legnagyobb baj, hogy tévedünk, hanem az, ha szándékot sem mutatunk arra, hogy érdemi vitákban vegyünk részt ezekben a témákban. Az pedig egyenesen tragédia, hogy a gyerekeink úgy nőnek fel, hogy igaz állításként kell nekik megtanulni a feltételezéseket, ugyanakkor a más lehetőségeket, más megoldásokat dilettáns munkának kell tartaniuk akkor is, ha több szakirányú diplomával és gyakran egyetemi doktori fokozattal, PhD-vel is rendelkeznek a dilettánsnak nevezett kutatók.

mondott szóetimológiák sem biztosak, hanem hiányosak és megalapozatlanok, továbbá azért is, mert a bizonytalan etimológiákat gyakran biztosként kezelték és ilyen alapokra építették a magyar nyelv finnugor rokonságát. Ezek után az altaji nyelvcsaládba sorolt nyelvekkel való magyar nyelvi kapcsolatokat a magyarnak az altaji nyelvekből való közvetlen vagy közvetett átvétellel magyarázták és magyarázzák. Miután tény nemcsak az uráli és az altaji nyelvcsaládba, hanem az indoeurópai nyelvcsaládba sorolt számos nyelvvel való magyar nyelvi kapcsolat is, a kutatóink elmélete és állásfoglalása alapján nem maradt más, csakis az, hogy a magyarba kölcsönzés útján török, iráni, szláv, angol, német stb. szavak kerültek be közvetlen vagy közvetett úton. A legnagyobb probléma pedig ott rejtezik, hogy a fenti tudós megállapításokból teljesen kihagyták a szkítákat és a hunokat, akiket ráadásul az indoeurópai nyelvcsaládba soroltak. Sajnálatos módon a fenti összegzésben arról nincs szó, hogy Ščerbak és társai hun eredetűeknek, hun gyökerűeknek tartják az egyes török nyelveket, de legalább többen közülük kutatják és számba veszik a hun nyelvi elemeket.

Már az eddigi munkáinkban is számos alkalommal bemutattuk és utaltunk arra, hogy a szócikkek írói úgy tartanak számon magyar szavakat ősi örökségként a feltételezett, a nem igazolt, biztosan nem létező uráli, finnugor, ugor nyelvi egységből, hogy figyelmen kívül hagyták, nem vették számba a török és a mongol sőt a további nyelvi adatokat. Az is nagy súllyal esik a latba, hogy Kāšyari török nyelvében mintegy 1600 olyan szó van, amelynek magyar megfelelője ismert és használt.

A kutatásaink értelmében újra kell vizsgálni a magyar nyelvnek az uráli nyelvcsaládba sorolt nyelvekkel való kapcsolatát, a magyar és az altaji nyelvek kapcsolatait, így a török, ezen belül a magyar és a bolgár kapcsolatokat, továbbá a magyar és a mongol, ezeken túl a magyar és az indoeurópai nyelvek kapcsolatát, köztük a szláv, az angol, a német, a latin stb. nyelvviszonyokat.² (CZEGLÉDI 2012) Jelen dolgozatban a magyar és a török nyelvviszonyra hívjuk fel a figyelmet, amelybe beletartozik Kāšyari török nyelve, amely az akadémiai nyelvészet korszakolása értelmében az ótörök korszakhoz tartozik.

Szólni kell további, ma is mérvadó akadémiai álláspontokról. A török nyelvek alakulásában megkülönböztetnek őstörök, ótörök, közép-török és újtörök korszakot. A máig kizárólagosan érvényesnek tartott korszakokra osztás több ellentmondást is rejt magában. Az "óstörök" korszak az első történetileg ismert török államalapításig, illetve az első töröknyelvű írásos emlékek koráig, a VI. illetve VIII. századig tart. Az első dátum a Türk kaganátus megalakulását (552), a második az első datált rovásírásos türk nyelvemlékeket jelöli. Az ótörök korszak alsó határát a kutatók eltérően adják meg. Egyesek a mohamedán arabság hatásának kezdetét (XI. sz.) mások a dzsingiszida mongol birodalom kialakulását (XIII. sz.) tartják az ótörök korszak végének. Ez utóbbi nézet kezd általánossá válni. A középtörök korszak a mai török népek irodalmi nyelvének kialakulásáig tart, ez a különböző török népeknél más-más történeti feltételek között, más időben történt. A török nyelveket kb. 100 millió ember beszéli. A török nyelveket két fő csoportra szokás osztani. Az első csoportba az ún. bolgár-török (r-török, ogur, csuvas) tartozik, amelynek egyetlen ma élő képviselője a csuvas. A másik csoportot köztöröknek (z-török, oguz) nevezik és több csoportra oszlik: A tulajdonképpen oguz csoport legfontosabb nyelvei az oszmán-török, a türkmén és az azerbajdzsán vagy azeri; a kipcsak-török csoportba tartoznak a kazáni tatár, a baskír, a kirgiz, a kazak, a nogaj, a karakalpak, a karacsáj-balkár, a karaim, kumük, egyes krimi tatár nyelvjárások, néhány üzbég nyelvjárás. Az ún. turkesztáni csoport legfontosabb nyelvei az üzbég, a turkesztáni török nyelvek

² Tekintettel arra, hogy ezeknek a nyelvviszonyoknak a kutatásai egyenként is külön szakembert igényelnek, ehhez a munkához csakis egyetemi vagy akadémiai kutató csoport létrehozása szükséges. Erre pedig csak abban az esetben nyílik lehetőség, ha a Magyar Tudományos Akadémia beismeri ezen a téren a tévedéseit és hajlandó a párbeszédre, a vitára, vagy pedig elveszíti azt a kizárólagos jogát, hogy a közoktatási és a felsőoktatási intézményekben tanítandó anyagot ő határozza meg.

(modern uigur, turki stb.), a szalar, egyesek ide sorolják a sárga uigurt is. Vitatott a helye a nemrég felfedezett, Iránban beszélt haladzsnak..... A szibériai csoport legfontosabb nyelvei az altaji török vagy ojrot, a hakasz, a sor, a csulimi és a tuvai. Ezekről sok archaikus vonásával válik el a jakut nyelv." (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:58-59)

Jelenleg a kutatásban általánosan elfogadott és alkalmazott nyelvcsalád elmélet szerint az altaji nyelvcsalád esetében is egy olyan ősi nyelvi egységet feltételeznek és tartanak kiinduló nyelvként, amiből idővel különvált az őstörök, az ősmongol és az ősz-mandzsu-tunguz. A feltételezések tovább folytatódnak, egyben a fentiekkel sincsenek teljes összhangban: "Őstöröknek nevezzük a török nyelveknek történeti-összehasonlító módszerrel rekonstruálható legrégebbi formáját. Ez a még egységet képező, de természetesen nem homogén alapnyelv kora, amelynek hosszú belső története van. Belső változásait nyelvjárási hálózatának kialakulását csak igen nagy vonalakban ismerjük. Legutolsó korszakában megindult a későbbi, őstörök nyelvek előzményeinek kialakulása, ezek kölcsönhatása ekkor még intenzív volt. Az önállósodás intenzívvé válása és a bolgár-török és köztörök csoportok kialakulása az időszámításunk kezdete körüli évszázadokra tehető. Az őstörök korszakra, még annak utolsó fázisaira sem rendelkezünk egykori írásos emlékekkel. Rekonstrukcióját belső és külső források figyelembevételével kell megkísérelni. A belső források adatait a török nyelvek emlékei, mai adatai, nyelvjárásai és rendszere szolgáltatják. A külső források elsősorban a nem-török nyelveknek az őstörök által átvett szavai valamint az őstörökből más nyelvekbe átkerült szavak. Igen nagy óvatossággal használható e korszak tulajdonnévi (nép, személy és földrajzi név) anyaga. Az őstörök nyelvállapot rekonstrukciójához fontos adatokat szolgáltat az összehasonlító altajisztika." (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:62-63)

Semmi nem igazolja ennek a rekonstruált nyelvi egységnek a valamikori meglétét. Ráadásul ennek a korszaknak a felső határa lehet akár i.sz. 700 is, amely 200 évre megközelíti az ún. magyar honfoglalást, másképpen Árpád népének a bejövetelét a Kárpát-medencébe. Ha ez lenne az igaz, akkor csupán 200 éve maradt volna a magyarságnak arra, hogy átvegye az őstörökből a jövevényszavakat. Ráadásul ezekből számon tartanak csuvasos jellegű őstörök jövevényszavakat és egyszerűen csak őstörök jövevényszavakat. Mindenesetre a fentiekből az is következik, hogy az őstörök korszak nyelvét, vagyis az i.sz. 552 előtti feltételezett őstörök korszak nyelvét alkotják az *r*-török és a *z*-török, másképpen a bolgár-török és a köztörök nyelvek ősei. Ezek után az őstörök korszakot a *z*-török nyelvek képviselik, másrészt az *r*-török nyelveket külön korszakolták ősbolgár, óbolgár, középbolgár és újbolgár néven, miközben a csuvas őscsuvas, ócsuvas, középcsuvas és újcsuvas korszakokra osztották. A *z*-török, azaz a köztörök és a bolgártörök valamint a csuvas korszakolások egymáshoz való viszonya között is rengeteg az ellentmondás, amit csak megerősítettek azzal, hogy a törököt a mongol és a mandzsu-tunguz nyelvekkel együtt az altaji nyelvcsaládba sorolták. Ennek az altaji nyelvi egységnek a korszakáról, a török és a mongol valamint a mandzsu-tunguz nyelvek különválásáról, annak idejéről és helyéről nem szól a fenti egyetemi jegyzet. Mint ahogy arról sem, hogy a csuvas népnévnek nincs részükről elfogadható magyarázata. Ráadásul azt sem vették figyelembe, hogy a csuvas nevű népcsoport viszonylag igen későn jelenik meg a Volga nagy kanyarulatában és ott rátelepedett a helyi volgai-bolgár birodalom népére. Innentől kezdve - a XIV századnál nem korábban - érvényes a csuvas elnevezés a Volga vidékén. (CZEGLÉDI 2011, 2012)

Az őstörök korszakot arra az időre teszik, amikor már vannak írásos források. "Időszámításunk IV. évszázadában a források már különálló török népekről beszélnek. 552-ben alakul meg az I. Türk Kaganátus, de egykorú török nyelvemlékeink csak az ún. II. Türk Kaganátus idejéről kezdve vannak. A török nyelvű emlékek mellett e korszak nyelvállapotának rekonstrukciójához figyelembe kell venni az őstörök nyelvekből más nyelvekbe átkerült jövevényszavakat, továbbá e kor más nyelvű forrásaiban felbukkanó őstörök glosszákat és tulajdonneveket is. A későbbi török

nyelvmemlékek és nyelvek is fontos adatokat szolgáltatnak e korszak nyelveinek rekonstrukciójához. ... Az ótörök korszak emlékei több nyelvet és nyelvjárást tükröznek. .... Ezért e forrásokat gyakorlati szempontból írástípusok és korszakok szerint csoportosíthatjuk. E szerint beszélünk rovásírásos, szogd írásos, ujjur írásos, manicheus írásos, bhrami írásos, és arab írásos emlékekről. E korszak emlékeinek nyelvei a köztörök típusba tartoznak, jellemzőik közül megemlíthető a szókezdő y-, a szóközépi -d- (egyesek helytelenül, e hangot már ebben a korban spiránsnak tartják), szókezdő helyzetben a d- és g- hiánya, a b > m fejlődés még csak szórványos, az ún. labiális attrakció (a nyílt illabiális magánhangzók labializálódása labiális magánhangzó után) még nem figyelhető meg, vagy csak ritkán. (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:64)

Miután az ótörök korszak emlékeit köztöröknek tartják, adódik a kérdés, milyen korszakból, mikor és hol vette át a magyar az ún. csuvasos jellegű ótörök jövevényszavakat, hiszen ennek az átvételnek már Árpádnak a Kárpát-medencébe bejövetele előtt meg kellett volna történni. Ráadásul arra sem kapunk magyarázatot, hogyan viszonyul egymáshoz a csuvasos jelleg és az ótörök korszak.

Az akadémiai álláspont szerint "A bolgár-török nyelvcsoporthoz egyetlen ma is élő képviselője a csuvas (1,7 millió). Két fő nyelvjárása a virjal (északi) és az anatri (déli), ez utóbbi az irodalmi nyelv alapja. A csuvasok a volgai bolgárhoz közelálló, de azzal nem azonos nyelvjárás folytatói, melyre igen erősen hatott a finnugor szubsztrátum és a kazáni tatár nyelv.". (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:84)

A helyzetet bonyolítja az, hogy a csuvas nevű nép viszonylag későn - nem korábban, mint a XIII. század - az ún. Csuvaszokja doroga-n, azaz csuvas úton jött komi-zürjén területről a Volga nagy kanyarulatába, ahol volgai bolgárok laktak. Ez azt is jelenti, hogy a csuvas nem a bolgár egyik nyelvjárásának a folytatója, továbbá nem a kazáni tatár nyelvnek a csuvasra történő hatásáról van szó. Az ó-orosz források fényében a csuvasok a kazáni tatár nyelv kialakulásában is komoly szerepet játszottak ugyanúgy, mint ahogyan a mai csuvasnak a kialakulásában játszott szerepet a csuvas a volgai bolgár szubsztrátummal együtt. S a volgai bolgárok hun eredetűek. Ráadásul a csuvasokra nem a volgai bolgár birodalom területén lévő finnugor nyelvi szubsztrátum volt hatással, hanem az orosz források és a földrajzi névi kutatások fényében is a csuvasok a komi-zürjén területről hozták a saját tárgyi, szellemi és nyelvi kultúrájukat.

Ezek után ennek a figyelmen kívül hagyásával az akadémikusaink által felállított őscsuvas, őcsuvas, középcsuvas és újcsuvas korszak alap nélkül maradt, továbbá okafogyottá vált a "magyar nyelvnek a csuvasos típusú jövevényszavai" megnevezés. Ráadásul az ún. csuvas bélyeg léte, amit bolgár bélyegnek is szokás nevezni (rotacizmus, lambdacizmus stb.), nem igazolt, tehát ismét alap nélkül maradtak a "magyar nyelvnek a csuvasos típusú jövevényszavai". (CZEGLÉDI 2011. A magyar-bolgár nyelvviszony.)

Végül az akadémiai álláspont szerint "A középtörök korszaknak a magyar őstörténet szempontjából legjelentősebb emlékcsoportja a volgai bolgárok nyelvmemlékei. ... a bolgár-török lakosság a XIV. század közepéig megőrizte nyelvét. A volgai bolgár nyelvmemlékek sírfeliratok, a legrégebbi emlék 1281/82-ből való." (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:77-78)

Ez azt is jelenti, hogy a volgai bolgár sírfeliratok korának volgai bolgárai a középtörök korszakhoz tartoznak. Nincs azonban szó arról, hogy hova sorolódnak az óbolgár és az ősbolgár elemek. Párhuzamosak lennének az őstörök és az ótörök korszakkal? Ez utóbbi kettőhöz nem tartozhatnak, hiszen azokat z-török nyelvek alkotják az akadémiai tanítás szerint. Ha ősbolgár és óbolgárokról szó van, akkor a volgai bolgár és a kaukázusi bolgárok hogyan sorolódnak be ebbe a

két korszakba, vagy hogyan viszonyulnak ehhez a két korszakhoz?. Tovább menve, az ósbolgár, az óbolgár valamint a középbolgár korszak kifejezéseikhez hogyan viszonyul az őscsuvas, ócsuvas, középcsuvas. Tovább bonyolítja a helyzetet, több ellentmondást is tartalmaz a TESz-ben az a gyakran alkalmazott meghatározás, mely szerint bizonyos magyar szavakat "csuvasos jellegű ótörök jövevényszó"-nak tartanak.³ Eszerint vannak z-török jövevényszavaink az ótörök korszakból és vannak csuvasos jellegű ótörök jövevényszavaink. Ezek után már csak az átvétel helye, ideje hiányzik.

Az akadémiai álláspont képviselői szerint "A középtörök források jóval gazdagabbak az ótöröknél. Elvileg itt is meg kell különböztetnünk a középtörök nyelven írt szövegeket, a szomszéd nyelvek középtörök jövevényeit és a nem török írásbeliségű kultúrák forrásainak török glosszáit és tulajdonneveit. Mivel azonban ez a korszak a magyar őstörténettől már igen messze van, az itt található anyag jelentősége elsősorban az, hogy segítségével az ótörök vagy őstörök alakot lehet rekonstruálni, az idevonatkozó forrásanyagot még vázlatosabban kell tárgyalnunk. A közép-török nyelvek emlékeit négy csoportra oszthatjuk. Az ún. keleti csoport irodalmi nyelve a kvárezmi, amely gyökereivel a karakhanida irodalmi nyelvbe nyúlik vissza, de egyben jellemző rá az erős oguz és kipcsak hatás, valamint az arab és perzsa egyre növekvő befolyása. Ezt az irodalmi nyelvet, amely fénykorát a XIV. században éli a Kvárezmen kívül az Aranyhorda központjában Szarájban, a Szir Darja alsó folyásánál, sőt a Krímben is használták. Helyi változatait az oguz és a kipcsak elemek különféle aránya jellemzi. Kutatását megnehezíti, hogy emlékei közül csupán egynek ismerjük egykorú kéziratát, a többi a kései másolatok többé-kevésbé torzító közvetítésével került hozzánk. A XV. században a timurida birodalomban a kvárezmi helyét a csagatáj irodalmi nyelv veszi át. Egyesek ezt (sőt a kvárezmit is) már az üzbég irodalmi nyelv korai formájának tartják. E korszakból igen gazdag irodalmi anyaggal rendelkezünk." (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:77)

Az arab írásos emlékeknél a csagatáj nyelv kapcsán szólni kell arról az álláspontról, mely szerint "Párhuzamosan az iszlámnak a törökök közötti terjedésével egyre nagyobb tért hódított az arab írás használata. A XI. században Kásgárból kiindulva terjedni kezd egy török irodalmi nyelv, melyet karakhanidának, hakanidának vagy közép-töröknek is hívnak. Ennek lejegyzésére már az arab írást használták. E korszak három kiemelkedő műve Mahmud al-Kásgari török nyelvtana (1072-1078/1226), a balaszaguni Jusuf Hasas Hadzsibnak "Kutadgu Bilig" (1069, másolatai XII/XIII. századtól) című munkája és Adib Ahmed ibn Mahmud jugnaki "Atabat al-haqaiq" című műve (XIII. sz. első fele, XV. századi másolatai). A karakhanida emlékek már jelentős változásokat tükröznek a korábbi nyelvállapotokhoz képest. A karakhanida irodalom az ótörök korszak legnagyobb terjedelmű és legváltozatosabb anyagot tartalmazó forráscsoportja." (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:68)

Adódik az első kérdés, hogy egy adott "török irodalmi nyelv, melyet karakhanidának, hakanidának vagy közép-töröknek is hívnak", hogyan lehet "az ótörök korszak legnagyobb terjedelmű és legváltozatosabb anyagot tartalmazó forráscsoportja"?

Számunkra a fentiekből leszűrhető egyik tanulság, hogy Káşyari török nyelve alapul szolgált a karakhanida irodalmi nyelvnek, amelynek a száalai a kvárezmi majd a csagatáj irodalmi nyelvhez vezetnek. A másik tanulság, hogy a korszak beosztások és a korszakok időbeli határai nem esnek egybe. Nem egyértelmű, hogy a karakhanida az ótörök vagy a középtörök korszaknak tartott

³ Az ótörök a fenti meghatározások szerint z-török lehet, a csuvasok az ó-orosz források szerint is komi-zürjén területről legkorábban csak a XIII. században jöttek a Volga nagy kanyarulatába, ráadásul legkésőbb a XIII. századtól már középtörök korszakról beszélnek. Az is ellentmondásos, hogyan viszonyul ehhez az óbolgár és a középbolgár korszak nyelve.

nyelve-e. Ha középtörök, akkor miért tarthat az ótörök a XIII. századig. A csagatáj pedig olyan ma nem beszélt nyelv, amelynek a gyökerei elvezetnek a fenti megállapítások alapján a kvárezmin keresztül a karakhanida irodalmi nyelvig, innen pedig még tovább, Mahmud al-Kāšyari török nyelvég. Következetlenségnek számít, hogy az egyik megfogalmazás szerint ugyanabba a középtörök korszakba sorolják a karakhanidát, vagyis Kāšyari nyelvét is, mint a csagatájt. Időben pedig csakis az i.sz. VI. század utáni időről lehet szó, hiszen az őstörök a VI. századi köfeliratok nyelvég tart. A fentiek alapján a magyar és a Kāšyari török nyelve közötti egyezések azért lehetségesek, mert a magyar átvette, kölcsönözte ezt a kb.1600 szót. Nagy kérdés, hol és mikor, ráadásul a fenti korszakbeosztások szerint a magyaroknak az átvételre 200 évük volt, legfeljebb 300. Az átvétel helye sem biztos. Hozzá kell tennünk, hogy egy nép csak akkor vesz át szavakat, grammatikai morfémaikat, ha az nincs meg a saját nyelvében, tovább menve azért nincs meg, mert a hozzá tartozó munkaművelet, tárgy, készítmény, növény, állat stb. sem ismert. A hiánynak az oka pedig az, hogy az emberek olyan helyről kerültek az átvétel színhelyére, ahol a természeti környezet nem kényszerítette őket arra, hogy ezeket az eszközöket használják, ilyen állatok, növények nem léteztek az ő korábbi lakóhelyeik környezetében. Ilyen hatalmas mennyiségű szóanyag és a vele járó nyelvtani elemek átvétele igen hiányos nyelvet feltételez, ráadásul az átvevő és az átadó nyelveknek a gondolkodása, az azokat beszélők nyelvi tudata is különböző kellett volna legyen. A magyar és a török viszonylatában ezekről szó sincs.

A kutatásaink során számos ponton már eddig is szembe kerültünk a fenti akadémikus megállapításokkal. Az alábbiakban bemutatom azt a mintegy 1600 szót Kāšyari anyagából, amelynek magyar rokona is van, miközben jelzem a szóetimológiákban megmutatkozó hibákat, tévedéseket. Előtte azonban szólunk magáról a Kāšyari kiadványról.

A szótárnak és nyelvtannak az alábbi orosz nyelvű kiadását fordítottam magyarra: Kiadó: R.B. Szulajmenov Keletkutató Intézet, Oktatási és Tudományos Minisztérium, Kazah Köztársaság, Almati „Dajk Press” 2005; a szerző neve: Mahmūd al- Kāšyari; a mű címe: *Dīvān Lugāt at-Turk*; arab nyelvről oroszra fordította és az előszót írta Z.-A. Auezova, a szótárat írta R. Ermers. A mű a Kazakisztáni Orientalisztikai Kutatások sorában jelent meg. A Szerkesztő Bizottság tagjai: I. N. Taszmagambetov (elnök), M.H. Abuszeitov (elnökhelyettes), Ju. G. Baranova, B. A. Kazgulov, B. E. Kumekov, K. Muminov, K. T. Talipov (Kazahsztán), R. G. Mukminova (Üzbegisztán), Sz. G. Kljastornij (Oroszország), M. Hazanov (USA), V. Furnyo (Franciaország). Az orosz nyelvű kiadás terjedelme 1288 oldal + 2 oldal.

2.1. A könyv előszavát és bevezetőjét a saját fordításomban tájékoztatásul az alábbiakban közre adom⁴

Jelen kiadvány elsőként tartalmazza a török szótárirodalom első szótárának, a „*Dīvān Lugāt at-Turk*” –nak az eredeti arabról való teljes fordítását, amelyet Mahmūd al- Kāšyari állított össze a XI. században.

A „*Dīvān*” al- Kāšyari –nak zseniális munkája hírnevet szerzett a muzulmán világ határain túl, általános emberi mértékben is az ismeretek legértékesebb forrása.

A javasolt kiadás szövegét Z. – A. M. Auezova keletkutató szerkesztésében állították össze s az arab eredetiből pontos fordításra törekedtek.

A könyv egyaránt ajánlott a történész-, a nyelvész-kutatóknak, a tanároknak és az olvasók széles körének. A török szótárirodalom történetében az első szótár, a *Dīvān Lugāt at-Turk* sorsa csodálatosan alakult. A szerzője Mahmūd ibn al-Huszejn ibn Muhammad al- Kāšyari tanúja volt a

⁴ Tekintettel arra, hogy jelen írás tájékoztató jellegű, eltekintünk a jegyzetek közzétételétől, amelyek megtalálhatóak lesznek a magyarra fordított teljes Kāšyari anyagban, hozzáférhetők más nyelvi változatokban (pl. orosz, azerbajdzsán, oszmán-török, német, angol) nyelvű változatban.

törökség rendkívüli hadi diadalának a muzulmán civilizáció hatalmas térségében a XI. században. A „Dīvān”, mint egyetemes szótár azért született, hogy megismertesse a muzulmán világot a hatalomra került török hódítók kultúrájával és nyelvével. A szerző látta a törökök nyelvében az erőt, amelyet összehasonlított az arab Megnyilatkozás muzulmán nyelvének erejével. A *Dīvān Lugāt at-Turk* a törökök nyelvének, történelmének és kultúrájának a belsejéből a külső világ felé irányul, a műfaja – kétnyelvű szótár, amelyet egy török írt arab nyelven a muzulmán világ egyesítése érdekében.

Az idő úgy hozta, hogy a XX. századig a török nyelv a maga sok nyelvjárásával elsősorban azoknak vívta ki az érdeklődését, akiknek anyanyelve volt, bár sok török szó átment a nem törökök nyelvébe is. Közel egy évezreden keresztül – a XI. századtól a XX. századig – az arab nyelven írt „Dīvān” úgy tűnt, hogy csak egy szűk muzulmán tudós kör számára volt ismert, akik az igazi lényegét megértették.

A XX. század elején, amikor a török nyelvjárások ismerői a legkülönbébbeknek tűntek politikai, földrajzi és felekezeti téren, - időnként jelentősen eltávolodtak egymástól – a „Dīvān” kéziratos másolatai a török nyelvészek kezébe kerültek, akik értékelték az igazi nagyságát ennek a ritkaságnak, amely pontos olvasatnak tűnt olyan egész sor szempont szerint is, amelynek az alapjait a modern turkológia rakta le. A „Dīvān” Jusuf Balaszagunskij Kutadgu Billik-e mellett lényegét tekintve az egyik legrégebbi könyv, amely a szövegeket török nyelven tartalmazza: az ő időben közeli elődei megőrződtek napjainkig, - az orhoni-jenyiszjeji írás emlékei, - amelyek eljutottak hozzánk más, nem könyv formájában – köfeliratok alakjában.

Jelen kiadás az első kísérlete a *Dīvān Lugāt at-Turk* arab eredetéről oroszra való fordításának. A sors akaratának köszönhetően a mai korban az orosz nyelv a kommunikáció összekötő szálává vált a nagyszámú török népek között. A „Dīvān” oroszra való fordításának elkerülhetetlenségét tudományos társaság jelentette be még a múlt század 60-as éveiben, de egy sor ok miatt nem valósult meg.

A *Dīvān Lugāt at-Turk* - amelyet arab nyelven hoztak létre és amelyben a török törzsek kultúráját és szókincsét írták le - gazdagsága és sokoldalúsága megköveteli ezen emlék kutatóitól és a fordítóitól legalább az arabisztika és a turkológia területén való kutatást, sőt az iranisztika és a Kína-kutatás területén való jártasságot is. A szöveg sokrétűsége a *Dīvān Lugāt at-Turk* időbeli távolsága miatt is elkerülhetetlenül hagy maga után néhány kérdést vitásnak és megoldatlannak, amely kérdések mindenek előtt a török szavak kiejtésére és a fordításra vonatkoznak. A turkológia terén az új kutatások javíthatják az általunk javasolt értelmezést annak ellenére, hogy a fordítók széleskörű ismereteket szereztek s a munka közvetett segítőinek a száma is tekintélyes, akiről szintén szólunk az alábbiakban. A fordító nagy elismerését fejezi ki a tanároknak, kollégáknak, a közeli ismerősöknek és mindazoknak, akiknek a részvétele lehetőséget adott az előkészületre és a *Dīvān Lugāt at-Turk* fordítására. Hálás a Kazakisztánban élő Fond Dzsordzs Szorosz-nak és a „Dajk-Pressz” kiadónak a szervező és finanszírozó támogató munkájáért, amelyet ennek az egyedülálló emlékeknek a fordítása érdekében tettek.

Az egész munka során különös hálával gondolt a tudományos vezetőjére és Tanítójára, aki megnyitotta számára az arab irodalom világát. Ő Anna Arkadyevna iszkoz-Dolinyina, a filológiai tudományok doktora, A Szentpétervári Állami Egyetem keleti fakultása arab filológiai tanszékének professzora.

Szapargali-aga Omarbekov nyelvjárás-kutató, a kazak nyelv nagyszerű ismerője, a filológiai tudományok doktora a nyelvtudomány témakörében tartott érdekes előadásai során világossá tette, hogy a *Dīvān Lugāt at-Turk* a mai török nyelvek kutatásakor nagyon időszerű.

A Keesz Verszteeh professzorral, a Hollandiai Nejmegen Katolikus Egyetem Közel-keleti nyelvek tanszékének a vezetőjével folytatott tudományos beszélgetések óriási segítséget jelentettek neki a *Dīvān Lugāt at-Turk* elemzésekor és a fordítás Előszavának a munkálataiban.

A Szómutató összeállításakor a fordításban nagy részt vett ki Alekszandr Kajzer, a Van Dale holland kiadó munkatársa, aki a különleges számítógépes programok egész sorát dolgozta ki. A

szöveg számítógépes megmunkálásában valódi segítséget nyújtott Rob Hekkersz, ennek a kiadásnak a programozója is.

Marat Katajevics Szembin, a kazakisztáni társadalomtudós jelentős információs segítséget adott azzal, hogy elküldte Hollandiába a szovjet turkológusok munkáit.

Hála a közeli hozzátartozóknak azért, hogy a fordítási munkálatokkal kapcsolatban segítségére voltak. Felbecsülhetetlen értékű a részvétele a kedves feleségének Robert Ermersz doktornak, az arab és a török nyelvtudomány szakemberének a szöveg folyamatos szerkesztésében és köszönet a számítógépes munkálataiban való részvételéért, a Szómutató összeállításában végzett munkáért és a török szótárirodalom kérdéseiről való konzultációkban való részvételéért. Horlan Matenovna Rahimbek, kitűnő pedagógus, az irodalom ismerője és értékelője, a fordító kedves Édesanyja nagy segítségére volt az orosz szöveg és a fordításhoz írt Előszó szerkesztésében. Az Édesapja Murat Muhtarovics Auezov, a nagyapja Maten Rahimbekov és a gyerekei: Zsanel, Zsami-Rianne, Hazir-Zserar az ihlet kiapadhatatlan forrásai voltak a fordítási munkálatokban és az új ismeretek keresésében.

Z. – A. M. Auezova
2004. április.

2.2. A könyv előszavában olvashatunk A *Dīvān Lugāt at-Turk* kiadásáról

A XX. század elejétől kezdve a „Dīvān” ismertté vált az egész világon, miután elterjedt a fordítási kiadások valamint az ó- és a közép-török nyelvek szótárainak egész sora, amelyek a szótárirodalom anyagát gazdagították. Elsőként 1915-1917 között Törökországban publikálta K. Rifat. 1928-ban a német keletkutató K. Brokkelmann hozta létre ennek a kiadásnak az alapján a „Közép-török nyelv szótára”-t. 1939-1941 között B. Atalaj kiadta az emlék török nyelvű fordítását, - majd pedig a faksimile (hasonmás) kéziratot (1941-ben) szómutatóval (1943-ban).

A fent jelzett kiadások – mindenekelőtt a „Dīvān” török nyelvre való fordítása, amelyeket B. Atalaj készített, - lehetővé tették Sz. Mutallibovnak, hogy 1960-1963 között lefordítsa üzbég nyelvre, és G. Abdurahmonov-val együtt összeállítsák a szómutatót a fordításhoz. 1969-ben a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Nyelvtudományi Intézete a „Dīvān” szótári anyagának a nagy részét bevonja a B. Atalaj török nyelvű fordításán alapuló átírásba, az Ótörök szótárba az orhoni-jenyiszeji és az ujjur írásos emlékek anyagaival együtt.

1972-ben Nagy-Britanniában adták ki Dzs. Klozen „A török nyelvek a XIII. századig etimológiai szótára”-t. A műbe hatalmas anyagot vontak be a *Dīvān Lugāt at-Turk* –ből, idézve a „Dīvān” hasonmás kézirat kiadásából, amelyet Atalaj készített elő.

Kínában 1981-1984 között kiadták a *Dīvān Lugāt at-Turk* újgur nyelvű fordítását, amelyet Ibrahim Muti, Imin Turszun és mások készítettek elő.

A *Dīvān Lugāt at-Turk* –nak az Amerikai Egyesült Államokban 1982-1985-ben megjelent angol fordítását R. Denkoff és Dzs. Kelli készítette elő a kézirat alapján és részletes tudományos jegyzetekkel valamint mutatókkal látta el.

1990-ben Törökország Kulturális Minisztériuma a „Dīvān” új hasonmás kézirat kiadását jelentette meg, amely visszaadta az eredeti színét és méretét. A kutatók széles körének nyílt lehetősége Mahmūd al- Kāšyarī eredeti halhatatlan munkájának a tanulmányozására.

1997-ben Kazakisztánban volt kiadva a *Dīvān Lugāt at-Turk* kazak nyelvű fordítása, amelyet A. Jegeibaj készített elő.

Ismereteink szerint a „Dīvān” teljes orosz nyelvű fordítása eddig még nem jelent meg, bár a "Szovjetszkaja Tyurkológija" című folyóiratban még 1972-ben, majd 1987-ben emlékeztek meg A. Rusztamov –nak az orosz nyelvű fordításról készített munkájáról.

A *Dīvān Lugāt at-Turk* fordításairól szólva tíz évet vártunk a napvilágra kerülésre, nem lehet szó nélkül hagyni az azerbajdzsán nyelvre történő fordítást, amelyet Halid Szaid Hodzsajev

készített elő a szovjet tudomány számára 1935-1937-ben. A „Szovjetszkaja Tyurkológija” tanúsága szerint 1988-ban ez a fordítás még kiadatlan maradt és az Azerbajdzsán Köztársaság Tudományos Akadémiájának a széfjében őrizték.

A fordító szól A *Dīvān Lugāt at-Turk*-nak a XX. századi kutatásokban elfoglalt helyéről.

A XX. században – a megalkotás után száz év múlva - a *Dīvān Lugāt at-Turk* az egész világon ismert lett, mint a tudás forrása, amelynek az értéke az idők folyamán csak nő.

A „*Dīvān*”-nak már az első kiadása - amelyet K. Rifat hozott létre 1915-1917-ben Isztambulban – kiváltotta a nemzetközi tudós közösség nagy érdeklődését.

A kiemelkedő német keletkutató K. Brokelmann 1918-tól kezdődően a cikkek sorát írta meg, amelyeket nyelvészeti kirándulásoknak, szólásoknak szentelt s amelyek a török törzsek életéről, nyelvjárásairól tanúskodtak s amelyhez Mahmūd al- Kāšyarī vezette el és 1928-ra előkészítette a fent említett „Középtörök nyelv szótára”-t.

1921-ben a német keletkutató G. Bergstresser a *Dīvān Lugāt at-Turk* szerkezetének szentelt egy cikket, amelyben összehasonlította al-Fārābī „*Dīvān al-Adab*”-jával. F Hommel 1923-ban jelentetett meg egy tanulmányt a „*Dīvān*”-ban szereplő ótörök közmondásokról.

A legkitűnőbb orosz keletkutató V. V. Bartold 1921-ben „A XI. század török-arab szótára” címen előadást készített, amelyet Péterváron az Orosz Régészeti Társaság Keleti tagozatának ülésén adott elő. A „*Dīvān*” történeti-néprajzi anyaga a legfontosabb forrásként szolgált V. V. Bartold számára a törökök történetéről szóló saját elképzelései kidolgozásában, amelyet legteljesebb mértékben a Közép-Ázsia török népeinek történetéről szóló ismert ciklusában fejtett ki s amelyet Isztambulban az egyetemen adott elő 1926-ban.

Ugyanabban az évben Sz. E. Malov orosz turkológus az ótörök irodalomról szóló saját szövegébe beletett néhány verset a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ból lefordítva azt orosz nyelvre, 1951-re pedig elkészítette „Az ótörök írások emlékei” tanulmányát, amelybe bekerült egy hatalmas anyag a „*Dīvān*” tanulmányozása kapcsán.

A 20-as években nagy jelentőséget tulajdonítottak a *Dīvān Lugāt at-Turk*-nak és a Szovjetunió török nyelvű területein az elemző vizsgálatok tárgyává vált (vö.: pl. B. Csobanzade és P. K. Zsuze Azerbajdzsánban, Dzs. Velidov Tatarisztánban, A. Fitrat Üzbegisztánban kiadott munkáit).

A 30-as évektől kezdődően M. F. Koprjulju török keletkutató jelentetett meg egy sor munkát, amelyet a – jelentős mértékben a *Dīvān Lugāt at-Turk* anyagán alapuló - török nyelvek történetének szentelt. Egy másik török tudós A. Z. Validi Togan 1932-ben írt cikkeket a *Dīvān* keletkezési dátuma pontosításáról és Mahmūd al- Kāšyarī életrajzának megírásáról.

1935-ben A. Germann publikál cikket a török törzsek térképéről, amelyet Mahmūd al- Kāšyarī készített és beletett a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ba.

Néhány év múltán a Szovjetunióban ehhez az igen érdekes témához fordul I. I. Umnyakov.

1935-ben a Szovjetunióban publikálták a „Türkmének és Türkmenia történetének anyagai”-t, amely tartalmaz néhány V. I. Beljajev idézte ismeretet Mahmūd al- Kāšyarī-ról és munkájáról, valamint töredékeket a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ból s amelyet a türkmén-oguzoknak szenteltek I. N. Lemanov (orosz nyelvre történő) fordításában.

A *Dīvān Lugāt at-Turk* török nyelvű fordításának a napvilágra kerülése - amelyet Atalaj készített (1939-1941) – adott lehetőséget arra, hogy Mahmūd al- Kāšyarī munkáját a török nyelveket ismerő - bár az arab nyelvet nem mindig – kutatók szélesebb köre tanulmányozza. A kiemelkedő szovjet turkológus A. N. Kononov következtetése szerint Atalaj fordítása „sajátos szerepet játszott a turkológia fejlődésében, a turkológusok kezébe a következtetéseket illetően mély és az anyag tartalmát illetően fontos munkát adott”. A *Dīvān Lugāt at-Turk* kutatásának a történetében jelentős esemény volt B. Atalajnak a kézirat hasonmás kiadása (1941-ben) és a „*Dīvān*”-hoz írt szövegmutató (1943-ban).

Az 50-es években O. Pricak jelentetett meg cikkeket, amelyeket a Karahanidák történetével foglalkozó vitás kérdéseknek és Mahmūd al- Kāšyarī életrajzának szentelt. 1956-ban A. Bombacsi fordított egy részt a „Török irodalom története”-ben a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ból vett költői idézetek

áttekintésére.

1958-ban került napvilágra Sz Ahalla kutatása, amely mint a mai török nyelvek egyikének történetéről szóló első munka kapcsolatos a *Dīvān Lugāt at-Turk* anyagával. 1959-ben adták ki Sz. K. Ibragimov és V. Sz. Hrakovszkij munkáját a kazak nyelv kialakulásának történetéről a *Dīvān Lugāt at-Turk* anyagainak fényében.

A szovjet turkológia történetében fontos esemény volt a *Dīvān Lugāt at-Turk* üzbég nyelvű fordításának a megjelenése, amelyet Sz. Mutallibov készített (1960-1963). A. N. Kononov értékelése szerint „a „Dīvān”-nak B. Atalaj és Sz. Mutallibov készítette fordításai a turkológusoknak rendelkezésükre bocsátottak egy reményteljes anyagot ennek a kiemelkedő emlékek a hangtani-nyelvészeti és szókészlettani kutatásai számára és a török nyelvek történetének mélyebb tanulmányozásához reményteli támaszként szolgáltak.”

A 60-as -70-es években a Szovjetunióban sok munkát adtak ki, amelyet Mahmūd al- Kāšyarī-nak és a *Dīvān Lugāt at-Turk* különböző szempontú megközelítésének szenteltek. Nagy részük a nyelvtudomány témakörébe tartozik és mindenek előtt a török nyelvek történetének tanulmányozásával és azok csoportosításával kapcsolatos (róluk részletes felvilágosítást lehet találni A. N. Kononov írásaiban a „Szovjetszkaja Tyurkologija” folyóiratban, ahol a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ról szóló kutatási tevékenységeket összegzi).

A 70-es években amerikai tudósok R. Denkoff és Dzs. Kelli publikált egy sor cikket a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ról, 1982-1985-ben pedig kiadták az angol nyelvű fordítását. A munkálatok során nagy figyelmet fordítottak a nem világos, a javított, a kiegészített és egyértelműen hibás kéziratrészekre, amely lehetővé tette a szöveg tudományosan megújított javítását s amely a régi kéziratokkal való munkálkodáshoz elengedhetetlenül szükséges. A fordítást olyan jelentős kutatások előzték meg, amelyeket a *Dīvān Lugāt at-Turk* dátumozásának problémáira fordítottak, valamint a későbbi betétek megvilágosításának és a kézirat szövegének kiegészítésével kapcsolatos módszerekre irányítottak, a történetének keletkezési körülményeire, a szókészlet szerkezeti felépítésére és a tartalomra, hiszen al- Kāšyarī a Könyvében az arab szókészlet kifejezéseit is használta, figyelmet fordítottak a „Dīvān”-ban felállított fonológiára. Denkoff és Kelli fordítását ellátták a török szavak szómutatójával a legrészletesebb névszói és tárgyi mutatókkal együtt.

A nyolcvanas évek publikációi közül, amelyek a *Dīvān Lugāt at-Turk* anyagát tanulmányozzák, meg kell említeni H. Korogla-nak az ótörök irodalomról szóló cikkét, valamint a pétervári keletkutató A. B. Halidov munkáját is, amelyben a *Dīvān Lugāt at-Turk*-nak az al Fārābī „Dīvān al Adab”-jával való összehasonlítását végezte.

A holland keletkutató R. Ermersz tanulmányában - amelyet a török szótárirodalom történetének szentelt az arab nyelvtudomány kategóriájában (1999-ben) - különös figyelmet fordított a *Dīvān Lugāt at-Turk* hangtani és mondattani elemzésére illetőleg a török nyelvtudományban betöltött szerepének a megvizsgálására.

Nagy érdeklődést mutatott ezen a téren I. Havensild kutatása, amelyet a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ban szereplő állatneveknek szentelt.

Az ótörök kultúra tanulmányozása elkerülhetetlenül elvezeti a kutatókat azoknak az ismereteknek a forrásához, amelyeket a szomszéd kultúrák hordozói hoztak létre: arab, iráni, kínai. Nehéz lenne túlbecsülni azon ismeretek összehasonlító tanulmányozásának fontosságát, amelyeket a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ben találunk összehasonlítva a törökökről szóló kínai források adataival. Az e területről szóló legutóbbi publikációk között meg kell említeni M. Biran cikkét a Karahanidákról, valamint a kazakisztáni kína-kutató Ju. A. Zuev monográfiáját, amelyet a korai törökség ideológiája elemzésének szentelt.

2.3. A továbbiakban Auezova szól A *Dīvān Lugāt at-Turk* kéziratának sorsáról

A *Dīvān Lugāt at-Turk* napjainkig egyetlen kéziratban maradt fenn, amelyet a Millet Genel könyvtárban őriznek Isztambulban. A kézirat 319 kb. 239 x 165 mm. méretű lapból áll, amelyben

mindössze a XX. században számozott 638 oldal van.

Az oldalon lévő szöveg kb. 175 x 115 milliméternyi helyet foglal el. Minden egyes oldalon 17 sor van, amelyet naszh kézírással írtak.

A szöveget nyilvánosságra hozták: a diakritikus (a betűk megkülönböztetésére szolgáló) jelekből ítélve azokat néhány szerző különböző időkben vitte bele a szövegbe. A kézirat területén különböző kiemelésekkel vannak készítve a megjegyzések és a betoldások. A címlapon a szöveg ugyanazon írással van készítve, mint az egész kézirat, de tartalma szerint nem kapcsolatos a „Dīvān”-nal.

A fenyőgyantából ítélve Mahmūd al- Kāšyarī a saját maga végezte munkát befejezte 466/1074 évben, a megőrzött kéziratnak a szövege pedig az eredetiből kétszáz évvel később 664/1266 évben át lett írva.

A „Dīvān” bevezető részében Mahmūd al- Kāšyarī rámutatott arra, hogy a munkája az abbaszida kalifának a Bagdadban uralkodó al-Muktadī-nak lett szentelve. Ha a „Dīvān” el is jutott a kalifához gazdagítva a könyvtárát, az 1258 után lehetett, mindenek előtt a mamelukokhoz jutott el. Kelli és Denkoff feltételezése szerint – akik felvállalták a „Dīvān” szövege történetének rekonstrukciós kísérletét - a könyv új birtokosa megalapozva a török nyelvek tanulmányozásának szükségességét elhatározta, hogy az eredetiről másolatot készít, biztosítva ezt a másolót, akinek a neve fel van tüntetve a kézirat végén: Muhammad ibn Abī-l-Fath asz-Szāvī, később – ad-Dimaskī. A másoló tanúsága szerint a munkája a hét első napján a huszonhetedik Savvālja 664-dik évében lett befejezve, vagy Krisztus születése után 1266 augusztus 1-én.

A címlapon a feliratokból ítélve 1400-1401 a kézirat Muhammad ibn Ahmad Hatību Dārajjā-hoz tartozik, aki Kairóban élt. Kiliszli Rifat feltételezése szerint, amelyet jóval későbbi kutatók is megtámogatnak, ő volt a nevezetes tudós Muhammad ibn Ahmad ibn Szulajmān al-Anszārī ad-Dimaskī ad Dārānī (745/1344-810/1407 évben).

825/1422-ben Badraddīn al-Ajnī a 30 kötetes antológia összeállítója Ikd al-zsumīn fī tarīh ahl az-zamān történetéről, belevett egy sor részt a „Dīvān” szövegéből a munkájának az első kötetébe. Az Ajnī-ből vett idézetek részeinek a szembeállítás a kéziratban megőrződött szöveggel arról tanúskodik, hogy éppen ezt a kéziratot használta fel. Isztambulba a kéziratot mihamarabb átszállították a mameluk államnak 1517-ben az oszmán meghódítása után. A megjegyzések sora és javítások magán a szövegen világosan az oszmán korszakban készült.

Például 1650-ben a „Dīvān”-ról készült megjegyzések bekerültek Kātiba Cselebi ismert bibliográfiai munkájába, aki mint Hazszsi Halifa, Kasf az-Zunūn is ismert. Más megjegyzések a „Dīvān”-ról a XX. századig nem ismertek.

A XX. század elején a kézirat egy Nazif Pasa nevű emberhez tartozott, aki Törökországban Vanyi Ogullari-ban élt, ő odaadta ajándékba egy hölgy rokonának, mint értékes holmit. Körülbelül 1917-ben a könyv ki volt állítva eladásra az Isztambuli könyvpiacra és megvásárolta egy híres könyvbarát Ali Emir. Később (Ali Emir egész gyűjteményével együtt) a könyv Isztambulban a Fatih kerületben lévő Millet Genel könyvtárba került. Itt őrzik a mai napig.

Megismertette az olvasót a törökök gondolkodásmódjával, Mahmūd al- Kāšyarī nem egyszer idézett verseket, ahol a legmagasabb erőként, az emberi sorsok beteljesedéseként ismerik el az Időt: Kozmosz-Idő, Világ-Idő, Sors-Idő. Az arabban ezt az értelmezést a *zamān*, a törökben az – *uzlak*, *ūd*, *uzuk*, *azsun* szavakkal adják vissza:

„Ilyen az Ő (Időnek a) szokása,
más – puszta szavak:
mikor elengedi a nyilat célozva a múltó világot,
és hegytetők omolnak össze” (DLT. 90. oldal)

„Amikor hozzád jönnek a megpróbáltatások és a megfosztások,
légy türelmes, - mond, hogy ez is elmegy.
Légy járatos abban, amit az Idő tesz,
és ne menj minden szegénység nyomába, bánkódván” (DLT, 548. oldal).

Mahmūd al- Kāšyarī munkájának az Idő sajátos sorsot készített elő, a titkos magány századán át megjelentetvén az ő világát az ismeretek és az ihlet értéktelen forrásának minőségében.

2.4. Auezova szól A *Dīvān Lugāt at-Turk* megalkotásának céljáról is

A *Dīvān Lugāt at-Turk* a muzulmán világban a török törzseknek az óriási katonai-politikai győzelmének idején született. A XI. században a türk-oguzok mostanáig ismertek arról, hogy alapvetően, mint zsoldos harcosok a muzulmán uralkodók seregeiben a Szeldzsukok dinasztiájának a vezetése alatt hatalmas területeket hódítottak meg, amelyek az arab és az iráni dinasztiák ellenőrzése alatt voltak Horaszántól a Földközi-tengerig Közél-Keleten, valamint Kis-Ázsiát s győzelmet arattak a bizánci császár felett. A X. század végén a keleti törkök a Karahanidák dinasztiájának irányításával, akiknek a fővárosa Kāšyar volt, megerősítették a hatalmukat Közép-Ázsiában a Szamanidák iráni dinasztiája feletti győzelem után.

Mahmūd al- Kāšyarī munkája különösen a szógyűjteményhez írt Előszó – nyilvánvaló bizonyítéka a szerző legmagasabb lelki és érzelmi felemelkedtségének, aki elének tárja a törökök világát – a népet, akit a Mindenható választott ki, hogy irányítsa a világot:

„...Allah a Mindenható hozta a Siker fényét a törökök csillagzatára,
uralmuk szétterjedt az égtelen tájon,
at-turk-nak nevezte őket
és ellátta hatalommal,
a Kor Uralkodóivá tette
és a világ uralmának a gyepölőjét a kezükbe adta,
a (többi) ember fölé emelte,
megerősítette azokat, akik az igazsághoz fordulván hozzájuk közel és odaadók voltak”
(DLT, 2. oldal)

Az Előszó-ban Mahmūd al- Kāšyarī rámutat arra, hogy a munkája az Abbaszida kalifának al-Muktadī-nak (1075-1094 év) van szentelve, akinek a szemében van a muzulmán többség, a legnagyobb szellemi tekintély:

„Én megírtam a Könyvemet kérve Allahnak, a Mindenhatónak a segítségét, és azt *Dīvān Lugāt at-Turk*-nek neveztem el azért, hogy Örök Emlékévé és Felülmúlhatatlan Értékévé váljon Öccelenciájának (a nemzet folytatójának), a szent és prófétának, a mohamedán papnak, a Hasimitáknak és Abbaszidáknak, a mi Urunknak és Oltalmazónknak Abū-l-Kāszima Abdallah ibn Muhammad al-Muktadī bi-Amrillah-nak, az Igazhitű Emirnek, a világ Parancsolójának...” (DLT, 3. oldal).

A törökök történetében az első szótár - amely megismerteti az ő nyelvükön keresztül a muzulmán világot – mint remekmű lett kigondolva, méltó a törökök hadi győzelmére mint az ő kultúrájuk és szellemük győzelmének bizonyítéka.

2.5. A *Dīvān Lugāt at-Turk* szerzőjéről a következőket tudhatjuk meg

Mahmūd al- Kāšyarī az Előszóban megalapozza a jogosságát a török nyelvjárások első gyűjteménye létrehozásának, amely az ő fő érveivel együtt világos gondolatokat tartalmazó irodalomtörténeti mestermű, alkotás, eredet és hadi remekmű:

„Közülük (törökök közül) én – a legékezzelőbbak és az előadásban a legvilágosabbak egyike, a legműveltebb, a legnemesebb származású és a legügyesebb a kopja vetésben” (DLT, 3. oldal)

Al- Kāšyarī közli a török nyelvjárások területén lévő gazdag ismereteinek a megszerzési módjait:

„Keresztülmentem a városaikon és a sztyeppéjükön, megismertem a nyelvjárásaikat és a verseiket: török, türkmén-ogúz, Zsakil, Jagmā és kirgiz” (DLT, 3. oldal).

Az anyagból, a „*Dīvān*” bemutatott szövegéből egyértelműen kitűnik, hogy a nyelvjárások

száma annál jóval nagyobb, mint amit a szerző tanulmányozott.

Az önéletrajzi tájékoztatóban Al- Kāšyarī csak megemlékezik az apja születésének a helyéről – Barszgan városról, amely az Iszik-Kül tó déli partján helyezkedik el. Maga a szerző származását tekintve Kašyar-i születésű – a Karahanidák vagy Hakaniták, ahogyan al-Kāšyarī nevezi őket, birodalmának központja. A **urdū** szócikkben a szerző közli, hogy Kāšyar ismert volt a törökök számára úgy is, mint **urdū kand**, azaz „város, amelyben az uralkodók élnek” (D:T, 74. oldal).

A szerző tájékoztatója a saját nemesi származásáról és a Kāšyar-ról, mint a Karahanidák fő rezidenciájáról szóló ismeretek a kutatók (Pricák, Zsuzs és mások) egész sorának adtak alapot arra, hogy feltételezzék, hogy a „*Dīvān*” szerzője maga is a Karahanidákhoz tartozott. Az **ujgur** szócikkben példát hozva a *hamza* –nak *h*-ra való cseréjére az oguz nyelvjárásban, Mahmūd al-Kāšyarī megjegyzi:

„Ennek okán a mi emir-öseinket **hamīr**-nak nevezték... A mi ősünket, aki elhódította a török földeket a Szamanidáktól, Amīr Buhra (Ti)kīn(?)...-nek hívták...” (DLT, 69. oldal).

Zsuzs feltételezése szerint Mahmūd al- Kāšyarī őseinek egyike volt Haszr ibn Ali (meghalt 1012-ben vagy 1013-ban), aki befejezte a Szamanidák uralta Transzokszania földjeinek a meghódítását és aki megalapította a Karahanidák új dinasztiáját Kāšyar központtal.

Pricák, támaszkodva a „*Dīvān*” fent említett részletére és egy sor történelmi forrásra, hihetőnek tartja, hogy Mahmūd al- Kāšyarī utóda volt Harūn (al-Haszan) ibn Szulejmán-nak, aki a Bograhan - 992-ben Transzokszania első meghódítója, Buhara elfoglalója - címet viselte. Továbbá Pricák feltételezi, hogy Mahmūd al- Kāšyarī apja Huszejn ibn Muhammad és Barszgan emir, Bogra-kan unokája szintén viselte a Huszejn ibn Muhammad nevet, - egy és ugyanaz a személy.

Úgy ítéljük meg, hogy a „*Dīvān*” a szerző nemzeti kultúrája és anyanyelve iránti hatalmas szeretetéről, a rájuk való büszkeségéről tanúskodik, valamint arról, hogy a „*Dīvān*”-nak óriási felvilágosító hatása van más nyelvek és kultúrák hordozóira, a „*Dīvān*” leggazdagabb tartalma és a megtervezett szerkezeti felépítése egyformán tükrözi a szerző legmagasabb lelki és szellemi állásfoglalását.

2.6. Olvashatunk A *Dīvān* Lugāt at-Turk megalkotásának koráról

A Karahanidák és a Szeldzsukok hódításaihoz a XI. században Közép-Ázsia és a Közel-Kelet számára új történelmi időszak kezdete kapcsolódik. Ezzel egy kicsit részletesebben foglalkozunk.

A X. század közepére az Abbaszida kalifátus elvesztette az adminisztrációs egységét és a politikai stabilitását. Így a hatalom Nyugat Iránban és Irakban (beleértve Bagdadot, az Abbaszida kalifátus fővárosát) 945-től 1055-ig a Buidák dinasztiájának a kezében volt, Kelet-Iránban és Transzokszániában (999-ig) a Szamanidáknál pedig Afganisztánban és Horaszánban (1040-ig) – a Gaznevidáknál. Nyugaton Egyiptom és Szíria tartománya, mielőtt hozzájuk csatlakozott volna az Abbaszida kalifátus, a Fatimidák uralkodtak, a X. században pedig az északi részüket a bizánciak hódították meg, akiknek a felváltására a keresztések jöttek.

Az Abbaszida kalifátus szétesése után új állami, társadalmi és vallási intézmények létrehozásának az alapvető központjaivá vált Irán és Irak, itt alakult ki a kis királyi tartományok egész sora, amelyeket uralkodó dinasztiák vagy a szövetségeseik hoztak létre. Az előző földbirtokosok és hivatalnokok helyére új katonai-politikai elit jött, előterjesztve a nomád törzsek vezetőit és a zsoldos katonákat. Az állam stabilitása a katonáktól kezdett függeni, akiknek a jelentős részét zsoldos katonák alkották, a kormányzás félféudális jellegű volt. Minden tartományban helyi kultúra fejlődött ki: az arab tartományokban – a költészet, a kézirat és az építészet művészete, Iránban erőre kapott a perzsa nyelven és művészetben alapuló muzulmán kultúra új típusának fejlődése.

A Buidák kormányzása a családi szövetségekre támaszkodott, ahol a család minden egyes uralkodó tagja saját irányítása alatt lévő tartományt kapott. A hadseregek, amelyek a dajlamiti gyalogságból és a török lovasságból álltak, alosztályokban voltak megszervezve, amelyek nagy

hűséget mutattak a hadi vezetőik és az állam iránt. Az alosztályok között fegyveres konfliktusok keletkeztek, kiélezve az uralkodók közötti viszonyokat. Ezek az ellenségeskedések a központi irányítás komoly gyengüléséhez vezettek különösen attól kezdve, hogy a Buidák felhatalmazták a katonákat, hogy adókat szedjenek meghatározott telkekről az értük való szolgálat megfizetése érdekében, ezeket a begyűjtéseket – mint korábban – *iktā*-nak nevezték.

Kirman, Farsz és Huzisztan tartományban a törökök és a dajlamitok soraiból való katonai vezetők saját ellenőrzést állítottak fel a földművelők fölött, felváltva az irányítás előző rendszerét. Az eszközök adaléka a földművelés fejlődésében ténylegesen megszűnt, a paraszti munkát gyors haszon érdekében használták, amely végül a mezőgazdaság széteséséhez vezetett Irakban és nyugat Iránban.

Kelet Iránban és Transzokszaniában a Szamanidák dinasztiája fél évszázadon keresztül tartotta az irányítási rendszert, amely az Abbaszidáknál alakult ki és a helyi arisztokráciára és a földművesekre támaszkodott. Szidzsisztánban, Horezmben és Afganisztánban helyi vezetők vagy a zsoldos hadsereg elitjéből származók uralkodtak. Hasonlóan az Abbaszidákhoz, a Szamanidák a muzulmán kultúra oltalmazói voltak. A X. században Buhara lett az új perzsa-muzulmán irodalom fejlődésének központja, az iszlám történetében elsőként – nem arab nyelven, a komédia.

Ugyanakkor a Szamanidák állama valójában szétesett már a X. században: az ő birtokukat Horaszánban és Afganisztánban Alptegin hódította meg, katonai vezetőjük zsoldos katonák közül való, akit Gaznu fővárosának a minőségében választottak. A Gaznevidáknál a zsoldos hadsereg elsőként vált meghatározó erővé az állami irányításban. Uralkodók azok lettek, akik a múltban maguk a rabszolgák közül kerültek ki. Úgy, mint a Buidák, ők is engedélyezték a katonáiknak az *iktā*-t, de mindemellett fenntartották a Szamanidák alatt kialakult adminisztrációs rendszert, a földbirtokok és a fejadó begyűjtésének központi ellenőrzése számára. A Gaznevidák is támaszkodtak a muzulmán szellemi vezetőkre, akik megesküdtek a kalifa iránti hűségükre, folytatva a muzulmán képzést és a perzsa irodalom megújítását. A közel-keleti államok fejlődésének és a működésének ebben az időszakban a meghatározó tényezője volt a zsoldos katonákból álló hadsereg, a decentralizált kormányzás és a perzsa-muzulmán kultúrára támaszkodás. A XI. század közepére a Gaznevidák vezetősége a Közép Ázsiából jött új erőknek adta át a helyét.

Közép Ázsia Irán és Kína közötti részeket a nomadizáló török törzsek lakták, akik lótarással és birkatenyésztéssel foglalkoztak. Rendszerint kis csoportokban éltek, akik a közös érdekeket megtudták erősíteni, például a legelők felosztását vagy a megtelepedett lakosság földjére irányuló hadjáratok előkészítését. A VII-VIII. században a törökök, akik Kína keleti határainál éltek, a biztosan őrzött Tan dinasztia, az újabb legelők keresésében elkezdtek nyugatra vándorolni, migrációs hullámot indítva el. Ennek eredményeként Közép Ázsia lakói ki lettek szorítva az Aral tengerhez, Transzokszániába, Horezmba és Afganisztánba. A nomád török törzsek kereskedelmi és kulturális kapcsolatokat hoztak létre a letelepült lakossággal, megvásárolva tőlük a gabonát, szövetet és fegyvert. Cserébe a nomádok marhát, bőrt, selymet és rabszolgákat ajánlottak fel. Ez az élénk csere elvezetett a piacok és a sztyeppei települések kialakulásához, sőt lehetővé tette a nomád törökök bekapcsolódását a karaván kereskedelembe Transzokszánia, a Volga vidék és északon Szibéria valamint keleten Kína között.

Az iszlám elfogadása előtt Közép Ázsia nomád török törzsei világnézetének az alapját a minden élő és élettelen világba beköltözött szellemekben, az Ég, a Föld, a Víz istenében való hit határozta meg. Itt volt elterjedve a sámánizmus, aminek a követői képesek voltak elkülöníteni a lelket a testtől és az ekstázis állapotában felrepülni az égbe vagy alámenni a földalatti világba. A sámánok olyan képességekkel rendelkeztek, hogy meggyógyították az embereket és álmokat értelmeztek. Közép Ázsia töröksége számára ismert volt a nesztoriánus prédikáció a sztyeppén és a buddhizmus, valamint a maniheizmus.

A X. század közepén keleti türk törzsek, akik később lerakták a Karahanidák uralmának az alapjait, felvették az iszlámot. Nem sokkal a X. század vége előtt az ogúzok, akikkel a Szeldzsukok dinasztiája kapcsolatos, szintén felvették az iszlámot.

A X. század végére Közép Ázsia török lakossága között erős egyesülés kialakulása kezdődött el a fejlett szociális és intézményesített hierarchiával, a kereskedelmi és vallási tapasztalattal, amely egyesítette őket a letelepedett népekkel. A törökök Közél Keletre jöttek kialakítva a politikai és kulturális potenciált, amely új uralkodó elit létrehozásához vezetett el.

A törököknek az Iszlám-hoz való fordulásával *gāzi* – katonák, akik őrizték a letelepült lakosság külső határait, - megszüntették a dzsihádot, a mohamedánok szent háborúját, ők korábban megakadályozták a törökök befolyását a saját földjükre védve a muzulmán közösséget a pogányság ellen. A törökök iszlám felvételével a *gāzi*-k meggyengítették a keleti határok védelmét, sokan közülük elmentek a *gāzi*-kkal Indiába, néhányan elmentek Bizánc partjaira. Kihhasználva a határok nyitottságát a keleti török törzsek a Karahanidák dinasztiájának irányítása alatt 922-ben meghódították Buharát, 999-ben pedig Szamarkandot.

A Karahanida elit gyorsan átvette a kelet-iráni muzulmán államok hagyományait. Közép Ázsiában a hagyományok megerősödése folytán az új uralkodók felosztották a hatalmukat nyugatira (Transzokszániában 1211-ig működött) és keletre (bekapcsolva Fergánát és Kāšyart). Transzokszánia új uralkodói elfogadták az Abbaszida kalifák tekintélyét és egyenesen vagy közvetve kisajátították az Iszlám terjesztését Transzokszánia, Kāšyar és a Tarim folyómente lakosai között.

Abban az időben, amikor a Karahanidák felállították a hatalmukat Transzokszánia felett, az ogúz törzsek a Szeldzsuk nemzetségek irányítása alatt 1025-ben átszelték az Amudarja-t. 1037-ben meghódították Nisapur-t, 1040-ben a Gaznevidák felett arattak győzelmet és új uraivá váltak Horaszán-nak, lerakva ezzel a Szeldzsuk birodalom kezdetét. A Szeldzsukok vezetője Tugril-bek és a fivére Csagri-bek elvezették a követőiket nyugat Iránba, vereséget mértek a Buidákra és 1055-ben ellenőrzésük alá vonták Bagdadot és a kalifátust. A Szeldzsukok kikiáltották magukat az Iszlám Szultánjainak, a közel-keleti birodalom uraivá váltak Horaszán-tól Irak-ig. Később nomád csapatok eljutottak Örményországba, Azerbajdzsánba és a bizánci Anatóliába, ahol 1071-ben a Mancikert melletti csatában vereséget mértek a bizánci seregre foglyul ejtve a császárt és megnyitották a törökök előtt egész Kis Ázsiát. A török törzsek elmentek Irakba is és Mezopotámiába kiszélesítve a Szeldzsukok hatalmát a Földközi tengerig.

A X-XI. századi események ahhoz vezettek, hogy az ogúz-törökök a vezetésük alatt egyesítették az Abbaszida birodalom nagy részét, a török-karahanidák Transzokszánia és Kāšyar uralkodói lettek.

2.7. A következőkben szól a törökökről a muzulmán világ szemével a XI. századi események előestéjén

A Szeldzsuk birodalom kialakulását és a Karahanidák Közép Ázsiában történő győzelmét megelőző száz év folyamán a törökök mint muzulmánok voltak ismertek alapvetően mint ügyes lovasok és harcosok, akiknek a nagy részét arab csapatok és iráni uralkodók alkották. A törökök társadalmi helyzete nem keltette fel más muzulmán népek képviselőinek az érdeklődését a nyelvük és kultúrájuk iránt.

Az Abbaszida kalifátus szétesése után a helyén kialakult részfejedelemségek idegen katonai elitre támaszkodtak. A Buidák, Gaznevidák, Karahanidák és Szeldzsukok vezetősége a Kaspi vidékről származókon és Közép Ázsia nomád török törzsein alapult. Ez az uralkodó elit etnikai, nyelvi és a történeti viszonyukat tekintve nem voltak kapcsolatosak az irányításuk alá tartozó lakossággal. Amikor valamilyen uralkodó a kormányzás fejévé vált, akkor a hatalom és a meghódított területek törvényszerűen a családok vezetői között oszlottak szét. Az idegenföldi, mindenek előtt a nomádok által felállított erők a zsoldos katonák védelmével kapcsolatosan kiegyenlítették a nomád elit katonai és politikai befolyását. Zsoldos katonákat rendszerint Közép Ázsiában a fiatal felnőttek közül vásároltak, hogy őket a házigazda udvarában neveljék. A zsoldos katonák csapatai egymás ellen hangolódtak a legfelső uralkodó tekintélyének

alátámasztása céljából. Néha úgy adódott, hogy a zsoldosok vették a kezükbe a hatalmat, a vezető hadvezérek pedig szultánok lettek, mint ahogy ez a Gaznevidák esetében is történt.

A katonáknak a muzulmán seregekbe való felvétele sajátos tulajdonsággal bírt. A katonák zsoldja a gazdájuknak a vagyona volt és meg lehetett vásárolni vagy eladni. A katona sorsa, a biztosítás és a biztonság teljes egészében a gazdától függött. A zsoldosok társadalmi helyzetét nem annyira a szolgálatuk, hanem a gazda helyzete határozza meg. Így a katona vagy a szultán rabja komoly vezetővé válhatott, nagy tisztséggel rendelkezhetett a seregben, vagy középszintű hivatalnok lehetett belőle. A guljámok vagy mamelukok helyzete összekapcsolódott a személyes odaadással és engedelmességgel, de korántsem jelentett alsórendű státuszt. Mi több, a katonák-rabok végül szabad polgárok lettek, akik a volt gazdák szolgálatában álltak és tulajdonjogot kaptak a családalapításra valamint a saját biztonságra. Az Abbaszida kalifátus szétesése után a zsoldos katonáknak a patrónusaik iránti személyes odaadását kezdte meghatározni az uralkodók katonai-politikai szilárdságának mértéke.

N. Lajt a kutatásaiban, amelyet a török irodalom történetének szentelt, megemlékezik a XI. század perzsa szerzőjének Kaj Kāūs-znak a *Kābūs Nāme* című művéről. Kaj Kāūs valamikor a Zijaridák egyik tartományát irányította a Kaspi déli partján, aki a munkáját a kormányzás kérdéseinek szentelte és megvizsgálta az összes lehetséges problémát, amely az uralkodók előtt álltak.

A *Kābūs Nāme* egyik részében vásárlási tanácsokat ad a raboknak a méltóság és a különböző török törzsek vezetőinek ilyen irányú hiányosságainak a leírásával. Kaj Kāūs a legrosszabb természetűeknek az ogúzokat és a kipcsakokat, a legjobbaknak pedig a hotaniakat, a karlukokat és a tibetieket tartja. A legbátrabbak és leghatározottabbak voltak a turgajok – szívósak és dolgozók -, a tatárok és a jagmák, lusták pedig a zsikilek. A *Kābūs Nāme* szerzője figyelmet fordít a törökök külsejének és fizikai tulajdonságainak a leírására összehasonlítva az indusokkal és arra a következtetésre jut, hogy éppen a törökök tűnnek a legjobb munkabírásuaknak. Figyelmen kívül hagyva azt, hogy a törökök Kaj Kāūs idejében már komoly pozíciókat foglaltak el a seregben és a kormányzásban, a *Kābūs Nāme*-ben ők csak mint rabok és szolgák vannak bemutatva.

A. Simmel kutatása tartalmazza a perzsa költészet elemzését, amely arról tanúskodik, hogy ebben az időszakban az irodalomban a hetyke lovas török uralkodó – aki hódolatát adja a bűnnek és a fogságba esett szívnek - alakjának a bemutatására a komédia ad lehetőséget.

Az ismert arab írónak al-Dzsihaiz-nak a „Törökök érdemei” című elbeszélésében a törökök, az irániak és az arabok közti kölcsönhatásokat tükrözi Bagdadban és Szamarrában abból az időből, amelynek a szemtanúja volt maga a szerző. Az elbeszélés a Fergana al-Fatha ibn Hākān (meghalt 861-ben) törzsből származó ismert török katonai vezetőnek lett szentelve. Al-Dzsahiz leírja a vitát Ibn Hākān és az udvari arab között a sereg etnikai összetevőit érintő kérdésben.

Ibn Hākān rámutatott az egyik helyen lakó horazaniak és törökök közötti közeli kapcsolatokra, összehasonlítva őket a mekkan-ok és medin-ek, a beduin-ok és a földbirtokosok, a síkságon és a hegyekben élők közötti viszonyokkal. A Próféta szavaira támaszkodva állítja, hogy a szövetségen és az együttműködésen alapuló viszonyok azonosak a rokoni kapcsolatokkal. Ez lehetővé tette számára azt a következtetést, hogy az egyesülésnek köszönhetően gyönyörű tulajdonságokkal és emberi értékekkel a törökök „arabokká” kezdtek válni, azaz hasonlítottak rájuk.

Al-Dzsahiz meggyőzően mutat rá, hogy az elbeszélő Ibn Hākān, arab, nem fogadja a török beavatkozását az arabokkal való egyenjogúságba, hangsúlyozva, hogy az arabokra jellemzőek olyan különleges tulajdonságok, amelyek megkülönböztetik őket más népektől: az a tulajdonság, mely szerint kapcsolatot éreznek a származás és a szónoklás művészete valamint a származásnak, a vérrokonságnak, az öregségnek, az apákra való hallgatásnak, az apaági rokonságnak, a hála és a versekben, valamint a prózában való megéneklés képességének, a régi legendák ismeretének megfelelő kapcsolat építésének szükségessége között. Maga al-Dzsahiz törekszik arra, hogy kiegyensúlyozza mindkét oldal jelentőségét és felsorolja a törökök érdemeit, hasonlítva az arab opponenshez Ibn Hākān-hoz. Mindenek előtt ő beszél a törököknek a hadi dolgokban való

felsőbbrendűségéről leírva az ő gyönyörű lovaikat, szól az ő jellegzetes ügyességükről, az állóképességükről és a harcban megmutatkozó bátorságukról, és a húsételek kedveléséről is. „A török – ez pásztor, lótartó, szelídítő, kereskedő, állatorvos és lovagló. Az egyes török maga magának nép”. És továbbá: Az étel csak akkor nyújt a töröknek élvezetet, ha ő maga termelte vagy hadizsákmányként szerezte”. A törökök al-Dzsāhiz szerint, - nép, amelytől távol áll a hízelgés, a kegyhajhászás, az alakoskodás, a rágalom, a képmutatás, a pletyka, a becsapás, a gőg, az igazságtalanság a társakhoz való viszonyukban. Nekik idegen az eretnokség, ők nem győzhetők le a különböző szektáknak a befolyására. Ők nem tulajdonítják el mások vagyonát a törvény ravasz értelmezésének eszközével. A legnagyobb fogyatékoságuk, amely vaddá teszi őket, a jóvátehetetlen epekedés a haza iránt, a földön való bolyongás és a futások utáni vonzóerő, a szenvedélyes törekvés a javak eltulajdonítására, a szokások buzgó betartása és a barátok folytonos emlékeztetése a győzelem örömeire és a nagy hadizsákmányok édes érzésére.

Dinamikus kölcsönhatások az arabok és a törökök között később tükröződtek al-Kāšyarī-nál a vágatásokon versenyző lovak alakjának a megalkotásánál. Al-Kāšyarī bemutatja, hogy a nyelv nem kevésbé fejlett az arabnál, és ezt az állítását a dicső lovasok érdemére metaforába önti:

„a török nyelvjárások egyformán haladnak az arab nyelvvel, hasonlóan, mint két ló a vágóban” (DLT, 5. oldal).

A XI. század eseményei változásokat hoztak a törököknek a muzulmán világban való bemutatásában: „Allah meghozta a Siker fényét a törökök csillagzatára”.

2.8. Al-Kāšyarī a török nyelv beszélőiről a következőképpen szól

Al-Kāšyarī olyan munkát hoz létre, amelyben tükröződik a „Század” hatalmas „Uralkodóinak” a törököknek a megnyerő alakja a harci dicsőség és a gazdag kultúra mellett, amely a muzulmánok számára kevésbé ismert. Al-Kāšyarī szerint ez a nép magában hordozza a legnagyobb emberi értékeket:

„...Rájuk jellemző a jótett, a szépség, az elegancia, az illemtudás és az udvariasság, az idők iránti tisztelet és a szavahihetőség, a szerénység, a büszkeség és a hősiesség, - minden, ami dicséretre méltó és nem számításból van!” (DLT, 177. oldal).

A Dīvān bevezető részében a szerző rámutat arra, hogy a *türk* népnév Türk névvel kapcsolatos, aki Jafet fia és Noe unokája, akitől az összes török származik, és párhuzamosan vezet el a bizánciakhoz, akiknek a népneve – Rūm – is a közös őshöz ment vissza:

„ők Rumnak, Iszaja fiának, Iszaak fiának, Avraam fiának a gyerekei voltak” (DLT, 20. oldal).

A cikkben al-Kāšyarī hangsúlyozza a türk szóval kapcsolatosan a törökök kiválasztottságát Allah előtt, újból összekötve a türk szót Noe utódaival:

„Türk – Noe fiának a neve egyes számban, de amikor a szó az utódairól folyik, ez a név gyűjtőnév”.

Odavezet hadisz is, akivel egyetértve Allah a törököknek előre meghatározta a harcos-nép, az isteni kegyelemből való, egész népek sorsa feletti uralkodónak a sorsát:

A Hatalmas és a Mindenható Allah mondta: Nekem van seregem, akit én *at-türk*-nek neveztem el és Keletre helyeztem. Ha Én megharagszom valami miatt a népre, Én teszem őt alattvalóvá” (DLT, 177. oldal).

A török-muzulmán kulturális minta – amely a törökök lelki állapotáról tanúskodik - létrehozására alap minőségként Mahmūd al-Kāšyarī – az első török lexikon megalkotója - a nyelvet határozza meg. A „Dīvān” fő célja – az arab nyelvű olvasóknak a törökök nyelvének a bemutatása, amelynek a követelménye az új birodalomban nem volt kétséges a szerző számára. A hadisz-ra való hivatkozással, akiről Buhará-ban és Nisapur-ban hallott, al-Kāšyarī állítja, hogy maga a Próféta előre meglátta a törökök győzelmeit és rámutatott az ő nyelvük tanulmányozásának az elkerülhetetlenségére (ld. DLT, 2-3 oldal).

Egyetértve al-Kāšyarī-val, a törökök magasan művelik a nyelvüket és különös vonzalmat mutatnak azok iránt, akik törökül beszélnek:

„A legjobb út hozzájuk – az ő nyelvükön való beszéd, amely vonzza a hallásukat és kényezteti a szívüket” (DLT, 2. oldal).

A „Dīvān” lapjain a szerző kétszer vezet el a török közmondáshoz:

ardam basī tīl

„A jótévő nagysága – a nyelvben van” (DLT, 66, 501. oldal)

és állítja: „az, aki megismerte a beszéd szépségét, az iránta való hála jeléül méltósággal fordul hozzá”.

Nyelvészeti tájékozódási pontként Mahmūd al-Kāšyarī számára a legfelső sorban a Koran (arab) nyelve szolgál, amely évszázadon keresztül tájékoztatta a muzulmán világot és a leggazdagabb kultúrájának az alapja. A törökök nyelve - egyetértve al-Kāšyarī-val - összefoglaló értelemben és formailag is azonos nagyságú az arabbal: ez a két nyelv „két lóversenyen vágató lóhoz hasonlít” (DLT, 5. oldal).

A különböző török törzsek képviselőit jellemezve al-Kāšyarī abból indul ki, melyik nyelvjárást beszélnek. A szerző (Kāšyarī) állásfoglalását ítélve és a közlését arról, hogy az apja rokona volt Balaszagun-nak, a keleti török nyelvjárások neki az anyanyelve volt: a legválasztékosabbnak a Hakānij és a Karahanidák nyelvjárását nevezi. A legfőbb érvek a keleti nyelvjárások mellett al-Kāšyarī számára a tisztaságuk és az idegen nyelvi hatások szabadsága miatt szólnak. A követelmény, amelyet a szerző feltár „Szó, amely a török nyelvjárásokat jellemzi” így hangzik:

„A legszebb beszédű a kifejezésben és a legválasztékosabb az, aki legalább egy olyan nyelvet ismer, amely nem keveredik a perzsával és nem vesz át idegen szokásokat” (DLT, 24. oldal).

A keleti türk nyelvjárások, mindenekelőtt a Karahanidák és Zsikal nyelvjárása szolgál a „Dīvān”-ban hiteles mintául, amelyek alapján elemzik a szóképzés szabályait és a többi nyelvjárás tulajdonságait is. A leghelyesebb nyelvjárásnak nevezi al-Kāšyarī azt, amelyen a Jagmā-k, a Tuhszī-k „és az Ilā, Artis, Jamār és Atil folyó völgyében lakók” beszélnek (DLT, 25. oldal). A törökök ezen csoportjának a nyelvi fölénye a szerző számára olyan fontos jelentőséggel bír, hogy a szóképzés szabályainak és a szavak ejtésének különböző változatainak a megvitatásánál a türk szó áll szakkifejezésként a „helyes nyelvjárások” beszélőinek a megjelölésére, amelyekről elkülönülnek az Oguzok, Kipcsakok és mások, akiknek a beszéde nem teljesen „helyes”. A példák nagy részére jellemzőek a mássalhangzó váltakozások, amelyeket az Oguz és Kipcsak nyelvjárásokból vett példák illusztrálnak s amelyek lehetővé teszik a „tisztá török” szavakkal való különbség bemutatását. Például:

„A törökök az utazót **jalkin**-nak nevezik, ők pedig (azaz az Oguzok és a Kipcsakok) **alkin**-nak mondják. A törökök a meleg vizet **jilig sūv**-nak nevezik, ők pedig **ilig**...-nek mondják. A törökök a gyöngyöt **jinzsū**-nek nevezik, náluk ez **zsinzsū**” (DLT, 26. oldal).

A türk-szeldzsukok a Közel Keleti új birodalom és az Iszlám Szultánjának a megalkotói, akik az Oguzok törzseihez tartoztak. Nevezetesen ők voltak a legismertebbek a nem törökök számára, az ő nyelvjárásuk rendelkezett a legnagyobb eséllyel arra, hogy meghallják az arabok és más muzulmánok. Az Oguzok nyelvjárását al-Kāšyarī úgy jellemzi, hogy az a „legkönnyebb” (DLT, 25. oldal).

Szemmel látható, hogy al-Kāšyarī elismerte az Oguzok sajátos helyét a török törzsek politikai hierarchiájában: adatokat hoz a török törzsekről, kiemeli az Oguzokat, mint különleges törzset felsorolva az elágazásait és a marhák bélyegeit, más török törzsekre vonatkozóan hasonló adatokat nem hoz. A „Dīvān” szövegében a szerző külön szócikket hoz „Szalzsuk” (Szeldzsuk) címen – „amely az összes szultán őséne a neve” (240. oldal)

Ugyanakkor a szóbeli rangsorban az Oguzok al-Kāšyarī szempontjából nem tudtak igényt tartani az elsőségre. Legfőbb akadálynak tűnt az iráni hatásnak való alávetettségük és a komédiából

való szavak felhasználása. Al-Kāšyarī nem szívesen teszi bele ezeket a szavakat a kexikonjába, pl. az oguzban lévő uran „valami rossz” szót. A szerző megmagyarázza: „Én úgy tartom, hogy ez a komédiából való. Az ogúzok keveredve a perzsákkal sok török szót elfelejtettek és azokat perzsákkal helyettesítették” (DLT, 51. oldal).

A perzsa *gazar* („répa”) szóval rokon példa az Ogúzoknál ismert szó **kasur** formában. A szerző itt még két szót hoz a komédiából, amelyet az Ogúzok átvettek (**aftabā, kalīda**), és újból idéz:

„keveredve a perzsákkal elfelejtettek néhány szót és azokat perzsákkal helyettesítették” (DLT, 217. oldal).

Al-Kāšyarī művének a célja a nyelvjárások csoportosítása, amely egy sor jellemző tulajdonság rendszerén alapul, lehetővé teszi két nagyobb csoport kiemelését: a keleti török nyelvjárások, amelyeket a szerző úgy értékel, hogy a leghelyesebbek, amelyek a tisztaságot megőrizték, az idegen nyelvi hatásokra nem hajlamosak és a nyugati török nyelvjárások, amelyek idegen nyelvi hatások - mindenek előtt a perzsa - alatt meghatározott változásokat viselnek el.

2.9. Olvashatunk A törökök Iszlám felvételéről is a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ben

A „Dīvān” első sorától kezdve világos, hogy a szerző világnézetében sajátos helyet foglaltak el az Iszlám és az arab kultúra értékei. A munkát az Abbaszida kalifának szentelve Al-Kāšyarī idejében sajátos értelmet hordozott. A török-szeldzsukoknak a Buidák feletti győzelmével (1055-1059-ben) kapcsolatos volt az Abbaszidák politikai tekintélyének a felállításása. A kalifák csak a Buidáknál viseltek formális uralkodói címet és a muzulmán-szunniták fejének számítottak, abban az időben maguk a Buidák voltak a siiták.

Tugril-bek, az első „Iszlám-Szultán”, akinek a vezetésével a Szeldzsukok felállították a hatalmat Bagdadban, úgy vonult be az Iszlám történetbe, mint a szunniták kalifájának védelmezője, aki véget vetett a Buidák siitái uralkodásának. A kalifa Tugril-bek-nek adományozta a *jamīn amīr al-mu minīn* (Az igazhitűek parancsolójának jobb keze”) címet.

A „Dīvān”-t a kalifának szentelve Al-Kāšyarī különleges szellemi státuszt adott a munkájának: ebben a perspektívában a törökök nyelvének a tanulmányozása az általános muzulmán elsőségek sorába került. A hálaadás a kalifának különös fontosságot jelentett a Szeldzsukok számára is, akik felvették az Iszlám Szultánjai címet. Hivatalosan ők saját missziót folytattak, mint szent kötelességet, amelyet a kalifa bízott rájuk.

Ibn al-Aszīr tanúsága szerint 349/960-ban a „türkök, akik 200 ezer sátort foglaltak el”, egyidejűleg felvették az Iszlámot. Szemmel látható, hogy itt a Karahanidákról volt szó, akik az első türk dinasztiaát állították fel és felvették az Iszlámot. A X. század második felétől kezdődően ők tették lehetővé annak az elterjedését Transzokszániában és Kāšyarban.

Bartold feltételezése szerint nem véletlenül lehetett kapcsolatos olyan nagyszámú embernek az Iszlámhoz való gyors és békés fordulása a Horaszánból való Kelimata muzulmán tudósnak a türk kagan udvarában való megjelenésével.

Az Iszlám tömeges felvételének az oka véleményünk szerint a következő: Iszlám alakja, amelyet a Karahanidák állítottak fel Kelimata és más muzulmánok küldetésének révén, nem mondott ellent a törökök saját hitének. Az Iszlám nem kényszerítette a törököket az előző hitbéli értékek mély meggyökeresedett rendszerének a megtagadására. A türkök folytatták a Taḡrī-hoz való vonzódásukat, a muzulmánokkal való viszonyukban az Ő nevét arab nyelvre „Allah”-nak fordították.

A „Dīvān” szövege világosan tanúskodik arról, hogy al-Kāšyarī számára nem létezett konfliktus az Iszlám és a törököknek az iszlám előtti hite között. A nagyszámú török idézeteket, amelyek az isten – Taḡrī – nevét említik, al-Kāšyarī teljesen természetesen fordítja le arabra a **Taḡrī**-t *Allāh*-ra cserélve:

taḡrī azsun turuttī
zsigrī aziz tazkinūr

**julduzlarī zsurkasib
tun kun ūzā jurkanūr**

„A Mindenekfeletti Allah megteremtette a világot és a magas mennyboltozatot, (adva) neki (állandó) forgást, csillagokat, amelyek rendben vannak felállítva, éjjel és nappal, váltakoztatva egymást” (DLT, 417. oldal).

**tun kun tabun taḡrīkā bujnamagil
kurkub aḡar ajmanū ujnāmagil**

„Nappal és éjjel imádták a Mindenekfeletti Allahot, nem áztatva magukat. (Legyen Előtte békesség és féltékenység, de) a békességben és féltékenységben ne játssz Előtte!” (DLT 609. oldal).

Jellemző al-Kāšyarī megemlékezése a török szent Kulbak-ról : „Kulbāk – egy török mozgónak a neve, aki a Balāszāgūn hegyeket látogatta. Mondják, hogy ő írta saját kezével a fekete kövekre (a szavakat): **taḡrī kulī kulbāk** „Allahnak rabja Kulbāk,” – és ott álltak a fehér színű feliratok. Ő írt fehér kövekre is, akkor feketék lettek a feliratok, - amelyeknek a nyomai a mai napig megőrződtek” (DLT, 239. oldal). Ezek a feliratok valószínű, az iszlám előtti időkre vonatkoznak, de **Taḡrī** nevét itt is *Allāh*-nak fordították.

A Karahanidák nagy tekintélye a keleti türk törzsek között – úgy tűnik – fontos tényező volt, amely lehetővé tette az Iszlám gyors terjedését Kelet Turkesztánban. A Karahanidák számára a X. században a legfontosabb stratégiai célnak tűnt a Szamanidák birtokának a meghódítása. Az Iszlám felvétele a Szamanidák feletti győzelem valóságos lehetőségét vetítette elő.

Az Iszlám felvétele a törökök számára a katonai-politikai életpályán a hatalmas sikereiknek egyik kulcsfontosságú tényezőjévé vált megnyitva az aktív párbeszéd lehetőségét úgy az arabokkal, mint a perzsákkal. Ugyanakkor a feltételezésünk alapján a XI. században az Iszlám értékei a törökök érzéseiben aligha estek egybe azzal, hogy az iszlám a lényegét tekintve az arabok és a perzsák számára jelentett sokat.

Az új hit felvételekor a törököknél a korai időszakban elsőként teljesen természetesen megjelentek a muzulmánosság külső tulajdonjegyei: olyanok, mint a Korán olvasása, imádkozás, a muzulmánoknak előírt szabályok betartása - és ami a legfontosabb – mostantól az arabokkal és a perzsákkal egyesülő törökök hagyományai rendszerének a megtartó képessége.

Az arabok és a perzsák inkább tekintették ezt a folyamatot úgy, mint a szomszédjaik kultúrálódása, aminek a harci hevét követte a szükséges mederbe terelés, felhasználva pl. most a széles muzulmán világ közös határának a megőrzésére.

A „Dīvān” arról is tanúskodik, hogy a török lakosság széles rétegének al-Kāšyarī idejében nem volt meg az áhítatos tisztelete a Korán előtt és még az arab nyelvet is csak kicsit ismerte. A Koránhoz fordulva a szerző kifejezi aggodását az iránt, hogy a szent szavak a gúny tárgyává válhatnak a hitetlenek között. Igaz, al-Kāšyarī óvatossága bizonyos fokig kétértelműnek tűnik, amikor idézi a szócikkében a Korán **szik** („férfi nemi szerv”) szavát:

„Mahmūd mondta: illendőségből és tiszteletből és a Magasságos Allah Könyvéhez való tartós viszonyulásból az olvasóknak az egyszerű török nép és asszonyaik körében mérséklődik a Magasságos (következő) szavainak felolvasása: *va ātat kulla vāxidatin munxunna sikkīnan* („...és közülük mindegyiknek adott kést...” K. 12:31) és a Magasságos más szavainak felolvasása: *mā jaftaxu llāxu li n-nāsi min raxmatin fa lā mumsika la xā va mā jumsiku fa lā mursila laxu min ba dixi* („Amit Allah a Saját kedvességéből kitár az embereknek, - nem lesz, aki ezt visszatartsa, amit ő visszatart, - annak nem lesz továbbküldője Ő utána”, K 35:2). Neki mérsékelni kell a hasonló versek olvasását az ő körében, mert ők nem ismerik annak az (igazi) értelmét és feltételezik, hogy az értelme ugyanolyan, mint ahogyan azt a saját nyelvükből ismerik. Ők vétkeznek, amikor nevetnek ezen” (DLT, 168. oldal).

2.10. A fentiekből egyértelműen kitetszik, hogy al-Kāšyarī munkája sok nyelv számára fontos.

Számos kutató és egyszerű ember foglalkozott vele érdemben, míg magyarokat nem találunk közöttük annak ellenére, hogy magyar szempontból kiemelkedő fontosságú Kāšyarī török szótára és nyelvtana. Ezt az alábbiakban, a következő fejezetben az adatokon keresztül tudatjuk a kedves olvasókkal, érdeklődőkkel és nem utolsósorban a szakemberekkel.

A Kāšyarī anyagából vett címszavaknak nemcsak a magyarban, hanem a törökség többi nyelvében meglévő alakokat, továbbá az oroszban, olykor egyéb más nyelvekben használatos formákat is hozzuk példaként. Látható lesz, hogy a mérvadó jelen magyar akadémiai tudományos álláspont számos esetben téves. Az ugor, finnugor, uráli ősi örökségként számon tartott magyar szavaknak a török párhuzamait rendre kihagyták a sorból. Ezeket is figyelembe véve az egyezések kulcsa a szkíta-hun és az ősmagyar nyelvben van. A magyarban és a török nyelvekben az egyezés ősi, genetikai rokonság miatt van. Az uráli nyelvekbe a szkíta-hun típusú nyelvekből kerültek a szavak átvétel útján. Ami a szláv nyelveket illeti, ott sem lehet ősi a szó, oda szkíta-hun és ősmagyar szubsztrátum nyelvi rétegből került.

Az alábbiakban tehát Kāšyarī címszavait követik a magyar s gyakran a TESz felsorolta uráli nyelvek adatai, majd a török illetőleg az orosz és egyéb nyelvi használatú formák.

3. Kāšyarī török nyelve és a magyar nyelv viszonya

Természetesen mint mindig, ezúttal sem hagyhatjuk ki a magyar mellett más, idetartozó nyelvek adatait. Bár nem a teljesség igényével, de lehetőség szerint utalunk rájuk. Közel 1600 címszót vettünk fel a listára Kāšyarī könyvéből. Ez elvileg lehetne több, azonban én csak ennyinek ismertem fel a magyar vonatkozásait. Ugyanakkor lehetne kevesebb, ha címszóként csak az abszolút szótöveket szerepeltetnénk. Ez azonban lehetetlen, mert nem mindegyiknek lehet felismerni pontosan az abszolút szótövét, szógyökét, ugyanakkor célszerűtlen is lenne. Rendszerint a legkisebb egység is relatív szótóból áll jelen ismereteink szerint. A szótárak adatait és véleményét követően a < jel után jelezzük Kāšyarī szavának az elemeire bontását, amelyet az eddigi kutatásaink eredményeként helyesnek vélünk.

3.1. Kāšy. *kajlik* 'egylábú ember, oldalra fordulva járkal' ~ magy. *kajla*, *hajlik*.

A Kāšy. *kajlik* szerkezeti felépítése: *kaj-*: szótó + *-lik*: képző.

További török nyelvi adatok tartoznak ide, vö.: csuv. *kukāl'* 'sütemény', azerb. *gogal*, *köke* 'cipócska', türkm. *köke* 'fánk, lepény', vö.: mar. *kagyl'*, *kogyl'o* 'sütemény', észt *kukel* 'kis vekni kenyér', lív *kukil*, *kukkil* '(kerek) kenyér, vekni' (JEGOROV 1964) < csuv. *kukā-*: abszolút szótó + *-l'*: képző, azerb. *goga-* + *-l*, *köke*, türkm. *köke*, mar. *kagy-* + *-l'*, *kogy-* + *-l'o*, észt *kuke-* + *-l*: képző, lív *kuki-* + *-l*, *kukki-* + *-l*. A sütemény a kerek, görbe alakjáról kapta a nevét.

Az abszolút szótöveknek (Kāšy. *kaj*, csuv. *kukā-*, azerb. *goga-*, *köke*, türkm. *köke*, mar. *kagy-*, *kogy-*, észt *kuke-*, lív *kuki-*, *kukki-*) további alakváltozata van meg, vö.: csuv. *xāv*, *xu*, *xāvala* 'hajtani, üzni, üzödni, követödni', KB. *kuv* 'követni, hajszozni', manih. *kuvla*, tefsz. XII-XIII. sz. követni, üzni, hajtani', MK. *kov*⁵ (*kof*'), azerb. *gov*, oszm., türkm. *kov*, *kovala* oszm. *kog*, *kogala* is), ujj. *kogli*, üz. *kuv*, *kuvala*, kirg. *ku*, *kubala*, kazak, k.kalp., tat. *ku*, *kuala*, csag. *kav*, kum. *kuv*, *kuvala* 'üzni, követni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xāv*, *xu*, *xāva-*: abszolút szótó + *-la*: képző, KB. *kuv-*, manih. *kuv-* + *-la*, MK. *kov*⁶ (*kof*'), azerb. *gov-*, oszm., türkm. *kov-*, *kova-* + *-la*, oszm. *kog-*, *koga-* + *-la* is), ujj. *kog-* + *-li*, üz. *kuv-*, *kuva-* + *-la*, kirg. *ku-*, *kuba-* + *-la*, kazak, k.kalp., tat. *ku-*, *kua-* + *-la*, csag. *kav-*, kum. *kuv-*, *kuva-* + *-la*.

⁵ Vö.: magy. *koponya*, *kúp*, oszm. *kafa* 'fej'.

⁶ Vö.: magy. *koponya*, *kúp*, oszm. *kafa* 'fej'.

Az abszolút szótó önállóan megvan a magyarban, vö.: *kankó, kákó, kajkó*, stb. szavakban. A szótó nem szókezdő mássalhangzója vagy mássalhangzó kapcsolat (-nk-, -jk-), vagy a toldalékolt formákat is figyelembe véve egyetlen mássalhangzó (-j-, -k-, -g-, -v-), vagy -0- fejlemény.

A TESz szerint a magy. *kankó* 'egyfajta parasztruha, szúr'. Ismeretlen eredetű. (TESz) Az elnevezést az alakjáról kapta; magy. *kankó, gangó, gamgó* 'kampósbot, horog alakú vágóeszköz, szecs kavágó'. Származékszó. (TESz) Az alakjáról és az éléről kapta a nevét; magy. *kankó* 'gennyes folyással járó, fertőző nemi betegség'. Bizonytalan eredetű. (TESz)

A magy. *kákó* 'ágasfa, melynek az egyik szára rövid'. Nincs meg a TESz-ben.

A TESz szerint a magy. *kajkó* 'ostoba, bamba, bolondos, görbe kezű, görbe lábú, pózna, karó, horog, horgas fa, szénvonó, nádvagó kés'. Származékszó, alapszava a *kaj-*. (TESz)

Az abszolút szótóvekből az -nk- mássalhangzó kapcsolatban az -n-, a -jk- hangkapcsolatban pedig a -j- eredeti -t- fejleménye. Hozzátesszük, hogy a fejlemények eredetének a megállapításakor körültekintően kell eljárni, mert a -t-ből és a -k-ből egyaránt válhatott -j-, -v- és -0- is. Ezért külön vizsgálatokra van szükség annak megállapítására, hogy mikor melyik a végső mássalhangzó.

Ez azt is jelenti, hogy a *kaj-* abszolút tő -j- mássalhangzójának van nemcsak -n-, hanem -v-, -0- változata is⁷.

Az abszolút szótóhoz járuló képző kezdő mássalhangzója a fentiekben mindenütt -l-, ám gyakori a képzőnek más mássalhangzóval kezdődő változata is, pl. -r-, vö.: csuv. *kukār* 'ferde, ferdeség', tat. *kāker*; bask. *kākere, kyngyr*; miser *kyņyr*; karacs., kum. *kyngyr*; ujjg., üzb. *kiŋgir*; alt. *kyjyr* 'ferde, hajlott', alt. *kaojryk, kojruk* 'meghajlított, elferdült', vö.: mar. *kagyr* 'ferde, ferdeség', *kagyr-mugyr* 'hajlítani ide-oda' (csuv. *kukār-mākār* 'ferde', udm. *kongro* 'csőr', fi. *koukku* 'csőr', *koukero* 'ferde'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kukā-*: abszolút szótó + -r: képző, tat. *kāke-* + -r, bask. *kāke-* + -re, *kyngy-* + -r, miser *kyņy-*: -r, karacs., kum. *kyngy-* + -r, ujjg. üzb. *kiŋgi-* + -r; alt. *kyjy-* + -r, alt. *kaoj-* + -ryk, *koj-* + -ruk, mar. *kagy-* + -r, udm. *kong* + -ro.

Az -l- és -r- képző eredeti -t- fejleménye, amely -t- megvan számos olyan szóban, amelynek megnevezése a hajlás jelentésen alapul. Ilyen pl. az oszm., magy. nyj. *kutu* 'doboz' (< *ku-*: abszolút szótó + -tu: képző) szóban.

A szláv nyelvekben megvan a képző -l-, -r- és -n- kezdetű formában, vö.:

or. *kolobok* 'cipócska' < *kolo-*: szótó + -bok: képző.

or. *kol'co* 'gyűrű' < *kol'-*: szótó + -co: képző. ld. *koloso*.

or. *koleno* 'térd'. Indoeurópai jellegű közszláv szó, vö.: litv. *kelys* 'kolenka'. (SIS) < *ko-*: abszolút szótó + -leno: képző.

or. *koloso* 'kerék'. Indoeurópai jellegű közszláv szó, vö.: ópor. *kelan* 'kerék', lat. *colus* 'rokka', óind *carati* 'mozogni', óor. *kolo*, Birt. e. *kolose*, Többes szám: *kolosa*. (SIS) < *kole-*: szótó + -so: képző .

or. *kolibat'* 'ingatni (fejet)'. Pontos megfelelője más indoeurópai nyelvben nincs meg. (SIS) < *koleba-* (< *kole-*: relatív szótó + -ba-): szótó + -t': főnévi igenév képző.

⁷ Ld. a toldalékolt alakoknál.

or. **ugol** 'sarok'. < *ugo-*: abszolút szótó + *-l*: képző.

or. **krivoj** 'ferde', Indoeurópai jellegű közszláv szó, vö.: litv. *kreivas* 'ferde', lat. *kurvus* 'ferde', gör. *kurtós* 'kerek'. (SIS) < or. *kri-*: relatív szótó + *-v*: melléknév képző + *-oj*.

or. **kr'uk** 'csőr'. < nem or. *krük.

or. **krug**⁸ 'kör'. Közszláv szó, vö.: ógerm. *hringr* 'gyűrű, kör', angolszász *hrig* 'gyűrű, kör', gót *ringes* 'gyűrű, kör'. (SIS) < *k-*: abszolút szótó + *-rug*: képző, ógerm. *hring*: relatív szótó (< *h-*: abszolút szótó + *-ring*: képző) + *-r*: képző, angolszász *h-*: abszolút szótó + *-rig*: képző, gót *0-*: abszolút szótó + *-ring-*: képző + *-es*: képző.

or. **korobok, korobka** 'kis doboz'. Ld. *korob* 'kosár, kas, nagy doboz', lat. *corbis* 'kosár', < or. *ko-*: abszolút szótó + *-robka*.

or. **kon** 'forduló' < *ko-*: abszolút szótó + *-n*: képző.

A szótó kezdő mássalhangzója a magyarban szintén lehet *k-* és *x-*. A Kāšy. *kajlik* hatalmas szócsaládja ismert és használt a magyarban. Az abszolút szótóben itt is lehet nemcsak *-j-*, *-n-*, *-0-*, hanem *-v-* is. A képzők kezdő mássalhangzója ugyanúgy lehet *-l-*, *-r-*, *-0-*, *-t-*, sőt *-cs-*(*-č-*) és *-s-*(*š*), *-sz-*(*-s-*) is. Egyaránt képeznek névszókat és igéket, vö.:

magy. **kajla** 'lefelé görbült szarvú (tehén, ökör), lefelé görbülő, lekonyuló, görbe, ferde, szeles, bolondos, görbeség, hajlás'. Alapszava *kaj-*. (TESz) < *kaj-*: abszolút szótó + *-la*: névszóképző.

magy. **hajlék** ld. *hajol*, ld. *hajt*. (TESz) < *haj-*: abszolút szótó + *-lék*: névszóképző.

magy. **hajlik** ld. *hajt* 'ívelő alakúvá görbít, ívelő irányban mozdít, fordít, térít'. A szócsalád alapszava *haj-* ősi örökség az ugor korból. (TESz) < *haj-*: abszolút szótó + *-lik*: igeképző, *haj-*: abszolút szótó + *-t*: műveltető igeképző.

Megjegyezzük, hogy az *-l-* visszaható igeképző, ld. magy. *hajol* (< *hajo-*: abszolút szótó + *-l*: igeképző), amelynek teljesebb alakja a *-lik*, ld. magy. *hajlik*.

A *kaj-* szótó tehát nemcsak az uráli nyelvcsaládba sorolt nyelvekben van meg, hanem a törökség és a szlávtság stb. nyelveiben is ismert, megvan a magyarban ugyanazon, azaz 'görbülő' jelentésben.

magy. **kajsza** 'ferde, görbe, horgas, csámpás, görbe szarvú (ökör)'. Származékszó, alapszava a *kaj-*. (TESz) < *kaj-*: szótó + *-sza*: képző.

magy. **kajács** 'horgas, görbe, ferde, formátlan, horog, görbe bot, gáncs'. Származékszó, alapszava a *kaj-*. (TESz) < *kajá-*: szótó + *-cs*: képző.

magy. **kajtat, kajt** 'kutat, keresgél, kószál, kóborol'. (TESz) < magy. *kajta-*: relatív szótó⁹ + *-t*: igeképző; *kaj-*: abszolút szótó + *-t*: igeképző. Az utóbbinak az alakváltozata a magy. *hajt*.

A szókezdő *k-*nak *h-* fejleménye is használatos. Mindkét szókezdővel számos szavunkban ismert

⁸ Vö.: magy. *kerek, kör, kering* stb.

⁹ Ld. magy. *kút*.

a szótó, amelyhez a *-IVk*, *-IV*, *-I* képzőnek további változatai járultak, pl.: *-t-*, *-r-*, *-n-*, *-sz-*, *-cs-*, vö.:

magy. **hajt** 'mozgogat, mozgásban tart, kerget, hajszol, terel, késztet stb. Vitatott eredetű. (TESz) < *haj-*: abszolút szótó + *-t-*: műveltető igeképző¹⁰.

magy. **hajt** '(növény) virágot, levelet, új ágat növeszt, (virág, levél, új ág) keletkezik'. Magyar fejlemény a *hajt* 'mozgogat' igéből. (TESz) < *haj-*: szótó + *-t-*: képző.

A szótónek (*kaj-*) a második mássalhangzója (*-j-*) eredeti *-t-* fejleménye. A kiinduló *-t-* más irányú változásokban is részt vett, így keletkezhetett belőle több olyan hang, amely a *kaj-* rokon szótóveiben szerepel, pl. *hó-*, *hol-*:

magy. **kunkor** ld. *kunkorodik*, *kukorodik*, *kunkorog*, *kunkorék*, *kunkor* stb., főleg hangfestő eredetű szócsalád. A szótó maga igen régi, feltehetőleg igenévszói jellegű nyelvi elem, a hozzá járuló *-r* képzővel **kukor* ige alakult, melynek nyomai a *kukora* elhomályosult igenévben ... és alaktani párjában ... a *kunkori*-ban maradtak fenn. (TESz) < *kunko-*: abszolút szótó + *-r-*: képző.

A szótóban elenyészett a mássalhangzó sok szavunkban, vö.: magy. **karingó** (< *ka-* + *-ringó*), **kerengő**, **keringtő** (< *ke-* + *-rengő*, *-ringó*), **kör** (< *kö-* + *-r*) stb.

Az abszolút szótóban a *-j-* megfeleléseként *-v-* szerepel a követ szavunkban ugyanúgy, mint a csuv. **xäv**, **xu**, **xävala** szóban. A TESz szerint a magy. **követ**, alakváltozata *küjet* 'valakinek a küldötte, üzenetvivője, valaminek az előjele, hírnöke, valamely államnak tartós szolgálatot tevő diplomáciai képviselője egy másik állam területén, országgyűlési küldött, képviselő'; **követ** ige, ld. nyj. *köjétkező*, 'nyomában, utána jár, útmutatása, tanítása, példája szerint cselekszik, kér, sürget, követel, időben utána kerül sorra, következik, osztályrészül kap, elnyer (valaki valamit), kérdez, kiengesztel valakit, bocsánatát kéri valakinek, bérbevesz, megtesz, csinál, folytat (mesterséget)'. Ld. még *következik*, *következtet* stb. A szócsalád tagjai származékszavak. Alapszavuk ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *küi-* 'követ (elsősorban vad nyomát), üldöz', osztj. *köjtä* 'futkos, szaglász', zürj. *kiini* 'fog (pl. vadat)', *kijedni* 'les, nyomon követ (a vad nyomát)'. Az eredeti jelentés 'üldöz, követ' lehetett. A magyar szavak *-v-*-je hiátustöltő hang az eredeti *-j-* helyén. (TESz) < magy. *köve-*: abszolút szótó + *-t-*: foglalkozásnév képző¹¹, *köve-* + *-t-*: igeképző¹², vog. *küi-*, osztj. *köj-* + *-tä*, zürj. *kii-* + *-ni*: főnévi igenév képző, *kijed-*: relatív szótó (< *kije-*: abszolút szótó + *-d-*: igeképző) + *-ni*: főnévi igenév képző.

Külön kell szólni a magy. *hajrá*, a *hón*, *holn* szavunkról, mert az abszolút szótó ugyanaz, mint a fenti szavakban. A magy. *hajrá* megfelelője az oszmánba *hajdi*, jelentése ugyanaz 'gyerünk, nosza, hajts, gyorsan'. Az *-r-* és a *-d-* eredeti *-t-* fejleménye.

A magy. *hón*, *holn* változatok közül a *hón* formában a képzőnek a kezdő mássalhangzója tűnt el és csupán a második mássalhangzó, az *-n* maradt meg. Ezt igazolják az idegen nyelvi megfelelők, vö.:

magy. **hón**, **holn** ősi örökség a finnugor, esetleg az uráli korból, vö.: vog. *kalnà*, zürj. *kun*, *kun-les* (**ules* 'alsó rész') 'az ing hónalji része', votj. *kun*, *kun-ul* (*ul* 'alsó rész') 'hónalj', fi. *kainalo* 'hónalj', észt *kaenal* '(átkaroló) kar', lív *kàinal*, *kānal* 'hónalj, hónüreg, kar', tvg. *kalin*, kam.. *kālāñ*, *xālāñ* 'hónalj'. (TESz) < magy. *hó-*: abszolút szótó + *-n-*: képző, *ho-*: szótó + *-ln-*: képző, vog. *ka-*: szótó + *-lnà*: képző, zürj. *ku-*: szótó + *-n-*: képző, votj. *ku-*: szótó + *-n-*: képző, fi. *kaina-*: relatív szótó (< *ka-*:

¹⁰ Eredetére vö.: magy. *tesz* ige *t-* szókezdője.

¹¹ Vö.: magy. *tesz* 'csinál' szókezdő *t-* mássalhangzója.

¹² Vö.: magy. *tesz* 'csinál' szókezdő *t-* mássalhangzója.

abszolút szótó + *-ina*) + *-lo*: képző, észt *ka-*: abszolút szótó + *-ena*: képző + *-l*: ld. 'alj', lív *kàina-*: relatív szótó (< *kà-*: abszolút szótó + *-ina*: képző) + *-l*: képző, *kāna-*: relatív szótó (*kā-*: abszolút szótó + *-na*: képző) + *-l-*: képző, tvg. *ka-*: abszolút szótó + *-liṅ*: képző, kam.. *kā-* + *-lāṅ*, *xā-* + *-lāṅ*.

A szócikk írója helytelenül járt el, amikor csak az uráliba sorolt nyelvek adatait vette számba. Következésképp, nem igazolt a finnugor vagy az uráli nyelvi egységből való származtatás. Ráadásul a TESz-ben a *hón* szócikk írója *s-*, *ś-* kezdetű megfelelőket is hoz a szamojéd nyelvekből, ezek azonban etimológiailag nem tartoznak ide, mert a szókezdőjük nem *k-*, hanem *t-* eredetű. A magyar *hón*, *holn* alakváltozatok arra is utalnak, hogy a Kāšy. *kaj-* abszolút szótó megfelelője a magy. *ho-*, s a hozzá járuló képző az egyik esetben *-ln*, a másik esetben csak az *-n*. Ez úgy lehetséges, hogy az *-l* eredeti *-t*- fejleménye (*-l* < *-δ* < *-t*), s az eredeti *-t* másik irányban változva eltűnt (*-θ* < *-V* < *-w* < *-δ* < *-t*). Ez esetben a képző (**-tVn* > **-δVn* > **-wVn* > **-VVn*) nyomát a többeli magánhangzó hosszúsága és az *-n*- nazális örzi.

Lényeges, hogy hangtani szempontból a Kāšy. *kajlik* rokonságába tartozó szavaknak vannak *k-* és *h-* illetőleg *θ-* kezdetű alakváltozatai. Az ikerszavak esetében a második tag (vö.: mari *kagyr-mugyr*; csuv. *kukār-mākār*) *m-* kezdetűek a mariban, a csuvasban a *t-* kezdetűek csoportjába tartoznak.

Alaktani szempontból vizsgálva a fenti abszolút szótóvegyek egymással, az első relatív szótóvegyek külön egymással tartoznak össze és az abszolút szótóhoz járuló képzők is egymás alakváltozatai. A képzők legteljesebb formája eredeti **-tVtVkV* lehetett, amely a használat során különbözőképpen alakult. Lett belőle *-IVnk*, *-IVng*, *-IVn*, *-IVk*, *-IV*, *-l*; *-rVnk*, *-rVng*, *-rVn*, *-rVk*, *-rV*, *-r*; **-wVn*, *-VVn*, stb.

Előfordul, hogy maga a szó a relatív szótóval azonos. Az abszolút szótó a magy. *kákó*, *kankó*, azerb. *köke* 'cipócska', türkm. *köke* 'fánk, lepény', stb. szavakkal tartozhat össze. Ezekhez a szótóvegyekhez járulhattak az *-l*, *-IV*, *-IVk*, *-IVnk*, *-IVnkV* stb. képzőváltozatok. Néhány példával jeleztük, hogy az *-l* helyén gyakran állhat más mássalhangzó is, köztük *-r*, *-cs*, *-sz*, *-θ* stb.. A fenti összehasonlító vizsgálatok arra is utalnak, hogy az ang. *ring* 'gyűrű' stb. szó kezdő mássalhangzója eredetileg *k-* lehetett, amely egy *h-* hangon keresztül elenyészett, így a képző kezdő mássalhangzója maradt meg szókezdőként. Meg kell jegyezni, hogy az ilyen jellegű változások a magyarra és a török nyelvekre nem jellemzőek, mert az első elem a legfontosabb és az sohasem tűnik el.

Jelentéstani oldalról megközelítve a szónak az alapjelentése a 'hajlás, görbülés'.

3.2. Kāšy. *bajram* 'ünnep', *bazram* 'öröm, vidámság' ~ magy. *öröm*.

Szerkezeti felépítése: *baj-*: abszolút szótó + *-ram*: képző, *baz-* + *-ram*.

A szó rokona a magy. *öröm*, *örül*, *örvend*. A szócsalád alapja *ör-* vitatott eredetű. 1. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: lp. *ârvuk* 'vidám, élénk, szellemes, jókedvű'. 2. Azonos az *öröl*, *örül*, *örvény* szavak tövével. (TESz) < *ö-* + *-röm*.

A TESz helytelenül állapította meg az *öröm* szó tövét és az eredetét. Világos a kapcsolata a török adatokkal. A magy. *ö-*, tör. *baj-*, *baz-* szótóvegyek egymással függnek össze s külön a képzők (tör. *-ram*, magy. *-röm*). A magy. *öröl*, *örül*, *örvény* szavak töve nem tartozik ide. Az *öröm* a vidámság rokona, ez pedig a fényhez, világossághoz kötődik. Így tartoznak az *öröm* szócsaládjába az alábbi szavak, vö.:

magy. **virul**, 'kihajt, kiszökdül, kinyílik megmutatkozik, (személy) szépsége, ereje teljében van, (intézmény, jelenség) kedvező körülmények között van, virágozik, kezdődik, beköszönt'. Ld. még: *virít*, *virágozik*. (TESz) < magy. *viru-*: szótő + *-l*: képző, *virí-* + *-t*, *virág-* + *zik*.

Az *-r-* eredeti *-t-* fejleménye, ezért természetes, hogy a *-t-* más fejleményei is szerepelhetnek a hasonló jelentésű szavakban, pl.: *-t-* > *-d-*: zöngésedés és *-t-* > *-δ-* > *-l-*: zöngésedés és réshangúsodás:

magy. **vidám** 'víg, jókedvű, élénk, mozgalmasság', ld. *vidul*, *vidít*, *vidor*. A szócsalád tagjai származékszavak, alapszavuk azonban bizonytalan. (TESz) < *vi-* + *-dám*, *vidu-* (< *vi-* + *-du-*) + *-l*, *vidí-* (< *vi-* + *-dí-*) + *-t*, *vido-* (< *vi-* + *-do-*) + *-r*.

magy. **vidul** 'vidámmá válik, megújul, kitisztul' ld. *vidám* (TESz) A szót használjuk 'világosodik' jelentésben is.

magy. **világ** 'az emberi társadalom, a világmindenség, a földkerekség, világosság, fény, stb. Származékszó: *-g* deverbális névszóképzővel jött létre. Alapszava valószínűleg ősi hangfestő szó a finnugor korból, vö.: cser. *βo-lyäädä* 'világosság, fényesség, világos, fényes, mdE. *valdo*, mdM. *valdä* 'ua.', fi. *valkea* 'fehér, fényes, tűz, világító láng, a tűz fénye', lp. *viel'gäd* 'fehér, világos, sápadt'. Vö.: vog. *val'g-* 'fénylik', zürj. *vol'avni*, *vol'alni* 'fénylik, csillog', votj. *val'*, *val'i* 'fény, fénylő, csillogó', (TESz) < *vi-* + *-lág*

magy. **világos** < *világo-* (< *vi-* + *-lágó-*) + *-s*

A Kášy. *bajram*, *bazram* szavaknak a *baj-*, *baz-* töve összetartozik az alábbi 'szent, jó' jelentésű szavakkal is, amelyek elvezetnek a Naphoz, mint tűzhöz, forráshoz s a magy. *isten* szó *is-* előtagjához. Vö.: csuv. *yrä* 'jó, szent', ÓT. *adgü*, MK. *ezgü*, Ibn Muxanna *ägü*, tefsz. XII-XIII. sz. *adgü*, *ajgü*, jak. *ütüö* 'jó, isteni, egészséges', kurg. *izgilik* 'jótevő', nog. *ijgilik* 'jóság', k.kalp. *ijgi*, *ijgilikli*, kazak *igi* 'jó', *igilik* 'jó dolog'. (JEGOROV 1964) < csuv. *y-* + *-rä*, ÓT. *a-* + *-dgü*, MK. *e-* + *-zgü*, Ibn Muxanna *ä-* + *-gü*, tefsz. XII-XIII. sz. *a-* + *-dgü*, *ajgü*, jak. *ü-* + *-tüö* kurg. *izgi-* (< *i-* + *-zgi-*) + *-lik*, nog. *ijgi-* (< *i-* + *-jgi-*) + *-lik*, k.kalp. *i-* + *-jgi*, *ijgilik-* (< *ijgi-* + *-lik-*) + *-li*, kazak *i-* + *-gi*, *igi-* (< *i-* + *-gi-*) + *-lik*.

A szó családjába tartozik az ÓT. *yduk* 'szent' s az or. *mir* 'béke, világ', közszláv eredetű, vö.: ólitv. *mieras* 'béke, csend', lett *miers* 'béke, világ', vö.: *milyj* 'kedves'. (SIS) < or. *mi-* + *-r*, ólitv. *miera* (< *mie-* + *-ra*) + *-s*, lett *mier* (< *mie-* + *-r*) + *-s*.

3.3. Kášy. **bīr-** 'adni' ~ magy. **ad**.

Szerkezeti felépítése: *bī-*: abszolút szótő + *-r-*: képző.

A szó rokonságába tartozik a csuv. **par-** 'adni', ÓT. , *bār*, kurg., kazak, k.kalp., nog., türkm., ojr. *ber-*, ujj. *bār*; azerb., oszm., gag. *ver-*, tuv. *beer*, hak. *pir-*, jak. *bier* 'adni' (JEGOROV 1964) < csuv. *pa-*: abszolút szótő + *-r-*: képző, ÓT. , *bä-* + *-r*; kurg., kazak, k.kalp., nog., türkm., ojr. *be-* + *-r-*, ujj. *bä-* + *-r*; azerb., oszm., gag. *ve-* + *-r-*, tuv. *bee-* + *-r*, hak. *pi-* + *-r-*, jak. *bie-* + *-r*.

A szókezdő mássalhangzók (*b-*, *p-*, *v-*) eredeti *t-* fejleményei, amelyeknek a magyarban *θ-* megfelelője van: A TESz szerint a magy. **ad-** 'juttat, ajándékoz, szolgáltató, hagy, enged, elad'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *udnis* 'etet, itat', votj. *ud-* 'ua.'. (TESz) < *a-*: abszolút szótő + *-d*, votj. *u-* + *-d-*. A szócikk írója helytelenül tartja a magyar szót ősi örökségnek a finnugor korból.

A második mássalhangzó a törökségben *-r* ugyanúgy, mint az oroszban, vö.: or. *podarit'* 'ajándékozni' < *po-*: prefixum + *dari-*: relatív szótó (< *da-*: abszolút szótó + *-ri-*: képző) + *-t'*: főnévi igenév képző. A magyarban (*ad*) a *-d* (< *-t*) képző megfelelőjeként itt *-r-* használatos.

A zürjén és a votják szavak *ud-* töve idetartozik, azonban a magyar szó finnugor származtatása nem igazolt. Az *ad* szónak eredetileg 'életet ad' jelentése lehetett, így a szó rokonságába tartoznak a születéssel kapcsolatos szavak, vö.: ang. *born*. Az angol szó töve (*bor-*: szótó + *-n*: múlt idejű melléknévi igenév képző).

53.4. Kāšy. *tār-* 'elengedni' ~ magy. *ereszteni*.

Szerkezeti felépítése: *tā-*: abszolút szótó + *-r-*: képző.

Idetartozik a magy. *ereszteni* 'engedni' ld. *ereget* 'egymás után elereszt'. Ld. még *ered-*, *ereszt-*, *ereszték*, *ereszkedik-*, *erdő* stb. A szócsalád *er(e)* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *täärt-* 'ereszt, bocsát', (TESz) < vog. *täär-* (< *tää-*: abszolút szótó + *-r-*: képző) + *-t-*: képző. A szócsalád relatív töve nem lehet ősi örökség a finnugor korból.

A török és a vogul adat szemmel láthatóan közel áll egymáshoz, ezen túlmenően rokonok is. Eleink az 'ereszt, bocsát' jelentéssel elsőként a teremtésnek, a születésnek azt a pillanatát jelölték, amikor az anya méhéből kijön az utód. Ez pedig együtt jár a születéssel, az életet adással az eleresztéssel, az útra bocsátással. A török és a vogul még őrzi az eredeti szókezdő *t-*, a magyarban azonban ennek a *0-* (< *V-* < *w-* < *δ* < *t-*) fejleménye van meg. A relatív szótóvegek (Kāšy. *tār-*, vog. *täär-*, magy. *ere-*összetartoznak egymással s a magyar nem lehet ősi örökség a finnugor korból.

3.5. Kāšy. *tūr-* 'soványnak lenni' ~ magy. *tömör*.

Szerkezeti felépítése: *tū-*: abszolút szótó + *-r-*: képző.

A török *tūr-* eredetileg nómen verbum volt, a 'soványnak lenni' jelentés ennek az igei részét vitte tovább. A magyarban a főnévi jelentése terjedt el, amelynek természetesen a törökségben és másutt is van számos megfelelője, vö.: magy. *tömör* 'tömött, tömzsi, zömök, tömörült, összetartó stb.'. (TESz) < *tömö-* + *-r*; *dömö-* + *-r* Ld. *Dömörkapu*, *Torda*, *Tordai-hasadék*.

Az eredeti szókezdő *t-* egyrészt megmaradt, másrészt *-d-*-vé zöngésült. A Kāšy. *tūr-* abszolút szótóve (*tū-*) hosszú magánhangzójának az előzményét a magy. triftongus (*-ömö-*) őrzi. A hosszú magánhangzó előzményeit jelzi az ang. *door* 'ajtó'¹³ (< *doo-*: abszolút szótó + *-r-*: képző) *-oo-*, or. *dver* 'ajtó' (< *dve-*: abszolút szótó + *-r-*: képző) *-ve-* hangkapcsolata is. Ugyanakkor a hosszú magánhangzó meg is rövidült pél. a magy. *Torda Tor-* relatív tövében, továbbá a ném. *Tür* 'ajtó' változatban. Ugyancsak rövid magánhangzó használatos további alakváltozatokban, ahol a szókezdő *t-*-nek is fejleményei vannak meg (pl. *t-* > *th-* > *sz-*). A következő magyar szavakban a relatív szótóhoz is járult képző, vö.:

magy. *szoros* 'szűk, keskeny, szigorú, pontos, szűkölködő, zsúfol, összenyomott stb.', ld. még *szorít*, *szorongat*, *szorul*, *szorong* stb. A szócsalád *szor-* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *sori* 'völgy', *sare* 'kis mocsár', zürj. *šur*: *mu-šur* 'két folyó közötté erdős területsáv' stb. (TESz) < *szoro-*: relatív szótó (< *szo-*: abszolút szótó + *-ro-*: képző) + *-s-*: képző. Ld. magy. *ország or-* töve. Ld. *Ópusztaszer*, régen Sövényháza. A szó nem lehet ősi örökség a finnugor korból, azonban a vog. *sori* 'völgy', zürj. *šur* idetartozik. A *mu-šur* szó szerinti jelentése 'földszoros'.

¹³ Az ajtó eredetileg nyílást, rést, hasadékot, átjárót' jelentett.

magy. **szurdok** 'völgy'. < *szur-*: relatív szótó + *-dok*: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő'.

A magy. *szoro-*, *szur-* relatív szótó alakváltozata a csuv. **šurāk** 'szakadék, repedés, rés', MK., ujj., *jaruk*, azerb. *jaryg*, türkm., oszm., nog., tat., bask. *jaryk*, ujj. *yoruk*, üzb. *yorik*, kirg., kazak, k.kalp. *žaryk*, ojr. *d'aryk*, tuv. *čaryk*, hak. *čaryx* 'rés, szoros', repedés, hasadás'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šu-*: abszolút szótó + *-rāk*: képző 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő', MK., ujj., *ja-* + *ruk*, azerb. *ja-* + *-ryg*, türkm., oszm., nog., tat., bask. *ja-* + *-ryk*, ujj. *jo-* + *-ruk*, üzb. *jo-* + *-rik*, kirg., kazak, k.kalp. *ža-* + *-ryk*, ojr. *d'a-* + *-ryk*, tuv. *ča-* + *-ryk*, hak. *ča-* + *-ryx*.

Igei jelentést őriz a csuv. **vyr-** 'nyom, szorít, sajtol, présel'¹⁴ és a csuv. **pěr-** 'összeszűkít, megsűkít'. Ez utóbbi magánhangzója (-ě-) már redukálódott. Idetartozik a magy. **présel** *pré-* töve, vö.: magy. **prés** 'gyümölcsök, főleg szőlő levének kisajtolására vagy tárgyak nyomással való alakítására használt készülék, sajtó, nyomdagép'. Német eredetű, vö.: ném. *Presse*, ol. *pressa*, fr. *presse*, k.lat. *pressa*, szlk. *preš* stb. (TESz) Az adatok széleskörű elterjedtsége nem a német, hanem az ázsiai eredetre utal.

3.6. Kāšγ. **tīr-** 'gyűjteni' ~ magy. **terel**.

Szerkezeti felépítése: *tī-*: abszolút szótó + *-r-*: képző.

Idetartozik a csuv. **těr** 'csomóba gyűjteni (szalmát), stb. ÓT. (jeny.), KB., Zol.bl., csag. *ter*; üzb., kirg., kazak, k.kalp., ojr. *ter*; ujj. *ter* 'gyűjteni', AFT., hak. *tīr*; jak. *tīūr*; oszm. *dūr* 'csavarni, tekerni, csomagolni', tat., bask. *tōr* 'csomagolni, tekerni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tě-*: abszolút szótó + *-r-*: képző, ÓT. (jeny.), KB., Zol.bl., csag. *te-* + *-r*; üzb., kirg., kazak, k.kalp., ojr. *te-* + *-r*; ujj. *te-* + *-r*; AFT., hak. *tī-* + *-r*; jak. *tīū-* + *-r*; oszm. *dū-* + *-r*, tat., bask. *tō-* + *-r*.

A szó úgy kötődik a magyarhoz, hogy a magy. **terel** 'irányít' alapvetően 'egybegyűjt, egy helyre irányít' jelentésű lehetett. Ily módon a *terel* (*tere-*: relatív szótó + *-l-*: képző) relatív töve kötődik a török *tīr-* igéhez. A 'gyűjt' jelentés szinonimája az *egyest* szorosán kötődik az 'egy' jelentéshez, így természetes, hogy az *egy* számnév számos változata közeli rokona a szónak, vö.: csuv. **pěrre**, **pěr** 'egy', ÓT., MK., ujj., üzb., ojr., tuv., azerb., türkm., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog. *bir*; jak. *biir*; hak. *pir*; bask., tat. *ber* 'egy'. Vö.: mong. *būri* 'mind'. (JEGOROV 1964)

Idetartozik az or. **sobirat'** 'összegyűjteni, egybegyűjteni' < *so-*: igekötő 'össze' + *bira-*: relatív szótó + *-t'*: főnévi igenév képző. A *bira-* tönek rokona az or. *brat'* 'fogni, vinni' ige *bra-* töve.

3.7. Kāšγ. **tūg-** 'felemelkedni' ~ magy. **nő**.

Rokona a magy. **nő**, **növ-**(*ekedik*), **nől** ige, jelentése 'nagyobbá vagy magasabbá válik, kifejlődik, jelentősebbé válik, úgy fejlődik, hogy valamivel egységgé válik'. A TESz ismeretlen eredetűnek tartja. A török adat eredeti *t-* szókezdőjét hosszú magánhangzó követi, amely arra utal, hogy a Kāšγ. *tūg-* adatban a *-g-* előtt *-t-* illetőleg *-t-* eredetű mássalhangzó lehetett. Ilyen mássalhangzó nyomát őrzi a magy. **nő** szó *-ő* hosszú magánhangzója (*-Vt-* > *-Vδ-* > *-Vw-* > *-VV-* > *V*: (hosszú magánhangzó), a *növ* *-v-*je (*-Vt-* > *-Vδ-* > *-Vw-* > *-v-*), továbbá a *nől* *-l-*je (*-Vt-* > *-Vδ-* > *-Vl-*). A magy. **nő** szókezdő *n-*je világosan eredeti *t-* fejleménye.

Jellemző tulajdonsága alapján idetartozik a magy. **bika** állatnév, amely a nemi szervéről kapta az

¹⁴ A magy. *présel*, *prés* szónak a *pré-* relatív töve is idetartozik. Rokona a *presszó* stb. töve.

elnevezést., amelynek a jellemző tulajdonsága a felemelkedés, növekedés. Alakja révén ide kapcsolódik a csuv. *tu, tūv* 'hegy', halom, kiemelkedés', ÓT., ujj., hak. *tag*, oszm., azerb. *dag*, türkm., tuv. *dag*, üzb. *tog*, kirc. *too* (dial. *tov*), nog., kum. karaim *tav*, ojr. *tuu*, kazak, k.kalp., karacs., tat., bask. *tau* 'hegy' (JEGOROV 1964).

A szavainkból kiolvasható, hogy eleink a természetben jól megfigyelték a növekedést. Ha nő a folyó, amint halad előre a víz, az árokban, kis mélyedésben olyan *v* alakhoz hasonlít, ahol a *v* csúcsa elől van. Ilyen a növényi szár, levél stb. növekedése is, kicsiben pedig a tühöz hasonló. A magy. *tű, szeg* stb. a Kāšy. *tūg*- névszói alakváltozata.

Az adatokból is kitűnik, hogy a Kāšy. *tūg*- eredetileg olyan nómen-verbum volt, amelynek a névszói változatai is széles körben elterjedtek. A *-g*- eredete a *-k*- nemcsak zöngésedéssel, hanem réshangúsodáson keresztül is tovább alakult, vö.: *-k*- > *-g*-, *-k*- > *-γ*- > *-w*- > 1. *-v*- 2. *-V*- > *-0*-. Fontos, hogy a *-k*- > *-γ*- > *-w*- > 1. *-v*- 2. *-V*- > *-0*- változási sort el tudjuk különíteni a *-t*- > *-δ*- > *-w*- > *-V*- (magánhangzó), *-t*- > *-δ*- > *-w*- > *-v*-), továbbá a *-t*- > *-δ*- > *-l*- változási sortól.

3.8. Kāšy. *jīl*- 'megevettnek lenni' ~ magy. *eszik*.

Szerkezeti felépítése: *jī*-: abszolút szótó + *-l*-: képző.

Az abszolút szótó megfelelőit ismeri a törökség, vö.: csuv. *šī* 'enni', ételt bevenni, táplálkozni', ÓT. (orh.), Zol. bl., ham. *ji*, KB., AFT. *jā*, tefsz.XII-XIII. sz., ujj., üzb., azerb., oszm. *je*, türkm. *ij*, kirc., kazak, k.kalp. *že*, tuv., hak., tofal. *či*, ojr. *d'i*, jak. *sie* 'enni, táplálkozni'. (JEGOROV 1964)

A török szó tövével (*jī*-) összetartozik a magy. *eszik* (*esz*-: relatív szótó < *e*- : abszolút szótó + *-szik*: képző, *e*-: abszolút szótó + *-sz*: képző) ige, amelynek van *ev*- , *evé*- (ld. *evő*, *evés*) valamint *ed*- (ld. *edve*) töve, rokonuk a magy. *étek* szó és az *étel* stb. ige töve (*éte*-).

Idetartozik az or. *jest*' 'enni' (< *jes*-: relatív szótó + *-t*': főnévi igenév képző) relatív töve, amelynek nemcsak *-s*-, de *-d*- is szerepel a tövében a ragozások során, vö.: *jem* 'eszem' (< *je*-: ige + *-m*: E/1. igei személyrag, *jed'at* (*jed*-: relatív szótó + *'a* < *ja*: 'ő' + *-t*: többes szám jele) 'esznek'.¹⁵ A szó átvétel a szláv nyelvekben. A törökben és az oroszban meglévő szókezdő mássalhangzó¹⁶ a magyar *eszik* és társaiban már eltűnt.

Az ang. *eat*- 'enni' is ide kapcsolódik. Meg kell jegyezni, hogy a táplálkozás jelentéskörébe beletartozik nemcsak az *evés*, hanem az *ivás* is. Következésképp az *eszik* és az *iszik* közös gyökerű szó.

Hangtanilag a szókezdő mássalhangzó eredeti *t*-, amelynek a fejleményei vannak meg a fenti 'enni' jelentésű ige abszolút szótövében.

3.9. Kāšy. *bākir*- 'kiabál (teve)' ~ magy. *ordít, bög*.

Szerkezeti felépítése: *bāki*-: abszolút szótó + *-r*-: képző.

A többi törökben is megvan, vö.: csuv. *mēkēr* 'ordítani, kiabálni, bögni', ujj. *hökür* 'ordítani', *mori* 'bögni (tehén)', üzb. *bukir* 'ordítani, kiabálni', azerb. *böjür*, kirc. *möörö*, kazak *mönire*, hak. *müüre* 'bögni', oszm. *bögür* 'bögni, ordítani, kiabálni', *bagyr* 'kiabálni', türkm. *mönnür*, tuv. *mööre*

¹⁵ Világos, hogy az orosz ige csak a magyar, a török és a szkíta-hún nyelvek segítségével elemezhető.

¹⁶ Eredeti *t*-.

'hangosan sírni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *měķě-*: abszolút szótó + *-r-*: képző, ujg. *hökü-* + *-r-*, *mo-* + *-ri* üzb. *buki-* + *-r-*, azerb. *böjü-* + *-r-*, kirk. *möö-* + *-rö*, kazak *möni-* + *-re*, hak. *müü-* + *-re*, oszm. *bögü-* + *-r-*, *bagy-* + *-r-*; türkm. *mönnü-* + *-r-*, tuv. *möö-* + *-re*.

A szó tövének (*bāki-*) rokona megvan a magyarban, vö.: magy- **bőg-** 'zajong, (főleg szarvasmarha) bőg, (szarvasbika) párzási ingertől hajtva sajátos hangot ad, hangosan sír'. Hangutánzó eredetű. (TESz)

A szótóban hosszú magánhangzó van a törökben és a magyarban. Ez azt jelenti, hogy ennek helyén korábban diftongus (-VC-, -CV-) illetőleg trifongus (-VCV-) volt. A török *-r* képző az általános jelenidőt jelöli, ma is használatos a törökség nyelvében.

A Kāšy. *bākir-* relatív szótónek rokona a magy. *ordít or-* töve. A TESz szerint a magy. **ordít** hangutánzó eredetű. Hangalakja a torok mélyéről jövő, artikulátlan kiáltást jeleníti meg. (TESz)

Hangtanilag az eredeti szókezdő mássalhangzó *t-* volt, amelynek zöngés változata van meg a szintén idetartozó magy. **dörög** hangutánzó szóban. A *t* > *δ* > *w* > 1. *b*- 2. *m*- 3. *V*- > *0-*; *t* > *th* > *h*- változások mentek végbe szó elején a fenti szavakban.

3.10. Kāšy. *tātur-* 'megpróbál' ~ magy. **próbál**.

Szerkezeti felépítése: *tātu-*: relatív szótó + *-r-*: igeképző.

Idetartozik a csuv. **tērēslē** 'próbálni, ellenőrizni, átolvasni, hitelessé tenni, újra átnézni, körbejárni, kísérletezni'. < *tērēs-*: relatív szótó 'hiteles, igaz, pontos, helyes' + *-lē*: igeképző.

A csuv. **tērēs-** 'hiteles, igaz, pontos, helyes' jelentésű névszó. Igeképzővel ellátva olyan cselekvésre utal, amely a hitelességre, pontosságra, helyesre törekszik. A csuv. *tērēs-* mint melléknév szótóve a *tērē-* főnév, amelyhez *-s-*: melléknévképző, eredetileg 'valamivel ellátott' jelentésű képző járult. Ennek magyar megfelelője az *-š* (*-s*) képző, jelentése 'törvényes' stb.

A török szó alakváltozata az or. *vernyj* teljes melléknév *veren* rövid alakja, ahol a a csuvas *-s* és a magyar *-š* melléknév képzők megfelelője az oroszban *-n*. A csuv. **tērēs** vö.: tefsz. XII-XIII. sz. *durust*, ujg., kirk., kum. *durus*, kazak, k.kalp., nog. *durys*, bask. *dörös*, tat. *döres*, azerb. oszm. *dürüst* 'helyes, pontos, igaz, hiteles', üzb. *durust* 'nem rossz, megfelelő', *durustlik* 'a jó dolgok összegzése', perzsa *dorost* 'helyes, hiteles'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tērē-*: relatív szótó + *-s-*: képző, tefsz. XII-XIII. sz. *duru-* + *-st*, ujg., kirk., kum. *duru-* + *-s*, kazak, k.kalp., nog. *dury-* + *-s*, bask. *dörö-* + *-ś*, tat. *döre-* + *-s*, azerb. oszm. *dürü-* + *-st*, üzb. *duru-* + *-st*, *durust-* (< *duru-* + *-st-*) + *-lik*: képző, perzsa *doro-* + *-st*.

Az or. **probat** 'próbálni' *pro-* töve azonos a magyarral, az angol **try** 'próbál, megpróbál' azonban az eredeti *t-* szókezdőt őrzi. Az *-r-* második mássalhangzó a Kāšy. *tātu-* kivételével mindenütt megvan. A Kāšy. *tātu-* az eredeti *-t-* mássalhangzót tartalmazza, a több adat pedig ennek a fejleményét, vö.: *-t* > *-δ* > *-r-*.

Idetartozik a magy. **próbál**, **tróvál** 'megvizsgál, próbára tesz, megkísérel, bizonyít, begyakorol'. Latin eredetű szócsalád, vö.: lat. *probare* 'megvizsgál, bizonyít', *proba* 'vizsgálat', k.lat. 'ismertetőjegy, kísérlet'. (TESz) < *próba-*: relatív szótó + *-l-*: képző, *tróba-*: relatív szótó + *-l-*: képző. A latin eredet megalapozatlan, a szónak kiterjedt kapcsolatai vannak Keleten is.

A Kāšy. *tātu-*: relatív szótó összetartozik a magy. *próba pró-* tövével, ennek megfelelően vö.: lat. *pro-*, or. *pro-*. csuv. *těř-* s a további török *duru-*, *dury-*, *dörö-*, *döre-*, *dürü-* és a perzsa *doro-* szótóval, amely az 'igaz' jelentésével a forrással, a maggal azonos. Eleink mindig a forráshoz, a maghoz hasonlítottak, annak az elérésére törekedtek, mert az az igaz, a hiteles, abban lehet hinni, következőképp szent is. Idetartozik a magy. *derék* szó és az oszm. *doğur* 'igaz, egyenes', ang. *true* 'igaz'.

3.11. Kāšy. *tukīmak* 'bunkós végű bot (a szövet fehérítőé)' ~ magy. *tám*(pont).

Szerkezeti felépítése: *tukī-*: abszolút szótó + *-mak*: képző.

A szó a törökség többi nyelvében is használatos, vö.: csuv. *tukmak* 'bunkós végű bot, fakalapács', ujj., oszm., gag., türkm. *tokmak*, alt. *tokpak*, ojr. *tokpok*, hak. *toxpox*, tuv. *dokpak*, üzb. *tukmok*, azerb. *toxmag*, bask., tat. *tukmak*, kirg. *tokmok*, kazak., k.kalp. *tokpak* 'bunkós végű bot, fakalapács'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tuk-*: szótó + *-mak*: képző, ujj., oszm., gag., türkm. *tok-* + *-mak*, alt. *tok-* + *-pak*, ojr. *tok-* + *-pok*, hak. *tox-* + *-pox*, tuv. *dok-* + *-pak*, üzb. *tuk-* + *-mok*, azerb. *tox-* + *-mag*, bask., tat. *tuk-* + *-mak*, kirg. *tok-* + *-mok*, kazak., k.kalp. *tok-* + *-pak*.

Ennek az elnevezésnek a meghatározója az, hogy a botnak a végén bunkó van. A bunkó pedig sok funkcióval rendelkezik. Többek között mosáskor a szövetet ilyen bottal ütögetve fehérítették.

A szó igen elterjedt a Volga-Urál vidéke földrajzi neveiben. Előfordul önálló szóként, összetett szó utótagjaként mély hangrendű (*tomak*, *tumkă*, *tomkkă*, *tumka*, *tomka*) és magas hangrendű (*timk*, *timkk*), illetőleg vegyes hangrendű (*temka*) változatban. Korábbi változatuk a *tukmak* (*tuk* + *mak*) a csuvasban 'bunkós végű bot' jelentésű. Olyan botról van szó, amelynek a bunkóját a fa elágazásánál lévő dudor alkotja. Ez pedig a sarjadás helye. Ilyen a folyóból elágazó folyó, de bunkós végű a forrásfolyó is eleink meglátása szerint.

Földrajzi nevek a Volga-Urál vidékén, vö.:

Tukmak f. TB.146.: bask. *Tukmak* or. *Tukmak* Išim., az or. *Kukbej* mellékfolyója.

< bask. *Tukmak* < *Tuk*

+ *mak*

or. *Tukmak* ← bask. *Tukmak*

or. *Kukbej* ← nem or. *Kukbej* < *Kuk*

+ *bej* ← vö.: ud. *vaj* 'mellékfolyó, patak'

Hyusumgan f. TB.167.: bask. *Hyusumgan* / **Tukmakjylga** or. *Xyusumgan* Belor., az or. R'az mellékfolyója.

< bask. *Hyusumgan* < *Hyu* ← bask. *hyu* 'víz'

+ *sumgan* ← bask. *sumgan* 'föld alatt folyó, föld alatti folyómeder'.

Tukmakjylga < *Tukmak* < *Tuk*

+ *mak*

+ *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó',

or. *Xyusumgan* ← bask. *Hyusumgan*.

Tomak kassi h. Ašm.XIV.128: csuv. *Tomak-kassi* Ču., település neve, NAP: csuv. *Tomakkassi* or. *Tomakkasy* Č., csuvas falu, Ar.:-

< csuv. *Tomak* < *To*

+ *-mak*

+ *kassi* ← csuv. *kasă* 'falú'

+ csuv. *-i*: birtokos személyjel..

or. *Tomakkasy* ← csuv. *Tomak-kassi*.

Tomkã h. Ašm.XIV.129: csuv. *Tomkã* A., az or. M(aloje) Tuvanovo település részének a neve,
NAP:-, Ar.:-.

< csuv. *Tomkã* < csuv. *Tu*
+ *-mkã*.

Timk kassy h. Ašm.:-, NAP:-, Ar.: csuv. *Timk kassy* ?

< csuv. *Timk* < *Ti*

+ *-mk*

+ *kassy* < vö.: csuv. *kassi* ← csuv. *kasã* 'falu'

+ *-i*: birtokos személyjel.

Timkk olãxë d. Ašm.:-, NAP:-, Ar.: csuv. *Timkk olãxë* A.

< csuv. *Timkk* < *Ti*

+ *-mkk*

+ *olãxë* ← csuv. *ulãx* 'mezõ'

+ *-ë*: birtokos személyjel.

Tomkkã h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Tomkkã* ← *Tãmkakassi* or. *Tomkino* V., csuvas falu, Ar.:-.

< csuv. *Tomkkã* < *To*

+ *-mkkã*

Tãmkakassi < *Tãmka*

+ *kassi* ← csuv. *kasã* 'falu'

+ *-i*: birtokos személyjel,

or. *Tomkino* ← nem or. *Tomka*

+ or. *-in*: birtokos melléknév képzõ

+ *-o*.

Sartumkka h. Ašm.XI.74.: csuv. *Sartumkka* or. *Astradamovka*, orosz település neve, NAP:-, Ar.:-.

< csuv. *Sartumkka* < *Sar*

+ *tumkka* < *tu*

+ *-mkka*

or. *Astradamovka* ← nem or. *Astradamovka* < *Astra* < *As*

+ *tra*

+ *damovka*.

Untem f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Vax.: ud. *Untem* or. **Untemka** Balez, az or. Čepca folyó jobb oldali mellékfolyója.

< ud. *Untem* < *Un*

+ *tem*,

or. *Untemka* ← nem or. *Untemka* < *Un*

+ *temka* < *te*

+ *-mka*.

Utem f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Vax.: ud. *Utem* or. **Utemka** Igr., az or. Loza bal oldali mellékfolyója.

< ud. *Utem* < *U*

+ *tem*,

or. *Utemka* ← nem or. *Utemka* < *U*

+ *temka* < *te*
+ *-mka*.

Malyje Tuvany h. Ašm.:-, NAP: or. *Malyje Tuvany* ← **Tomkino** + *Xirlepy* + *Šarypkino* A., csuvas falu, Ar.:-

< or. *Malyje* ← or. *malyje* 'kicsi, kis'

+ *Tuvany*,

Tomkino ← nem or. *Tomka* < *To*

+ *-mka*

+ or. *-in*: birtokos melléknév képző

+ *-o*.

Xirlepy < *Xir*

+ *lepy*

Šarypkino ← nem or. *Šarypka*

+ or. *-in*: birtokos melléknév képző

+ *-o*.

Tām šyvě f. Ašm.XIV.264: csuv. *Tām šyvě* or. *Solominka*, folyó neve, amely keresztülfolyl az or. Jantikovo falun, NAP:-, Ar.:-

< csuv. *Tām* ← csuv. *tām* 'agyag' < *tā*

+ *-m*

+ *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz'

+ csuv. *-ě*: birtokos személyjel,

or. *Solominka* ← nem or. *Solominka* < 1 *Solo* + *minka*.

2. *So* + *lominka*

Tām šyvě f. Ašm.XIV.264: csuv. *Tām šyvě*, patak, szakadék neve, NAP:-, Ar.:-

< csuv. *Tām* ← csuv. *tām* 'agyag' < *tā*

+ *-m*

+ *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz'

+ csuv. *-ě*: birtokos személyjel,

Tomlaj h. Ašm.XIV.130: csuv. *Tomlaj*, falu neve, NAP:-, Ar.:-

< csuv. *Tomlaj* < *Tom*

+ *laj* ← md.M. *laj* 'folyó'.

Tomli h. Ašm.XIV.130: csuv. *Tomli* (*Tomli-kassi*) or. *Tomlei* Kr., falu neve, NAP:-, Ar.:-

< csuv. *Tomli* < *Tom* < *To*

+ *-m*

+ *li* ← md. *lej* 'folyó',

+ *kassi* ← csuv. *kasā* 'falú'

+ csuv. *-i*: birtokos személyjel,

or. *Tomlei* ← nem or. *Tomlei* < *Tom*

+ *lei* ← md. *lej* 'folyó'.

Jertym f. SW.314a.: ko. *Jertym* or. *Jertoma*, az or. Vaška bal oldali mellékfolyója.

< ko. *Jertym* < *Jer* ← mari *jer* 'tó'

+ *tym* < *ty*

+ *-m*

or. *Jertoma* ←— nem or. *Jertoma*.

Tom ld. **Tomszk** 'város Nyugat-Szibériában'. A *Tom* folyó partján 1604-ben alapított település neve *Tomskij ostrog* 'Tom-erőd' volt. A *Tom* folyónév a két nyelvből való, vö.: ket *to:m* 'a Kety folyó'. (KISS 1980)

< *To-*: abszolút szótó + *-m*: képző.

A földrajzi nevekben a *Tām*, *Tom*, *tym*, *toma* egy teljesebb formának, a *tukmak* alaknak a fejleménye. Ezzel a szóval az elágazó és a forrásfolyót nevezték meg eredetileg, amely jelentés megőrződött a csuvas *tukmak* 'fakalapács, bunkós végű bot' szóban is. A bunkós végű fa bunkója ugyanis az elágazásnál alakult ki, ott, ahol a csira, a mag is van.

A szó megfelelője a magyarban nemcsak mint közszo ismert, hanem megvan a Kárpát-medence földrajzi neveiben, sőt személynévként is használatos, pl.:

Timok 'a Duna jobb oldali mellékfolyója a jugoszláv-bolgár határvidéken'. Vö.: szb-hv. *Timok*, blg. *Timok*. Végző soron a trákból származhat, s tulajdonképpeni jelentése 'fekete folyó'. (KISS 1980)

< *Ti-*: abszolút szótó + *-mok*: képző.

Igaz, a víz egyik tulajdonsága a sötét. Bár idetartozik az or. *t'omnyj* 'sötét' *t'om-* töve, nem eredeti szláv szó. A folyónév forrását nem a trákban kell keresni, hanem tágabb összefüggésekben. A folyó jelentése nem feltétlenül 'fekete folyó'. Utalhat az elágazásra, hiszen mellékfolyó.

Személynévként a következő családnevekben fordul elő: magy. **Tamók** csn. (KÁZMÉR 1993) < *Ta* + *-mók*; **Tamkó** nincs meg Kázmérnál. < *Ta* + *-mkó*; **Timka** csn. ld. *Tinka*. (KÁZMÉR 1993) < *Ti* + *-mka*; **Timkó** csn. ld. *Tinkó*. (KÁZMÉR 1993) < *Ti* + *-mkó*; **Tomka** csn. ld. *Tanka*. (KÁZMÉR 1993) < *To* + *-mka*.

Közszőként idetartozik a magy. **tömkeleg** 'útvesztő, labirintus, belső fül, valaminek zűrzavaros, szövevényes sokasága, valamely mondanivalónak körülményes bevezetése, hosszas kerülgetése, tömeg'. Bizonytalan eredetű. (TESz) A szó *tömke-*: relatív szótó (< *tö-*: abszolút szótó + *-mke*: képző) + *-leg*: képző elemekre bontható.

A *tömkeleg* szó *tömke-* töve összetartozik a magyar **támpont** összetett szó *tám-* előtagjával s a **tömény** szóval. Valamennyi a forrás, a mag tulajdonságait viseli magán. A magban töményen, szövevényes sokaságban benne van minden ugyanúgy, mint a vízcseppben. Vö.: Kāšy. **tam** 'vízcsepp, csepp víz' (*ta-*: abszolút szótó + *-m*: képző). További szavak őrzik a vízcsepp, a mag legfontosabb tulajdonságai közül valamelyiket, amelynek révén a forráshoz, a maghoz kötődnek, pl. oszm. **tam** 'éppen, pontosan, teljes' (< *ta-* + *-m*); csuv. **tām** 'nyomatékosító szó, 'teljesen, egészen', vö.: csuv. *tām sukkār* 'teljesen vak', tat. *döm sukyr*; bask. *toma hukyr* 'teljesen vak', kazak *tym*, *dym* 'teljesen, egészen', *dym žok* 'nincs semmi', *tym* az 'egészen kevés', k.kalp. *dym*, tuv. *tyn* 'egészen, teljesen'. (JEGOROV 1964)

Meg kell jegyezni, hogy a magyar *tömény* és a törökségben ismert *tümen* 'tízezer' szó nem tartozik össze annak ellenére, hogy a mérvadó akadémiai álláspont szerint a magy. *tömény* és a *töméntelen* szó *tömén-* tövét ótörök eredetűnek tartja a szótár s a *tümen* 'tízezer, számos, sok' szóból származtatja (vö.: TESz).

Kettős hibát követtek el. Az egyik az, hogy a magy. *tömény* szó képzett, vö.: *tö*: szótó + *-mény*: képző, a török *tümen* 'tízezer' pedig összetett szó: *tü* 'tíz' + *men* 'ezer', a törökségben jól ismert számnév. A magyar *tömény* és a *töméntelen* szó *tömén-* töve határozatlan számnév, semmi köze

tümen 'tízezer' jelentésű határozott számnévhez.

A másik tévedés az, hogy a *töméntelen* 'számatalan, megszámlálhatatlanul sok' szót nem lehet kapcsolatba hozni a tízezer megszámlálható számnévvel, hiszen az megszámlálható mennyiséget jelöl s ha a *-telen* fosztóképző ehhez járulna, akkor a jelentése 'tízezertelen' lenne. Ilyen gondolkodásmód pedig nem jellemző a nyelvalkotásra.

Ezzel szemben az a helyes, hogy a *töméntelen* a *számatalan* szóval tartozik össze jelentését és szerkezeti felépítését illetően, de hangtanilag is: *tömén* (< *tö* + *-mén*: képző, vö.: tör. *tam* 'vízcsepp, csepp víz'), + *-telen*: fosztóképző, *szám* (vö.: *szem* < *sze-* + *-m*: képző). Mind a *tömén*, *tömény*, mind a *szám*, *szem* szavunk a forráshoz, a maghoz vezet, amelynek az idevonatkozó tulajdonságai között van a forrás és a megszámlálhatatlan sokaság, a sűrűség. A *tö-*, *szá-*, *sze-* tövek és az *-m*, *-men*, *-mény* képzők külön-külön is összetartoznak.

A közszők közül a *tám* olyan pontot jelöl, ahol a vonalak, az erők találkoznak, ez pedig a forrás, a mag, a folyóelágazás kiinduló pontja volt elsőként. Ennek a mintájára nevezték el a hozzá hasonló más pontokat. A szó megvan Káşyarinál is *tam* 'csepp, vízcsepp' formában és jelentésben, a csuvasban a *tukmak* 'kalapács, bunkós végű bot' tartozik ide etimológiailag. A *támad* szó *táma-* töve a cseppben, a forrásban, a magban elinduló, felébredő, életre kelő energiával kapcsolatos. A *tímár tímár*- töve a bőrcserzéshez szükséges eszközt tartalmazza, amely alapja lehet ennek a foglalkozásnévnek.

A magy. *töm-* ige olyan cselekvést jelöl, amelynek végzése során a tele, a teljes állapotot akarják elérni. A tele, a teljes pedig a forrás, a mag tulajdonsága.

Eleink jól ismerték a természeti környezetüket, értették a természet igazságát. Mindez kiolvasható a földrajzi nevekből, a nyelvből. Tudták, hogy a cseppből születik a tenger, a víz, a folyó. A csepp jelenti a születést, a kezdetet, a gyökeret, tehát a cseppnek forrás, mag értéke van. Ezért lehet kiindulópont a vízcsepp jelentésű török *tam*, és a magy. *tám-* (vö.: *támpont*) szó. Teljesebb alakjában megvan a csuvasban, vö.: csuv. *tukmak* (< *tuk* + *-mak*). Az elnevezés pedig hangutánzó szóhoz vezet.

3.12. Káşy. *tujaglig jilkī* 'állatok, amelyeknek van patájuk' ~ magy. *pata*, *gyalog*.

Szerkezeti felépítése: *tujag-*: relatív szótó (< *tu-*: abszolút szótó + *-jag*: képző) 'pata' + *-lig* képző 'valamivel ellátott' + *jilkī* 'láb' (< *ji-*: abszolút szótó + *-lkī*: képző).

Nemcsak a régiségben, de még ma is megkülönböztetik a lábas jószágot a szárnyasoktól. A patásokat a fenti példában 'patás lába(s)-nak kell értelmezni közelebből. Ugyanakkor az is látható, hogy végső soron a Káşy. *tujag* 'pata, láb' és a *jilkī* 'láb' etimológiailag közös gyökerű.

A 'láb' jelentésű szavak a törökségben ma különböző változatokban használatosak, vö.: csuv. *şuran* 'gyalog, gyalogos', ÓT. *jadag* 'gyalog, gyalogos', *jadagyn* 'gyalog', üzb. *jajev*, oszm. *jaja*, *jajan*, gag. *jajan*, nog. *jajav*, bask. *jäjäü*, alt. *d'aju*, *d'ajyg*, tuv. *čadyg*, hak. *čazag*, kirk. *žöö*, kazak, k.kalp. *žajau* 'gyalog, gyalogos', tat. *žajauile* 'gyalogos', *žajau* 'gyalog'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šu-*: abszolút szótó + *-ran* (*-ra-*: képző + *-n*: módhatározó rag), ÓT. *ja-* + *-dag*, *ja-* + *-dagyn* (< *-dagy-*: képző + *-n*: módhatározó rag), üzb. *ja-* + *-jev*, oszm. *ja-* + *-ja*, *ja-* + *-jan*, gag. *ja-* + *-jan*, nog. *ja-* + *-jav*, bask. *jä-* + *-jäü*, alt. *d'a-* + *-ju*, *d'a-* + *-jyg*, tuv. *ča-* + *-dyg*, hak. *ča-* + *-zag*, kirk. *žö-* + *-ö*, kazak, k.kalp. *ža-* + *-jau*, tat. *žajau* (< *žä-* + *jaü*) + *-le*, *žä-* + *-jaü*.

Idetartozik a csuv. *ura* 'láb', ÓT., csag., oszm. *adak*, alt., hak., s.ujg. *ajax*, *azak*, ujj., kirk., kazak, k.kalp., nog., kum., oszm., csag., türkm., tat., bask. *ajak*, üzb. *ojok*, azerb. *ajag*, jak. *atax*

'láb', kirg., tuv., jak. 'alsó rész, vég', vö.: mong. *adag* 'vég, torkolat, alsó rész, utolsó'. (JEGOROV < csuv. *u-*: abszolút szótó + *-ra*: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő', ÓT., csag., oszm. *a-* + *-dak*, alt., hak., s.ujg. *a-* + *-zax*, *a-* + *-zak*, ujg., kirg., *kazak*, k.kalp., nog., kum., oszm., csag., türkm., tat., bask. *a-* + *-jak*, üzb. *o-* + *-jok*, azerb. *a-* + *-jag*, jak. *a-* + *tax*, mong. *a-* + *-dag*.)

Az ötörök ismert *azak* 'láb' alakváltozatot is, elemekre bontva *a-* + *-zak*. Az elnevezéseknek végső soron a folyó alsó, a lent lévő, a torkolat felőli szakasza szolgált alapul. A megfelelő további nyelvekben is ismert, ilyen pl. az ang. *walk* 'gyalog' (< *wa-*: abszolút szótó + *-lk*: képző) is.

A Kāšy. *tujag* 'pata' és a *jilkī* 'láb' magyar párhuzama a **gyalog**, jelentése 'alacsony' illetőleg 'lábbal menés'. A szó családjába tartozik a magy. **al** 'alsó rész, alul, lent', hiszen a láb lent van.

A magy. **gyalog** jelentése '1. lábbal menés 2. alacsony'. Megjegyezzük, hogy a magy. **fazék** szó (vö. fi. *pata* 'fazék') is idetartozik, jelentése 'edény', amelynek lehet akár lába is, de eredetileg a 'mélyedés, a lent lévőség' jelentés szolgált neki alapul. Rokona az ang. **pot** 'edény' (< *po-*: abszolút szótó + *-t*: képző).¹⁷

Hangtanilag a Kāšy. *tujag*- őrzi az eredeti kezdő mássalhangzót, amelynek számos fejleménye használatos. Közéjük tartozik a magy. **pata** 'szaruképződményben végződő állati láb'. Valószínűleg szláv eredetű, vö.: óeszl. *pęta* 'sarok', szlk. *pāta* 'sarok, tő, láb, or. *p'ata* 'sarok, láb'. (TESz) < magy. *pa-*: abszolút szótó + *-ta*: képző, óeszl. *pę-* + *-ta*, szlk. *pā-* + *-ta*, or. *p'a-* + *-ta*. A szócikk írója tévedett, mert a szó olyan ősi és kiterjedt kapcsolatai vannak a törökség nyelveiben, hogy a szláv eredet nem lehet igazolt.

3.13. Kāšy. **kudūžak** 'farkcsont', magy. **hátcsont**.

Szerkezeti felépítése: *kudū* 'hát, hátsó rész' + *žak* 'csont'.

Az összetett szó előtagja a *kudū* 'hát, hátsó rész' összetartozik a magy. **hát** szóval. Vö.: magy. **hát** 'a testnek a mellső oldallal ellentétes felülete, valaminek a fonáka, másik oldala'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *xūtāi* 'mögé', osztj. *kūt-*: *iù(w) kūtne* 'fa árnyékában', sam. szelk. *kottī*, *kotte* 'vissza, hátra', *qottā*, *qott* 'hanyatt'. (TESz) < vog. *xūtā-* + *-i* ? osztj. *kūt-*: szótó + *-l-*: képző, sam. szelk. *kot-* + *-tī*, *kot-* + *-te*, *qot-* + *-tā*, *qot-* + *t*.

A toldalékolt szavak töve (*xūt-*, *xūtā-?* *kūt-*, *kot-*, *qot-*) világosan összetartoznak egymással és a magyar, de a török szóval is. A szócikk írója nem járt el körültekintően, kihagyta a török megfelelőket. A magy. **hát** szó nem lehet ősi örökség az uráli korból, idetartozó alakváltozatok megvannak a törökség más ágaiban is, vö.:

¹⁷ Vö.: Gyárfás Ágnes, Lúdanyó meséi Régi angol gyermekversek ősgyökészlete in: Ősi Gyökér 39. évf. 1. szám 2011:41-50. A tanulmány több más szempontból is értékes. Igazolja a kutatási eredményeinket azt a részét, amely szerint a nyelvcsaládok létrehozása és tanítása nem igazolt, következésképp a nyelvek ilyen családokba sorolása elfogadhatatlan. A magyar és a török, mongol, mandzsu-tunguz (mint szkíta-hun utódnelvek) Mezopotámiáig vezetnek el, mégpedig ahhoz a pecséhengerekről ismert kultúrához, amelyet Gyárfás Ágnes kutat s amelyet egyaránt neveznek szkítának és turáninak. A genetikailag összetartozó, azaz rokon nyelveket el kell különíteni azoktól, amelyek tartalmaznak ebből a nyelvi állományból kisebb, nagyobb mennyiséget, azonban nekik ennek a nyelvnek a teremtéséhez nincs közük, a nyelvi gondolkodás, a nyelvi tudat is teljesen más. Közéjük tartoznak az angol és társai, továbbá a szláv nyelvek, de az uráli nyelvcsaládba soroltak is. Ezeknek a nyelveknek a megfejtése, az idetartozó szó- és nyelvtani készlet a magyar és rokonai segítségével megfejthető, köztük az angol szavak is elemekre bonthatók, a számos rendhagyó elem is a helyére kerül, értelmet kap a rendhagyósága. A járható út tehát a magyar és a szkíta-hun utódnelvek összehasonlító vizsgálata a mezopotámiai nyelvi kultúra számbavétele mellett egészen a pecséhengerek tulajdonosáig, nevezzék őket szkítának, turáninak vagy akár valamilyen más néven.

csuv. *xyś*, *xyśal* 'hátsó része valaminek, hát' oszm. *kyč* 'hátsó rész, hát', hak. *kizin* 'hátsó', csag. *kičä* 'a fej háta'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xy-*: abszolút szótő + *-ś*: képző, *xyśa-*: relatív szótő (< *xy-*: abszolút szótő + *-śa*: képző,) + *-l*: képző, oszm. *ky-*: abszolút szótő + *-č*: képző, hak. *kizi-*: relatív szótő (< *ki-*: abszolút szótő + *-zi-*: képző) + *-n*: képző, csag. *ki-*: abszolút szótő + *-čä*: képző.

A magy. *hát* alakváltozata a csuv. *kaj* 'hát, hátsó rész, vö.: *kajra* 'hátra', *kajran* 'hátulról, aztán', vö.: ujj., üzb., kazak, k.kalp., csag. *kejin*, kirk. *kijin* 'hátra, hátul, aztán', tefsz. XII-XIII. sz. *keđin* 'után', alt. *kaja* 'hátra', tuv. *xaja* 'hátra', ojr. *kajra*, türkm. *gajra* 'hátra', vissza, fordítva', türkm. *kajra* 'hátra', üzb. *keđindan* 'aztán, után', PK. *kiđingi*, üzb., k.kalp. *kejingi*, alt. *kijingi* 'hátsó', ojr. *kijin*, hak. *kizin* 'hátsó, következő, utolsó', kazak *kajta* 'vissza, fordítva'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ka-*: abszolút szótő + *-j*: képző, *kaj-*: relatív szótő + *-ra*: határozórag, *kaj-*: relatív szótő + *-ran*: eredethatározó rag, ujj., üzb., kazak, k.kalp., csag. *keji-*: relatív szótő + *-n*: határozórag, kirk. *kiji-* + *-n*, tefsz. XII-XIII. sz. *keđi-* + *-n*, alt. *kaj-* + *-a*: Dat. rag, tuv. *xaj-* + *-a*: Dat. rag, ojr. *kaj-* + *-ra*: határozórag, türkm. *gaj-* + *-ra*¹⁸, türkm. *kaj-* + *-ra*, üzb. *kejin-* (< *keji-*: relatív szótő + *-n*: képző) + *-dan*: eredethatározó rag, PK. *kiđin-* (< *kiđi-*: relatív szótő + *-n*: képző) + *-gi*: képző, üzb., k.kalp. *kejin-* (< *keji-*: relatív szótő + *-n*: képző) + *-gi*: képző, alt. *kijin-* (< *kiji-*: relatív szótő + *-n*: képző) + *-gi*, ojr. *kiji-*: relatív szótő + *-n*: képző, hak. *kizi-* + *-n*, kazak *kaj-* + *-ta*.

Fontos, hogy a magyar *hát* -*t*-je eredeti mássalhangzó, amelynek különböző fejleményei vannak meg a fenti adatokban, vö.: csuv., ujj., üzb., kazak, k.kalp., csag., alt., tuv., ojr., türkm. *-j-*, tefsz. XII-XIII. sz. *-d-*, PK. *-đ-*, hak. *-z-*.

Megjegyezzük, hogy a törökségben ismert 'farok' szó relatív töve is összetartozik a Kāšy. *kudū* 'hát' szóval, vö.: csuv. *xüre*, dial. *xěvre* 'farok', MK. *kudruk*, csag., ujj., üzb., kirk., oszm., karacs., kumük, alt. *kujruk*, kazak, k.kalp., nog. *kujryk*, tat. *kojryk*, bask. *kojrok*, azerb. *gujrug*, türkm. *gujruk*, hak. *xuzurux*, tuv. *kuduruk*, jak. *kuturuk*, vö.: mong. *xudurga*. (JEGOROV 1964) < csuv. *xü-*: relatív szótő 'hát' + *-re*: képző 'valamihez tartozó, valami mellett lévő', dial. *xěv-* + *-re*, MK. *kud-* + *-ruk*, csag., ujj., üzb., kirk., oszm., karacs., kumük, alt. *kuj-* + *-ruk*, kazak, k.kalp., nog. *kuj-* + *-ryk*, tat. *koj-* + *-ryk*, bask. *koj-* + *-rok*, azerb. *guj-* + *-rug*, türkm. *guj-* + *-ruk*, hak. *xuzu-* + *-rux*, tuv. *kud-* + *-uruk*, jak. *kutu-* + *-ruk*, vö.: mong. *xudu-* + *-rga*.

Idetartozik relatív szótőve a csuv. *kajri* 'hátsó' szónak is: < *kaj-*: relatív szótő + *-ri*: melléknév képző. Látható, hogy a relatív szótővet alkotó 'hát' szó változatainak a kezdő mássalhangzója *k-* és a fejleményei (csuv., hak., mong. *x-*, azerb., türkm. *g-*). A második mássalhangzó eredeti *-t-* (vö.: magy. *hát*, jak. *kutu-*) és fejleményei: *-0* (vö.: csuv. *xü-*), *-v* (csuv. *xěv-*), *-d-* (vö.: MK. *kud-*, tuv. *kud-*, mong. *xudu-*), *-j-* (vö.: csuv., *kaj-*, csag., ujj., üzb., kirk., oszm., karacs., kumük, alt. *kuj-*, kazak, k.kalp., nog. *kuj-*, tat., bask. *koj-*, azerb., türkm. *guj-*), *-z-* (vö.: hak. *xuzu-*).

A török *kudū* és társainak rokona a magy. *hanyatt* 'hátára (esik, fekszik), hátán (fekszik)' relatív töve. A TESz szerint: Megszilárdult ragos alakulat. Önállóan nem élő *hany-* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *kana-β* 'hanyatt, hátra', osztj. *konyi* 'háton, hátra', mdE. *kuntst* 'háton', mdM. *kuntf*, *kunf* 'hanyatt'. (TESz)

A szócikk írója tévedett, mert a *hany-* tö a magy. *hát* szó alakváltozata. A finnugorba sorolt nyelvek adatai idetartoznak. Abban is ellentmondás van, hogy a magy. *hát* szót az uráli, a *hany-* tövet pedig a finnugor nyelvi egységből származtatják. Egyik sem fogadható el. A szócikkek írói azt sem vették észre, hogy a *hát* és a *hanyatt* töve közös gyökerű szó, etimológiailag összetartoznak. Alapvető hibát követtek el, amikor a török adatokat nem vették figyelembe.

¹⁸ Összetartozik vele a magy. *gajra ment* 'tönkre ment' jelentésű kifejezés első tagja a *gajra*.

A kezdő mássalhangzó eredeti *k-* volt, örzi ezt Kāšy. *kudū-*, osztj. *kūt-*, szam. szelk. *kot-*, *got-*, oszm. *kyč-*, hak. *kizi-*, csag. *kičä* forma. A *k-* réshangúsodott változata van meg a vog. *xūtä-*, magy. *hanyatt* szóban, a vog. *xūtä-*, továbbá a csuv. *xyś* változatban. A második mássalhangzó eredeti *-t-*, amely megőrződött több nyelvben (vö.: magy. *hát*, vog. *xūtä-*, osztj. *kūt-*, szam. szelk. *kot-*, *got-*), zöngésedett a Kāšy. *kudū* formában (*-t- > -d-*), réshangúsodott és palatalizálódott: *-t- > -th- > -ś-* (csuv. *xyś*), palatalizálódott, affrikálódott: *-t- > -t'- > -č-* (oszm. *kyč*, csag. *kičä*), zöngésedett, réshangúsodott: *-t- > -δ- > -z-* (hak. *kizin*), zöngésedett, nazalizálódott: *-t- > -nd- > -n-* (vog. *kana-β*, osztj. *konyi*, mdE. *kuntst*, mdM. *kuntf*, *kunf*), zöngésedett, nazalizálódott, palatalizálódott a rákövetkező *-j-* (*-γ- < -k-*) hatására. A *-j-* előzményét, a réshangot örzi az osztj. *konyi* s a *-γ-* másik irányú változatát, a bilabiális zöngés spiránsot (*-β*, *-w*) tartalmazza a vog. *kana-β*. A magy. *hát* alakváltozata a *hanyatt* 'háton' töve.

A Kāšy. *kudūžak* szó utótagja a *žak* 'csont' ismert a törökség nyelveiben, vö.: csuv. *šāmā*, dial. *šānā* 'csont', ÓT. *sōñuk*, Zamahš. *sūñgük*, *sūjek*, AFT. *sünäk*, PK. *sünük*, ujj. *sōñek*, *sūjek*, türkm. *sūñk*, csag. *sōñgek*, *sumuk*, azerb. *sümük*, kirg., alt., tuv., hak. *söök*, kazak, k.kalp. *sūjek*, tat. *sōjak*, , üz. *sujak*, bask. *hojek* 'csont', ld. még mong. *čimügen*. (JEGOROV 1964)

A magyar megfelelőjük a *csont* szó *cson-* töve. A TESz vitatott eredetűnek tartja helytelenül.

3.14. Kāšy. *kaž-* 'késlekedik', Kāšy. *kīž* 'késés' ~ magy. *késik*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ka-*: abszolút szótó + *-ž-*: ige képző, Kāšy. *kī-*: abszolút szótó + *-ž-*: névszó képző.

A szó egyéb török megfelelői ma is ismertek, vö.: csuv. *kaś* 'este, éjszaka', ujj. *keč*, kirg., üz. alt., ojr., *keč*, tat. *kič*, kazak, k.kalp. *keš*, bask. *kis*, kumük *geč*, 'este', tuv. *kežee* 'este', Zamahš. *keč*, azerb. *keče*, ujj. *keče*, üz. *keča*, türkm. *giže*, gag. *geže*, karacs. balk. *keče*, ujj. *kičä*, oszm. *gedže*, nog. *keš* 'este', alt. *keče*, kirg. *kečee*, k.kalp. *keše*, tat. *kiče*, bask. *kise* 'tegnap', KB. *käčä* 'késő (este)', jak. *kiäsä* 'este' (JEGOROV 1964) < csuv. *ka-*: abszolút szótó + *-ś-*: képző, ujj. *ke-* + *-č*, kirg., üz. alt., ojr., *ke-* + *-č*, tat. *ki-* + *-č*, kazak, k.kalp. *ke-* + *-š*, bask. *ki-* + *-s*, kumük *ge-* + *-č*, tuv. *ke-* + *-žee*, Zamahš. *ke-* + *-č*, azerb. *ke-* + *-če*, ujj. *ke-* + *-če*, üz. *ke-* + *-ča*, türkm. *gi-* + *-že*, gag. *ge-* + *-že*, karacs. balk. *ke-* + *-če*, ujj. *ki-* + *-čä*, oszm. *ge-* + *-dže*, nog. *ke-* + *-š*, alt. *ke-* + *-če*, kirg. *ke-* + *-čee*, k.kalp. *ke-* + *-še*, tat. *ki-* + *-če*, bask. *ki-* + *-se*, KB. *kä-* + *-čä*, jak. *kiä-* + *-sa*.

A jelentés a magy. *késő*-höz kötődik, vagyis az este az az időszak, amikor késő van. A magyarban az este a nap esésével, lemenésével kapcsolatos.

A magy. *késik* 'valamit vontatva, halogatva tesz, végez, várat magára, valahol (el)időzik, stb. Ótörök eredetű, vö.: ujj. *kič-* 'késik', Kāšy. *kīč-* vagy *kēč-* 'ua.'. Vö.: csuv. *kaś* 'este'. (TESz) < magy. *ké-*: abszolút szótó + *-sik*: képző, ujj. *ki-* + *-č*, Kāšy. *kī-* + *-č-*, *kē-* + *-č-*, csuv. *ka-* + *-ś*.

Hangtanilag a legtöbb adatban megmaradt az eredeti *k-* szókezdő, néhol zöngésedett (*k- > g-*), vö.: kumük *geč*, ürkm. *giže*, gag. *geže*, oszm. *gedže*. Szerkezetileg abszolút szótó + képző a felépítésük s a második mássalhangzó már a képző kezdő hangja, amely a *t-* valamilyen fejleménye. Lehet a *-t-* zöngésedése és affrikálódása (*-t- > -dž-*), vö.: oszm. *gedže*, tovább változva dezaffrikálódás (*-dž- > -ž-*), vö.: Kāšy. *kaž-*, *kīž*, tuv. *kežee*, türkm. *giže*, gag. *geže*. Sok esetben a *-t-* megtartotta a zöngétlenségét, miközben palatalizálódott (*-t'-*), majd affrikálódott (*-t- > -t'- > -č-*), vö.: ujj. *keč*, kirg., üz. alt., ojr., *keč*, tat. *kič*, kumük *geč*, Zamahš. *keč*, azerb. *keče*, ujj. *keče*, üz. *keča*, karacs. balk. *keče*, ujj. *kičä*, alt. *keče*, kirg. *kečee*, tat. *kiče*, ujj. *kič-*, Kāšy. *kīč-* vagy *kēč-*. A

-č- dezaffrikálódásával keletkezhetett az -š- (-t- > -č- > -š-), vö.: magy. *késik, késő*, k.kalp. *keš*, nog. *keš* 'este', k.kalp. *keše*. A -t- réshangúsodásával keletkezett az -s- (-t- > -th- > -s-), vö.: bask. *kis, kise*, jak. *kiäsä*. Olykor a réshangúsodással együtt járt a palatalizáció, így keletkezett az -ś- (-t- > -th'- > -ś-), vö.: csuv. *kaś*.

Megjegyezzük, hogy a magy. *késik* igei változat és a *késő* mint névszó eredetileg nómen verbum volt. Szerkezeti felépítése: kV- + -sVk s az -ő végső mássalhangzó az -Vk hangkapcsolat fejleménye: -Vk > -Vγ > -Vw > -VV > -ő. Az is lényeges, hogy a *késik* igét ikes igének tartják tévesen, mert a képző nem az -ik, hanem a -sik.

3.15. Kāšγ. *jāl* 'sörény' ~ magy. *szál*.

Idetartozik a csuv. *šilxe* 'sörény', ÓT. (jeny.) *jel*, jak. *siäl*, azerb., türkm., kumük, nog., bask., tat. *jal*, kirg., kazak, k.kalp. *žal*, karacs. *džal*, ojr. *d'al*, tuv. *čel*, hak. *čilin*, ujj. *jajla*, üzb. *jol*, oszm. *jele* 'sörény', mong. kalm. *del* 'sörény', vö.: perzsa *jal* 'nyak, sörény'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ši-*: abszolút szótó + *-lxe*: képző, ÓT. (jeny.) *je-* + *-l*, jak. *siä-* + *-l*, azerb., türkm., kumük, nog., bask., tat. *ja-* + *-l*, kirg., kazak, k.kalp. *ža-* + *-l*, karacs. *dža-* + *-l*, ojr. *d'a-* + *-l*, tuv. *če-* + *-l*, hak. *či-* + *-lin*, ujj. *jaj-* + *-la*, üzb. *jo-* + *-l*, oszm. *je-* + *-le*, mong. kalm. *de-* + *-l*, perzsa *ja-* + *-l*.

Rokona a magy. *szál*, amely a TESz szerint 'szörzetnek, tollazatnak egy eleme, növényi szár, fűszál, nádszál, száras növényzetnek egy eleme, hosszú, egyenes, felmeredő tárgy stb.'. Vitatott eredetű, 1. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: osztj. *sāyel* 'szilánk, lécs (a halrekesztéken)', zürj. *d'zav, d'zal* 'fenyőfáklyához hasonló lécs vagy faforgács', mdE. *šalgo, šalgä*, mdM. *šalgä* 'pálca, botocskas', fi. *salko* 'hosszú rúd, lp. *čuolgo* 'emelő rúd, rúd, amivel a hálót a jég alá tolják'. 2. *sil* 'eredetileg vágott, szelt dolog lehetett'. (TESz) < magy. *szá-*: abszolút szótó + *-l*: képző, osztj. *sāye-*: abszolút szótó + *-l*: képző, zürj. *d'za-*: abszolút szótó + *-v*: képző, *d'za-*: abszolút szótó + *-l*: képző, mdE. *ša-*: abszolút szótó + *-lgo*: képző, *ša-*: abszolút szótó + *-lgä*: képző, mdM. *ša-*: abszolút szótó + *-lgä*: képző, fi. *sa-*: abszolút szótó + *-lko*: képző, lp. *čuo-*: abszolút szótó + *-lgo*: képző.

Ismert a magyarban a *szil, szál, szalmaszál* szókapcsolat, amelyben a *szil* a *szál* szó alakváltozata és semmi köze a *szel* igéhez. Mind a *szil*, mind a *szál sz-*, és *-l* mássalhangzója eredeti *t* fejleménye (*t* > *th* > *s*; *-t* > *-δ* > *-l*). A finnugorba sorolt nyelvekben és a török nyelvi megfelelőikben is a *t* fejleményeit használják, pl. szókezdő helyzetben: *s-* vö.: osztj. *sāyel*, fi. *salko*, jak. *siäl*; *ś-* (< *th'* < *t*) vö.: csuv. *šilxe*, mdE. *šalgo, šalgä*, mdM. *šalgä*; *d-* (< *t*) vö.: mong. kalm. *del*; *d'-* (< *t'* < *t*) vö.: ojr. *d'al*; *dž-* (< *d'-* < *t'* < *t*) vö.: karacs. *džal*; *č-* (< 1. *t'* < *t* 2. *dž-* < *d'-* < *t'* < *t*) vö.: tuv. *čel*, hak. *čilin*, lp. *čuolgo*; *š-* (*č-* < 1. *t'* < *t* 2. *dž-* < *d'-* < *t'* < *t*) vö.: magy. *sörény*; *j-* (< 1. *d'* < *t'* < *t* 2. *δ-* < *t*) vö.: Kāšγ. *jāl*, ÓT. (jeny.) *jel*, azerb., türkm., kumük, nog., bask., tat. *jal*, ujj. *jajla*, üzb. *jol*, oszm. *jele*, perzsa *jal*; *ž-* (< *dž-* < *d'-* < *t'* < *t*) vö.: kirg., kazak, k.kalp. *žal*; *d'z-* (< *d'-* < *t'* < *t*) vö.: zürj. *d'zav, d'zal*.

A képző kezdő mássalhangzója a zürj. *d'zav* kivételével mindenütt *-l*. A *-v* és az *-l* előzménye ugyanaz, vö.: *-t* > *-δ* > 1. *-w* > *-v* 2. *-l*. Hozzáteesszük, a *szőr* és a 'haj' szavak is rokonok, ahol az *-r* közvetlen előzménye szintén *-δ*.

Az eredeti *t* fejleményei vannak meg a következő török szavakban is, vö.: csuv. *šūs* 'haj', ÓT, MK., csag., azerb., türkm., oszm. *sač*, üzb. *soč*, ujj. *čač*, KB. *sáč*, kirg., alt. *čač*, tat. *čeč*, bask. *ses*, hak. *sas*, miser *cec*, kumük *čas*, kazak, k.kalp., nog. *šaš* 'haj', mong. *üs*. (JEGOROV 1964) < csuv. *šü-*: abszolút szótó + *-ś*: képző, ÓT, MK., csag., azerb., türkm., oszm. *sa-* + *-č*, üzb. *so-* + *-č*, ujj. *ča-* + *-č*, KB. *sä-* + *-č*, kirg., alt. *ča-* + *-č*, tat. *če-* + *-č*, bask. *se-* + *-s*, hak. *sa-* + *-s*, miser *ce-* + *-c*, kumük *ča-* + *-s*, kazak, k.kalp., nog. *ša-* + *-š*, mong. *ü-* + *-s*. Megjegyezzük, hogy a magy. *szösz* is

idetartozik.

A fenti szavak rokona a magy. *deli* (< *de-* + *-li*), amely 'szép szál legény' értelemben is ismert. A magy. *tat*(fa) végső soron 'szálfá' jelentésű. Azért is értékes, mert tartalmazza mind a szó elején, mint a képző kezdő mássalhangzójaként az eredeti *t-* mássalhangzót. A rokonságba tartozik még számos további szó (vö.: magy. *szár*, *szilánk*, *szálka*, or. *derevo*, ang. *tree* stb.). A magy. *szilánk* (< *szi-*: abszolút szótó + *-lánk*: képző) azért is fontos, mert a képző (*-lánk*) az *-l*-hez képest (magy. *szál*) teljesebb alakot mutat.

Igen értékes adat a magy. *szakáll* 'állon növé szörzet' stb., mert a relatív szótó - vö.: *szakál-*: relatív szótó (< *szaká*: abszolút szótó + *-l*: képző) + *-l*: képző 'valamivel ellátott' - összetartozik a magy. *szál* szóval. A magyar és a neki megfelelő török adatok igazolják a *szál* szó hosszú magánhangzójának a trifonkus eredetét, vö.: ÓT. eredetű, vö.: ujj. *saqal*, Kāšy. *saqal*, oszm. *sakal*, tat. *sakal*, alt. *sayal*, csuv. *suxal* 'szakáll', vö.: mong. *saqal* 'ua.'. (TESz) < magy. *szakál-*: relatív szótó (< *szaká-*: abszolút szótó + *-l*: képző) + *-l*: képző, ujj. *saqa-* + *-l*, Kāšy. *saqa-* + *-l*, oszm. *saka-* + *-l*, tat. *saka-* + *-l*, alt. *say-* + *-l*, csuv. *sux-* + *-l*.

Megjegyezzük, hogy a magyar török egyezések oka nem a törökből való kölcsönzés, hanem a közös szkíta-hún gyökérből való származás. Ld. még: csuv. *suxal* 'szakáll', KB., ujj., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., tat. *sakal*, azerb. *saggal*, türkm. *sakgal*, üzb. *sokol*, bask. *hakal*, alt., hak. *sagal* 'szakáll', vö.: mong. *saxal*, burj.mong. *haxal* 'szakáll, bajusz'. (JEGOROV 1964) < csuv. *suxa-*: abszolút szótó + *-l*: képző, KB., ujj., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., tat. *saka-* + *-l*, azerb. *sagga-* + *-l*, türkm. *sakga-* + *-l*, üzb. *soko-* + *-l*, bask. *haka-* + *-l*, alt., hak. *saga-* + *-l* 'szakáll', vö.: mong. *saxa-* + *-l*, burj.mong. *haxa-* + *-l*. A baskír és a burj. mong. szókezdő *h*¹⁹ összetartozik, eredete a *t-*.

Úgy tűnik, hogy a török és a mongol adatok a magy. *szakáll* szónak csak a relatív tövével (*szakál-*) tartoznak össze. A magyarban a végső *-l* képző arra utal, hogy szálas, szálakból álló valamiről, azaz szörzetről van szó.

Az or. *čolka* (< *čo-*: abszolút szótó + *-lka*: képző) 'sörény' is a szócsaládba tartozik, az oroszban a szó átvétel.

Szólni kell a magy. *selyem* szóról, mert ez is a *szál* 'fonál' jelentésű szóval tartozik össze. A TESz szerint a magy. *selyem*, *selem* 'a selyemhernyó gubójából nyert finom szál, illetőleg az ebből szőtt kelme, aranka, különösen lenfojtó aranka, a kukorica bibeszálainak összessége, a gyékény finom hánca, az eresztőháló teste'. Vándorszó, vö.: ang. *silk* 'selyem', lat. *sericum* 'selyemszerű kelme', fr. *serge* 'sávolykötéses gyapjú vagy selyem', or. *šolk* 'selyem', mandzsu *sirge* 'ua.', mong. *sirgek* 'ua.'. Végső forrása bizonytalan, vö.: kínai *si* 'selyem'. Maga a *selyem* is a kínaiaktól került Európába. A magyar selyemnek megfelelő alak azonban sehol sem mutatható ki. (TESz) < magy. *se-*: abszolút szótó + *-lyem*: képző, *se-* + *-lem*,

A magy. *selyem*, *selem* korábbi alakja *sVIVmk lehetett, ahol az *-m-* eredeti *-t-* fejleménye: *-t-* > *-δ-* > *-w-* > *-m-*. Ugyanez az *-m-* van meg a magy. *szalma* szóban, amely szintén alakváltozata a *szál* szónak.

Az *-l-*. *-ly-* helyén *-r-*t tartalmazó szavakban az *-r-* előzménye ugyanaz, mint az *-l-*-é: *-t-* > *-δ-* > 1. *-l-*, 2. *-r-*. A kínai *si* 'selyem' szóban a képző kezdő mássalhangzója talán **-w-* (< *-δ-* < *-t-*) lehetett, amely vokalizáción keresztül eltűnt: *-w-* > *-V-* > *-0-*. Az eredetibb forma nem a kínai, de nem is az ang. *silk*, or. *šolk* forma, hanem *sVIVnk (vö.: magy. *szilánk*), *sVIVmk, *tVtVnk,

¹⁹ További vizsgálatra szorul a magy. *haj* a szókezdő *h-* szempontjából, mert ha igazolhatóan nem *k-* eredetű, akkor a bask. és a burj. mong. *h-*-vel tartozik össze.

*tVtVmk stb. alak. Összetartozik a magy. *tat* 'szálfa, tutaj' szóval.

Minthogy az *-l-*, *-r-* eredeti *-t-* fejleménye s a *-p-* is *-t-* eredetű, világosan idetartozik a csuv. *šip* 'fonal', azerb., üzb. *ip*, bask. *jep*, tat. *žep*, kumük, nog. *jip*, hak. *čip*, azerb., jak. *sap* 'fonál', ujj., kirg., kazak, k.kalp. *žip* 'fonál, zsineg, madzag, kötél', azerb., oszm. *ip*, türkm. *jüp* 'madzag, zsineg, kötél', oszm. *iplik*, türkmén *jüplük* 'fonál', MK. *jib* 'fonál'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ši-*: abszolút szótó + *-p*: képző, azerb., üzb. *ip-* + *-*, bask. *je-* + *-p*, tat. *že-* + *-p*, kumük, nog. *ji-* + *-p*, hak. *či-* + *-p*, azerb., jak. *sa-* + *-p*, ujj., kirg., kazak, k.kalp. *ži** + *-p*, azerb., oszm. *i-* + *-p*, türkm. *jü-* + *-p*, oszm. *ip-*: relatív szótó + *-lik*: képző, türkmén *jüp-* + *-lük*, MK. *ji-*: abszolút szótó + *-b*: képző.

A fonal másképpen *szál* is s a lábszárcsont egyike a magyarban *sípcsont*. Ez esetben a *síp* szónak nemcsak fonal, hanem szál jelentése is van, következésképp a *sípcsont* 'szálcson, szárcsont'. Természetesen ide kötődik a hangszert jelölő *síp* nemcsak a hangja, hanem az üreges szára miatt is. Igazolják ezt a különböző nyelvek adatai, vö.:

csuv. *sapaka* 'csont, csomó, növényi hüvely', csag. *sapag* 'virág szára, hangszernek, szerszámnak a nyele', nyél, markolat, oltóág', ujj. *sapak*, kirg., tat. *sabak*, bask. *habak* 'szár, nyél, csont', kazak *sabak* 'fatörzs, fegyver csöve, szár, nyél, ág, növények bokra', ojr. *sabak* 'ág, szár, nyél', hak. *sabah* 'szár, nyél, csont, magvak kis csomója', hak. *sabaga* 'leveles fáknak a fiatal hajtása, bokor', tuv. *salbak* 'ág'. (JEGOROV 1964) <

A magy. *szál*, *szár*, *síp* is alakváltozatok, ezért idetartozik az oszm. *ip* (< *i-*: abszolút szótó + *-p* képző) 'spárga', *ipek* (< *i-*: abszolút szótó + *-pek* képző) 'selyem', ahol a szókezdő mássalhangzó eltűnt, az eredeti *t-*ből *0-* lett.

3.16. Kāšy. *kuvuk mūš* 'macska', Kāšy. *mūš* 'macska' magy. *macska*.

Szerkezeti felépítése: *kuvuk* + *mūš* < *mū-*: abszolút szótó + *-š*: képző.

A szószerkezet második tagjának (*mūš*) rokona a magy. *macska*. A magyar szó szláv eredete nem igazolt. További adatok tartoznak ide, vö.: ojr. *eme mis* 'nőstény macska'. A K-mong. *ere mi*, ojr. *ere mis* 'kandúr, azaz férfi macska', K-mong. *eme mi*, ojr. *eme mis* 'nőstény macska' kifejezésekben a *mis* és a magy. *macska* közeli kapcsolatban vannak. A K-mong. *mi* változatban a második mássalhangzó elenyészett.

Tanulságosak a magy. *macska* szó adatai, vö.: alakváltozatai *macsaka*, *matyka*, *massa*, *moska* 'a macskafélék családjába tartozó egérfogó háziállat, horgony, vasmacska, apró parasztló, egyfajta gyermekjáték, annak egyik résztvevője, igen részeg ember, a tűzhelyen az a vastárgy, amelyre a fát rakják, tűzikutya, hányás, sánc, másnaposság, villa alakú vaskarab, amely megóvja a hegynek menő szekeret a visszacsúszástól, csatlakozó szerkezet az eketaliga rúdjának elülső végén, leány, fiatal nő, a regőscsoport egyik tagja, a kötélén magától keletkezett hurok, barka, egy csomó meggerebenezett kender, egérárpa, összecsomósodott por, piszok'. Szláv eredetű, vö.: blg. *máčka* 'macska, fogócskázás', szb.-hv. *mačka* 'macska, görbe fa, mint az eke egyik alkatrésze, villa alakú vas, amely a hegynek menő szekeret a visszacsúszástól megóvja, vaskapocs, horgony, vasmacska', szln. *máčka* 'macska, barka, hópolyhek, beszáradt takony, horgony, vasmacska, ördögsekér', szlk. *mačka* 'macska, csúsztató szerkezet kompkötélen', ukr. *máčka* 'macska'. TESz) < magy. *ma-*: abszolút szótó + *-cska*, *máčka*, szb.-hv. *ma-* + *-čka*, szln. *má-* + *-čka*, szlk. *ma-* + *-čka*, ukr. *má-* + *-čka*.

A szláv eredet nem fogadható el, éppen a szláv nyelvekben átvétel olyan nyelvből, nyelvekből, amelyek a magyarhoz és a szkíta, hun nyelvekhez ősi rokon szálon kapcsolódnak. Az or. *kot*, *koška*,

csuv. *kušak* 'macska', oszm. *keđi* 'macska' ugyanaz, mint a fentiek azzal az alapvető különbséggel, hogy az előbbieket szókezdő *m*-je *t*- fejleménye, ez utóbbiak pedig a *k*- kezdetűek csoportjába tartoznak, így különbözik az etimológiájuk. Szerkezeti felépítésük ugyanaz, abszolút szótó + képző: 1. magy. *ma-* + *-cska*, ukr. stb. *má-* + *-čka* 2. or. *ko-* + *-t*, *ko-* + *-ška*, csuv. *ku-* + *-šak*. A képző kezdő mássalhangzója eredeti *t*- volt minden esetben, a *-č*, *-š*, *-s*, *-d* pedig a fejleményei, vö.: *t*- > *t'*- > *č*- > *š*-, *t*- > *ù*- > *s*- illetőleg *t*- > *d*-. Ami a jelentésüket illeti, valamennyinek a hajlott, kampós valami az alapja, a macskának a karmaira kell gondolni. Ennek a formának pedig az a dolga, hogy beakadjon, csomósodjon, éles, stb. legyen. Minden bizonnyal a mongolok nem a szlávoktól vették át a *K*-mong. *-0* az *-s*-szel szemben nem a szlávok megjelenése (Kr. u. 400 körül) után ment végbe. Megjegyezzük, hogy sok szó keletkezett ennek a tulajdonságnak az alapján, innen kell megközelíteni pl. a magy. *gesztenye*, az or. *kaštan* 'ua.' értelmezését is.

3.17. Kāšγ. *kujug* 'kút' ~ magy. *kút*.

Szerkezeti felépítése: *ku-*: abszolút szótó + *-jug*: képző..

A mong. *khutak* (*khu-* + *-tak*), *khutuk* (*khu-* + *-tuk*), *xudag* (*xu-* + *-dag*), *khutik* (*khu-* + *-tik*) 'kút' a magyar *kút* (*kú-* + *-t*) szótól hangalakilag annyiban különbözik, hogy a magyarban csak a képző kezdő mássalhangzója maradt meg. Nyelvjárási szinten azonban ismert a magy. *kutuk* 'doboz', amely az oszm. *kutuk* 'doboz' szóval egybeesik, eredeti jelentése 'tekerics' lehetett és a 'forrás' jelentésű *kút* szó szolgált neki alapul. A magyar *kút* szót ismeretlen eredetűnek tartja a TESz s az adatok idetartoznak. A magy. *kút* 'forrás, földbe ásott vagy fűrt gödör, amelyből az összegyűlt talajvíz a felszínre hozható, csatorna, ciszterna, zseb, bánya'. Ismeretlen eredetű. Vö.: ujj. *quduγ*, CC. *xuju*, *quju*, oszm. *kuju*, türkm. *qujy*, kirg., alt. *quduq* 'forrás, kút', vö. még mong. *qudduγ*, *quduγ* 'ua.' (TESz) < magy. *kú-*: abszolút szótó + *-t*: képző, ujj. *qu-*: abszolút szótó + *-duγ*: képző, CC. *xu-* + *-ju*, *qu-** + *-ju*, oszm. *ku-* + *-ju*, türkm. *qu-* + *-jy*, kirg., alt. *qu-* + *-duq*, mong. *qud-* + *-duγ*, *qu-* + *-duγ*.

A szó a baskírban is megvan, vö.: bask. *köđö*, *köjő* < *kö-*: abszolút szótó + *-đö*: képző, *kö-* + *-jő*) 'kút' (CZEGLÉDI 2011).

3.18. Kāšγ. *julīkū* 'borotva' ~ magy. *szel*.

Rokona a magy. *szel* 'egyenes irányban simán vág, egy keskeny kis darabot levág, valamely közegben gyorsan, simán, akadálytalanul halad, valahol átmegy, valamit keresztez, üt, ver'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *sil-* 'szel', osztj. *sültä* 'felvág, felnyit (halat)', zürj. *t'šelavni* 'darabokra vág (késsel), votj. *čališ* karyny 'karót hegyez', cser. *šeram* 'hasít, hasad', fi. *säle* 'faforgács, szilánk', lp. *čallet* 'vonalat húz, karcol, vág, hasít'. (TESz) < magy. *sze-*: abszolút szótó + *-l*: képző, vog. *si-* + *-l*, osztj. *sül-*: relatív szótó (< *sü-*: abszolút szótó + *-l*: képző) + *-tā*: képző, zürj. *t'šelav-*: relatív szótó (< *t'še-*: abszolút szótó + *-lav-*: képző) + *-ni*: főnévi igenév képző, votj. *ča-*: abszolút szótó + *-liš*: képző, cser. *še-*: abszolút szótó + *-lam*: képző, fi. *sä-*: abszolút szótó + *-le*: képző, lp. *čal-*: relatív szótó (< *ča-*: abszolút szótó + *-l*: képző) + *-let*: képző. Nem igazolt, hogy a magy. *szel* ősi örökség lenne a finnugor korból, a fenti adatok azonban a szó családjába tartoznak.

Nem tartozik össze a magy. *szel* szóval a csuvasban ma a 'vág, szel' jelentésben használatos *k*-kezdetű ige a *kas-*. Ismerték azonban a magy. *szel* megfelelőjét is. A ma használatos csuv. *šěšě* 'kés' tövében a 'szel' van meg, erről tanúskodik a régi csuvas alak, vö.:

csuv. *šělěš*, ld. még: csuv. *šäl-* 'kaszálni, szelni', türk. *jüli*, MK. *jüli*, kumük *jülü* 'borotválni',

polovec *jülgüč*, balk. *zülgüč*, azerb. *ülgüč* 'borotva' (JEGOROV 1964) < csuv. *šě-*: relatív szótó + *-šě*: képző, *šělě-*: relatív szótó (< *šě-*: abszolút szótó + *-lě-*: képző) + *-ś*, polovec *jülgü-*: relatív szótó (< *jü-*: abszolút szótó + *-lügü-*: képző) + *-č*: képző, balk. *zülgü-*: relatív szótó (< *zü-*: abszolút szótó + *-lgü-*: képző) + *-č*: képző, azerb. *ülgü-*: relatív szótó (< *ü-*: abszolút szótó + *-lgü-*: képző) + *-č*: képző.

A relatív szótóvelek a magy. *szel* és társaival vö.: csuv. *šäl-* (*šă-*: abszolút szótó + *-l-*: képző), türk *jüli* (*jü-* + *-li*), MK. *jüli* (*jü-* + *-li*), kumük *jülü* (*jü-* + *-lü*) 'kaszálni, szelni', türk *jüli* (*jü-* + *-li*), MK. *jüli* (*jü-* + *-li*), kumük *jülü* (*jü-* + *-lü*) 'borotválni' szavakkal tartoznak össze.

Rokonuk a csuv. *šäl*, *šul* 'szaggat, kaszál', ÓT., MK., azerb., türkm., oszm., bask. *jol*, üzb. *jul*, kirg., kazak, k.kalp., ujj. *žul*, bask., tat. *jolk*, nog., kumük *julk*, hakasz *čul* 'szakítani, tépni', s.ujg., azerb., balk., karacs., kumük *čal* 'kaszálni (füvet)', vö.: mong. *zulgaax* 'szaggatni', kitépni' (JEGOROV 1964) < csuv. *šă-*: abszolút szótó + *-l-*: képző, *šu-* + *-l*, ÓT., MK., azerb., türkm., oszm., bask. *jo-* + *-l*, üzb. *ju-* + *-l*, kirg., kazak, k.kalp., ujj. *žu-* + *-l*, bask., tat. *jo-* + *-lk*, nog., kumük *ju-* + *-lk*, hakasz *ču-* + *-l*, s.ujg., azerb., balk., karacs., kumük *ča-* + *-l*, mong. *zu-* + *-lgaax*.

Alakváltozatuk a mong. *balta* (*bal-*: relatív szótó + *-ta-*: képző), magy. *balta*, tamil *pila-* 'hasít', or. *pila* 'fűrész', ópor. *peill* 'kés', óném. *fila* 'fűrészelő' bVI-, pVIV, fVIV stb. tövek, a szavak egymásnak alakváltozatai és rokonai a magy. *válik*, *él* stb. szavaknak.

A *szel* 'vág' jelentésű szavak a magy. *él*, *éles* szóhoz is kapcsolódnak, hiszen az élnél elválik valami. Megjegyezzük, hogy hangtani alakváltozat a magy. *szecska*, az oszm. *sečmek* 'választani' töve a *seč-*. A TESz a magy. szót szláv eredetűnek tartja, amely nem igazolt.

Hangtanilag a Kāšγ. *julīkū* 'borotva' szónak az igei és a névszói megfelelője a szó kezdetén eredeti *t-* fejleménye, az abszolút szótóhoz járuló képző kezdő mássalhangzója szintén eredeti *-t-* fejleménye minden esetben. Etimológiailag a fenti szavak rokona nemcsak az *-l-* illetőleg az *-l-* kezdetű képzőket tartalmazó ugyanilyen jelentésű szavak, pl.:

A magy. *borotva*, *beretva*, ld. még borbély, szláv eredetű, vö.: óe.szl. *britva* 'borotva', szb-hv. *britva* 'zsebkés, borotva', szln. *britva*, *britev* 'borotva, zsebkés', szlk. *britva* 'borotva', or. *britva* 'ua'. (TESz)

A magy. *borotva* címszónál említi a TESz szócikk írója a magy. *borbály* szót, amelyet az oszm. berber alakban ismer.

csuv. *purťä* 'balta', azerb., kirg., kazak, oszm., tat., karacs. *balta*, üzb. *bolta*, tuv. *baldy*, ujj., türkm. *palta*, hak. *palty*, alt. *malta*, *palta*, ojr. *malta*. Vö.: arab *baltat* 'balta', udm., ko. *purť* 'kés', É-germ. *barða*, mém. *Barte*, ószl. *brady* 'balta', fi. *purťä*, osz. *farat* 'balta', szaka *pada*, tohar *peret*, *porat* 'balta'. (JEGOROV 1964)

3.19. Kāšγ. *kajkān* 'folyó neve' ~ magy. *hajt*.

Szerkezeti felépítése: *kaj-*: relatív szótó 'hajt' + *-kān*: folyamatos melléknévi igenév képző. A folyónév közszói jelentése 'menő, haladó, folyó'. A relatív szótó alakváltozata a Kāšγ. *kaž-* 'kimegy' < *ka-*: abszolút szótó + *-ž-*: képző.

A relatív szótónek kiterjedt családja van. Rokona a csuv. *kuš-* 'átmenni, átköltözni új helyekre', ÓT, *käč-*, ujj., kirg., azerb., alt. *köč-*, tuv., kazak, nog. *köš-*, k.kalp. *koš-*, üzb. *kuč-*, tat. *küč-*, bask.

küs-, türkm., oszm., kumük *göč-*, hak., jak. *kös-* 'ua.'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ku-*: abszolút szótó + *-š-*: képző, ÓT, *kä-* + *-č-*, ujj., kirg., azerb., alt. *kö-* *-č-*, tuv., kazak, nog. *kö-* + *-š-*, k.kalp. *ko-* + *-š-*, üzb. *ku-* + *-č-*, tat. *kü-* + *č-*, bask. *kü-* + *-s-*, türkm., oszm., kumük *gö-* + *-č-*, hak., jak. *kö-* + *-s-*.

Idetartozik az or. *kočevat'* 'nomadizál' vö.: tat. *koč* 'utazás' (SIS) < or. *koč-*: relatív szótó + *-eva-*: folyamatos igeképző + *-t'*: főnévi igenév képző, tat. *ko-*: abszolút szótó + *-č-*: képző.

A szó alapjelentése kapcsán meg kell említeni, hogy a K-mong. *khutsa* 'kos', ojr. *khutsu(a)* 'ua.' és a magy. *kos* rokonok, egyben idetartoznak. A TESz szerint a *kos* 'a juh hímje, cölöpverő eszköz, faltörő kos, a szőlőprés csavarja'. Ótörök eredetű, vö.: Kāšy. *qoč*, oszm. *koç*, türkm. *qoč* 'a juh hímje', képzett alakban vö.: CC., csag. *qočqar*, nog., tuv. *qošqar*, ujj., mod. *qočqar* 'kos', mong. *quča* 'kos', mandzsu *quča* 'ua.', tung. *kuca* 'ua.', alt. *quča* 'ua.', or. *kočkar* 'ua.'. (TESz)

A magyarban van névszói és igei megfelelője is. Rokon a magy. *kacs* 'hajtás', a jellegzetes kacsázó, oldalra billegő menéséről kaphatta a nevét a *kacsa* 'szárnyas' neve és a *kacsa* 'hazugság, nem igaz, nem egyenes', a magy. *koslat* stb.ige töve is.

A magy. *kos* nem lehet jövevényszó, közös gondolkodás alapján született: az állat a szarváról vagy a nemi szervéről az alakja és a funkciója kapcsán kapta az elnevezést. Szerkezeti felépítésük: abszolút szótó + *-képző*: K-mong. *khu-* + *-tsa*, ojr. *khu-* + *-tsu(a)*, magy. *ko-* + *-s*, Kāšy. *qo-* + *-č*, oszm. *ko-* + *-ç*, türkm. *qo-* + *-č*, CC., csag., ujj., mod., or. *qoč-*: relatív szótó < *qo-* + *-č-* (+ *-qar*: képző), nog., tuv. *qoš-*: relatív szótó < *qo-* + *-š-* (+ *-qar*: képző),²⁰ mong., alt., mandzsu *qu-* + *-ča*, tung. *ku-* + *-ca*. A szókezdő mindenütt mély *k-* (*q-*), a képző pedig eredeti *t-* fejleménye: *-tsu*, *-č*, *-š*, *-ca*.

Megjegyezzük, hogy az oszm. *koca* 'férj' is idetartozik. A Kāšy. *kaj-* szótó összetartozik a Kāšy. *kajlik kaj-* tövével. A folyó folyása, menése a hajlással, görbüléssel kapcsolatos. Idetartozik a magy. *hajrá haj-* és az oszm. *hajdi* 'hajrá, gyerünk' *haj-* töve.

Alakváltozatuk a Kāšy. *kāš ukuz* 'két folyó' (< *kāš* + *ukuz* '1. iker, két, kettő' 2. 'folyó') első eleme a *kāš* 'két, kettő' jelentésű szó, amelynek alapja az elágazás.

A szókapcsolat első tagja a *kāš* összetartozik a csuv. *xušā* 'köz, elválás', K-türk *kooš*, *kouš*, *kowuš*, oszm. *kouš* (JEGOROV 1964) továbbá a magy. *köz* szóval. Eredetileg olyan folyóköz elöltek ezzel a szóval, amely egy folyó elágazásával jött létre. Ezzel a szóval nevezték meg elsőként az elágazást, elválást, majd az így létrejött két folyó, azaz a folyóág által közrevett földterületet is. A szó képzett, vö.: Kāšy. *kā-*: abszolút szótó + *-š*: képző 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő', csuv. *xu-* + *-šā*, K-türk *koo-* + *-š*, *kou-* + *-š*, *kowu-* + *-š*, oszm. *kou-* + *-š*, magy. *kö-* + *-z*.

A szótövek rokona a magy. *kákó*, *kankó*. A képzők pedig egymás alakváltozatai (*-š*, *-šā*, *-z*). Ezek a képzett szavak szolgáltak alapul nemcsak a magy. *köz* és nyelvi megfelelőinek, hanem a *két*, *kettő* számnévnek is, vö.: magy. *köz* 'személyeket, dolgokat egymástól elválasztó terület, keskeny út, szűk utca, időköz, stb.'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: osztj. *kõt* 'köz', cser. *kedāl* 'a test közepe, test (két végpont közti) közép'. (TESz). A TESz-ben a szócikk írója helytelenül járt el, mikor nem vette figyelembe a török adatokat is. A magy. *köz* nem lehet ősi örökség a finnugor korból, az adatok azonban idetartoznak.

²⁰ Elvileg az or. *qočkar*; nog., tuv. *qoškar* szerkezeti felépítése lehet *qočka-*, *qoška-*: relatív szótó + *-r*: képző. Ez esetben a tö felbontható *qo-*: abszolút szótó + *-čka*, *-ška*: képző elemekre.

A magy. **két, kettő** 'az egynél eggyel több egység'. Ősi örökség a finnugor esetleg az uráli korból, vö.: vog. *kit'*, osztj. *kät*, zürj. *kik*, cser. *kok*, mdE. *kavto*, *kafto*, mdM. *kajtä*, fi. *kaksi*, észt *kaks*, lp. *guok'tě*, mot. *kydy*, tavgi *kidde* 'két'.²¹ (TESz) < magy. *ké-*: abszolút szótó + *-t*: képző 'valamivel ellátott', *ket-*: abszolút szótó + *-tő*: képző 'valamivel ellátott', magy. *ket-* + *-tő*, vog. *ki-* + *-t'*, osztj. *kä-* + *-t*, zürj. *ki-* + *-k* (< **-tk*), cser. *ko-* + *-k*, mdE. *kav-* + *-to*, *kaf-* + *-to*, mdM. *kaj-* + *-tä*, fi. *kak-* + *-si*, észt *kak-* + *-s*, lp. *guok'-* + *-tě*, mot. *ky-* + *-dy*, tajgi *kid-* + *-de*.

A szótövek a magy. *kákó*, *kankó* szavakkal tartoznak össze. A *két*, *kettő* valójában 'kákós, kankós, azaz kákóval ellátott, kákóhoz tartozó, kákó mellett lévő' jelentésű.

Lényeges, hogy eleink gondolkodása szerint az elágazás, mint a hajtás helye másik irányban az összekötés helye, ezért a szó alakváltozata a **köt** is.

3.20. Kāšγ. *burk* 'sapka' ~ magy. *burok*.

Szerkezeti felépítése: *bu-*: abszolút szótó + *-rk*: képző.

Idetartozik az oszm. *bere* (< *be-*: abszolút szótó + *-re*: képző) 'svájci sapka'.

A mong. *bürk'e-sön* töve (< *bürk'e-* + *-sön*: képző 'valamivel ellátott') 'borít' jelentésű, rokona a magy. *borít* ige *borí-* töve, összetartozik vele a magy. a *bőr* szó. A mong. *bürk'e-sön* magyar párhuzama a *bőrös* (*bőrö-*: relatív szótó + *-s*: valamivel ellátott' képző).

A magy. *bagaria* 'csizmadia, bőrös' (*bagar-* relatív szótó + *-ia*: görög képző) töve a *bagar-* a teljesebb alakja a mong. *bürk'e*, magy. *bőr* szavaknak és a *borí-t* tövének. A magy. *-ő-* (*bőr*) hosszú magánhangzó őrzi a korábbi triftongus (-VgV-) nyomát (vö.: magy. *bagaria* *baga-* töve).

Rokon jelentésű a magy. *burok*, *burik*, *bürök* 'valamit körülvevő, valaminek a felületét beborító réteg, tok, magzatburok, sűrű lomb', (TESz) < *bu-*: abszolút szótó + *-rok*, *-rik*, *-rök* : képző.

3.21. Kāšγ. *kajjik* 'csónak' ~ magy. *kajak*.

A szó töve a törökségben is megvan, vö.: csuv. *kimě* 'hajó, csónak', MK. *kemi*, oszm. türkm. *gämi*, ujj. *keme*, üzb. *kema* (dial. *kima*), kirg., kazak, nog., alt., ojr. *keme*, azerb. *kemi*, kumük *geme*, hak. *kime*, tuv. *xeme*, bask. *keme*, tat. *køjme* 'csónak, hajó'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ki-*: abszolút szótó + *-mě*: képző, MK. *ke-*: abszolút szótó + *-mi*: képző, oszm. türkm. *gä-* + *-mi*, ujj. *ke-* + *-me*, üzb. *ke-* + *-ma* (dial. *ki-* + *-ma*), kirg., kazak, nog., alt., ojr. *ke-* + *-me*, azerb. *ke-* + *-mi*, kumük *ge-* + *-me*, hak. *ki* + *-me*, tuv. *xe-* + *me*, bask. *ke-* + *me*, tat. *køj-* + *-me*.

A tatár alak azért is fontos, mert tartalmazza a szótó végső mássalhangzóját (*-j-*), amely megvan a Kāšγ. *kajjik* formában is.

Idetartozik a magy. *kajak* 'az eszkimók egyszemélyes vízhatlan borítású férficsónakja, kéttollú evezővel hajtott, könnyű sportcsónak'. Nemzetközi szó. (TESz) Bár a szó valóban nemzetközivé vált, a keletkezésének a gyökerei azonban keletre, a magyarok és a törökök őseihez vezetnek. Ezek a szavak kötődnek egymáshoz a menő, folyó, haladó jelentésen, valamint a csónak hajlott, görbülő alakján keresztül.

²¹ A TESz olyan adatokat is hoz, amelyek nem tartoznak ide, mert azok nem *k-*, hanem *t-* fejleményeivel kezdődnek (vö.: szam. jur. *side*, jeny. *sire*, *side*, tavgi *siti*, szelk. *sede*, *sitte*, kam. *šide*), ezért a magy. *iker* szóval és török stb. nyelvi párhuzamaival rokonok etimológiailag.

3.22. Kāšy. *jaṭṭsā*: óhajtó az 'aludni'-ból ~ magy. *bel* 'alszik'.

Szerkezeti felépítése: < *jaṭ-*: relatív szótó + *-sā*: képző. A szó tövével összetartozik a Kāšy. *jaṭ*-aludni'. Alakváltozata a Kāšy. *balū* 'aludj'.

A szót a magyarok Erdélyben *bel-* formában használják, de idetartozik a magy. *alszik al-* töve is. A magyar *álm* az *alszik al-* töve.

csuv. *tēlĕk* 'álm', ÓT., óujg. *tūl*, jak. *tūūl*, kirg., ojr., tuv. *tūš*, üzb. *tuš*, k.kalp., kazah, hak. *tūs*, nog. *tu š*, oszm. *dūš*, türkm. *dūjš*, bask., tat. *tōš*, ujj. *čūš* 'álm'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tě-*: abszolút szótó + *-lĕk*: képző, ÓT., óujg. *tū-* + *-l*, jak. *tūū-* + *-l*, kirg., ojr., tuv. *tū-* + *-š*, üzb. *tu-* + *-š*, k.kalp., kazah, hak. *tū-* + *s*, nog. *tu-* + *-š*, oszm. *dū-* + *-š*, türkm. *dūj-* + *-š*, bask., tat. *tō-* + *-š*, ujj. *čū-* + *-š*.

Az eredeti szókezdő mássalhangzó *t-*, amely fennmaradt a törökség több nyelvében (vö.: csuv. *tēlĕk*, ÓT., óujg. *tūl*, jak. *tūūl*, kirg., ojr., tuv. *tūš*, üzb. *tuš*, k.kalp., kazah, hak. *tūs*, nog. *tu š*, bask., tat. *tōš*). A *t-* fejleményei használatosak a magyarban, *t-* > 1. 0- (< V- < w- < δ- < t-), vö.: *alszik*, 2. b- (< w- < δ- < t-), vö.: *bel* 'alszik', ld. még Kāšy. *balū balū* 'az anya mondja altatva a gyereket a bölcsőben', 3. č- (< t'- < t-) vö.: ujj. *čūš*, 4. d- (< t-) vö.: oszm. *dūš*, türkm. *dūjš*.

Megjegyezzük, a szó eredetileg nómen-verbum volt, amelynek nyoma a mai napig fennmaradt, hiszen az egyik oldalról megnevezi a cselekvést, a másik oldalról az *álm* főnév. Eleink a nyelvteremtésekor, a mondanivalójuk kifejezésekor tudták, hogy az alvás lent, mélyen létet jelent s eredendően az *ágy* (*álgy*), az alvás helye sem más, mint egy mélyedés. Az angolban a *bed* idetartozik, jelenti az ágyat és magát a cselekvést, azaz 'aludni, feküdni'.

3.23. Kāšy. *tavsā*: óhajtó az 'átadni'-ból ~ magy. *ad*.

Szerkezeti felépítése: *tav-*: relatív szótó + *-sā*: képző.

Az *ad* elsődleges jelentése 'életet ad' lehetett, ezért természetes, hogy az *ad* és a *szül* szavak összetartoznak. Bár a magy. *ad* szóban elenyészett az eredeti szókezdő *t-* mássalhangzó, a törökségben megmaradt, sőt a magy. *terem-* szóban is megvan, amely a szó nagyobb családjába tartozik.

A TESz szerint a magy. *ad* 'juttat, ajándékoz, szolgáltat, hagy, enged, elad', ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *udnis-* 'etet, itat', votj. *ud-* 'ua.', mdE. *andoms* 'táplál', fi. *antaa*. (TESz) < magy. *a-*: abszolút szótó + *-d*: képző, zürj. *u-* + *-dnis-*, votj. *u-* + *d-*, mdE. *an-* + *-doms*, fi. *an-* + *-taa*.

Bár a finnugorba sorolt nyelvi adatok idetartoznak, a magyar szót nem lehet finnugor kori ősi örökségként számon tartani, mert egyrészt a szónak szélesebb körű nyelvi kapcsolatai vannak, másrészt az uráli nyelvcsalád nem igazolt nyelvcsalád.

Az or. *davat'* 'adni' < *dava-* + *-t'*: főnévi igenév képző azért is fontos adat, mert a *-va* elem a szótóhoz tartozik és nem folyamatos képző a *dat'* 'adni' (vö.: or. *dat'* 'adni' < *da-* + *-t'*: főnévi igenév képző) változattal szemben.

Rokon a csuv. *tu-*, *tāv-* 'szülni, születni', vö.: *tāvan* 'rokon' (elsődlegesen 'született'), *tu-* 1. csinálni, létrehozni, 2. elhelyezni (tojást)', ÓT., KB. *tog* 'szülni, születni', MK. *tog*, oszm. *dog*,

azerb., türkm. *dog, dogul*, üzb. *tugil*, ujj. *tugul*, k.kalp. *tuył*, nog. *tuv*, tat. *tu* 'születni', Zamaš. *tugur*, oszm. *dogur*; azerb. *dog, dogur*; ujj., üzb. *tug*, k.kalp., alt. *tu*, tat. *tudyr*, kirg., kazak *tuu* 'szülni', hak. *tug* 'borjazni'. Néhány nyelvben 'tojást rakni, feljönni (nap)' jelentésű, vö.: mong. *togurdi* 'szülni'. (JEGOROV 1964)

A fenti adatokban az *-l, -r* összetartoznak, eredeti *-t-* fejleményei. A mongol *togurdi togur-*: relatív szótó + *-di*: főnévi igenév képző²².

A szócsalád tagja az oszm. *tavsiye* 'tanács, ajánlás' *tav-* töve. A tanács, ajánlás ugyanis egyfajta adás.

3.24. Kāšγ. *jalgā-* 'kinyalni', Kāšγ. *jalvat* 'nyalat', Kāšγ. *jalgan-* 'nyaldosni' ~ magy. *nyal*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jal-* 'nyal' + *-gan*: folyamatos melléknévi igenév képző.

A szó a többi törökben is használt, vö.: csuv. *šula*, dial. *šavla* 'nyalni', ÓT. *jalga, jalka*, ujj. *jali*, üzb., azerb., türkm., oszm., tat., bask., nog. kumük *jala*, kirg., kazak, k.kalp. *žala*, ojr. *d'ala*, tuv. *čylga*, hak. *čalga*, jak. *salaa* 'nyalni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šu-*: abszolút szótó + *-la*: képző, dial. *šav-*: abszolút szótó + *-la*: képző, ÓT. *ja-* + *-lga, ja-* + *-lka*, ujj. *ja-* + *-li*, üzb., azerb., türkm., oszm., tat., bask., nog. kumük *ja-* + *-la*, kirg., kazak, k.kalp. *ža-* + *-la*, ojr. *d'a-* + *-la*, tuv. *čy-* + *-lga*, hak. *ča-* + *-lga*, jak. *sa-* + *-laa*.

A TESz szerint a magy. *nyal-* 'nyelvét valamin végighúzza, nyelvével valamit végigsimít, valamit nyelvével felszed stb.'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *ńalá-nt-*, osztj. *nola-*, zürj. *ńuvni, ńulni*, udm. *ńul-* 'nyal'. (TESz) < *nya-*: abszolút szótó + *-l*: képző, vog. *ńa-* + *-lá-nt*, osztj. *no-* + *-la*, zürj. *ńuv-*: relatív szótó (< *ńu-*: abszolút szótó + *-v*: képző) *-ni*: főnévi igenév képző, *ńul-*: relatív szótó (< *ńu-*: abszolút szótó + *-l*: képző) + *-ni*: főnévi igenév képző, udm. *ńu-* + *-l*.

A szó összetartozik a magy. *nyál* és a *nyelv* szavakkal, alakváltozata a Kāšγ. *jal-* formának. A TESz téved, a magyar szó nem lehet ősi örökség az uráli korból. A szócikk írója helytelenül járt el, amikor nem vizsgálta a török megfelelőket is.

3.25. Kāšγ. *jāk* 'ördög' ~ magy. *ne*.

Az ördög a tagadással kapcsolatos, így idetartoznak a tagadószók, vö.: csuv. *šuk* 'nem', ÓT., ujj., oszm., nog., kumük *jok*, manih.²³ *jog*, türkm. *jok*, azerb. *jox*, bask., tat., üzb. *juk*, s.ujg., karacs. *džok*, ojr. *d'ok*, tuv. *čok*, hak. *čox*, kirg., kazak, k.kalp. *žok*, kaecin.²⁴ *šok*, jak. *suox* 'nem', kazak *žoktyk*, tat. *juklyk*, ujj. *jokluk* 'hiány, nem létezés', tefsz. XII-XIII. sz. *jokluk* 'szegénység'. (JEGOROV 1964) < *žok-*: szótó + *-tyk*: képző 'valamivel ellátott', tat. *juk-* + *-lyk*, ujj. *jok-* + *-luk*. tefsz. XII-XIII. sz. *jok-* + *-luk*.

Ez utóbbiak összetartoznak a magy. *nihil*, lat. *nihil* szavakkal, amelynek szerkezeti felépítése *nih-*: szótó + *-l*: képző. Ezúttal csak a képző kezdő mássalhangzója maradt meg a magyarban és a latinban.

A Kāšγ. *jāk* 'ördög' szóhoz kötődhet a magy. *Jóka ördöge* (Arany), ahol a *Jóka* beszélő név lehet.

²² Eredetileg *t-* (*-tV*) szókezdőjű volt, egyik fejleménye a magy. és a zürj. *-ni*.

²³ Maniheus emlékek.

²⁴ Kacsini nyelvjárás a hakasz nyelvben.

Lényeges, hogy őseink szerint a lent lévőség, a meder, a föld a tagadással kapcsolatos. Vele szemben a fent lévő, a fény, a világos az állítással tartozik össze. Ennek a gondolatnak megfelelően a Kāšγ. *jāk* kötődik a folyómederhez, a folyóhoz, az *ördög* pedig a 'föld' jelentésű szóval tartozik össze, amely megvan a magy. **Ördögárok** [< *Ördög* (< *Ör-*: szótó + *-dög*: képző) + árok] 'Földárok' előtagjával, ld. még ang. *Earth* (< *Ear-*: szótó + *-th*: képző) 'föld'.

A TESz-ben a magy. **ne** tiltó szó külön címszóként nem szerepel. A magy. **nem** ősi örökség a finnugor korból, vö.: vo.: *nεε-*: *nεεmater* 'egy se', *nεεm-*: *nεεm:xot* 'sehol', oszjtj. *nemxoiat* 'senki', *nεεment* 'semmi', zürj. *nem*: *ni-nem* 'semmi', votj. *no*: *no-kin-no* 'senki', *no-mir-no* 'semmi'. (TESz)

A szócikk írója csak olyan példákat hozott, ahol a *nem* tagadósó csakis összetételekben szerepel.

Hangtanilag a Kāšγ. **jāk** és a magy. **ne** tiltó szavak úgy függnék össze, mint ahogyan a magy. *jó* (< *jok*²⁵ < *jotk*) 'folyó' szó a földrajzi nevekben a *Nem* folyónévvvel. Pl.:

Nem ju f. SW.312.: ko. *Nem-ju*, az or. Vyčegda felső folyásának a neve.
< ko. *Nem* ← vö.: ud. *n'om* 'mocsaras hely, völgy'
+ *ju* 'folyó'

Nemju f. TSK.78.: ko. *Nemju* or. *Nem*, az or. Vyčegda bal oldali mellékfolyója, amely az or. *Nemkuš* mocsárnál kezdődik, hossza 260 km.

< ko. *Nemju* < *Nem* ← vö.: ud. *n'om* 'mocsaras hely, völgy'
+ ko. *ju* 'folyó'

or. *Nem* ← ko. *Nem*

or. *Nemkuš* ← nem or. *Nemkuš* < *Nem* ← vö.: ud. *n'om* 'mocsaras hely, völgy'
+ *kuš* ← vö.: 1. ud. *kož* 1. 'ártér' 2. 'a folyó mellékága'
2. ko. *kuš* 'erdő nélküli mocsár'

Lényeges, hogy a *Nem* a víznevekben a magy. **ne** tiltó szóval tartozik össze és nem a magy. **nem** tagadó szóval.

Hozzátesszük, hogy a fenti tagadó szavakkal összetartozik a magy. **tagad** *taga-* töve, amely az eredeti szókezdő *t-* mássalhangzót megőrizte. A szót a TESz ismeretlen eredetűnek tartja.

3.26. Kāšγ. **baduk** 'nagy' ~ nagy. **nagy**.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ba-*: abszolút szótó + *-duk*: képző. Alakváltozata a Kāšγ. **ulug** 'nagy' < *u-*: abszolút szótó + *-lug*: képző.

A Kāšγ. **baduk**, **ulug** 'nagy' párhuzamai megvannak a mongol, török és magyar nyelvben. A mong. **ölöktsin** 'női, nőstény' (nagy fajta ragadozókra), *kara ölöktsin nokhai* 'fekete nagy nőstény kutya' jelentésű, ahol az *ölöktsin* összetett szó: *ölök* 'nagy' (< *ö-*: abszolút szótó + *-lök*: képző) + *tsin* 'nő'.

Alakváltozatuk a csuv. **pysäk** 'nagy', Zol. bl. *bädük* 'nagy', Zamaš. *bödük* 'magas, nagy', balk.,

²⁵ A TESz szerint a magy. **jó** 'folyó' ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *iē* 'folyó', oszjtj. *iōyen* 'kis folyó', *iīyi* 'ua.', zürj. *ju* 'folyó, nagy folyó', votj. *ju*, fi. *joki* 'folyó, folyam', észt *jōgi* 'folyam, patak', lp. *jokká* 'folyó', szam.jur. *jaxà* 'folyó', jeny. *joha*, *jaha* 'ua.', szelk. *kī*, *ke* 'ua.', kam. *t'aya* 'folyó, folyam, kis folyam, patak'. (TESz)

karacs., kum. *bazyk* 'széles, vastag', hak. *pözik*, ujj. *büjuk* 'magas, nagy, hatalmas', s.ujg. *pezik* 'nagy, hatalmas, fontos', mong. *büdüün* 'széles, vastag, felnőtt, idősebb'. (JEGOROV 1964). < csuv. *py-*: abszolút szótó + *-sāk*: képző, Zol. bl. *bä-* + *-dük*, Zamahš. *bö-* + *-dük*, balk., karacs., kum. *ba-* + *-zyk*, hak. *pö-* + *-zik*, ujj. *bü-* + *-juk*, s.ujg. *pe-* + *-zik*, mong. *bü-* + *-düün*.

Idetartozik az oszm. *büjük* (< *bü-* + *-jük*) 'nagy', magy. **bődületes** szó *bődü-* töve s a magy. **nagy** (*nad'*) 'ua.' szó is.

Miután eleink úgy gondolkodtak, hogy az első és egyetlen a forrás, a mag, amely mindent tartalmaz, ezért nagy is, természetes, hogy szerkezetileg és hangalakilag összefüggnek a 'forrás, folyó' szavakkal, vö.: bask *bulak*, tat. *bolak* stb.

A magy. **nagy** szót a TESz bizonytalan eredetűnek, talán finnugor nyelvi ősi örökségnek tartja megalapozatlanul, ráadásul a hozott példák sem közvetlenül tartoznak ide.

Rokonuk az oszm. **bazi** (< *ba-* + *-zi*) 'nagy', valamint a csuv. **män, mänä** 'nagy' vö. *munkun*²⁶ 'nagynap, azaz húsvét', hakasz *ülükün*²⁷ 'ünnep'. Rokonságnevekben 'nagy, idősebb' jelentésű, vö.: csuv. *mänaki, mänakka* 'az apa nővére', *mänami* dial. 'apai nagymama', *mänasi* dial. 'apai nagypapa'. (JEGOROV 1964) < csuv. *mä-*: abszolút szótó + *-n*: képző, *mä-* + *-nä*.

Hangtanilag azért tartozhat ide a csuv. **män, mänä** 'nagy', mert a szókezdő és a végső nazális egyaránt eredeti *t* fejleménye ugyanúgy, mint a fenti 'nagy' jelentésű szavakban az azonos helyen lévő mássalhangzók. Tehát szókezdő helyzetben: *t* > *δ*- > *w*- > 1. *b*- 2. *v*- 3. *m*- 4. *V*- > *0*-; *t* > *δn*- > *n*-; *t* > *th*- > *φ*- > *p*- . Az abszolút szótóhoz járuló képzők kezdő mássalhangzója is eredeti *-t*- fejleménye mindegyik esetben, vö.: *-t* > 1. *-d*- (Kāšy. *baduk*) > *-d'*- (magy. *nagy*) > *-j*- (oszm. *büjük*) 2. *-δ*- > 2.1. *-l*- (or. *velik, bol'šoj*) 2.2. *-z*- (balk., karacs., kum. *bazyk*, hak. *pözik*, s.ujg. *pezik*); *-t* > *-δn*- > *-n*- (csuv. *män, mänä*); a csuv. *pysäk* szóban az *-s*- félzöngésen ejtett mássalhangzó, tehát a *-z*-hez közelálló.

A 'nagy' jelentésű szavak összetartoznak nemcsak az or. **velik(ij)** 'nagy', **bol'(šoj)** 'nagy' szó *velik-*, *bol-* tövével, hanem a magy. **első** *el-* elemével. Az egyezés onnan van, hogy a forrás nemcsak nagy, hanem az első is.

3.27. Kāšy. **kVb, kVp** 'puffadás, daganat' ~ magy. **göb**.

Szerkezeti felépítésük: Kāšy. *kV-*: abszolút szótó + *-b*: képző, *kV-* + *-p*.

Mint hogy a puffadás kupak, kúp formájú kidudorodás, ezért összetartozik vele a magy. **göb** 'gomb a ruhán, púp, csomó, daganat'. (TESz), de rokona az alakja kapcsán a magy. **kúp, kupak** stb. is.

3.28. Kāšy. **bižāk** 'bicska' ~ magy. **bicsak, bicska**.

Szerkezeti felépítése: *bi-*: abszolút szótó + *-žāk*: képző. Igeképzős változata a Kāšy. **bušlan-** 'kibicsaklani' (< *buš-*: relatív szótó + *-lan*: igeképző).

A Kāšy. **bižāk** és a *buš-* relatív szótó összetartoznak, abszolút szótóból és képzőből állnak: *bi-* + *-žāk*, *bu-* + *-š*. A relatív szótóval összetartozik a csuv. **pūs-** 'vágni (állatot), kapálni'.

²⁶ Vö.: *mun* 'nagy' + *kun* 'nap'.

²⁷ Vö.: *ülük* 'nagy' + *kün* 'nap'.

A magy. *bicsak*, *bicska* mint vágószerszám, kétféle jelentést tartalmaz: 1: 'vág', 2. 'bicsaklik, hajlik'. A TESz külön szócikkben tárgyalja őket, vö.: magy. *bicsak* 'tör, összecukható kés'. Vitatott eredetű: 1. Török jövevényszó, vö.: CC. *bičaq*, oszm. *biçak*, tat. *páčak*, alt. *pičak*, jak. *bisax* 'kés', vö.: tör. *bič-*, *bič-* 'vág'. 2. olasz eredetű, vö.: ol. *bicciacuto* 'kétélű kard'. (TESz) < magy. *bi-*: abszolút szótó + *-csak*: képző, CC. *bi-* + *-čaq*, oszm. *bi-* + *-çak*, tat. *pă-* + *-čak*, alt. *pi-* + *-čak*, jak. *bi-* + *-sax*.

A magy. *bicska* 'cipéskés, zsebkés'. Vitatott eredetű, 1. oszmán-török jövevényszó, vö.: oszm. *biçki* '(deszka, fa vágására használatos) kétnyelű, lapos fűrész, cipéskés', ez a *biç-* 'vág' ige származéka. 2. Kés jelentése viszonylag csak késői időből mutatható ki. (TESz) < magy. *bi-*: abszolút szótó + *-cska*: képző, oszm. *bi-* + *-çki*. A magy. szó nem lehet szerb-horvát eredetű, a szálak keletre vezetnek.

A magy. *bicskia* 'bőrszabó varga-, illetőleg csizmadiakés, zsebkés'. Szerbhorvát eredetű. (TESz)

Hangtani alakváltozatuk az or. *nož* 'kés', vö.: or. *rezat'*, *nizat'* 'vágni'. (SIS) < or. *no-*: abszolút szótó + *-ž*: képző, : or. *reza-*: relatív szótó + *-t'*: főnévi igenév képző, *niza-*: relatív szótó + *-t'*: főnévi igenév képző.

Látható, hogy a bicskának két jellemző tulajdonsága van. Az egyik, hogy vág, a másik pedig, hogy hajlik, bicsaklik. A vág jelentéssel összetartozik a magy. *pusztít* *pusz-* töve, a hajlik jelentéssel pedig a magy. *bucskázik* 'fejen átfordul', amely nincs meg a TESz-ben. Szerkezeti felépítése: *bucská-*: relatív szótó (< *bu-*: abszolút szótó + *-cská-*: képző) + *-zik*: ige-képző.

A bucskázik 'fejen átfordul' egyrészt a 'fő, fej' jelentésű szóval tartozik össze, másrészt tartalmazza azt is, hogy valaminek a feje egyben éle is, ugyanakkor egyfajta forduló is van azon a helyen.

A szókezdő mássalhangzók eredeti *t-* fejleményei, így összetartoznak a magy. *szecska* szóval és az oszm. *seč-* 'választ' igével.

3.29. Kāšy. *kajdā*, *kandā*, *kajūda* 'hol?' ~ magy. *hol?*, *hun?*.

Szerkezeti felépítése: *kaj-* 'ki, mi' + *-dā*: helyhatározórag, *kan-* + *-dā*, *kajū-* + *-da*.

A fenti kérdőszók szótövei megvannak további török nyelvekben, ismertek a mongolban és a magyarban, de a szláv nyelvekben is. Idetartozik a csuv. *kam* 'ki', MK., azerb., türkm., oszm., ujjg., kirg., kazak, k.kalp., nog. *kim*, alt., hak., tat., bask. *kem*, tuv. *kym*, AFT. *ken* 'ki', mong. *hen* 'ki'. (JEGOROV 1964)

A Kāšy. *kaj-*, csuv. *kam* és társainak rokona a mong. *k'e-dziē?* *k'e-dzije*: 'mikor' kérdő névmás előtagja a *k'e-*, a mong. *k'en?* 'ki? mi?'. Az utótagja pedig a *tsak* 'idő' jelentésű szó, amely használatos egyrészt az időre vonatkozó kérdőszókban, vö.: tat. *kajtsak* 'mikor' (*kaj* 'mi' + *tsak* 'idő'), másrészt a számnevekkel együtt, ahol egybeesik a helyhatározó raggal, pl. oszm. *sekizde* 'nyolckor'.

Az ojr. *k'edziēne* 'egyszer, egykoron' azért érdekes, mert az előtagban láthatjuk a kérdőszót és az

'egy' jelentésű számnevet²⁸ is: *k'e* 'mi' + *dziē* 'idő' + *-ne*: Loc. vö.: magy. *-n*²⁹) Ennek párhuzama a magy. **mikoron?** (*mi?* + *koro*, *kor* 'idő' + *-n*: Loc.), *egykoron* (< *egy-*: számnév + *koro-*, *kor-* + *-n*: Loc. rag), azonban a magyar etimológiailag másik szó, mert az *egy* és a *mi* szókezdője (*0-*, *m-*) eredeti *t-* fejleménye.

A mong. **ke-d** 'kik?' (vö.: *ke-*, *ken-* 'ki?' + *-d*: többes szám jele). A türk ezzel szemben a **kimler** (< *kim-* 'ki?' + *-ler*: többes szám jele) 'kik?' változatot alkalmazza.

Az egyes számú kérdő névmás a magyarban **ki?**, rokona a Kāšy. **kaj**, **kan**, tat. **kaj** 'mi?', mongol **k'e?** **k'en?** 'mi?' stb.

Tehát a mong. **k'en** 'ki' rokona a magy. *ki?* kérdő névmás. Többes számban a mong. *ke-d* 'kik' *-d* többes jelet használ, a magyarban pedig ezzel szemben *-k* többes jel használatos, más török nyelvekben, pl. az oszmánban a *-ler* többesjel használatos. A *ki?* kérdőnévmásnak alapul 'mag' jelentésű szó szolgált.

Idetartozik az or. **kto?** 'ki' *k-* előtagja (< *k-* 'ki?' + *to* 'az'), a **gde?** 'hol?' (< *g-* 'ki?' *mi?* + *-de*: helyhatározórag) *g-* szótöve, a **kuda** 'hova' (< *ku-* 'mi' + *-d*: Loc. rag + *-a*: Dat. vö.: oszm. *-a*: Dat. rag) *ku-* szótöve.

A fenti 'ki?', 'mi?' jelentésű kérdő névmások alakváltozatai (Kāšy. *kaj-*, *kan-*, *kajū-*, magy. *ki*, *ho-*, *hu-*, *k'en?* *ki?* tat. *kaj-*, *k'e*, mong. *ke-*, *k'en*, türk *kim*, or. *k-*, *g-*, *ku-*) közös gyökerűek.

A Kāšy. *-dā*, *-da* helyhatározórag a magyarban ismert *-t* és *-d* változatban egyaránt, vö.: *itt* (< *it-* 'ez' + *-t*: Loc.), *Székesfehérvárt* (< *Székesfehérvár*: város neve + *-t*: Loc.), *oda* (< *o-* 'az' + *-d*: Loc. + *-a*: Dat.³⁰).

A Kāšy. **kajdā**, **kandā**, **kajūda** 'hol?' rokona tehát a magy. **hol?** **hon?**, **hun?**. A TESz szerint megszilárdult ragos alakulat. (TESz) < *ho-*: szótő + *-l*: helyhatározó rag, *ho* + *-n*: helyhatározó rag, *hu* + *-n*: helyhatározó rag. Ezekben az esetekben a határozóragok az eredeti *-t* fejleményei: *-t* > *-δ* > *-l*; *t* > *-nδ* > *-n*.

Ez azt is jelenti, hogy mind a kérdő névmás, mind a helyhatározórag, tovább menve a Dativuszrag is közös gyökerű a törökben meglévővel.

A fentiekkel szemben a TESz szerint a magy. **ki** 'kicsoda, mely személy, aki, amelyik, amely, ami, valaki, mi, micsoda'. Ősi örökség a finnugor, esetleg az uráli korból, vö.: zürj. *kin* 'ki?', votj. *kin* 'ki?', aki, kicsoda? micsoda? mely?', cser. *kū* 'ki?', mdE.M. *ki* 'ki?', E. *kije*, M. *kije* 'ki? valaki', fi. *ken* 'ki', észt *kes* 'ki', lp. *gī* 'ki, mely, melyik', sam. jur. *śa* 'mi', *śaxa* 'mikor?', jeny. *sio*, *sie* 'ki', tvg. *sele* 'ua.', kam. *šendi*, *šinde* 'ua.'. A permi és finn megfelelők *-n*-je névmásképző. (TESz)

A TESz szócikk írója többszörösen is tévedett. Először is nem igazolt a magyar *ki* névmásnak sem a finnugor, sem az uráli eredete. Másodszer, nem mutatta be a török és a mongol nyelvi adatokat. Harmadszor, a sam. jur. *śa* 'mi', *śaxa* 'mikor?', jeny. *sio*, *sie* 'ki', tvg. *sele* 'ua.', kam. *šendi*, *šinde* 'ua.' szókezdő mássalhangzói (*ś-* *s-*, *š-*) nem lehetnek eredetei *k-* fejleményei. A magy. *mi?* változattal tartoznak össze és eredeti *t-* fejleményei: *t* > *δ* > *w-* > *m-*; *t* > *th-* > *s-*; *t* > *t'h-* > *ś-*; *t* > *t'-* > *č-* > *š-*. Negyedszer, a permi és finn megfelelők *-n*-je nem lehet névmásképző, ilyen

²⁸ Vö.: magy. *kilenc ki-* előtagja!

²⁹ A magyarban helytelen az *-on*, *-en*, *-ön* formával azonosítani, mert valójában a magánhangzó a szótőhöz tartozik s a határozórag az *-n*.

³⁰ Vö.: oszm. *-a/-e*: Dat. rag.

nem is létezik. Az *-n* világosan a szótóhoz tartozik. Ott, ahol hiányzik a nazális, denazalizációval eltűnt.

A török és a mongol adatokat felsorakoztatva világos, hogy a finnugorba sorolt nyelvek az átvevők ugyanúgy, mint a szláv nyelvek.

3.30. Kāšy. *bāl* 'méz' ~ magy. *méz*.

Szerkezeti felépítése: *bā-*: abszolút szótó + *-l*: képző.

A szó ismert a törökség más nyelveiben is, vö.: csuv. *pyl* 'méz', ujj., kirk., kaz., k.kalp., nog., karacs., ürkm. oszm. *bal*, üzb. *bol*, alt. *pal* 'méz', mong. *bal* 'méz'. (JEGOROV 1964) < csuv. *py-*: abszolút szótó + *-l*: képző, *ba-* + *-l*, *bo-* + *-l*, *pa-* + *-l*, *ba-* + *-l*.

Idetartozik a csuv. *pylak* 'édes' (JEGOROV 1964) szó is. < *py-*: abszolút szótó + *-lak*: képző.

Rokon a csuv. *tutlā* 'édes, édesség, finom, édes', tat., bask., oszm., k.kalp. *tatly*, ujj. *tatlik*, Zamahš. *tatlyk*, tefs XII-XIII. sz. *tatlyg*, *tatlug*, *tatlu*, kirk. *tattu*, kazak *tätti*, AFT. *datlu(g)* 'finom, édes'. Vö.: *tutā* 'íz'. (JEGOROV 1964) < *tut-*: relatív szótó (< *tu-*: abszolút szótó + *-t*: képző) + *-lā*: képző 'valamivel ellátott', *tat-* + *-ly*, *tat-* + *-lik*, *tat-* + *-lyk*, *tat-* + *-lyg*, *tat-* + *-lug*, *tat-* + *-lu*, *tat-* + *-tu*, *tāt-* + *-ti*, *dat-* + *-lu(g)*.

A relatív szótóvekek összetartoznak a következő szavakkal, vö.: csuv. *tutā* 'íz', tefs XII-XIII. sz., besenyő *tatyg*, AFT, gag. *dat*, oszm. tat. *tat*, üzb. *did*, azerb. *dad*, kirk. *tatyk*, hakasz *tatyg*, kazak *tatym*, karacs. *tatuu*, kumük *tatyv* 'íz'. (JEGOROV 1964) < *tu-*: abszolút szótó + *-tā*: képző, *ta-* + *-tyg*, *da-* + *-t*, *ta-* + *-t*, *di-* + *-d*, *da-* + *-d*, *ta-* + *-tyk*, *ta-* + *-tyg*, *ta-* + *-tym*, *ta-* + *-tuu*, *ta-* + *-tyv*.

Világos, hogy a 'méz', 'íz' jelentésű szavak, valamint az 'édes' relatív tövei genetikailag összetartoznak, egymásnak csupán hangtani alakváltozatai. Valamennyi abszolút szótóból és képzőből áll. Az abszolút szótóvekek kezdő mássalhangzója eredeti *t-* és annak valamilyen fejleménye, vö.: *t-* (*tu-*, *ta-*), *d-* (*da-*, *di-*), *b-* (*bā-*), *p-* (*py-*, *pa-*). A képző alakváltozatai külön összetartoznak, szókezdőjük eredeti *t-* (vö.: *-tyk*, *-tyg*, *-tym*, *-tyv*, *-tuu*, *-tā*, *-t*). Ha a relatív szótóvekekhez járul képző, akkor 'mézes, édes, ízes' jelentésűvé válnak. Ezek a képzők is *t-* kezdetűek eredetüket tekintve, vö.: *-tu*, *-ti*. A *t-* fejleményei közül szerepelnek a következők: *-l* (vö.: *-lik*, *-lyk*, *-lyg*, *-lug*, *-lā*, *-ly*, *-lu*),

A Kāšy. *bāl* 'méz' szónak és török megfelelőinek alakváltozata a magy. *méz*, amelyet a TESz helytelenül származtat a finnugor korból, vö.: magy. *méz* Ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *ma*, votj. *mu*, cser. *mü*, mdE. *med'*, *mād'*, mdM. *med'* 'méz', fi. *mesi* (gen. *meden*) 'méz, mézsör', észt *mesi* 'méz'. Vö.: szanszkr. *mādhu* 'édes ital, mézsör, méz', av. *maḍu*, gör. *μέδv* 'bor', or. *m'od* 'méz, mézsör'. (TESz) < magy. *mé* + *-z*, zürj. *ma*, votj. *mu*, cser. *mü*, mdE. *me-* + *-d'*, *mā-* + *-d'*, mdM. *me-* + *-d'* 'méz', fi. *me-* + *-si* (gen. *me-* + *-den*) 'méz, mézsör', észt *me-* + *-si* 'méz'. Vö.: szanszkr. *mā-* + *-dhu* 'édes ital, mézsör, méz', av. *ma-* + *-ḍu*, gör. *μέ-* + *-ḍv* 'bor', or. *m'o-* + *-d*. A szótóvekek kezdő mássalhangzója *m-*, amely szintén eredeti *t-* fejleménye (< *w-* < *ḍ-* < *t-*). A második mássalhangzó a magyarban *-z*, ugyanaz a közvetlen előzménye, mint a Kāšy. *bāl* *-l*-jének.

Idetartozik az *éde-* szótó, vö.: magy. *édes* 'nem sós, nem savanyú, kellemes, gyönyörűsége, a cukor, a méz ízéhez hasonló, kellemes ízű, vér szerinti, nem mostoha, stb.. Származékszó, az *íz*, *éz* 'a nyelvben mint az ízlelés szervében keltett érzet'. (TESz) < *éde-*: relatív szótó (< *é-*: abszolút szótó + *-de-*: képző) + *-s*: képző.

Az *édes* alakváltozata az *ízes*, vö.: magy. *íz* 'a nyelvben mint az ízlelés szervében keltett érzet'.

Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *et* 'szag, íz', oszjtj. *ēwāl* 'ua.', zürj. *is* (tő: *isk-*) 'bűz, szag' stb. (TESz) < magy. *i-*: abszolút szótó + *-z*: képző, vog. *ε-*: abszolút szótó + *-t*: képző, oszjtj. *ēwā-*: abszolút szótó + *-l*: képző, zürj. *i-*: abszolút szótó + *-s*: képző, *i-*: abszolút szótó + *-sk*: képző.

Külön összetartoznak az abszolút szótóvek s a hozzájuk járuló képzők egymásnak alakváltozatai. Az abszolút szótó és a képző együtt alkotja a relatív szótóvet (vö.: *méz*), amelyhez szintén járulhat képző s az így keletkezett szó jelentése *mézes, édes, ízes* s ezeknek alakváltozatai a csuv. *tutlā* és társai. A magyar *íz* szót helytelen uráli ősi örökségként számon tartani, bár a TESz adatai idetartoznak.

A magy. *íz* 'lekvár' (< *i-* + *-z*) jelentésben is ismert.

A magy. *méz* és a fentiek rokona az or. *m'od* 'méz', indoeurópai jellegű, közszláv szó, vö.: litv. *medūs* 'méz', ném. *Met* 'méből készült ital', lett *medus* 'méz, ital', (SIS) Nem megalapozott a SIS álláspontja az or. *m'od* eredetét tekintve.

Az eredeti szókezdő *t-* a magyarban *m-* (< *w-* < *δ-* < *t-*), vö.: *méz* és számos más nyelvi alakban, ld. fent, ill. *0-* (< *V-* < *w-* < *δ-* < *t-*) vö.: magy. *íz, éde(s)*.

Az abszolút szótó (CV-) képzőjének kezdő mássalhangzója az eredeti *t-* fejleménye a magyarban *-z* (< *δ-* < *t-*) vö.: *méz; íz*, az oroszban *-d* (< *t-*), vö.: *m'od, -d'* (< *t'-* < *t'*), ld. még mdE. *med', mäd'*, mdM. *med'* 'méz'; *-s* (< *-th³¹* < *t-*) vö.: fi., észt *mesi*; *-dh* (vö.: szanszkr. *mádhu*); *-δ³²* (< *t-*) vö. av. *mađu*, gör. *μέδου*; *-0* (< *V-* < *w-* < *δ-* < *t-*) vö.: zürj. *ma*, votj. *mu*, cser. *mü*.

3.31. Kāšy. *tār* 'tutaj', *sāl* 'tutaj' ~ magy. *tat, szál*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *tā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, *sā-* + *-l*.

A szó megvan a többi törökben és még további nyelvekben, vö.: csuv. *sulā* 'tutaj, komp', ujj., kirg., k.kalp., alt., ojr., tuv., hak., azerb., türkm., oszm., tat. *sal*, üzb. *sol*, bask. *hal* 'tutaj', vö.: perzsa *sal* 'tutaj, komp', mong. *sal* 'tutaj'. (JEGOROV 1964) < csuv. *su-*: abszolút szótó + *-lā*: képző, ujj., kirg., k.kalp., alt., ojr., tuv., hak., azerb., türkm., oszm., tat. *sa-* + *-l*, üzb. *so-* + *-l*, bask. *ha-* + *-l*, vö.: perzsa *sa-* + *-l*, mong. *sa-* + *-l*.

Rokona a magy. *tat* 'szálfa, tutaj' *szál*, az *álcs* (< *ál-*: relatív szótó + *-cs*: foglalkozásnév képző) *ál*, valamint az *ács* (< *á-*: relatív szótó + *-cs*: foglalkozásnév képző) *á-* töve, továbbá a magy. *szár*.

A magy. *álcs, ács* jelentése 'famunkás'. Ha a földrajzi névi kutatásaink fényében összevetjük a magy. *ács, álcs* szavunkat a török nyelvi megfelelőekkel, akkor a TESz véleményét több ponton is módosítanunk kell, amely szerint:

A magy. *ács* ótörök eredetű, vö.: ujj. *ī aččī*, türkm. *agaččī*, kirg. *žigaččī*, ujj.mod. *yagašči*, szal. *a ašči* 'famunkás, ács'. A török szó az *a ač* 'fa' –*čī* nomen agentis képzős származéka. – Az átvett török szó *a aččī lehetett. Ebből a magyar változatok a *o* kiesésével, valamint *l* járulékhang betoldásával fejlődtek. Az *álcs* forma a régiségben igen gyakori volt. A nomadizáló magyarok nyelvében az *ács* azt a mesterembert jelölhette, aki mindenféle famunkát végzett. ... (TESz) < *ál-*, *á-*: szótó + *-cs*: foglalkozásnév képző, ujj. *ī ač-* + *-čī*, türkm. *agač-* + *-čī*, kirg. *žigač-* + *-čī*, ujj.mod. *yagaš-* + *-či*, szal. *a aš-* + *-či*.

³¹ Interdentális (két fogsorközi) zöngétlen spiráns (réshang)

³² Interdentális zöngés spiráns.

A párhuzamos adatok között lényegesek a 'fa' jelentésű szavak, mert a nomen agentis képző azokhoz járult. A magyar *ács*, *álcs* formák helyes értelmezése érdekében számba kell venni a 'fa' jelentésű szavak végső mássalhangzóját is, mert ez fogja eldönteni és igazolni, hogy a magyar *álcs*-ban az *-l-* nem szerzetlen betoldás eredménye, hanem etimologikus hang.

A csuvasban ismert a *jyvās* 'fa' ÓT. *y*, *ygač*, ujj. *jagač*, csag. *jygač*, sárga ujj. *jigaš*, üz. *jogoč*, azerb., türkm., oszm., tat. *agač*, kazah, k.kalp., nog., alt.V., sor, *agaš*, tuv. *yjaš*, bask., hak. *agas*, kirg. *žygač*, gag. *aač agač* 'fa'. (JEGOROV 1964) csuv. *jyvā-*: abszolút szótó + *-š*: képző, ÓT. *y*, *yga-* + *-č*, ujj. *jaga-* + *-č*, csag. *jyga-* + *-č*, sárga ujj. *jiga-* + *-š*, üz. *jogo-* + *-č*, azerb., türkm., oszm., tat. *aga-* + *-č*, kazah, k.kalp., nog., alt.V., sor, *aga-* + *-š*, tuv. *yja-* + *-š*, bask., hak. *aga-* + *-s*, kirg. *žyga-* + *-č*, gag. *aa-* + *-č* *aga-* + *-č*.

A 'fa' jelentésű szó tehát a fenti adatok szerint állhat egyetlen magánhangzóból, végződhet *-č*, *-š*, *-s*, *-s* mássalhangzóra, amelyhez járulhatott a nomen agentis képző *-č*, a csuvas nyelvben *-š*, a csuvas használatú földrajzi nevekben *-š* illetve *-si*. A következetes és körültekintő tanulmányozás lehetővé teszi azt, hogy világosan lássuk, alaki egybeesés esetén mikor tartozik a *-č* illetőleg az *-s* a szótóhoz és mikor kell benne foglalkozásnév képzőt látnunk. A tisztázáshoz annak a felismerése is szükséges, hogy a 'fa' jelentésű szónak van olyan alakváltozata is, amely nem egyetlen magánhangzóból áll, vagy nem *-č*, *-š*, *-s*, *-s* mássalhangzóra végződik, hanem *-l-re*, ilyen a magyar *szál* és számos az uráli nyelvcsaládba sorolt nyelvben is ismert megfelelő.

A magyar *ács*, *álcs* és a török nyelvi megfelelők úgy tartoznak össze, hogy a magyarban az *á*, *ál* a 'fa' jelentésű szó, amelyet összetartozónak vélünk a magy. *szál* 'növényi szár' valamint a *szál* 'tutaj' jelentésű szóval. A TESz-ben két szócikket találunk:

A magy. *szál* 1. 'szörzetnek, tollzatnak egy eleme; növényi szár, fűszál, nádszál, stb.; száras növényzetnek egy eleme; hosszú, egyenesen felmeredő tárgy; kőszál, szálfá, stb.; nagyon kevés, egy kicsi; fonál, cérna, illetőleg ennek egy darabja; magas, egyenes tartású termet; hossz mérték egysége; öl, hat láb; bonyolult történésnek egy összetevője; bonyolult szervezeti egységnek egy tényezője; fának hasadása, hasadási iránya'. Vitatott eredetű. 1. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. ... *sīl* 'szálka'... osztj. *sā űl* 'szilánk, lécs' (a halrekesztéken), zürj. *d'žav*, *d'žal* 'fenyőfáklyához hasonlító lécs vagy faforgács', mdE. *šalgo*, *šalgā*, mdM. *šalgā* 'pálca, botocska' ...2. A *szil* feltehető nomen-verbum előzményének névszói ágát képviselő főnév. Eredetileg 'vágott dolog, hasított dolog' jelentése lehetett. ...A *szál* török származtatása téves. (TESz) < magy. *szá-*: abszolút szótó + *-l*: képző, vog. *sī-* + *-l*, osztj. *sā ű-* + *-l*, zürj. *d'ža-* + *-v*, *d'ža-* + *-l*, mdE. *ša-* + *-lgo*, *ša-* + *-lgā*, mdM. *ša-* + *-lgā*.

Az abszolút szótóvek világosan összetartoznak a 'fa' jelentésű török szavak abszolút szótóveivel. A képzők kezdő mássalhangzója változatos: magy., vog., osztj., zürj., mdE,mdM. *-l*, zürj. *-v*, csuv. *-š*: képző, ÓT., ujj., csag., üz., azerb., türkm., oszm., tat., kirg., gag. *-č*, sárga ujj., kazah, k.kalp., nog., alt.V., sor, tuv. *-š*, bask., hak. *-s*. Valamennyi eredeti *-t* fejleménye: *-t* > 1. *-δ* > 1.1. *-l* 1.2. *-w* > *-v*, 2. > *-t'* > *-č* > *-š* 3. *-th-*, *-ü-* > *-s* 4. *-t'h*, *-ü'* > *-s*.

A magy. *szál* 2. Jelentése 'tutaj'. Vitatott eredetű. 1. Ótörök jövevényszó. vö.: Kāš ◊ *sāl* 'tutaj', csag. *sal* 'ua.', AH. *sal* 'vizen úszó deszka', oszm. *sal* 'tutaj', azerb. *sal* 'ua.', türkm. *sāl* 'ua.', nog. *sal* 'faúsztatás', kumük *sal* 'tutaj', csuv. *sulā*, *sul* 'tutaj'. Vö.: még mong. *sal* 'tutaj'. Az átadó nyelv csuvasos vagy köztörök jellegű egyaránt lehetett. A szó feltehetően a fa megmunkálásával került át... 2. Azonos a *szál* 1. főnévvel. A jelentésfejlődés tárgyi alapja, hogy a tutaj összerótt szálfákból készült. A régi szótárak némelyikében előforduló *szálak* 'tutaj' (l. a szalag szócikkében)

támogathatja e magyarázatot. (TESz) < magy. *szá-*: abszolút szótó + *-l*: képző, *szá-* + *-lak*, Kāšγ. *sā-* + *-l*, csag. *sa-* + *-l*, AH. *sa-* + *-l*, oszm. *sa-* + *-l*, azerb. *sa-* + *-l*, türkm. *sā-* + *-l*, nog. *sa-* + *-l*, kumük *sa-* + *-l*, csuv. *su-* + *-lā*, *su-* + *-l*, mong. *sa-* + *-l*.

A fenti szavak érdekessége, hogy a baskírban a *h-* szókezdő ugyanúgy eredeti *t-* fejleménye, mint a magy., vog., osztj., ujj., kirg., kazah, k.kalp., alt.V., ojr., tuvai, hakasz, azerb., oszm., tat., üzb., perzsa, mong. *s-* (*sz-*), továbbá a zürj. *dž-*, mdE. *ś-*, csuv., ujj., csag., s.ujg., üzb. *j-*, ÓT., azerb., türkm., oszm., tat., kazah, k.kalp., nog., alt.V., sor, tuv., bask., hak., gag. *0-*, kirg. *ž-*, zürj. *dž-*.

Valamennyi szókezdő eredeti *t-* fejleménye, amely megőrződött a magy. *tat*³³ és a *tutaj* szóban. A TESz szerint a magy. *tat* 'hajófar, hajópalló, kivájt csónak ülőhelyéül szolgáló farésze, vízi jármű (csónak, hajó stb.), pártázata, széle valaminek, pl. ágynak, kályhának stb., párkányléc (csónakban)'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *toxt*, *toget* 'a csónak keresztléce', osztj. *töyet* 'kivájt csónak keresztléce, az egy fatörzsből kivájt csónak keresztléce', zürj. *tik* 'keresztléc (pl. a szék lábai között)', az ablakkeret keresztlécei', cser. *tékté* 'hajóborda', lp. *totko* 'csónak, hajó bordázata', szam.jur. *tađe* 'csónak keresztléce'. (TESz) < magy. *ta-*: abszolút szótó + *-t*: képző, vog. *tox-* + *-t*, *toge-* + *-t*, osztj. *töye-* + *-t*, zürj. *ti-* + *-k*³⁴ cser. *ték-* + *-tê*, lp. *to-* + *-tko*, szam.jur. *ta-* + *-de*.

A magy. *tutaj* 'úsztatva szállított, egymás mellé kapcsolt szálfasor, gerendasor, gerendázat, úszó alkalmatosság, pl. összekötött nád- vagy gyékénycsomó'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < magy. *tu-*: abszolút szótó + *-taj*: képző.

A magy. *tat* és *tutaj* egymásnak alakváltozatai. Az egyik esetben az abszolút szótóhoz járuló képzőnek csak a kezdő mássalhangzója maradt meg (*t-*), a másik esetben pedig a képzőnek a teljesebb alakja használt (*-taj*). Egyik eredeztetés sem fogadható el. A TESz szócikk írója nem vette figyelembe a török és a mongol adatokat. Nem igazolt az, hogy a magyar *tat* szó ősi örökség az uráli korból. A *tutaj*-nak pedig nem indokolt az ismeretlen eredete, hiszen világosan összetartozik a török adatokkal.

A magyar *szál* 1., *szál* 2. és nyelvi párhuzamainak a komplex vizsgálata a földrajzi névi háttéranyaggal együtt, valamint összehasonlítva a magy. *ács*, *álcs* és nyelvi párhuzamaival a következő tanulással járt:

Mint növényi *szár* a magyar *szál* 'szálfa' jelentése széles körben ismert lehetett, hiszen a tutajként használt *szál* is növényi szár, amelyhez járult a nomen agentis képző. Az *álcs*, *ács* jelentése tehát 'szál(fá)val dolgozó' ember. Az *-l* igazolhatóan nem lehet betoldás, hanem etimologikus hang. Az *ács* igen régi mesterség lehetett, kezdetben nem is a tető fagerendázatát, hanem a tutajt készítették.

3.32. Kāšγ. *sān* 'szám' ~ magy. *szám*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *sā-*: abszolút szótó + *-n*: képző.

Vö.: Kāšγ. *kūj sānī naža* 'a birka száma mennyi', < *kūj* 'birka' + *sānī* < *sān*, * *sāna* 'szám' + *-ī*: birtokos személyjel + *naža* < *na* 'mi' + *ža* 'sok'.

A törökségben ismert, vö.: csuv. *sum* 'szám', vö.: tefsz. XII-XIII. sz., ujj., kirg., kazak, k.kalp., nog., türkm., at., alt., tuv., hak. *san*, üzb. *son*, bask. *han*, azerb. *saj* 'szám, mennyiség', ujj. *sanak*

³³ A magy. *tat* 'halfajta' szóhoz úgy van köze, hogy mint teremtmény az is szál, ráadásul úszik is.

³⁴ < *tük.

'szám', azerb., türkm., kirg., kazak, tat. *sana*, ujj. *sani* 'számolni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *su-*: abszolút szótó + *-m*: képző, tefsz. XII-XIII. sz., ujj., kirg., kazak, k.kalp., nog., türkm., at., alt., tuv., hak. *sa-* + *-n*, üzb. *so-* + *-n*, bask. *ha-* + *-n*, azerb. *sa-* + *-j*, ujj. *sa-* + *-nak*.

A képzők legtöbbször csak a kezdő mássalhangzót őrizték meg (vö.: *-m*, *-n*, *-j*), kivétel az ujj. *-nak*. Mind a nazális (*-m*, *-n*), mind a *-j* eredeti *-t* fejleménye: *-t* > *-δ* > *-w* > *-m-*; *-t* > *-δn* > *-n*; *-t* > *-d'* > *-j*.

A magyar megfelelőjük a **szám**, a TESz szerint 'élőlények rendje, csoportja, sora, megszámlált mennyiség, mennyiségtani alapfogalom, számokkal közölt mennyiségi adat, mennyiséget jelölő írásjegy, szavak alakja, amelyből kiderül, hogy a személyek, dolgok közül egyről vagy többről van szó, stb.' Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: csuv. *sum*, türk *san*, Kāšy., türkm. *sān*, nog. *san*, ujj.mod. *san*, szal. *san* 'szám', CC. *san* 'mennyiség', oszm. *san* 'hírnév, tisztelet', kar. *san* 'szám, jelentés, tisztelet', (TESz) < magy. *szá-*: abszolút szótó + *-m* képző, csuv. *su-* + *-m*, türk *sa-* + *-n*, Kāšy., türkm. *sā-* + *-n*, nog. *sa-* + *-n*, ujj.mod. *sa-* + *-n*, szal. *sa-* + *-n*, CC. *sa-* + *-n*, kar. *sa-* + *-n*.

Nem igazolt az, hogy a magyarban a szónak jövevénynek kellene lenni a törökből akár csuvasos típusú, akár nem.

A magyar *szám* és a török nyelvi párhuzamok összetartoznak a magy. *szem* 'forrás, mag' szóval, amely egyszerre tartalmazza az egyet és a mindet, a számosat. Ez természetes, hiszen a szemből, a magból nő ki a növény, az élőlény s a magban az utódnak, utódoknak minden tulajdonsága, mennyisége benne van. Ezért lehet számos is, ami sok.

A magy. **szem** 'a látás szerve, kalászos, hüvelyes, mezőgazdasági növények magja, több egyforma rész sorozatából álló tárgy egy darabja, bogyós gyümölcs termése, tekintet, figyelem, igen kis mennyiség, egy darabka, kötés, horgolás eleme, hurok, rügy, csíra, szem alakú rajzolat, értékjel a kártyán, stb.' Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *šem*, osztj. *sem*, zürj. *šin* (töve *šinm-*), votj. *šin*, cser. *sinzä*, md. *šel'me* 'szem', fi. *silmä* 'szem, arc, a háló szemei, lyuk a balta nyele számára, a tú lyuka, rügy', észt *silm* 'szem, lyuk, valaminek a foka, kapocsszem, a háló szemei, rügy', szam.jur. *séβ*, jeny. *sei*, tvlg. *säime*, szelk. *hai*, *sai*, *sei*, kam. *sima*, mot. *sima*, kojb. *sima* 'szem'. (TESz) A magy. szó uráli származtatása nem igazolt, azonban a fenti nyelvi adatok idetartoznak. Rokona a 'vízforrás' jelentésű *tengerszem* utótagja.

Megjegyezzük, hogy a Kāšy. **kūj** *sānī naža* szókapcsolat első elemének, a **kūj** 'birka' szónak hangtani alakváltozata a magy. **kos** és társai.

3.33. Kāšy. **kūj**, **kud** 'a völgy feneke', **kudruk** 'farok' < *kud* 'fenék, hát, hátsó' + *-ruk*: képző 'valamihez tartozó'. Ld. Kāšy. **kudūžak** 'farkcsont' címszónál.

3.34. Kāšy. **jūk** 'nem, ne' magy. **ne**, **nem**.

Alakváltozata a csuv. **šuk** 'nem, nem létezik, hiányzik', ÓT., ujj., oszm., nog., kumük *jok*, manih. *jog*, türkm. *jok*, azerb. *jox*, bask., tat., üzb. *juk*, s.ujg., karacs. *džok*, ojr. *d'ok*, tuv. *čok*, hakasz *čox*, kirg., kazak, k.kalp. *žok*, jak. *suox* 'nem, nem létezik', kazak. *žoktyk*, tat. *juklyk*, ujj. *joklyk* 'hiány, nem létezés', tefsz. XII-XIII. sz. *jokluk* 'szegénység'. (JEGOROV 1964)

A következő képzett szavaknak csak a töve tartozik össze a Kāšy. **jūk** 'nem, ne' tagadószóval és tiltószóval, vö.: kazak. *žok-*: szótó + *-tyk*: képző, tat. *juk-*: szótó + *-lyk*: képző, ujj. *jok-*: szótó + *-lyk*: képző, tefsz. XII-XIII. sz. *jok-*: szótó + *-luk*: képző.

A magy. **nem, ne** a TESz szerint ősi örökség a finnugor korból, s az adatok csak szóösszetételekben szerepelnek, vö.: vog. *nεε*³⁵, *nεεm*, zürj. *nem*. (TESz)

A magyarban a szóvégi *-m* a török nyelvek adatainak *-k*-jával szemben *-t*- eredetű. Ennek az a magyarázata, hogy a magy. *nem* összetett szó, előtagja a *ne*, amelynek rokonai a tör. *-k* végű változatok. A szóvégi *-k* a magyarban *-0* ($< -w < -\gamma < -k$). Az utótag *-m* összetartozik a magy. *mi* névmással és az idegen nyelvi rokonaival. Hasonló elven működik az or. *n'et*, dial. *n'etu* 'nem', ang. *not* 'nem' stb.: *n'e-*, *no-* + *-t*, *-tu* 'az', vö.: or. *tot*, *ta*, *to* 'az', *te* 'azok'. A magy. *nem* jelentése tehát 'nem az'.

Ld. még Kāšγ. **jāk** 'ördög'.

3.35. Kāšγ. **jūk** 'madártoll' ~ magy. **tok**.

A törökség többi nyelvében is ismert, vö.: csuv. **těk** 'madártoll, háziállatok szőre, szőr a testen'. Zamahš., ojr., hak. *tūk* 'szőr', kirg., kazak *tūk* 'szőr a testen', ujj. *tūk* 'pohár, pihe', oszm. *tūj* 'szőr. pihe, haj', üzb. *tuk* 'haj', pihe', jak. *tūū* 'pihe', tuv. *dūk* 'szőr', tuv., hak. *čüg* 'toll'. (JEGOROV 1964)

A magy. **pihe** a **pehely** címszónál található, 'finom, apró, puha szőrzet, bolyhosság, pernye, finom, apró, puha toll, pelyva, növény héja'. Hangutánzó eredetű szócsalád, ld. *piheg*. (TESz) < *pehe-*: szótó + *-ly*: képző.

Bár a *pihe* egyik jellemző tulajdonsága, hogy könnyű, ez nem jelenti azt, hogy a *pihe* mint szőr közvetlenül hangutánzó szóból keletkezett volna.

Idetartozik a magy. **moha** 'apró, zöld levelű és szárú spórákkal szaporodó virágtalan növény, pihe'. Szláv eredetű, vö.: blg. *mъx* 'moha, pihe', szb.-hv. *mâh* 'penész, moha, pihe', szln. *mâh* 'moha, pihe, mocsár', szlk. *mach*, *moch* 'moha', or. *mox* 'moha'. (TESz) Nem fogadható el a TESz álláspontja, mert nem vette figyelembe a szócsalád többi tagját.

Rokona az or. **pux** 'pihe'. A *pihe* ugyanúgy kinövés, mint a szőr, csak finomabb, könnyebb. Idetartozik, mint kinövés a magy. **tok** 'madár testén lévő szaruképződés, amelyből a toll kifejlődik'. Ismeretlen eredetű. (TESz)

3.36. Kāšγ. **jīl** 'könnyű szél' ~ magy. **szél**.

Szerkezeti felépítése: *jī*: abszolút szótó + *-l*: képző.

Ismert a törökség nyelveiben, vö.: csuv. **šil** 'szél' KB. *jäl*, Zol. bl., *jii*, Zamahš., azerb., türkm., oszm. *jel*, ujj. *jel*, üzb., nog., kumük, bask. *jel*, kirg., kazak, k.kalp. *žel*, tat. *žil*, karacs. *džel*, hakasz *čil*, alt. *d'el* 'levegő, kis szél'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ši-*: abszolút szótó + *-l*: képző, KB. *jä-* + *-l*, Zol. bl., *jii-* + *-l*, Zamahš., azerb., türkm., oszm. *je-* + *-l*, ujj. *je-* + *-l*, üzb., nog., kumük, bask. *je-* + *-l*, kirg., kazak, k.kalp. *že-* + *-l*, tat. *ži-* + *-l*, karacs. *dže-* + *l'*, hakasz *či-* + *-l*, alt. *d'e-* + *-l*.

Idetartozik a magy. **szél** 'levegőmozgás, lélegzet, szusz, levegő', amely a TESz szerint csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: KB. *jäl*, *jil*, oszm. azerb. türkm. *jel*, tat. *jil*, kazak, k.kalp., kirg. *žel*, üzb. *jel*, alt. *d'el*, hakasz *čil*, csuv. *šil* 'szél', jak. *silliä* 'vihar'. (TESz) < magy. *szé-*: abszolút szótó + *-l*: képző.

A TESz-szel ellentétben nem tartjuk jövevényszónak a magyar *szél* szót. A török adatokkal

³⁵ A kettőzéssel a hosszúságot jelöltük.

közös gyökerű, nem igazolt az átvétel.

3.37. Kāšγ. *tāb* 'sebhely' ~ magy. *seb*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tā-*: abszolút szótó + *-b*: képző.

Rokona a mong. *sev* (< *se-*: abszolút szótó + *-v*: képző) 'seb, lelki seb, sérülés'.

Miután a *seb* igen gyakran vágás eredménye, a helye pedig rendszerint egyfajta mélyedés, gödör, ezért idetartoznak a 'vág' jelentésű és a 'mélyedésre' utaló szavak. Eredetileg nómen-verbum volt, azaz igei és névszói jelentést egyaránt tartalmazott.

A csuv. *šap-* 'ütni' tefsz. XII-XIII. sz. *čap-* 'ütni, vágni', bask. *sab-*, tat. *čab-* 'vágni (fejszével), tapsolni, vágni, kaszálni', ujj. *čap-* 'vágni, kaszálni (füvet)', alt. *čap-*, tuv. *šap-*, hak. *sap-*, kazak *sab-*, k.kalp. *saba. sava* (dial.) 'ütni', kirg. *čab-* 'ütni, vágni', hakasz *as sap* 'örölni', *baraban sap* 'dobolni, ütni a dobot', kirg. *saba-*, tuv. *sava-* 'ütni az állati szőrt, gyapjút'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ša-*: abszolút szótó + *-p-*: képző, tefsz. XII-XIII. sz. *ča-* + *-p-*, bask. *sa-* + *-b-*, tat. *ča-* + *-b-*, ujj. *ča-* + *-p-*, alt. *ča-* + *-p-*, tuv. *ša-* + *-p-*, hak. *sa-* + *-p-*, kazak *sa-* + *-b-*, k.kalp. *sa-* + *-ba. sa-* + *-va*, kirg. *ča-* + *-b-*, hakasz *sa-* + *-p*, kirg. *sa-* + *-ba-*, tuv. *sa-* + *-va-*.

Alakváltozat a csuv. *šup-* 'nyakon ütni', *alā šup-* 'tapsolni', ujj. *čap-*, üzb. *čop-*, tat. *čab(n)-* 'vágni, kaszálni', kirg. *čap-*, kazak *sab(p)-*, hakasz *sap-* 'ütni', tat. *kul čab-*, bask. *kul sab-*, alt. *kol čab-* 'tapsolni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šu-* + *-p-*, ujj. *ča-* + *-p-*, üzb. *čo-* + *-p-*, tat. *ča-* + *-b(n)-*, kirg. *ča-* + *-p-*, kazak *sa-* + *-b(p)-*, hakasz *sa-* + *-p-*, *ča-* + *-b-*, bask. *sa-* + *-b-*, alt. *ča-* + *-b-*.

Mínt hogy a *seb* az ütés, csapás, vágás eredménye, ezért idetartoznak a következő szavak is, vö.: csuv. *šapā* 'rözsze' < *šap-* 'ütni' (JEGOROV 1964), sőt névszói jelentésben Idekapcsolódik a magy. *csepű*.

Rokon a mong. *tshabtshi-la-* 'vágni ismételten, csapkodni' *tshab-* töve ld. *čab*.

A fenti igékkel összetartozik a magy. *csap-* 'üt, vág, (mértéket) lesimít, (gyapjút) tép, szaggat, hajít, odalök, valahova hatol, hirtelen irányt változtat, lecsap valamire, hízelkedik, bocsát, terel, (lakomát, mulatságot stb.) rendez, (lármát) okoz, elcsen' igével, amelyet a TESz hangutánzó eredetűnek tart és valószínűleg ősi örökségnek a finnugor korból, vö.: zürj. *šapkini* 'dob (nem nyújtott kézzel)', votj. *čapki-* 'üt, tapsol', *šapan* 'vág', lp. *čuop'pāt* 'vág, levág, darabol'. (TESz) < magy. *csa-*: abszolút szótó + *-p-*: képző.

A szócikk írója nem vette figyelembe a török, mongol adatokat, az álláspontja nem igazolt, ám az adatok idetartoznak.

Rokonuk a magy. *szab*, amely a *csap* alakváltozata. Elsőként a víz, vízcsepp csapkodásáról volt szó, a víz csepegésével tartozott össze a csapkodás, szabás, ütés, vágás. A *tapsol* is idetartozik, a töve *tap-* eredetibb alakváltozat, a *tapint tap-* tövének rokona.

A magy. *szab* 'meghatározott mérték szerint meghatározott formára vág (anyagot, így készít belőle főleg ruhát), vág, ver, meghatároz, elrendel, stb.' A TESz ismeretlen eredetűnek tartja. Ezen adatok figyelembe vételével értelmezhető a magy. *szabó* főnév. A *Szabó*, *Csapó* családnév nem feltétlen a mesterséggel kapcsolatos, hanem úgy kell felfogni, hogy a vízcseppel, mint forrással tartozik össze, másképpen a 'forráshoz tartozó' jelentésű. A *csepeg* (*cse-*: abszolút szótó + *-peg*:

képző) is a szó családjába tartozik. A TESz szerint a *csepeg* töve *csep-*, amely finnugor nyelvi ősi örökség. (TESz) < magy. *sz-*: abszolút szótő + *-b*: képző.

Mindkét állítás helytelen, azonban az adatok idetartoznak, vö.: votj. *t'šop* 'csepp', lív *sippa* 'csepp', lp. *cahpa-* 'csepegtet', cser. *tsëβëlt-* 'füröszt (gyereket)'. Megjegyezzük, hogy a cser. *tsëβë-* igező közelebbi kapcsolatban van nemcsak a magy. *csepeg*, hanem a csuv. *šyv* 'víz' szóval és társaival s a szó nagy családjába beletartozik.

Amíg a magy. *szabó* 'vágó' a vágással kapcsolatos, addig a vágás mellett az *él* is fontos szerepet játszott a magy. *szablya* 'egyélű görbe kard' névadásában. A TESz szerint: Vándorszó, vö.: ném. *Säbel*. or. *sabl'a* 'ua.'. (TESz). Nem igazolt a TESz álláspontja, a magy. *szablya* a szkítákhoz és a hunokhoz vezet.

A szócsaládhoz tartozik a *tap-* töve a magy. *tapsol* 'tenyerét összeüti', *taps.* szónak, amely a TESz szerint: Hangutánzó eredetű szócsalád. (TESz)

A szócsaládba tartozik a csuv. *tat* 'tépni, vágni', azerb. *did* 'tépni', oszm. *dít* 'tépni', kirk. *tyt* 'cibál, nyú'. (JEGOROV 1964) A csuvas és a kirk. alak őrzi az eredeti *t* mássalhangzót nemcsak szókezdő helyzetben.

Lényeges, hogy nemcsak a vágott, hanem a szúrt seb is seb. Ennek kapcsán idetartozik a csuv. *suran* 'seb', Zamahš., ujj., üzb., azerb., türkm., oszm., tat., bask., alt., nog., kum. *jara*, kirk., kazak, k.kalp. *žara* 'seb, fekély', mong. *jar, jara* 'seb'. Vö.: csuv. *šur* 'vágni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *su-*: abszolút szótő + *-ran*: képző, Zamahš., ujj., üzb., azerb., türkm., oszm., tat., bask., alt., nog., kum. *ja-* + *-ra*, kirk., kazak, k.kalp. *ža-* + *-ra*, mong. *ja-* + *-r*, *ja-* + *-ra*.

A szó eredetileg nómen verbum volt, az igei jelentéssel rokon a csuv. *šur* 'vágni, tépni', MK., ujj., azerb., türkm., oszm., nog., tat., bask. *jar*, kirk., kazak, k.kalp. *žar*, üzb. *jor*, ojr. *d'ar*, hak., tuv. *čar* 'vágni'. (JEGORO 19864) < csuv. *šu-*: abszolút szótő + *-r*: képző, MK., ujj., azerb., türkm., oszm., nog., tat., bask. *ja-* + *-r*; kirk., kazak, k.kalp. *ža-* + *-r*; üzb. *jo-* + *-r*; ojr. *d'a-* + *-r*; hak., tuv. *ča-* + *-r*.

Az igei változat rokona a magy. *szúr* ige, amely a TESz szerint 'hegyes eszközt valakibe, valamibe beledöf, (hegyes tárgy, érdes felületű test) fájdalmat okoz, valahová dug, hozzátesz, mellékel, keserúséget, lelki fájdalmat okoz, közösül, bordái közt nyilálló fájdalmat érez'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: cser. *šure-m* 'lök, döf, döngöl, (fehérenmút) súlykol, szúr', fi. *survata* 'dob, lök, döf, ruhát mos', észt *survama* 'présel, kisajtol' (TESz) < magy. *szú-*: abszolút szótő + *-r*: képző, cser. *šu-* + *-re-m*, fi. *surva-*: relatív szótő (< *su-*: abszolút szótő + *-rva-*) + *-ta*: főnévi igenév képző, észt *surva-*: relatív szótő (< *su-*: abszolút szótő + *-rva-*: képző) + *-ma*: főnévi igenév képző.

A szócikk írója nem vette figyelembe a török adatokat, ám a példái idetartoznak. Nem igazolt a magyar szó finnugor eredete. Ezen a jelentésszálon ide kötődik számos más szó is, ilyen pl. a magy. *árok* és a török megfelelői.

A *csap* mint nyílás is egyfajta vágás eredménye, ezért idetartozik a magy. *csap* 'folyadékerezető cső, ereszték, dugó, termésre hagyott ág, egyéves szarvas agancsa'. Hazai középnyelvi eredetű, vö.: középnyelvi. *zappe* 'dugasz, dugó'. A szláv nyelvekben vö.: blg. *čep* 'dugó, csap', szb-hv. *čep* 'csap, ajtószarok, dugó', cseh *čep* 'hordódugó, faszeg', *čap* 'dugó', szlk. *čap* 'hordódugó, faszeg', le. *czop* 'csap, csapszeg', *czep* 'ua.'. (TESz) < magy. *csa-*: abszolút szótő + *-p*: képző, középnyelvi. *za-* + *-ppe*, blg. *če-* + *-p*, szb-hv. *če-* + *-p*, cseh *če-* + *-p*, *ča-* + *-p*, szlk. *ča-* + *-p*, le. *czo-* + *-p*, *cze-* + *-p*.

A szócikk írójának álláspontja nem igazolt. Az adatok idetartoznak, de nem a magyar az átvevő.

Névszói jelentést őriz a magy. **seb** 'a testszövet felületi megsérülésével támadt nyílás, hegedő sérülés, megsebesítés, lelki bántódás, bántás, valaminek épségében, erejében esett sérelem, kár'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < magy. *se-*: abszolút szótó + *-b*: képző.

A magyar szónak kiterjedt nyelvi kapcsolatai vannak a török és a mongol nyelvek adataival, ezért elfogadhatatlan az ismeretlen eredet.

A Kāšy. **tāb** 'sebhely' a szó kezdetén megőrizte az eredeti *t*- mássalhangzót, a magy. *seb* *s*- szókezdője ennek a fejleménye ugyanúgy, mint a *cs-* a *csap-* igében és az *sz-* a *szab* stb. igében.

3.38. Kāšy. **bār, bul** 'van' ~ magy. **vol(t)**.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *bā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, *bu-*: abszolút szótó + *-l*: képző.

Idetartoznak további török és mongol nyelvi adatok, vö.: csuv. **pul** 'lenni, létezni, történni, megszületni, teremni', üzb., tat., bask. *bul*, ujj., türkm., tuv., kirg., kaz., k.kalp., nog. *bol*, azerb., oszm. *ol*, alt., hak. *pol*, jak. *buol* 'lenni, létezni, lenni, válni valamivé', vö.: mong. *bolox* 'lenni, lenni, válni valamivé, történni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pu-*: abszolút szótó + *-l*: képző, üzb., tat., bask. *bu-* + *-l*, ujj., türkm., tuv., kirg., kaz., k.kalp., nog. *bo-* + *-l*, azerb., oszm. *o-* + *-l*, alt., hak. *po-* + *-l*, jak. *buo-* + *-l*, mong. *bolo-*: relatív szótó (< *bo-*: abszolút szótó + *-lo-*: képző) + *-x*: főnévi igenév képző.

Az azerb., oszm. *ol* szókezdő mássalhangzója eltűnt: $0- < V- < w- < \delta- < t-$.

Alakváltozatuk a csuv. **pur** 'van, létezik, mind, összes', vö.: türkm., jak. *baar*, ÓT. MK. *bar*, ujj., kirg., kaz., k.kalp., nog., tuv., tat., bask. *bar*, üzb. *bor*, azerb., oszm. *var*, alt., hak., s.ujg. *par* 'van, létezik', stb. (JEGOROV 1964) < csuv. *pu-*: abszolút szótó + *-r*: képző, vö.: türkm., jak. *baa-* + *-r*; ÓT. MK. *ba-* + *-r*; ujj., kirg., kaz., k.kalp., nog., tuv., tat., bask. *ba-* + *-r*; üzb. *bo-* + *-r*; azerb., oszm. *va-* + *-r*; alt., hak., s.ujg. *pa-* + *-r*.

Érdekesség, hogy az oszmánban a **vardir** 'van, létezik' ige összetett, az előtagja (*var*) és az utótagja (*dir*) végső soron ugyanazt jelenti, azaz 'van, létezik, terem, másképpen él'. A *dir* szókezdője a *t*- zöngésedésével jött létre.

A szó kiterjedt használati körébe tehát beletartoznak a mongol, török és magyar adatok. A halha **boloja-** létige is rokon a magy. *van*, ang. *be*, csuv. *pul*, *pur*, oszm. *var*, *dir* stb. alakokkal.

A magy. *van* 'valaki bír, a tulajdona' alakváltozatai *vala*³⁶, *volt*, *volna* (*vol-*: relatív szótó + *-t*: múlt idő jele, *vol-*: relatív szótó + *-na*: feltételes mód jele) igeik töve a *val-*, *vol-* jelentésben azonosak a halha *bolo-* létigével. Hangtanilag pedig a második mássalhangzó ugyanaz, a kezdő mássalhangzóknak (*b-*, *v-*) pedig közös az elődjük, mégpedig *t*- eredetű *w-* ($t- > \delta- > w- > 1. b- 2. v-$). A magyar *van-* létige *-n-*-je szintén *-t* fejleménye, csak más úton keletkezett, mint az *-l*.

Idetartozik az or. **byt'** 'lenni' (*by-*: szótó + *-t'*: főnévi igenév képző) töve. A ragozás során előjön a teljesebb tő, vö. *budu* 'leszek' *bud-* töve, *bud'* 'legyél!' felszólító mód *bud-* töve, amelyben az eredeti *-t* zöngés fejleménye a *-d* van meg.

³⁶ Elbeszélő múlt idő.

A fenti létigékben külön összetartoznak az abszolút szótövek és külön egymással rokonok a képzők, vö.: halha *bo-*: abszolút szótő + *-loja*: képző, magy. *va-*: abszolút szótő + *-n*: képző, *volt* múlt idejű alak *vol-* relatív töve < *vo-*: abszolút szótő + *-l*: képző, csuv. *pu-*: abszolút szótő + *-l*: képző, többi török *bu-*: abszolút szótő + *-l*: képző, *bo-*: abszolút szótő + *-l*: képző, *o-*: abszolút szótő + *-l*: képző, *po-*: abszolút szótő + *-l*: képző, *buo-*: abszolút szótő + *-l'*: képző, mong. *bo-*: abszolút szótő + *-lo-*: képző + *-x*: főnévi igenév képző. Az ang. *be* korábbi alakja **bew* lehetett, ahol a *-w* vokalizálódott, majd eltűnt az ejtésből és az írásból is.

A létigék kapcsolatosak a magy. *él-* igével, amelyet a TESz ősi örökségnek tart az uráli korból helytelenül, a hozott példák azonban idetartoznak, vö.: osztj. *iäläw* 'új, friss (hús, hal, hó)', zürj. *olni, ovni* 'élni', votj. *ul-* 'él, lakik, van, létezik', cser. *äl-* 'él, lakik', fi. *elää-* 'él, lakik, fenntartja magát', észt *elama* 'élni, lakni', szam.jur. *jilē-* 'él, lakik', jeny. *idi-, jire-* 'él, lakik', tvg. *ñile-* 'ua.', szelk. *ili-* 'ua.', kam. *t'ilī-* 'feléled', *d'ili* 'eleven, élő'. (TESz) Szerkezeti felépítésük: magy. *é-*: szótő + *-l*: képző, osztj. *iä-*: szótő + *-läw*: képző, zürj. *ol-*: relatív szótő (< *o-*: abszolút szótő + *-l*: képző) + *-ni*: főnévi igenév képzője, *ov-*: relatív szótő (*o-*: abszolút szótő + *-v*: képző) + *-ni*: főnévi igenév képzője, votj. *u-*: szótő + *-l*: képző, cser. *ä-*: szótő + *-l*: képző, fi. *e-*: szótő + *-lää*: képző, észt *ela-*: relatív szótő (*e-*: abszolút szótő + *-la*: képző) + *-ma*: főnévi igenév képző, szam.jur. *jī-*: szótő + *-lē*: képző, jeny. *i-*: szótő + *-di*: képző, *ji-*: szótő + *-re*: képző, tvg. *ñi-*: szótő + *-le*: képző, szelk. *i-*: szótő + *-li*: képző, kam. *t'i-*: szótő + *-lī*: képző, *d'i-*: szótő + *-li*: képző.

A magy. *él-* nyelvi megfelelőiben a szótő mindenütt abszolút szótő, összetartoznak s a képzők etimológiája is közös. A képzőknek előfordulnak a teljesebb alakjai, ugyanakkor gyakori, hogy a képzőnek csak a kezdő mássalhangzója maradt fenn. Vö.: *-l, -läw, -v, -lää, -la, -lē, -di, -re, -le, -li, -lī*. A szótövek egy része mássalhangzóval kezdődik s ezek a teljesebb alakok, a másik része pedig magánhangzóval, ahol a szókezdő mássalhangzó réshangúsodás után egyrészt vokalizálódott, másrészt eltűnt. A változási folyamatok különböző útjait és azoknak állomásait jelzik a fenti adatok. Az abszolút szótő kezdő mássalhangzója eredeti *t-* volt, amely palatalizálódott formában megmaradt (kam. *t'i-*), palatalizálódott és réshangúsodott (*ji-*), zöngésedett és réshangúsodott: *t- > δ- > w- > 1. v-* (magy. *va-*, *vo-*, oszm. *va-*), 2. vokalizálódott (osztj. *iä-*) 3. zárhangúsodott: *w- > b-* (halha *bo-*, türkm., jak. *baa-*, üzbn., tat., bask. *bu-*, ujj., türkm., tuv., kirg., kaz., k.kalp., nog. *bo-*, or. *by-, bu-*, ang. *be-*) > zöngésedett (kam. *d'i-*), nazalizálódott (tvg. *ñi-*). A képzőknek sok esetben csak a kezdő mássalhangzója maradt meg, vö.: *-l, -r, -v* s az előzményük *t-* eredetű *δ-* (interdentális zöngés spiráns): *δ- > 1. l- > r- 2. w- > v-*.

Körültekintéssel kell elemeire bontani a mong. ***bolox*** formát, mert elvileg tartalmazhatná az adatok között a legteljesebb képzőt (**lox*), amely korábbi **lok < *lonk < *lotk* stb. fejleménye lenne, ám itt nem erről van szó. A *-lo-*: igeképző, a *-x* pedig főnévi igenév képző.

A TESz szerint a magy. ***van, val-, vagy-*** 'létezik, valahol található'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *alām* 'leszek', *ōlam* 'vagyok', osztj. *olda* 'él, van, lakik', zürj. *vevni, velni* 'van', votj. *vil-* 'van', cser. *ulam* 'van', md. *ulems* 'van, lesz', fi. *olla* 'van', észt *olla* 'ua.'. (TESz)

A magyar szó finnugor eredete nem igazolt, ám az adatok idetartoznak. A vog. *ōlam* 'vagyok' (< *ōla-*: szótő + *-m*: igei személyrag E/1. személy.) tövének a szókezdő mássalhangzója elenyészett valószínű *w- > V- > 0-* folyamatban. A zürj. *vevni, velni* (< *vev-*: szótő + *-ni*: főnévi igenév képző, *vel-*: szótő + *-ni*: főnévi igenév képző) szótővének második mássalhangzója *-v* ill. *-l*. Úgy is kötődésük van a magyar létige alakváltozataihoz, hogy pl. múlt időben a *volt* (< *vol-*: szótő + *-t*: múlt idő jele) tövében *-l* van, nyelvjárási szinten használatos a *vót* (< *vó-* + *-t*: múlt idő jele) forma *vó-* töve. A magy. *vó-* és a zürj. *vev-* nyelvjárási alakok úgy függenek össze közelebből, hogy a

mássalhangzóknak közvetlen előzményük az a *-t* eredetű *-w*, amely a magyarban *-w > -V > -θ*, a zürjénben pedig *-w > -v* változáson ment keresztül. Mind a *-w*, mind az *-l* közvetlen előzménye *-δ* (interdentális zöngés spiráns. Tehát magy. *volt* töve a *vol-* < **vod-* < *vot-*; a nyj. *vót* töve *vó-* < *vou-* < **vew-* < **ved-* < **vet-*.

A TESz külön címszó alatt tárgyalja a magy. *lét* és a *lesz* igét. A magy. *lét* 'szülött, létezés, állapot, születés, keletkezés, valamivé válás, valahol tartózkodás, a tudattól függetlenül létező valóság'. Származékszó, a *lesz* ige *-v* nélküli tövéből keletkezett *-t* deverbális névszóképzővel. (TESz) < magy. *lé-*: abszolút szótó + *-t*: képző.

A magy. *lesz* alakváltozatai, vö.: *levt vala, lessz, löjz, löjzön, levő, livő* stb.'. A létige felszólító módú, jövő idejű stb. alakjait helyettesítő forma. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *loni* 'lesz, keletkezik, történik, van', votj. *lu-* 'lesz, válik, lehet', cser. *li-äm* 'van, lesz, lehet, ellik (tehén, juh, ló)', mdE. *levks*, mdM. *lefks* '(állat) kölyke, gyerek', fi. *lie-*: *lienen, lienet* 'szabad nekem, neked, teheti, szabad, lesz', észt *leema* 'van, lesz', lp. *leet, leekket* 'van, lesz, él, létezik'. A töben jelentkező *v* elem vagy a magyar nyelv külön életében keletkezett, vagy hitátustöltő hang, vagy a tőhöz tartozik. A rokon nyelvi megfelelők ez utóbbit nem támogatják eléggé. (TESz) < magy. *le-*: abszolút és relatív szótó + *sz*: képző, *lev-*: relatív szótó + *-t*: múlt idő jele, *lesz-*: relatív szótó + *-sz, löj-*: relatív szótó + *-sz*: képző, *løj-*: relatív szótó + *-sz-*: képző + *-ön*: E/3. személyes névmási eredetű személyrag, *le-*: abszolút szótó + *-vő*: képző, *li-* + *-vő*, zürj. *lo-*: abszolút és relatív szótó + *-ni*: főnévi igenév képző, votj. *lu-*: abszolút és relatív szótó, észt *lee-*: abszolút és relatív szótó + *-ma*: főnévi igenév képző.

A Kāšy. *bār, bul* 'van' szóvégi mássalhangzója lehet *-r, -l*, a magyarban pedig a *lenni* főnévi igenévi alakban a szó elején is lehet *l-*, a levő változatban pedig a képző kezdő mássalhangzója nem *-r-, -l-, -n-, -θ-*, hanem *-v-*. Mindegyik eredeti *-t-* fejleménye, amelyet őriz a magy. *lét* forma.

3.39. Kāšy. *tār* 'szűk, szoros' ~ magy. *tömör, Dömör*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *tā-*: abszolút szótó + *-r*: képző.

A szó rokonságába számos török, mongol és magyar szó tartozik, sőt orosz, német és angol is. A csuv. *tāvār, tākās* 'szoros, szűk', kirg., kazak, k.kalp., nog., kum., tat., bask. *tygyz*, üzb. *tigiz* 'szűk, szoros', türkm. *dykyz* 'szoros', hak. *tygys* 'nyomás, tolongás'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tāvā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, *tākā-* + *-s*, kirg., kazak, k.kalp., nog., kum., tat., bask. *tygy-* + *-z*, üzb. *tigi-* + *-z*, türkm. *dyky-* + *-z*, hak. *tygy-* + *-s*.

A csuvas szóban *-āvā-, -ākā-* triftongus van a Kāšy. *-ā-* hosszú magánhangzóval szemben. A magyarban és a mongolban *-VmV-* triftongus van, vö.: *tömör, dömör*. Ugyanakkor a magy. *szoros* *szoro-* tövében rövid magánhangzó (*-o-*) használatos. Az oroszban diftongus *-ve-* (vö.: or. *dver* < *dve-* + *-r*), az angolban és a németben csupán magánhangzó, vö.: ang. *door*; ném. *Tür*.

A K-mong. *temör, tömör* 'tömör, vas', ojr. *tomor* 'ua.' szavaknak kiterjedt kapcsolataik vannak a közsók és a földrajzi nevek terén egyaránt. A Kárpát-medencében is van több *Dömör-kapu*, amely 'keskeny, szűk hegyi átjáró', más szóval mélyedés, árok, ahol a hely összeszűkül, tömörödik, tőpörödik. Ugyanígy tömörödött a kőzet is, amelyet *tömör*-nek, *vas*-nak neveznek. Kezdetben a keskeny folyómedret nevezték így. Mindkét változat megvan a földrajzi nevekben, vö:

Vas'ugan f. Ašm.-, NAP.-, Ar.-, Fa.I.277.: or. *Vas'ugan*, az or. Ob baloldali mellékfolyója.
< or. *Vas* ← nem or. *Vas*

+ *Jugan* ← nem or. *Jugan*

magy. *Vaszjugan* 'az Ob mellékfolyója'. Az orosz *Васюган* átvétele. Ennek forrása az osztyj. *was-jöxan* (-*jöyan*), amely 'keskeny folyócska'-t jelent. Az osztyj. *was* a magyar *vézna* tövével egyeztethető, a *jöxan*, *jöyan* töve etimológiailag ugyanaz, mint a magyar *jó* 'folyó'. (KISS 1980)
< *Vaszjugan* < *Vasz* ← *vasz* vö.: osztyj. *was* 'keskeny, szűk (patak, meder)'
+ *jugan* ← vö.: han. *jöyan* 'patak, folyó'.

A földrajzi nevekben a *Vas*, *Vasz* formák összetartoznak. A víz, vízfolyás jelentés a keskeny medrű patakokra vonatkozhatott. Miután a keskenység, a tömörség rokon, egymással összefüggő tulajdonság, ennek mintájára nevezték el a természet más részeit is, amelyekre a keskenység, tömörség jellemző. Így a víz nélküli, keskeny árkot, az összeszűkülő átjárót vaskapunak nevezték, amelyet szűk átjárónak kellene lefordítani az eredeti értelmezés szerint. Az összetömörödő föld is megkapta ezt az elnevezést, pl. a vas, amely végső soron nem más, mint tömör föld. Ilyen gondolkodás alapján született a dömörkapu, vaskapu 'keskeny, szűk hegyi átjáró' elnevezés is, és nem azért, mert vasgátakat építettek volna ezeken a helyeken. A fém és a folyó jelentést e gondolkodásmód ismeretében az adott nevekben el lehet különíteni.

Idetartoznak a magy. *dömör*, *tömör*, *szoros* és a *Dömörkapu* előtagja (*Dömör*). A TESz szerint a magy. *szoros* 'szűk, keskeny stb.' vö.: *szorít*, *szorongat*, *szorul*, *szorong*, *szoronkodik*. A szócsalád alapja *szor*-ösi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *sori* 'völgy', osztyj. *särt* 'szűk út két tó között', zürj. *mu-súr* 'erdős területsáv különösen két folyó között', votj. *šuräs* 'út'. (TESz) < magy. *soro*-: relatív szótó (< *so*-: abszolút szótó + *-ro*-: képző) + *-s*: melléknév képző, vog. *so*-: abszolút szótó + *-ri*: képző, osztyj. *sär*-: relatív szótó (< *sä*-: abszolút szótó + *-r*-: képző) + *-t*: képző, zürj. *mu* + *šur*: relatív szótó (< *šu*-: abszolút szótó + *-r*: képző), votj. *šurä*-: relatív szótó (< *šu*-: abszolút szótó + *-rä*-: képző) + *-s*: képző.

A szócikk írójával nem értünk egyet, mert a relatív szótó magy. *szor*-, *szoro*- s a magyar szó nem lehet ősi örökség a finnugor korból, összetartozik a törökségben, a mongolban és a magyarban is ismert *tömör*, *dömör* alakváltozataival. Eurázsia szerte ismert a *Dömörkapu*, amely 'szűk, keskeny, hegyi átjáró' jelentésű. A szűk és az átjáró tulajdonság alapján kapta a nevét a kapu és az ajtó. A magy. *szor*-, *szoro*- szókezdoje (*sz*-) eredeti *t*- fejleménye ugyanúgy, mint a vog., osztyj. *s*- és a zürj., votj. *š*-. zürj. *mu-súr* 'föld-szoro(s)', a votj. *šuräs* pedig 'szoros' jelentésű szó szerinti fordításban.

Mint hogy a szoros nemcsak a víz útja, hanem az állatoké, embereké is, ezért természetes, hogy idetartoznak az 'út, utca' jelentésű szavak is. Ilyen a relatív szótóve a csuv. *tākārlāk* 'kis utca, köz, keresztutca', vö.: tyumeni *tygyrlyk*, tat., bask. *tykryk* 'ua.' (JEGOROV 1964) < csuv. *tākār*-: relatív szótó + *-lāk*: képző 'valamivel ellátott, valami mellett lévő, valamihez tartozó', tyumeni *tygyr*-: relatív szótó + *-lyk*: képző, a tat., bask. *tykryk*. ez utóbbi esetben: < *tyk*-: abszolút szótó + *-ryk*: képző. Maga a szó (*tykryk*) azonos az előbbi relatív szótóvekkal valamint a *tömör*, *dömör* stb. szavakkal, ahol az *-r* képzőnek teljesebb (*-ryk*) alakváltozata van meg. Rokonuk az or *doroga* 'út', amelyet közszláv eredetű, *-g(a)* képzős szónak tartanak. (SIS) Ez nem igazolt. a szlávban világosan átvétel a szó. Szerkezeti felépítése pedig: *do*-: abszolút szótó + *-roga*: képző. Ld. még: Kāšy. *tūr*- 'soványnak lenni'.

A vasnak, mint fémnek a következő megnevezései alakváltozatai a *dömör*-nek, ezért a szó családjába tartozik a csuv. *par* 'vas', vö. Zamahš., csag., üzb., kirg., kazak., k.kalp., oszm., kum., karacs. *bez*, ujj. *bez*, bask., tat. *biz*, tuv. *bes*, türkm. *mez* 'ua.'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pa*-: abszolút szótó + *-r*: képző, Zamahš., csag., üzb., kirg., kazak., k.kalp., oszm., kum., karacs. *be*- + *-z*, ujj. *be*- + *-z*, bask., tat. *bi*- + *-z*, tuv. *be*- + *-s*, türkm. *me*- + *-z*.

A magyarban ezeknek a **vas** felel meg, amely a TESz szerint ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *etküš* 'ólom', osztj. *uāx* 'vas, fém (különböző fémnevekben)', zürj. *ozis* 'ón', *ez-is* 'ezüst', votj. *veš*, *uzveš* 'ón', *azveš* 'ezüst', ezüstpénz', cser. *βaž* 'érc', mdE. *uške*, *viškā* 'drót', fi. *vaski* 'érc, réz', bronz', észt. *vask* 'réz, sárgaréz', jeny. *bese* 'vas', tvg. *bása* 'vas, fém', kam. *baza*, *βaza* 'vas'. (TESz) < magy. *va-*: abszolút szótó + *-s*: képző, cser. *βa-* + *-ž*, mdE. *u-* + *-ške*, *vi-* + *-škā*, fi. *va-* + *-ski*, észt. *va-* + *-sk*, jeny. *be-* + *-se*, tvg. *bá-* + *-sa*, kam. *ba-* + *-za*, *βa-* + *-za*.

Megjegyezzük, hogy a legtöbb adat a TESz-ben összetett szó, amelynek az egyik tagját alkotja a 'vas' jelentésű szó. Viszonylag kevés szó jelent önállóan vasat. A szócikk írója olyan példákat is hoz, amelyek *k-* kezdetűek, ezért azok etimológiailag nem tartoznak össze a magy. *vas* szóval és a török *dömör*-rel, stb. A magy. *vas* nem lehet ősi örökség az uráli korból.

3.40. Kāšy. *tār* 'bér' ~ magy. *bér*.

Kāšy. *tārži* 'bérmunkás' ~ magy. *béres*.

Szerkezeti felépítésük: Kāšy. *tā-*: abszolút szótó + *-r*: képző; Kāšy. *tār-*: relatív szótó + *-ži*: foglalkozásnév képző. Szó szerinti jelentése 'béres', egyben megfelel a magy. *béres* szónak (< *bére-*: relatív szótó ld. *bér-* + *-s*: foglalkozásnév képző).

A szó rokona a csuv. *tar* régi 'bér, árenda', Zamahš. *ter* 'bér, árenda', AFT. *tar*, tefsz. XII-XIII. sz. *taru* 'bér, fizetség'. (JEGOROV 1964)³⁷ < csuv. *ta-*: abszolút szótó + *-r*: képző, Zamahš. *te-* + *-r*, AFT. *ta-* + *-r*, tefsz. XII-XIII. sz. *ta-* + *-ru*.

A szónak alapul az 'ad' jelentésű szó szolgált, vö.: csuv. *par* 'ad', ÓT., KB. *bār*, kirg., kazak, k.kalp. *nog.*, türkm., ojr. *ber*; ujj. *ber*; azerb., oszm., gag. *ver*; tuv. *beer*; hak. *pir*; jak. *bier* 'adni'. oszm. *ver* 'ad'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pa-*: abszolút szótó + *-r*: képző, ÓT., KB. *bā-* + *-r*, kirg., kazak, k.kalp. *nog.*, türkm., ojr. *be-* + *-r*; ujj. *be-* + *-r*; azerb., oszm., gag. *ve-* + *-r*; tuv. *bee-* + *-r*; hak. *pi-* + *-r*; jak. *bie-* + *-r*; oszm. *ve-* + *-r*.

A TESz szerint a magy. *bér* 'díjazás, munkabér, használati díj'. Bizonytalan eredetű, vö.: Kāšy. *bīr-* 'adni', Kāšy. *bīrgü* 'tartozás, adósság' stb. (TESz) < magy. *bé-*: abszolút szótó + *-r*: képző, Kāšy. *bī-* + *-r-*, Kāšy. *bi-*: + *-rgü*.

A 'bér' és az 'ad' eredetileg ugyanaz a szó, nómen-verbum volt. A magyar és a török szavak összetartozása világos, eredetük a közös gyökérben található.

3.41. Kāšy. *žarmak* 'gyermek' ~ magy. *gyermek*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *žar-*: relatív szótó + *-mak*: képző.

A *gyermek* másképpen *sarj*. A *gyermek* a szülés eredménye. Így tartozik ide a csuv. *šurat-* 'szülni', ÓT. ujj. üzb., azerb., türkm. oszm., *nog.*, tat. *jarat-*, kirg., kazak *žarat-* 'létrehozni, alkotni', kumük *jarat* 'szülni, alkotni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šura-*: relatív szótó + *-t*: műveltető ige képző, ÓT. ujj. üzb., azerb., türkm. oszm., *nog.*, tat. *jara-* + *-t*, kirg., kazak *žara-* + *-t*, kumük *jara-* + *-t*. A relatív szótó és a 'gyermek' *žar-* töve, valamint a magy. *gyermek* *gyer-* töve összetartoznak.

A csuv. *šurat-* és társainak a magyar megfelelője a *gyárt* ige, amely a TESz szerint: 'készít,

³⁷ A Jegorovnál található *k-* kezdetű adatok etimológiailag nem tartoznak ide.

csinál, alkot, gyári úton nagy mennyiségben alkot'. Ótörök eredetű, vö.: türk, CC, oszm., tat. *yarat*, csuv. *śurat*- 'teremt'. (TESz) < magy. *gyár*-: abszolút szótó + *-t*: igeképző, türk, CC, oszm., tat. *yara*- + *-t*, csuv. *śura*- + *-t*.

A TESz szerint a magy. **gyermek**, *dzsermek* 'fiatal személy, közvetlen leszármazott, fiú, következmény, eredmény, utód'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *gyer*-: relatív szótó + *-mek*: képző, *dzser*- + *-mek*. A *gyerek* szó ezeknek alakváltozata (*gyer*- + *-ek*: képző ld. *-mek*)

A szócsaládba tartozik a magy. **sarjú**, *sargyú*, *sarnyú* 'fiatal hajtás', *sarj*, *sereng*, *sarjad* stb. A szócsalád tagjai - a *sarj* kivételével - származék szavak. (TESz) < *sa*-: abszolút szótó + *-rjú*: képző, *sa*- + *-rgyú*, *sa*- + *-rnyú*, *sa*- + *-rj*, *sarja*-: (< *sa*-: relatív szótó + *-rja*: képző) relatív szótó + *-d*: képző. Az elemekre bontás így illik a rendszerbe.

Megjegyezzük, hogy a magy. *sereng* alakváltozat alapján feltehető, hogy a Kāšy. *žarmak* és a magy. *gyermek* formában az *-m*- és az *-n*- összetartoznak, eredeti *-t*- fejleményei és az abszolút szótóhoz járuló képzőnek a része. Eszerint a szerkezeti felépítés: Kāšy. *ža*-: abszolút szótó + *-rmak*: képző, magy. *gye*- + *-rmek*, *gye*- + *-rek*, *se*- + *-reng*, *sa*- + *-rj*. A kérdés további vizsgálatokat igényel, azonban a Kāšy. *žarmak* 'gyermek' ~ magy. *gyermek* összetartozását nem kérdőjelezheti meg.

3.42. Kāšy. **tāz** '1. tar, kopasz 2. *-tlan* foszóképző 3. sós' ~ magy. **tar**.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *tā*-: abszolút szótó + *-z*: képző.

A csuvasban használatos 'tar, kopasz' jelentésben, vö.: csuv. *śara* 'tar, kopasz', vö.: mari *čara* 'tar, kopasz' (JEGOROV 1964) < csuv. *śa*-: abszolút szótó + *-ra*: képző, mari *ča*- + *-ra*.

Idetartozik a magy. **tar** 'kopasz, csonka'. Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: Kāšy. *tāz*, ujj. *taz*, CC. *taz*, oszm., azerb. *daz*, tat., nog. *taz* 'kopasz', mong. *tas* 'egy fajta szürke sas', kalmük *tar* 'csupasz, kopasz'. (TESz) < magy. *ta*-: abszolút szótó + *-r*: képző, kalmük *ta*- + *-r*. Szó szerinti jelentése 'gyökérre vágott'. A mongol *tas* nem tartozik ide, a *szürke* szóval rokon.

A magy. **tar** 'kopasz' és társai egyszerre tartalmazzák a 'vág' és 'gyökér' jelentést. Ezért nemcsak a 'vág', hanem a 'gyökér' szóval is összetartoznak. A magy. *tarol* ige *taro*- töve, az *arat* ige *ara*- töve, a borotvál 'gyökérre vág' jelentésben értelmezendő, a *boro*- töve, a csuv. **tunkār** 'gyökér' (< *tunkā*- 'tő, tönkő, tőke' + *-r*: képző) s a magy. *gyökér* szó, továbbá az or. **bez** 'nélkül' előljáró szó is a Kāšy. **tāz** szó rokonságába tartozik.

Az or. *bez* 'nélkül' előljáró szó a fosztóképző jelentés kapcsán tartozik a Kāšy. *tāz* szóhoz. Megjegyezzük, hogy az or. **bez** 'nélkül' előljáró szót indoeurópai jellegű közszláv szónak tartják, és a 'kívül' jelentésű előljáró szóval kötik össze, vö.: or. *vne* 'kívül'. (SIS) A szócikk írójának a véleménye nem igazolt.

3.43. Kāšy. **nūm** 'hit, törvényes rendelkezés' ~ magy. **szent**.

Fontos, hogy eleink gondolkodásában a hit, a törvény, a legelső rendelkezés, utasítás, parancs a forrásban, a magban található s a forrás mindig fent van, törvényes, hinni lehet benne, igaz és szent. Természetes, hogy idetartozik a fi. *Numi Torem* 'égi isten', amelynek az első tagja Kāšy. *nūm* adatával tartozik össze, a második tag pedig a csuv. *turā* 'isten'³⁸, továbbá a magy. *úr* szóval rokon.

³⁸ Vö.: csuv. **turā** 'isten', jeny. *teŋri*, KB. *taŋri* 'ég', azerb. *tori* 'isten, ég', csag. *tengra*, ujj. *teŋri*, kirk. *teŋri* 'isten',

Idetartozik a törökségben 'hit, vallás' jelentésben ismert szó, vö.: csuv. *těn* 'hit, vallás', ujb., üzb., azerb., oszm., türkm., kirg., kazak, k.kalp., nog., bask., tat. *din*. Vö.: arab, perzsa *din* 'hit'. A szó igen régi, megtalálható a szogd és a babiloni emlékekben. (JEGOROV 1964) < csuv. *tě-*: abszolút szótó + *-n*: képző, ujb., üzb., azerb., oszm., türkm., kirg., kazak, k.kalp., nog., bask., tat. *di-* + *-n*, arab, perzsa *di-* + *-n*.

Rokonuk a magy. *szent* szó *szen-*: relatív szótóve. A TESz szerint a magy. *szent* 'minden földi dolgon felülemelkedő, istennek, isteneknek tetsző, magasztos, tiszteletre méltó, érinthetetlen, sérthetetlen, bizonyos stb.'. Szláv eredetű, vö.: or. *свѣтоу, sv'atoj* 'szent'. (TESz) < magy. *szen-*: relatív szótó + *-t*: képző, or. *свѣ-*, *sv'a-*: relatív szótó [← nem or. *sven* (< *sve-*: abszolút szótó + *-n*: képző)] + *-moŭ, -toj*: képző.

Mindkét mássalhangzó eredeti *t* fejleménye (vö.: Kāšy. *nūm*, magy. *szen-*, csuv. *těn* stb.)

3.44. Kāšy. *tūn* 'nyugalom', *tin* 'pihenni' ~ magy. *tanya*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *tū-*: abszolút szótó + *-n*: képző, *ti-* + *-n*.

Eleink gondolkodása szerint a mélyedés, így a tó, az anyaméh, a forrás, a születés helye, az otthon, a lakóház nem más, mint egy mélyedés illetőleg ahhoz hasonló alakú hely, amely a nyugalommal, a pihenéssel jár együtt. Természetes hát, hogy a tó, a tanya, a pihenés, a víz ugyanaz a szó.

Képzett formában idetartoznak a következő török nyelvi változatok szótóve, vö.: csuv. *těnče* 'béke, világ', ÓT., oszm. *dunja*, azerb. *dun'a*, türkm. *dünje*, ujb. *dunija*, üzb. *duně*, kirg. *düjnö*, kazak *dünije*, k.kalp., nog., karacs. *dun'ja*, kum. *d'un'ja*, tat. *dön'ja*, bask. *don'ja* 'béke, világ', vö.: arab, perzsa *donja* 'béke, világ'. (JEGOROV 1964) < *těn-*: relatív szótó + *-če*, ÓT., oszm. *dun-* + *-ja*, azerb. *dun'-* + *-a*, türkm. *dün-* + *-je*, ujb. *duni-* + *-ja*, üzb. *dun-* + *-ě*, kirg. *düj-* + *-nö*, kazak *düni-* + *-je*, k.kalp., nog., karacs. *dun'-* + *-ja*, kum. *d'un'-* + *-ja*, tat. *dön'-* + *-ja*, bask. *don'-* + *-ja*, arab, perzsa *don-* + *-ja*.

Idetartozik a magy. *tanya* 'halászat, halászó hely, mély víz, örvény, tartózkodás, tartózkodási hely, állóvíz, tó, a határban levő kisebb gazdasági település, lakóház, halászkunyhó, társaság, baráti társaság'. Szláv eredetű, vö.: szln. *tônja* 'mély víz, víztócsa, mocsár', cseh *tun, tuně* 'nem nagy, de mély tó, mély víz' szlk. *tona* 'csendes és mély víz a folyóban', ukr. *ton'a* 'az a hely, ahol a halászhálót kivetik, veszélyes, mély hely a vízben', or. *ton'a* 'az a hely, ahol a halászhálót kivetik'. (TESz) < magy. *ta-*: abszolút szótó + *-nya*: képző, szln. *tô-* + *-nja*, cseh *tu-* + *-n*, *tu-* + *-ně*, szlk. *to-* + *-na*, ukr. *to-* + *-n'a*, or. *to-* + *-n'a*.

A szó a magyarban nem lehet szláv, az eredetét a szlávok kialakulása (Kr. u. 400 körül) előtt jóval korábban, keleten a szkíta-hun gyökerekben kell keresni.

A magy. *tanyázik* 'pihen' már tovább képzett szó: *tanyá-*: relatív szótó + *-zik*: igeképző.

Idetartozik az ang. *down* 'lent, mélyen' (< *dow-*: relatív szótó + *-n*: határozórag) relatív töve, és az ang. *deep* 'mély' (< *dee-*: abszolút szótó + *-p*: képző) amely keleti eredetű, vö.:

---

k.kalp. *tangri*, oszm. *tanry*, jak. *tangara*, bask. *tenre* 'isten, ég', bask., tat. *tere*, csuv. *tură, turăš* 'ikon, alak, forma', vö.: burj.mong. *tengeri*, kalm. *tenger* 'ég', sumer *dingir* 'ég', vö.: perzsa *tour* 'alak, forma'. (JEGOROV 1964)

csuv. *těp-* 'fenék, lent lévő, alsó rész, alap, stb.', MK., Zamahš., tefsz. XII-XIII. sz. *tüb*, KB., kirg., kazak, k.kalp., ojr., hak. *tüp* 'fenék, alap', uyg., tuv., üzb. *tub*, nog. *tu'p*, oszm., gag., azerb. *dip*, tuv. *düp*, türkm. *düjp*, bask., tat. *töp* 'fennék, alsó rész, alap, (néhol gyökér, törzs), vö.: mong. *töv* 'központ'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tě-*: abszolút szótó + *-p-*: képző, MK., Zamahš., tefsz. XII-XIII. sz. *tü-* + *-b*, KB., kirg., kazak, k.kalp., ojr., hak. *tü-* + *-p*, uyg., tuv., üzb. *tu-* + *-b*, nog. *tu'-* + *-p*, oszm., gag., azerb. *di-* + *-p*, tuv. *dü-* + *-p*, türkm. *düj-* + *-p*, bask., tat. *tö-* + *-p*, mong. *tö-* + *-v*.

Rokonuk az or. *dno* 'fenék' (< *d-*: abszolút szótó + *-no*: képző) is.

3.45. Kāšγ. *tūn* ~ magy. *egy*, *el(ső)*.

A Kāšγ. *tūn* a Kāšγ. *tūn ugul* 'elsőszülött' és a Kāšγ. *tūn bak* 'az asszony első férje' szó szerkezetben szerepel s az első tag az 'egy' számnévvel tartozik össze.

Az *egy* számnév értelmezése a jelen akadémiai álláspont szerint, vö.: a magyar *egy* '1. Annyi, amennyit a természetes számsor első egész száma jelöl...2. Osztatlan, egész...3. Ugyanaz, azonos...'. (MÉK) 'mennyit a számsor első egész száma jelöl, egyik, valamilyen, egy bizonyos, vérrokon viszonyban lévő, azonos, hasonló, egyetértő, csupa, merő, mintegy, körülbelül'... Vitatott eredetű. Vö.: osztj. *it* 'egy, az', finn *ensi* (töve *ente-*) 'első'... (TESz) < fi. *en*³⁹ 'egy' + *-si*⁴⁰: sorszámnev képző.

magy. *első*, *erső*...A szócsalád tagjai származékszók: az első az elő névszó el- illetőleg el-tövéből...származik... (TESz) < *el*⁴¹ 'egy' + *-ső*: sorszámnev képző, *er* 'egy' + *-ső*: sorszámnev képző. Az elő, elől lévő jelentés úgy tartozik ide, hogy az egy számnévnek a forrás, a mag szolgált alapul. A forrás pedig a folyó többi részéhez képest elől van, tehát első és elülső is egyben.

magy. *elő*, valaminek elülső része, előkelő, az elsők közé tartozó ember, valaminek a zsengeje...Származékszó, el- alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *ēlt* ...'elől, elül'... finn *esi* (gen. *eden*) 'elő-', *edellä*, *edessä* 'elől, előtt', észt *esi* (gen *ee*) 'elő-'...*ette* 'elé'... (TESz) < vog. *ēl* 'egy' + *-t*: sorszámnev képző.

Latin eredetű jövevényszónak tartják a magyarban ismert alábbi szavakat: magy. *prima* 'reggeli ima, a középiskola első osztálya, első osztályú, első rendű'...Jövevényszó család, melynek tagjai a latinon át függnek össze. A *prima* főnév latin eredetű... (TESz); *prím* 'a dallamot hordozó magasabb szólam', zenei alaphang'...Nemzetközi szó,...Végső forrása a lat. *primus*, *prima* 'első'... (TESz); *privátim*, *privát* 'egyéni, magányos'...Latin eredetű szócsalád... (TESz) Idetartoznak még a magyarban a *prímás* 'a cigánybanda vezető hegedűse', privilégium 'kiváltság, előjog', prímhegedű 'első hegedű', *perjel* 'előljáró', premier 'színdarab...bemutató előadása', *primadonna* 'főszerepeket alakító színésznő, énekesnő', *primula* 'kankalinféle virág, tavaszelső növény'. A magyar *bíró* 'vezető hatalommal bíró egyén' egyik oldalról rokona az 'első' jelentésű szavaknak, másik oldalról a *törvény* szó tövével, harmadrészt a *bír* 'birtokol' szóval tartozik össze. A *pr*, *prV*, *pVr* szótövek kapcsolódnak a csuvas *pěr* 'egy' és a törökségben ismert alakváltozataihoz és az orosz *verx* 'felső' szavakkal is.⁴²

Az 'egy' számnevet tartalmazzák a következő nyelvi megfelelők, vö.: finn *ente*, *ensi* 'első'; *emi* 'anya'; *emä* 'anya, szüle, teremtő (nő), első alapja, törzsöke valaminek'; *ennen* 'előbb, azelőtt,

³⁹ Vö.: ang. *one* 'egy'.

⁴⁰ Vö. magy. (*el-*) + *-ső*: sorszámnev képző.

⁴¹ Vö.: koreai *el* 'egy'.

⁴² Ld. az *egy* jelentésű földrajzi neveknél.

előtt...’ (< *en* 'egy' + *-nen*: határozórag; *ennukse* 'előjel, jóslat'; *eno* '1. anyai nagybátyja 2. főfolyam, vízesés...'; *enokkaa*... 'vízesés, erősen rohanó (folyam); *ensin* 'először, elsőben'; *entee*, *enne* 'előjel'; *ento* 'előbbi szokott állapot'; *enü* 'sok, nagy, több'⁴³; *ete* ... 'elő, ami valami előtt van, ...'; *edelle* 'előre, előfelé, elé, elibe...' (SZINNYEI 1884)

A finn adatok azért is hasznosak, mert tartalmazzák az *egy* szavunk *gy*-jének az eredeti *-t* ill. *-d* változatát, amely nem volt szóvégi helyzetű, s az egyik fejleménye az *-n*. Ezt az *-n*-t tartalmazza számos további szó, pl. magy. *anya*, oszm. *ana* 'anya', *ana sokak* 'főutca', *anayol* 'főút(vonal)' stb.

Az altáji nyelvekben a finn *-t*, *-d*, *-n* és a magy. *-gy* helyi értékének megfelelő az *-r* és az *-l*, vö.: csuv. *përre*, *për* 'egy', ÓT., MK, ujj., üz., ojr., tuv., azerb., türkm., oszm., kirg., kazah, k.kalp., nog. *bir*, jakut *biir*, hak. *pir*, bask., tat. *ber* 'egy', mong. *büri* 'mind' (JEGOROV 1964)

Elvileg a csuv. *il-* 'kezdeni, elkezdni valamit'... orhon-jenyiszeji, azerb., türkm., oszm., csag., kumük, kirg., kazah, k.kalp., nog., ujj., alt.V., tuv., hakasz, bask., tat. *al-*, üz. *ol-*, jakut *yl-* 'ua.' (JEGOROV 1964) szavakban láthatnánk a 'kéz, kar' szót is, vö.: Kasgari *alík*, azonban az elkezdni jelentést indukálhatta az 'egy' jelentés is. Ebben az esetben az 'egy' számnevet kell benne látnunk.

A csuv. *për* 'egy' és a latin *prae-* és ieu. 'elől, első, egy' jelentések összefüggnek, valamint a mongol 'mind' szavak genetikailag összetartoznak, amelyek nem magyarázhatók egymástól való kölcsönzéssel. Olyan nyelvi előzményről lehet szó, amelyikhez az altáji nyelveknek és a magyar őséneknél is köze lehetett. Nem lehet sem a latin, sem a szláv a kiinduló nyelv.

Szólni kell a baskír: *jangy* 'egyedüli' adatról, mert az abszolút szótöve (*jangy-*: abszolút szótő + *-d*: képző) összetartozik azzal a 'forrásfolyó' jelentésű szóval, amely sok víznévben megvan, vö.:

Junkä h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Junkä* or. **Junga** ← *Bol'sije i Malyje Čuvaki + Largoty + Jablon'a M.*, csuvas falu, Ar.:-

< csuv. *Junkä* ← vö.: hanti *jynk* 'víz'.

or. *Junga* ← csuv. *Junkä*.

Bol'sije ← or. *bol'sije* 'nagy'

+ *i* 'és'

+ *Malyje* ← or. *malyje* 'kicsi, kis'

+ *Čuvaki* ← nem or. *Čuvaki*

Largoty ← nem or. *Largoty* < *Largo*

+ *ty*

Jablon'a ← 1. nem or. *Jablonka* < *Jab*

+ *lonka*

2. or. *jablon'a* 'almáskert'

Jynga f. GMA: mari *Jynga* or. **Junga** ČASSR., Gm., az or. Volga jobb oldali mellékfolyója.

< mari *Jynga* ← vö.: hanti *jynk* 'víz',

or. *Junga* ← csuv. *Junkä*

Jangyta f. TSK.137.: or. *Jangyta / Jagyta*, az or. Šapkina baloldali mellékfolyója, hossza 54 km.

< or. *Jangyta* ← nem or. *Jangyta* < *Jangy* ← vö.: hanti *jägi* 'patak',

fi. *jänkä* 'mocsár, láp, mocsaras völgy'

+ *-ta*: képző,

⁴³ Eleink gondolkodása szerint a forrás nemcsak egy és első, hanem sok, mindennél a legtöbb is, hiszen a magban szunnyad az egész élet.

Jagyta ← nem or. *Jagyta* < *Jagy* ← vö.: hanti *jägi* 'patak'
+ *-ta*: képző

Ezek a példák arra is utalnak, hogy a finn, angol stb. nyelvek 'egy' számnevében meglévő *-n*-szálai keletre vezetnek.

Az indoeurópai nyelvekben a fenti *-t*, *-d*, *-n*, *gy*, *-r*, *-l* helyének megfelelően *-d*, *-r*, *-n* található, vö.: orosz *odin* 'egy' ...Keleti szláv *odin* < közszláv *jedinъ*... (SIS); *pervyj* 'első' (< *per-* 'egy' + *-v*: melléknév képző + *-yj*); *pered* 'előtt' (< *pere-* + *-d*: határozórag); *prostoj* 'egyszerű' (< *pro* + *-st*: képző + *-yj*). Ld. még szlovák *jeden* 'egy', lengyel *jeden* 'egy' (VARSÁNYI 1963); *pierwszu* 'első' (VARSÁNYI 1963); cseh *jeden* 'egy'; *první* 'első' (D.A.DLUGI – B.G.RAJEVSZKIJ – N.R.BURAVCEVA 1974).

Idetartozik a latin *ūnus* 'egy, egyik'; *prīma* '1. az első, a kezdet, 2. elemek, őanyagok, 3. előcsapat 4. első hely'; *prīmae* 'főszerep, első díj'; *prīmus* '1. legelső, elől levő 2. legteljesebb, legkiválóbb, fő-(szerep); *prius* 'előbb, korábban'; *prīvus* '1. egyes, egy-egy, elkülönített, 2. saját, tulajdon,' (GYÖRKÖSSY 1986).

Használják az olaszban, vö.: olasz *un* 'egy', *primo* 'első'; *tutto* 'egész, teljes' (VÁSÁRHELYI – FÁBIÁN 1991)

Rokon az 'egy' tőszámnév és a sorszámnév töve az angolban, vö.: *one* 'egy, egyik', *first* 'első, kezdet' (ORSZÁGH 1981), idetartozik a német *ein* 'egy', *erste* 'első', *die Priorität* '1. elsőbbség (időben), *der Vorzug* 'elsőbbség, kedvezés', *primär* 'elsőleges', *vor* 'elől' (HALÁSZ 1976)

Ld. még koreai *el* 'egy'.

A szókezdő mássalhangzó eredeti *t*- volt, ennek fejleményei ma is használatosak, a *j*- a szláv nyelvekben, *p*- az altáji, indoeurópai nyelvekben, *f*- a németben, angolban.

A szókezdő mássalhangzó elenyészett a magyar, latin, finn nyelvek adataiban. A végső mássalhangzó megvan, pl.: *-d* a magyarban, szlávban, finnben, *-r* a törökben, mongolban, latinban, szlávban, angol, német, magyar, *-l* a magyarban, koreaiiban.

Eleink gondolkodása szerint az *egy* nem más, mint két fél együttese, ugyanakkor az *iker* egyfelől kettő, két darab egyesből áll, ugyanakkor az *iker* egy egység, következésképp az egyike fél is s a másika is fél. Vö.:

magy. *fél*: az egyik, vagyis az ikernek az egyike. Eredeti jelentése a kettőnek az egyike, azaz az ikernek az egyike. Az *iker* egy úttal egy is, de annak a fele is. A *fél* szó hangtanilag ugyanaz, mint az *egy* és annak a változatai. Csak a magyarban ismert ilyen összefüggésekben.

magy. *mind*: 'összes, valamennyi, mindnyájan, valamennyien együtt, egytől egyig, egyaránt, egyformán, egészen, mindig, egyre, világmindenség, ...'. Magyar fejlemény: a *mi* ~ *mē* névmásból keletkezett, de alaktani felépítése nem egészen világos... (TESz) < magy. *min* 'egy, mag' + *-d*: képző 'valamivel ellátott'. A földrajzi névi kutatásaink fényében úgy is értelmezhető, hogy a *mind*, *minden* 'egész, világmindenség' jelentése magában foglalja a lét folyamatosságának két fontos összetevőjét, az *én* ~ *te*, a nő ~ férfi elemet. Az *én* (< *men, *min*) és a *te* (< **ten*⁴⁴) feltétele az utódok

⁴⁴ Vö.: *tenmagad* = *temagad*.

létrehozásának, az élet fenntartásának, ketten együtt vagyunk az egész, ugyanígy a *Föld* anya és a férfi minőségű *Nap* a világmindenség, más szóval kettő az egyben.

Az *egy* számnévvel illetve az 'egy' jelentéssel kapcsolatos földrajzi nevek vizsgálatakor tőszámnévi alapú nevet nem találtam.

Sorszámnév előfordul a Volga-Urál vidékén, azonban a Kárpát-medencében nincs rá adatunk. A csuvas *përreměš* (*përre*, *pěr* 'egy') 'első' és az orosz *pervoje* (< *per*) 'első' szavak töve összetartoznak.

Përreměš *Irše* h. Ašm.:; NAP: csuv. *Përreměš Irše* $\frac{2}{4} \frac{9}{8}$ *Čirküllě Irše* or. **Pervoje** *Čebakovo* $\frac{2}{4} \frac{9}{8}$ *Čebakovo* Ja., csuvas falu, Ar.:-

< *Përreměš* $\frac{2}{4} \frac{9}{8}$ *përreměš* (*përre* 'egy' + csuv. *-měš*: sorszámnévképző) 'első'

+ csuv. *Irše*,

or. $\frac{2}{4} \frac{9}{8}$ *Pervoje* $\frac{2}{4} \frac{9}{8}$ or. *pervoje* (< *per* $\frac{2}{4} \frac{9}{8}$ nem orosz *per* 'egy')

+ *-v-*: melléknévképző

+ *-oj-*: képző

+ or. *-e*) 'első'

+ *Čebakovo* $\frac{2}{4} \frac{9}{8}$ nem orosz *Čebak*

+ or. *-ov-*: birtokos melléknévképző

+ or. *-o*.

Az *egy* számnév szókezdő mássalhangzója eredeti *t-*, amely valamikor megvolt, őrzi ezt a Kāšy. *tūn* forma is.

3.46. Kāšy. *kum* 'homok' ~ magy. *homok*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ku-*: abszolút szótó + *-m-*: képző.

A szó a csuvasban és néhány más török nyelvben olyan képzett szó, ahol a képző nem *m-* kezdetű, hanem annak az egyik alakváltozata *-r-* vö.: csuv. *xājār* 'homok', nog., kum. *kajyr* 'homok', kazak *kyjyršyk* 'homok', *kajyr* homokhordalék', oszm. *kajyr* 'homok hordalék a folyótorkolatnál', vö.: mong. *xajr* 'kavics, múrva, hordalék', *xajrga* 'kavics, múrva', burj.mong. *xair šulun*⁴⁵ 'homokkő'. (JEGOROV 1964) < *xājā-*: abszolút szótó + *-r-*: képző, nog., kum. *kajy-* + *r*, kazak *kyjyr-*: (< *kyjy-* + *-r*) relatív szótó + *-šyk*: képző, *kajy-* + *-r*, oszm. *kajy-* *-r*, mong. *xaj-* + *-r*, *xaj-* + *-rga*, burj.mong. *xai-* + *-r*.

Az *-r* ugyanúgy, mint az *-m* eredeti *-t* fejleménye (vö.: *-t* > *-δ* > 1. *-w* > *-m* 2. *-r*).

A szó alakváltozata a magy. *homok*, török eredetű, a török-magyar érintkezések legkorábbi szakaszából, vö.: csag., kirg., alt. *qumaq*, jak. *kumax* 'homok'. A legtöbb török nyelvben a *kum* alapszó található, vö.: ujk., kun, csag., alt. *qum*, oszm. *kum* 'ua.', mong. *qumaqi*, *qumay*, *qumaki*, monguor *xumoG*, kalm. *xum*, *xumug* 'ua.' (TESz) < magy. *ho-*: abszolút szótó + *-mok*: képző, csag., kirg., alt. *qu-* + *-maq*, jak. *ku-* + *-max*, ujk., kun, csag., alt. *qu-* + *-m*, oszm. *ku-* + *-m* 'ua.', mong. *qu-* + *-maqi*, *qu-* + *-may*, *qu-* + *-maki*, monguor *xu-* + *-moG*, kalm. *xu-* + *-m*, *xu-* + *-mug*.

A szó nem lehet jövevényszó a magyarban. A szócikk írója nem veszi figyelembe a szó családjába tartozó magy. *kumma* 'vízcsepp, csepp víz' szót, amely a csepp, a szem, a mag stb. azonosságán alapul s így tartozik ide a homokszem is. A népmeséink őrzik ezt, hiszen ha a köröm

⁴⁵ Vö.: csuv. *čul* 'kő', türk. *taş*, jak. *tas*, mong. *čilagun*, írott: *čulu(n)*, burj. mong. *čulun*, *šulun*, *čolu*, *šulu* (JEGOROV 1964)

alatt csak egy szem piszok, a sárból, földből, homokból csak egy szemnyi is megmaradt, az elegendő az új élet születéséhez, ennyi az összes, ami kell.

Így tartozik ide a halha mong. **khamok**, *xamag* 'összes', ojr. *khamuk* 'ua.', amelyek a magy. *kumma* 'csepp víz, vízcsepp' szóval rokonok. (CZEGLÉDI 2011) Szerkezeti felépítésük abszolút szótó + képző: *kha-*: szótó + *-mok*: képző, *xa-*: szótó + *-mag*: képző, *kha-*: szótó + *-muk*: képző, *kum-*: szótó + *-ma*: képző. A mongol szónak azért lehet 'összes' jelentése, mert eleink úgy gondolkodtak, hogy a vízcseppben a víz minden, az összes lényeges tulajdonsága benne van, ugyanilyen a mag s a homokszem is.

3.47. Kāšγ. *kāz* 'fa gyökere' ~ magy. *kéreg*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *kā-*: abszolút szótó + *-z*: képző.

Összetartozik vele a csuv. *xujār* 'fa gyökere', tat., bask. *kajry* 'gyökér', jak. *xatyryx* 'gyökér', tuv. *kazyryk* 'pikkely', hakasz *xodyr* 'ótvar, kosz', mong. *xajre* 'halpikkely'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xujā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, tat., bask. *kaj-* + *-ry*, jak. *xaty-* + *-ryx*, tuv. *kazy-* + *-ryk*, hakasz *xody-* + *-r*, mong. *xaj-* + *-re*.

Rokona az or. *kora* 'gyökér'. < or. *ko-* + *-ra*. Ennek alakváltozata az or. *koren'* 'gyökér, gyök, tő'. (SIS). Egy jelentésszálon ide kötődnek a 'kéreg, héj' jelentésű szavak, ezért a szó nagy családjába tartoznak az alábbiak is, vö.: magy. *kéreg*, *héj*, oszjtj. *kār* 'kéreg, héj, var', zürj. *kor* 'vastag fakéreg, hárs, faháncs', cser. *kür*; md. *ker*; fi. *keri* 'kéreg', észt *kere* 'háncs', lp. *gārrā* 'kagyló, kéreg', magy. *kéreg*, vog. *kēr* 'kéreg (fahéj)', oszjtj. *kir* 'jégkéreg a havon'; or. *korjoi* 'kéreg', óind. *kārman* 'bőr', gör. *keirō*; or. *koža* 'bőr'.

Szerkezeti felépítésük: or. *ko-*: szótó + *-ra*: képző, or. *ko-* + *-ren'*, magy. *ké-* + *-reg*, oszjtj. *kā-* + *-r*; zürj. *ko-* + *-r*, cser. *kü-* + *-r*, md. *ke-* + *-r*, fi. *ke-* + *-ri*, észt *ke-* + *-re*, lp. *gār-* + *-rā*, vog. *kē-* + *-r*, oszjtj. *ki-* + *-r*, or. *kor-* (*ko-* + *-r*) + *-joi*, óind. *kār-* (*kā-* + *-r*) + *-man*, gör. *kei-* + *-rō*; or. *ko-* + *-ža*.

3.48. Kāšγ. *kāš* ~ magy. *két*.

A számnév a Kāšγ. *kāš ukuz* 'két folyó' szószerkezetben szerepel.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *kāš* 'két, kettő' + *ukuz* '1. iker, két, kettő' 2. 'folyó'.

Eleink gondolkodása szerint a két, kettő számnév az elágazással kapcsolatos. Ezért természetes, hogy a szókapcsolat első tagja a *kāš* összetartozik a csuv. *xušā* 'köz, elválás', K-türk *kooš*, *kouš*, *kowuš*, oszm. *kouš* (JEGOROV 1964), továbbá a magy. *köz* szóval. Eredetileg olyan folyóközt jelöltek ezzel a szóval, amely egy folyó elágazásával jött létre. Ezzel a szóval nevezték meg elsőként az elágazást, elválást, majd az így létrejött két folyó, azaz a folyóág által közrevelt földterületet is. A szó képzett, vö.: Kāšγ. *kā-*: abszolút szótó + *-š*: képző 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő', csuv. *xu-* + *-šā*, K-türk *koo-* + *-š*, *kou-* + *-š*, *kowu-* + *-š*, oszm. *kou-* + *-š*, magy. *kő-* + *-z*.

A szótövek rokona a magy. *kákó*, *kankó*. A képzők pedig egymás alakváltozatai (*-š*, *-šā*, *-z*). Ezek a képzett szavak szolgáltak alapul nemcsak a magy. *köz* és nyelvi megfelelőinek, hanem a 'befogni' jelentésű köt igének és a *két*, *kettő* számnévnek is, vö.:

magy. *köz* 'személyeket, dolgokat egymástól elválasztó terület, keskeny út, szűk utca, időköz,

stb.' Ősi örökség a finnugor korból, vö.: oszjtj. *kõt* 'köz', cser. *keðäl* 'a test közepe, test (két végpont közti) közép'. (TESz). A TESz-ben a szócikk írója helytelenül járt el, mikor nem vette figyelembe a török adatokat is. A magy. *köz* nem lehet ősi örökség a finnugor korból, az adatok azonban idetartoznak.

Idekötődik a csuv. *küil* 'befogni', ÓT. *köl*, alt., szag., kojb., hak. *köl*, ujj., üzb., oszm. *koš*, üzb. *kuš*, k.kalp. *kos*, azerb., türkm. *goš*, jak. *kölüj* 'befogni, bekötni (ökröt, később lovat), vö.: tel. *kölkö* 'teherhordó, málhás állat', kiry. *kölük* 'dolgozó szarvasmarha', teherhordó szarvasmarha, kiry. *külük* 'versenyelő', vö.: kiry. *koš* 'pár, páros, kettős', üzb. *koš*, k.kalp. *kos* 'pár', ujj. *koš* 'pár', ld. még. ujj., kiry., üzb., alt. *koš*, k.kalp. *kos* 'egyesíteni, összekötni, mong. *xöllöx* 'befogni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kü-*: abszolút szótó + *-l-*: képző, ÓT. *kö-* + *-l-*, alt., szag., kojb., hak. *kö-* + *-l-*, ujj., üzb., oszm. *ko-* + *-š*, üzb. *ku-* + *-š*, k.kalp. *ko-* + *-s*, azerb., türkm. *go-* + *-š*, jak. *kö-* + *-luj*, tel. *kö-* + *-lkö*, kiry. *kö-* + *-lük*, kiry. *kü-* + *-lük*, kiry. *ko-* + *-š*, üzb. *ko-* + *-š*, k.kalp. *ko-* + *-s*, ujj. *ko-* + *-š*, ujj., kiry., üzb., alt. *ko-* + *-š*, k.kalp. *ko-* + *s*, mong. *xöl-*: (*xö-*: abszolút szótó + *-l-*: képző) relatív szótó + *-löx*: képző.

Rokonuk a magy. *köt* ige, amely a TESz szerint *köt* '(kötelet, szalagot) csomóz, (valamit kötéssel, csomózható anyaggal) valahová erősít, (köthető, fonható szálal anyagból) csomózással, hurkolással, szövással stb. készít valamit, göngyöl, burkol, (könyvet) köt, kötelez, varázserővel megront, valamiben megakadályoz, összeerősít, egybefűz, összekapcsol, feltételesen, nehezen hisz'. Ősi örökség a finnugor korból. Vö.: vog. *köt-* 'köt', votj. *ketki*, *kitki* 'befog (lovat), felhámoz', finn *kytkeä* 'köt, megbilincsel, megköt', észt *kütke* 'marhakötőfék'. (TESz) < magy. *kö-*: abszolút szótó + *-t-*: képző, vog. *kö-* + *-t-*, votj. *ke-* + *-tki*, *ki-* + *-tki*, finn *ky-* + *-tkeä*, észt *kü-* + *-tke*.

A TESz szerint a magy. *két*, *kettő* 'az egynél eggyel több egység'. Ősi örökség a finnugor esetleg az uráli korból, vö.: vog. *kit*', oszjtj. *kät*, zürj. *kik*, cser. *kok*, mdE. *kavto*, *kafto*, mdM. *kajtä*, fi. *kaksi*, észt *kaks*, lp. *guok'tě*, mot. *kydy*, tavgi *kidde* 'két'.⁴⁶ (TESz) < magy. *ké-*: abszolút szótó + *-t-*: képző 'valamivel ellátott', *ket-*: abszolút szótó + *-tő-*: képző 'valamivel ellátott', magy. *ket-* + *-tő-*, vog. *ki-* + *-t'*, oszjtj. *kä-* + *-t*, zürj. *ki-* + *-k* (< **-tk*), cser. *ko-* + *-k*, mdE. *kav-* + *-to*, *kaf-* + *-to*, mdM. *kaj-* + *-tä*, fi. *kak-* + *-si*, észt *kak-* + *-s*, lp. *guok'* + *-tě*, mot. *ky-* + *-dy*, tajgi *kid-* + *-de*.

A *két*, *kettő* valójában 'kákós, kankós, azaz kákóval ellátott, kákóhoz tartozó, kákó mint elágazó mellett lévő' jelentésű. Lényeges, hogy az elágazási pont a forrás, a mag helye.

Rokonuk a K-mong. *khojar*, *xoër* 'két, kettő' számnevek úgy függnak össze, hogy mindkettő azt jelenti 'maghoz tartozó, maggal ellátott'. A szerkezeti felépítésük: K-mong. *khoja-*, *xoë-* 'mag' + *-r-*: 'valamivel ellátott, valami mellett lévő, valamihez tartozó' képző, rokona a csuv. *xam* 'magam' (< *xa-* 'mag' + *-m-*: birtokos személyjel < *min* 'én'). A magyarban meglévő *iker* 'kettős' szóhoz hasonló, bár etimológiailag nem tartoznak össze, mert ez utóbbi *t-* szókezdőjű, amelynek *-0* (zéró) fejleménye van meg az *iker* szóban. A mong. *khojar*, *xoër* tövével (vö.: *khoja-*, *xoë-*) a magy. *kákó*, *kankó* szó rokon, amely olyan faágat jelöl, amelynek két szára van. A magy. *két* (< *ké-* + *-t-*: képző), *kettő* (< *ket-* + *-tő*) szótóve a mongol változat szótóvével tartozik össze, a képző pedig a magyarban eredeti *-t*, a mongolban ennek fejleménye (*t* > *δ* > *r-*) ugyanúgy, mint a magy. *iker* szóban és nyelvi párhuzamaiban.

A *két* *kettő* számnévben tehát benne van a 'maghoz, forráshoz tartozó' és az 'elágazó' jelentés.

Idetartozik a kiry. *koš* 'pár, páros, kettős', üzb. *koš*, k.kalp. *kos* 'pár', ujj. *koš* 'pár', ld. csuv. *küil*

⁴⁶ A TESz olyan adatokat is hoz, amelyek nem tartoznak ide, mert azok nem *k-*, hanem *t-* fejleményeivel kezdődnek (vö.: szam. jur. *side*, jeny. *sire*, *side*, tavgi *siti*, szelk. *sede*, *sitte*, kam. *šide*), ezért a magy. *iker* szóval és török stb. nyelvi párhuzamaival rokonok etimológiailag.

'befogni' címszónál. A magy. *kos* állat neve akár a szarváról, akár a nemi szervéről kapta a nevét, mindenképpen a szócsaládba tartozik ugyanúgy, mint a magy. *kas* 'kosár'.

A Kāšy. *ukuz* 'folyó' szó szintén képzett, vö.: magy. *Eger* pataknev stb. A *-z* és *-r* közös elődje (- δ) eredeti *-t* fejleménye. Nemcsak a Kāšy. *ukuz* jelent folyót, hanem a magyar *eger* is, sőt a *Túr* folyónknak is a **tur* 'folyó' jelentésű szó szolgált alapul, amelyet a szkíták ismertek. Szerintük a víz hengerülve folyik, amely másképpen tekerülve, a töve pedig a *teker*, ennek alakváltozata a Kāšy. *ukuz*, magy. *eger*, *tur* stb.

3.49. Kāšy. *bāg* 'köteg, csomó, nyaláb' ~ magy. *bog*.

Kāšy. *bakū* 'halom' ~ magy. *bog*.

Kāšy. *bukā* 'bika' ~ magy. *bika*.

Rokonuk a csuv. *těvě* 'csomó, bog, köteg, kupac', MK. *tükün*, *tügün*, Zamahš. *tögün*, ujj. *tügün*, üzb. *tugun*, kirg., ojr. *tüjün*, alt. *tügün*, *tüün*, tuv. *düüškün*, hak. *tüünček*, azerb. *düjün*, oszm. *dügün*, türkm. *düvün*, kazak, k.kalp. *tüjin*, tat. *töen*, bask. *töjön*, nog. *tu'in*, kum. *t'ujun* 'csomó, bog'. < MK., ujj., tuv. *tüg*, üzb. *tug*, kirg., alt., k.kalp. *tüj*, azerb. *düj*, türkm. *düv* 'csomóba kötni'. (JEGOROV 1964) < MK. *tükü-*: abszolút szótó + *-n*: képző, *tügü-* + *-n*, Zamahš. *tögü-* + *-n*, ujj. *tügü-* + *-n*, üzb. *tugu-* + *-n*, kirg., ojr. *tüjü-* + *-n*, alt. *tügü-* + *-n*, *tüü-* + *-n*, tuv. *düü-* + *-škün*, hak. *tüün-*: relatív szótó (< *tüü-*: abszolút szótó + *-n*: képző) + *-ček*: képző, azerb. *düjü-* + *-n*, oszm. *dügü-* + *-n*, türkm. *düvü-* + *-n*, kazak, k.kalp. *tüji-* + *-n*, tat. *töe-* + *-n*, bask. *töjö-* + *-n*, nog. *tu'i-* + *-n*, kum. *t'uju-* + *-n*.

Eleink úgy gondolkodtak, hogy a kinövés lehet bog, csomó, halom, de ilyen a férfi nemi szerve is. Így természetes, hogy a bika mint állat is innen, az elsődleges jellemzőjéről kapta a nevét. Ilyen a magy. *biga* kisfiú nemi szervének neve is.

Idetartozik a magy. *bog* 'íz, ág, csomó, bütyök'. Hangfestő szó, vagy ősi örökség a finnugor korból vagy a magyar nyelv külön életében keletkezett. Vö.: zürj. *bugyl* 'púp, golyó', votj. *pog* 'göröngy, rög', mdE. *pokol'* 'csomó, rög', fi. *punka* 'kövér ember', észt *pung* 'valami kiemelkedő, valami gömbölyded csomó, bimbó, rügy, gomb'. (TESz) < zürj. *bugy-*: szótó + *-l*: képző, mdE. *poko-*: szótó + *-l*: képző. A zürjén és az erza mordvin adatoknak csak a szótóve tartozik ide. A fenti adatok lehetővé teszik, hogy p/bVnkV alakú szótóvet következtessünk ki. Nem igazolt a magyar szó finnugor eredete, hiszen a szócikk írója nem vette figyelembe a török adatokat.

A magy. *bika* 'szarvasmarha hímje, hím, nemileg erőteljes férfi, emelőbak, döngölő sulyok, gőzgép'. Ötörök eredetű, vö.: türk *buqa*, Kāšy. *buqa*, CC. *boya*, oszm. *boğa*, kirg. *buqa* 'bika'. Vö.: mong. *buqa*, mandzsu *buqa* 'ua.' Ld. még *poka*, md. *buka* 'ua.'. (TESz)

Nem igazolt az, hogy a magy. *bika* török kapcsolatainak az oka az, hogy a szó a magyarban átvétel. A magyar örzi nyelvében is az egész gondolkodási rendszert, amelynek megfelelően született a szó.

A magy. *biga* 'kisfiú nemi szerve', idetartozik a szótó, vö.: magy. *pukli* 'dudor, daganat, hólyag', nincs meg a TESz-ben.

Rokon az or. *raspuxat'* 'feldagadni' szótóve (*ras-*: prefixum + *puxa-*: szótó + *-t'*: főnévi igenév képző).

Hangtanilag a szókezdő *b-* eredeti *t-* fejleménye (*t- > δ- > w- > b-*).

Az oszm. *sik* 'férfi nemi szerv' is a szó családjába tartozik, azonban hangtanilag közelebb áll a magy. *csök*-höz és török megfelelőihez. Ennek az alakváltozatnak pedig a közelebbi hozzátartozója a magy. *csög-bog* 'csomó' ikerszó előtagja, míg az utótagja a Kāšy. *bāg* szóval van közelebbi kapcsolatban hangtani oldalról. A szókezdő mindegyik esetben eredeti *t-* fejleménye.

3.50. Kāšy. *dāg* 'bélyeg, amivel a lovakat (vagy mást) jelölik meg' ~ magy. *dákó, dugó, duga, dug*.

Szerkezeti felépítése: *dā-*: abszolút szótó + *-g*: képző.

Tudni kell, hogy a *-g* előtt *-t-*nek vagy *-t-* eredetű mássalhangzónak kellett lenni valamikor. A magyarban ebből csak az *-m-* maradt meg, amely a végső *-k* eltűnésével szóvégi mássalhangzó lett.

A szó megfelelője a törökségben ismert *tamga* szó az alakváltozata lehet s a Kāšy. *dāg* elvileg denazalizációval is keletkezhetett ugyanúgy, mint a magyar alakok, a *dákó, dugó, duga, dug*, amelyek a korábbi *donga* forma fejleményei lehetnek. Ugyanígy keletkezhetett a magy. *dákó* és a képzett változatai, vö.: magyar *dögönyeg, dagonya, dögönyöz*. S a bélyeg nem más, mint nyomat.

A magy. *dákó, dugó, duga, dug* szavak eredetét a TESz különbözőképpen ítéli meg. Szerinte a magy. *dákó* 'a billiárdgolyó lökésére használt rúd, hím vessző'. Ausztriai német eredetű. (TESz)

Idetartozik a képzett változat, a magy. *dákos* 'egyfajta rövid kar, tör, hím vessző'. Bizonytalan eredetű. (TESz) < magy. *dáko-*: relatív szótó + *-s*: képző.

A magy. *dugó* a *dug* címszó alatt szerepel a TESz-ben. A magy. *dug* 'valamibe, valaminek a belsejébe tesz, rejt, titokban ad, (állatot) töm'. Ósi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *toxr-* 'töm, megtöm', mdE. *tongom*s, mdM. *tongäms* 'bedug', fi. *tunkea* 'nyom, benyom, nyomul, hatol', észt *tungima* 'ua.'. (TESz)

Az adatok idetartoznak, ám a magyar szó finnugor eredete nem igazolt.

A magy. *duga* a *dugába dől* címszó alatt található a TESzben, vö.: magy. *dugába dől, dongába dől*. A szólás névszói eleme a *donga*, amely a szb-hv. *duga* 'ua.' átvétele, s etimológiailag azonos a korábban nyelvünkbe került *donga* szóval. (TESz)

A magyar szó szlávból való átvétele nem igazolt. A magy. *donga* sem lehet szlávból való kölcsönzés, vö.:

magy. *donga* 'deszka, amely több hasonlóval együtt hordó stb. oldalát alkotja, hordó'. Szláv, közelebbről valószínűleg déli szláv eredetű, vö.: blg. *ḍьza* 'ív, körív, donga', mac. *daga* 'donga, (talaj)réteg', szb-hv. *duga* 'donga', *duga* 'szivárvány', szln. *dóga*⁴⁷ 'donga, szivárvány', cseh *duha* 'szivárvány, donga', szlk. *dúha* 'ua.', or. *dugá* 'ív, körív, ív alakú hámiga, áramszedő'. (TESz) < magy. *do-*: abszolút szótó + *-nga*: képző, blg. *ḍь-* + *-za*, mac. *da-* + *-ga*, szb-hv. *du-* + *-ga*, *dú-* + *-ga*, szln. *dó-* + *-ga*⁴⁸, cseh *du-* + *-ha*, szlk. *dú-* + *-ha*, or. *du-* + *-gá*.

Hozzáteszük, hogy több képzett magyar szó esetében nem vette figyelembe a TESz szócikk írója, hogy az alapjelentés a nyomás, a nyomkodás. Vö.:

⁴⁷ Az ó nazális.

⁴⁸ Az ó nazális.

magy. **dagonya** '(állatoktól felvert) sűrű sár'. Bizonytalan eredetű. (TESz) < magy. *dago-*: relatív szótó + *-nya*: képző.

magy. **dágvány** 'ragadós, mély sár'. Bizonytalan eredetű. (TESz) < magy. *dág-*: relatív szótó + *-vány*: képző.

magy. **dögönyeg** 'egy fajta bunkósbot, buzogány, hegyes tört rejtő buzogány'. Oszmán-török eredetű, vö.: oszm. *degeneg*, *degenek*, *değnek* 'bot, füttykös, dorong'. Ez e *deg-* 'elér' ige származéka. A blg. *degenék* 'botütés (rendszerint talpra)' a törökből való. (TESz). < magy. *dögö-*: relatív szótó + *-nyeg*: képző, oszm. *dege-* + *-neg*, *dege-* + *-nek*, *değ-* + *-nek*, blg. *dege-* + *-nék*.

magy. **dögönyöz** 'ver, páhol, masszíroz'. Származékszó: a *dögönyeg* 'bunkósbot' szóból tévesen kikövetkeztetett *dögöny* alapján keletkezett *-z* denominális igeképzővel. A *dögönyöl* 'ua.' újabb képzőcserével jöhetett létre. Eredeti jelentése 'dögönyeggel, bunkósbottal üt' lehetett. (TESz) < magy. *dögönyö-*: relatív szótó (< *dögö-*: relatív szótó + *-nyö-*: névszó képző⁴⁹) + *-z*: igeképző.

A *dögönyöl* ige *-l* képzője a *-z* képzőnek alakváltozata. Nem volt szükség képzőcserére, egyszerűen itt az *-l* változatot használják. A magyarban és a rokon nyelvekben a nyelvi tudat sohasem tévedett, mindig következetesen működött és működik ma is.

A Kāšy. **dāg** rokona a magy. **tunkol** ige *tunko-* töve is, amely tartalmazza még a nazálist. A szó nem szerepel külön címszóként a TESz-ben.

Az ÓT. **tamga** és a magy. **nyom** igenévszó közötti genetikai kapcsolat tanúskodik egyrészt arról, hogy mindkettő ismert 'sajtó, nyomás, nyomtatás, nyom, lenyomat' jelentésben, másrészt nem 'sajtó' jelentésben, ám etimológiailag idetartozik a magy. **támpont** (*tám* + *pont*) előtagja illetőleg a **támasz** (*táma-* + *-sz*), **támaszkodik** (*táma-* + *-sz* + *-kodik*) töve. A **tamga**: nincs meg sem a TESz-ben, sem az Idegen szavak szótárában, de bőven adatolt az ótörökben, vö.:

ÓT. **tamya** 'sajtó, nyomás, nyomtatás, nyom, lenyomat, jelleg, sajátosság, veret, jel, jegy, jelzés' (DTS:530), ÓT. **tamyačī** 'a pecsét őrzője'. (DTS:530)

ÓT. **tamyačī** szerkezeti felépítése: *tamya-*: szótó + *-čī*: foglalkozásnév képző.

ÓT. **tamjala-** 'bélyegezni, megjelölni, védjeggyel ellátni, hitelesíteni, megjelölést, jelzést, jelet, jegyet, ismertetőjelet, pecsétet tenni, helyezni, rakni, felállítani' (DTS:530). Szerkezeti felépítése: *tamya-*: szótó + *-la*: igeképző.

ÓT. **tamyalīy** 'pecséttel, jellel, jeggyel bíró, rendelkező' (DTS:530). A *tamya-*: szótó + *-līy*: 'valamivel való ellátottság'-ot jelölő képzőből áll. A **tamga** egyéb kapcsolataira ld. ÓT **tamyalīq** 'kis ebédlő asztal', **tamyaq** 'torok', **tamyaqla-** 'nyakon ütni' (DTS:530).

Az ÓT. **tamya**⁵⁰ összetartozik a csuv. **tāmxa** (Ašm.) 'ua.' szóval, amely nincs meg Jegorovnál, megvan azonban az elődje, a korábbi hangalakja, vö.:

csuv. **tumxa** 'tamga, pecsét, bélyeg, jel'. Vö.: óujg. **tamga** 'jel, bélyeg', csag. **tamka**, ujjg., üz. b., kirg., nog., k.kalp., alt., bask., tat. **tamga**, kaz. **taŋda**⁵¹, türkm. **tagma**, azerb., kum. **damga**, tuv., hak.

⁴⁹Ld. *-nyög*, *-nyeg*.

⁵⁰ Vö.: magy. **Timok** 'a Duna jobboldali mellékfolyója'. (KISS 1980), magy. **Tamók** csn. (KÁZMÉR 1993), **Timka** csn. (KÁZMÉR 1993), **Timkó** csn. (KÁZMÉR 1993), **Tomka** ld. **Tanka** csn. (KÁZMÉR 1993)

⁵¹ A szónak csak a *taŋ-* töve tartozik össze a *tamga*-val, a *-da* elem képző.

taŋma 'pecsét, bélyeg', vö.: mong. *tamga* 'ua.'. Vö.: perzsa *tāmga* 'a mongol kánok nagy pecsétje, írás, amit ilyen pecséttel láttak el'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótó + *-mxa*: képző, újg. *ta-* + *-mga*, csag. *ta-* + *-mka*, ujj., üzb., kirg., nog., k.kalp., alt., bask., tat. *ta-* + *-mga*, kaz. *taŋ-*: relatív szótó + *-da*⁵², türkm. *tag-* + *-ma*, azerb., kum. *da-* + *-mga*, tuv., hak. *taŋ-* + *-ma*, mong. *ta-* + *-mga* perzsa *tā-* + *-mga*.

A földrajzi névi kutatások fényében a *tamga* genetikailag rokon olyan közszóval, amely a földrajzi nevekben is megvan. Ilyen a *tamga* kapcsolatai között kulcsfontosságú csuvas *tukmak* közszó, a földrajzi névi *Tukmak* és alakváltozatai. Mint közszó:

csuv. ***tukmak*** 'súlykoló, mozsártörő, mozsárütő, sulyok, fakalapács, verés, ütés', ujj., oszm., gag., türkm. *tokmak*, alt. *tokpak*, *topkok*, ojr. *tokpok*, hak. *toxpax*, tuv. *dokpak*, üzb. *tukmok*, azerb. *toxmag*, bask., tat. *tukmak*, kirg. *tokmok*, kaz., k.kalp. *tokpak* 'súlykoló, mozsártörő, mozsárütő, sulyok, fakalapács'... (JEGOROV 1964) < csuv. *tuk-*: abszolút szótó + *-mak*: képző, ujj., oszm., gag., türkm. *tok-* + *-mak*, alt. *tok-* + *-pak*, *to-* + *-pkok*, ojr. *tok-* + *-pok*, hak. *tox-* + *-pax*, tuv. *dok-* + *-pak*, üzb. *tuk-* + *-mok*, azerb. *tox-* + *-mag*, bask., tat. *tuk-* + *-mak*, kirg. *tok-* + *-mok*, kaz., k.kalp. *tok-* + *-pak*.

Mint földrajzi név, vö.:

Tukmak f. TB.146.: bask. *Tukmak*, or. *Tukmak* Beleb., az or. Useñ bal oldali mellékfolyója.
< bask., or. *Tukmak* < *Tuk*
+ *mak*.

A *tukmak* szó gyakori a víznevekben, a forrással rendelkező, illetőleg elágazó folyó nevében fontos szerepe van a szempontunkból is, mert hozzá hasonló az elágazó fa, amelyből lehet bunkós végű fát, fakalapácsot készíteni. A *tukmak* olyan találkozási pontot jelöl, amely lehet folyó forrása, az egyik folyónak a másik folyóba vagy tóba való beletorkollásának a helye, a fa elágazásának a helye stb. Szerepéből adódóan több jelentést is magába foglal.

Számos szó közül idetartozik a bask. ***tamak*** 'torok, (folyó) torkolat' szó is, a magy. ***tám-*** tő, amely pl. a magy. *támpont* (*tám* + *pont*) előtagjával azonos. Velük rokon az oszm. ***tam*** 'éppen, pontosan', cser. ***tom*** 'mag (lényeg)' szó.

A tVm forma tovább képzett alakokban bőséggel szerepel, ilyen a csuv. ***tumla*** 'csepegni, csepp'. tefsz. XII-XIII. sz. *tam*, AFT., azerb., türkm. *dam*, oszm. *damla* 'csepegni', Zamahš., csag., tat., bask., ujj., kazak, k.kalp., nog., kum., ojr. *tam*, üzb. *tom*, kirg., hak. *tamčyla*, tuv. *damdyla* 'csepegni', karaim *tam* 'folyni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tum-*: relatív szótó + *-la*: ige képző, XII-XIII. sz. *ta-*: abszolút szótó + *-m*: képző, AFT., azerb., türkm. *da-* + *-m*, oszm. *dam-*: relatív szótó + *-la*: ige képző, Zamahš., csag., tat., bask., ujj., kazak, k.kalp., nog., kum., ojr. *ta-*: abszolút szótó + *-m*: képző, üzb. *to-* + *-m*, kirg., hak. *tamčy-*: relatív szótó (< *tam-*: relatív szótó + *-čy-*: képző) + *-la*: ige képző, , tuv. *damdy-* (< *dam-*: relatív szótó + *-dy*: képző) + *-la*: ige képző, karaim *ta-*: abszolút szótó + *-m*: képző.

A tVm eredetileg ige-névszó volt, tartalmazta azt, hogy a víz csepegése egyrészt folyás, másrészt nyomot hagy a földön, ahova csepeg. Ez valójában a nyomat, másképpen bélyeg. A tovább képzett alakok az egyik esetben a tVm formából mint névszóból képeztek igét, a másik esetben mint igéből névszót, ez utóbbihoz pedig ige képző járulhatott.

⁵² A szónak csak a *taŋ-* töve tartozik össze a *tamga*-val, a *-da* elem képző.

A *tukmak* (*tuk-* + *-mak*) a jelentés oldaláról nézve, mint találkozási pont, forrás, alapul szolgált a jel, az írás témakörében vizsgált szavaknak. A hangtan felől nézve pedig az ÓT. *tamga*, *tamak*, az oszm. *tam*, a magy. *tám* (vö. *támpont*) és a *támasz* (*táma* + *-sz*) ige tövének formái az eredetibb *tukmak* két *k* hangjának a változásai során keletkeztek. A szókezdő *t-* változásának egyik eredményeképpen pedig a magy. *nyom* lett (*t-* > *t'*- > *t'n* > *n'*-/*ny-*).

Az első *-k-* eltűnésével (*-k-* > *-γ-* > *-w-* > *-V-* > *-0-*) jöttek létre a *tVmkV*, *tVmk*, *tVnkV*, *tVnk*, *tVngV*, *tVng*, majd denzalizációval a *tVk*, *tVg*, *dVkV*, *dVgV*, *dVg* változatok. Ez utóbbihoz tartozik a Kāšy. *dāg*.

A *tamga* magyar jelentéstani megfelelője a *nyomda* szavunk nyomat jelentése, amelynek a töve a *nyom-*, s *-da* pedig névszóképző, rokon a *nyomat* *-t-*jével. Éppen ezért tanulságos figyelembe venni a TESz információit a magy. *nyom* szóról:

magy. *nyom* 1. főnév: 'járás után visszamaradó jel a talajon, maradandóság, tartósság, valamely jelenség, állapot jele, hatása, nemzetség, egy lépésnyi távolság,, mód, kis mennyiség', 2. ige: 'rászorít, nyomot hagyó eszközzel megjelöl, súlyával ránehezedik, taszítva, szorítva valahova juttat, (ki)sajtol, hátrányos helyzetbe juttat, súlya van, (írásművet) nyomtat, hirtelen mozdulattal tesz, dug'. Valószínűleg ősi örökség az ugor, esetleg a finnugor korból, a megfelelések azonban vitatottak. Vö.: zürj. *numir-*, *namir kerni* (*kerni* 'csinál'), cser. *numorgém* 'összenyomódik'. (TESz) A szó semmi esetre sem lehet ősi örökség sem az ugor, sem a finnugor korból. Az adatok más nyelvi kapcsolatokra utalnak.

3.51. Kāšy. *žagul* 'ne' ~ magy. *ne*, *se*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *žagu-*: szótő + *-l*: képző.

A szónak rokona az oszm. *takul* (< *taku-*: szótő + *-l*: képző) 'ne', *değil* (< *deği-*: szótő + *-l*: képző) 'nem'. A szótöveknek (Kāšy. *žagu-*, oszm. *taku-*, *deği-*) alakváltozatai a következő török szavak szótövei, vö.:

Kāšy. *žagul* alakváltozata a csuv. *šuxal* 'tűrni, elveszíteni' vö.: tefsz. XII-XIII. sz., ujj. *jokal* 'meghalni, megsemmisülni', ujj. *jokal*, üzb. *jukol*, türkm. *jogal*, azerb. *joxal*, tat., bask. *jugal*, kirg. *žogol*, kazak, k.kalp. *žogal*, ojr. *d'ogol* 'tűrni, feladni'. < *šuk* 'nem'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šuxa-*: szótő + *-l*: képző, tefsz. XII-XIII. sz., ujj. *joka-* + *-l*, üzb. *juko-* + *-l*, türkm. *joga-* + *l*, azerb. *joxa-* + *-l*, tat., bask. *jug-* + *-l*, kirg. *žogo-* + *-l*, kazak, k.kalp. *žoga-* + *-l*, ojr. *d'ogo-* + *-l*.

Idetartoznak a következő igék, vö.:

csuv. *šuxat* 'tűrni, kiveszni, megfosztódni', ters. XII-XIII. sz., ujj., *jokat* 'megölni, megsemmisíteni', üzb. *jukot*, kirg. *žogot*, kazak, k.kalp. *žogalt*, ojr. *d'ogolt*, türkm. *jogalt*, tat., bask. *jugalt* 'tűrni, megsemmisülni'. < *šuk* 'nem'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šuxa-*: szótő + *-t*, tefsz. XII-XIII. sz., ujj., *joka-* + *-t*, üzb. *juko-* + *-t*, kirg. *žogo-* + *-t*, kazak, k.kalp. *žoga-* + *-lt*, ojr. *d'ogo-* + *lt*, türkm. *joga-* + *-lt*, tat., bask. *jug-* + *-lt*.

A Kāšy. *žagul* 'ne' alakváltozata az oszm. *değil* 'nem, nincs', or. *d'avol* (*дьявол*) 'ördög' szó, hiszen ez utóbbi a tagadással azonos. A fenti szavak szótövei (Kāšy. *žagu-*, oszm. *taku-*, *deği-*, csuv. *šuxa-*, tefsz. XII-XIII. sz., ujj. *joka-*, üzb. *juko-*, türkm. *joga-*, azerb. *joxa-*, tat., bask. *jug-*, kirg. *žogo-*, kazak, k.kalp. *žoga-*, ojr. *d'ogo-*, kazak, ojr. *d'ogo-*, or. *d'avo-*) önállóan is előfordulnak, vö.:

Kāšy. *jāk* 'ördög', Kāšy. *jūk* 'nem, ne', csuv. *šuk* 'nem, ne, nem létezik, hiányzik', *šuk šyn* 'szegény ember', *šuxal* 'kiveszni, eltűnni, elveszni', *šuxat* 'tűrni, elveszteni, megfosztódní', *šuklāx* 'nemlét, hiány, szegénység', ÓT., Zol.bl., ujj., oszm., nog., kum. *jog*, manih. *jog*, türkm. *jok*, azerb. *jox*, bask., tat., üzb. *juk*, s.ujg., karacs. *džok*, ojr. *d'ok*, tuv. *čok*, hak. *čox*, kirk., kazak, k.kalp. *žok*, kacsin. *šok*, jak. *suox* 'nem, nem létezik', kazak *žoktyk*, tat. *juklyk*, ujj. *jokluk* 'hiány, nem létezés', tefsz. XII-XIII. sz. *jokluk* 'szegénység'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šuxa*:- szótó⁵³ + -l: igeképző, kazak *žok*:- szótó + -tyk: névszó képző, tat. *juk*- + -lyk, ujj. *jok*- + -luk, tefsz. XII-XIII. sz. *jok*- + -luk.

Megjegyezzük, hogy a *šuk šyn* 'szegény ember' szó szerkezetben a jelző a csuv. *šuk* egy másik jelentésű szóval, a magy. *szűk* szóval is összetartozik.

A fenti tiltó és tagadó szavaknak, valamint a felsorolt szótövei a képzett szavaknak rokona a magy. *ne* tiltószó, valamint a magy. *nem* tiltószó *ne*- előtagja. A TESz-ben a *nem* címszónál található a *ne*. A szócikk írója szerint a magy. *nem*, *ne* ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *nεε*⁵⁴, *nēm* 'se', *nēm-xot* 'sehol', osztj. *ném*, zürj. *nem*, *ni-nem* 'semmi', votj. *no*, *no-kin-no* 'senki', *no-mir-no* 'semmi'. Végző soron az előzménye az uráli **ne* ~ **nā* 'ez' mutató névmás lehet. A magy. *nem*, vog. *nēm*, osztj. *ném*, zürj. *nem* előzménye az ugor (esetleg már a finnugor) korban jöhetett létre az uráli **nā* 'ez' és **m3* 'mi, micsoda' összetételből. (TESz)

A szócikk írója hibázott, amikor nem vette számba a török és a szláv stb. nyelvek adatait is. Ezt megelőzően pedig abból kell kiindulni, hogy eleink gondolkodása szerint kezdetben a vízforrás egyszerre hordozta magában a tagadást és az igenlést, a sötétet és a fényt. Idővel a sötét és a tagadás a lent lévőhöz és a földhöz tartozott, a fény pedig a naphoz. Következésképp, a *ne* tiltószó a vízzel, a forrással, a folyóval van kapcsolatban, képzett formája pedig a földdel, az ördöggel. Az igaz, hogy a mutató névmások is a forrással, a folyóval, a maggal vannak összeköttetésben, de nem mindegy, hogy minek a mintájára keletkezett a tiltószó.

A magy. *nem* tagadó szó összetett: *ne*:- tiltószó + *m*:- ld mV mutató névmás, amelynek alakváltozatai megvannak a törökségben is, vö:

Kāšy. *ūnū* 'az', *mūnū* 'ez', csuv. *měn* 'mi?', orx.-jeny. *nā* 'mi', MK., KB. *neη* 'dolog', MK. *ne*, PK. *nāmā*, *nima*, ujj. *nime*, üzb. *nima*, türkm. *neme*, kirk. *emne* 'mi', bask. *ni*, *neme*, tat. *ni*, *nerse*, karacs. *ne*, *nedi*, alt. *ne*, *neme* 'mi', azerb. *ne*, oszm., kazak, k.kalp., kum., nog. *ne* 'mi' (kérdő és vonatkoz névmás), hak. *nime* 'dolog, mi', ujj. *nerse*, üzb. *narsa* 'dolog', vö.: perzsa *mān* 'ki, az, aki'. (JEGOROV 1964)

Alakváltozatai megvannak más nyelvekben is, vö.: ang. *thing* 'dolog', *nothing* (*no* + *thing*) 'semmi'.

A szókezdő mássalhangzó eredeti *t*- volt, amelynek fejleményei közé tartozik az *m*- (< w- < δ- < t-) is.

A magy. *mi* 'miféle dolog, tárgy, ami, amely, valami, bármi, miféle, milyen'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *mana* 'melyik', osztj. *mōyì* 'mi', *melì* 'melyik', *metä* 'ki?', zürj. *mii* 'mi', votj. *ma* 'mi, micsoda?', *mar* 'mi, ami, valami, mi?', micsoda? minő?', cser. *ma* 'melyik?', 'mi?', mdE. *meže*, *meje*, mdM. *mež* 'mi?', 'mi, valami', fi. *mikä* (gen. *minkä*) 'melyik, micsoda?', észt *mis*, *mi*, *me* 'mi?',

⁵³ Ismételtén megjegyezzük, hogy ez a szótó valójában relatív szótó. Az abszolút szótó és az első relatív szótó elválasztása csakis a rendszer ismeretében lehetséges. (vö.: CZEGLÉDI 2006, 2012)

⁵⁴ Hosszú magánhangzó.

melyik?, hogyan?, hol?, úgyszólván?, lp. *mī* 'mi?', micsoda? melyik?, miféle?, akármi', *mi* 'melyik, ki?, mi?', szám.jeny. *mi'* 'mi?', tvg. *mā* 'ua.', kam. *kō*, *mo* 'miért?'. (TESz)

Az adatok idetartoznak, azonban az uráli eredet nem igazolt, a szócikk írója helytelenül járt el, amikor a török és a mongol adatokat nem vette figyelembe.

3.52. Kāšy. *sāg* 'ész' ~ magy. *aha*.

Szerkezeti felépítését tekintve a szó vagy abszolút szótó vagy az első relatív szótóval azonos. Hangtani oldalról vizsgálva az 'ész, értelem, okos' jelentésű szavak két csoportba sorolódnak. Az egyikbe a *t*- és a fejleményeivel kezdődőek, a másikba a *k*- és fejleményeivel kezdődőek tartoznak.

A Kāšy. *sāg* szókezdő mássalhangzója eredeti *t*- fejleménye. Bizonyos esetekben ez a *t*- eltűnt a szó elejéről, vö.: oszm. *aqyl* 'ész'. A Kāšy. *sāg* 'ész' végső *-q*-ja előtt volt egy *-t*- illetőleg egy *-t*- eredetű mássalhangzó. Ennek a *-t*-nek a fejleménye fennmaradt számos és török szóban. Eredetileg nőmen verbum lehetett, ma is ismertek mind az igei, mind a névszói változatok.

Idetartozik a csuv. *šuxāš* 'gondolat, kívánság', vö.: Zamahš., csag. *sagynč*, MK., tefsz. XII-XIII. sz. *sakynč* 'gondolat, mondat', alt. *sagyš*, *sagys*, *sagyč* 'lelki tulajdonságok, ész, gondolat, szív', ojr., tuv., karacs. *sagyš*, hak. *sagys* 'ész, gondolat'. A tuv., hak.-ban 'álom, kívánság' is, tat. *sagyš* régi 'gondolat, gond, bánat, szomorúság', polovec *sagyš* 'szándék, kigondolás'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šuxā*-: abszolút szótó + *-š*: képző, Zamahš., csag. *sagyn*-: relatív szótó (< *sagy*-: abszolút szótó + *-n*-: képző) + *-č*: képző, MK., tefs XII-XIII. sz. *sakyn*- (< *saky*-: abszolút szótó + *-n*-: képző) + *-č*, alt. *sagy*-: abszolút szótó + *-š*: képző, *sagy*- + *-s*, *sagy*- + *-č*, ojr., tuv., karacs. *sagy*- + *-š*, hak. *sagy*- + *-s*, tat. *sagy*- + *-š*, polovec *sagy*- + *-š*.

Rokon a szótóve a következő igének: csuv. *šuxāšla* 'gondolni, feltételezni, szándékozni', ÓT., KB., tefsz XII-XIII. sz. *sakyn*, Zamahš., alt. *sagyn* 'gondolni', hak. *sagyn* 'gondolni, kívánni, szándékozni', polovec, tat. *sagyšla* 'gondolni, gondoskodni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šuxāš*-: relatív szótó (< *šuxā*-: abszolút szótó + *-š*-: képző) + *-la*: képző, tat. *sagyš*-: relatív szótó (< *sagy*- + *-š*-) + *-la*: képző.

Az abszolút szótóvekkal összetartozik nemcsak a Kāšy. *sāg* 'ész', a következő adatok is igazolják a korábbi *t*- kezdetű változatok meglétét, továbbá azt, hogy a második és harmadik mássalhangzó *-t*- illetőleg *-k*- eredeti volt. Vö.: csuv. *tān* 'ész, értelem, elme', polovec *tyñ* 'ész, gondolat'. (JEGOROV 1964) Megjegyezzük, hogy a 'lélegzet, élet' jelentésű szavak nem tartoznak ide közvetlenül.

Csak a töve tartozik ide a következő török igéknek: csuv. *tānla* 'figyelmesen hallgatni', ÓT., KB., MK., tefsz. XII-XIII. sz., bask, tat. *tyñla* 'hallani, figyelni', ujj. *tinši*, ujj. xam. *dyñla*, üzb. *tingla*, kazak, ojr. *tyñda*, azerb. *dinle*, türkm. *dinle*, oszm. *dinle* 'figyelmesen, érdeklődéssel hallgatni', s.ujg. *tyñna*, kumük *tyngla* 'figyelni, meghallgatni'. < *tān*. (JEGOROV 1964) < csuv. *tān*-: szótó + *-la*: képző, ÓT., KB., MK., tefsz. XII-XIII. sz., bask, tat. *tyñ*- + *-la*, ujj. *tin*- + *-ši*, ujj. xam. *dyñ*- + *-la*, üzb. *ting*- + *-la*, kazak, ojr. *tyñ*- + *-da*, azerb. *din*- + *-le*, türkm. *din*- + *-le*, oszm. *din*- + *-le*, s.ujg. *tyñ*- + *-na*, kumük *tyng*- + *-la*. A szótóvek egymással, a képzők pedig külön egymással vannak etimológiai kapcsolatban. A képző kezdő mássalhangzója eredeti *t*- volt, annak a fejleményei (*-d*, *-l*, *-š*, *-n*) szerepelnek az adatokban.

A szótóvekkal összetartozik az ang. *think* 'gondol', ném. *denke* 'ua.', or. *duma* 'gondolat', *dumat* ('*duma*-: szótó + *-t*': főnévi igenév képző) 'gondolni'.

A magánhangzó kezdetű szavaknál a szókezdő eredetének eldöntését nehezíti az, hogy a párhuzamos adatok körültekintő vizsgálatai azt is lehetővé teszik, hogy az eredeti szókezdő *q*- tűnt el a szó elejéről. A kérdés további vizsgálatokat igényel. Szókezdő mássalhangzó nélküli alak az oszm. *akıl* 'ész, emlékezet' (< *akı*-: szótó + *-l*: képző), a magy. *okos* 'eszes'. Ez utóbbi a TESz szerint 'eszes, értelmes, óvatos, elővigyázatos, alkalmas, megfelelő'. Származékszó, az *ok* főnévből alakult valamivel bírót, valamivel ellátottságot kifejező *-s* képzővel. (TESz) < magy. *oko*-: szótó + *-s*: képző.

A TESz-ben a magy. *ok* 'gondosság, elővigyázatosság, okosság, magyarázat, indok, ürügy, alkalom, okirat, okmány, feltétel, valamely változás előidézője, cél, valakinek a java, haszna, érv, bizonyíték'. Ld. *okul* 'tanul' stb. A szócsalád alapja az *ok* főnév ótörök eredetű, vö.: ujj. *uq* 'vélemény, jelentés, értelem', igei megfelelője: ujj., Kāšy., KB. IM. *uq*- 'megért, felfog', ujj. *uqyt* 'megértet', *uqmaq* 'megértés', *uquš* 'megértés, értelem', Kāšy., KB. *uquš* 'ua.', vö.: mong. *uy* 'kezdet, alap, értelem', *uqa*- 'megért', ojr. *uxa*- 'ua.', burj. *uxan*, *uxān* 'értelem'. (TESz) < magy. *oku*-: szótó + *-l*: igeképző, ujj. *uqy*- + *-t*: műveltető igeképző, *uq*- + *-maq*: névszó képző, *uqu*- + *-š*: névszó képző, Kāšy., KB. *uqu*- + *-š*, burj. *uxa*- + *-n*: névszó képző, *uxā*- + *-n*.

A magyar *ok* török eredete nem igazolt, ám a török adatokkal a magyar *ok* egyértelműen rokoni kapcsolatban van. Ha felidézzük azt a magyar mondást, hogy 'Eszem ágában sincs', akkor ez azt jelenti, hogy nálam nem létezik. Eleink gondolkodása szerint az ágban, éppen ott, ahonnan kiindul az elágazás, minden tudás, ész, értelem megvan. Ez a forráshely, a mag, azaz az élet kiindulásának a helye. Itt van az *ok*, az ész az értelem, ugyanakkor mindennek az oka, az indítéka, a magyarázata is. A TESz-ben ez a két jelentés olykor összevegyül, ám nincs nagy hiba, mert az eredeti komplex jelentéstartalom része mindkettő.

Kérdés, hogy a magy. *ok*, *okos* szónak hangtani alakváltozatai lehetnek-e a csuv. *ās*, *tān* 'ész' és török megfelelői, vö.: csuv. *ās*, *ās-xakāl* 'ész, értelem, képesség', Zamahš., kirg., kazak, k.kalp., nog., üzb., oszm. *es*, ujj. *es*, bask. *is* 'ész, értelem', alt. *es* 'emlékezet, érzelem', azerb. *agyl*, ojr. *agyl*, türkm., oszm. kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs., tat., bask. *akyl*, kumük *g'akyl*, ujj. *jekil* 'ész, értelem'. (JEGOROV 1964) < 1. csuv. *ā*-: abszolút szótó + *-s*: képző, Zamahš., kirg., kazak, k.kalp., nog., üzb., oszm. *e*-: abszolút szótó + *-s*: képző, ujj. *e*-: abszolút szótó + *-s*: képző, bask. *i*-: abszolút szótó + *-s*: képző, alt. *e*-: abszolút szótó + *-s*: képző, 2. *xakā*-: szótó + *-l*: képző, azerb. *agy*- + *-l*, ojr. *agy*- + *-l*, türkm., oszm. kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs., tat., bask. *aky*- + *-l*, kumük *g'aky*- + *l*, ujj. *jeki*- + *-l*.

Az adatok közül az eredeti szókezdő *k*- és fejleményei mellett szólnak a következők: csuv. *xakāl*, azerb. *agyl*, ojr. *agyl*, türkm., oszm. kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs., tat., bask. *akyl*, kumük *g'akyl*, ujj. *jekil*, magy. *okos*. szóban *x*-n keresztül eltűnt, jelzi ezt a *x*-t a csuvas. A kumükben ez a *k*- zárhang *g*-vé zöngésült, az ujjurban pedig *j*-vé réshangúsodott (*k* > *x*' > *j*).

Mindez azt is jelenti, ha a magy. *okos* szó *oko*- töve a csuv. *xakāl* szóval tartozik össze, akkor nem lehet rokona a Kāšy. *sāg* 'ész' szónak. Éppen a valamikor megvolt szókezdő mássalhangzó miatt további vizsgálatot igényel az idetartozása a következő szavaknak: magy. *ész*⁵⁵ 'emlékezet, értelem, szellemi képesség'. A magy. *ész* a TESz szerint: Ótörök eredetű, vö.: ujj., csag. kun, kirg. *ās*, tat., bask. *is*. (TESz) Az adatok idetartoznak, azonban a magyar szó ótörökből való átvétele nem igazolt.

Ilyen a csuv. *as* 'emlék', tat., bask. *is*, kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr., üzb. *es*, ujj. *es*, ujj. Sin. *is*

⁵⁵ Vö.: magy. *ismer*, *ismeret*.

'emlék, tudat, elme'. (JEGOROV 1964)

A szótó - legyen eredeti *t-* vagy *k-* kezdetű - más megközelítésből az *ágra* is utal, hiszen az elágazás pontjában van az a 'pont', (vö.: magy. *tám-*, oszm. *tam*, ÓT. *tamga* stb.), vagyis a *nyom*, amely ez esetben az emléknymot jelenti.

A Kāšy. *sāg* 'ész' szóval összetartozni látszik a magy. *ág*, *szeg*, az *igaz*, *igen* töve és az igenlő *aha*, *ühi* stb.

3.53. Kāšy. *sāv* 'közmondás' ~ magy. *szó*.

Közeli rokonságban van vele a magy. *szó* 'hang, kiáltás, beszéd, az, amit valaki mond, a nyelv legkisebb önálló értelmű egysége, beszélgetés, tárgyalás, szóbeszéd, híresztelés, szóhasználat, szófűzés'. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *saun* 'zajgó', *saw* 'szó, hang', *sou* 'dallam', osztj. *sōu* 'jajszó, zokszó'. Az ugor alapnyelv e szava török eredetű, vö.: Kāšy. *sāv* 'szó, mondás, történet, hír, üzenet', ujj. *sab* 'szó', *sav* 'beszéd, üzenet, szó', oszm. *sava* 'hír, újdonság, örömhír'. (TESz) Ld. még *szav-*, *szava*⁵⁶ < magy. *szó-*, *sza-*: abszolút szótó + *-θ*, *-v*, *-va*: képző, vog. *sau-* + *-ŋ*, *sa-* + *-w*, *so-* + *-u*, osztj. *sō-* + *-u*, Kāšy. *sā-* + *-v*, ujj. *sa-* + *-b* 'szó', *sa-* + *-v*, oszm. *sa-* + *-va*.

A szócikk írója úgy gondolkodott - helytelenül -, hogy miután a vogulban és az osztjában kimutatható a magy. *szó* megfelelője, a magyarban csakis ősi örökség lehetett az ugor korból. A szó azonban a törökségben is elterjedt, ezért a szócikk írója ezt az álláspontot úgy próbálja kivédeni, hogy az ugorban török jövevénynek tekinti. Ez a gondolkodásmód azonban nem illeszkedik bele egy nagyobb eurázsiai rendszerbe. Ráadásul a részek indoklásával is baj van. Eleve nem igazolt az uráli, a finnugor és az ugor nyelvi egység. Nem ismert a hely, ahol beszéltek volna a feltételezett uráli, finnugor és ugor nyelvi egységet, sőt a beszélés ideje is csak feltevés maradt.

A magy. *szó* családjába tartozik az ojr. *dūn*, *duu* 'hang, ének', K-mong. *dō-n*, *daghon* 'ua.', kapcsolatos a magy. *dana-don*, *danol* (*dano-* + *-l*) tövével, az *ének*, *dal* szóval valamint a *dalol* (*dalo-* + *-l*) tövével s a *hang*, *zeng*, *dong* stb. szóval. A magy. *dalol* szót és társait a TESz egyszerűen hangutánzó eredetű szócsaládba tartozónak véli és egyedül román nyelvi példát hoz a megfelelésre. Érdekes módon nem látja az összefüggéseket az *ének* szóval, amelyet elfogadhatóan származékszónak tart, azonban helytelenül tagolja, vö.: *én(e)-* alapszó, amely mint alapszó ősi örökség a finnugor korból. (TESz) Egyiket sem lehet elfogadni. A relatív szótövek ugyanis a következőképpen épülnek fel abszolút szótóból és képzőből: ojr. *dū-* + *-n*, K-mong. *dō-* + *-n*, *dagho-* + *-n*, magy. *da-* + *-na*, *do-* + *n*, *da-* + *-no-*, *é-* + *-nek*, *da-* + *-l*, *da-* + *-lo-*. Az eredeti szókezdő *t-* zöngésedett a mongolban és a magyarban (*t* > *d-*), az *ének* szóban pedig eltűnt. Ugyanakkor az *ének* szó azért is értékes, mert az abszolút szótóhoz járuló képző a *-nek* teljesebb változat az *-n*, *-na*, *-no-*hoz képest. Az *-l* és az *-l* kezdetű képzők *-l-*je az *-n-* alakváltozata, eredeti *t-* fejleménye.

Az *ének* megfelelője a törökségben is megvan, vö.: csuv. *jurā* 'dal', ÓT. *jyr*, *yr* MK. *jyr*, oszm., nog., bask. *jyr*; kirg., tuv., hak. *yr*, kaz., k.kalp., tat. *žyr*, üzb. *žir*; karacs. *džyr*, jak. *yrya* 'dal'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ju-*: abszolút szótó + *-rā*: képző, ÓT. *ju-* + *-r*, *y-* + *-r* MK. *ju-* + *-r*, oszm., nog., bask. *ju-* + *-r*, kirg., tuv., hak. *y-* + *-r*, kaz., k.kalp., tat. *žy-* + *-r*, üzb. *ži-* + *-r*, karacs. *džy-* + *-r*, jak. *y-* + *-rya*. A szókezdő *j-*, *ž-*, *dž-* itt is eredeti *t-* fejleménye, a jakut magánhangzó kezdetű változatban pedig az eredeti *t-* eltűnt a *t* > *δ* > *w* > *V* > *θ*- változás során. A második mássalhangzó az *-r* a mong. és magy. *-n*-hez és a magy. *-l*-hez hasonlóan szintén *-t* fejleménye. Az *-r*; és az *-l* közös elődje a *-δ*.

⁵⁶ A toldalékolt alak töve, vö.: *szavam*, *szavak* stb.

A szó a törökség nyelveiben a következő formákban ismert, vö.: csuv. *sămax* 'szó, beszéd', ÓT. *sab, sabyg*, tefsz. XII-XIII. sz. *sav* 'szó, beszéd'. (JEGOROV 1964) < *să-*: abszolút szótó + *-max*: képző, ÓT. *sa-*. + *-b, sa-* + *-byg*, tefsz. XII-XIII. sz. *sa-* + *-v*.

Idetartozik a csuv. *jumax, jămax* 'mese', t'um. *jomax*, alt. *numak, ymak*, hak. *nymax*, sor *nybak* 'mese', kirg. *žomok* 'hősmonda, hősi ének', žöö *žomok* 'mese', bask. *jomak* 'találós kérdés', üz. *žumbok, tapčan nymax*, kazak, k.kalp. *žumbak*, nog. *jumak* 'találós kérdés', mong. *domog* 'monda, legenda, hősmonda' (JEGOROV 1964) < csuv. *ju-* + *max, jă-* + *-max*, t'um. *jo-* + *-max*, alt. *nu-* + *-mak, y-* + *-mak*, hak. *ny-* + *max*, sor *ny-* + *-bak*, kirg. *žo-* + *-mok, žöö žo-* + *-mok*, bask. *jo-* + *-mak*, üz. *žum-* + *-bok, tapčan ny-* + *-max*, kazak, k.kalp. *žum-* + *-bak*, nog. *ju-* + *mak*, mong. *do-* + *-mog*.

Rokon a csuv. *čělxe* 'nyelv, beszéd', KB., ujj., üz., kirg., kazak, k.kalp., nog., kumük, alt., ojr., hak. *til, tat.*, bask. *tel*, azerb., oszm., gag., türkm. *dil*, tuv. *dyl*, jak. *tyl* 'nyelv, beszéd'. (JEGOROV 1964) < csuv. *čě-* + *-lxe*, KB., ujj., üz., kirg., kazak, k.kalp., nog., kumük, alt., ojr., hak. *ti-* + *-l, tat.*, bask. *te-* + *-l*, azerb., oszm., gag., türkm. *di-* + *-l*, tuv. *dy-* + *-l*, jak. *ty-* + *-l*.

Idetartozik a csuv. *šemě* 'melódia, dal', vö.: mar. *sem* 'ua.', udm. *s'am* 'szokás, jellem'. (JEGOROV 1964) < *še-*: abszolút szótó + *-mě*: képző, mar. *se-* + *-m*, udm. *s'a-* + *-m*.

Rokon az or. *slovo* 'szó' < *s-*: abszolút szótó + *-lovo*: képző. A szócsaládba tartozik az or. *jazyk* 'nyelv', vö.: ópor. *insuwis* 'nyelv'. (SIS) < *ja-* (< **jen**): abszolút szótó + *-zyk*: képző'. ld. tör. *söz*.

A magy. *nyelv, nyév, nyív* 'ízlelő és a hangok képzésében szerepet játszó szerv, beszédhangokból összetevődő jelrendszer, a gondolatok közlésének eszköze, nyelvhasználat, stb.'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *ńilem* 'nyelv', osztj. *ńäälem*⁵⁷ 'ua.', cser. *ji-lme* 'nyelv, beszélt nyelv', lat. *lingua*, fr. *langue*, ném. *Zunge* 'nyelv'. (TESz) < *nye-*: abszolút szótó + *-lv*: képző, *nyé-, nyí-*: abszolút szótó + *-v*: képző, vog. *ńi-* + *-lem*, osztj. *ńää-* + *-lem*⁵⁸ cser. *ji-* + *-lme*, lat. *li-* + *-ngua*, fr. *la-* + *-ngue*, ném. *Zu-* + *-nge*.

Láthatóan a magyar *nyelv*-nek egy nagyobb nyelvi rendszerben vannak kapcsolatai, helytelen a finnugor eredet megállapítás.

A magy. *dal, dan* 'rendszerint egyszerű, énekelt szöveg, énekesmadár hangadása, dallam, egyfajta lírai műfaj', ld. *dalol, danol* 'hangutánzó eredetű szócsalád'. (TESz) < *da-*: abszolút szótó + *-l, -n*: képző. Nem lehet elvonás az igéből.

Idetartozik a magy. *rege* 'történet, elbeszélés', ld. *regél, regöl* 'elbeszél' stb. A szócsalád tagjai magyar fejlemények, a *rege* elvonás a *regél, regöl*-ből. (TESz). < *re-*: abszolút szótó + *-ge*: képző, vö.: *reng* < *re-* + *-ng*.) A *rege* nem lehet elvonás a *regél, regöl*-ből.

A szó rokona a magy. *ének* 'dal, szöveges zenemű, éneklés, énekelhető költői mű, madárdal, költemény része'. A TESz szerint: Származékszó, én(e) alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: fi. *ääni* 'hang, zaj', lp. *jiednâ* 'hang'. (TESz) < *é-*: abszolút szótó + *-nek*: képző, fi. *ää-*: + *-ni*. Nem igazolt a finnugor eredet.

A kommunikáció hangadással kapcsolatos megnyilvánulási formájához tartozik a muzsika, így idetartozik a magy. *zene* 'melódia, dallam, muzsika' szó is. A TESz szerint nyelvújítási alkotás a

⁵⁷ A kettős *-ää-* a magánhangzó hosszúságát jelöli.

⁵⁸ A kettős *-ää-* a magánhangzó hosszúságát jelöli.

zenebona ikerszóból. (TESz) < ze-: abszolút szótó + -ne: képző.

Nincs szükség arra, hogy nyelvújítási szóként tartsuk számon a *zene* szavunkat, mert az ikerszavak rendszerint önállóan is használatosak voltak. A *zenebona* előtagjának (*zene*) alakváltozata a *zeng*, az utótagjának (*bona*) pedig a magy. *bong*, *búg* stb. A magy. **zeng** 'messzehangzóan szól, hangzik, énekel, dalol, mennydörög', stb. Hangutánzó eredetű szócsalád: (TESz) < ze-: abszolút szótó + -ng: képző'. Ld. *zeng-bong*. Az alakváltozatuk *zúg-búg* < *zú-*, *bú-*: abszolút szótó + -g: képző.

A Kāšy. **sāv** 'közmondás' és társai eredete olyan hangutánzó szó, amely elsőként a víz hangját utánozta. Szerkezetileg abszolút szótó + képző a felépítésük. Hangtanilag a szótó és a képző kezdő mássalhangzói eredeti *t*- vagy annak a fejleményei, vö.: 1. **t-** (KB., ujj., üzb., kirg., kazak, k.kalp., nog., kumük, alt., ojr., hak. *til*, *tat.*, bask. *tel*, jak. *tyl*), 2. **d-** (*t* > *d-*, vö.: azerb., oszm., gag., türkm. *dil*, tuv. *dyl*, ojr. *dûn*, *duu*, mong. *domog*, magy. *dal*, *dan*, *dalol*, *danol*), 3. ***δ-** (> 1. **z-** magy. *zene*, *zeng* 2. **l-**: lat. *lingua*, fr. *langue*, ang. *language*, 3. **r-**: *rege*, *reng*, 4. *w* > *V* > *0-*: magy. *ének*, ÓT. *yr*⁵⁹, jak. *yrya*), 4. **j'-** (*t* > *d'* > *j-*: csuv. *jură*, ÓT. *jyr*, MK. *jyr*, oszm., nog., bask. *jyr*, csuv. *jumax*, *jămax*, t'um. *jomax*, bask. *jomak*, nog. *jumak*, or. *jazyk*, cser. *ji-lme*, lp. *jiednâ* 5. **n-** (*t* > *d'* > *n'*: alt. *numak*, hak. *nymax*, sor *nybak*, üzb. *nymax*), 6. **n'-** (*t* > *d'* > *n'*: magy. *nyelv*, *nyév*, *nyív*, vog. *niilem* 'nyelv', osztj. *nääilem*), 7. **dž-** (*t* > *dž-*: karacs. *džyr*) 8. **ž-** (*t* > *dž-* > *ž-*: kaz., k.kalp., tat. *žyr*, üzb. *žir*), 9. **č-** (*t* > *t'* > *č-*: csuv. *čělxe*), 10. **s-** (*t* > *th-* > *s-*: Kāšy. *sāv*, csuv. *sămax*, ÓT. *sab*, *sabyg*, tefsz. XII-XIII. sz. *sav*, or. *slovo*, magy. *szó*, vog. *saun*, *saw*, osztj. *sou*, ujj. *sab*, *sav*, oszm. *sava*), 11. csuv. *šemě*, mar. *sem*, udm. *s'am*.

A képző kezdő mássalhangzója szintén *t*- eredetű. Az összehasonlító vizsgálatok során figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a *t*- és a *k*- fejleménye egyaránt lehet *w*-, amely tovább változva *m*, *v*, *b*, és *0*-. Fontos, hogy lássuk, mikor *-k*, mikor *-t* eredetű a *-b*, *-v*, vö.: tör. *sab*, *sav*, magy. *szav-* stb.

A képző kezdő mássalhangzóját gyakran követi *-k* vagy annak valamilyen fejleménye. Amennyiben a szókezdő *t*-nek *0*- (zéro) a fejleménye, úgy a képző csak a rákövetkező zárhang (*-k*) illetőleg a fejleménye lehet, olykor magánhangzó is követheti.

3.54. Kāšy. **kav** 'tapló' ~ magy. **kova**.

Idetartozik a magy. **kova** 'tűz csíholására alkalmas, szilíciumot tartalmazó kvarckő'. (TESz)

A kovakő és a tapló gomba viszonya azért figyelemre méltó, mert a tapló gomba is alkalmas volt tűz csinálására. A *kova* a magy. *kő* (*köv-*) szó rokona, megtalálható a magy. *kovács* (< *ková*: relatív szótó + *-cs*: foglalkozásnév képző) relatív szótövében.

3.55. Kāšy. **kāk sūv** 'kis tó' ~ magy. **kis**, **kevés**.

A Kāšy. **kāk sūv** 'kis tó' szókapcsolatnak lehet 'kis víz' értelme is. Az első tag a Kāšy. **kāk** 'kis, kicsi, kicsiny' összetartozik a következő török szavak szótövével, vö.: csuv. **kēsēn** 'kicsi, kicsiny', bask. *kese* 'kisebb, fiatalabb, kevesebb', kazak *kiši*, kirg. *kiči*, *kičüü*, üzb. *kičik* 'fiatalabb, kisebb'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kě-*: szótó + *-šēn*: képző, bask. *ke-* + *-se*, kazak *ki-* + *-ši*, kirg. *ki-* + *-či*, *ki-* + *-čüü*, üzb. *ki-* + *-čik*.

Rokonuk a magy. *kis*, *kicsi*, *kicsiny*, *kevés* szótöve. A TESz szerint: **kis** 'nem nagy méretű, kevésbé jelentős, jelentéktelen, , alacsonyrendű, kevés, csekély mennyiségű, fiatal, szeretett, kedves, aranyos'. Ótörök eredetű, vö.: CC. *kiči* 'kicsi', türkm. *kiči* 'ua.', bask. *kese* 'fiatal, kiskorú',

⁵⁹ Elvileg szókezdő *j*-n keresztül is eltűnhetett a kezdő mássalhangzó, a *t*-.

kazak *kiši* 'ua.', kumük *kičči* 'kicsi', alt. *kičü* 'fiatal, kiskorú'. (TESz) < magy. *ki-* + *-s*, CC. *ki-* + *-či*, türkm. *ki-* + *-či*, bask. *ke-* + *-se*, kazak *ki-* + *-ši*, 'ua.', kumük *ki-* + *-čči* vagy *kič-* + *-či*.

A magy. *kicsiny* 'nem nagy, pici, kevés, csekély mennyiségű, kisgyerek, alacsonyabb rendű, rangú, jelentéktelenebb személy, állat kölyke, ld. még *kicsi*. A szócsalád alapja a *kicsiny* török eredetű, megfelelője csak a csuvasból van kimutatva. (TESz) < *ki-* + *-csiny*.

A szócikk írója nem látja, hogy a magy. *kis*, *kicsi*, *kicsiny* ugyanaz, csupán hangtani alakváltozatai egymásnak. Természetes, hogy a török megfelelők is összetartoznak.

A magy. *kevés* 'nem sok, nem elég, kicsi, szerény, jelentéktelen'. Bizonytalan eredetű a TESz szerint. Szerkezeti felépítése: *kevé-* szótó + *-s*: képző. A szótövek egymással és a képzők is egymással tartoznak össze. A képzőknek legteljesebb változata a magy. *-csiny*, csuv. *-šén*. Denalizációval keletkeztek: magy. *-csi*, CC. *-či*, türkm. *-či*, bask. *-se*, kazak *-ši*, kumük *-čči* vagy *-či*. Olykor eltűnt a végső magánhangzó is, így a képző már csak egyetlen mássalhangzóból áll, vö.: magy. *kis*.

A Kāšy. *kāk sūv* 'kis tó' második tagja a *sūv* mint vizet jelentő szó tó megnevezésére is használatos. Rokona a csuv. *šyv* 'víz', ÓT. *sub*, KB., ujj., polovec *su*, MK. *su*, alt. *su*, *sug*, Zamahš., tuv., hak., sor *sug*, üzb., kumük, nog., türkm. *su*, kirg., k.kalp., karacs. *suu*, ujj., azerb., oszm., tat., kazak *su*, bask. *hyu*, jak. *uu* 'víz'. (JEGOROV 1964)

Megoldandó feladat annak a megállapítása, hogy a Kāšy. *sūv* szóvégi *-v*-je eredeti *-k* vagy *-t* fejleménye-e. A *-k* ugyanis *-tk* mássalhangzó kapcsolatból maradt, s másik irányú változásokban a *-k* tűnt el és a *-t* illetőleg a fejleményei maradtak. A vizsgálataink fényében ez a *-v* egyaránt lehet a *-t* és a *-k* fejleménye (1. *-t* > *-δ* > 1.1. *-w* > *-v*, *-b*, *-m*, 1.2. *-l*, *-z*, *-r*, 2. *-k* > *-γ* > *-w* > *-v*). A *-k* zöngésedésével keletkezett a *-g* (vö.: *sug*). A *w*- zárhangúsodásának eredménye a *-b* (vö.: ÓT. *sub*), vokalizációval (*-w* > *-V*) keletkezett a bask. *hyu*, a magánhangzó eltűnésével (*-w* > *-V* > *-0*) pedig a *su* forma. Egyetlen hosszú magánhangzó maradt a jakutban (*uu*) a víz megnevezésére, amely magánhangzó a földrajzi nevekben is vizet jelent, vö.: csuv. *ušyrma* (< *u* 'víz' + *šyrma* 'árok, patak, szakadék'). A szókezdő mássalhangzó eredeti *t*- fejleménye.

3.56. Kāšy. *bāk* 'az asszony férje' ~ magy. *bak*.

A szó a hímnemű élőlények nemi szervével kapcsolatos. A szócsaládba tartozik a csuv. *pākā* 'dugó, dugasz, bökő', ujj. *pok*, alt. *pök*, üzb. *pukak*, *pökek*, ojr. *bök*, bask. *böke*, tat. *böke*, *bökö* 'ua.', mong. *böglöö(n)*, kalm. *bögle* 'dugó, dugasz', *böglöx* 'bökni'. (JEGOROV 1964) < mong. *bög-*: szótó + *-löö(n)*: képző, kalm. *bög-* + *-le*, *böglö-*: relatív szótó (< *bög-* + *-lö-*) + *-x*: főnévi igenév képző.

A Kāšy. *bāk* rokona a magy. *bak* 'kos, bizonyos állatok hímjé, kecskebak, egy fajta állvány, kociülés, gúzs, egy fajta tornaszer'. Német, közelebről bajor-osztrák eredetű. (TESz) A szócikk írója tévedett, mert nincs szükség a magyar szó német származtatására.

Összetartoznak vele a magy. *bika* és nyelvi megfelelői. A szócsalád tagjai a magy. *bök*, *dug*, *dugó* stb. is.

3.57. Kāšy. *tā*: a hasonlítás segédszava ~ magy. *mint*.

Eleink végső soron mindent az ősforráshoz, az első maghoz viszonyítottak, hasonlítottak. Ezért természetes, hogy a hasonlító szavak a vízhez, vízcsepphez, maghoz kötődnek. Az eredeti szókezdő

t- volt s a törökben már eltűnt a rákövetkező *-t-* és *-k-* mássalhangzó, csupán a Kāšy. *tā* maradt meg. A hosszú magánhangzó azonban őrzi ezeknek a mássalhangzóknak (*-tk-*) a nyomait.

A hasonlító szó a csuvasban is megvan, vö.: csuv. **pek** 'mint', vö.: hasonlítás képzője: ÓT. *-täg*, oszm. *-tek, -deg*, üzb. *daj, -dek* 'mint, hasonlóan', vö.: tuv. *xar deg*, csuv. *jur pek* 'mint a hó', oszm. *čiček tek*, csuv. *čeček pek*, 'mint a virág'. Vö.: *teng, deng* 'egyforma'. (JEGOROV 1964)

A szó az oroszban is megvan, vö.: orosz **tak** 'így, úgy', szintén őrzi a végső *-k-t*.

A magy. **mint** (< *min-*: relatív szótó + *-t*: határozórag) relatív töve összetartozik a fent tárgyalt hasonlító szavakkal. A TESz szerint a magy. **mint** 'ahogy, amint, mennyire, amennyire, mennyivel, mikor, mihelyt, hogyan, körülbelül, mennyiért, hasonlító mondatok kötőszavaként, például (felsorolásban), minőségében, gyanánt, mintha'. Megszilárdult ragos alakulat: a *mi* névmásból jött létre az *-n* + *-t* határozóragokkal, vö.: *naponta, havonta* stb. (TESz) < magy. *min-* + *-t*: határozó rag.

A TESz véleményével nem értünk egyet, az *-n* nem lehet határozórag, mert a szótóhoz tartozik úgy, hogy a *mi*-hez képest a *min-* a teljesebb alak. Mindegyik a 'forrás' jelentésű *mag* alakváltozata.

Itt kell megemlíteni az ang. **to** '-hoz, -hez, -höz' előljáró szót és a magy. **-nak, -nek** részeshatározó ragot, amelyek szintén alakváltozatok s a gyökök ugyanoda vezetnek.

3.58. Kāšy. **žīn sūz** 'igaz szavak' ~ magy. **szent szó**.

A Kāšy. **žīn sūz** 'igaz szavak' egyes számban Kāšy. **žīn sū** 'igaz szó'. A szókapcsolat első tagjához tartoznak a törökségben és további nyelvekben ismert alakváltozatok, vö.: csuv. **čān** 'igaz', hihető, valódi', ÓT., KB., MK., Zamahš., türkm. *čyn*, ujj., üzb., csag. *čin*, kirg., alt, ojr., tat. *čyn*, kazak, k.kalp., tuv. *šyn*, bask. *ysyn*, hak. *syn* 'igaz, valódi', vö.: mong. *čing* 'hihető, igazi', mai mong. *čin* 'kemény, rendíthetetlen, megingathatatlan', kínai *čen* 'igaz, valódi'. (JEGOROV 1964) < csuv. *čā-*: abszolút szótó + *-n*: képző, ÓT., KB., MK., Zamahš., türkm. *čy-* + *-n*, ujj., üzb., csag. *či-* + *-n*, kirg., alt, ojr., tat. *čy-* + *-n*, kazak, k.kalp., tuv. *šy-* + *-n*, bask. *y-* + *sy-* + *-n?*, hak. *sy-* + *-n*. mong. *či-* + *-ng*, mai mong. *či-* + *-n*, kínai *če-* + *-n*.

Figyelemre méltó a mongol *čing* adat, mert a teljesebb formát használja, a nazális után szerepel a *-k* eredetű *-g* zöngés zárhang. Az *-nk* mássalhangzó kapcsolat másutt is megőrződött, vö.: or. *Sankt Peterburg* 'Szentpétervár' (*Sank-* + *-t*).

Szókezdő mássalhangzó nélküli alakváltozata a csuv. **yrā** 'jó, szent', ÓT. *adgü*, MK. *ezgü*, Ibn-Muxanna *ägü*. tefsz. XII-XIII. sz. *adgü, ajgü*, jak. *ütüö* 'jó, isteni, egészséges', kirg. *izgilik* 'jőtevő', nog. *ijgilik* 'jó', k.kalp. *ijgi, ijgilikli*, kazak, *igi* 'jó', *igilik* 'jó dolog'. (JEGOROV 1964) < csuv. *y-*: abszolút szótó + *-rā*: képző, ÓT. *a-* + *-dgü*, MK. *e-* + *-zgü*, Ibn-Muxanna *ä-* + *-gü*. tefsz. XII-XIII. sz. *a-* + *-dgü*, *a-* + *-jgü*, jak. *ü-* + *-tüö* 'jó, isteni, egészséges', kirg. *izgi-*: relatív szótó (< *i-*: abszolút szótó + *-zgi-*: képző) + *-lik*: képző, nog. *ijgi-*: relatív szótó (< *i-*: abszolút szótó + *-jgi-*: képző) + *-lik*: képző, k.kalp. *i-*: abszolút szótó + *-jgi*: képző, *ijgilik-*: relatív szótó (< *ijgi-*: relatív szótó + *-lik-*: képző) + *-li*: képző, kazak, *i-*: abszolút szótó + *-gi*: képző, *igi-*: relatív szótó + *-lik*: képző.

Idetartozik az oszm. **iji** 'jó' (< *i-*: abszolút szótó + *-ji*: képző) is. Megjegyezzük, hogy bár nem *-nk* mássalhangzó kapcsolat, ám a rokonságába tartozó *-Ck* mássalhangzó kapcsolatok több nyelvben is használatosak, vö.: ÓT. *adgü*, MK. *ezgü*, tefsz. XII-XIII. sz. *adgü, ajgü*, jak. kirg. *izgilik*, nog. *ijgilik*, k.kalp. *ijgi*. A jak. *ütüö* pedig azért érdekes, mert a végső *-k* fejleménye már *-ö* magánhangzó (vö.: *-k > -γ > -w > -V*).

Rokonuk a csuv. *těn* 'hit, vallás', ujj., üzb., azerb., oszm., türkm., kirg., kazak, k.kalp., nog., bask., tat. *din*. Vö.: perzsa *din* 'hit, vallás'. A szó nagyon régi, megvan a szogd és a babiloni emlékekben. (JEGOROV 1964) < csuv. *tě-*: abszolút szótó + *-n*: képző, ujj., üzb., azerb., oszm., türkm., kirg., kazak, k.kalp., nog., bask., tat., perzsa *di-*: abszolút szótó + *-n*: képző. A szó végéről a *-k* zárhang tűnt el.

Alakváltozata a magy. *hit* 'bizalom, meggyőződés, valaminek az elhívése, becsület, becsületszó, vallásos meggyőződés, eskü, vélemény, vallás'. Származékszó. A *hisz* ige *sz* nélküli tövéből jött létre *-t* nőmenképzővel. (TESz) < magy. *hi-*: abszolút szótó + *-t*: képző.

A szócikk írójának a véleményét nem igazolják a kutatásaim. További szavak tartoznak ide, amelyeknek a szerkezeti felépítése a következő: *hi-* + *-sz*, *hí-* + *-vő*, *hű-*, *hívek híve-*: relatív töve, tehát a magy. *hit* alakváltozatai.

A fenti adatok szépen mutatják, hogy az eredeti szókezdő mássalhangzó ez esetben *t-* volt, amely különböző változásokon ment keresztül a használat során, akár el is tűnhetett. A második és harmadik mássalhangzó eredet *-t-* és *-k* volt, amelyek egymás mellé is kerülhettek. Ezek is részt vettek a változásokban, olykor el is tűnhetek, vagy csak az egyik, vagy csak a másik, vagy mindkettő. Ez utóbbi történt a magy. *jó* szóban. A magyar jelzős szószerkezet, a *jó isten* másképpen *szent isten*. Mindkét jelentése megvan a mai napig. Sőt, a jelző a folyó szavunkban is megvan *jó* formában. Ez azért lényeges, mert őseink tudása és hite szerint a víz volt a legelső szent.

A Kāšy. *žīn sūz* 'igaz szavak' szószerkezet első tagja a *žīn* rokon a magy. *szent* szó *szen-* tövével. Az adatok igazolják egyrészt az elemekre bontást, amely a rendszerből mutatkozik a földrajzi névi kutatásaink szerint, vö.: magy. *szent* > *sen-* szótó + *-t*: képző. Másrészt hangtanilag a szótó teljesebb formában **szenk*, ahol az *-n-* ugyanúgy eredeti *-t-* fejleménye, mint a szókezdő *sz-*. A *hit* szavunk pedig azért is érdekes, mert ugyanaz a *h-* van meg benne, amit baskír *h-*-nak tartanak a tatár *s-*-szel szemben. Újabb bizonyítéka annak, hogy ez a *h-* (nemcsak szókezdő helyzetben) nem csak a baskír sajátja. A szálak mélyebb gyökerekhez vezetnek.

Az abszolút szótó teljesebb alakjának a megismeréséhez hozzájárul az or. *sv'atoj*⁶⁰ 'szent' < *sv'at* < **svent* szerkezeti felépítése: *sven*: relatív szótó + *-t*: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő'. A *szent* szó jelentése tehát 'igazzal ellátott, igazhoz tartozó'. A relatív szótó tovább bontható abszolút szótóra és képzőre: or. *sve-* + *-n*, magy. *sze-* + *-n*.

A szó rokona az or. *čin* 'rang, fokozat, tisztség', továbbá a *čínovník* 'hivatalnok', *čínit'* 'igazítani, javítani' töve (*činov-*, *čini-*), *vera* 'hit' stb.

Az or. alakváltozatok közül a *sv'at-* igazolja, hogy a szó belseji hosszú magánhangzó (vö.: Kāšy. *žīn*) diftongus (-CV-) illetőleg trifongus (-VCV-) eredetű.

A kínai *čen* 'igaz, valódi' adat a szkíta-hun népektől való. Az orosz adatok szkíta-hun-ősmagyar szubsztrátum nyelvi rétegből átvételek.

A Kāšy. *žīn sūz* szókapcsolat második tagja a *sūz* szerkezeti felépítése: *sū-*: 'szó' + *-z*: többes szám jele. A *-z* többes jel eredeti *-t* fejleménye (vö.: *-t* > *-δ* > *-z*) Ld. még Kāšy. *sāv* 'közmondás' ~ magy. *szó*.

⁶⁰ A szláv adatok azért fontosak, mert a szláv nyelvek szkíta-nun nyelvi szubsztrátum rétegen születtek és sok esetben az akkori szkíta-hun állapotot őrizték meg és használják ma is.

3.59. Kāšy. *šīn* 'ágy' ~ magy. *sín*.

Rokona a csuv. és or. *šina* 'sín'. Szerkezeti felépítése: *ši-*: abszolút szótó + *-na*: képző.

A *sín*ről tudni kell, hogy az lehet egyrészt mélyedés, ágy vonala, másrészt lehet ugyanez a vonal kiemelkedve a környezetéből. Ez lehet fából, vasból is. Erről a gondolkodásról tanúskodik a csuv. *šankā* 'fiatal hársfa, amelyről a kérget szedik le, rőzse, száraz fa', vö.: mari *šangy* 'száraz rőzse, lehullott gally, *pušenge* 'fa', fi. *sänki* 'tarló', ószl. *cyкъ* [*sonkǎ*], le. *se(n)k* 'hajtás, ág'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ša-*: abszolút szótó + *-nkā*: képző, mari *ša-* + *-ngy*, *pu* 'fa' + *šenge* (< *še-* + *-nge*) fi. *sä-* + *-nki*, ószl. *cy-* + *-къ* [*so-* + *-nkǎ*], le. *se-* + *-(n)k*. Vö.: or. *suk* 'hajtás, ág'.

A magyar gondolkodás megőrizte a fenti jelentéseket is, amikor azt mondják valamire, hogy *csont kemény*, *csont száraz*.

Idetartozik a magy. *sín*, amely olyan ágy, amely eredetileg a víz, a folyó ágya, medre volt. Ma a magyarban a *sín* nemcsak egy mélyedés lehet. Ennek a funkcióját ma már a földből kiemelkedő vasból készített vonal is alkothatja, amelyen ugyanúgy közlekedik a jármű, mint a mélyedésben, vö.: villamos sín, stb. Ez a vasból készített vonal korábban fából készült, a fának a kemény szára, ága volt a sín. Az is fontos volt, hogy ez a szár, szál, fa kemény legyen. Ez utóbbi tulajdonságot őrzi a magy. *csont* szó *cson-* töve és társai. A sánt merevítésre, azaz mereven tartásra is használják. Sínbe teszik pl. a törött végtagokat, stb. Úgy is mondhatnánk, hogy a *sín* a törött csont helyett van.

A TESz szerint a magy. *sín* '(abroncsnak, pántnak való) laposra nyújtott vagy vert vasrúd, vaslemez, abroncs, vaspánt, kar-, lábszárvédő vas (vértzet része), vasúti vágány alkotórésze, gép mozgó alkatrészének csúszását, gördülését szabályozó alkatrész, sérült, törött testrész rögzítésére való gyógyászati eszköz'. Német eredetű, vö.: kfn. *schin* stb. (TESz) < magy. *sí-*: abszolút szótó + *-n*: képző, kfn. *sch-* + *-n*.

A németben sokféle jelentése van, de 'ágy' nincs, pedig eredetileg egyfajta mélyedés, meder, ágy volt a jelentése, mert abban folyt, járt a víz. Nem lehet németből való átvétel a magyar szó, a német eredetét is Ázsiában, mégpedig szkíta-hún nyelvekben kell keresni.⁶¹

A földrajzi nevekben megvan nemcsak *s-*, hanem *t-* szókezdővel is, pl.:

Sülta enger f. GMA: mari *Sülta enger* or. *S'ul'tinka* M-T., az or. Sarda bal oldali mellékfolyója.

< mari *Sülta* < *Sül*

+ *ta*

+ *enger* ←— mari *enger* 'patak'.

or. *S'ul'tinka* ←— nem or. *Sültinke* < *Sül*

+ *tinke* < *ti-*

+ *-nke*.

Kustinke varě d. Ašm.VII.21.: csuv. *Kustinke varě*, árok neve, a helyesírás vitatott, NAP:-, Ar.:-

< csuv. *Kustinke* < *Kus*

+ *tinke* < *ti-*

+ *-nke*

+ *varě* ←— csuv. *var* 'árok, patak',

+ *-ě*: birtokos személyjel.

⁶¹ Vö.: CZEGLÉDI Szinva.

Šenkki var' f. Ašm.XII.84.: csuv. *Šenkki var'* C., árok, patak neve or. Jelaš falu mellett, NAP:-, Ar.:-. < csuv. *Šenkki* < *Še*
 + *-nkki*
 + *var'* ← csuv. *var* 'árok, patak'
 + *-ě*: birtokos személyjel.

Sinkka šaran' f. Ašm.XI.150.: csuv. *Sinkka šaran'*, patak, szakadék neve, NAP:-, Ar.:-.
 < *Sinkka* < *Si*
 + *-nkka*
 + *šaran'* ← csuv. *šaran* 'rét'
 + **-ě*: birtokos személyjel.

Ošinkkă šyrmi f. Ašm.III.313.: csuv. *Ošinkkă šyrmi* Ču., patak neve az or. Abaševo falu mellett, NAP:-, Ar.:-.
 < csuv. *Ošinkkă* < *O*
 + *šinkkă* < *ši*
 + *-nkă*
 + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék'
 + *-i*: birtokos személyjel.

A **tinka, tinke** a folyónév utótagjaként szerepel *t-* eredeti szókezdővel. Az alakváltozatok (*Šenka, Šenkki, Šinke, senka, Sinkka, Sinke, Sinkě, šinkkă*) szókezdője palatalizált *s'*- (*š-*) ejtésű ott is, ahol a lágyságot nem jelölik, hiszen magas magánhangzó áll az *s-* után. A csuvas *sinkka* szóban azonban az *-i*- (*-y-*) mély hangú lehet. Az or. *s'anika* átadójában magas magánhangzó (**senke, *senka*) van az *s-* után. Árok, patak, szakadék, folyó valamint település nevében szerepel a szó önállóan, összetett szóban előtagként és utótagként. A malom nevében a vizet jelöli.

A *sín* rokona a magy. **szán, szánkó**, mert az valójában *sín* ugyanúgy, mint a *si*. A TESz-ben a szó a **szán** címszónál található. A szócikk írója szerint vándorszó, vö.: vog. *sun, šun, šon*, fi. *saani, sani*, bask. *sana*, csuv. *šona*, tat. *čana*, szlk. *sane*, or. *sani* 'szán'. Végső forrása és vándorútja tisztázatlan. (TESz) < magy. *szá-*: abszolút szótó + *-n*: képző, *szá-* + *-nkó*, vog. *su-* + *-n*, *šu-* + *-n*, *šo-* + *-n*, fi. *saa-* + *-ni*, *sa-* + *-ni*, bask. *sa-* + *-na*, csuv. *šo-* + *-na*, tat. *ča-* + *-na*, szlk. *sa-* + *-ne*, or. *sa-* + *-ni*.

Jegorov adatai számos alakváltozatról tanúskodnak, vö.: csuv. **šuna** 'szánkó', *šunaška* 'kéziszánkó', ujj., üzb., kirg., tat., karacs., balk. *čana*, bask. *sana*, kazak, k.kalp., nog. *šana*, alt., ojr. *čanak*, tuv. *šanak*, miser *cana* 'szánkó', ujj., kirg. *kol čana*, kazak, k.kalp., nog. *kol šana* 'kéziszánkó', tat. *čangy*, bask. *sangy*, kazak *šangy*, ojr. *čana*, hak. *sana* 'sí', vö.: mong. *cana*, burj.mong. *sana* 'sí'. Az etimológia nem világos, a szó megvan más nyelvekben is, vö.: tadzs. *čana*, grúz *čana*, avar *čanag* 'szánkó'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šu-*: abszolút szótó + *-na*: képző, *šuna-*: relatív szótó + *-ška*: kicsinyítő képző, ujj., üzb., kirg., tat., karacs., balk. *ča-* + *-na*, bask. *sa-* + *-na*, kazak, k.kalp., nog. *ša-* + *-na*, alt., ojr. *ča-* + *-nak*, tuv. *ša-* + *-nak*, miser *ca-* + *-na*, ujj., kirg. *kol* 'kéz, kar' + *čana* (< *ča-* + *-na*), kazak, k.kalp., nog. *kol* 'kéz, kar' + *šana* (< *ša-* + *-na*), tat. *ča-* + *-ngy*, bask. *sa-* + *-ngy*, kazak *ša-* + *-ngy*, ojr. *ča-* + *-na*, hak. *sa-* + *-na*, mong. *ca-* + *-na*, burj.mong. *sa-* + *-na*, tadzs. *ča-* + *-na*, grúz *ča-* + *-na*, avar *ča-* + *-nag*.

A TESz szerint a magy. **si** nemzetközi szó, vö.: ang. *ski*, ném. *Ski, Schi*, fr. *ski*, ol. *sci* 'sí'. Forrása a norv. *ski* 'síléc, sítalp'. Ennek előzménye az ónorv. *skīð(a)* 'fahasáb, hótalp', svéd *skida* 'síléc, -talp',

ném. *Scheit* 'fahasáb'. (TESz)

A szó családjába tartozik a csuv. *śunka, śunkav* 'forgács', kazak, k.kalp. *žonga*, oszm., gag. *jonga*, azerb. *jongar*, türkm. *jonušga*, tuv. *čongu*, bask. *junysky*, k.kalp. *žonka* 'forgács'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śu-*: abszolút szótó + *-nka-*: képző, *śu-* + *-nkav*, kazak, k.kalp. *žo-* + *-nga*, oszm., gag. *jo-* + *-nga*, azerb. *jonga-*: relatív szótó (< *jo-* + *-nga-*) + *-r*: képző, türkm. *jonu-*: relatív szótó + *-šga*: képző, tuv. *čo-* + *-ngu*, bask. *juny-*: relatív szótó (< *ju-* + *-ny-*) + *-sky*: képző, k.kalp. *žo-* + *-nka*.

Eredetileg nómen verbum volt, az igei párja is megvan, vö.: csuv. *śun* 'faragni, vágni', ÓT., AFT., Zamahš. PK., azerb., oszm., csag., nog. *jon*, ujj. *jonu*, türkm., kum. *jon*, üzb. *jun*, tat., bask. *jun*, ojr. *d'on*, karacs. *dzson*, kirg., kazak, k.kalp. *žon*, tuv. *čon* 'faragni, vágni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śu-*: abszolút szótó + *-n*: képző, ÓT., AFT., Zamahš. PK., azerb., oszm., csag., nog. *jo-* + *-n*, ujj. *jo-* + *-nu*, türkm., kum. *jo-* + *-n*, üzb. *ju-* + *-n*, tat., bask. *ju-* + *-n*, ojr. *d'o-* + *-n*, karacs. *dzso-* + *-n*, kirg., kazak, k.kalp. *žo-* + *-n*, tuv. *čo-* + *-n*.

Elsőként a víz vágta medret jelölte, az volt a vágat, egyfajta sín, más szóval ágy.

3.60. Kāšy. *kūn, kūj* 'birka, bárány, kos, ürü' az Argü nyelvjárásban ~ magy. *kan*.

A Kāšy. *kūn, kūj* 'birka, bárány, juh, kos, ürü' jelentések értelmezhetők az orosz fordítás alapján. Látható, hogy az orosz nem tett különbséget a bárány, a kos és az ürü között. A Kāšy. *kūn, kūj* alakok pedig világosan kötődnek a magy. *kan* 'valamely állat hímje' szóhoz, amelyet a TESz ismeretlen eredetűnek tart.

Idetartozik a csuv. *xuj* 'férfi nemi szerv'⁶², nincs meg Jegorovnál. A magyar és a csuvas adatok arra utalnak, hogy a Kāšy. *kūn, kūj* a hímnemű birkát jelöli, ezért természetes, hogy a magy. *kos* szó is idetartozik. Ld. Kāšy. *kajkān* 'folyó neve' ~ magy. *hajt*.

3.61. Kāšy. *būj* 'közösség, nemzet, törzs' ~ magy. *boly*.

A 'közösség, nemzet, törzs' jelentésű szavak tartalmazzák egyrészt a 'csomó', másrészt az 'utód, a születés' jelentést. Ezt is figyelembe véve a Kāšy. *būj* alakváltozata a csuv. *āru, ārāv*⁶³ '1. 'törzs', 2. utód 3. nemzedék', orh.-jeny. *ury* 'utód', *ury ogul* 'fiú utód', óujg., AFT., üzb. *urug*, kirg. *uruk*, kazak *uryk, ru*, k.kalp. *uryk, uru* 'magok, mag (sperma), törzs, nemzedék, utód', csag. *uruk* 'törzs', ujj. *uruk* 'mag, törzs, utód, gyerek, lány', tuv. *urug* 'lány', 'gyerek', *ool urug* 'fiú', *kys urug* 'lány', vö.: mong. *urag* 'rokon'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ā-*: abszolút szótó + *-ru*: képző, *ā-* + *-rāv*, orh.-jeny. *u-* + *-ry*, óujg., AFT., üzb. *u-* + *-rug*, kirg. *u-* + *-ruk*, kazak *u-* + *-ryk*, k.kalp. *u-* + *-ryk*, *u-* + *-ru* csag. *u-* + *-ruk*, ujj. *u-* + *-ruk*, tuv. *u-* + *-rug*, mong. *u-* + *-rag*.

A 'csomó' jelentéssel kapcsolatos a csuv. *mākāl'* '(fenyő)toboz, daganat, duzzanat, gumó', jak. *mögöľčök* 'gömb, földgömb', mong. *makolčok* 'kerek'. (JEGOROV 1964)⁶⁴ < csuv. *mākā-*: abszolút szótó + *-l'*: képző, jak. *mögöľ-*: relatív szótó (< *mögö-*: abszolút szótó + *-l-*: képző) + *-čök*: képző, mong. *makol-*: relatív szótó (< *mako-*: abszolút szótó + *-l-*: képző) + *-čok*: képző.

Rokonuk a magy. *boly* 'hangyaboly, zsombék, nyaláb, csomó'. Vitatott eredetű. Vö.: tat. *bojol*,

⁶² Szóbeli csuvas közlés alapján.

⁶³ Vö.: magy. *ír*(mag).

⁶⁴ Alakváltozata a csuv. *mākār* '(fenyő)toboz, halom, domb, kiemelkedés', csag. *bukri, mukri keše* 'görbe ember', üzb. *bukur*, kirg. *bükür*, türkm., kazak *bükir*, kumük *b'uk'ur'u*, tat. *bökere* 'púp, púpos, görbe'. (JEGOROV 1964) Vö.: magy. *bokor*.

baraba tat. *moyul*, alt. *būl*, jak. *buyl* 'boglya'. (TESz) < magy. *bo-*: abszolút szótő + *-ly*: képző, tat. *boγo-* + *-l*, baraba tat. *moyu-* + *-l*, alt. *bū-* + *-l*, jak. *buyu-* + *-l*.

magy. **boglya** 'szénaboglya'. Vitatott eredetű. (TESz) < *bog-* + *-lya*: képző 'valamivel ellátott'. A szótő azonos a magy. *bog* 'csomó' szóval.

A törökségben ismert 'nép' jelentésben egy olyan szó, ahol a 'valamivel ellátott' képző teljesebb alakja szerepel, vö.: ÓT. *budyn* 'nép' (*bu-*: abszolút szótő + *-dyn*: képző)

A Kāšy. *būj* hosszú magánhangzója triftongus eredetű, igazolják ezt a fenti alakváltozatok (vö.: csuv. *-ākā-*, tat. *-oγo-*, baraba tat. *-oγu-*, jak. *-uγu-*, *-ögö-*, mong. *-ako-*). A magy. *boglya* szóban *-og-* diftongus van. A szóvégi *-j* pedig eredeti *-t* fejleménye ugyanúgy, mint a *-d-*, az *-l* és az *-r*; mindegyik az abszolút tőhöz járuló 'valamivel ellátottság' jelentésű képző kezdő mássalhangzója. A szókezdő mássalhangzók (vö.: Kāšy., ÓT., magy. **b-**, csuv., jak., mong. **m-** előzménye közös, a bilabiális *w-* fejleményei: *w-* (< *δ-* < *t-*) > 1. *b-* 2. *m-*.

3.62. Kāšy. **tūj**, **tūz** 'túzó' ~ magy. **túzó**.

Szerkezeti felépítése: *tū-*: abszolút szótő + *-j*, *-z*: képző.

Idetartozik a csag. **togdari** 'túzó' < csag. *togda-*: relatív szótő (< *tog-*: abszolút szótő + *-da*: képző) + *-ri*: képző.

A szó megvan Kāšyarinál, amely a csag. relatív szótővel (vö.: csag. *togda-*) tartozik össze.

Ugyancsak a csagatáj relatív szótőhöz kapcsolódik a magy. **túzó** 'mezőn élő, pulyka nagyságú, sárgásbarna színű madár'. Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: csag. *toγdaq*, azerb. *tovdag*, bask. *duγadaq*, kirk. *tōdaq*, tuv. *toγduq*, mong. *toγodag* 'túzó'. (TE!Sz) < magy. *tú-* + *-zok*: képző, csag. *toγ-*: abszolút szótő + *-daq*: képző, azerb. *tov-* + *-dağ*, bask. *duγa-* + *-daq*, kirk. *tō-* + *-daq*, tuv. *toγ-* + *-duq*, mong. *toγo-* + *-dag*.

A magyar **túzó** szó *tú-* és a Kāšy. *tūj*, *tūz* szavak *tū-*, kirk. *tōdaq tō-* abszolút szótő hosszú magánhangzójának előzménye diftongus (-VC-) ill. triftongus (-VCV-) volt, amelyet őriznek a fenti adatok, vö.: csag. *-og-*, *-oγ-*, azerb. *-ov-*, bask. *-uγa-*, tuv. *-oγ-*, mong. *-oγo-*. A képző eredeti kezdő mássalhangzója *t-* volt, amelynek fejleményei szerepelnek az adatainkban, vö.: *-d* (< *t-*), *-δ* (< *t-*), *-z* (< *-δ* < *t-*).

Az madár nevének szó szerinti jelentése 'dagadó', amely onnan van, hogy a túzó és a pulyka jellegzetessége, hogy felfújja magát, felborzolja a tollát. Maga a magy. **dagadó** szó is idetartozik, szerkezeti felépítése: *daga-* + *-dó*.

Idetartozik a magy. **duzzad** 'haragra gerjed, terjedelmében növekszik, dagad, árad, felfuvalkodik, kedve kerekedik'. Hangfestő eredetű, ld. még *dac*. (TESz) < *duz-*: relatív szótő + *-za*: képző (vö.: *-zog*) + *-d*: képző.

A magy. **duzzog** 'csendesén morgolódik, durcáskodik, duzzad'. Hangfestő eredetű. (TESz) < *duz-*: relatív szótő + *-zog*: képző.

3.63. Kāšy. **tutug** 'fogoly' ~ magy. **fogoly**.

Szerkezeti felépítése: *tu-*: abszolút szótó + *-tug*: képző.

A madár tollazatának a színével kapcsolatos a neve. Idetartozik a magy. **fogoly**. Szerkezeti felépítése: magy. *fogo-*: szótó + *-ly*: képző, Kāšy. *tu-*: szótó + *-tug*: képző. Érdekesség, hogy a török nyelvekben nem egységes ennek a madárnak az elnevezése. A csuvasban *xir čāxxi* 'mező tyúkja', *vārman čāxxi* 'erdő tyúkja', oszm. *keklik* 'fogoly' (< *kek-*: szótó + *-lik*: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó'). A madárnév a mongolban is ismert, vö.: mong. **jatuu** [*itayu*] 'fogoly' (KARA 1998) < *ja-* + *-tuu*, *i-* + *-tayu*.

A TESz szerint a magy. **fogoly** 'csapatosan élő, ízletes húzáért vadászott madár'. Származékszó, *fog-* alapszava ősi örökség az uráli korból, vö.: osztj. *penk* 'császármadár', mdE. *povo*, *pov* mdM. *povnie*, fi. *pyy* 'ua.', észt *püü* 'fogolymadár', lp. *baggoi* 'császármadár', sam.szelk. *pēge* 'ua.'. (TESz) < magy. *fogo-*: szótó + *-ly*: képző.

A magyar szó nem lehet uráli nyelvi eredetű, azonban a nyelvi párhuzamok kötődhetnek a magy. *páva* madárnévhez. A *fogoly* madár egyaránt kaphatta a nevét a színéről és az ízletes húsról. Ezt támogatják a következő adatok: csuv. **tutāx** 'rozsdásodni, rozsda, sárgás, vöröses barna', alt., hak. *tatta*, ojr. *tata*, *tat.*, bask. *tutyg*, kazak *tottan*, *tottal*, *tot bas*, kirg. *dat bas*, nog. *totlyg*, k.kalp. *totla*, *tot bas*, ujj. *datlaš*, kumük *tot bas*, tuv. *dadar* 'barnulni', tuv. *dattyg*, hak. *tattyg* 'sárgás, vöröses barna'. Alapja a köztörök *dat*, *tat* 'rozsda' (JEGOROV 1964) Lényeges, hogy Jegorov szerint a szó alapja a köztörök *dat*, *tat* 'rozsda', amelyhez 'valamivel ellátott, valamihez tartozó' jelentésű képző járult s akkor a madár neve 'rozsdás, rozsdával ellátott' vagyis ilyen színű. Ezt világosan szemlélteti a tuv. *dattyg*, hak. *tattyg*, nog. *totlyg* szerkezeti felépítése is: tuv. *dat-*: szótó + *-tyg*: képző, hak. *tat-* + *-tyg*, nog. *tot-* + *-lyg*. A többi adatban eltűnhetett a szótó végső mássalhangzója s csak a képző kezdő mássalhangzója van meg a szó belsejében, vö.: Kāšy. *tu-* + *-tug*, magy. *fogo-* + *-ly*.

A fenti török adatokban a képzők egymásnak alakváltozatai (*-tyg*, *-lyg*). A mong. *-tayu* képző még a török adatoknál is teljesebb alakot mutat, mert a végső mássalhangzót magánhangzó követi. A képzőnek a végső mássalhangzója eltűnt (vö.: alt., hak. *tat-* + *-ta*, kalp. *tot-* + *-la*, mong. *ja-* + *-tuu*). A mongol adatban a magánhangzó hosszú, amely így őrzi a nyomát a valamikori *-k*-nak. Még tovább változva a magánhangzó is elenyészett és csak a képző kezdő mássalhangzója maradt meg. Ez történt a magy. *fogoly* (*fogo-* + *-ly*) szóban.

Külön kell szólni a magy. *fogoly* és nyelvi párhuzamainak a szótővéről. A magyar szó szerkezeti felépítésével (vö.: *fogo-*: szótó + *-ly*: képző) összhangban vannak a török és a mongol adatok, vö.: Kāšy. *tu-*: szótó + *-tug*: képző, mong. *ja-* + *-tuu* [*i-* + *-tayu*]. A szótővek alakváltozatai (magy. *fogo-*, Kāšy. *tu-*, mong. *ja-*, *i-*) hangtanilag különböző fejlemények.

A magy. *fogo-*, a Kāšy. *tu-*, mong. *ja-*, *i-* szótővek úgy tartoznak össze, hogy az eredeti szókezdő *t-* volt, amit őríz Kāšyari adata. Ennek fejleménye a magyar szóban az *f-* (< *φ-* < *th-* < *t-*), amely a mongol adatban *j-* lett (< 1. *d'* < *t-*, 2. *δ-* < *t-*) illetőleg eltűnt, 0- (< **V-* < **w-* < **δ-* < *t-*).

A szókezdő mássalhangzót a magyarban *-VgV* triftongus követi, ez a teljesebb alak s a török nyelvekben ez monoftongussá, egyetlen magánhangzóvá fejlődött. A képző a magyarban *-ly* (*-l'*), csak a kezdő mássalhangzót őrzi, a török nyelvekben és a mongolban pedig megmaradt a teljesebb forma, vö.: tör. *-tVx*, *-tVg*, mong. *-tuu*, [*-tayu*].

Kérdés, hogy a 'fogoly' madárnév magával a csuv. **tutāx** 'rozsdásodni, rozsda, sárgás, vöröses barna' szóval és további török megfelelőivel esik egybe szerkezetileg, vagy az csak a 'fogoly'-nak a szótőve.

Ezeknek a török szavaknak a jelentésében a sárga, barna és a vörös színek szerepelnek. Rokonuk a csuv. **tut** 'szeplő, petty', bask. *tut* 'rozsda, folt az arcon', k.kalp., nog., kumük *tot*, kirg. *dat*, ojr.,

hak. *tat* 'rozsdá'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótó + *-t*: képző, bask. *tu-* + *-t*, k.kalp., nog., kumük *to-* + *-t*, kirg. *da-* + *-t*, ojr., hak. *ta-* + *-t*.

Amennyiben a névadásban a madár húsának az íze is szerepet játszott, úgy idetartozik a csuv. *tutü* 'íz, finom', tefsz. XII-XIII. sz., polov. *tatyg*, AFT., gag. *dat*, oszm., tat. *tat*, üzb. *did*, azerb. *dad*, kirg. *tatyk*, hak. *tatyg*, kazak *tatym*, karaacs. *tatuu*, kum. *tatyv* 'íz'. (JEGOROV 19654) < csuv. *tu-*: abszolút szótó + *-tä*: képző. Hozzátesszük, idetartozik a magy. *íz* és az *édes* szó *éde-* töve.

A fenti adatok és a madár tollazata alapján a sárgás, rozsdabarna, szeplőhöz hasonló alakú és színű pettyes, foltos jelentésű szó szolgált alapul a fogoly madár elnevezésének, de ebben elvileg közrejátszhatott az 'íz' és az 'édes' jelentés is. A kapcsolatok számai pedig világosan vezetnek el a törökség nyelveihez és nem igazolt az, hogy a magyar szó ősi örökség a finnugor korból.

Fontos, hogy a páva nem azonos a fogoly madárral, azonban a *páva* szó összetartozik a *fogoly* *fogo-* szótővével. A hagyományok szerint Hunyadi Mátyás pávát tartott az udvarában, kedvenc madara volt. A pávatoll rajta pávaszemmel a nemesség jelképe. Indiában a Krisna vallásalapító fejdíszje is.

3.64. Kāšγ. *aš* 'étel' ~ magy. *eszik*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *a-*: abszolút szótó + *-š*: képző.

Idetartozik a csuv. *aš* 'hús', ÓT., Zamahš., tefsz. XII-XIII. sz. *azuk* 'élelmiszer, takarmány', csag. *ašlyg* 'szem, gabona, gabonamag', gabona kenyér', MK., ujj., kirg., nog., oszm. (rég.) *aš*, kazak, nog., hak. *as*, balk. *aš-maš* 'étel', türkm., k.kalp., nog. *azyk*, *jak*. *ysyk* 'étel, táplálék, gyümölcs, termék', üzb. *oš* 'forró étel, termés', ojr. *aš* 'étel, ennivaló, gabona kalászbán, magban, vetések', hak. *as* 'mag', tat. *ašlyk*, kirg. *aštyk* 'gabonafélék', ujj. *ašpez*, kazak, hak. *aspaz*, üzb. *ošpaz* 'szakács', kirg., tat., bask. *aša* 'enni', perzsa *aš* 'leves, étel' (JEGOROV 1964) < csuv. *a-*: abszolút szótó + *-š*: képző, ÓT., Zamahš., tefsz. XII-XIII. sz. *a-* + *-zuk*, csag. *aš-*: relatív szótó (< *a-*: abszolút szótó + *-š*: képző) + *-lyg*: képző, MK., ujj., kirg., nog., oszm. (rég.) *a-* + *-š*, kazak, nog., hak. *a-* + *-s*, balk. (*a-* + *-š*) + (*ma-* + *-š*), türkm., k.kalp., nog. *a-* + *-zyk*, *jak*. *y-* + *-syk*, üzb. *o-* + *-š*, ojr. *a-* + *-š*, hak. *a-* + *-s*, tat. *aš-*: relatív szótó (< *a-*: abszolút szótó + *-š*: képző) + *-lyk*: képző, kirg. *aš-*: relatív szótó + *-tyk*: képző, ujj. *aš-*: relatív szótó + *-pez*, kazak, hak. *as-*: relatív szótó + *-paz*, üzb. *oš-*: relatív szótó + *-paz* 'szakács', kirg., tat., bask. *a-*: abszolút szótó + *-ša*: képző, perzsa *a-* + *-š*.

Rokona a magy. *eszik* '(táplálkozás végett) valamit a szájába vesz, rendszerint megrág, lenyel'. Ősi örökség a finnugor korból. Vö.: vog. *tī*, *tēγ*, osztj. *lī*, *in-*, zürj. *soini* 'eszik', votj. *šini*, *šīini* 'eszik, megesz, elemészt, tönkretesz, elpusztít', mdE. *ševems*, mdM. *šivems* 'elfogyaszt, megesz', fi. *syöde* 'eszik', észt *sööma* 'eszik, étkezik' (TESz) < magy. *e-*: abszolút szótó + *-szik*: képző, zürj. *šoi-* + *-ni*: főnévi igenév képző, votj. *ši-* + *-ni*: főnévi igenév képző, *šii-* + *-ni*: főnévi igenév képző.

A magyar szó nem lehet ősi örökség a finnugor korból. A szócikk írója több lépésben is tévedett. Nem vette figyelembe az idetartozó magyar alakváltozatokat és a török nyelvi alakokat. A magy. *eszik* eredetileg igenévszó volt, így idetartozik a magy. *étek* < *é-*: abszolút szótó + *-tek*: képző. Olykor a képzőnek csak a kezdő mássalhangzója használatos, vö.: *étvágy* < *ét*: relatív szótó (*é-*: abszolút szótó + *-t*: képző) + *vágy*, máskor a képző mássalhangzó + magánhangzóból áll, vö.: *éte* (< *é-*: abszolút szótó + *-te*: képző) + *-l*: képző.

Idetartozik a magy. *hús* 'állati szervezet izma, amely emberi táplálkozásra alkalmas, a gyümölcs ehető része'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *hú-*: abszolút szótó + *-s*: képző.

A magy. nyj. **pecsi** 'hús'⁶⁵. < *pe-*: abszolút szótó + *-csi*: képző.

Rokon az or. **pišča** 'étel', amely a török adathoz képest tartalmaz kezdő mássalhangzót is. < *pi-*: abszolút szótó + *-šča*: képző.

Az or. **m'aso** azért is fontos adat, mert az előzménye **menso* (< *men*: abszolút szótó + *-so*: képző) lehetett. Ez pedig örzi az abszolút szótó teljesebb alakját, amely eredeti tVt alak fejleménye lehet. A magy. *étek* pedig arra utal, hogy a tVt még teljesebb alakja tVtVk lehetett. A finnugorba sorolt nyelvek adatainak a szókezdő mássalhangzói *t-* fejleményei.

Az or. **m'aso** 'hús', közszláv eredetű, vö.: óind. *māmsám*, litv. *mésá* 'hús', lett *miesa* 'test-1, gót *minz*, ópor. *mensa*. (SIS) < or. *m'a-*: abszolút szótó + *-so*: képző, óind. *mām-* + *-sám*, litv. *mé-* + *-sá*, lett *mie-* + *-sa*, gót *min-* + *-z*, ópor. *men-* + *-sa*.

Az or. **pir** 'lakoma' is a szócsaládba tartozik.

Rokon az or. **pita** 'kenyér' < or. *pi-* + *-ta*, or. **pitat'** 'táplálni' < *pita-* + *-t'*: főnévi igenév képző töve, or. **jeda** 'étel, ennivaló' < *je-*: abszolút szótó + *-da*: képző, továbbá az or. **jest'** 'enni' < **edti* < *ed-*: relatív szótó + *-ti*: főnévi igenév képző. .

Idekapcsolódik az ÓT. **abak** 'kenyér (a gyerekek hívják így)' < *a-* + *-bak*, a csuv. *apat* 'étek, étel', magy. *popa* 'kenyér, étel' < *po-* + *-pa*.

Eleinknél elsőként a víz volt az, ami evésre, ivásra szolgált. Következésképp, a *víz*, az *eszik*, *iszik* összetartozó szavak. Idővel az állat pecsenyéje, húsa s a gyümölcs húsos része is ugyanezt a megnevezést kapta meg. Tovább menve, minthogy a víz az élet forrása, hozzá hasonló, vele azonos funkciójú a mag, táplálék is egyben, természetes, hogy a magvak, gabona és a kenyér is viseli ugyanezt a megnevezést. Következésképp, a fenti szavak relatív tövei összetartoznak, amelyek abszolút szótóból és képzőből állnak. Így az abszolút szótóvegyek egymással s a képzők is egymással rokonok. A magyarban és a török, mongol nyelvekben közös gyökerűek a szavak, a szláv nyelvekben pedig ebből a gyökérből való átvételek. Ez a gyökér pedig a szkíta-hún nyelvekben és az ősmagyarban megtalálható.

3.65. Kāšγ. **jum-** 'becsukni a szemet' ~ magy. **csuk**.

Etimológiailag a Kāšγ. **jum-** 'becsukni a szemet' szóhoz képest a *k-* kezdetű magy. *hunyt*, *kum* 'alszik' másik szó, amelynek alapul olyan 'tető, fedő' jelentésű szó szolgált, amely a magyarban megvan *kobak*, *kúp* formában. Idetartozik a csuv. *xupǎ* és más török párhuzama.

A Kāšγ. **jum-** eredetileg nem *k-*, hanem *t-* szókezdőjű volt, a *j-* ez esetben *t-* fejlemény. Rokona a magy. **csuk**, amely a TESz szerint '(valakit valahova) bezár, (ajtót) berekeszt, magához szorít'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség az uráli korból, vö.: *szam*. jur. *takkalt's* 'elrejt, eldug', jeny. *tekādo* 'elbújik', szelk. *čagažap* 'becsuk, elzár', kam. *taktelam* 'zár, becsuk', *takte* 'rekesz'. (TESz)

A magyar szó uráli eredete nem igazolt, azonban a szavak tVt, tVg tövei idetartoznak. Rokon a magy. **dug** is, amely a TESz-ben 'valamibe, valaminek a belsejébe tesz, rejt, titokban ad, (állatot) töm'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: finn *tunkea* 'nyom, benyom, nyomul, hatol', észt *tungima*

⁶⁵ Megjegyezzük, hogy a *pecsenyének* való hús azt jelenti, hogy sültnek való hús, ezért a *pecsenye* töve a szláv *pekti* 'sütni' szó tövéből való. A szó a szlávban átvétel a szkíta, hun nyelvekből.

'ua-' (TESz) < magy. *dug*, észt *tungi-*: szótó + *-ma*⁶⁶: főnévi igenév képző.

Lényeges, hogy a magy. *csuk* végső *-k*-ja előtt volt még egy *-t*- eredetű mássalhangzó, amelyet *-m* formában őriz a Kāšγ. *jum-* forma.

Alakváltozatuk a magy. *szundít*, *szundikál* 'alszik' *szun-* töve. A szó a TESz szerint bizonytalan eredetű szócsalád. (TESz) < *szun-*: szótó + *-dít*: képző, *szun-* : szótó + *-dikál*: képző.

Ld. még: magy. *szenderedik*, *szenderít*, *szendereg* stb. 'alszik'. Ismeretlen eredetű szócsalád. (TESz) < *szen-* + *-deredik*, *szen-* + *-derít*, *szen-* + *-dereg*, A *szen-* szótó összetartozik az *an* 'lent lévő' szóval, amelynek alakváltozata a magy. *al-* 'alsó', ezen keresztül az *alszik al-* tövéhez kötődik, továbbá a magy. *bel-* 'alszik igéhez'.

Idetartozik az or. *son* 'álom'. Ld. még or. *spat'* 'aludni', < *spa-*: relatív szótó + *-t'*: főnévi igenév képző.

3.66. Kāšγ. *kan bilā* 'vérrel' ~ magy. *-val*, *-vel*.

A szószerkezet első tagja (*kan*) 'vér' jelentésű főnév, a második tagja *bilā* pedig nem más, mint képzett számnév: *bilā* < *bi* < *bir* 'egy' + *-lā*: képző 'valamivel ellátott, valami mellett lévő, valamihez tartozó'. Eredeti jelentése 'együtt', idővel a magy. *-val*, *-vel*⁶⁷ határozóraggá alakult.

Kétségtelen, hogy a jelen akadémiai tanítás szerint a grammatikai morfémaknak, így a határozóragoknak a megismerése is nehézségekbe ütközik. Az világos, hogy vannak egyelemű vagy elsődleges (primer) ragok és vannak többelemű, összetett ragok. Az is bizonyos, hogy a *-val/-vel* ez utóbbiak közé tartozik. Megismerésének a feltétele pedig a primer ragok ismerete. A helyzet azonban úgy áll, hogy „Elsődleges ragjaink eredetéről nem sokat tudunk. Valószínűleg önálló szavakból, talán mutató névmásokból agglutinálódtak raggá.” (BÁRCZI-BENKŐ-BERRÁR 1967:403)

A ragos alakulatok közül, pl. a *vele* címszóról a következőket olvashatjuk a TESz-ben: „Megszilárdult ragos alakulat. Szóvégi *-e*, *-m*, *-d* stb. eleme birtokos személyrag. Alapszavának, a *vel*-nek eredete, alaktani felépítése vitatott. – 1. Az alapszó maga is megszilárdult ragos alakulat: az *-l* ablatívusraggal jött létre. Önállóan ki nem mutatható *ve-* előrésze valószínűleg ősi örökség a finnugor (esetleg az uráli) korból...” Példaként 'erő, ízület' jelentésű szavakat hoz. „2. A határozószó alapja az *-l* ablatívusrag...”

Ami az elsődleges ragokat illeti, a megértésükhöz a földrajzi névi kutatások vezettek el, az igazoláshoz pedig nagyban hozzájárultak az altájiba, az uráliba és az indoeurópai nyelvcsaládba sorolt nyelvek, köztük elsősorban a szláv nyelvek, valamint a német és az angol bevonása a vizsgálatokba.

A magyar *velem*, *veled*, *vele* párhuzamai Kāšgarī-nál előfordulnak, vö.:

Kāšgarī:

manik birlā 'velem' < *manik* < *mani* ← vö.: *man* 'én'
+ *-k*: Tárgyeset ragja
+ *birlā* 'együtt' ← tör. *bir* 'egy'
+ *-lā*: képző 'valamivel való ellátottság'

⁶⁶ A *-ma* főnévi igenév képzőnek rokona a törökségben széles körben használatos *-mak* főnévi igenév képző.

⁶⁷ Vö.: CZEGLÉDI *-val*, *vel*.

< -lak < -δak < -tak

Ld, még:	<i>bilā</i> 'együtt' ← <i>bi</i> vö.: <i>bir</i> + -lā: képző 'valamivel való ellátottság'
csuvas:	<i>pērle</i> 'együtt' ← csuv. <i>pēr</i> 'egy' + -le: képző 'valamivel való ellátottság'
	<i>-pala</i> ← <i>-pa</i> vö.: 'egy' + -la: képző 'valamivel való ellátottság'
	<i>-pele</i> ← <i>-pe</i> vö.: 'egy' + -le: képző 'valamivel való ellátottság'
ótörök:	<i>birlā</i> 'együtt' ← ÓT. <i>bir</i> 'egy' + -lā: képző 'valamivel való ellátottság'
	<i>bilā</i> 'együtt' ← <i>bi</i> vö.: <i>bir</i> + -lā: képző 'valamivel való ellátottság'
oszmán:	<i>bile</i> 'együtt' ← <i>bi</i> vö.: <i>bir</i> + -le: képző 'valamivel való ellátottság'
ujgur:	<i>bille</i> 'együtt' ← <i>bil</i> vö.: <i>bir</i> + -le: képző 'valamivel való ellátottság'
magyar:	<i>-val</i> ← <i>va</i> : vö. 'egy' + -l: képző 'valamivel való ellátottság'
	<i>-vel</i> ← <i>ve</i> : vö. 'egy' + -l: képző 'valamivel való ellátottság'

Az indoeurópaiba sorolt Nyugat-Európában beszélt nyelvek is ismerik a megfelelőket, pl.:

angol: <i>with</i> '-val/-vel'	← <i>wi</i> vö.: 'egy' + -th: vö.: tör. < -δak < -tak
német: <i>mit</i> '-val/-vel'	← <i>mi</i> vö.: 'egy' + -t: vö.: tör. < -tak

A képzőből az angol már csak a kezdő mássalhangzót őrzi, mégpedig a *th*-t, amely ejtése szerint interdentalis zöngés spiráns (*δ*-), az a hang, amelynek az egyik közvetlen fejleménye az *l*- szerepel a magyar és a török nyelvek adataiban. A németben a képző kezdő mássalhangzójaként *t*- szerepel, amely az eredeti, kiinduló mássalhangzó.

Kāšgarī könyvében sok olyan szókapcsolat található, amelynek az egyik tagja a *bilā*, pl.:
arṇāk bilā 'újj-jal' < *arṇāk* 'ujj' vö.: oszm. *parmak* 'ujj'
+ *bilā* 'együtt, -val, -vel' ← *bi* < *bir* 'egy'
+ -lā: képző 'valamivel való ellátottság'

A magyarban ezzel szemben *újj-jal*, azaz *ujj-val* használatos. Az *ujjval* típusú változat ma már csak nyelvjárási szinten - vö.: csángó nyelvjárás – ismert. Sok esetben hasonulás is történt, a *-val/-vel* *v*-je hasonult az előző szó - amelyhez csatlakozik – végső mássalhangzójához, amelyet szóban és írásban egyaránt jelez a nyelvhasználat, ráadásul a ragot egybe ejtjük és írjuk azzal a szóval, amelyikre vonatkozik.

A *-val/-vel* eszköz- és társhatározó rag ragos alakulatai közül a magyar *velem*, *veled*, *vele*, *velünk*, *veletek*, *velük* illetve idegen nyelvi megfelelőinek a vizsgálata igen tanulságos. A *velem* szerkezeti felépítése:

magyar: *velem* < *vele* ← vö.: magy. *-vel*: társhatározó rag
+ -m: személyrag E/1. vö.: Kašy. *man* 'én' személyes névmás.

A törökségben a személyes névmás még sok esetben nem alakult át személyraggá, s a személyes névmás teljes alakját használják, pl.:

man barmās man 'én nem megyek' < *man* ← *man* 'én'
 + *barmās* ← *bar* 'megy'
 vö.: csuvas *pyr* 'menni, utazni'
 magyar *pire* 'gyere' (állathívogató) ← *pir*
 + *-e*: felszólító mód jele
 + *-mās* 'nem'
 + *man* 'én'

Ugyancsak a személyes névmást használják, pl. az angolban, a németben és a szláv nyelvekben, köztük az oroszban. Az angolnak és a németnek az a sajátossága, hogy a személyes névmást tárgyesetbe teszi ugyanúgy, mint a török, bár ez utóbbinál más a szórend. Más szóval, az angol és a német szórendje megegyezik a magyaréval, azonban az angol és a német esetében a személyes névmás nem alakult át személyraggá. Vö.:

angol: *with me* 'velem' ← *with* '-val, -vel'
 + *me*: ld. 'én' Tárgy esete.
 német: *mit mir* 'velem' ← *mit* '-val, -vel'
 + *mir*: tövében a *mi* 'én'

Az oroszban némileg más a helyzet, mert a '-val/-vel', azaz 'együtt' jelentésben az orosz a *so* (*co*) 'összes, egész' jelentésű szót használja, ráadásul előljárószóként, amely összetartozik az 'egy' jelentéssel, azonban nem tartalmaz 'valamivel való ellátottság' képzőt. Ugyanakkor a szókapcsolatban a sorrend megegyezik a magyarral, az angollal és a némettel. Vö.:

orosz: *co мной* 'velem'
so mnoj ← *so* '-val/-vel', ld. még 'összes, egész' *sej*, *sego* stb.
 + *mnoj* < *mn* ← vö.: tör. *man* 'én'
 + *-oj*: Eszközhatározó eset ragja

A török *man* 'én' eredeti jelentése 'mag', összetartozik a magyar *maga* névmással. Így lehet a magy. *velem* szinonímája a *magammal*. Ugyanakkor a *magammal* szó felépítésének rendje megegyezik a törökével, vö.:

magammal ← *magam* < *maga*
 + *-m*: személyrag E/1.
 + *-mal* < *-val* (*-v* > *-m* hasonulás történt)

A magyarban a nyomatékosság kedvéért használatos a *velem együtt* forma, ahol *-val/-vel* értelemben az *együtt* szó szerepel.

Ami a *velem* szót - az eszköz- és társhatározó rag ragos alakulatát - illeti, a TESz tévedett. Az alapszónak, a *-val/-vel*-nek az *-l*-je nem lehet ablativusz rag. Az előrész a *ve-* pedig nem lehet ősi örökség sem a finnugor, sem az uráli korból. Az 'erő, izület' jelentésű szavakhoz sincs semmi köze.

A grammatikai morféma egy része – esetünkben a *-val/-vel* önmagában is képzett szó, ezért nem primer toldalék - részint olyan önálló szavakból agglutinálódhattak raggá, amelyek maguk is lehetnek abszolút és relatív szótövek, s hogy melyek ezek az önálló szavak, a földrajzi névi kutatásokról megtudhatjuk.

A fent szereplő *-m* birtokos személyjel eredete azonos a személyraggal, olyan személyes

névmási eredetű, amely névmásnak a kapcsolatai az ázsiai gyökerekig, a szkíta-hun nyelvekig vezetnek. A német és az angol egyezéseknek is az ázsiai gyökérből való származás a magyarázata.

A *-vel* határozórag *ve-* része valóban nem mutatható ki önállóan, mert a hangalaki változás ez esetben a szónak nem a különálló életében történt. A finnugor kori esetleg az uráli kori eredeztetés feltételezése többszörösen megalapozatlan ugyanúgy, mint az 'erő és az ízület' jelentésű szavaknak a határozórag alapjaként való feltételezése. A megoldáshoz másik út vezet.

Számunkra különösen fontos a magyar nyelv régi, valós kapcsolatainak a megismerése, amelyhez – s ezt a fentiek is igazolják – a földrajzi nevek és több nyelv együttes vizsgálata segít hozzá. Ennek fényében a magyar *velem* és társai olyan ragos alakulatok, amelyeknek alapjául a magyar *-vel* társhatározó rag szolgált s hozzá a személyes névmási eredetű személyrag *m-* járult. A törökségben a 'velem' jelentésű kifejezésnek a szerkezete részben megegyezik a magyar *magammal* szó szerkezetével, eltér azonban a magyar *velem* szerkezetétől. Meg kell jegyezni, hogy a tárgyeset feltételezése (vö.: Kāšgarī) – miután más szavak esetében nem használnak tárgyeset ragot – nem szükségszerű, mert a *manik* lehet a *man* régiebb, teljesebb formája is, amelyet a ragozott alakok is igazolnak. Más szavak esetében ismert a magyarral egyező szerkezet is.

Ami a részleteket, a kifejezést felépítő elemeket illeti, az 'én' jelentésű szavak valamennyi említett nyelvben közös gyökerűek. A *-val/-vel* eredeti jelentése pedig 'együtt', amely az 'egy' számnév és a 'valamivel való ellátottság' jelentésű képző valamely alakváltozatának összetételéből áll. Figyelemre méltó, hogy a magyar *-val/-vel* hangtanilag a csuvas *-pala / -pele* változathoz áll legközelebb. Ez azt is jelenti, hogy hangtani oldalról a szókezdőt illetően az előzmény olyan közös gyökerű *w-*, amelyből egyik irányban *v-*, a másik irányban *b-* lett. A csuvasban a *p-* keletkezhetett a *b-* zöngétlenedésével is. Bár az ótörök és Kāšgarī nyelve nem használja mindkét – veláris és palatális – hangrendű formát, de ismeri az *-r-*t tartalmazó (vö.: *birla, birle*) és az *-r-* nélküli alakot is (vö.: *bila, bile*). Kāšgarī a hosszú *-ā* (vö.: *bilā*) magánhangzóval azt is jelzi, hogy a képző egy teljesebb alakból egyszerűsödött a használat során, vö.: *-l < -lā < -lak / -lan < -lank*. Továbbmenve, a magyar nyelv őrzi a grammatikai morfémanak az eredeti szókezdőjét, a *t-*t is az *együtt* szóban: *-l < -δ < -t*. Az *-l* közvetlen előzménye olyan interdentális zöngés spiráns, amely a *t-*ből keletkezhetett akár a zöngés *-d-*n keresztül, vö.: ko. *din* 'valami mellett lévő, valamihez tartozó, valamivel ellátott' jelentésű toldalék; de keletkezhetett akár olyan fél zöngés *D-*ből is, amely a csuvasban ma is használatos.

A fenti adatok az eddigiektől eltérően láttatják velünk a szótöveket, beleértve az abszolút és a relatív szótöveket, a toldalékok szerkezeti felépítését, eredetét és a nyelvi kapcsolatokat. Arról is szólnak, hogy a primer ragok eredete megismerhető s ha a kutatás jó irányban halad, egyre többet megtudhatunk róluk. Sajnos, a jelen elfogadott akadémiai tanítás valóban nem sokat tud az elsődleges ragjaink eredetéről. A TESz álláspontja rendre elfogadhatatlan. Nemcsak valószínűleg, hanem bizonyosan önálló szavakból keletkeztek. Az a feltevés, hogy mutató névmásokból agglutinálódtak raggá, nem állja meg a helyét.

A földrajzi nevekhez pedig mindezeknek közül van egyrészt azért, mert ott is előfordulnak a fenti morféma. A kommunikáció nyelvészeti aspektusait egy nyelvben alapvetően határozzák meg az adott nyelvet használó népnek a valósághoz, a természethez fűződő kapcsolatai, az ember és a természet viszonyáról szóló gondolkodásmódja. Ez a gondolkodásmód pedig arra épül, hogy az ember életében a vízforrás alapvetően meghatározó. A helyek elnevezéseiben rendszerint előfordul a forrás neve. Értelmezésük szerint a vízforrás nemcsak a folyónak, hanem egyben az életnek a forrása, ugyanilyen a mag, a mony, a szem stb., sőt az anya s ez mind jelenti az egyet, az elsőt, a teljeset, az egészet s alapul szolgált számos elnevezésnek valamilyen hasonlóság alapján. Ugyanakkor a grammatikai morféma is az alapja.

3.67. Kāšy. *jī-* 'enni' ~ magy. *eszik*.

Rokona a magy. *eszik, étek*, az or. *jes-*, stb., ld. Kāšy. *aš* 'étel'. A Kāšy. *jī*-abszolút szótóvel közeli kapcsolatban van az or. *je-* abszolút szótó, amely átvétel. Idetartozik a magy. *e-* abszolút szótó is, a szálak azonban a velünk közös gyökerű ősökhez vezetnek, a szkítákhoz és a hunokhoz.

3.68. Kāšy. *kūl kubukī* 'tenger habja' ~ magy. *habja*.

Az első taggal a *kūl* 'tenger' szóval összetartozik a csuv. *kūlē*⁶⁸ 'tó', bask., tat. *kül*, üzb. *kul*, ujjg., azerb., türkm., kum., karacs., kirg., kazak, k.kalp., nog., alt., hak. *köl*, tuv. *xöl*, jak. *küöl*, oszm. *göl* 'tó'. (JEGOROV 1964)

A második tag rokona a magy. *habja* birtokos személyjellel ellátott szó.

A Kāšy. *kūl kubukī* szókapcsolat második tagja a *kubuk-* (< *ku-*: abszolút szótó + *-buk*): relatív szótó + *-ī*: birtokos személyjel E/3. A *kubuk* rokona a magy. *hab* 'hullám, hullámverés, tajtékkő, apró buborékokból álló, laza szerkezetű anyag, tajték'. A TESz szerint ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *kop*, *kump*, osztj. *kump* 'hullám', zürj. *gibavni* 'úszik, lubickol, játszik (a hal, miközben a vizen kis hullámok keletkeznek)', mdE. *kopildi-* 'hullámzik, hullámszerűen mozog, ing, tekergődzik', fi. *kommuta* 'bugyog, kibuggyan, hullámzik, felbugyog (forrás), tajtézkik, fő, forr, dagad, bugyborékol', észt *kummuma* 'gyúlik, gyarapodik, gyülemlik', sam. *xampa* 'hullám', jeny. *kaba*, tavgi *konfu*, szelk. *komb*, *kuumb* 'hullám'. (TESz) < magy. *ha-*: abszolút szótó + *-b*: képző, vog. *ko-* + *-p*, *kum-* + *-p*, osztj. *kum-* + *-p*, zürj. *gibav-*: (< *gi-*: abszolút szótó + *-bav*: képző) relatív szótó + *-ni*: főnévi igenév képző, mdE. *kopi-*: (< *ko-*: abszolút szótó + *-pi*: képző) relatív szótó + *-ldi*: képző, fi. *kommu-*: (*kom*: abszolút szótó + *-mu*: képző) relatív szótó + *-ta*: főnévi igenév képző, észt *kummu-* (*kum-* + *-mu-*) + *-ma*, sam. *xam-*: abszolút szótó + *-pa*: jképző, jeny. *ka-*: abszolút szótó + *-ba*: képző, tavgi *kon-* + *-fu*, szelk. *kom-* + *-b*, *kuum-* + *-b*.

A magy. *hab* és a Kāšy. *kubuk* 'hab' párhuzama megvan a többi török nyelvben is, vö.: csuv. *kāpūk* 'hab', ÓT., Zamahš., azerb., türkm., oszm., gag. *köpük*, kirg., alt., ojr. *köbük*, ujjg., tuv. *kövük*, kazak, nog., hak. *köbik*, k.kalp. *kobik*, üzb. *küpik* (dial. *küpük*), bask., tat. *kübek*, kum. *geb'uk*, s.ujg. *kevük* 'hab'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kā-*: abszolút szótó + *-pūk*: képző, ÓT., Zamahš., azerb., türkm., oszm., gag. *kö-* + *-pük*, kirg., alt., ojr. *kö-* + *-bük*, ujjg., tuv. *kö-* + *-vük*, kazak, nog., hak. *kö-* + *-bik*, k.kalp. *ko-* + *-bik*, üzb. *kü-* + *-pik* (dial. *kü-* + *-pük*), bask., tat. *kü-* + *-bek*, kum. *ge-* + *-b'uk*, s.ujg. *ke-* + *-vük*.

Idetartozik a magy. *köp* 'szájából nyálat lök ki, mond, kimond, stb.'. Hangutánzó eredetű igenévszó. (TESz) < magy. *kö-*: abszolút szótó + *-p*: képző.

A TESz-ben a szócikk írója nem ismerte fel a *hab* főnév és a *köp*- ige kapcsolatát, továbbá nem vette be a vizsgálatok sorába a török nyelvi adatokat. Következésképp helytelen, nem igazolt a magyar *hab* szó uráli eredetű magyarázata.

3.69. Kāšy. *tīm* 'bőr, amely borral van megtöltve' ~ magy. *timár*.

A Kāšy. *tīm* megvan képzett alakban is, vö.: Kāšy. *tīmzī* 'borkereskedő' < *tīm-*: relatív szótó (< *tī-*: abszolút szótó + *-m*: képző) + *-zī*: foglalkozásnév képző.

Rokonuk a csuv. *tum*, *tumtīr* 'öltözet', *tumlan* 'öltözködni', ÓT. *ton* 'öltözet, suba', MK. *ton*,

⁶⁸ Vö.: mong. *gol* 'folyó, patak'.

üzb. *tun*, türkm. *don* 'köpeny', AFT. *ton* 'ruha', alt. *ton* 'felső ruha, suba, kaftán', *tona* 'felöltetni', *tonan* 'öltözködni', tuv., haksz, kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr. *ton*, tat., bask. *tun* 'suba', csuv. *tir* 'bőr'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótó + *-m*: képző, *tum*: relatív szótó (az összetett szó előtagja) + *tir*: relatív szótó (az összetett szó utótagja), *tum-* relatív szótó + *-lan*: képző, ÓT. *to-*: abszolút szótó + *-n*: képző, MK. *ton*, üzb. *tun*, türkm. *don* 'köpeny', AFT. *ton* 'ruha', alt. *ton* 'felső ruha, suba, kaftán', *tona* 'felöltetni', *tonan* 'öltözködni', tuv., haksz, kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr. *ton*, tat., bask. *tun* 'suba', csuv. *tir*

Kāšy. *tīm*, csuv. *tum* szavaknak alakváltozata a csuv. *takmak* 'bőrtáska, vö.: mari *takma* 'ua.' (JEGOROV 1964) < csuv. *tak*: abszolút szótó + *-mak*: 1. abszolút szótó 2. képző. Ez esetben nehéz eldönteni, hogy ikerszóval van dolgunk, vagy az utótag már képző minőségben használatos. Az bizonyos, hogy a második elemnek (*mak*) a szókezdője (*m-*) maradt fenn a csuv. *tum* (< *tu-*: abszolút szótó + *-m*: képző) és társaiban képzőként.

A magy. *tömlő* 'bőrből vagy más hajlékony, vízhatlan anyagból való hosszúkás tartály folyadék tárolására, hangszer fújtató része, felfuvalkodott ember, élőlény szervezetében lévő üreges képződmény, juhásztarisznyául szolgáló hosszúkás bőrtok, állat odúja, folyékony vagy gáznemű anyagok vezetésére szolgáló, rugalmas cső, öntözőcső'. Származékszó, főnevesült folyamatos melléknévi igenév, az *-l-* analógiásan került be a szóba. (TESz) < *töm-*: relatív szótó + *-lő*: képző 'valamivel ellátott, valami mellett lévő, valamihez tartozó'.

A magyar *tömlő* valóban származékszó s a relatív szótó (*töm*) a Kāšy. *tīm* szóval tartozik össze. A szó második eleme (*-lő*) képző s nem lehet az *-l-* analógiásan beépült mássalhangzó, de nem lehet a szó maradéka a *tömő mint melléknévi igenév sem. Nem *-ő*, hanem *-lő* a képző.

Idetartozik a magy. *timár* 'bőrrel foglalkozó iparos, varga, szíjgyártó, bőrcserző mester'. Valószínűleg jövevényszó, vö.: újgör. *τομάρι* 'finom, kikészített bőr', ol. *tomar*, *tomara* 'finom bőr stb.' (TESz). szótóve a *timá-* s az *-r* foglalkozásnév képző, amely más szavakban is ismert, vö.: *tanár* stb.

Idetartozik a magy. *bunda* *bun-* relatív szótóve, a *-da* képző pedig 'valamivel ellátott' képző. A *bunda* jelentése tehát 'bőrrel ellátott'. A szó a TESz szerint: magy. *bunda* 'prémkabát, ruhadarab, állatbunda'. Bizonytalan eredetű. (TESz) < magy. *bun-*: relatív szótó + *-da*: képző.

Látható, hogy a szó ismert több európai nyelvben is. A szó relatív töve (csuv. *takmak*, ÓT. *ton* MK. *ton*, üzb. *tun*, türkm. *don*, AFT. *ton*, alt. *ton*, tuv., haksz, kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr. *ton*, tat., bask. *tun*, csuv. *tir*; magy. *töm-*, *timá-*, *bun-*) összetartozik a Kāšy. *tīm* szavával. A képzők pedig vagy foglalkozásnév képzők (vö.: Kāšy. *-žī*, magy. *-r*) vagy pedig 'valamivel ellátott' jelentésű névszó képzők (vö.: magy. *-lő*, *-da*) olykor denominális verbum képzők (vö.: csuv. *-lan*, alt. *-n*) szintén keleti eredetűek.

A foglalkozásnév képzőknek ugyanaz a *-t* a végső eredete, mint a magy. *-cs*, *-s*, *-sz*⁶⁹ foglalkozásnév képző változatoknak és a török megfelelőiknek.

Megjegyezzük, hogy a csuv. *tumtir* utótagja a magy. *bőr* szóval tartozhat össze, ld. még magy. *bagaria*.

Eleink szemében az *emlő* is 'bőrzaeszkó'. Ebből a szempontból nemcsak jelentéstanilag, hanem hangtanilag és szerkezetileg is idetartozik.

⁶⁹ Vö.: *szűcs*, *takács*, *kecskés*, *juhász*, *tehenész*, stb.

3.70. Kāšy. *kūm* 'teherhordó nyereg a tevéen' ~ magy. *kúp*.

A nyereg alakja olyan, mint egy fordított kúp. Ugyanakkor a nyeregnek a kápája kúphoz hasonlóan kiálló rész. Mind a kúp, mind a kápa közös gyökerű a Kāšy. *kūm* 'teherhordó nyereg a tevéen' szóval.

Mínt hogy a hullám sem más, mint két ív, azaz kúp - egy felfelé dudorodó és egy lefelé mélyülő - egységéből áll, természetes, hogy rokon a Kāšy. *kūm* 'hullám' is, amelynek szerkezeti felépítése: *kū-*: abszolút szótó + *-m*: képző.

A Kāšy. *kūm* 'hullám' alakváltozata a Kāšy. *kubuk* 'hab, hullám' szó és a magy. *hab* valamint társai. Tudvalevő, hogy a hullám két félkörből áll, egy lefele mélyülő és egy felfelé domborodó egymás utáni ív együttese. A nyereg sem más, mint egy mélyedés, amely igazodik az állat enyhén lefelé ívelő, árok szerű gerincéhez. A *kūm* a *k-* kezdetű, a magy. *nyereg* pedig a *t-* kezdetű ugyanilyen jelentésű szó változata.

3.71. Kāšy. *būk* 'mérgező pók' ~ magy. *pók*.

Rokona a magy. *pók* a TESz szerint 'egy fajta ízelt lábú állat, amely hálót sző, kőrishogár, egy fajta rovar, amely nagyon sebesen tud futni a víz színén, molnárpóloska, a szeg feje, ínpók, egy fajta kínozószköz, egy fajta halászháló, legelőkön, a fűben élő mérgező rovar, amelytől a marha döglök, egy fajta halászháló, ághegyháló, katonai rangjelzés, csillag, szalmából font, méhkas alakú tartóedény, alak, pasas, stb. Szláv eredetű, vö.: blg. *pájak*, szb-hv. *paūk*, szln. *pájek*, szlk. *pavúk*, or. *pauk* 'pók'. (TESz) < magy. *pók*, blg. *pá-*: abszolút szótó + *-jak*: képző, szb-hv. *pa-* + *-ūk*, szln. *pá-* + *-jek*, szlk. *pa-* + *-vúk*, or. *pa-* + *-uk*.

A szó belseji hosszú magánhangzó (vö.: Kāšy. *būk*, magy. *pók*) előzménye diftongus (or. *pauk*), még korábban trifongus (blg. *pájak*) volt. Eredetileg abszolút szótó és képző a szerkezeti felépítése, ez pedig azt is jelenti, hogy az elemek több hangból épültek fel.

3.72. Kāšy. *kūk* 'folt a női arcon (vagy máshol), kis folt' ~ magy. *kúp*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *kū-*: abszolút szótó + *-k* (a képzőnek nem a szókezdő mássalhangzója). A Kāšy. *kūk* korábbi teljesebb alakja **kVwV*k lehetett.

A szó rokona lehet a magy. *kúp*, *kupak*, *kobak* szavaknak (< *kú-*: abszolút szótó + *-p*: képző, *ku-* + *-pak*, *ko-* + *-bak*). A folt az alakjáról kapta az elnevezést.

3.73. Kāšy. *Xitaj tilī* 'Sīn nyelv', 'Kína nyelve' ~ magy. *nyelve*.

Szerkezeti felépítése: első tag: *Xitaj* 'Kína' + második tag: *tilī* 'nyelve' (< *til-* 'nyelv' + *-ī*: birtokos személyjel E/3.)

A Kāšy. *tilī* és a magy. *nyelve* tartoznak össze. A második tag *-ī* birtokos személyjeles, amely a magyarban is ismert nyelvjárási szinten, vö.: magy. *keze* (< *kéz-* + *-e*: birtokos személyjel), nyj. *kezi* (< *kéz* + *-i*: birtokos személyjel⁷⁰).

A magy. *nyelv* rokona a Kāšy. *til* 'nyelv' szónak. Kiterjedt kapcsolatuk nemcsak a finnugorba sorolt nyelvekből igazolható, ld.: Kāšy. *sāv* 'közmondás' címszónál.

3.74. Kāšy. *kūl* '1. medence, víztartály, 2. tó' ~ magy. *kút*.

⁷⁰ Eredete az E/3. személyű személyes névmás, vö.: nyj. *i 'ő'*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *kū-*: abszolút szótó: + *-l*: képző, magy. *kú-*: abszolút szótó + *-t*: képző.

A törökségben elterjedt szó, vö.: csuv. *külē* 'tó', bask., tat. *kül*, üzb. *kul*, ujg., azerb., türkm., karacs., kirg., kazak, k.kalp., nog., alt., hak. *köl*, tuv. *xöl*, jak. *küöl*, oszm. *göl* 'tó'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kü-*: abszolút szótó + *-lē*: képző, bask., tat. *kü-* + *-l*, üzb. *ku-* + *-l*, ujg., azerb., türkm., karacs., kirg., kazak, k.kalp., nog., alt., hak. *kö-* + *-l*, tuv. *xö-* + *-l*, jak. *küö-* + *-l*, oszm. *gö-* + *l*.

Alakváltozata a magy. *kút*, *kazán*, *horhó*. Eredetileg mindegyik a víz vájta medret, gödröt jelentette. A *kút* pedig olyan, mint a tó, vagyis állóvíz és egyfajta forrás. Ld. Kāšy. *kujug* 'kút' ~ magy. *kút*; Kāšy. *kunragū* 'kis harang' ~ magy. *harang*;

A magy. *horhó* 'vízmosta mély út' szóval és a *Hortobágy* folyónév *Hor* előtagjával is rokon. A szónak hangtanilag is előzménye a magy. *kút* (*kú-*: abszolút szótó + *-t*: képző) 'forrás' szó, amelynek rokona a bask. *küδ* (< *kü-*: abszolút szótó + *-δ*: képző), *küde* (< *kü-*: abszolút szótó + *-de*: képző), *küz* (< *kü-*: abszolút szótó + *-z*: képző), *koδok* (< *ko-*: abszolút szótó + *-δok*: képző), *kotok* (< *ko-*: abszolút szótó + *-tok*: képző) 'kút, forrás'. Az alakváltozatok igazolják a *-t* > *-δ* > 1. *-r*-, 2. *-z*- változást. A képzőváltozatok (*-t*, *-tok*, *-δ*, *-de*, *δok*, *-r*, *-z*) a hangtani és jelentésbeli összetartozás mellett arra is utalnak, hogy egyesek korábbi, teljesebb alakot, mások későbbi, rövidebb alakot őriznek. A bask. *küδläü* 'forrás' jelentésű szóban az *-l* és a *-läü* képzők egymásnak alakváltozatai, a baskír forma a teljesebb. A szónak a relatív töve (*küδ-*) pedig a fenti 'kút' szavakkal tartozik össze.

A tónak a legnagyobb jellemzője, hogy vízből és gödörből áll. A gödör pedig eleink szerint egyfajta mélyedés, olyan, mint a föld elágazása. Tovább menve, ahol valami elágazik, ott két szár stb. keletkezik. Ahol ez a két szár találkozik, ott van a kötés, a forrás helye. Természetes, hogy a szócsaládhoz tartozik a magy. *köt*, a *kút*, a *két*, *kettő* és a *kos* is. Ez utóbbi a két szarváról kapta a nevét. Vö.:

Az alakja miatt a szó nagy családjába tartozik a csuv. *kül* 'befogni', ÓT. *köl*, alt., szag., kojb., hak. *köl*, ujg., üzb., oszm. *koš*, üzb. *kuš*, k.kalp. *kos*, azerb., türkm. *goš*, jak. *kölüj* 'befogni, bekötöni (ökröt, később lovat), vö.: tel. *kölkö* 'teherhordó, málhás állat', kirg. *kölük* 'dolgozó szarvasmarha', teherhordó szarvasmarha', kirg. *külük* 'versenyló', vö.: kirg. *koš* 'pár, páros, kettős', üzb. *koš*, k.kalp. *kos* 'pár', ujg. *koš* 'pár', ld. még. ujg., kirg., üzb., alt. *koš*, k.kalp. *kos* 'egyesíteni, összekötöni, mong. *xöllöx* 'befogni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kü-*: abszolút szótó + *-l*: képző, ÓT. *kö-* + *-l*, alt., szag., kojb., hak. *kö-* + *-l*, ujg., üzb., oszm. *ko-* + *-š*, üzb. *ku-* + *-š*, k.kalp. *ko-* + *-s*, azerb., türkm. *go-* + *-š*, jak. *kö-* + *-luj*, tel. *kö-* + *-lkö*, kirg. *kö-* + *-lük*, kirg. *kü-* + *-lük*, kirg. *ko-* + *-š*, üzb. *ko-* + *-š*, k.kalp. *ko-* + *-s*, ujg. *ko-* + *-š*, ujg., kirg., üzb., alt. *ko-* + *-š*, k.kalp. *ko-* + *s*, mong. *xöl-*: (*xö-*: abszolút szótó + *-l*: képző) relatív szótó + *-löx*: képző.

3.75. Kāšy. *kāg kūg* 'liba gágogása' ~ magy. *gá gá*.

Az adat szemlélteti, hogy a hangutánzó szavak az alapjai számos igének. Az első hangutánzó szavak pedig két elemből állnak, a második az elsőnek ismétlése változatlanul vagy némi változással. A szó rokona a magy. *gágog*.

A TESz szerint a magy. *gágog* hangutánzó eredetű. Vö.: votj. *gagākt*, md. *gagan*, lp. *gakket*, or. *gogotat*'. (TESz) A TESz szócikk írója ismét hibázik, mert nem mutatja be a török és más nyelvi adatokat.

Idetartozik a csuv. *kakala*, *kakāltat* 'gágogni' *kaka-* ill. *kakā-* töve, az or. *gogotat*' 'gágogni' ige

gogo- töve. A szó az oroszban átvétel.

3.76. Kāšy. *kūz* 'liba' ~ vö. magy. *gágog*.

Rokona a csuv. *xur* 'liba', MK. *kaz*, kirk., kazak, nog., oszm., kumük, tat., bask. *kaz*, ujj., azerb., türkm., k.kalp. *gaz*, üzb. *goz*, alt., ojr., tuv. *kas*, hakasz *xas*, jak. *xaas* 'liba', perzsa *kaz* 'liba' mong. *xur* 'fajdkakas, nyírfajd (tojó)'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xu-*: abszolút szótő + *-r*: képző, MK. *ka-* + *-z*, kirk., kazak, nog., oszm., kumük, tat., bask. *ka-* + *-z*, ujj., azerb., türkm., k.kalp. *ga-* + *-z*, üzb. *go-* + *-z*, alt., ojr., tuv. *ka-* + *-s*, hakasz *xa-* + *-s*, jak. *xaa-* + *-s* 'perzsa *ka-* + *-z*, mong. *xu-* + *-r*:

Idetartozik az or. *gús'* germ. *gans* 'liba' (SIS) < *gú-*: abszolút szótő + *-s'*: képző, germ. *gan-* + *-s*.

Olyan hangutánzó szó szolgálhatott alapul, amely összetartozik a magy. *gágog* igével.

3.77. Kāšy. *tajiz* 'vár, erőd' ~ 1. magy. *vár* 2. magy. *erőd*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *taji-*: relatív szótő (< *ta-*: abszolút szótő + *-ji*: képző) + *-z*: képző.

Elvileg a magy. *vár* összetartozhatna a Kāšy. *tajiz* formával, vagy a *taji-*: relatív szótővével. Jelen tudásunk szerint az adatok ez utóbbit támogatják.

A Kāšy. *taji-*: relatív szótő alakváltozata a csuv. *těrev*, *těrek* 'támaszték, erő, támaszpont, védőbástya, oltalom', *těreklě* 'támasztó, erős', Zamahš. *tirek*, azerb. *direk*, oszm. *sirek* 'oszlop, árbóc', kazak, kirk., k.kalp., nog. *tirek*, ujj. *tirek*, üzb. *tirgak*, bask., tat. *terek*, hakasz *tireg*, kumük *tirev*, türkm. *direg*, gag. *direk* 'támaszték, erő, védőbástya'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tě-*: abszolút szótő + *-rev*: képző, *tě-* + *-rek*, *těrek-*: relatív szótő + *-lě*: képző, Zamahš. *ti-* + *-rek*, azerb. *di-* + *-rek*, oszm. *si-* + *-rek*, kazak, kirk., k.kalp., nog. *ti-* + *-rek*, ujj. *ti-* + *-rek*, üzb. *ti-* + *-rgak*, bask., tat. *te-* + *-rek*, hakasz *ti-* + *-reg*, kumük *ti-* + *-rev*, türkm. *di-* + *-reg*, gag. *di-* + *-rek*.

A csuv. *těreklěx* 'erőd' szó szerint 'támasztékkal, védőbástyával ellátott' jelentésű, vö.: *těrek-*: (*tě-*: abszolút szótő + *-rek*: képző) relatív szótő + *-lěx*: képző 'valamivel ellátott, valami mellett lévő, valamihez tartozó'. Megfelel neki a magy. *erőd* szó. Az *erőd* relatív szótőve az *erő-*, a csuv. *těre-*, a magy. *vár* szó a Kāšy. *taji-* relatív szótővel kapcsolódnak össze. Minthogy a *vár* eredetileg árokkal, patakkal körülvett hely, ezért a neki alapul szolgáló szó családjába tartozik nemcsak a csuv. *var* 'árok, patak', hanem a magy. *árok* szó is. Vö.:

csuv. *var*, *vasan* 'völgy. száraz árok, patak', kirk. *özän* 'folyómeder, medence', kazak *özen*⁷¹ 'folyó', karacs *özen* 'nyílás, meder', bask. *üzen* 'folyó meder'. (JEGOROV 1964) < csuv. *va-*: abszolút szótő + *-r*: képző, *va-* + *-san*, kirk. *ö-* + *-zän*, kazak *ö-* + *-zen*⁷², karacs *ö-* + *-zen*, bask. *ü-* + *-zen*.

A magy. *árok* 'gödör, vízlevezető csatorna, sáncárok'. A TESz szerint ótörök eredetű, vö.: ujj. *ariq* 'patak, csatorna', Kāšy. *ariq* 'folyó, csatorna', oszm. *ark* 'csatorna', kirk. *ariq* 'árok, csatorna', kaz. *arık* 'árok'. (TESz) < magy. *á-*: abszolút szótő + *-rok*: képző, ujj. *a-* + *-riq*, Kāšy. *a-* + *-riq*, oszm. *a-* + *-rk*, kirk. *a-* + *-riq*, kaz. *a-* + *-rik*.

A magy. *vár* 'erődítmény, megerősített hely, uralkodói, főúri kastély, a hold udvara' a TESz

⁷¹ Vö.: magy. *özön* víz 'folyó víz'.

⁷² Vö.: magy. *özön* víz 'folyó víz'.

szerint Iráni eredetű, vö.: av. *vāra-* 'fedezék, védőmű', újperzsa *bār* 'földhányás, domb, várfal, vár'. (TESz) < magy. *vá-*: abszolút szótó + *-r*: képző, av. *vā-* + *-ra-*, újperzsa *bā-* + *-r*.

Abból kell kiindulni, hogy eleink kezdetben a folyóággal vagy folyókanyarulattal körülvett helyen laktak. Idővel ennek híján mesterségesen ástak medret és vagy vezettek bele vizet, vagy egyszerűen víz nélküli árok vette körül a lakóhelyet, amelyet a magyaroknál országnak, a hunoknál Ordosznak stb. neveztek. A hunok magát a Don folyót is hívták *varnak*. Idetartozik a csuv. *var* 'árok, patak'. Később az árkot fallal helyettesítették, amely lehetett egyszerű földhányás, vesszőből font kerítés, kőből épített fal. Innen van a magy. *város* és a *falu* elnevezés is.

Hangtanilag a fenti szavak úgy tartoznak össze, hogy az eredeti szókezdő hang *t-* volt, amit őriz Kāšy. *tajiz* adata és a csuv. *těrek*. A relatív és az abszolút szótóhoz járuló képzők egyaránt 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott' jelentésűek. A képzők kezdő mássalhangzója eredeti *t-* fejleménye, vö.: Kāšy. *-z* (< *-δ* < *-t*), magy. török, iráni *-r* (< *-δ* < *-t*).

3.78. Kāšy. *tīš* '1. fog 2. ekevas' ~ magy. *tüske*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *tī-*: abszolút szótó + *-š*: képző.

Mind a fog, mind az ekevas az ék alakú, hegyes formájáról kapta a nevét. Idetartoznak az alábbi mongol, török és magyar szavak.

Az ojr. *tsolûn*, *čuluun*, K-mong. *tsholôn*, *tsilaghon* 'kő' összetartozik a magyar és számos török nyelvi adattal is, vö.:

csuv. *čul* 'kő', oszm. *taš*, jak. *tas*, mong. *čilagun*, *čulu(n)*, burj.mong. *čulun*, *šulun*, *čolu*, *šulu* 'kő'. (JEGOROV 1964) Szerkezeti felépítésük szótó + képző 'valamivel ellátott, valami mellett lévő, valamihez tartozó': ojr. *tso-* + *-lûn*, *ču-* + *-luun*, K-mong. *tsho-* + *-lôn*, *tsi-* + *-laghon*, mong. *či-* + *-lagun*, *ču-* + *-lu(n)*, burj.mong. *ču-* + *-lun*, *šu-* + *-lun*, *čo-* + *-lu*, *šu-* + *-lu*, csuv. *ču-* + *-l*, oszm. *ta-* + *-š*, jak. *ta-* + *-s*.

A szónak rokona számos 'fog' jelentésű szó is, hiszen a fog is egyfajta kő, vö.:

csuv. *šâl* 'fog', vö.: azerb., kirg., tuv. *šiš* 'nyárs, hegyes végű pálca'⁷³. (JEGOROV 1964) Szerkezeti felépítésük: *šâ-* + *-l*, *ši-* + *-š*.

A fog ugyanakkor *szál*, *szilánk*, *tüske* is. A magy. *szál*, *szilánk*, *tüske* szavak a jelentésükön keresztül kötődnek a szócsalád tagjaihoz a nyelvi párhuzamaival együtt. Szerkezeti felépítésük: *szá-*: abszolút szótó + *-l*: képző, *szi-* + *-lánk*, *tü-* + *-ske*.

Továbbá a tuskés szőréről, fogáról kapta az elnevezést néhány állat, vö.:

csuv. *sysna* 'sertés, disznó', vö.: cser. *sasna*, *sösna*, magy. *gyisznó*, *disznó*. Ld. még hak. *sosxa*, bask. *suska*, ujj. *čočka*, tat. *čučka* 'disznó' (JEGOROV 1964) Szerkezeti felépítésük relatív szótó + képző: csuv. *sys-* (< *sy-*: abszolút szótó + *-s*: képző) + *-na*: 'valamivel ellátott, valamihez tartozó', cser. *sas-* (< *sa-*: abszolút szótó + *-s*: képző) + *-na*, *sös-* (< *sö-*: abszolút szótó + *-s*: képző) + *-na*, magy. *gyisz-* (< *gyi-*: abszolút szótó + *-sz*: képző) + *-nó*, *disz-* (< *di-*: abszolút szótó + *-sz*: képző) + *-nó*.

⁷³ Vö.: or. *šašlyk* (< *šaš-*: szótó + *-lyk* 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' képző) 'nyárson sült birkahús'.

Az adatok másik része a relatív szótővel tartozik össze: hak. *sosxa*, bask. *suska*, ujj. *čočka*, tat. *čučka*, ugyanakkor a 'haj' szóval azonosak, vö.:

csuv. *šūs* 'haj', ÓT., MK., csag., azerb., türkm., oszm. *sač*, üzb. *soč*, ujj. *čač*, KB. *sáč*, kirg., alt. *čač*, tat. *čač*, bask. *sās*, hak. *sas*, miser *cāc*, kum. *čas*, kaz., k.kalp., nog. *šaš* 'haj', vö.: mong. *üse(n)*. (JEGOROV 1964) Szerkezeti felépítésük abszolút szótó + képző: csuv. *šü-* + *-s*, ÓT., MK., csag., azerb., türkm., oszm. *sa-* + *-č*, üzb. *so-* + *-č*, ujj. *ča-* + *-č*, KB. *sā-* + *-č*, kirg., alt. *ča-* + *-č*, tat. *ča-* + *-č*, bask. *sā-* + *-s*, hak. *sa-* + *-s*, miser *cā-* + *-c*, kum. *ča-* + *-s*, kaz., k.kalp., nog. *ša-* + *-š*, vö.: mong. *ü-* + *-se(n)*.

A magy. *disznó* alakváltozatai *gyisznó*, *disznyó*, *disztó*, stb., a TESz szerint csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: csuv. *sysna* 'disznó'. (TESz) A török adatok idetartoznak, azonban a magyar szó jövevény volta nem igazolt.

Az or. *svin'a* 'disznó' közeli kapcsolatban van a magy. *sövény* szóval. A *disznó* a tuskés szőréről kapta a nevét ugyanúgy, mint a *sün*. A TESz véleménye szerint a magy. *sün*, *sül*, vö.: *süj*, *süviny*, *szür*, *szin*, *sin*, *sövin* 'szúrós, tuskés bőrű, rovarevő kis emlős állat, szúrós, tuskés növényi termés'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *soule* 'egy fajta sün', cser. *šu-lä*, mdE. *šejel*, mdM. *šejel*, fi. *siili*, észt *siil* 'sүн'. (TESz) Az adatok ide tartoznak, azonban a magyar szó nem lehet ősi örökség a finnugor korból. A *sün*, *sül* összetartozik a 'kő, fog, haj' jelentésű szavakkal, így a magy. *süllő* 'fogas *sül* relatív tövével.

A magy. *süllő* 'fogas' hal neve stb. szó. A TESz véleménye a *süllőről*: Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: csuv. *šāla*, bask. *hyla*, vö.: magy. *fog* megfelelője (TESz) A szó jövevény volta nem igazolt. A magy. *süllő* és nyelvi megfelelőinek vö.: csuv. *šāla* 'fogas-süllő', bask. *hyla*, k.kalp. *syla* 'ua.' (JEGOROV 1964) or. *sudak*⁷⁴'ua.' szerkezeti felépítése relatív szótó + képző: magy. *sül-* + *-lő*, csuv. *šā-* + *-la*, bask. *hy-* + *-la*, k.kalp. *sy-* + *-la*, or. *su-* + *-dak*. Fontos, hogy ez utóbbiak relatív szótóve a csuv. *šā-*, bask. *hy-*, k.kalp. *sy-*, or. *su-* a magy. *süllő* *sül-* relatív tövével tartozik össze, rokona a csuv. *šāl*, ujj., csag. *tiš*, oszm. *diš*, türkm. *dīš*, kum. *tīš*, jak. *tīs* 'fog'. (TESz) s a magy. *sül*, *sün* is. A magy. *-lő* képző pedig a török nyelvek *-la* illetőleg az or. *-dak* képzőjével rokon, jelentésük 'valamivel ellátott'. Tehát a magy. *süllő* és társai 'foggal ellátott, fogas' jelentésűek.

A fog szavakkal rokon magy. *tüske*, *szál*, *szilánk* abszolút szótóvei is idetartoznak, vö.: *tü-* + *-ske*, *szá-* + *-l*, *szí-* + *-lánk*. A képzőváltozatok *-ske*, *-l*, *-lánk* pedig a fenti 'fog' és 'kő' jelentésű szavak képzőivel rokon, amelyeknek egy része *-l* illetőleg *-l* kezdetű, végső eredete pedig *-t* (*-l* < *-δ* < *-t*) és a másik része ugyanúgy *-t* fejleménye, csak másik úton változva más hangváltozatok jöttek létre, vö.: *-š* (< *-č* < *-t'* < *-t*), *-s* (< *-ü--*⁷⁵ < *-t*), *-d* (< *-t*). Az angol *tooth* 'fog' is idetartozik s az eredeti szókezdőt (*t-*) tartalmazza, a képző kezdő mássalhangzójának pedig a réshangúsodott változatát (*-th*).

Hozzátesszük, hogy a *toll* is kinövés, amely hangtanilag is közel áll a Kāšy. *tīš* '1. fog 2. ekevas' ~ magy. *tüske* szóhoz, vö.:

csuv. *tüšek* 'toll, szalmazsák, matrac', MK., Zol.bl. *tüšäk* 'ágynemű', kirg. *töšök*, kazak, k.kalp., nog. *tösek*, ujj. *čüšek*, üzb. *tušak*, ojr. *tözök*, tuv. *döžek*, hak. *tözek*, csag., tat., bask. *tüšek*, azerb. *döšek*, oszm., gag. *döšek*, türkm. *düšek*, kum. *tēšek*, karacs. *töšek* 'ágynemű, szalmazsák, matrac, alom, derékalj', néhány nyelvben 'toll' is. Vö.: 'kiterít (almot)' igét: MK. *tüše*, AFT. *döše*, azerb., oszm. *döše*, türkm. *düše*, kirg. *töšö*, kazak, k.kalp. *töse*, nog. *to'se*, üzb. *tuša*, ojr. *tözö*, hak. *töze*,

⁷⁴ Átvétel a szkíta-hun nyelvekből.

⁷⁵ Interdentális zöngétlen spiráns hang.

bask., tat. *tüše* 'kiteríteni (almot)'. MK. *tüšek tüšedi* 'szétterítette az ágyneműt', vö.: perzsa *dōšāk, dušāk* 'matrac, szalmazsák, ágynemű'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tü-*: abszolút szótó + *-šek*: képző, MK., Zol.bl. *tü-* + *-šāk*, kirc. *tö-* + *-šök*, kazak, k.kalp., nog. *tö-* + *-sek*, ujc. *čü-* + *-šek*, üzb. *tu-* + *-šak*, ojr. *tö-* + *-žök*, tuv. *dö-* + *-žek*, hak. *tö-* + *-zek*, csag., tat., bask. *tü-* + *-šek*, azerb. *dö-* + *-šek*, oszm., gag. *dö-* + *-šek*, türkm. *dü-* + *-šek*, kum. *tē-* + *-šek*, karacs. *tö-* + *-šek*, MK. *tü-* + *-še*, AFT. *dö-* + *-še*, azerb., oszm. *dö-* + *-še*, türkm. *dü-* + *-še*, kirc. *tö-* + *-šö*, kazak, k.kalp. *tö-* + *-se*, nog. *to'-* + *-se*, üzb. *tu-* + *-ša*, ojr. *tö-* + *-žö*, hak. *tö-* + *-ze*, bask., tat. *tü-* + *-še*, MK. (*tü-* + *-šek*) + (*tüše-*: relatív szótó + *-di*: múlt idő jele), perzsa *dö-* + *-šāk*, *du-* + *-šāk*).

Hozzáteesszük, hogy nem az igéből keletkezett a főnév, hanem eredetileg nómen verbum volt, majd külön úton alakult tovább a névszó és az igei jelentést tartalmazó forma. A 'szétterítette az ágyneműt' már későbbi jelentés, eredetileg a tollat vagy bármilyen más almot terített szét az (alváshoz pl.) s ez az alom mindenképpen valamiféle kinövés.

3.79. Kāšy. *būg* 'táska, csomó az áruval' ~ magy. *bog*.

Rokona a magy. *bog* 'csomó', vö.: Kāšy. *bāg* 'köteg, csomó, nyaláb'; Kāšy. *bakū* 'halom'; Kāšy. *bukā* 'bika'.

3.80. Kāšy. *urđī* 'ütötte, verte' ~ magy. *verte*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ur-*: relatív szótó + *-d*: múlt idő jele + *-ī*: 'ő, az'.

Rokona a magy. *verte* < *ver-*: relatív szótó + *-t*: múlt idő jele + *-e*: eredete az I/3. szem. személyes névmás, vö.: magy. nyj. *i* 'ő'. A tövel azonos a magy. *ver* 'ütlegel, vág, csapkod, ütésekkel, veréssel valahova juttat stb.'. A TESz szerint ismeretlen eredetű. (TESz)

Összetartozik a Kāšy. *ur-*, magy. *ver-*: relatív szótóval az or. *baraban* 'dob' szó *bara-* töve, amely átvétel, vö.: oszm. *balaban* (< *bala-*: relatív szótó + *-ban*: képző).

3.81. Kāšy. *bagdāđī* 'gáncsot vetett' ~ magy. *bog*.

Szerkezeti felépítése: *bagdā-*: relatív szótó (*bag-*: abszolút szótó⁷⁶ + *-dā-*: igeképző) + *-đī*: múlt idő.

Felszólító mód: *bagdā* 'állítsd fel a hágcst'; [*bagdā-*] - ['valakinek gáncsot vetni']; *ul anik azākin bagdāđī* 'ő gáncsot vetett neki (a harcban)'. [Jelen-jövő idejű forma és az igéből képzett névszó:] *bagdār* (*bagdā-* + *-r*: folyamatos igeképző), *bagdāmāk* (*bagdā-* + *-māk*: névszó képző).

A szó töve a Kāšy. *bag* nem lehet azonos a magy. *hág* '(lejtőn, hegyoldalon) felfelé halad, valamibe, valahova lép, (mén, bika) közösül' szóval, mert a szók. *h-* eredeti *k-* fejleménye. A TESz szerint helytelenül ősi örökség az ugor, esetleg a finnugor korból, vö.: vog. *kāñk*, osztj. *xoñta* 'mászik, kúszik, fölmeleg (a dombra)', zürj. *kaini* 'fölmeleg, fölmelegszik, emelkedik'. (TESz)

A Kāšy. *bag-* szótó összetartozhat a magy. *bog* 'csomó' és a *fej* szóval (vö.: magy. *bókol* ige szótöve) illetőleg a nyelvi megfelelőikkel.

3.82. Kāšy. *jam* 'porszem' ~ magy. *tám*(pont).

⁷⁶ Valójában az első relatív szótó.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ja-*: abszolút szótó + *-m*: képző.

Vö.: Kāšy. *tam* '(víz)csepp, csomó' < *ta-*: abszolút szótó + *-m*: képző, Kāšy. *tamit-* 'cseppekben kiönteni' < *tami-*: relatív szótó + *-t*: képző.

A szó kezdő mássalhangzója eredetileg *t-* volt. Rokona a magy. *támpont*, *támaszkodik* előtagja a *tám-*, *táma-*. Alakváltozatai a magyarban a *csomó* (< *cso-*: abszolút szótó + *-mó*: képző), *csepeg* (< *cse-*: abszolút szótó + *-peg*: képző), *csapat* (< *csapa-*: relatív szótó + *-t*: képző) stb.

A földrajzi névi kutatások fényében idetartozik az ÓT. *tamga*, amely genetikailag rokon olyan közszóval, amely a földrajzi nevekben is megvan. Ilyen a *tamga* kapcsolatai között kulcsfontosságú csuvas *tukmak* közszó, a földrajzi névi *Tukmak* és alakváltozatai. Mint közszó: csuv. *tukmak* 'súlykoló, mozsártörő, mozsárütő, sulyok, fakalapács, verés, ütés', ujjg., oszm., gag., türkm. *tokmak*, alt. *tokpak*, *topkok*, ojr. *tokpok*, hak. *toxpax*, tuv. *dokpak*, üzb. *tukmok*, azerb. *toxmag*, bask., tat. *tukmak*, kirg. *tokmok*, kaz., k.kalp. *tokpak* 'súlykoló, mozsártörő, mozsárütő, sulyok, fakalapács'.... (JEGOROV 1964)

Mint földrajzi név: *Tukmak* f. TB.146.: bask. *Tukmak*, or. *Tukmak* Beleb., az or. Useñ bal oldali mellékfolyója. < bask., or. *Tukmak* < *Tuk* + *mak*. A *tukmak* szó gyakori a víznevekben, a forrással rendelkező, illetőleg elágazó folyó nevében fontos szerepe van a szempontunkból is, mert hozzá hasonló az elágazó fa, amelyből lehet bunkós végű fát, fakalapácsot készíteni. A *tukmak* olyan találkozási pontot jelöl, amely lehet folyó forrása, az egyik folyónak a másik folyóba vagy tóba való beletorkollásának a helye, a fa elágazásának a helye stb. Szerepéből adódóan több jelentést is magába foglal. Számos szó közül idetartozik a bask. *tamak* 'torok, (folyó) torkolat' szó is, a magy. *tám-* tő, amely pl. a magy. *támpont* (*tám* + *pont*) előtagjával azonos. Velük rokon az oszm. *tam* 'éppen, pontosan', cser. *tom* 'mag (lényeg)' szó. A *tukmak* (*tuk-mak*) a jelentés oldaláról nézve, mint találkozási pont, forrás, alapul szolgált a jel, az írás témakörében vizsgált szavaknak. A hangtan felől nézve pedig az ÓT. *tamga*, *tamak*, az oszm. *tam*, a magy. *tám* (vö. *támpont*) és a *támasz* (*táma* + *-sz*) ige tövének formái az eredetibb *tukmak* két *k* hangjának a változásai során keletkeztek. A szókezdő *t-* változásának egyik eredményeképpen pedig a magy. *nyom* lett.

Idetartozik az ang. *team* 'csapat' szó is (ang. < *tea-*: abszolút szótó + *-m*: képző).

3.83. Kāšy. *žinrat* 'csengetni' ~ magy. *csörög*, *zörög*.

Szerkezeti felépítése: *žinra-*: relatív szótó (< *žin-*: abszolút szótó + *-ra*: képző) + *-t*: képző.

A relatív szótó (*žinra-*) a magyar *csörög* (< *csö-*: abszolút szótó + *-rög*: képző), *zörög* (< *zö-*: abszolút szótó + *-rög*: képző) szavakkal tartozik össze, az abszolút szótó (*žin-*) pedig a magy. *cseng*, *zeng* rokona.

3.84. Kāšy. *saŋlat* 'székeltetni' ~ magy. *székel*.

Szerkezeti felépítése: *saŋla-*: relatív szótó (*saŋ-*: abszolút szótó + *-la*: képző) + *-t*: műveltető ige képző.

A Kāšy. relatív szótó rokona a magy. *székel* (< *széke-*: abszolút szótó + *-l*), az abszolút szótóval pedig a magy. *szék-* (vö.: *széklet*). A hosszú magánhangzó örzi a nyomát a *-k* előtt valamikor megvolt mássalhangzónak. A magyar *székel*, *széklet* nincs meg a TESz-ben, s a *szék-* címszónál sem foglalkozik a szóval. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy mint 'belső rész, valaminek a belseje'

jelentéssel idetartozik a magy. *szék*, *szik* 'tojás sárgája' szó.

Az abszolút szótó alakváltozatai a csuv. *pāx* 'bélsár, ürülék, széklet, trágya, szemét, söpredék, gané', *timēr pāxē* 'vas salakja', Zamahš., AFT., türkm., oszm., kirg., kazak, k.kalp., ojr., bask. *bok*, üzb. *bug*, bask. *buk*, alt., xam. *pok*, ujj. *pok*, *pox* 'bélsár, ürülék, széklet, trágya, szemét, söpredék, gané', oszm. *demir boku* 'kazánkő, fémhab, salak', vö.: mong. *baas(an)*, burj.mong. *baaha(n)* 'bélsár, ürülék, széklet, trágya, szemét, söpredék, gané', *bagxan* 'ua.'. (JEGOROV 1964)

Az abszolút szótóvegek alakváltozata a magy. *puk*, *puki*, amely nincs meg a TESz-ben. Bár a *pukkan*, *pukkad* szóhoz is van köze, de a TESz nem tárgyalja ezt a szót érdemben. Megtalálható azonban a szónak a teljesebb alakja a *fingik*, amelyet a szócikk írója ősi hangutánzó szónak tart az uráli korból, vö.: vog. *ponkhuŋ* 'fingik', *pon* 'fing', stb. (TESz)

A magyar szó uráli eredete több szempontból sem igazolt, köztük azért sem, mert nem vették figyelembe a török és a mongol adatokat.

A Kāšy. *san-* szótó összetartozik a magy. *árnyékszék* 'budi, WC' utótagjával, a *szék* szóval, *amelynek* olyan szó szolgált alapul, amely egyfajta mélyedést, gödröt jelentett. Ezzel pedig szorosan összetartozik a víz is. A magyarban a *szejke* 'egy fajta ásványvíz, vizenyős hely, ahol ilyen ásványvíz fakad fel, sötétszürke' jelentésű szó is a rokona.

Az *árnyékszék* tehát valamikor egy tetővel ellátott mélyedés lehetett.

3.85. Kāšy. *tabratmiš nāŋ* 'valami, amit mozgásba hoztak, mozgásba hozott dolog' ~ magy. *teper*, *mi*.

A fenti szókapcsolat szerkezeti felépítése: első tag Kāšy. *tabrat-*: relatív szótó [*< tabra-*: relatív szótó (*< tab-*: abszolút szótó + *-ra*: képző) + *-t*: igeképző (eredete a 'tesz' ige)] + *-miš*: múlt idő jele, második tag: *nāŋ* 'valami, dolog'.

A *tabrat-*: relatív szótó alakváltozata a Kāšy. *tabraš-* 'mozogni' azzal a különbséggel, hogy itt a *-t-*: műveltető ige képzővel szemben *-š-* visszaható ige képző van.

A Kāšy. *tabra-* relatív szótó 'mozgásba jön, elindul' jelentésben értelmezhető. Minthogy a kiindulás helye mindig a forrás, a mag, a tő, ezért természetes, hogy a Kāšy. *tab-* abszolút szótó összetartozik pl. az oszm. *taban* 'talp' szóval, a magy. *tő*, *tőke*, *tönkő*, *töv(e)* szavakkal.

A Kāšy. *tabra-* relatív szótóval rokon a magy. *teper-* 'gyorsan megy'. Szerkezeti felépítése: *tepe-*: abszolút szótó + *-r*: képző. A TESz szerint a magy. *teper* 'földre szorít, teker, csavar, begyűjt, tulajdonába vesz, tapos'. Magyar fejlemény, hangrendi átcsapással keletkezett a *tipor* alapján. (TESz)

A magy. *tipor* 'tapos' hangutánzó eredetű, a *top*, *tapos* stb. szavaknak talán az uráli korig visszamenő családjába tartozik. (TESz)

A magy. *tip-top* igei változata a *tipeg*, *topog*. A TESz szerint a magy. *tipeg* 'apró léptekkel jár', magyar fejlemény. (TESz)

Nem igazolt a magy. *tipor* uráli eredete, ám a szóelemek világosan kötődnek a török szavakhoz. A fenti szavak abszolút szótóvei (Kāšy. *tab-*, oszm. *taban*⁷⁷, magy. *tepe-*) rokonok, a képzők is

⁷⁷ Számos magyar kocsma, söröző neve *taban*, amelynek a jelentése 'talponálló' lehet.

összetartoznak. Az abszolút szótó a 'mag, forrás, tő' jelentésű szóhoz kapcsolódik, hiszen az tud mozgásba lendíteni valamit.

A Kāšy. *tabratmiš nāṅ* szó szerkezet második tagja a *nāṅ* tartalmazhatja a magy. *mi* névmást. Idetartozik az ang. *thing* 'dolog' is.

3.86. Kāšy. *jurkat-* 'felgombolyítani' ~ magy. *gyűr*.

Szerkezeti felépítése: *jurka-*: relatív szótó + *-t-*: képző.

Rokon a csuv. *avra* 'feltekerni, felgombolyítani, felcsavarni', kazak, k. kalp., nog., tuv., hakasz *ora*, ujj. *uru*, tat., bask., üzb. *ura* 'feltekerni, felgombolyítani, felcsavarni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *av-*: abszolút szótó + *-ra*: képző, kazak, k. kalp., nog., tuv., hakasz *o-* + *-ra*, ujj. *u-* + *-ru*, tat., bask., üzb. *u-* + *-ra*.

A szó a görbülést, a tekerést, a csavarást, gombolyítást és a kerek, gömb formát, a hozzá tartozó cselekvést tartalmazza. Ezen a jelentésszálon névszók és igék egyaránt kapcsolódnak hozzá, mert kezdetben igenévszók voltak. Mára külön tárgyalják azokat, amelyekben az igei jelentés önállósodott és azokat, amelyekben a névszói jelentés állandósult. Ily módon rokonok az alábbi szavak, vö.:

csuv. *avānčäk, avārās* 'ferde, hajlott, görbe', oszm. *avryk, avruk* régi 'hajlott, görbe', oszm. *igri*, üzb. *egri*, ujj. *egilgen, egri*, k. kalp. *ijilgen*, tat. *ijelgen*, hakasz *eelgen* 'ferde, hajlott'. < *av* 'hajlítani, fonni', vö.: MK., PK., *ag, eg*, türkm., üzb., tuv., hakasz *eg*, ujj. *eg*, oszm. *ig*, azerb. *ej*, bask. *ej*, k. kalp., kazak, k. kalp., nog., kum., tat. *ij* 'hajlítani, ferdíteni'.⁷⁸ (JEGOROV 1964) < csuv. *avān-*: (< *avā-*: abszolút szótó + *-n*: képző) relatív szótó + *-čäk*: képző, *avārā-*: (< *avā-*: abszolút szótó + *-rā-*: képző) relatív szótó + *-s*: képző, oszm. *av-*: abszolút szótó + *-ryk*: képző, *av-*: abszolút szótó + *-ruk*: képző, oszm. *ig-*: abszolút szótó + *-ri*: képző, üzb. *eg-*: abszolút szótó + *-ri*: képző, ujj. *egil-*: (< *egi-*: abszolút szótó + *-l*: képző) relatív szótó + *-gen*: folyamatos melléknévi igenév képző, *eg-*: abszolút szótó + *-ri*: képző, k. kalp. *ijil-*: (< *iji-*: abszolút szótó + *-l*: képző) relatív szótó + *-gen*: folyamatos melléknévi igenév képző, tat. *ijel-*: (< *ije-*: abszolút szótó + *-l*: képző) relatív szótó + *-gen*: folyamatos melléknévi igenév képző, hakasz *eel-*: (*ee-*: abszolút szótó + *-l*: képző) relatív szótó + *-gen*: folyamatos melléknévi igenév képző.

csuv. *avār* 'a bokroknak vékony, könnyen, enyhén hajló szára, inda'. (JEGOROV 1964) < csuv. *avā-*: abszolút szótó + *-r*: képző.

csuv. *avār* 'örvény, vízforgás, mélység, mély gödör a folyó vagy a tó fenekén', MK., csag., oszm. *egrīm, Zamahš. egrik*, tuv. *eerem*, ojr., nog. *ijirim*, kazak, k. kalp. *iirim*, k. kalp. *irim*, tat. Szib. *irem* 'ua.'. Ld. régi csuv. *avār*; ÓT. *ābir, āvir*, MK., csag. *egir*, üzb. *ugir*, türkm. *ovür*, KB., csag. *āvīr, āvūr*, oszm., PK., Zamahš. *āvūr*, k. kalp. *ujir*, nog. *u'ir*, kazak *ijir* 'fordítani, visszatéríteni, tekerni', tuv. *eer*, 'fordítani, tekerni', *eeren, evril* 'forogni, tekerődni egy helyen', következésképpen *avār* 'valami forog, a víz körforgása', vö.: csag. *āgrik, mansi agyr* 'vízforgás, örvény'. (JEGOROV 1964) < csuv. *avā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, MK., csag., oszm. *eg-* + *-rim*, Zamahš. *eg-* + *-rik*, tuv. *ee-* + *-rem*, ojr., nog. *iji-* + *-rim*, kazak, k. kalp. *ii-* + *-rim*, k. kalp. *i-* + *-rim*, tat. Szib. *i-* + *-rem*, régi csuv. *avā-* + *-r*, ÓT. *ābi-* + *r*, *āvi-* + *-r*, MK., csag. *egi-* + *-r*; üzb. *ugi-* + *-r*, türkm. *ovü-* + *-r*, KB., csag. *āvi-* + *-r*, *āvü-* + *-r*, oszm., PK., Zamahš. *āvü-* + *-r*, k. kalp. *uji-* + *-r*; nog. *u'i-* + *-r*; kazak *ūji-* + *-r*; tuv. *ee-* + *-r*, *ee-* + *-ren*, *evri-*: relatív szótó + *-l*: képző, *avā-* + *-r*, csag. *äg-* + *-rik*, mansi *agy-* + *-r*.

⁷⁸ Idetartozik a magy. *ág, ék, eke* stb. szó.

csuv. *avär* 'örölni', *avärt* 'öröltetni (malomban)'. < 'forog, visszatér'. (JEGOROV 1964) < csuv. *avä-*: abszolút szótó + *-r-*: képző.

A pontosság kedvéért abból kell kiindulni, hogy eleink felfogása szerint akkor, amikor elválík, eltörík valami, ott elhajlás, fordulás is van. Elsőként a víz elhajlása, elágazása, forgása megnevezéséről volt szó. Igaza van Jegorovnak, a forgás és az örölés, a gabona, a mag törése jelentés egyszerre van meg ebben a szóban akár a vízi malomra, akár a szélmalomra gondolunk.

Idetartoznak a következő igék relatív tövei, vö.: csuv. *avärla*, *arla* 'fonni', PK. *ävriil* 'visszatérni', MK. *ekir*, AFT. *ägir*, *äir*, ujj. *egir*, üzb. *jigir*, oszm., türkm. *egir*, azerb. *ejir*, kumük, ojr., nog. *ijir*, kirk. *ijr*, alt., kazak, k.kalp., hakasz *iir*, tat. *erle* 'fonni', Zamahš. *agyršak* 'rokka'. Vö.: üzb. *jig* 'orsó, tengely', *jigir* 'fonni', vö.: mong. *ig*, *ijg* 'orsó, tengely', *igdex*, *ijgdex* 'fonni orsóval'. (JEGOROV 1964) < csuv. *avär-*: relatív szótó + *-la-*: képző, *ar-*: relatív szótó + *-la-*: képző, PK. *ävrii-*: relatív szótó + *-l-*: képző, MK. *ekir*, AFT. *ägir*, *äir*, ujj. *egir*, üzb. *jigir*, oszm., türkm. *egir*, azerb. *ejir*, kumük, ojr., nog. *ijir*, kirk. *ijr*, alt., kazak, k.kalp., hakasz *iir*, tat. *er-*: relatív szótó + *-le-*: képző, Zamahš. *agyr-*: relatív szótó + *-šak-*: képző, üzb. *jig*: abszolút szótó, *jigir*; mong. *ig*, *ijg*: abszolút szótó, *igdex*, *ijgdex*: relatív szótó (< *ig-*: abszolút szótó + *-de-*: igeképző + *-x-*: főnévi igenév képző, *ijg-*: abszolút szótó + *-de-*: ige képző + *-x-*: főnévi igenév képző).

Az alapjelentése a görbeséggel kapcsolatos a következő szavaknak: csuv. *avärla* 'megtölt (fegyvert, puskát)', oszm. *avrula* régi 'felhúzni, felajzani (az íjat)', *avrul* régi 'meghajlítottnak lenni, meggörbítettnek lenni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *avär-*: (*avä-*: abszolút szótó + *-r-*: képző) relatív szótó + *-la-*: képző, oszm. *avru-*: (*av-*: abszolút szótó + *-ru-*: képző) relatív szótó + *-la-*: képző, *avru-* (*av-*: abszolút szótó + *-ru-*: képző) + *-l-*: képző.

A fenti török szavakban nincs szókezdő mássalhangzó, de annak a valamikori meglétét számos más szó is igazolja a magyar okon kívül, vö.: csuv. *šavra*, *šavraška* 'kör', *šavra* 'kerek', azerb. *čevre* 'kör', 'környék', oszm. *juvarlak* 'kerek'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šav-*: abszolút szótó + *-ra-*: képző, *šavra-*: (*šav-*: abszolút szótó + *-ra-*: képző) relatív szótó + *-ška-*: képző, *šav-*: abszolút szótó + *-raka-*: képző, azerb. *čev-*: abszolút szótó + *-re-*: képző, oszm. *juvar-*: (*juva-*: abszolút szótó + *-r-*: képző) relatív szótó + *-lak-*: képző.

A Kāšy. *jurkat-* *jurka-* relatív szótóvének rokonai a magy. *gyűr*, *gyűrke*, *tűr*, *teker*, *tér*, *csavar*, *csűr* szavak és *öröl* relatív töve (*örö-*) stb.

A TESz szerint a magy. *tűr* 'összegöngyöl, összehajtogat, (ruha szélét, ujját) felhajtja'. Ótörök eredetű, vö.: ujj. Kāšy., csag. *tür-* 'hajtogat, teker, felhalmoz', oszm. *dür-* 'felteker, göngyöl', türkm. *düyür-* 'összeteker', tat., bask. *tör-* 'hajtogat, göngyöl', jak. *tüür* (hosszú az *ü*) 'teker', csuv. *těr-* 'csomóba gyűjt (szalmát), összegyűr'. (TESz) < *tü-*: abszolút szótó + *-r-*: képző.

A magy. *tér* 'megy valahová, jön valahová, eredeti irányától elfordulva más irányban halad tovább, másfelé kanyarodik, új szokást, magatartást vesz fel, bűnét, tévelygését megbánva istenhívővé válik, magába száll, lelkiismeret-vizsgálatot tart, visszahárul, visszafizetődik, révületből, kábulatból, önkívületből magára ocsúdik, józanul kezd gondolkodni, (indulat) csillapodik' stb. Vitatott eredetű. Vö.: türk *teğirä* 'körül' (< 'körbe járva'), ujj. *tägrä* 'ua.', oszm. *devir-* 'forog, fordít, megfordul, visszatér', alt. *tēr-* 'kerül, körbe jár', tuv. *dār* 'feltűr, megcsavar', jak. *tier-* 'átfordít, kiforgat', csuv. *tavär* 'feltűr (pl. ruhaujjat), megfordít, visszaad, bosszút áll'. (TESz) < *té-*: abszolút szótó + *-r-*: képző.

A magy. **csűr** 'csavar, forгат'. Magyar fejlemény: a *csűr-csavar* ikerszónak önállósított eleme. (TESz) < *csű-*: abszolút szótó + *-r*: képző.

A magy. **gyürke** ld. 1. **gyűr** 'göngyöl, teker'. Bizonytalan eredetű. (TESz) 2. *gyür, györe, gyüre* 'domb, bucka, karéj, szelet, ld. a kenyér gyürkéje' Ismeretlen eredetű. (TESz) < *gyü-*: abszolút szótó + *-rke*: képző, *gyű-* + *-r*.

A fenti török és magyar szavak világosan összetartoznak, eredetük közös, nincs szükség arra, hogy a magyar szavakat török jövevénynek, vitatott vagy ismeretlen eredetűnek tartsuk. Ezek a szavak rendszert alkotnak hangtani, alaktani és jelentéstani szempontból.

3.87. Kāšy. **jazlat-** 'legeltetni a nyári legelőn' ~ magy. **nyaraltat**.

Szerkezeti felépítése: *jaz-*: relatív szótó 'nyár' + *-la*: denominális verbumképző + *-t*: műveltető igeképző, vö.: magy. *tenni*.

Alakváltozata a Kāšy. **jajlat-** 'eltölteni a nyarat'.

Szerkezeti felépítése: *jaj* 'nyár' + *-la*: igeképző + *-t*: műveltető igeképző.

A Kāšy. **jazlat-** 'legeltetni a nyári legelőn' és a **jajlat-** 'eltölteni a nyarat' úgy függnek össze, hogy az állatoknak a nyári legelőn történő legeltetése egyben az ott töltés időszaka is. Természetes, hogy jelentéstaniilag, szerkezetileg és hangtaniilag is összetartozik a két szó egyrészt egymással, másrészt a magy. **nyaraltat** (< *nyara*: relatív szótó, vö.: magy. *nyár* + *-l*: denominális verbum képző + *-tat*: műveltető igeképző) szóval.

Rokona a magy. **nyár, nyaral** stb. Miután a *nyár* az olvadással, a vízzel, a mocsárral kapcsolatos, ezért mindkét magyar szó, az évszakot és a mocsarat jelentő szó idetartozik.

A TESz szerint a magy. **nyár** 'mocsár, mocsaras hely, nedves, homokos talajt kedvelő igénytelen fák faja, nemzetsége, egyede'. Ősi örökség az uráli korból. Vö.: vog. *hēr* 'mocsár', *hār* 'ua.', zürj. *hur* 'ua.', votj. *hur* 'nyirkos, nedves (fa, gabona), nedvesség, mocsár, posvány', finn *noro* 'nedves völgy, patak', észt *nōru, nōrg* 'vízlefolvás, kis, gyér vízű patak, vízlevezető árok'. (TESz) < *nyá-* + *-r*; vog. *hē-* + *-r*, *hā-* + *-r*; zürj. *hu-* + *-r*, votj. *hu-* + *-r*, finn *no-* + *-ro*, észt *nō-* + *-ru*, *nō-* + *-rg*.

A magy. **nyár** Vitatott eredetű, vö.: 1. *nyár* 'mocsár', 2. vö.: türk *yaz* 'tavasz', csuv. *sur* 'tavasz'. (TESz) < *nyá-* + *-r*; türk *ya-* + *-z*, csuv. *šu-* + *-r*.

Vannak nyelvek, ahol a víz, azaz az élet születése, vagyis a tavasz külön évszak, vannak azonban olyanok, ahol a természeti körülményeknek megfelelően a tavasz és a nyár ugyanaz. A szó széles körben ismert a török nyelvekben, vö.:

csuv. **šur**⁷⁹, *šurkunne* 'tavasz', *šurxi* 'tavaszi', ÓT. *jaz*, azerb., türkm., oszm., gag., tat., bask. *jaz*, kirg. *žaz*, nog. *jazlyk*, ojr. *d'as*, karacs. *džas*, kum. *jaš*, ujj. *etijaz*, hak., tuv., sor *čas*, jak. *saas* 'tavasz', ujj. *jaz*, üzb. *joz*, kazak, k.kalp. *žaz* 'nyár', tat., bask. *jazgy*, türkm. *jazky*, kirg. *žazgy*, üzb. *jozgi* 'tavaszi'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šu-*: abszolút szótó + *-r*: képző, *šu-* + *-r*, *šur-*: relatív szótó + *-xi*: melléknév képző, ÓT. *ja-* + *-z*, azerb., türkm., oszm., gag., tat., bask. *ja-* + *-z*, kirg. *ža-* + *-z*, nog. *jaz-*: relatív szótó + *-lyk*: képző 'valamivel ellátott', ojr. *d'a-* + *-s*, karacs. *dža-* + *-s*, kum. *ja-* + *-š*, ujj. *eti* + *jaz*, hak., tuv., sor *ča-* + *-s*, jak. *saa-* + *-s*, ujj. *ja-* + *-z*, üzb. *jo-* + *-z*, kazak,

⁷⁹ Ld. még csuv. *šurat* 'szülni', *šural* 'születni'.

k.kalp. *ža-* + *-z*, tat., bask. *jaz-*: relatív szótó + *-gy*: melléknév képző, türkm. *jaz-*: relatív szótó + *-ky*: melléknév képző, kirg. *žaz-* + *-gy*, üzb. *joz-* + *-gi*.

A fenti magyar szavak nem lehetnek sem uráli, sem vitatott eredetűek, bár a TESz-ben a hozott adatok idetartoznak. A szócikkek írói hibáztak, mert nem vették figyelembe a török adatokat. A szó családjába tartozik az oszm. *nehir* 'folyó' szó is.

3.88. Kāšy. *jiglat* 'ríkat' ~ magy. *ríkat*, *sírat*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *jigla-*: relatív szótó (*jig-*: abszolút szótó + *-la*: denominális verbunképző) + *-t*: műveltető igeképző.

A *sír*; *ri* igék értelmezésekor abból kell kiindulni, hogy a lényege két jelentés, az egyik a vízfolyás, azaz a könnyezés, a másik pedig a hangadás, az ordítás. Az oka pedig mindkettőnek ugyanaz, a fájdalom, ezért egyaránt a szó családjába tartozik a 'könnyezik, ordít és a fájdalom' jelentésű szó. Megvannak a törökségben és a magyarban is, vö.:

A Kāšy. *jigla-*: relatív szótó rokona az oszm. *ağlamak* [*ağla-*: relatív szótó (< *ağ-*: abszolút szótó + *-la-*: ige képző) + *-mak*: főnévi igenév képző] 'sírní' ige *ağla-*: relatív szótóve, az *ağry* (< *ağ-*: abszolút szótó + *-ry*: képző) 'fájdalom' jelentésű szó.

Tekintettel arra, hogy a *-la*, *-ry* képzők alakváltozatok, idetartozik az *-r* képzős csuv. *jër* 'sír', amely a Kāšy. *jigla-* relatív szótó megfelelője.

Az eredeti szókezdő *t* volt, ennek a fejleménye nemcsak a *j*- és a *0*-, hanem az *m*-, *b*- is, ezért alakváltozatai a csuv. *makār* 'hangosan sírní, ordítani', stb. MK. *bagyr* 'panaszosan sírní, ordítani', kirg., k.kalp., nog. *bakyr* 'jajgatni, ordítani', bask., tat. *bakyr*; üzb. *bukir*; oszm. *bagyr* 'ordítani, hangosan kiabálni', jak. *magyraa* 'sírní'. Hangutánzó szó. (JEGOROV 1964) < csuv. *makā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, MK. *bagy-* + *-r*; kirg., k.kalp., nog. *baky-* + *-r*; bask., tat. *baky-* + *-r*; üzb. *buki-* + *-r*; oszm. *bagy-* + *-r*; jak. *magy-* + *-raa*.

Ugyancsak az eredeti szókezdő *t* fejleménye az *s*- (*š*-), amely megvan a magy. *sír* igében. A szó végén a fent említett *-r* képzőt tartalmazza. A TESz szerint a magy. *sír* '(ember fájdalom, düh, egyéb érzelmi megrázkódtatás hatására) (panaszos hangot adva) könnyezik, (állat) elnyújtott, panaszos hangot ad, kesereg, panaszkodik, víz, nedves fa, más anyag) síráshoz, nyöszörgéshez hasonló hangot ad'. Hangutánzó eredetű. (TESz) < *sí-*: abszolút szótó + *-r*: képző.

Idetartozik a magy. *ri*, amelynek az alakváltozatai nagyon tanulságosak, vö.: *riw-*, *rín-*, *ríj-*, *ril-*, *riu-*, *rív-*, *rivu-* 'bögg, ordít, üvölt', nyüszít, nyöszörög'. Hangutánzó eredetű. (TESz) < magy. *ri-*: abszolút szótó, *ri-*: abszolút szótó + *-w-*: képző, *ri-* + *n-*, *ri-* + *-j-*, *ri-* + *-l-*, *ri-* + *-u-*, *ri-* + *-v-*, *ri-* + *-vu-*.

A képzők egyik része elvileg lehetne *-k*- fejleménye, azonban az *-n*, *-l* biztosan *-t*-ből keletkezett. Ez azt is jelenti, hogy a magy. *ri* a *ríkat* szó *rika-* tövével összetartozik, ám a *-k*- előtt biztosan volt egy *-t*- illetőleg egy *-t*- eredetű mássalhangzó. A nyomát őrzi a *ríkat* hosszú *-i-* magánhangzója. Mindezt igazolják a földrajzi névi adatok és a közszók.

A 'folyik' jelentést őrzi az or. *teč'* 'folyní' < *tekti* (< *tek-* + *-ti*: főnévi igenév képző) *tek-* töve s a víz hangjához kötődő hangot tartalmazza az or. *reč'* 'beszéd' [< *rekti (< *rek-*: szótó + *-ti*: főnévi igenév képző) 'beszélni'] (SIS) *rek-* töve.

Hozzáteesszük, hogy a víznevekben nemcsak a 'folyik' és a hangutánzó jelentést kell látnunk, hanem olykor mint mellékfolyóhoz kötődhet az or. *ruka* 'kéz' jelentésű szó is. Lényeges, hogy a magyarban megvan a *rikat rika-* töve hangutánzó szavakban is, vö.: magy. *rikácsol*.

A földrajzi nevek közül megemlíjtük az alábbiakat, ahol előfordul, hogy a *reka* 'folyó' jelentésű szó az összetett név utótagja. Vö.:

Eräüke f. TB.175.: bask. *Eräüke* or. **R'auke** Ask., az or. T'ul'guz mellékfolyója.

< bask. *Eräüke* < *E* + *räüke*,

or. *R'auke* ← 1. bask. *Eräüke* < *E*
+ *räüke*.

2. nem or. *Räüke*.

Ureka vüd f. GMA: mari *Ureka vüd* or. *Ureka* Not., az or. Šukšan jobb oldali mellékfolyója.

< mari *Ureka* < *U*

+ *reka* ← vö.: or. *reka* 'folyó'

+ *vüd* ← mari *vüt*, *vüd* 'víz'.

or. *Ureka* ← mari *Ureka*.

Rä f. TB.123.: bask. *Rä* or. R'a Jerm., az or. Ik jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Rä* < *Rä*

or. *R'a* ← bask. *Rä*.

Ru vüd f. GMA: mari *Ru vüd* or. *Rugutka* Me., patak, az or. M(alaja) Kokšaga jobb oldali mellékfolyója.

< mari *Ru*

+ *vüd* ← mari *vüd* 'víz'.

or. *Rugutka* ← nem or. *Rugutka*

Mosaravüd f. GMA: mari *Mosaravüd* / *Mosarinka* or. *Masarinka* M-T., az or. Uržumka jobb oldali mellékfolyója.

< mari *Mosaravüd* < *Mosara* < *Mosa*

+ *ra*

+ *vüd* ← mari *vüd* 'víz',

Mosarinka < *Mosa* ← ko. *mos* 'forrás'

+ *rinka*.

or. *Masarinka* ← mari *Mosarinka*.

Söröldäüek f. TB.130.: bask. *Söröldäüek* or. *Surul'dauk* Burz., az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója. < bask. *Söröldäüek* < *Söröl*

+ *däüek*,

or. *Surul'dauk* ← nem or. *Süröldäüek*.

A baskír *däüek* elemnek az előzménye **däwek* < **dädek* < **dädek* < **tädek* < **tätek*. A szókezdő *r-* (*t* > *d* > *δ* > *r*), illetőleg az *n-* valamint az *s-* összefüggnek, a *t*-nek más-más irányú fejleményei. Az orosz *R'auke* átvétel, amelynek rokona az orosz *reka* 'folyó', *ruká* 'kéz' és a magyar *ri*, a *rikat* (*rika* + *-t*⁸⁰: képző) szónak a *rika-*, a *rikácsol* szónak a *riká-* töve. A bask. és or.

⁸⁰ Megjegyezzük, hogy nem az *-at* a műveltető képző, hanem csak a *t-*, amely a *tesz* ige kezdő mássalhangzóját őrzi.

Sauka előzménye *Säüike lehetett, rokona a magy. *suka* 'nőstény állat' szó. Az *n-* kezdetűek a magy. *nyék*-hez, de a *nyálka*, *nyalka* szóhoz is kötődnek. Ez utóbbi a *nyúruga* szóval is rokon a vékony, hosszú jelentés kapcsán, vö.: szam. *n'uxča* (*n'ux* + *-ča*) első eleme.

z orosz *R'auke* átvétel, amelynek rokona az orosz *reka* 'folyó', *ruká* 'kéz' és a magyar *ri*, a *rikat* (*rika-* + *-t⁸¹*: képző) szónak a *rika-*, a *rikácsol* szónak a *riká-* töve.

A párhuzamos adatok olyan alakváltozatokat őriznek, amelyek segítik a *rV* értelmezését, vö.: *ra*, *rinka*. Rokonuk az orosz *reka* 'folyó' szó, de az ang. *river* 'folyó' *rive-* töve is. Az önálló szavakat a képzőktől az adatok összehasonlító vizsgálatai során elkülöníthetjük.

A Kášy. *jig-* szótó összetartozik a magy. *jég*, *jó* (folyó), ko. *ju*, *jug* 'ua.', man. *ja*, *jag* 'ua.', magy. *ri*, or. *reká* 'folyó' szavakkal. A magy. *rikat* (< *rika-*: + *-t*: műveltető képző) töve alakváltozata a magy. *ri* 'sír' igének és az or. *reka* 'folyó' főnévnek. Eredetileg igenévszó volt, korábbi hangalakot őriz az or. *tek-*, az or. *teč'* 'folyjni' (< *tekti* < *tek-* 'folyik, áramlik' + *-ti*: főnévi igenév képző).

Idetartozik a *jag-* töve a csag. ***jagdurmak*** 'önteni, ömlesztetni, hullatni'. < csag. *jag-*: abszolút szótó + *-dur*: igeképző + *-mak*: főnévi igenév képző igének.

A csag. *jag-* abszolút szótó összetartozik a magy. *jó* 'folyó' szóval, amelynek kiterjedt rokonsága van és nem lehet uráli vagy finnugor eredetű a magyar szó. A magyar *jó* megvan a Kárpát-medencében és a megfelelői a Volga-Urál vidékén a földrajzi nevekben, vö.:

Jagvajšur f. Ašm.:-, NAP.:-, Ar.:-, Vax.: ud. *Jagvajšur* or. *Jagvajka* Šark., az or. *Itinka* jobb oldali mellékfolyója.

< ud. *Jagvajšur* < *Jagvaj* < *Jag* ← han., man. *ja* 'folyó'
+ *vaj* ← ud. *vaj* 'mellékfolyó, patak'
+ *šur* ← ud. *šur* 'folyó'.

or. *Jagvajka* ← nem or. *Jagvajka* < *Jag*
+ *vajka*,

or. *Itinka* ← nem or. *Itinka* < *I*
+ *tinka* < *ti* + *-nka*

Pašur f. Ašm.:-, NAP.:-, Ar.:-, Vax.: or. *Pašur* Šark., a ***Šegjanka*** jobb oldali mellékfolyója.

< or. *Pašur* ← nem or. *Pašur* < *Pa*
+ *šur* ← ud. *šur* 'folyó',

or. *Šegjanka* < *Šeg*
+ *janka* ← *ja*
+ *-nka*

A *janka* eredetibb alakja a *jatka*, vö.:

Jatka ju f. SW.310a.: ko. *Jatka-ju* or. *V'atka* folyó.

< ko. *Jatka* < *Ja*
+ *tka*
+ *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *V'atka* ← nem or. *Vetke.

A tő pedig a *rika-*.

⁸¹ Megjegyezzük, hogy nem az *-at* a műveltető képző, hanem csak a *t-*, amely a *tesz* ige kezdő mássalhangzóját őrzi. A tő pedig a *rika-*.

Jänkă h. Ašm.V.75.: csuv. *Jänkă*, falu neve, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Jänkă* < *Junkă* ← nyeny. *junko* ‘patak’

Junkă h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Junkă* or. *Junga* ← *Bol'sije i Malyje Čuvaki + Largoty + Jablon'a* M., csuvas falu, Ar.:-.
< csuv. *Junkă* ← nyeny. *junko* ‘patak’

or. *Junga* ← csuv. *Junkă* < *Ju*
+ *-nkă*.

Bol'sije ← or. *bol'sije* ‘nagy’
+ *i* ‘és’
+ *Malyje* ← or. *malyje* ‘kicsi, kis’
+ *Čuvaki* ← nem or. *Čuvaki*
Largoty < *Largo*
+ *ty*
Jablon'a ← or. *jablon'a* ‘almáskert’

Janki d. Ašm.IV.195.: csuv. *Janki*, hely neve (*tāvajkki*), NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Janki* < *Ja*
+ *-nki*

Jaku pyr' f. Ašm.IV.167: csuv. *Jaku-pyr'* Jau., patak neve, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Jaku* ← permi *jok* ‘folyó’
+ *pyr'* ← csuv. *pyr* ‘torkolat’.

Jěkkel h. Ašm.V.27.: csuv. *Jěkkel* or. **Jekovo** Tet.u., falu neve, helyesebb ejtés a **Jukjel**, NAP:-, Ar.:-.
Ar.:-.
< csuv. *Jěkkel* < *Jěkk* ← permi *jok* ‘folyó’
+ *el* < *jel* ← csuv. *jal* ‘falú’,

or. *Jekovo* ← nem or. *Jek*
+ or. *-ov*: birtokos melléknév képző
+ or. *-o*,

csuv. *Jukjel* < *Juk*
+ *jel..*

A jV_k, jV_kV típusú nevek önállóan, két vagy három tagú nevekben első tagként, összetett szóból álló nevekben pedig előtagként fordulnak elő. Közvetlen kapcsolatban a finn *joke*, sham.jur. *jōkkă* továbbá a hanti, mansi *jā*, komi *ju* valamint a magyar *jó* ‘folyó’ közszókkal van. Ez utóbbiak már a jV_k forma fejleményei.

Jatkil f. TB.196.: bask. *Jatkil* or. *Jatkil* Belor., az or. Maratbaj bal oldali mellékfolyója.
< bask. *Jatkil* < *Jat* < *Ja*

+ *-t*
+ *kil* ← vö.: man. *kel* ‘mocsár’.
or. *Jatkil* ← bask. *Jatkil*

A *jatka* fejleménye a *jat*, *jata* stb. *-k-* nélküli forma is. A csuv. *Jata*, *Jyt*, *Jytă*, bask. *Jete*, *Jat* formák patak, árok, mellékfolyó nevében szerepelnek. Közeli rokonuk a magy. *jó* ‘folyó’ szónak.

Egy korábbi *Jatak* (< *Ja-* + *-tak*) második eleme a képző a szótóvel együtt további változásokon ment keresztül: Vö.: *Jatak* > 1. *Jatay* > *Jataw* > *Jatau* > *Jata* > *Jat*, 2. *Jotok* > **Joðok* > **Jowok* > **Jook* > *Jok* > *Joy* > *Jow* > *Jou* > 1. magy. *jó* 'folyó' 2. ko. *Ju* 'folyó'. A fenti földrajzi nevekben 'víz' jelentése is lehet, vö.: csuv. *Jatri var* 'vizes árok'.

A csag. *jag-* szótó megvan az 'eső' jelentésű szavakban, vö.: csuv. *šumär* 'eső', MK., oszm. *jagmur*, Zamahš. *jamgur*, ujj., csag. *jamgur*, üzb. *jomgir*, tat. *jaŋgyr*, bask. *jamgyr*, nog. *jamgyr*, kirg., k.kalp. *žamgyr*, kazak *žandyr*, kum. *jangur*, karacs. *džangur*, alt., ojr. *d'anmyr*, hak. *naŋmyr*, jak. *samyryr* 'eső'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šumä-*: abszolút szótó + *-r*: képző, MK., oszm. *jag-* + *-mur*, Zamahš. *jamgu-* + *-r*, ujj., csag. *jamgu-* + *-r*, üzb. *jomgi-* + *-r*, tat. *jaŋgy-* + *r*, bask. *jamgy-* + *-r*, nog. *jamgy-* + *-r*, kirg., k.kalp. *žamgy-* + *-r*, kazak *žan-* + *-dyr*, kum. *jangu-* + *-r*, karacs. *džangu-* + *-r*, alt., ojr. *d'an-* + *-myr*, hak. *naŋ-* + *-myr*, jak. *samyry-* + *-r*.

A szótóvek egyik részében a nazális tűnt el (vö.: csag. *jag-*), a másik részében a zárhang (vö.: csuv. *šumär* 'eső'), a harmadik részében pedig megmaradt mind a nazális, mind a zárhang (vö.: Zamahš. *jamgur*).

A fenti 'eső' jelentésű török szavaknak rokona a magy. *szemereg*, alakváltozata a *csepereg*, amely eredetileg nomen-verbum lehetett s a magyarban az igei jelentés használatos. Megjegyezzük, hogy az abszolút szótó valójában relatív, mert tovább bontható abszolút szótóra és képzőre. A szótóvek rokonok a magy. *jó*, *víz*, *szem* szavakkal. (CZEGLÉDI 2013. Gyökrendszer)

Rokon a csag. *jagin dur* 'esőre áll az idő, esős idő van'. < csag. *jagin* (< csag. *jagi-*: abszolút szótó + *-n*: képző) + *dur* 'áll'.

Az abszolút szótó rokona a magy. *jó* 'folyó' szó. Összetartozik velük a csuv. *šumär* 'eső' és nyelvi párhuzamai. Ld. csag. *jagdurmak* 'önteni, ömlesztetni, hullatni'. < csag. *jag-*: abszolút szótó.

3.89. Kāšy. *juklat-* 'tollazattal ellátni' ~ magy. *tok*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *jukla-*: relatív szótó (< *juk-*: abszolút szótó + *-la*: ige képző) + *-t*: ige képző, ld. magy. *tesz*.

Az abszolút szótó 'toll' jelentésű és megvan a többi török nyelvben is a megfelelője, vö.:

csuv. *těk* 'madártoll, háziállatok szőre, szőr a testen', Zamahš., ojr., hakasz *tūk* 'szőr', kirg., kazak *tūk* 'szőr a testen, sörte', ujj. *tūk* 'pehely', oszm. *tijj* 'szőr, pehely, pihe, hajsza', üzb. *tuk* 'haj, pihe', jak. *tüü* 'pihe', tuv. *dük* 'szőr', tuv., hakasz *čüg* 'toll'. (JEGOROV 1964)

Kötődik hozzájuk a csuv. *šäm* 'szőr', MK., türkm., oszm. *jün*, bask. *jök*, tat. *jon*, kirg., kazak, k.kalp. *žün*, ujj. *žun*, üzb. *žun*, *jung*, azerb., nog., kumük *jun*, Zamahš., csag. *jüing*, jak. *suŋ* 'szőr', alt. *d'um*, *d'ym* 'toll'. (JEGOROV 1964)

Ezek az adatok azt is jelzik, hogy a végső *-k* előtt *-t-* eredetű mássalhangzó is használatos.

Rokonuk a magy. *tok*, *tű*, *pihe*. A magy. *tok* 'burok, tartó, lószerszám, termés védőburka, madár testén levő szaruképződmény, amelyből a toll kifejlődik, ablaknak, ajtónak falba erősített tartója, a finom kerámiák égetésekor használt tűzálló edény' a TESz szerint ismeretlen eredetű. A magy. *pihe* ld. *pehely* 'finom, puha szőrzet, bolyhosság, pernye, finom apró, puha toll'. Hangutánzó eredetű szócsalád. (TESz)

A szócikk írója nem ismerte fel a török nyelvi kapcsolatokat. Idetartozik a magy. *tű* (ld. *tüvecske*,

tí, tüj, tüjj) 'valahová fölerősíthető, rászűrhető díszítés, ruhadarab részeinek összeerősítésére alkalmazott eszköz, varrásra, kézimunkázásra szolgáló vékony, hegyes eszköz, szerszám túszerű alkatrésze, növények szűrős, tű alakú levélkéje, növény tüskéje stb.'. Származékszó, az elavult *tövik* igének főnevesült folyamatos melléknévi igeneve. (TESz)

A magy. *tüjj* alakváltozatban az egyik *-j-* az eredeti *-t-* fejleménye, a másik pedig a *-k-* zárhangé. A magy. *tövik* alakban a *-v-* a *-t-* fejleménye.

Az alakváltozatok valóban arra utalnak, hogy **tüvek*, **tövik* változat is használatos lehetett. Ennek azonban a szerkezeti felépítése: *tü-* + *-vek*, *tö-* + *-vik*. semmi köze nincs a folyamatos melléknévi igenévhez.⁸²

Idetartozik az or *igolka* 'tű' töve (< *igo-* + *-lka*).

3.90. Kāšy. *siṅāk* 'legyet', Kāšy. *siṅak* 'szunyogok' ~ magy. *szúnyog*.

Szerkezeti felépítése: *si-*: abszolút szótó + *-ṅāk*: képző, *si-* + *-ṅak*.

El kell dönteni, hogy a végső *-k* a tárgyeset ragja-e vagy a szótóhoz tartozik. Kérdés, miért használja a többes számot az orosz fordító, mert elvileg így nézne ki az E. szám Alany eset formája (vö.: Kāšy. *siṅāk*, Kāšy. *siṅak*). A csuvasban 'légy' jelentése ismert, vö.: csuv. *šāna* 'légy', MK. *sānāk* 'légy, szúnyog', Zamahš. *singek*, csag. *siṅek*, oszm., gag., türkm. *sinek* 'légy', üzb. *sunā*, kirg., kazak, k.kalp. *sono*, s. ujj. *sona* 'lódarázs, bögöly', nog. *sona* 'darázs', mong. *sono* 'bögöly'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šā-*: abszolút szótó + *-na*: képző, MK. *sā-* + *-nāk*, Zamahš. *si-* + *-ngēk*, csag. *si-* + *-ṅek*, oszm., gag., türkm. *si-* + *-nek*, üzb. *su-* + *-na*, kirg., kazak, k.kalp. *so-* + *-no*, s. ujj. *so-* + *-na*, nog. *so-* + *-na*, mong. *so-* + *-no*.

Rokonuk a magy. *szúnyog* 'apró, karcsú, hártvány szárnyú rovar, nőténye vérszívó, szitakötő'. Valószínűleg ótörök eredetű, vö.: Kasg. *singäk* (a városi lakóknál) 'légy', (a nomádoknál) 'szúnyog', csag. *singäk* 'légy', oszm., türkm. gag. *sinek* 'szúnyog', hak. *sēk* 'légy', csuv. *šāna* 'légy', mong. *šimayul*, *šimuyul* 'légy, szúnyog'. (TESz) < Kasg. *si-* + *-ngäk*, csag. *si-* + *-ngäk*, oszm., türkm. gag. *si-* + *-nek*, hak. *sē-* + *-k*, csuv. *šā-* + *-na*, mong. *šimayu-* + *-l*, *šimuyu-* + *-l*.

A rovar a szívó, szűrő tüskéjéről (vö.: magy. *szeg*) kaphatta az elnevezést, ennek pedig az alapja olyan hangutánzó szó lehetett, amely a magyarban a *zeng*, *zengő* szóval rokon. A magyar szó eredetét tekintve a szkítákhoz és a hunokhoz vezet, nem igazolt a törökből való kölcsönzés.

3.91. Kāšy. *julrit-* 'meggyújtani' ~ magy. *gyúl*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *julri-*: relatív szótó [< *jul-*: relatív szótó (< *ju-*: abszolút szótó + *-l-*: képző) + *-ri*: képző] + *-t*: képző.

Az első relatív szótó (*jul-*) csuvas megfelelője a *šut-* 'meggyújt (fényt, gyertyát, lámpát)', csuv. *šutā* 'fény, világos'. Idetartozik a csuv. *šulām* 'láng', MK., türkm., nog., kumük *jalyn*, csag. *jalīn*, ujj. *jalkun*, üzb. *jolkin*, ojr. *d'alkin*, azerb. *alov*, kirg., kazak, k.kalp. *žalyn*, hak. *čalyn*, bask., tat. *jalkyn* 'láng', oszm. *jalyn* 'láng, fény, villám'. < csuv. *šul-* (vö.: MK. *jal*, alt., ojr. *d'al* 'égni, lángolni, fényleni', csuv. *jal*, *jall* 'váratlan energia fényének tükröződése, felvillanása'. (JEGFOROV 1964) < csuv. *šu-*: abszolút szótó + *-t-*: igeképző, csuv. *šu-*: abszolút szótó + *-tā*: névszóképző, csuv. *šu-*: abszolút szótó + *-lām*: képző, MK., türkm., nog., kumük *ja-* + *-lyn*, csag. *ja-* + *-lin*, ujj. *ja-* + *-lkun*, üzb. *jo-* + *-lkin*, ojr. *d'a-* + *-lkin*, azerb. *a-* + *-lov*, kirg., kazak, k.kalp. *ža-* + *-lyn*, hak. *ča-* +

⁸² Ld. CZEGLÉDI Gyökrendszer.

-lyn, bask., tat. *ja-* + *-lkyn*, oszm. *ja-* + *-lyn*, csuv. *śu-* + *-l-*, MK. *ja-* + *-l*, alt., ojr. *d'a-* + *-l*, csuv. *ja-* + *l*, *jal-* + *-l*.

Idetartozik a csuv. *śulu* 'tüzesen', oszm. *čalyn* 'tüzesen, szikra' < *śul* (vö.: MK. *jal*) 'égni' (JEGOROV 1964) < csuv. *śu-*: abszolút szótó + *-lu-*: képző.

Az első relatív szótövet tartalmazza a csuv. *śältär* 'csillag' 'fény', ÓT., üzb., kum. *julduz*, ujj. *jolduz*, *žultuz*, azerb. *ulduz*, türkm., oszm., gag. *jylđyz*, tat. *joldyz*, bask. *jondož*, kirg., *žyldyz*, kazak, k.kalp. *žuldyz*, nog. *juldyz*, ojr. *d'yldyz*, karacs., balk. *džulduz*, tuv. *syldys*, jak. *sulus*, hak. *čyltys* 'csillag'. < MK., óujg. *jal*, ojr. *d'al* 'lángolni, égni, fényleni, csillogni'. KB. *jula* 'fáklya, mécses', csuv. *jalkāš* 'fényesen égni', csuv. *jältär* 'fényes fény, villanás tükröződése'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śäl-*: relatív szótó (< *śā-*: abszolút szótó + *-l-*: képző) + *-tär*: relatív szótó (<), ÓT., üzb., kum. *jul-* + *-duz*, ujj. *jol-* + *-duz*, *žul-* + *-tuz*, azerb. *ul-* + *-duz*, türkm., oszm., gag. *jyl-* + *-dyz*, tat. *jol-* + *-dyz*, bask. *jon-* + *-dož*, kirg., *žyl-* + *-dyz*, kazak, k.kalp. *žul-* + *-dyz*, nog. *jul-* + *-dyz*, ojr. *d'yl-* + *-dyz*, karacs., balk. *džul-* + *-duz*, tuv. *syl-* + *-dys*, jak. *su-* + *-lus* / *sul-* + *-us*, hak. *čyl-* + *-tys*.

A csuv. *śältär* és társai azt is tartalmazzák, hogy a csillag maga nem fényforrás, hanem mástól kapja a fényt. Szó szerinti jelentése 'fénytükör'. Az előtag a magy. *gyúl-* igével, a csillag *csil-* tövével tartozik össze⁸³, az utótag pedig a magy. *tükör* szóval.

Az első relatív szótó hangtani alakváltozata a csuv. *śun* 'égni', csuv. *śuntar* 'égetni' *śun-* töve, *śunāk* 'égő', ujj., azerb., türkm., oszm., nog., kumük, tat., bask. *jan*, üzb. *jon*, kirg., kazak, k.kalp. *žan*, karacs. *džan*, tuv. *šon* 'égni', ujj. *jandur*, üzb. *jondir*, tat., bask., oszm., nog. *jandyr* 'égni', azerb. *janyg* 'égés', tat., bask. *janyk* 'égés'. < *śu, *ja*. (JEGOROV 1964) < *śu-*: abszolút szótó + *-n*: képző, csuv. *śun-*: relatív szótó + *-tar*: képző, *śu-*: abszolút szótó + *-nāk*: képző, ujj., azerb., türkm., oszm., nog., kumük, tat., bask. *ja-*: abszolút szótó + *-n*: képző, üzb. *jo-*: abszolút szótó + *-n*: képző, kirg., kazak, k.kalp. *ža-*: abszolút szótó + *-n*: képző, karacs. *dža-*: abszolút szótó + *-n*: képző, tuv. *šo-*: abszolút szótó + *-n*: képző, ujj. *jan-*: relatív szótó + *-dur*: képző, üzb. *jon-*: relatív szótó + *-dir*: képző, tat., bask., oszm., nog. *jan-*: relatív szótó + *-dyr*: képző, azerb. *ja-*: abszolút szótó + *-nyg*: képző, tat., bask. *ja-*: abszolút szótó + *-nyk*: képző.

Összetartozik vele nemcsak az ang. *sun* 'nap', hanem az or. *svet* 'fény, világosság' szó is.

A csag. *jakilmak* 'meggyúlni, égni' (< csag. *jakil-*: relatív szótó (< csag. *jakī-*: abszolút szótó + *-l-*: képző) + *-mak*: főnévi igenév képző első relatív szótóve a csag. *jakil-* azért is értékes, mert egyrészt rokona a Kāšy. *jul-* első relatív szótónek, másrészt igazolja a magy. *gyúl* magánhangzó hosszúságát.

A TESz szerint a magy. *gyúl* a TESz-ben a *gyújt* címszónál található, vö. magy. *gyújt* 'égésre gerjeszt'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *gyú-*: abszolút szótó + *-l-*: képző. A magy. *gyúl*, *gyúlik* 'önmagát gerjeszti égésre'. Az *-l* és a *-lik* ige képzők egymásnak alakváltozatai. Összetartoznak velük a következő képzők: csuv., ujj., azerb., türkm., oszm., nog., kum., tat., bask., üzb., kirg., kazak, k.kalp., karacs., tuv. *-n*, azerb. *-nyg*, tat., bask. *-nyk*.

Idetartozik a *csil-* relatív szótó, vö.: magy. *csillag* 'este látható égítést'⁸⁴ Származékszó. Alapszava ugyanaz, mint a *csillog*, *csillan* igéké. (TESz) < *csil-*: relatív szótó + *-lag*: képző, *csil-* + *-log*, *csil-* + *-lan*.

⁸³ Eredetileg nómen verbum volt.

⁸⁴ Amit a nap gerjeszt világításra.

A szócsaládba tartozik a magy. **ég** is. A TESz szerint '(tűzbe került tárgy, vagy tüzet fogott tárgy, világítóeszköz) lángol, parázslik, világít, tűzben megsemmisül, égési sebeket szenved, lelkesedésből, vágytól izgalomban van, (érzés) fokozott elevenséggel ég valakiben, éget, forróságot vagy forróságérzéshez hasonló sajgást, csípő fájdalmat érez'. Valószínűleg ősi örökség a finnugor korból, vö.: osztj. *iänleltä* 'tűzön pürköl (íjkészítéskor kemény fenyőfát), zürj. *yí, yń-bi* 'láng', *yńalny* 'lángol', cser. *eŋ* 'tűz'. (TESz)

Rokona a magy. **láng**, amely a formát és a tüzet egyszerre tartalmazza. A szó a TESz szerint 'égési folyamatot kísérő, tűznyelvek formájában mutatkozó jelenség, heves indulat, valaminek a színe-java, alkohol'. Vitatott eredetű, 1. Hanguvánzó, m hangfestő eredetű. 2. Ősi hangfestő szó a finnugor korból, vö.: zürj. jazvai *lum* 'parázs', votj. *lumit* 'meleg, lanyha, langyos (szél)', cser. *lomáž* 'hamu'. (TESz)

A magy. **láng** szónak valóban alakváltozata a magy. **lobog**, a *lobban lob-* töve stb.

Meg kell jegyeznünk, hogy a magy. **ég** igével az or. **žigat** 'égni, gyújtani' (< *žiga-* + *-t'*: főnévi igenév képző) *žiga-* és az or. **žeč'** 'égni, gyújtani' (< **žek-* + *-ti*: főnévi igenév képző) *žek-* töve rokon. A szlávban átvételről van szó. Lényeges, hogy a magy. **ég-** igével szemben az orosz megőrizte a szókezdő mássalhangzót, amely eredeti *t-* fejleménye, vö.: magy. *tűz*.

Ismét azzal az esettel állunk szemben, amikor az adatok arra utalnak, hogy az abszolút szótőnek tűnő **ég** szó a nyelvi párhuzamai alapján valójában már képzett alak fejleménye. Vö.: csuv. *šu-*: abszolút szótő + *-n*: képző, ujj., azerb., türkm., oszm., nog., kum., tat., bask. *ja-* + *-n*, üzb. *jo-* + *-n*, kirg., kazak, k.kalp. *ža-* + *-n*, karacs. *dža-* + *-n*, tuv. *šo-* + *-n*, azerb. *ja-* + *-nyg*, tat., bask. *ja-* + *-nyk*.

A teljesebb alak CVCVC volt mint nomen-verbum s idővel különvált az igei és a névszói jelentés. Így fordulhat elő, hogy a *-IVk*, *-nVk* lehet névszóképző és igei képző is.

3.92. Kāšy. **tarī** 'bőr, bőrt' ~ magy. **bőr**.

Idetartozik a Kāšy. **tarīka** 'bőrbe'.

Szerkezeti felépítése: 1. Kāšy. *ta-*: abszolút szótő + *-rī*: képző, 2. *tar-*: relatív szótő (< *ta-*: abszolút szótő + *-r*: képző) + *ī*: Tárgyeset ragja.

A Kāšy. **tar** rokona a csuv. **tir** 'írha, bőr', ÓT. *tāri*, Zanahš., üzb., kirg., kazak, nog. *teri*, ujj. *tere*, azerb. *deri*, oszm., gag., türkm. *deri*, ojr. *tere*, bask., tat. *tire* 'írha, bőr'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tī-*: abszolút szótő + *-r*: képző, ÓT. *tā-* + *-ri*, Zanahš., üzb., kirg., kazak, nog. *te-* + *-ri*, ujj. *te-* + *-re*, azerb. *de-* + *-ri*, oszm., gag., türkm. *de-* + *-ri*, ojr. *te-* + *-re*, bask., tat. *tī-* + *-re*.

A Kāšy. **tar** alakváltozata a magy. **bőr** 'kidolgozott állatbőr, eleven bőr, termés védőburka, hártya, pille'. A TESz szerint valószínűleg ősi örökség az uráli korból, vö.: osztj. *per* 'vöröses hámréteg a nyírhéj belső felén', szam. jur. *pīr'* 'a nyírkéreg vöröses belső kérge', a bendő nyálkahártyája, kenyérhéj'. (TESz) < magy. *bő-*: abszolút szótő + *-r*: képző, osztj. *pe-* + *-r*, szam. jur. *pī-* + *-r*: A magyar szó uráli eredete nem igazolt, sőt a hozott adatok is csak akkor tartoznak ide, ha nem a magy. *pir* (ld. *pörköl*, *piros*) és társaival rokon.

A magy. **bőr** teljesebb formája a magy. **burok** 'valamit körülvevő, valaminek a felületét beborító réteg, magzatburok, sűrű lomb'. Származékszó, alapszava a *borít*, *borul* szócsalád töve, képzője *-k*

deverbális nőmenképző. (TESz) < *bu-*: abszolút szótó + *-rok*: képző. A szócikk írójának megállapítása nem igazolt.

A magy. *borít* 'burkol, takar, feldönt, kiönt, ellep, elmerít, valamilyen állapotba hoz, pázrik'. Valószínűleg ótörök eredetű szócsalád, vö.: CC. *bur-*, *burar-* 'fordít, csavar', oszm. *bur-* 'befordít', *bur-*, *buru-*, *bür-*, *bürü-* 'beburkol, befed, elsötétít', jak. *bürüi-* 'befed', vö.: Kāšy. *bürün-* 'beburkolódzik', azerb. *burunduk* 'kendő', mong. *büri-*, burj. *bürxä-*, kalm. *bürkü-* 'befed'. (TESz) < magy. *borí-*: relatív szótó + *-t*: képző, CC. *bu-*: abszolút szótó + *-r*: képző, *bur-*: relatív szótó + *-r*: képző, oszm. *bu-*: abszolút szótó + *-r*: képző, *bu-* + *-r-*, *bu-* + *-ru-*, *bü-* + *-r-*, *bü-* + *-rü-*, jak. *bü-* + *-rüi-*, Kāšy. *bü-* + *-rün-*, azerb. *burun-*: (< *bu-*: abszolút szótó + *-run*: képző) relatív szótó + *-duk*: képző, mong. *bü-* + *-ri-*, burj. *bü-* + *-rxä-*, kalm. *bü-* + *-rkü*.

A Kāšy. *tar* és megfelelőinek rokona a magy. *irha*, amely a TESz szerint 'timsóval, később zsiradékkal cserzett fehér vagy sárga színű, bársonyos felületű, puha bőrfajta, lovaglónadrág, a prémes állat bőre, az ember bőre, a fejlettebb gerinctelenek és a gerincesek bőrének kötőszöveti rétege, egy fajta szörmés báránybőr, egy fajta szörmés báránybőrből készült bunda'. Német eredetű, esetleg szláv közvetítéssel is, vö.: kfn. *irch*, *irh*, *ërch* 'timsós cserzésű fehér bőrfajta, főleg zerge, szarvas vagy őz bőréből', baj. osztr. *irch* 'ua.', szász E. *irix* 'ua.', ld. még szb-hv. *ira* 'kikészített juhbőr', *irha* 'ua.', szln. *irh* 'timsós vagy zsiradékos cserzésű, puha bőrfajta', *irha* 'ua.', cseh *jircha* 'timsós cserzésű puha bőrfajta', szlk. *ircha* 'puha bőrfajta, az állati bőr alsó rétege', le. *ircha* 'zsiradékkal cserzett, puha bőrfajta'. Végső forrása a lat. *hircus* 'kecskebak'. (TESz) < magy. *i-*: abszolút szótó + *-rha*: képző, kfn. *i-* + *-rch*, *i-* + *-rh*, *ë-* + *-rch*, baj. osztr. *i-* + *-rch*, szász E. *i-* + *-rix*, szb-hv. *i-* + *-ra*, *i-* + *-rha*, szln. *í-* + *-rh*, *í-* + *-rha*, cseh *ji-* + *-rcha*, szlk. *i-* + *-rcha*, le. *i-* + *-rcha*.

Nem igazolt a magy. *irha* szónak a németből vagy akár a szlávból vagy a szláv közvetítéssel való átvétele, ám az adatok idetartoznak.

A rokonságukba tartozik még a magy. *bagaria töve*, amely egyszerre tartalmazza a 'bőr' jelentést és annak az elsődleges funkcióját a 'borít, takar' jelentést. A magy. *bagaria* 'csizmadia, bőrös' (*bagar-* relatív szótó + *-ia*: görög képző) töve a *bagar-* a teljesebb alakja a mong. *bürk'e*, magy. *bőr* szavaknak és a *borí-t* tövének. A magy. *-ő-* (*bőr*) hosszú magánhangzó örzi a korábbi triftongus (-VgV-) nyomát (vö.: magy. *bagaria* *baga-* töve).

3.93. Kāšy. *šukšaš-* 'sugdolózni' ~ magy. *sűg*.

Alakváltozata a Kāšy. *suvšat-* 'sűgni'. Szerkezeti felépítésük: Kāšy. *šuk-*: szótó + *-šaš-*: összetett képző, *suv-* + *-šat-*.

Mínt hogy a szó hangutánzó eredetű ezért a szótóval összetartozik a csuv. *šav* 'zaj, távoli dübörgés, morajlás, zúgás', kazak *šu*, *šuył*, kirk. *šuuldoo*, nog. *šavšu*, tat. *šaulau*, oszm. *šamata* 'zaj, kiáltás'. Ld *šavla* 'sűgni, zajongani'. (JEGOROV 1964)

Idetartozik a következő igék szótóve, vö.: csuv. *šavla* 'sűgni, zúgni, zajongani, hangosan beszélgetni', tat., bask. *šaula*, kirk. *šuulda*, üzb. *šovulla*, üzb. *šaul'a*, alt. *šuula*, kazak *šula*, nog. *šavla*, *šuvilda*, türkm. *šuvvulda* 'zajongani, susogni, zúgni, hangosan kiabálni', türkm. *šovla* 'üvölteni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šav-*: szótó + *-la*: ige képző, tat., bask. *šau-* + *-la*, kirk. *šuul-*: relatív szótó (< *šuu-*: szótó + *-l-*: ige képző) + *-da*: képző, üzb. *šovul-*: relatív szótó (< *šovu-*: szótó + *-l-*: ige képző) + *-la*: képző, üzb. *šau-* + *-l'a*, alt. *šuu-* + *-la*, kazak *šu-* + *-la*, nog. *šav-* + *-la*, *šuvil-*: relatív szótó (< *šuví-*: szótó + *-l-*: ige képző) + *-da*: képző, türkm. *šuvvul-*: relatív szótó (<

šuvvu-: szótó + *-l-*: ige képző) + *-da*: képző, türkm. *šov-* + *-la*.

Idetartozik az or. *šum* 'zaj' és a *šumet* 'zajongani, sűgni, susogni' ige *šume-* töve. A csuvas *šavla* és társaival rokon a magy. *sűvölt sűvöl-* és az *űvölt űvöl-* relatív töve. A Kāšy. *šuk, suv*, csuv. *šav-*, tat., bask. *šau-*, kirg. *šuu-*, üzb. *šovu-*, *šau-*, kazak *šu-*, nog. *šav-*, türkm. *šuvvu-*, *šov-* tövek világosan összetartoznak a magy. *sűvö-*, *űvö-* szótóvekkal és a *zeng, cseng, sűg, bűg, zűg* hangutánzó eredetű szavakkal.

A TESz szerint *sűg* 'zűg (sebes folyású víz, szél, erdő), sugalmaz, sugall, fojtott, halk hangon mond, közöl valamit, elárul, besűg, surrog, zűg (rovar szárnya, rovar stb.), kicsal, megkaparint, sistereg, suhog (vessző)'. Hangutánzó eredetű. (TESz) < *sű-*: abszolút szótó + *-g*.

Teljesebb alakváltozata a *suhog* (< *su-*: abszolút szótó + *-hog*). A TESz szerint *suhog, sujog, suug, suhong* 'gyors mozgás közben halk, surrogó, susogó hangot ad (ostor, pálca, kard stb.), susog, sistereg, forr, halk, surrogó, zizegő hangot ad (szél, víz, eső stb.)'. Hangutánzó eredetű szócsalád. (TESz) < *su-*: abszolút szótó + *-hog*: képző, *su-* + *-hong*.

3.94. Kāšy. *kamug* 'teljesen' ~ magy. *kumma*.

Szerkezeti felépítése: *ka-*: abszolút szótó + *-mug*: képző.

Eleink úgy gondolkodtak, hogy a szem, a mag, a csepp, a forrás a teljes, az egész. Következésképp idetartoznak az ilyen jelentésű szavak is.

A Kāšy. *kamug* rokona a magy. *kumma* 'vízcsepp'. A szókezdő *k-* eredeti mássalhangzó, ugyanezen jelentéssel *t-* kezdetű a Kāšyarīnál is meglévő *tam* 'vízcsepp'. Vö.: Kāšy. *tamdur-*, *tamtur-* 'meggyűjt, életre kelt'.

A szó családjába tartozik még a Kāšy. *kum* 'homok', magy. *homok*.

3.95. Kāšy. *tulkuklan-* 'felfűjtnak lenni' ~ magy. *tele*.

Szerkezeti felépítése: *tul-*: relatív szótó + *kuklan-* (< *kuk-* + *-lan-*)

A relatív szótó rokona a csuv. *tul* 'megtelni', tat., bask., üzb. *tul*, ujj., kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr., hak. *tol*, oszm., mag., türkm., azerb., tuv. *dol* 'megtelni, telítődni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótó + *-l-*: képző, tat., bask., üzb. *tu-* + *-l*, ujj., kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr., hak. *to-* + *-l*, oszm., mag., türkm., azerb., tuv. *do-* + *-l*.

Idetartozik a relatív töve a következő igéknek: csuv. *tulaš* 'dűlni, fűlni, vitatkozni, szidkozódni', kirg., üzb., tat. *talaš*, kazak, k.kalp. *talas*, oszm. *dalaš* 'veszekedni'. Ld. *tula*. (JEGOROV 1964) < csuv. *tula-*: relatív szótó + *-š*: kölcsönös ige képző, kirg., üzb., tat. *tala-* + *-š*, kazak, k.kalp. *tala-* + *-s*, oszm. *dala-* + *-š*.

Rokonuk a magy. *tele*, amely a TESz-ben a *teljes* címszónál található, vö.: magy. *teljes* 'valamivel tele, valamiben bővelkedő, kerek, gömbölyded, a legnagyobb fokú, mértékű, megszorítás nélküli, csorbítatlan, hiánytalan, egész'. A szócsalád *tel-* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *teü-l, täyl3, tayla, tàyl* 'tele', osztj. *tel* 'tele', *tèt* 'egész', zürj. *dela* 'teljes', *döl* 'egész, teljes', votj. *dol-dol, dolak* 'egész, teljes, egészen, teljesen', *dolak* 'mind, valamennyi', stb. (TESz) < magy. *te-*: abszolút szótó + *-le*: képző, vog. *teü-* + *-l*, *täy-* + *-l3*, *tay-* + *-la*, *tày-* + *-l*, osztj. *te-* + *-l*, *tè-* + *-t*,

zürj. *de-* + *-la*, *dö-* + *-l*, votj. *do-* + *-l*, *do-* + *-lak*.

Az adatok idetartoznak, ám a magyar szó finnugor eredete nem igazolt. Lényeges, hogy az *-l* megfeleléseként *-t* is szerepel (vö.: osztj. *tèt*), ez volt a kiinduló mássalhangzó, amelynek fejleménye az *-l*.

A Kášy. *tul-* rokona a magy. *dúl* 'pusztít, felfogat, fosztogat, végrehajt stb'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < magy. *dú-*: abszolút szótő + *-l*: képző.

Idetartozik a magy. *dúl-fül* Ikerszó. (TESz) A magy. *fúl*, *fúlik* 'levegő hiánya, a lélegzés akadályozottsága következtében meghal'. A *fú-* alapszava valószínűleg ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *pedni* 'megfullad', votj. *pod-* 'rothad, rothadt búzt terjeszt', *pedi-* 'megún, légszomja van (a halaknak a jég alatt)', mdE.M. *povams*, *puvams* 'mefojt'. (TESz)

A szócsaládba tartozik a magy. *fúj*, *fúv-* 'tüdejéből levegőt nyom ki, levegőmozgás van (szél) mozog, (hangszert fújással szólaltat meg, folyamatosan mond, énekel valamit stb.'. Ősi hangutánzó szó az uráli korból, vö.: vog. *puw-*, osztj. *põy-* 'ua.', mdM. *purams* 'fúj, elfúj, ráfújással gyógyít', szam.jur. *pūt's* 'fúj (ember, szél)', jeny. *fueŋabo*, tavgi *fuarúma* stb. 'fúj, liheg'. (TESz)

Alakváltozatuk a magy. *fojt* 'levegőtől megfosztva megöl'. Származékszó, ld. *fúl*, *fullad*. (TESz) szótöve a *foj-*, *fül-*.

A magy. *pulyka*, *túzok* a felfújttollazatáról kapta a nevét.

3.96. Kášy. *tuman* 'valaminek a sokasága' ~ magy. *tömény*.

Szerkezeti felépítése: Kášy. *tu-*: abszolút szótő + *-man*: képző.

Nemcsak a magy. *tömény* szóval kapcsolatos jelentésben kell értelmezni, hanem rokona a csuv. *timlě* (*tim-*: szótő + *-lě*: képző 'valamivel ellátott') 'tömény' szó töve. A *tim* pedig kötődik a 'vízcsepp' jelentésű szóhoz (vö.: Kášy. *tam*).

Ha a 'tízezer jelentést kellene benne látnunk, akkor *tu-* 'tíz' + *man* 'ezer' szerkezeti felépítése lenne a szónak. Hozzáteesszük, hogy a törökségnél a *miŋ* 'ezer' eredeti jelentése nem 'tíz száz'. Olyan gondolkodás alapján született, hogy a forrás, a mag az alap, az egyetlen és egy teljes egység. Ezért vele azonos az *egy* számnév. Előfordul, hogy a tízet és az ezret is egy olyan egységnek fogják fel, amely megnevezés elvezet az egy számnévhez s a forrás, a mag megnevezés szolgált neki alapul. Ilyen a csuv. *vun* 'tíz', mong. *ban* vö.: *arban* 'egy tíz', magy. *negyven* (*negy* + *ven*), *ötven* (*öt* + *ven*), *hatvan* (*hat* + *van*), *hetven* (*het* + *ven*), *nyolcvan* (*nyolc* + *van*), *kilencven* (*kilenc* + *ven*) utótagja. A Kášy. *miŋ* 'ezer' is ilyen egységnek számíthatott.

Ld. még Kášy. *tuman miŋ* 'ezrek ezre' ~ magy. *tömény mag*.

Az orosz fordítás jelentése 'ezrek ezre'. Szerintem 'sok ezer, tömény ezer' jelentésben kell értelmezni. Az első tag nem lehet határozott számnév. Hozzáteesszük, birtokos személyjel sincs rajta. A második tag az 'ezer' jelentésű Kášy. *miŋ* szó, amelynek a *mag* szolgált alapul.

3.97. Kášy. *jalbatūr* 'megvizezni' ~ magy. *jó* 'folyó'.

Szerkezeti felépítése: Kášy. *jal*: relatív szótő 'víz' + *ba-* + *-tūr*.

A szótó rokona a csuv. *šāl* 'forrás, eredet, vízforrás, tó', ÓT. *ju* 'patak', MK. *ju* 'patak, folyó', azerb. (nyugati nyelv.) *čulje* 'nyitott vízesés, mong. *ceel* 'forrás, amely állandóan jön fel a földből'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šā-*: abszolút szótó + *-l*: képző, ÓT. *ju-* + *-l*, MK. *ju-* + *-l*, azerb. (nyugati nyelv.) *ču-* + *-lje*, mong. *cee-* + *-l*.

Idetartozik a bask. *bulak*, tat. *bolak* 'folyó' is. A szókezdő mássalhangzók (Kāšy., bask., tat. *b-*, magy. *f-*) eredeti *t-* fejleményei.

Rokona a mag. *folyó*, *foló*, *folyik*. Eredetileg nómen-verbum volt. A TESz a *folyik* címszónál tárgyalja és ismeretlen eredetűnek tartja helytelenül, hiszen kiterjedt szókapcsolatai vannak.

A magy. *folyó* alakváltozata a magy. *jó*, a földrajzi nevekben van *jol* és *ol* formája is.

magy. *Jolsva* ~ *Jósva*

A földrajzi nevek közül is említünk példákat. Olyanokat, amelyek tartalmazzák az *-l*-t, a *-v*-t és a *-o*-t. Az *-l*- közvetlen előzménye a *-δ-*, a *-v-* és a *-o-* előzménye pedig olyan *-w-*, amely szintén *-δ-* fejleménye. Közülük tanulságosak az alábbiak, pl.: az *-l-* meglétére:

magy. *Jolsva* 'szlovákiai helység Rozsnyótól nyugatra'. A szlk. *Jelšava* 'égerfával benőtt hely' átvétele. (KISS 1980) < *Jol-*: relatív szótó (< *Jo-*: abszolút szótó + *-l*: képző) + *-sva*.

magy. *Jolsvai* csn. < *jolsvai*, *jósvai*, *jósfai*, (legkorábban) *ilsvai* ← *Jolsva* < *Ilsva* helynév Gömör megye + *-i*: melléknév képző. < *Jolsva* (< *Jol-* + *-sva*) + *-i*: melléknév képző, amely a származási helyre utal.

Az *-l-* hiányára:

magy. *Jósva* 'a Bódva mellékvize'. Szláv eredetű, etimológiailag összetartozik *Jolsva* szláv előzményével. Tkp. értelme 'égererdőben folyó patak'. (KISS 1980)

Idetartozik a magyar a *Jósika* személynév is.

Szókezdő mássalhangzó nélkül is használatos az *-l*-es és *-l-* nélküli alak, pl.:

Idetartozik a már említett *Ilsva* helynév, amely nem a teljesebb, korábbi alak. Eredetileg volt szókezdő mássalhangzója, a rendszer ezt mutatja.

magy. *Olcsva* 'helység Szabolcs-Szatmár megyében'. Szláv eredetű, vö.: szlk. *Nižná Olšava* 'Alsó Olsava'. A magyarba egy 'égerfás' jelentésű *Olšava került át. A község nyelvjárási változata *Ócsova*. (KISS 1980) < magy. *Ol-*: szótó + *-csva*: képző, szlk. *Ol-* + *-šava*, *Ó-* + *-csova*.

magy. *Ócsa*, *Olcsa* 'helység Pest megyében.' Puszta személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév talán török eredetű. Más feltevés szerint a magy. *Ócsa* hn. szláv nyelvekből származik, vö.: szb.-hv. *Ova* hn., szlk. *Ovie* hn. Felmerült az 'égeres' értelmű *Olsza* helynévvel való összetartozás lehetősége is. (KISS 1980) < magy. *Ó-* + *-csa*, *Ol-* + *-csa*, szb.-hv. *Ov-* + *-a*, szlk. *Ov-* + *-ie*. A *-o-* ~ *-l-* ~ *-v-* hangok összetartoznak, etimológiailag közös gyökerűek.

A szócikkek írói nem látják a *Jolsva*, *Olcsva*, *Olcsa*, *Olsza*, *Olšava*, *Ova*, *Ovie*, *Jósva*, *Ócsa* nevek közötti hangtani összefüggéseket s azt, hogy a szálak nem a szláv nyelvekhez vezetnek végső

sorban. A szlávba átvételként kerültek ezek a nevek. A magyar név török eredete sem igazolt. A magyarnak a törökkel való egyezése a közös őssel magyarázható. Más szóval, a magyarban és a törökben ismert és használt névnek ugyanaz az őse, innen van a rokonság és nem onnan, hogy a magyar a töröktől vette át a szavakat, neveket. Ráadásul a vízneveknek nem az 'égerfás'⁸⁵ a jelentésük. Jelentésük egyszerűen 'folyó, patak, víz'. A Volga-Urál vidékéről idetartozó földrajzi nevekben a magy. *Jol-* szótőnek - amelynek a fentiekben *Ol-, Il-, Ov-, Jó-, Ó-* alakváltozatai használatosak - a megfelelője megvan képzett formában, összetett szó valamely tagjaként és önállóan pl.:

Jolšik oškän' h. Ašm.IV.321.: csuv. *Jolšik oškän'* település neve, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Jolšik* < *Jol* ← ko. *jol'* 'erdei patak'
+ *-šik*: képző
+ *oškän'* < csuv. *uškän* település
+ *-ě*: birtokos személyjel.

A *Jol* közsóként ismert a komiban, vö.: ko. *jol'* 'erdei patak'. Számos földrajzi névnek, víznévnek és víznévi eredetű egyéb névnek az alkotó eleme, vö.:

Karnanajol' f. TSK.43.: or. *Karnanajol'*, az or. Sysola jobb oldali mellékfolyója, hossza 11 km.
< *Karnanajol'* ← nem or. *Karnanajol'* < *Karnana* < *Kar*
+ *nana*
+ *jol'* ← ko. *jol'* 'erdei patak'

Šua jol' f. SW.973a.: ko. *Šua jol'*, patak az or. Kerčem'ja és Don között.
< ko. *Šua*
+ *jol'* ← ko. *jol'* 'erdei patak'.

Más nyelvekben is ismert a hangtani megfelelője, a törökségben 'forrásfolyó, forrás' jelentésben.

Kudgajyl f. TB.94.: bask. *Kudgajyl* or. **Kuzgaul** Aur., az or. Belaja mellékfolyója.
< bask. *Kudgajyl* < *Kudga*
+ *jyl* ← ud. *jyl* 'a folyó felső folyása, forrás'.
or. *Kuzgaul* ← bask. *Kudgajyl*

Idetartozik és sok földrajzi névnek alkotó eleme a csuv. *šäl* 'forrás, nyj. kút', ÓT., PMK *jul* 'patak, folyó', MK. *jul* 'forrás', azerb. *ulje* 'nyitott vízesés', oszm., gag. *kuju* 'kút, gödör', vö.: mong. *ceel* 'forrás, forrás, amely állandóan jön fel a földből'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šä-*: abszolút szótő + *-l*: képző, ÓT., PMK *ju-* + *-l*, MK. *ju-* + *-l*, azerb. *u-* + *-lje*, vö.: mong. *cee-* + *-l*.⁸⁶

A *Jol-* -v-s változata is gyakori. Ezek az adatok azért is fontosak, mert a magy. *jó*, ko., ud. *ju* előzményének a -w-nek másik irányú fejleményei. A földrajzi névi *Jov* megvan közsóként is, vö.: md. *jov* 'folyó'. A magy. *jó* (< *jou* < *jow* < *jod* < *jot), ko., ud. *ju* (< *juu* < *jou* < *jow* < *jod* < *jot) változás eredményei. Az előzmény ugyanaz, a különbség csupán annyi, hogy a magyarban a nyíltabb artikuláció, a komiban és az udmurtban pedig a zártabb érvényesült az ejtéskor, így lett -u.

⁸⁵ Eleink az élőlényeket (növény, állat, ember) ugyanúgy teremtményeknek fogták fel, mint a folyót. A fa olyan szál, mint a folyó vonala, az ember is lehet szép szál stb. Nem a folyó tulajdonságai hasonlítanak a növényre, állatra, emberre, hanem fordítva, a növény, állat és az ember a folyóra. Az égerfás jelentés csak akkor szolgálhatott volna alapul a folyónévnek, ha az égerfák megkülönböztették volna az adott folyót. Világosan nem erről van szó. Ráadásul az égerfa a virágáról kapta a nevét (vö.: or. *ol'xa* 'égerfa' SIS)

⁸⁶ Az oszm., gag. *kuju* 'kút, gödör' etimológiailag nem tartozik ide, mert *k-* kezdetű.

Hangsúlyozzuk, hogy *k*- kezdetű adatok nem tartoznak ide etimológiailag. Arra is figyelni kell, hogy a *-w*- esetünkben nem lehet *-γ*-, hanem csakis *-δ*- előzményű.

Példák a *-v* meglétére:

Jöv f. TSK.32.: ko. *Jöv*, a Vaška bal oldali mellékfolyója.

< ko. *Jöv* ← vö. man. *jo, je* 'folyó'.

Jovtyvis f. TSK.33.: or. *Jovtyvis*, folyó, amely egyesül az or. *Jovty* tóval.

< or. *Jovtyvis* ← nem or. *Jovtyvis* < *Jovty* < *Jov* ← vö. md. *joy* 'folyó'

+ *ty* ← ko. *ty* 'tó'

+ *vis* ← ko. *vis* 'vízfolyás, csatorna, amely a folyót a tóval köti össze'

Jovty t. TSK.33.: or. *Jovty*, a Vyčegda régi medre, tó.

< or. *Jovty* ← ko. *Jövtj* < *Jöv* ← vö. md. *joy*, man. *jo, je* 'folyó'.

+ *ty* ← ko. *ty* 'tó'.

S'arjev f. TSK.33.: or. *S'arjev*, az or. Jarenga bal oldali mellékfolyója.

< or. *S'arjev* < *S'ar*

+ *jev* ← vö.: man. *je* 'folyó'.

Čadjev f. TSK.33.: or. *Čadjev*, az or. Jarenga jobb oldali mellékfolyója, hossza 41 km.

< or. *Čadjev* < *Čad* ← mdE. *čado* 'ár(víz)'

+ *jev* ← vö.: man. *je* 'folyó'.

Jovva f. TSK.33.: ko. *Jovva* or. *Jelva*, az or. Vym' jobb oldali mellékfolyója, hossza 255 km.

< ko. *Jovva* < *Jov*

+ *va* ← ko. *va* 'víz, folyó',

or. *Jelva* ← ko. *Jolva ← ko. *jol* 'erdei patak'

+ *va* ← ko. *va* 'víz, folyó'.

A ko. *Jovva* or. *Jelva* adat azért is érdekes, mert a komi a *-v*-s nyelvjárást tükrözi, az orosz használatú változat pedig az *-l*-est.

Jövs'u f. TSK.33.: ko. *Jövs'u* or. *Jovs'u*, az or. Zyr'anskaja Ježuga jobb oldali mellékfolyója, hossza 24 km.

< ko. *Jövs'u* < *Jöv*

+ *s'u* ← tat. *su* 'víz',

or. *Jovs'u* ← ko. *Jövs'u*,

Megjegyezzük, hogy a ko. *s'u* ← tat. *su* 'víz' képviseli egyrészt a ko. *ju* 'folyó' szót, másrészt a tat. *su*, csuv. *šyv* 'víz' szót. Ez azért lehetséges, mert az etimológiájuk közös.⁸⁷

Sis'jov f. TSK.33.: or. *Sis'jov*, az or. Sodzim bal oldali mellékfolyója.

⁸⁷ A csuv. *šyv* szókezdője (*š*-) összetartozik a magyar. *lé, lev-* (vö.: *leves*) *l*- szókezdőjével. A török nyelvi párhuzamok hangtani szempontból is sokatmondóak, vö.: csuv. *šyv* 'víz', ÓT. *sub*, KB., ujb., polov. *su*, MK. *su*, alt. *su, sug*, Zamahš., tuv., hak., sor *sug*, PK., üzb., kum., nog., türkm. *su*, kirg., k.kalp., karacs. *suu*, ujb., azerb., oszm., tat., kazak *su*, bask. *hyu*, jak. *uu* < *suu* 'víz'. (JEGOROV 1964)

< or. *Sis'jov* ← nem or. *Sis'jov* < *Sis'* ← vö.: man. *sos* 'patak'
+ *jov* ← vö. md. *jov* 'folyó'.

Mokša f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Fa.II.641.: or. *Mokša* md. **Jov**, az or. Oka jobb oldali mellékfolyója.
< or. *Mokša* ← nem or. *Mokša* < *Mok*
+ *ša* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz'
md. *Jov* ← vö. magy. *jó* 'folyó'.

Lényeges, hogy adott folyónévnek nem feltétlenül az a nyelv volt a névadója, amely máig megtartotta és használja az adott alakot közsóként is. Ilyen pl. a mordvin *jov* 'folyó'.

A *jöv*,⁸⁸ *jov*, *jev* formák összetartoznak. A magyar *jó* 'folyó' szónak nem a korábbi állapotát őrzik. Arról van szó, hogy a –w előzményből az egyik irányban –v lett, a másik irányban pedig vokalizáció történt, majd elnémult a magánhangzó és az előző pedig megnyúlt. Ez utóbbi folyamatban vett részt a magyar *jó* szavunk, vö.: tiszántúli nyj. *jóu*. A –v- végső eredetét (–t vagy –k) a párhuzamos adatok összehasonlító vizsgálatai döntenek el.

A szóvégi –l-, –v-, –V helyén 0- van, pl.:

A TESz szerint a magy. **jó** 'folyó' ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *iē* 'folyó', osztj. *iōyen* 'kis folyó', *iiyi* 'ua.', zürj. *ju* 'folyó, nagy folyó', votj. *ju*, fi. *joki* 'folyó, folyam', észt *jõgi* 'folyam, patak', lp. *jokká* 'folyó', szam.jur. *jaxà* 'folyó', jeny. *joha*, *jaha* 'ua.', szelk. *kí*, *ke* 'ua.', kam. *t'arya* 'folyó, folyam, kis folyam, patak'. (TESz)

A *jó* 'folyó' szó magyar folyónévben, vö.:

magy. **Berettyó** 'a Sebes-Körösbe torkolló folyó'. A magyar *berek* 'ingoványos szegélyerdő' és a magy. *jó* 'folyó' összetétele. (KISS 1980) < *Beret*, *Berek* + *tyó* ← vö.: magy. *jó* 'folyó'.

Az idetartozó magyar földrajzi nevekben rendszerint a *jó* 'folyó' szó szolgált alapul. A *Berettyó* folyónévben azonban nem a *Berek*, hanem a *Beret*-hez járult a *jó* utótag, hiszen sohasem a –k- + –j- összeolvadásából lesz –tty-, hanem a –t- + –j-ből.

Közszóként a ko. **ju** 'folyó', *ju-jol'* 'folyó, patak, folyó rendszer', ud. *ju-šur* 'folyó'. Közpermi *ju, fi. *joki* 'folyó', szam. *jõkkâ* 'ua.', mdE. *jov*. A Moksa mellékfolyója', vö.: magy. *jó* 'folyó', ... (LYTKIN-GULJAJEV 1999)

A földrajzi nevekben, pl.:

Nem ju f. SW.312.: ko. *Nem-ju*, az or. Vyčegda felső folyásának a neve.

< ko. *Nem* ← vö.: ud. *n'om* 'mocsaras hely, völgy'
+ *ju* 'folyó'

Nemju f. TSK.78.: ko. *Nemju* or. *Nem*, az or. Vyčegda bal oldali mellékfolyója, amely az or. *Nemkuš* mocsárnál kezdődik, hossza 260 km.

< ko. *Nemju* < *Nem* ← vö.: ud. *n'om* 'mocsaras hely, völgy'
+ ko. *ju* 'folyó'

or. *Nem* ← ko. *Nem*

or. *Nemkuš* ← nem or. *Nemkuš* < *Nem* ← vö.: ud. *n'om* 'mocsaras hely, völgy'

⁸⁸ Meg kell jegyezni, hogy a komiban az eddigi ismereteink szerint ingadozik az *ö* és az *e* ejtése. Ez abban is megnyilvánul, hogy a földrajzi nevekben az orosz hol *jo*, hol *je* formában jegyzi le az *ö* féle hangnak az ejtését.

+ *kuš* ← vö.: 1. ud. *kož* 1. 'ártér' 2. 'a folyó mellékága'
2. ko. *kuš* 'erdő nélküli mocsár'

Čödju f. TSK.128.: ko. Čödju or. Čed / Čedju, az or. Lokčim bal oldali mellékfolyója, amelynek két mellékfolyója van.

< ko. Čödju < Čöd

+ ju ← ko. ju 'folyó'

or. Čedju ← ko. Čödju.

Tehát *jol* < *joδ; *jov* < *jow* < *joδ; *jó* < *jou* < *jow* < *joδ; *ju* < *jou* < *jow* < *joδ. Ez azt is jelenti, hogy a magy. *Jolsva Jol*- töve, a *Jósva Jó*- töve valamint a magy. *jó* 'folyó' szó közös etimológiájú.

3.98. Kāšy. *žarmat*- 'befonatni' ~ magy. *szárma* 'töltött káposzta', azaz 'tekercs, *csavarcs'.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *žarma*-: relatív szótó (< *žar*- + *-ma*-: főnévképző) + *-t*: ige képző.

A Kāšy. *žarmat*- szónak a *žarma*- szótővével összetartozik a csuv. *šürme* 'étel fajta, amelyet a következő módon készítenek: a keskeny csíkokra vagdalt birka vagy marha tüdő, máj, szív és gyomor béllal körbekötözve levesben megfő; bask. *jürme* 'vendéglátó étel, amit segítség idején készítenek', étel, amit hasaaljából, szalonnából és vékony bélből készítenek; s.ujg. *jürkpe* 'tüdő', kirg. *žörgöm* 'étel keskeny csíkokra vagdalt tüdőből és gyomorból, amit béllal fontak át'; kazak *žorgen* 'tekert bél', oszm. *sarma* 'valami ami tekert és összekötözött', töltött káposzta (< *sar* 'tekerni, csavarni'), vö.: osz. *dzorme*, *zorme* 'kolbász vékony bélből', grúz *džurma* 'belsősgből készült étel', kab. *žerüme*, uby. *žerme* 'kolbász'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šür*-: relatív szótó + *-me*: képző, bask. *jür*- + *-me*, s.ujg. *jürk*- + *-pe*, kirg. *žörgö*- + *-m*, kazak *žorge*- + *-n*, oszm. *sar*- + *-ma*, oszét *dzor*- + *-me*, *zor*- + *-me*, grúz *džur*- + *-ma*, kab. *žerü*- + *-me*, uby. *žer*- + *-me*.

A Kāšy. *žarma*- szótó összetartozik a magy. *szárma* 'töltött káposzta' szóval, amely valójában 'tekercs, *csavarcs' jelentésű szó. A TESz szerint 'töltött káposzta illetőleg ennek töltelke, savanyított káposztafej'. Vándorszó, vö.: rom. *sarmá*, *sarmále* 'töltött káposzta', blg. *sarmá* 'töltelék, egy fajta húsel', mac. *sarma* 'töltött káposzta', szb.-hv. *sarma* 'ua.', újgör. *σαρμάς* 'húsból és májból készített, rizzsel kevert étel', ld. oszm. *sarma* 'töltelék különösen vagdalt hús vagy rizs, töltött káposzta vagy töltött szőlőlevél', ld. oszm. *sarmak* 'begöngyöl, körülvesz'. (TESz)

Az adatok idetartoznak, ám a magyar szó átvétele nem igazolt.

A Kāšy. *žar*- első relatív szótó rokona a magy. *csűr*, *csavar*, *teker*. A TESz szerint a *csűr* 'csavar, forgat'. Magyar fejlemény: a *csűr*-*csavar* ikerszónak önállósított eleme. (TESz) < *csűr*-: abszolút szótó + *-r*: képző.

Az abszolút szótóval összetartozik a magy. *csiga* 'egyfajta puhatestű állat, tengelye körül forgó, korong alakú emelőeszköz, amelyet a vajúlatába illeszkedő kötéllel mozgatnak, csigaemelővel működtetett kínzóeszköz, csigolya, játékcsga'. Ismeretlen eredetű. Vö.: 'teker, csavar' jelentésű *csig*- igető. Vö.: ÓT. *čij-, *čig- 'teker, csavar', Kāšy. *čijri* 'kerék', oszm. *čikrik* 'kútkerék, rokkakerék', tat. *čijir* 'kerék'. (TESz) Rokonuk a magy. *szeker*.

A magy. *teker* örzi az eredeti szókezdő *t*- mássalhangzót.

A szó családjába tartozik az or. *vint*, *vintik* 'fonat' s a magy. *fonat* töve. Az orosz és a magyar

adatok közeli összetartozók, szerkezeti felépítésük is ugyanaz, vö.: or. *vin-*: relatív szótó + *-t*: deverbális nómen képző, *vin-* + *-tik*, magy. *fona-* + *-t*.

3.99. Kāšy. *tutmāž* 'metélt' ~ magy. *metél*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *tut-* 1. 'vág, szel', 2. *tutmā-* 'metél' + *-ž*:képző.

A magy. *metél* (< *meté-*: relatív szótó + *-l*), *metsz* (< *met-* + *-sz*: képző) szótóve közeli kapcsolatban van a Kāšy. *tutmāž* 'metélt' *tut-* relatív szótóvével. A szókezdő mássalhangzó eredeti *t-* volt, amit őriz Kāšy. adata.

3.100. Kāšy. *katnat-* 'ismételni' ~ magy. *kút*.

Szerkezeti felépítése: *kat-* 'réteg' + *-nat* (< *-na-*: igeképző + *-t*: képző)

Idetartozik a csuv. *xut* 'emelet, sor, rend, réteg, -szor/-szer'. Vö.: tefsz. XII-XIII. sz. ujj., üzbn., kirg., alt., ojr., oszm., tat., bask. *kat*, azerb., türkm. *gat*, hak. *xat* 'sor, rend, emelet'. (JEGOROV 1964)

A fenti szavak úgy kötődnek a magy. *kút* szóhoz, hogy eleink gondolkodásuk szerint mindig a forráshoz tértek vissza, s ez pl. a magyarban a *kút*.

3.101. Kāšy. *kasnat* 'remegni, remegtetni' ~ magy. *kocog*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *kasna-*: relatív szótó (< *kas-*: relatív szótó + *-na*: képző) + *-t*: műveltető ige képző. A Kāšy. *kas-* első relatív szótóval összetartozik a csuv. *kisren* 'remegni' *kis-* relatív töve.

Rokonuk a magy. *kocog*, amely a TESz szerint 'fogait összeütögeti, vacog, beleütözik, ütődik, megy, halad, kopog, kopogtat, csetlik-botlik'. Hangutánzó eredetű.

3.102. Kāšy. *tumlug* 'hideg' ~ magy. *jég*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *tum-*: szótó + *-lug*: képző 'valamivel ellátott'.

A csuv. *sulxān* 'hideg, árnyék, árnyékos', ujj., ützb. *salkin*, kirg., kazak, k.kalp., nog., türkm., tat. *salkin*, bask. *halkyn* 'hideg', jak., tuv. *salgyn* 'szél', alt., ojr. *salkyn* 'szél', vö.: mong. *salxi(n)* 'szél', *salxin teerem* 'szélmalom'. (JEGOROV 1964)

A Kāšy. *tum-*: szótóval úgy tartozik össze a magy. *jég* szó, hogy korábban *jVng* < *jVnk* < *jVtk* volt, ahol az eredeti *-t-* a Kāšy. *tum-* szótóban *-m-* lett, a magyarban eltűnt és csak a végső *-g* maradt meg. A szókezdő eredeti *t-* volt, amely megmaradt a Kāšy. *tum-*: szótóban, a magyarban pedig *j-*vé fejlődött. Ez esetben a 'hideg' jelentés a jégnek, azaz a szilárd halmazállapotú víznek a hidegségét őrzi.

3.103. Kāšy. *kizlat-* 'kicsinyíttetni' ~ magy. *kis, kicsi*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *kizla-*: relatív szótó (< *kiz-*: relatív szótó + *-la-*: ige képző) + *-t*: műveltető képző, ld. magy. *tesz*. Idetartoznak a 'kicsi, kis' és a 'vág' jelentésű igék.

Az első relatív szótó rokona a csuv. *kěšěn* 'kicsiny', bask. *kese* 'kicsiny, kevés', kazak *kiši*, kirg. *kiči*, *kičüü*, üzb. *kičik* 'kicsi, kicsiny'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kě-*: abszolút szótó + *-šěn*: képző, bask. *ke-* + *-se*, kazak *ki-* + *-ši*, kirg. *ki-* + *-či*, *ki-* + *-čüü*, üzb. *ki-* + *-čik*.

Rokona a csuv. *kětěk* 'rövid', azerb. *kodek* 'rövid', türkm. *kütek* 'tompá (kés, fűrész)', kazak, tat. *kotek* 'kurtafarkú, rövid, szűk, tompa', jak. *kötök* 'sovány'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kě-*: abszolút szótó + *-těk*: képző, azerb. *ko-* + *-dek*, türkm. *kü-* + *-tek*, kazak, tat. *ko-* + *-tek*, jak. *kö-* + *-tök*.

Idetartozik a magy. *kicsiny*, *kicsinyke*, *kicsi*, *kis*, amelyet a TESz török eredetűnek tart helytelenül. Az sem állja meg a helyét, hogy a szó 'Megfelelője ma csak a csuvasból van kimutatva. Szerkezeti felépítése: *ki-*: abszolút szótó + *-csiny*: képző,

Idetartozik a csag. *kisig* 'rövid, kurta' < *ki-*: abszolút szótó + *-sig*: képző.

A csag. *kisig* szó a csag. *kisnamak*, *kisnalmak*, *kisnanmak* relatív tövének alakváltozata, teljesebb formája. Alakváltozata az oszm. *kisa* 'alacsony, rövid', továbbá a magy. *kicsiny*, *kicsi*, *kis*.

A szó igen gyakori a földrajzi nevekben a Volga-Urál vidékén, vö.:

Kěšěn kil sýrmi f. Ašm.VII.308.: csuv. *Kěšěn kil sýrmi*, kis folyó neve, (amely az erdőből folyik ki), NAP:-, Ar:-.

< csuv. *Kěšěn* ← csuv. *kěšěn* 'kicsi, kis'

+ *kil* ← vö.: 1. csuv. *kil* 'ház'

2. *kil-* 'kijönni, származni, kifolyni'

3. magy. *kél-* 'feláll, keletkezik, feljön'

sýrmi ← csuv. *sýrma* 'patak, szakadék'

+ *-i*: birtokos személyjel.

Kese Kalmak f. TB.72.: bask. *Kese Kalmak* or. *Malyj Kalmak* Zil., az or. Zilair jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kese* ← bask. *kese* 'kicsi, kis'

+ *Kalmak* < *Kal*

+ *mak*

or. *Malyj* ← or. *malyj* 'kicsi, kis'

+ *Kalmak* ← nem or. *Kalmak*

Idetartozik a Kāšy. *kižiklā-* 'kicsinek tartani' [< *kižik-*: relatív szótó (< *ki-*: abszolút szótó + *-žik-*: képző) + *-lā*: képző] relatív szótóve a *kižik-*.

A relatív szótónek alapul a 'kicsi' jelentésű szó szolgált, amelynek megfelelői ismertek a török nyelvekben és a magyarban is. Idetartozik a csuv. *kěšěn* 'fiatal', bask. *kese* 'fiatal, kicsi', kazak *kiši*, kirg. *kiči*, *kičüü*, üzb. *kičik* 'fiatal'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kě-*: abszolút szótó + *-šěn*: képző, bask. *ke-* + *-se*, kazak *ki-* + *-ši*, kirg. *ki-* + *-či*, *ki-* + *-čüü*, üzb. *ki-* + *-čik*.

Eleink úgy gondolkodtak, hogy a gyökérhez, a maghoz közeli állapot az kicsi és fiatal. Ezt tükrözi a szó jelentése és szerkezeti felépítése is. Az abszolút szótó (*kě-*, *ke-*, *ki-*) a csuv. *kāk* 'gyökér' és társaival tartozik össze, a szónak a második eleme pedig képző.

A szónak a magyarban három alakban is van megfelelője, vö.: magy. *kicsiny*, *kicsi*, *kis*. A TESz szerint a magy. *kicsiny*, *kicsi* 'nem nagy, kicsi, kevés, csekély mennyiségű, kisgyerek, alacsonyabb

rendű, rangú, jelentéktelenebb személy, állat kölyke'. A szócsalád alapja, a kicsiny török eredetű. Megfelelője ma csak a csuvasból van kimutatva, vö.: csuv. *kěšěn* 'kicsi, fiatal, kiskorú'. Továbbképzett alakjai más török nyelvekben is megvannak, vö.: alt. *kičinek* 'kicsi', tuv. *kičinäš* 'nagyon kicsi'. (TESz) < magy. *ki-*: abszolút szótó + *-csiny*: képző, csuv. *kě-* + *-šěn*, alt. *ki-* + *-činek*: képző (< *-či-* + *-nek*) 'kicsi', tuv. *kičinä-*: relatív szótó + *-š*: képző. A TESz szócikk írója kétszeresen is tévedett. Egyrészt azért, mert a magyar szó nem lehet török eredetű. Másrészt azért, mert tévedett, mert alt. *kičinek* nem tovább képzett, hanem teljesebb alakja a magy. *kicsiny*, csuv. *kěšěn* szónak. Azonban a tuv. *kičinäš* valóban tovább képzett szó.

Alakváltozat a magy. *kis* szó, amely a TESz szerint magy. *kis* 'kevésbé jelentős, jelentéktelen, alacsonyrendű, kevés, csekély mennyiségű, szeretett, kedves, aranyos, fiatal'. Ótörök eredetű, vö.: CC. *kiči* 'kicsi', türkm. *kiči* 'ua.', bask. *kese* 'fiatal, kiskorú', kaz. *kiši* 'ua.', kum. *gičči* 'kicsi', alt. *kičü* 'fiatal, kiskorú'. (TESz) < magy. *ki-*: abszolút szótó + *-s*: képző, CC. *ki-* + *-či*, türkm. *ki-* + *-či*, bask. *ke-* + *-se*, kaz. *ki-* + *-ši*, kum. *gič-* + *-či*, alt. *ki-* + *-čü*.

Idetartozik az oszm. *küçük* 'kicsi' is. A magy. *kis*, *kicsi*, *kicsiny*, *kicsinyke* egymásnak alakváltozatai. Az abszolút szótó mindenütt ugyanaz (*ki-*, *ke*, *-kü*, *-gi*), vö.: csuv. *kāk* 'gyökér' és nyelvi párhuzamai. A képzőknek igen sokféle alakváltozat járult az abszolút szótóhoz. A legteljesebb a magyar *kicsinyke*, *kicsinke* szóban a *-csinyke*, *-csinke* képző és az alt. *kičinek*. Ennek további fejleményei a *-čVn*, *-čVk*, *-čV*, *-č*. A magyarban a palatalizált *-n* a korábbi *-nk*-mássalhangzó kapcsolat fejleménye (*-nk-* > *-ny-* > *-nj-* > *-ny-*). A képzőben a *-k* és az *-n-* vagy megmaradt, tovább alakulva pedig vagy a *-k* tűnt el, vagy az *-n-* vagy mindkettő. A tuvai *kičinäš* magyar változata lehet a *kicsinyes*.

3.104. Kāšγ. *ajak* 'csésze, edény' ~ magy. *edény*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *a-*: abszolút szótó + *-jak*: képző.

Eleink gondolkodása szerint ott, ahol nyílás van, mélyedés, gödör is. A gödörben víz szokott lenni, ennek mintájára készítették az edényt itálnak, ételnek. A szónak kiterjedt rokonsága van, teljesen természetes, hogy a szónak a nagy családjába egyaránt beletartoznak az edény, a száj, nyílás és a láb jelentésű szavak. A szerkezeti felépítésük szerint külön összetartoznak az abszolút szótóve3k egymással és a képzők is egymással. Az egyik nyelvben az abszolút szótó van meg teljesebb formában, a másik nyelvben pedig a képző. Így egészítik ki egymást az adatok.

A szó rokona az ÓT. *atan* (< *a-*: abszolút szótó + *-tan*: képző) 'edény', ÓT. *idiš* (< *i-* + *-diš*) 'edény az itálnak'.

Az ojr. *ü'den* (< *ü'* -: abszolút szótó + *-den*: képző), K-mong. *egüden* (< *egü-*: abszolút szótó + *-den*: képző), *ü'den* (< *ü'* - + *-den*) 'ajtó, kapu' jelentésű és szótó + képző felépítésű szavak. Ezek megfelelője a magyarban az *ajtó* szó *aj-* töve valamint a *száj*, *szád*, *szádok* szavak, amelyeknek az eredeti jelentése 'nyílás' volt. A párhuzamos adatok is igazolják, hogy ezek szerkezeti felépítése: *szá-*: abszolút szótó + *-j*: képző, *szá-*: abszolút szótó + *-d*: képző, *szá-*: abszolút szótó + *-dok*: képző. Ily módon az is világos, hogy a magy. *ajtó* szó *aj-* töve csakis relatív szótó lehet.

A csuv. *savāt* 'edény', *savāt-sapa* 'edény gyűjtő jelentésben', csag. *sabat*, azerb. *sebet*, türkm. *sebet*, oszm. *sepet*, ujj. *sevet*, üzb. *savat* 'kosár', tat. *savyt*. *savyt-saba*, bask. *hauyt*, *hauyt-haba*, karacs. *saut*, nog. *savyt*, tuv. *sava*, polov., krími tat., karaim *sagyt* 'edény', üzb. *sovut* régi 'edény', kazak *sauyt* 'edény', kum. *savut* 'fegyver, puska, edény', ujj. *savut* 'páncél, kemény héj⁸⁹', mong.,

⁸⁹ Vö.: magy. *héj* 'padlás'.

kalm. *sav*, burj., mong. *saba* 'edény', vö.: perzsa *sābād* 'kosár'. (JEGOROV 1964) < csuv. *savā-*: abszolút szótő + *-t*: képző, csag. *saba-* + *-t*, azerb. *sebe-* + *-t*, türkm. *sebe-* + *-t*, oszm *sepe-* + *-t*, ujj. *seve-* + *-t*, üzb. *sava-* + *-t* 'kosár', tat. *savy-* + *-t*, bask. *hauy-* + *-t*, karacs. *sau-* + *-t*, nog. *savy-* + *-t*, tuv. *sava*: abszolút szótő, polov., krími tat., karaim *sagy-* + *-t*, üzb. *sovu-* + *-t*, kazak *sauy-* + *-t*, kum. *savu-* + *-t*, ujj. *savu-* + *-t*, mong., kalm. *sav-*: abszolút szótő, burj., mong. *saba-*, perzsa *sābā-* + *-d*. A karaim adat azt is megmondja, hogy a szó belsejében a *-v-* eredeti *-k-* fejleménye (*-k* > 1. *-g-* 2. *-ɣ-* > *-w-* > 2.1. *-v-* 2.2. *-V-* > *-0-* 2.3. *-b-*).

A magy. **edény** 'folyékony, vagy szóródó anyag, főleg ételnemű tartására, készítésére, hordására való tárgy', dobozféle, élő szervezetben a nedvet továbbító csövecske, egy fajta vízi jármű. bútor'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *e-*: abszolút szótő + *-dény*: képző.

A magy. **bödön** '(élelmiszer tartására való) fa- vagy. fémedény, a kút gödrének kibélelésére felhasznált odvas vagy kivájt fatörzs, kútkáva, méhköpű, odvas fa, fa törzsében levő odú, egy fa törzséből vájt csónak, (bányában) szállító edény'. Déli szláv eredetű, vö.: szb-hv. *bàdanj* 'kád, dézsa, odvas fatörzs, melyen át a vízimalom kerekére ömlik a víz, szln. *bedenj* 'ua.', *begyen* 'hordó', cseh *bedna* 'láda', szlk. *bedna*, *debna* 'láda, bödön', le. *bednia*, *bodnia* 'dezsa, sajtár', ukr. *bódn'a* 'ua.', or. *bodn'a* 'lezárható faedény', vö.: ófél. *butin*, ném. *Bütte*. *Butte* 'csöbör, kád, puttony', vö.: lat. *butina* 'edény'. (TESz) < *bà-*: abszolút szótő + *-danj*: képző, szln. *be-* + *-denj*, cseh *be-* + *-dna* szlk. *be-* + *-dna*, *deb-* + *na*, le. *be-* + *-dnia*, *bo-* + *-dnia*, ukr. *bó-* + *-dn'a*, or. *bo-* + *-dn'a*, ófél. *bu-* + *-tin*. A ném. *Bütte*. *Butte*, magy. *puttony* szavakban a szó belseji *-tt-* vagy a zöngétlenséget jelöli, így az előzmény *-t-*, amely a képző kezdő mássalhangzója; vagy pedig az első *-t-* az abszolút szótóhoz is tartozhat vagy úgy, hogy az eredeti *-k-* előtt álló *-t-*vel azonos, vagy a *-k-* hasonult a rákövetkező *-t-* hatására. A lat. *bu-* + *-tina* felépítésű.⁹⁰

A TESz helytelenül származtatja a magy. *bödön* szót a déli szláv nyelvekből, a helyzet fordított, a szláv nyelvek vették át a szót a szkíta-hun ill. ősmagyar nyelvből.

Amagy. **puttony** 'háton hordozható edény, kenyérkosár vagy egyéb tartóedény'. Bajor-osztrák eredetű, vö.: baj-osztr. *butten*, *putten*, ném. *puttn*, ir. ném. *Bütte*, *Butte* 'háton vagy vállon hordozható edény, tartóedény, csöbör, dézsa, hordó. Végső forrása a gör. *πυτίνη*, *βυτίνη* 'vesszővel vagy hánccsal körülfont borosüveg', vö.: k. lat. *butina*, *butta*, *buttis* 'hordó, bortartó edény, nagyobb palack', h. lat. *butina* 'kád, dézsa', ang. *butt* (nagy) hordó', sp. *bota* 'tömlő', fr. *botte* 'boroshordó', finn *putina* 'aludttejartó edény'. (TESz) < 1. *put-* + *-tony*, 2. *pu-* + *-ttony*, baj-osztr. 1. *but-* + *-ten*, *put-* + *-ten*, 2. *bu-* + *tten*, *pu-* + *-tten*, ném. 1. *pu-* + *-ttn*, 2. *put-* + *-tn*, ir. ném. 1. *Bü-* + *-tte*, *Bu-* + *-tte* 2. *Büt-* + *-te*, *But-* + *-te*, gör. *πυ-* + *-τίνη*, *βυ-* + *-τίνη*, k. lat. *bu-* + *-tina*, h. lat. *bu-* + *-tina*, ang. 1. *but-* + *-t*, *bu-* + *-tt*, sp. *bo-* + *-ta*, fr. *bo-* + *-tte*, *bot-* + *-te*, finn *pu-* + *-tina*.

A magy. *puttony* szintén keleti eredetű, éppen fordítva áll a dolog, mert a baj. osztr., ném., ang., lat., görög stb. nyelvekbe az ősi rokonainktól, a szkítáktól és a hunoktól került a szó. Igazolják ezt a földrajzi névi adatok is.

Alakváltozata a magy. **budi** 'árnyékszék', jelentése egyszerűen 'gödör', a TESz helytelenül származtatja a németből. Bár a *bódé* is a szó családjához tartozik, de a *budi* szónak nem szolgálhatott alapul. < *bu-*: abszolút szótő + *-di*: képző.

A magy. **fazék** is idetartozik lábbal vagy anélkül. A TESz több ponton is téved, az adatok azonban idetartoznak, vö.: magy. *fazék* 'származékszó, *faz-* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog.

⁹⁰ A Volga-Urál vidékén és a Kárpát-medencében számos idetartozó földrajzi névi adat van, amelyeknek a bemutatásától jelen dolgozatban eltekintünk.

pōt 'lábás, üst', osztj. *put* 'üst', cser. *pat* 'vasedény, réz- vagy. vasüst', fi. *pata* 'lábás', lp. *batte* 'fazék, katlan'. A *fazék* -*k* eleme képző. (TESz) < magy. *fa*-: abszolút szótó + *-zék*: képző, vog. *pō*- + *-t*, osztj. *pu*- + *-t*, cser. *pa*- + *-t*, fi. *pa*- + *-ta*, lp. 1. *bat*- + *-te*, 2. *ba*- + *-tte*

Az ang. *pot* 'edény' is idetartozik, szerkezeti felépítése: *po*-: abszolút szótó + *-t*: képző. Ld. még ang. *bowl* 'tál, edény, ivócsésze'. < *po*-: abszolút szótó + *-t*: képző, *bow*-: abszolút szótó + *-l*: képző.

A 'nyílás' jelentést őrzi a csuv. *alāk* 'ajtó, kapu', MK., ujj., türkm. *išik*, csag., kirg., üzb. *ešik*, bask., tat. *išek*, kazak *esik*, k.kalp., nog. *esik*, hak. *izik*, ojr., tuv. *ežik* 'ajtó', oszm., csag. *ešik* 'ajtó küszöb'. Eredete nem világos. (JEGOROV 1964) < *a*-: abszolút szótó + *-lāk*: képző, MK., ujj., türkm. *i*- + *-šik*, csag., kirg., üzb. *e*- + *-šik*, bask., tat. *i*- + *-šek*, kazak *e*- *-sik*, k.kalp., nog. *e*- + *-sik*, hak. *i*- + *-zik*, ojr., tuv. *e*- + *-žik*, oszm., csag. *e*- + *-šik*.

Csak a relatív szótó tartozik ide, vö.: magy. *ajtó* 'szakadék, nyílás, völgy, bevágás, rovátka, köz'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: osztj. *oŋ* 'száj, torkolat', zürj. *vom* 'száj, nyílás', votj. *im* 'ua.', cser. *aŋ* 'a száj nyílása', mdE. *oŋ*, oj, mdM. *ov*-, szam. jeny. *ē*', *na*, tvg. *ŋāŋ*, szelk. *āk*, *āŋ*, kam. *aŋ* 'száj'. (TESz) < magy. *aj*-: relatív szótó + *-tó*

A példák idetartoznak, azonban a TESz megállapítása nem igazolt, mely szerint a magyar szó ősi örökség lenne az uráli korból. A szócikk írója nem látja ennek a szónak a szócsaládját, melynek kiterjedt kapcsolatai vannak a török és a mongol nyelvekben is.

A csuv. *čašāk* 'csésze' Jegorov szerint az oroszról való. (JEGOROV 1964) < *ča*-: abszolút szótó + *-šāk*: képző. A szó azonban egy olyan rendszer tagja, amely nem a szláv nyelvekből magyarázható.

A magy. *csésze* 'ivóedény', mosdó (a templomban), a virág csészelevelei, mérlegserpenyő'. Szláv, közelebből óceh eredetű, vö.: óe.szl. *čaša*, szb-hv. *čaša*, szln. *čáša*, cseh *čiše*, *čiešě*, szlk. *čaša*, or. *čáša* 'kehely, serleg, ivóedény', Etimológiája nincs kellőképpen tisztázva. (TESz) < magy. *csé*-: abszolút szótó + *-sze*: képző, óe.szl. *ča*- + *-ša*, szb-hv. *ča*- + *-ša*, szln. *čá*- + *-ša*, cseh *či*- + *-še*, *čie*- + *-šě*, szlk. *ča*- + *-ša*, or. *čá*- + *-ša*.

Ld. még or. *čaška* 'csésze' < *ča*-: abszolút szótó + *-ška*: képző.

Először is már kezdettől fogva nevezhettek őseink ezzel a szóval olyan edényt, amelyiknek van lába, de olyat is, amelyiknek nincs. Ennek az a magyarázata, hogy az edénynek olyan 'nyílás, mélyedés, gödör, árok stb.' jelentésű szó szolgálhatott alapul, amely eredetileg a víz tartója, medre, edénye, csészéje stb. volt. Ennek mintájára készítették el eleink a fenti edényeket, a megnevezésekhez pedig már adott volt a víz illetve annak tartálya, árka, medre megnevezésére szolgáló szó, amelynek különböző alakváltozatai jöttek létre már igen korán. Az ilyen medernek a számos tulajdonsága közül az edény megnevezésekor fontos volt az, hogy lefelé irányuló mélyedés, lent van, ilyen a láb is, folyadék, vagy más hasonló tartására szolgál. A mélyedés pedig valójában egy nyílás, amit eredetileg a víz csinálhatott, vágthatott, alakíthatott ki. Az idetartozó szavak szerkezeti felépítése ugyanaz, abszolút szótó + *-képző*. Hangtanilag is összefüggőek az adatok, az eredeti szókezdő és a képző kezdő mássalhangzója *t*- volt, amelynek különböző fejleményei vannak meg fent a magyar nyelvben illetőleg az altáji, az uráli és az indoeurópai nyelvcsaládba sorolt nyelvekben. A közös gyökere valamennyinek a szkíta-, hún és ősmagyar nyelvek. Külön vizsgálatra van szükség ahhoz, hogy lássuk, milyen úton, módon jutottak el az adatok az egyes nyelvekbe.

Tanulságos a magy. *csanak*, *csónak*, *csolnak* elnevezéseknek a mongol adatokkal való vizsgálata, hiszen a csónak is egyfajta tartály, edény. Ezeknek a szavaknak az első relatív szótöve

tartozik össze a Kāšy. *ajak* 'csésze, edény' szóval és rokonaival.

A K-mong. *sinagha*, *šanaga* 'lapát, nagy merőkanál', ojr. *sanagha* 'ua.', a csuv. *csanak* 'ua.' és a magy. *csanak*, *csónak* összetartoznak.

A magy. *csanak* 'kehely, fa merítőedény, cserépedény' jelentésű és a TESz török, közelebről feltehetőleg kunbesenyő eredetűnek tartja helytelenül. A hozott adatok azonban a szócsaládba tartoznak, vö.: CC. *čanak* 'csésze', Kāšy. *čanaq* 'fatál', oszm. *čanak* 'cseréptál', k.kalp. *šanaq* 'csésze', özb. *čānaq* 'cseréptál', vö.: or. *čanák*, *činák* 'fatál', szb.-hv. *čànak* 'fatál', albán *čanák* 'tál' stb. (TESz) A magy. *csónak* szó is ugyanazon elv alapján született, amelyet a TESz ismét helytelenül szláv eredetűnek tart. A szláv példák azonban nagyon tanulságosak, vö.: szb.-hv. *čūnak*, *čūnjak* 'csónak, vetélő'⁹¹, szln. *čolnák* 'vetélő', *čúnek* 'csónak', cseh *člunek* 'csónak, vetélő, pillangós növény virágának legalsó szíromlevele', szlk. *člnok* 'ua.', or. *čelnók* 'csónak, vetélő', ld. még magy. *csarnok* (TESz) A magy. *csarnok* 'kör alakú, nagy, fedetlen épület, előcsarnok, fedett folyosó, tornác, pompás épület, tágas helyiség, terem, vásárcsarnok'. Ismeretlen eredetű. Ld. még *csordak* 'színház'. (TESz)

A magy. *csarnak* 'az árbóca kötélete, kötelzet, zsinórzat' jelentésű. Valószínűleg oszmán-török eredetű, esetleg déli szláv közvetítéssel, vö.: oszm. *čarnık* 'bárka, sajka, csónak', *čırnık* 'egy fajta dunai csónak, bárka', blg. *černik*, *čarnik* 'bárka'. (TESz)

A TESz-ben nem szerepel *csordak*, *csardak* címszó, szerepel azonban a *csárda*, alakváltozatai *csardak*, *csurták*, *csardák*, *csordak* 'kör alakú, nagy fedetlen épület, magas figyelőállás, katonai őrház (török határon), pusztai vendéglő, szín, eresz, bódé a hajón, a halászok gyékénysátra, kukoricagóré, gazdasági épület', vö.: *csárdás* 'pusztai vendéglős, egyfajta zene, tánc'. Vö.: még or. *čerdák* 'padlás, padlószoba', moldvai csángó *csérdák* 'pitvar'. Az adatok idetartoznak, azonban a magyarban nincs szükség átvételre s a szó a bolgárban sem szláv eredetű.

A fenti 'csónak, merítőkanál, vetélő csónakja, valamilyen terem, épület' jelentésű szavak a megnevezéshez a mintát a vízmederről kapták. Közös bennük az alak és a funkció. A vízmeder arra szolgál, hogy benne víz tárolódjon vagy szállítódjon, a merítőkanálban, csészében is folyadékot tartanak, abból isznak, a csónakban emberek ülnek és abban szállítódnak, utaznak, a csarnokban, mint épületben emberek tartózkodnak s a *csarnak* jelentései is a csónakhoz vezetnek. Szerkezetileg valamennyi képzett szó, relatív szótó + képzőből állnak, vö.: K-mong. *si-* + *-nagh*, *ša-* + *-naga*, ojr. *sa-* + *-nagha*, csuv. *csa-* + *-nak*, magy. *csa-* + *-nak*, *csó-* + *-nak*, *csol-* + *-nak*, *csar-* + *-nok*, *csar-* + *-nak*, *csor-* + *-dak*, *csar-* + *-dak*, *csár-* + *-da*, CC. *ča-* + *-nak*, Kāšy. *ča-* + *-naq*, oszm. *ča-* + *-nak*, k.kalp. *ša-* + *-naq*, özb. *čâ-* + *-naq*, or. *ča-* + *-nák*, *či-* + *-nák*, szb.-hv. *čà-* + *-nak*, albán *ča-* + *-nák*, szb.-hv. *čû-* + *-nak*, *čû-* + *-njak*, szln. *čol-* + *-nák*, *čú-* + *-nek*, cseh *člu-* + *-nek*, szlk. *čl-* + *-nok*, or. *čel-* + *-nók*, magy. *csor-* + *-dak*, oszm. *čar-* + *-nık*, *čır-* + *-nık*, blg. *čer-* + *-nık*, *čar-* + *-nık*.

A relatív tövekben közös, hogy mindegyik mássalhangzóval kezdődik s a kezdő mássalhangzók eredeti *t*-fejléményei (*t* > 1. *ù* > *s*-, 2. *t'* > *č*- > *š*-). Különböznek abban, hogy egyik részük nem tartalmaz második mássalhangzót, a másik részük pedig tartalmaz. Ennek az a magyarázata, hogy az *-l*, *-r* második mássalhangzók illetőleg a hanghiánynak közös az előzménye, mégpedig *-ð* (interdentális zöngés spiráns), amely az egyik irányban változva *-l*, a másik irányban *-r*; s a harmadik irányban olyan *-w* lett, amely vokalizálódás után eltűnt, azonban a nyomát a hosszú magánhangzók őrzik (vö.: magy. *csónak*, szb.-hv. *čūnak*). Ami a képzőket illeti, nagy részüknek *n*-a kezdő mássalhangzója, egyedül a magyarban és a szláv nyelvekben fordul elő *d*- (vö.: magy.

⁹¹ A szövegépnek a csónak alakú alkatrésze.

csardak, csárda). Mindkettő (*n-*, *d-*) eredeti *t-* fejleménye. A képző második mássalhangzója pedig *-q*, *-k* (mély hangú), egyedül a mongolban *-gh*, *-g*, amely eredeti *-k* fejleménye. A magy. *csárda* szóban pedig eltűnt a *-k* vagy *-h*-n keresztül vagy *-k > -γ > -w > V > -0* változási sorban. A relatív tövek tovább bonthatók abszolút szótőre + képzőre, ahol a képző kezdő mássalhangzója már csak *-l*, *-r*, *-d* formában illetőleg a hanghiányban mutatható ki, vö.: magy. *csolnak, csornak, csordak, szln. čolnák, cseh člunek, szlk. člnok, or. čelnók, magy. csordak, oszm. çarnık, çirnik, blg. černik, čarnik*. A relatív szótövek tehát abszolút szótó + képzőből állnak: *cso-* + *-l*, *cso-* + *-r*, *č-* + *-l*, *če-* + *-l*, *cso-* + *-r*, *ça-* + *-r*, *çt-* + *-r*, *če-* + *-r*, *č-* + *-lu*. A képzők, az abszolút és a relatív szótövekhez járulók egyaránt 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' jelentésűek. A fenti adatok olyan rendszert alkotnak, amely egy nagyobb rendszerbe pontosan beleillik a gondolkodást, a szóteremtést, a szóalkotást, a szavak hangrendszerét, szerkezeti felépítését illetően egyaránt. Körültekintően kell eljárni akkor, ha egy nyelvben a szót átvételnek minősítjük.

Világos, hogy a *csónak, csanak, csolnak* és társainak csak a *csa-*, *csó-*, *csol-*, stb. tövei kötődnek a fenti 'edény' szavakhoz.

3.105. Kāšγ. *akā* 'a nép okos, megférfiásodott emberének a neve, rangban a *Tikīn* után következik' ~ magy. *oko(s)*.

Ld. még Kāšγ. *sāg* 'ész', Kāšγ. *bukū* 'okos, tudós, bölcs'. Összetartozik velük a csag. *oguz* 'tudós, értelmes, bölcs' (< csag. *ogu-*: abszolút szótó + *-z*: képző).

A csag. *oguz* párhuzama a magy. *okos* 'eszes, értelmes' szó. A csag. *ogu-* szótó alakváltozata a K-mong. *akha-mad* 'öreg' töve (*akha-*), rokon a törökségben használatos *aksakal* (< *ak* 'öreg, okos, bölcs, fehér' + *sakal* 'ember') szó előtagjával s a magy. *agg* 'öreg, régi, ravasz' szóval.

A magyar *agg* szót a TESz helytelenül tartja ősi örökségnek a finnugor korból, azonban az adatok idetartoznak, vö.: cser. *šo·ŋgǎ* 'öreg', *šo·ŋgo* 'öreg, öregember', *songo* 'ua.' (TESz) A magy. *agg* szóban a második mássalhangzó *-g* eredeti *-k* fejleménye, az első *-g* esetében pedig eredeti *-t*-fejleményéből hasonulás révén lett *-g-* (*-t- > -n- > -ŋ- -g-*).

3.106. Kāšγ. *vazir* 'vezér' ~ magy. *vezér*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *vazi-*: relatív szótó + *-r*: képző.

A magy. *vezér* hadsereg vezetője, közösség, mozgalom előjárója, vezetője, vezető, irányító személy, pásztor, csoportja élén haladó állat, elektromosságot vezető test, eketaliga része'. Származékszó, vö.: a *vezet* ige *vez-* töve. (TESz) < *vezé-* + *-r*: képző. A rendszerbe a *veze-* relatív tő illik.

A magy. *vezet-* 'kalauzol, kísér, irányít, igazgat, életmódot követ, (áramló anyagot) terjedésben elősegít, eredményez, valahova visz'. Származékszó: *-t* mozzanatos képzővel alakult egy önállóan nem élő *vez-* alapszóból. Ez ősi örökség a finnugor korból, vö.: cser. *βīdem*, *βü·dem*, mdE *ved'ams*, *vet'ams*, mdM. *ved'ams* 'vezet', fi. *vetää* 'húz', észt *vedama* 'vezet, húz, vonszol'. (TESz) < magy. *veze-*: relatív szótó + *-t*, cser. *βīde-* + *-m*, *βü·de-* + *-m*, mdE *ved'ams*, *vet'am-* + *-s*, mdM. *ved'am-* + *-s*, fi. *vetää* 'húz', észt *veda-* + *-ma*: főnévi igenév képző.

A szókezdő *v-* és a második mássalhangzók a szótőben eredeti *t-* fejleményei. A magyar szótó nem lehet finnugor nyelvi örökség s a szláv nyelvekben használatos tövek is idetartoznak, de nem a szláv nyelvekben születtek. A gyökerek a szkíta-hun és ősmagyar nyelvekhez vezetnek. Természetes, hogy a törökségben is megvan, mint a hun utódnnyelvekben. A finnugorba sorolt

nyelvekbe is innen került.

A relatív szótóhoz (*veze-*) a magy. *vezet* szóban *-t-*: igeképző járult. A magyar relatív szótó összetartozik a következő szavak relatív szótóvével: or. **vodít'** (*vodi-*: relatív szótó + *-t'*: főnévi igenév képző) 'vezetni', *voditel'* (< *vodi-*: relatív szótó + *-tel'*: képző) 'vezető', *vožd'* (< *vož-*: relatív szótó + *-d'*: képző) 'vezető'.

3.107. Kāšγ. *ivrik* 'korsó' ~ magy. *ibrik*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *iv-*: abszolút szótó + *-rik*: képző.

Hangtani alakváltozata a csuv. **čātlāx** 'ibrik, csésze, korsó' < csuv. *čāt-*: relatív szótó + *-lāx*: képző. A csuv. *čāt-* relatív szótó rokon a Kāšγ. **ajak** 'csésze, edény' ~ magy. **edény** és társaival.

Idetartozik a magy. **ibrik**, amelyet oszmán-török eredetűnek tart a TESz megalapozatlanul, ám az adatok helyénvalóak, vö.: oszm. *ibrik, ibrik* 'szűk nyakú, korsószerű edény'. A törökben arab-perzsa jövevény, vö.: arab *ibrīk* 'ua.'. Ld. még blg. *ibrik*, szb.-hv. *ibrīk*, akb. *ibrīk*, rom. *ibric*, újgör. *ἰμπρίκι*, le. *imbryk* 'ua.'. (TESz) < magy. *ib-* + *-rik*, oszm. *ib-* + *-rik*, arab *ib-* + *-rīk*, blg. *ib-* + *-rik*, szr.-hv. *ib-* + *-rīk*, alb. *ib-* + *-rik*, rom. *ib-* + *-ric*, újgör. *ἰμπ-* + *-pīki*, le. *imb-* + *ryk*.

A görög és lengyel adat azért is értékes, mert a bilabiális zárhang (*-p-*, *-b-*) előtt nazálist (*-m-*) tartalmaz. Az *-m-* pedig ez esetben *-n-*-ből keletkezett hasonulás révén. A szótó teljesebb alakja tehát *Vnp, *VnpV lehetett. A szókezdő mássalhangzó eredeti *t-* fejleménye, amely ez esetben 0- lett, eltűnt.

Az *ibrik* alakváltozata a *csupor* és a *csöbör*, ahol az eredeti szókezdő *t-*-ből *cs-* lett. A TESz szerint a **csupor**, **csúpor** 'kisebb edény, bögre, egy fajta robbanófegyver, tűzfazék'. Származékszó, a *csup-* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *šol-t's'ipiš* 'nyírhéjból készült sótartó'. (TESz) < *csupo-*: szótó + *-r*: képző.

Sajnos, a szócikk írója csak a zürjénből hozott példát s a származtatást erre alapozta helytelenül.

A magy. *csöbör* a **cseber** címszónál van meg a TESz-ben. Jelentése 'régii folyadékmérték, nagyobb favödör'. Déli vagy nyugati szláv eredetű, vö.: blg. *čebur* 'favödör, dézsa', szb.-hv. *čábar* 'ua.', *čeber* 'folyadékmérték', szln. *čebèr* 'favödör, dézsa', szlk. *džber, džbar* 'ua.', le. *ceber, czeber* 'ua.'. Eredete nincs kellően tisztázva. (TESz) < magy. *csebe-*: szótó + *-r*: képző, blg. *čebu-* + *-r*, szb.-hv. *čába-* + *-r*, *čebe-* + *-r*, szln. *čebè-* + *-r*, szlk. *džbe-* + *-r*, *džba-* + *-r*, le. *cebe-* + *-r*, *czebe-* + *-r*.

Az *ibrik*, *csupor*, *csöbör* alakváltozata a **pohár** 'üvegből, fémből stb. készült kisebb ivóedény, az edény, mint mérték, csésze (virágé)', amely a TESz szerint vándorszó, vö.: ang. *pitcher* 'korsó, kancsó', óbajor *pehhari* 'serleg, kehely, áldozati csésze, tál, kancsó, üst, amelyben bort vízzel vegyítenek, bizonyos mértékegység', gör. *βίκορ* 'agyagedény, boroskorsó'. stb. (TESz) < magy. *pohá-*: szótó + *-r*: képző, ang. *pitche-* + *-r*, óbajor *pehha-* + *-ri*, gör. *βίκο-* + *-p*.

A szótóban a **csepp** szó van meg, amely tartalmazza a 'víz, a forrás, az egy egység, mint mértékegység' jelentéseket. A képző az *-r* illetőleg *-rVk* 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' jelentésű. Az *ibrik*, **cseber**, *csupor*, **pohár** tehát vízzel ellátott edény, azaz olyan, amelyben kezdetben víz, idővel más folyadék is volt. A szavak olyan közös gondolkodás termékei, amelyek keletre, a szkítákhoz, hunokhoz, ősmagyarokhoz vezetnek, a többi nyelvben későbbi átvétel a görögökön ill. a szlávokon keresztül.

3.108. Kāšy. *andan* 'azután' ~ magy. *aztán*.

Szerkezeti felépítése: *an* 'az' + *-dan*: eredethatározó rag.

Rokona a csuv. *untan* 'onnan' < *un* 'az' + *-tan*: határozórag. A szókezdő magánhangzó labiális veláris, ezért a távolra mutató névmást kell benne látnunk.

Idetartozik a magy. *aztán*, nyj. *ótán*. A névmás alakváltozatainak (*an*, *un*, *ó*, *az*) további formái vannak meg a magy. *onnan* (< *on-* + *-nan*) stb. szavakban, amelyek utalnak arra, hogy veláris labiális magánhangzóról van szó, továbbá látható, hogy mely változatok mely nyelvekben használatosak E/3. személyű névmásként, vö.:

oszm. *o* 'ő', de *onu* (< *on-*: 'ő' + *-u*: tárgyeset ragja), or. *on* 'ő'⁹², magy. *az*, *ő* stb. A szó a törökség nyelveiben elterjedt, vö.:

csuv. *unta* 'ott' (< *un* : E/3. személyes névmás vö.: csuv. *väl*, dial. *ul*, *u*), ÓT. *anta*, tefsz. XII-XIII. sz., kirk., alt., hak., tat. *anda*, tuv. *ynda*, bask. *unda* 'ott', csuv. *unti*, bask. *undagy*, tat., kirk. *andagy*, tefsz. XII-XIII. sz. *andaky* 'ottani'. (JEGOROV 1964) < csuv. *un-* 'ő, az' + *-ta*: helyhatározó rag, ÓT. *an-* + *-ta*, tefsz. XII-XIII. sz., kirk., alt., hak., tat. *an-* + *-da*, tuv. *yn-* + *-da*, bask. *un-* + *-da*, csuv. *un-* + *-ti*, bask. *unda-*: 'ott' (< *un-* + *-da-*) + *-gy*: melléknév képző, tat., kirk. *anda-* + *-gy*, tefsz. XII-XIII. sz. *anda-* + *-ky*.

Megfelelőjük a magy. *ottani* (< *ot*: E/3. névmás 'ő, az' + *-tan*: eredet határozórag⁹³ + *-i*: melléknévképző. Az elemzés azt is világossá teszi, hogy a magy. *ott* szóban nem a *-tt-*, hanem csak a második *-t* a helyhatározórag, mert az első *-t-* a mutató névmás része.

A csuvas E/3. névmás *väl*, dial. *u* 'ő, az', függő esetekben *u(n)*, irodalmi *än* szerepel, vö.: *unän*, dial. *una*, ir. *äna*, T.sz. *věsem* < *välsam*, ÓT., csag., alt., tuv., hak., sor, türkm., kazak, k.kalp., nog., jak. *ol* (függő esetben *on-*, sor, hak. *an-*), azerb., oszm., kum. *o* (függő esetben *on-*), ujjg., üzb. *u* (függő esetben *un-*), tat. *ul* (függő esetben *an-*), kirk. *al* 'ő, az'.

A szókezdő hang eredeti *t-* volt, amelynek fejleménye a csuvasban a *v-* (< *w-* < *δ-* < *t-*), a többi nyelvben pedig a *0-* (< *w-* < *δ-* < *t-*).

Figyelemre méltó az or. *on* 'ő', *tot* 'az'. Ez utóbbi őrzi az eredeti *t-* szókezdőt. Az adatokban a második mássalhangzó is eredeti *-t-*, a névmásokban a következő fejleményei használatosak a fenti adatokban: *-l*, *-n*, *-z*, *-0-*: *-t* > *-δ* > 1. *-l*, 2. *-z*, 3. *-*w* > *-*V* > *-0*; 4. *-nδ* > *-n*.

3.109. Kāšy. *uttuz* 'harminc' ~ magy. *harminc*.

Szerkezeti felépítése: *ut* 'három' + *tuz* 'tíz'.

A Kāšy. *uttuz* 'harminc' ~ magy. *harminc* párosban a számneveknek csak az utótagja a Kāšy. *tuz* 'tíz' és a magy. *minc* 'tíz' tartozik össze. Az előtag a magy. *har* 'három' szókezdője a *h-* a magyarban eredeti *k-* fejleménye, a török nyelvekben pedig a szókezdő *v-* illetőleg *0-* eredeti *t-* fejleménye, vö.:

csuv. *viššě*, *višě*, *viš* 'három', ÓT., azerb., türkm., oszm., kirk., ujjg., alt., ojr. *üč*, üzb. *uč*, tuv., sor,

⁹² Átvétel a szkíta-hun, ősmagyar nyelvekből.

⁹³ Összetett rag: *-ta*: Loc. + *-n*.

kazak, k.kalp., nog. *üš*, hak., jak. *üs*, tat. *öč*, bask. *ös* 'három', vö.: sumer *uč* 'három'. (JEGOROV 1964)

Tehát a szókezdő *v-* és *0-* eredeti *t-* fejleményei. Ezzel szemben a magy. *három* számnév szókezdő mássalhangzója eredeti *k-* volt jelentése pedig 'kettő + egy'⁹⁴. A sumér turáni örökségként őrizheti a törökkel azonos alakváltozatot.

A 'harminc' utótagja a *tuz* a magy. *tíz* közeli alakváltozata, számos nyelvben ismert a rokona, vö.: mong. *an*, *in*, tör. *on*, ang. *ten* 'tíz' közös gyökerűek. Részét alkotják az összetett számneveknek. A *tíz* jelentése lehet 'két öt', amely a két kézen lévő *öt* + *öt* ujjat (kinövést) jelenti. Ez a tízes számrendszer alapja. A magy. *tíz* a TESz szerint iráni eredetű, vö.: ói. *dása*, av. *dasa*, pehlevi *dah*, szogd *das*, afgán *las*, vakhi *das*, sugni *δīs* 'tíz'. (TESz) Az adatok idetartoznak, azonban az iráni eredet nem igazolt.

Érdekesség a mong. *arban* 'tíz' számnév, szó szerinti jelentése 'egy-tíz', szerkezeti felépítése *ar* + *ban*, ahol az előtag az 'egy' jelentésű szavakkal tartozik össze, vö.: oszm. *bir* 'egy' stb. Az utótag a *ban* 'tíz' jelentésű, ld. még vog. *pan*, dravida *pan*, ang. *ten* 'tíz'. Ugyanolyan elven jött létre, mint a *hús* 'két tíz', *harminc* 'három tíz', *negyven* 'négy tíz', *ötven* 'öt tíz', *hatvan* 'hat tíz', *hetven* 'hét tíz', *nyolcvan* 'nyolc tíz', *kilencven* 'kilenc tíz', *száz* 'tíz tíz'.

A magy. *harminc* utótagja a *minc* a törökségben ismert *myš* (vö.: oszm. *altmyš* 'hatvan') 'tíz' utótaggal tartozik össze. A *minc* forma szó szerint 'egy tíz' jelentésű.

3.110. Kāšy. *attin il* 'szállj le a lóról' ~ magy. *lóról*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *at* 'ló' + *-tin*: eredethatározó rag '-ról, -tól' + *il*

Az első tag szótöve a 'ló' jelentésű *at* kiterjedt rokonsága között ott van a magy. *ló* is. A *ló* elnevezése a *láb* szóval tartozik össze. A lovat akkor nevezték el ezzel a szóval, amikor lábnak használták, tehát amikor megülték. A kutatásaink értelmében igen fontosak a következők:

A mong. *adak*, *adag* 'vég' és az *arok*, *arx* 'árok' szavak összetartoznak. Kezdetben jelentette a folyómedret és a folyó alsó, lent lévő szakaszát. Ez a folyónak a lába, vele szemben a felső szakasz a fej. A folyó alsó szakaszának, a lábának a megnevezése pedig alapul szolgált sok más hasonlóknak is, pl. a lábas jószágoknak, köztük a lónak, vö.:

csuv. *ura* 'láb, mancs', ÓT. , csag., oszm. *adak*, alt., hak., s.ujg. *axax*, ujj. kirg., kaz., k.kalp., nog., kum., oszm., csag., türkm., tat., bask. *ajak*, üzb. *ojok*, azerb. *ajag*, jak. *atax* 'láb, mancs', kirg., tuv., jak. 'alsó rész , vég' jelentése is van, mong. *adag* 'vég, folyótorkolat, alsó rész, folyótorkolat, következő' (JEGOROV 1964), oszm. *at* 'ló'.

A török szavakban eltűnt az eredeti szókezdő mássalhangzó, a magy. *ló* azonban megtartotta a szókezdő mássalhangzót, amely eredeti *t-* fejleménye. További 'gödör, nyílás, út' szavak is a szó családjába tartoznak, vö.

csuv. *ur*, *ura* 'száj, nyílás', ujj. *ora* 'száj, nyílás, gödör', k.kalp. *ura*, nog. *ur* 'gödör, verem valaminek a tárolására', bask. *ur* 'száj, nyílás', alt. *ora*, *oro* , kaz., kirg. *or* 'száj, nyílás, gödör, verem', türkm. *ury* 'gödör, verem magnak, gabonának a tárolására'. (JEGOROV 1964)

A szóváltozatok közvetlen rokona a magy. *verem*, *terem*, *árok*, *száj*, *szád*, *szádok* és az *ajtó* *aj*

⁹⁴ Vö.: *harmin* 'három' + *c*: vö.: *cent*, *centi* mértékegység *cen* 'tíz' eleme. A rendszer azonban mást mutat.

töve. A *ló* szavunk a *láb, le, lék, luk, lyuk, láda* szavakkal van közelebbi rokonságban. A szócsalád tagjainak olyan szó szolgált alapul, amely végső soron a víz egy-egy tartozéka, tulajdonsága. Következésképp természetes, hogy a mong. *bulak, bulik* 'forrás' szó szerkezetileg és hangtanilag is beletartozik az előző szócsalád rendszerébe és rokona a bask. *bulak*, tat. *bolak* 'folyó és a magy. *folyó, foló* szó. Az is természetes, hogy a *bal, balog* a lenti és a rossz a lényeges tulajdonsága, a jobbnak pedig a *jó*, amely a folyó fenti, a forrás felőli szakaszáról kapta az elnevezést.

A Kāšy. *attin* második eleme a *-tin* abl. rag rokona a magy. *-nan* vö.: *onnan*. Ld. Kāšy. *andan* 'azután'.

Az *attin il* szó szerkezet második eleme az *il* rokona a magy. *al, alsó al-* töve. Lehet 'lóról le' jelentése.

3.111. Kāšy. *ašattī* 'megetetett' ~ magy. *etette*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *aša-* 'eszik' + *-t-*: műveltető képző + *-tī-*: 1. múlt idő jele 2. *-t-*: múlt idő jele + *-ī-*: 'ő' E/3. sz. Ez utóbbi esetben tárgyas ragozásról lenne szó.

A szótó *aša-* 'eszik' rokona a mong. *idēn, idegen* 'étel', ojr. *ide-* 'enni', a magy. *étek*, az *étel éte-* töve, az *étkezik étke-* töve s az *eszik* ige összetartoznak. Az eredeti szó belseji mássalhangzó *-t-* volt. Ld. Kāšy. *jīl-* 'megevettnek lenni'.

3.112. Kāšy. *aqilla* 'sas' ~ magy. *holló*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *aqil-*: relatív szótó (< *aqi-* 'ág' + *-l-*: képző) + *-la*: képző.

Eleink világosan látták, hogy az elágazó víz egy hegyes formát mutat. Ehhez hasonlóan keletkezik a faág és sok más hasonló dolog. Természetes, hogy a hegyes, éles tulajdonságú élő és élettelen is ezzel a névvel illetik. Ilyen a sas elnevezése. Az abszolút szótó Kāšy. *aqi-* rokona a magy. *ág, ék, eke*, amely *-l* képzővel azt jelenti, 'az ághoz, ékhez tartozó', amely újabb *-la* képzőt kapott a fenti madárnévben, így a madár jelentése szó szerint 'ágassal ellátott, ágassal rendelkező'. A sasnak az a jellemző tulajdonsága, hogy a karma és a szeme éles.

A Kāšy. *aqilla* 'sas' és a magy. *holló* tartozik össze etimológiailag. Szerkezeti felépítésük szerint is összhangban vannak: magy. *hol-*: relatív szótó + *-ló*: képző, Kāšy. *aqil-*: relatív szótó (< *aqi-*: abszolút szótó 'ág' + *-l*: képző) + *-la*: képző.

Bár Kāšyārī orosz fordításában a 'sas' megfelelő szerepel, a Kāšy. *aqilla* névnek 'világosan megfelel a magy. *holló*. Sőt, a magyar nyelvnek egy másik oldalról is kapcsolata van Kāšy. *aqilla* adatával. A relatív szótó a magy. *él* szó rokona, a képző pedig számos magyar szóban megvan, vö.: magy. *szöllő* (< *szöl-*: relatív szótó + *-lő*: képző).

A megoldás megtalálásához mindig vissza kell térni őseink gondolkodásához. Eleink világosan látták, hogy az elágazó víz egy hegyes formát mutat. Ehhez hasonlóan keletkezik a faág és sok más hasonló az élő természetben. A hegyes, éles tulajdonságú élő és élettelen is ezzel a névvel illetik. Kāšy. *aqilla* névének az abszolút szótóvének (*aqi-*) rokona a magy. *ág, ék, eke*. A relatív szótó (Kāšy. *aqil-*) úgy keletkezett, hogy az abszolút szótó egy *-l* képzőt kapott s azt jelenti, 'az ághoz, ékhez tartozó, azaz ágas'. A relatív szótóhoz újabb *-la* képzőt adtak Kāšyārī madárnévben, így a madár jelentése szó szerint 'ágassal ellátott, ágassal rendelkező'. A hollónak pedig a jellemző tulajdonsága az, hogy a karma, csőre és a szeme éles.

A Kāšy. *aqil*- relatív szótövével azonban nemcsak a magy. *él* szó tartozik össze, hanem a mongol *aghola* 'hegy' szó a kelet-mongol ejtés szerint *óla*, kalmük *úla*, mandzsu *alin* 'ua.', ojr. *úla* 'hegy' is. A szó jelentése mindegyik esetben 'hegy', rokona a magy. *él* szónak, amely a TESz szerint 'valaminek a szeglete, csúcsa, valaminek a vékony széle, szegélye, pereme, hegycsúcs, hosszan, keskenyen húzódó hegynyúlvány, szűrő fegyver vagy eszköz hegye, vágószerszám köszörült széle, csatasor, rendezett sereg, haladó csoport eleje, az első vagy vezető hely'. Valószínűleg ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *il'mät, il'äm, elmi* 'él (késé)' (TESz). A TESz álláspontja nem igazolt a magyar szó eredetét tekintve, azonban az adatok idetartoznak.

A szócikk írója a magy. *él* szót helytelenül ősi örökségnek tartja az ugor korból, miközben egyetlen nyelvből hoz adatot és nem vette figyelembe a mongol megfelelőket. A mong. *aghola* képzett szó (< *agho*-: szótő + *-la*: képző 'valamihez tartozó, valamivel ellátott'), a szótővel összetartozik a magy. *ág* szó. A hozzá járuló *-la* képző Eurázsia-szerte ismert képző egyik alakváltozata, amelynek teljesebb alakja a mandzsu *-lin* (vö.: *a*-: abszolút szótő + *-lin*: képző). Az adatok értéke abban is megnyilvánul, hogy a hosszú magánhangzóknak triftongus az előzménye (vö.: *agho*- + *-la*, *ó* ' + *-la*, *ú*- + *-la*, *é*- + *-l*), erre utalnak a szótövek (*agho*-, *ó*-, *ú*-, *é*-), amelyet megerősít Kāšyarī adata (vö.: Kāšy. *aqilla* relatív szótő: *aqil*-).

A magy. *él* és a *holló hol*- relatív tövének összetartozását megerősíti az a tény, hogy a magyarban ismert a *hol*, *hól* 'fentről csúcsban kezdődő rakás a szoknyán, ruha alsó részén'. Valójában ez egy elágazás, amely hangtanilag a magy. *sas* alakváltozata. A szókezdő magy. *h*-, *s*- (*š*-), Kāšy. *0*- eredeti *t*- fejleményei (vö.: *t*- > *th*- > *h*-; *t*- > *t'*- > *č*- > *š*-; *t*- > *δ*- > *w*- > *V*- > *0*-). Hozzáteesszük, hogy a szókezdő mássalhangzó a *h*- hangon keresztül is elnémulhatott.

Jelentéstani oldalról lényeges, hogy a mongolban ismert a 'valaminek az eleje, az első vagy vezető hely' jelentés is. Ez természetes, hiszen az éle valaminek mindig elől, vezető helyen, fent van. Az is természetes, hogy az 'egy' számnévben is megvan a szó, vö.: magy. *első* töve az *el*-, oszm. *ilk* 'első' töve az *il*-.

A hollóhoz hasonló, de nem ugyanannak a madárnak a neve a magy. *sas*, Kāšyarī adatának a relatív tövével (*aqil*-) tartozik össze.

Az or. *or'ol* (< *or'o*-: relatív szótő + *-l*: képző) 'sas' azért érdekes, mert hangtanilag tökéletes alakváltozata és szerkezetileg is megfelel a Kāšy. *aqilla* 'sas' szónak. Az or. *-r*- és a Kāšyarī *-l*- előzménye közös (< *-δ*- < *-t*-).

A Kāšy. *aqil*- relatív szótővel számos szó összetartozik, ilyen a magy. *sas*-, az or. *or'ol* szótöve az *or'o*-, a csuv. *šěvēr* 'éles, hegyesvégű', polov. *sürü*, oszm., gag., azerb. *sivri*, kazak *süjir*; k.kalp. *süjri* 'éles, kihegyezett', oszm. *sivir* 'kihegyeződni'. (JEGOROV 1964). Igei megfelelője a magy. *szúr*.

A hagyományok szerint a *holló* a Hunyadiak címerállata. Hunyadi Mátyás jelképe a holló, ezért hívják Corvin Mátyásnak is. A *Corvin* név a lat. *corvinus* 'holló, hollós' szó *corvin* tövével tartozik össze, ennek pedig a lat. *corvus* 'holló' az alapja, amely Apolló jós madara volt. Etimológiailag a lat. *corvus corv*- töve nem a magy. *holló*, hanem a Kāšy. *kuzgun* 'holló' szóval tartozik össze.

A hagyományok szerint a kusánok, akik fehér hunok voltak vagy királyi szkíták, az ő címerállatuk, azaz nemzetségük jelképe volt az oroszán mellett a holló.

3.113. Kāšy. *tūz-* 'fagyoskodni, fázni' ~ magy. *fázik*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *tū-*: abszolút szótó + *-z*: képző.

Idetartozik a csuv. *tām* 'zúzmara, jégkása, fagy', MK., *tumlyg* 'hideg, fagy', tefsz. XII-XIII. sz. *tumlug*, *tumlyg* 'fagyos', azerb., oszm. *don*, türkm. *donaklyk*, tat. *tuŋ* 'fagy', kirg., kazak, ujj., ojr. *tuŋdyr* 'fagyni, megfagyni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tā-*: abszolút szótó + *-m*: képző, MK., *tum-*: relatív szótó (< *tu-*: abszolút szótó + *-m*: képző) + *-lyg*: képző 'valamivel ellátott', tefsz. XII-XIII. sz. *tum-*: relatív szótó + *-lug*: képző, *tum-*: relatív szótó + *-lyg*: képző, azerb., oszm. *do-*: abszolút szótó + *-n*: képző, türkm. *donak-*: relatív szótó (< *do-*: abszolút szótó + *-nak*: képző) + *-lyk*: képző, tat. *tu-*: abszolút szótó + *-ŋ*: képző, kirg., kazak, ujj., ojr. *tuŋ-*: (*tu-*: abszolút szótó + *-ŋ*) relatív szótó + *-dyr*.

A Kāšy. *tūz-* alakváltozata csuv. *tēn* 'fázni, megfagyni', ujj. *toŋli*, kirg., kazak, nog., alt., k.alp., jak. *toŋ*, üzb. *tung*, azerb., oszm. *don*, türkm., tuv. *doŋ*, tat., bask. *tuŋ* 'fagyni, fázni', hak. *toŋčyl*, nog. *ton'gak* 'fázós, fagyos', kirg. *toŋgon* 'fázós'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tē-*: abszolút szótó + *-n*: képző, ujj. *toŋ-*: relatív szótó + *-li*: képző, kirg., kazak, nog., alt., k.alp., jak. *to-*: abszolút szótó + *-ŋ*: képző, üzb. *tu-* + *-ng*, azerb., oszm. *do-* + *-n*, türkm., tuv. *do-* + *-ŋ*, tat., bask. *tu-* + *-ŋ*, hak. *toŋ-*: relatív szótó + *-čyl*: képző, nog. *to-*: abszolút szótó + *-n'gak*: képző, kirg. *to-* + *-ŋgon*.

Az eredeti szókezdő *t-* volt, a második mássalhangzó *-t-*, amelynek egyik fejleménye a *-z*, a másik az *-m*, a harmadik az *-n*. Ezt követhette magánhangzó vagy közvetlenül a harmadik mássalhangzó a *-k*. Így *-tk-* mássalhangzó kapcsolat keletkezett, ahol a *-k* bizonyos nyelvekben eltűnt, másokban az *-ŋ* jelzi a meglétét.

A fentiekhez tartozik a magy. *fázik* (*fá-*: abszolút szótó + *-zik*: képző) 'kellemetlen hideget érez', amelyet a TESz ugor, esetleg uráli ősi örökségnek tart, azonban az ezt igazoló példákat nem közli kellőképpen. Az osztj. *pátta* 'fagy, megfagy' idetartozik.

A szókezdő *t-* fejleménye az *f-* található a magy. *fázik* és a *fagy* szóban. Ez utóbbiban a második mássalhangzó (*-t*) zöngésedett és a rákövetkező *-k* változásának hatására palatalizálódott. Eredetileg nomen-verbum volt s mint ige *-ik* végű, de a képző nem az *-ik*, hanem a *-CVk*, vö.:

magy. *fagy(ik)* 'cseppfolyós test, nedvességet tartalmazó anyag a hideg hatására megszilárdul, megfagyva valamihez tapad, fázik, a hőmérséklet 0 C° fok alatt van'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *pāli-* 'megfagy', mdM. *palems* 'fagy, fázik', fi. *palella* 'fázik, fagy'. (TESz) < *fa-*: abszolút szótó + *-gy* (*-gyik*) képző, vog. *pā-*: abszolút szótó + *-li*: képző. A képző kezdő mássalhangzója eredeti *-t* fejleménye: *-t* > *-δ* > *-l*.

Az adatok idetartoznak, azonban nem igazolt az, hogy a magyar *fagy* ősi örökség a finnugor korból.

A Kāšy. *tūz-* 'fagyoskodni, fázni' ~ magy. *fázik* eredetileg nomen-verbum volt, amelyet a hideggel kapcsolatos számos szavunk igazol, pl.:

A magy. *zúzmara* 'áramló ködös levegőből fagypontra alá hűlt tárgyakra kicsapódott (kristályos) jég, A szócsalád alapja a zúzmaráz összetett szó. Előtagja a *zúz* 'dér, zúzmara', utótagja a *maráz* 'dér'. (TESz) A magy. *zúz-*: (< *zú-*: abszolút szótó + *-z*: képző) relatív szótó + *mara*: relatív szótó. Az előtag érdekessége, hogy mind a szókezdő, mind a második, a képző kezdő mássalhangzója *z*, amely eredeti *t* fejleménye (*t* > *δ* > *z*).

A magy. **dér** 'finom jégkristályok alakjában lecsapódó pára, fagy'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *dé-*: abszolút szótó + *-r*: képző. A szókezdő zöngésedett (*t* > *d*-), a képző kezdő mássalhangzója is eredeti *-t* fejleménye (*-t* > *-δ* > *-r*).

A szó megfejtését segíti az, hogy a színe fehéres, szürkés. Így a magy. **deres** 'ősz' a *dér* színéről kapta az elnevezést. Ennek a szónak pedig kiterjedt török kapcsolatai vannak, de idetartozik a magy. *szürke*, de az or. *seryj* 'szürke' szó *ser-* töve is. Vö.: csuv. *sără* 'szürke', ujj., kirg., kazak, k.kalp., jak. *sur*, türkm. *suur*, tat. *sory*, bask. *horo* 'szürke' (JEGOROV 1964) < magy. *dé-*: abszolút szótó + *-r*: képző, magy. *szü-* + *-rke*, or. *se-* + *r-(yj)*, csuv. *să-* + *-ră*, ujj., kirg., kazak, k.kalp., jak. *su-* + *-r*; türkm. *suu-* + *-r*; tat. *so-* + *-ry*, bask. *ho-* + *-ro*.

A *dér* színe kapcsán a *sárga* is idetartozik, hiszen gyakran kapcsolódik a fehér színhez is, vö.: csuv. *sarā* 'sárga, szürke', *sarāx* 'sárgulni, sápadni', ÓT., KB., csag. *saryg*, jeny. *serig*, ujj. *serik*, tuv., hak. *saryg*, üzb. *sarik*, kirg., kazak, k.kalp., nog., tat., azerb., türkm. *sary*, bask. *hary* 'sárga', MK, kirg., ujj., ojr. *sargar*, csag., ujj., üzb., kirg., kazak, tat. *sargaj*, kum. *sargii*, bask. *hargai*, hak. *sargal* 'sárgulni', vö.: mong., kalm. *šar*, burj.mong. *šara* 'sárga', ld. *šurā*. (JEGOROV 1964) < csuv. *sa-*: abszolút szótó + *-ră*: képző, *sa-* + *-răx*, ÓT., KB., csag. *sa-* + *-ryg*, jeny. *se-* + *-rig*, ujj. *se-* + *-rik*, tuv., hak. *sa-* + *-ryg*, üzb. *sa-* + *-rik*, kirg., kazak, k.kalp., nog., tat., azerb., türkm. *sa-* + *-ry*, bask. *ha-* + *-ry*, MK, kirg., ujj., ojr. *sarga-*: relatív szótó + *-r*: ige képző, csag., ujj., üzb., kirg., kazak, tat. *sarga-* + *-j*, kum. *sargi-* + *-i*, bask. *harga-* + *-i*, hak. *sarga-* + *-l⁹⁵*, mong., kalm. *ša-* + *-ra*, burj.mong. *ša-* + *-ra*.

Eredetileg nómen-verbum volt.

A mong. **sira**, *šar*, *sara* 'sárga' összetartozik a magy. **sárga** szóval. Alakváltozatai *sári*, *sárig* 'sápadt, vértelen (test, arcszín), (szalma)szőke, olyan színű, mint az érett citrom, szalma stb., rövid szőrzetét tekintve barna, barnás vagy vörhenyeges, de nem fekete sörényű és farkú, (ló), nagyfokú (irígység), gyanús, nem jó, stb.'. Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó család. Vö.: türk, ujj., Kāšy. *saryy* 'sárga, sápadt', oszm., azerb. tat. kaz., kirg., nog. *sary*, türkm. *sāry*, üzb. *sarik*, alt., hak. *saryy* 'sárga, szőke', csuv. *šurā* 'fehér', csuv. *sarā* 'sárga', mong. *šara*, *šira*, mandzsu *šara-* 'fehéredik, sápad'. (TESz) A magyar szó párhuzamai idetartoznak, de az átvétel nem fogadható el. A szótó és a képző kezdő mássalhangzója egyaránt eredeti *t*- volt, a képző (*-r*) illetőleg annak a kezdő mássalhangzója (*-ra*, *-ri*, *-ry*, *-rga*, *-rig*, *-ryg*, *-rig*, *-rik*) mindenütt ugyanaz az *-r* (< *-δ* < *-t*). A szótóvelek kezdő mássalhangzója *s-*, *h-* (< *ù--* < *t*-), *š-* (< *č-* < *t'*- < *t*-).

A *sárga* és a *fehér* szavak összetartoznak a 'süt, sült' jelentésű mong. *sira*, *šara* 'süt, sült' szavakkal s magával a magy. *süt*, *sült* szóval. A TESz ősi örökségnek tartja az ugor korból helytelenül, azonban a hozott példák idetartoznak, vö.: vog. *šet* 'süt (a nap)', *šiti* 'süt, fagyaszt'. (TESz)

Etimológiailag összetartozik vele a magy. **gyújt**, **gyúlik**, **gyúl** ige s a csuv. *šutā* 'fény' tat., bask. *jagty* 'fény' (< *jag-*: abszolút szótó + *-ty*: képző), türkm. *jakty* (< *jak-*: abszolút szótó + *-ty*: képző), k.kalp. *žakty* 'fény' (< *žak-* + *-ty*), a szláv nyelvek adatai közül az or. *svet* (*sve* + *-t*) 'fény', amely átvétel. Az abszolút szótóvelek (*šu-*, *šü-*, *jag-*, *jak-*, *žak-*, *sve-*) párhuzama pedig a magy. *égni* (*ég* + *-ni*), or. *žeč'* (*že-* + *-č'*), *žigat'* (*žiga-* + *-t'*) 'égni' stb. szavak töve (*ég-*, *že-*, *žiga-*). Végző soron a naphoz és annak színéhez, tevékenységéhez kötődik, előtte pedig a víz színét nevezték sárgának és fehérnek, de maga a forrás is viselte ezt a nevet.

A magyar **fehér**, **fejér** szín megnevezés is a szín kapcsán kötődik a *dér* szóhoz. Vö.: csuv. *šurā*,

⁹⁵ Vö.: magy. *sárgállik* *sárgál-* töve.

šur 'fehér', ÓT. KB, tuv., hak., sor *saryg*, alt. *saryg*, *sary*, kirg., kazak, k.kalp., nog., azerb., oszm., türkm., tat. *sary*, ujj. *serik*, üzb. *sarik*, bask. *hary*, ojr. *sar* 'sárga, szőke', vö.: mong. *šar*, burj. mong. *šara* 'sárga, szőke', mansi *sajr* 'fehér', *saragury* 'fehér ugor', nyeny. *seser*, *sera*, *ser*, *siri* 'fehér'. (JEGOROV 1964)

Gyakran maga a 'szín' szó is idetartozik, vö.: csuv. *sār*, *sārā* 'festés, festék, szín', alt., kazak, k.kalp., nog., türkm., tat. *syř*, üzb. *sir* 'festék, festés, szín', ujj. *sir* 'lakk, máz', mong., kalm. *šir* 'festék, festés, szín'. (JEGOROV 1964)

A magy. *fehér*, *fejér* 'hószínű, világos színű, erkölcsileg tiszta, ártatlan'. Bizonytalan eredetű. Talán -ér képzős származékszó, alapszava ősi örökség lehet a finnugor korból. (TESz) A szócikk írója egyedül a lappból hoz adatot, amit helytelenül magyaráz. A magy. *fehér*, *fejér* szavakat is tévesen bontja elemeire és a javasolt finnugor származtatás sem fogadható el. Helyesen: *fehé-*, *fejé-*: abszolút szótó + -r: képző.

A *dér* és a *jég* a víznek egy szilárd halmazállapotú változata, ezért idetartozik az anyaga kapcsán a magy. *jég*, amelyet a TESz helytelenül tart ősi örökségnek a finnugor korból, az adatok azonban idetartoznak, vö.: vog. *l'ääñ*, osztj. *ioñk*, zürj. *ji*, votj. *jo*, cser. *i*, mdE. *ej*, *ev*, *eñ*, mdM. *jej*, *ej*, fi. *jää*, észt *jää*,

A csuv. *pār* 'jég', MK., azerb., türkm., oszm., nog., kuük, karacs. *buz*, tat., bask. *boz*, csag., ujj., üzb., kirg., kazak, k.kalp. *muz*, alt. *pus*, *mus*, hak. *pus*, s-ujg. *pyz*, vö.: mong. *mös(ön)* 'jég', *boroo(n)* 'eső'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pā-*: abszolút szótó + -r: képző, MK., azerb., türkm., oszm., nog., kuük, karacs. *bu-* + -z, tat., bask. *bo-* + -z, csag., ujj., üzb., kirg., kazak, k.kalp. *mu-* + -z, alt. *pu-* + -s, *mu-* + -s, hak. *pu-* + -s, s-ujg. *py-* + -z, mong. *mö-* + -s(ön), *bo-* + -roo(n).

Rokon a csuv. *pas* 'dér', *pasar* 'dérrel borítódni', tat. *bes*, bask. *beš* 'dér', tat., bask. *bešlen*, *bešer* 'dérrel beborítódni'. (JEGOROV 1964) < *pa-*: abszolút szótó + -s: képző, *pasa-*: (< *pa-*: abszolút szótó + -sa: képző) relatív szótó + -r: képző, tat. *be-* + -s, bask. *be-* + -š, tat., bask. *beš-*: relatív szótó (< *be-*: abszolút szótó + -š: képző) + -len: képző, *beše-*: (< *be-*: abszolút szótó + -še: képző) relatív szótó + -r: képző.

Az or. *moroz* 'fagy' közszláv szó, megvan a *merznut'*, *merzkiy* tövében. (SIS) A szó összetartozik a magy. *zúzmara* utótagjával, vö.: magy. *maráz* 'dér', a TESz szerint szláv vagy szlovák eredetű, vö.: szb-hv, *mráz* 'fagy, dér, hideg', szln. *mráz* 'hideg, fagy, dér', szlk. *mráz* 'fagy, dér' (TESz) Fontos, hogy az első adat 1211-ből való.

Ld. még Kāšy. *tumlug* 'hideg, fagyos'.

A fenti adatok láncszerűen kapcsolódnak egymáshoz. Egyben azt is igazolják, hogy a Kāšy. *tūz-* 'fagyoskodni, fázni' ~ magy. *fázik* párost nem csak a hideg felől lehet és kell megközelíteni, hanem a hideghez tartozó számos más jelentésű szót is bevonhatunk a kutatásba azért, hogy egyrészt a jelentésbeli kapcsolatait, másrészt a szó hangtani és alakotani felépítését minél jobban megrajzolhassuk.

3.114. Kāšy. *mā* 'fogd' ~ magy. *ne*.

Ismert a törökség más nyelveiben is, vö.:

csuv. *me!*, *me il!* 'na fogd!', csuv. *mejēr* 'na fogjátok', ujj. *me*, *me algin!*, kazak *me al!*, kirg. *me!*

'na, fogd!', *meniz!* 'fogjátok!', bask. *me, me al!*, tat. *me!*, türkm. *me, me al!*, alt. *ma!*, üzb. *ma!* 'na, fogd!', vö.: kalm. *me!* 'na fogd!'. (JEGOROV 1964)

Az or. *na, nate* (*na* 'ne!' ld. *nak/-nek* + *-te*: többes szám jele, vö.: or. *te* 'azok').

Idetartozik a magy. *ne!*, amelynek eredete a *-nek*: részeshatározó rag. A magy. *neked* (< *neke*: részeshatározó rag + *-d* 'te'), *nesze* (*ne-*: részeshatározó rag + *-sze* 'te'), *kinek* (*ki-*: eredetileg mutató névmás' + *-nek*: részeshatározó rag), *minek* (*mi-*: mutató névmás + *-nek*: részeshatározó rag), *neki* (*nek-*: részeshatározó rag + *-i*: 'ő, nyj. í' E/3. sz. szem. névmás) stb. A *ne, nek, neke* elemeknek alapul a *-nek* részeshatározó rag szolgált, amely a forrásról, a magról kapta az elnevezést. A hasonlítás, a viszonyítás elsődleges kiindulója, alapja eleink szemében mindig a mag, a forrás volt. A *neked* *-d*-je a *te* személyes névmás kezdő mássalhangzójának zöngésedett változata. A *nesze* 'neked' szóban a *sze* a török *sen* 'te' szóhoz áll közelebb hangtanilag. A magy. *te*, oszm. *se* közös gyökerűek, vö.: csuv. *esē* 'te' *sana* 'neked', azerb., ujj. *sen*, kirg., kazak, k.kalp., nog., kum., alt., tuv., oszm., türkm., üzb. *sen*, tat., hak. *sin*, bask. *hin*, jak. *en* 'te', Tsz. *siz, sez*, alt. *sler*, tuv. *siler*, hak. *sirer* 'ti'. (JEGOROV 1964) < csuv. *e-* 'ez' + *sē* 'te', *san-* 'te' + *-a*: Dat. rag, *si-* 'te' + *-z*: többes szám jele, *se-* + *-z*, alt. *s-* 'te' + *-ler* többes szám jele, tuv. *si-* 'te', + *-ler*: többes szám jele, hak. *si-* 'te' + *-rer*: többes szám jele.

Az or. *tebe* 'neked' < *teb-* 'te' + *-e*: Dat. elemekből áll. A személyes névmás és a Dat. rag egyaránt kötődik a török nyelvekhez, vö.: oszm. *ev* 'ház' *eve* 'házhoz'.

A Dat. rag megvan további névmásokban, vö.: or. *komu* 'kinek?', *čemu* 'minek?' < *kom-* 'ki' + *-u*: Dat. rag, *čem-* 'mi?' + *-u*: Dat. rag. A szlávban a névmások és a Dat. rag egyaránt átvétel, nem eredeti szláv alkotmány.

Feltehetően a törökben (*-a/-e*) és az oroszban (*-e, -u*) használatos Dat. rag nemcsak egymással függnek össze, hanem rokonuk a magy. *-nak/-nek, ne, Kāšy. mā*, csuv., ujj., kazak., kirg., bask., tat., türkm. *me*, alt., üzb. *ma*, kalm. *me*, or. *na* formák, amelyek mint részeshatározó rag a maghoz vezetnek, hiszen őseink mindent ahhoz viszonyítanak, mert a mag, a forrás a kiinduló pontja, az alapja mindennek.

3.115. Kāšy. *jabuš-* 'odaragadni, odatapadni' ~ magy. *tapad*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *jabu-*: szótó + *-š*: képző.

Ismert a törökség több nyelvében, vö.: csuv. *šypāš, šypšān* 'odaragadni', MK, tat. *jabyš*, KB, Zamahš., azerb., türkm., oszm. *japyš*, ujj. *jepiš*, üzb. *jopiš*, bask. *jebeš*, nog. *jabys*, kirg. *žabyš*, kazak, k.kalp. *žabys*, tyum. *sybaš*, tuv. *čypšyn*, alt. *d'apsyn* 'odaragadni' (JEGOROV 1964) < csuv. *šypā-*: relatív szótó + *-š*: képző, *šyp-* + *-šān*, MK, tat. *jaby-* + *-š*, KB, Zamahš., azerb., türkm., oszm. *japy-* + *-š*, ujj. *jepi-* + *-š*, üzb. *jopi-* + *-š*, bask. *jebe-* + *-š*, nog. *jaby-* + *-s*, kirg. *žaby-* + *-š*, kazak, k.kalp. *žaby-* + *-s*, tyum. *syba-* + *-š*, tuv. *čyp-* + *-šyn*, alt. *d'ap-* + *-syn*.

Idetartozik a magy. *tapad* (< *tapa-*: relatív szótó + *-d⁹⁶*: ige képző), amelyet a TESz a *tapasz* címszónál tárgyal. Megalapozatlanul olyan hangutánzó eredetű szócsaládról beszél, amelynek alapszava ősi örökség a finnugor vagy az uráli korból. Nem vette figyelembe a török nyelvi adatokat. Ráadásul a *tapad* jelentésnek az alapja az érint. A *csap* 'üt, ver' jelentés is az 'érint'-hez vezet vissza. Ez azt jelenti, hogy mind a *tapad*, mind a *csap* 'üt, ver' jelentésű szónak olyan 'érint' jelentésű szó szolgált, amely *tip, top, tipeg, tapos* szavakhoz vezetnek. Hangtani megközelítésből a

⁹⁶ Eredetileg *-dik* volt a teljesebb alak. Minden ige *-ik* végű volt, úgy is fogalmazhatnánk, hogy ikes ige.

magyar szó őrzi az eredeti szókezdő *t*- mássalhangzót.

3.116. Kāšy. *jāh* 'igen' ~ magy. *aha, igen*.

A szó alakváltozatai nemcsak a törökség nyelveiben, hanem a három nyelvcsaládba sorolt nyelvekben, köztük a magyarban is ismertek. A szónak kiterjedt hálózata van s az idetartozó szavak egy ősi időkből vezető nyelvi rendszernek a részei. A nyelvi rendszer széleskörű vizsgálatával megállapítható, hogy a szó mely nyelvekben ősi örökség és melyekben átvétel. A szkíta hun illetőleg a magyar valamint a szkíta-hun utódnnyelvekben, mint az altájiba soroltakban a szó ősi örökség, a többiben átvétel. A németbe, angolba a görögön ill. a latinon keresztül jutott el a szó, e két nyelvbe pedig a szkítáktól került. A szlávban a szkíta-hun és ősmagyar szubsztrátum rétegből való átvétel. Eleink igaznak, hitelesnek és szentnek a forrást, a magot tarthatták - ez elsőként a víz volt -, amely alapja magának az életnek. Ezt lehet helyesnek, igaznak tartani, erre lehet igent mondani. Ilyen gondolkodás alapján jutunk el az *igen*, az *ige* szavaktól a magig, a forrásig, a vízig.

A csuv. *čān* 'igaz, hiteles', ÓT., KB, MK, Zamahš., türkm. *čyn*, ujj., üzb., csag. *čin*, kirg., alt., ojr., tat. *čyn*, kazak, k.kalp., tuv. *šyn*, bask. *ysyn*, hak. *syn* 'igazság, igaz, valódi', vö.: mong. *čing* 'hiteles, igaz', mai mong. *čin* 'kemény, nem ingatag', kínai *čen* 'igaz', *čžen* 'igaz, hiteles'. (JEGOROV 1964)

Ezeket a szavakat keresztül eljutunk a magy. *szent* szó szen- és a magy. *csont* szó cson-tövéhez.

A magy. *igen* közös gyökerű az *ige* szóval, alakváltozata a magy. *öhön, ühium*. Rokonságába tartozik a Kāšy. *jamat, amat, avat* 'igen', az oszm. *evet* 'igen', kipcs. *amat*, oguz *avat, jamat*. A szó eljutott az angolba és a németbe, sőt a szláv nyelvekhez is, bár más úton (vö.: ang. *yes*, ném. *ja*, or. *da* 'igen').

Összetartozik a magyar *öhöm, öhön, ühium, ühün* 'igen, értem' jelentésű szavakkal. Elvileg felbontható lenne a (szótő + személyrag) ragozott formája, vö.: *öhö-* + *-m*: E/1 személyrag, azonban a rendszer nem ezt, hanem azt a magyarázatot igazolja, hogy a fenti változatok az *igen* szónak alakváltozatai, de rokon velük az *igaz* szavunk is. A szó egyik változata sincs meg a TESz-ben, de összefügg velük az *aha*: Önkéntelen hangkitörésből keletkezett indulatszó. Eredetileg szűkebb körű értelmet fejezett ki: a hirtelen ráeszmélés képzetét érzékeltette. .... (TESz) Nem egyszerűen indulatszóról van szó. A szócikk írója alapvetően ott tévedett, hogy nem ismerte fel azt, hogy a nyelvünk és gondolkodásunk szerint az első és az egyetlen igazság a természet igazsága, az, amely az ágban, a magban rejtőzik s amely más megközelítésből a teremtő igazsága, isten szava. (Vö.: CZEGLÉDI 2007.)

Az ojr. *ē, é, ā* 'ige', K-mong. *ege, üge, öge* 'ige' összetartozik a magy. *ige* szóval, amely a TESz szerint 'szó, isten szava, cselekvést, történést stb. úgy kifejező szófaj, hogy személyre, időre, módra stb. vonatkoztatja, természetfeletti erejű mondat, szólás, szó', ÓT. eredetű, megfelelőjét azonban csak a mongolból tudjuk kimutatni, vö.: mong. *üge* 'szó, beszéd'. A korábban idevont török adatok – ujj. *üge* 'szó', KB. *ögü-, üge-* 'mond, beszél', oszm. *ögüt* 'tanács', *ögren-* 'tanul', *ögret-* 'tanít' – tévesek, részben pedig az *ö-* 'megért' ige származékai, s nem kapcsolhatók a mongol szóhoz.....vö. még lat. *verbum* 'isten szava' (tkp. 'ige') (TESz).

Az oszmán-török adatoknak a szótöve *ögü-, öğ-* és az *ö-* tartozik össze a magyar *ige* szóval. A korábban idevont adatok nem tévesek, sőt a csuvas *vëren* (*vě-* + *-ren*) 'tanulni' igének a *vě-* töve is rokonságban áll velük. A csuvas *vëren* szó bőven adatható a törökségből. Az adatoknak a szótöve,

gyöke (ög-, üg-, üge-, öj-, öv-, üj-, ü-) közös eredetű a magyar *ige* szóval: vö.: ÓT. *ögren*, haksz *ügren*, ujj. *ügen*, azerb., tat., bask. *öjren*, türkm. *övren*, kirk. *üjron*, kazah, nog. *üjren*, ojr., karacs. *üren*, üzb. *urgan*, , csag. *örgän* 'tanulni', vö.: ÓT. *ö-* 'gondolni', *ög-* 'gondolat, ész', ..vö.: ÓT. *ö-* 'megérteni'. (JEGOROV 1964)

A magyar *ige* és más nyelvi megfelelői számos képzett szónak használatosak a töveként és összetett szónak valamely tagjaként. (Vö.: CZEGLÉDI 2007) Közéjük tartozik az oszm. *okul* (*oku-*: szótó + -: képző) 'iskola', *okumak* (*oku-*: szótó + *-mak*: képző) 'olvasni' töve. Alakilag egybeesik vele a magy. *ige* 'fonal, három szál fonál, mint egység, keresztszem (a hímzésben)'. Ismeretlen eredetű. ....(TESz)

'Találkozási pont' jelentésen alapulnak a jelentésváltozatok. Idetartozik a magy. *ág* 'folyó ága, faág, nemzetség, tárgy kinyúló része, fogalomkör része'. Vitatott eredetű. 1. Ósi örökség az ugor korból, vö.: vog. *taß*, ...*taγ*....Ósi örökség a finnugor korból, vö.: finn *hanka* 'kampó', karj. *han̄ka*, *han̄ga* 'evezővilla' ....(TESz) A TESz megállapítását több ponton is ki kell igazítani. Eleink úgy gondolkodtak, hogy a forrás, a mag tartalmazza a lényegét, benne van minden ismeret, tudás, egyben találkozási pont is. Ezért természetes, hogy a 'forrás, a mag' szó nemcsak összetartozik a fenti szavakkal, hanem alapul is szolgált nekik. Tisztázandó, hogy a finn *hanka* 'kampó', karj. *han̄ka*, *han̄ga* 'evezővilla' szókezdő *h-*ja eredeti *t-* vagy *k-* fejleménye-e.

Käšy. *jāh* 'igen' eredeti szókezdő mássalhangzója *t-* volt, amelynek közeli fejleménye az oroszban használatos megfelelő szókezdő *d-*je, ld. or. *da*, megőrződött a *j-*: vö.: ném. *ja*, ang. *jes*. Ez utóbbi nyelvekben átvételről van szó.

3.117. Käšy. *tikān* 'szőr, szál' ~ magy. *tok*.

Szerkezeti felépítése: Käšy. *tikā-*: szótó + *-n*: képző.

A szótó összetartozik a Käšy. *jūk* 'madártoll' szóval. A vékony, hegyes alakja révén sok szó tartozik a bővebb családjába, ilyen pl. a K-mong. *dzü*, ojr. *zü* 'tű' és a *züüivč* 'tútartó' (*züüiv-* szótó + *-č*: Loc.) töve, a magy. *tű*, *szeg*, *sző-*, *szöv-* és számos szónak alkotó elemei, vö.: ang. *pen* 'toll', magy. *takács*, magy. *szál*, or. *tkan* 'szövet', or. *tkat* 'szőni', or. *šit* 'varrni', stb.

A Käšy. *tikā-*: szótó a törökség többi nyelvében is ismert, vö.:

csuv. *těk* 'madártoll, háziállatok szőre, szőr a testen'. Zamahš., ojr., hak. *tük* 'szőr', kirk., kazak *tük* 'szőr a testen', ujj. *tük* 'pohly, pihe', oszm. *tüj* 'szőr. pihe, haj', üzb. *tuk* 'haj', pihe', jak. *tüü* 'pihe', tuv. *dük* 'szőr', tuv., hak. *čüg* 'toll'. (JEGOROV 1964)

A magy. *pihe* a *pehely* címszónál található, 'finom, apró, puha szőrzet, bolyhosság, pernye, finom, apró, puha toll, pelyva, növény héja'. Hangutánzó eredetű szócsalád, ld. *piheg*. (TESz) < *pehe-*: szótó + *-ly*: képző.

Bár a *pihe* egyik jellemző tulajdonsága, hogy könnyű, ez nem jelenti azt, hogy a *pihe* mint szőr közvetlenül hangutánzó szóból keletkezett volna.

Rokona az or. *pux* 'pihe'. A *pihe* ugyanúgy kinövés, mint a szőr, csak finomabb, könnyebb. Idetartozik, mint inövés a magy. *tok* 'madár testen lévő szaruképződmény, amelyből a toll kifejlődik'. Ismeretlen eredetű. (TESz)

Idetartozik a magy. *moha* 'apró, zöld levelű é szárú spórákkal szaporodó virágtalan növény,

pihe, nő'. Szláv eredetű, vö.: blg. *mъx* 'moha, pihe', szb.-hv. *mâh* 'penész, moha, pihe', szln. *mâh* 'moha, pihe, mocsár', szlk. *mach, moch* 'moha', or. *mox* 'moha'. (TESz) Nem fogadható el a TESz álláspontja, mert nem vette figyelembe a szócsalád többi tagját.

3.118. Kāšy. *juksak* 'magas' ~ magy. *magas*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *juk-*: abszolút szótó + *-sak*: képző.

A Kāšy. *juksak* rokona a csuv. *pyšăk* 'nagy', Zol. bl. *bădük* 'nagy', Zamahš. *bödük tag* 'magas hegy', balk., karacs. kum. *bazyk* 'széles', hak. *pözik*, ujj. *büjuk*, üzb. *bujuk* 'magas, nagy', s.ujj. *pezik* 'nagy, hatalmas, fontos', vö.: mong. *bösüün* 'vastag, felnőtt', perzsa *bozorg* 'nagy, hatalmas, felnőtt, öreg'. (JEGOROV 1964) < csuv. *py-*: abszolút szótó + *-săk*: képző, Zol. bl. *bă-* + *-dük*, Zamahš. *bö-* + *-dük*, balk., karacs. kum. *ba-* + *-zyk* 'széles', hak. *pö-* + *-zik*, ujj. *bü-* + *-juk*, üzb. *bu-* + *-juk*, s.ujj. *pe-* + *-zik*, mong. *bö-* + *-süün*, *bo-* + *-zorg*.

Idetartozik az or. *vysok, velik*, az or. *bol'soj* 'nagy' *bol'* töve. < *vy-*: abszolút szótó + *-sok*: képző, *ve-* + *-lik*, *bo-* + *-l*.

Rokona a magy. *magas* < *maga-*: abszolút szótó + *-s*: képző. Fontos, hogy az abszolút szótóvekek külön egymásnak alakváltozatai és a képzők is rokonok. Következésképp az ily módon képzett fenti szavak is összefüggnek. Az abszolút szótóvekek szókezdő mássalhangzói eredeti *t*-fejleményei ugyanúgy, mint a képzőké. Az abszolút szótóvekek (*bă-*, *bö-*, *ba-*, *bü-*, *bu*, *bo-*, *vy-*, *ve-*, *maga-*) zöngés szókezdőjének közvetlen előzménye ugyanaz a *w*- (bilabiális zöngés spiráns): 1. *b-* < *w-* < δ - < *t-*; 2. *m-* < *w-* < δ - < *t-*; 3. *v-* < *w-* < δ - < *t-*. A zöngétlen *p-* elvileg keletkezhetett a *b*-zöngétlenedésével, de a *t* > *th-* > φ - > *p-* változás eredménye is lehet (*py-*, *pö-*). Kāšy. *juk-* szókezdője *t* > *d'* > *j-* változás útján keletkezett.

Eleink úgy gondolkodtak, hogy a forráshoz viszonyítva lehet valami magas és nagy. A forrás, a mag ugyanis egyszerre lehet kicsi és nagy s a hozzá tartozó, a forrással, a maggal ellátott is ugyanilyen. Mindezt hangtanilag is megtámogatják pl. a csuv. *turi*, nyj. *tävri* (*tagri*) 'felső', oszm. *yukari* 'felső' stb.

3.119. Kāšy. *juksak* 'gyűszű' ~ magy. *gyűszű*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *juk-*: abszolút szótó + *-sak*: képző.

A *gyűszű* megnevezései kétféle gondolkodásra utalnak. A nyelvek egyik részében a gyűszű a gyűrűhöz hasonló, a megnevezésük is ugyanaz, egymásnak alakváltozatai. A nyelvek másik részében újra valónak fogják fel.

A Kāšy. *juksak* szava mellett a magy. *gyűszű* is a *gyűrű* alakváltozata. A TESz szerint a magy. *gyűszű* ótörök eredetű, vö.: Kāšy. *jüksük*⁹⁷, csag. *jüksük*, oszm. *jüksük, jüssük*, tuv. *čüskük, jak. süütük* 'gyűszű'. E török szavak előzménye a török *yük* 'varrás, varrat'. (TESz) < magy. *gyű-*: abszolút szótó + *-szű*: képző, Kāšy. *jüksük*, csag. *jüksük*, oszm. *jüksük, jüssük*, tuv. *čüskük, jak. süü-* + *-tük*. Tévedett a szócikk írója, mert a *gyűszű*nek nem a 'varrás, varrat' jelentésű szó szolgált alapul. Eleink úgy gondolkodtak, hogy az, ami a maghoz tartozik, maggal ellátott, a mag mellett van, az kör vagy görbe alakú. Ez esetben olyan kör, henger alakú tárgyról van szó, amelynek a középpontja olyan, mint a folyóelágazás, vagy a tó gödre. Ez utóbbinak a találkozási pontja a fenekén van. Olyan, mint egy fordított sisak vagy csésze stb. Az ujjaink hegye is egy ilyen

⁹⁷ Az orosz nyelvű példányban nem *jüksük*, hanem *juksak* szerepelt.

találkozási pont. Az igaz, hogy a tű, a szeg is a szótó családjába tartozik, de semmiképp sem lehet a szótó azonos a 'varrat, varrás' szóval. Sőt, logikusabb, ha a 'hegy'⁹⁸ szót látjuk a *gyűszű gyű-* szótővében.

Az álláspontunkat Kāšyārī is alátámasztja: 4841 *juksak* - „[gyűszű,] tárgy rézből vagy bőrből, amelyet, mint ujjhegyet használnak”, azt a szabó veszi az ujjai hegyére, védve azokat a tű szúrásától”.

A nyelvek másik részében a következő szavakkal nevezik ujra valónak a gyűszűt, vö.: csuv. *pürneske* 'gyűszű'. < *pürne* 'ujj' + *-ske*: képző. (JEGOROV 1964)

Az or. *naperstok* (< *na-* előképző + *per*: relatív szótó + *-s-*: képző + *tok*) 'gyűszű'. Megjegyezzük, hogy a törökségben ismert, pl. oszm. *parma* 'ujj' *par-* töve összetartozik az or. *per-* 'ujj' tövel, amely világosan átvétel a törökök őseitől. Miután nemcsak az ujj a kinövés, hanem a toll is, ezért hangtanilag is idetartozik az or. *pero* 'toll' szó.

3.120. Kāšy. *takdī* 'fogta' ~ magy. *fogta*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *tak-*: abszolút szótó 'fog' + *-d-*: múlt idő jele + *-ī*: 'ő' E/3. sz. személyes névmás.

Az abszolút szótó (Kāšy. *tak-*) világosan kapcsolódik a magy. *fog* 'megragad, szorítva tart' szóhoz, amelyet a TESz ősi örökségnek tart az ugor korból anélkül, hogy a török adatokat számba venné. A hozott adatok azonban idetartoznak, vö.: vog. *poβ-*, *pū-* 'fog, megfog', *pūxi-*, *pūyi-*, *pūwi-* 'fog, megfog'. (TESz)

A magy. *fog-* ige és a *fog* főnév eredetileg nómen-verbum volt, arra is utalnak, hogy kezdetben a foggal fogtak meg, tartottak meg valamit. Az eredeti szókezdő *t-* volt, a második mássalhangzó a *-g* előzménye pedig *-k*, amely előtt még volt egy *-t-* is. A szó szerkezeti és hangtani felépítése *tV-tk*. *tV-tkV*, *tV-tVk*, *tV-tVkV* lehetett. Ezek a változatok fennmaradtak nemcsak a földrajzi nevekben, hanem számos közszőként használatosak. A magy. *fog-* és a Kāšy. *tak-* szóban a szó belseji *-t-* elenyészett, a számos török nyelvben pedig az eredeti *-k* tűnt el, vö.: csuv. *tyt-* 'fogni, megragadni, halászni'. ÓT., MK, tefsz. XII-XIII. sz., ujj., üzb., kirg., kazak, k.kalp., nog., azerb., oszm., gag., türkm., ojr., tuv., hak., jak. *tut*, bask., tat. *tot* 'fogni, tartani, megragadni, halászni, építeni'. (JEGOROV 1964)

Elvileg a Kāšy. *takdī* 'fogta' formában elvileg lehet a múlt idő jele *-dī*, azonban, ha tárgyas igeragozásról van szó, akkor a *-d-* a múlt idő jele, az *-ī* pedig az E/3. személyű névmás illetőleg mutató névmás lehet. A tárgyas ragozás eredete a következő szerkezeti felépítés sorrendjének felel meg: alany - állítmány - tárgy s az állítmány szerkezete: ige + módjel + ő, az. Ennek megfelelően a magy. *fogtam*: *fog-*: ige + *-t-*: múlt idő jele + *-a-*: E/3. 'az' + *-m*: E/1. személyrag. Ez azt is jelenti, hogy a tárgyra az E/3. 'az, ő' névmás utal.

3.121. Kāšy. *jajlāg* 'nyári legelő' ~ magy. *nyár(i) lege(lő)*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *jaj* 'nyár' + *lāg* 'legelő'.

⁹⁸ Vö.: csuv. *tu*, *tāv* 'hegy, halom, kiemelkedés', ÓT., ujj., hak. *tag*, oszm., azerb. *dag*, türkm., tuv. *dag*, üzb. *tog*, kirg. *too* (dial. *tov*), nog., kum., karaim *tav*, ojr. *tuu*, kazak, k.kalp., karacs., tat., bask. *tau* 'hegy', mong. *tabagan*, *dabaa* 'hegy'. (JEGOROV 1964) Idetartozik a mong. *dē-re* 'felül, fent' töve a *dege* 'magasság', amely a tör. *dag* 'hegy', a magy. *dagad* *daga-* tövével rokon. A második elem *-re* eredeti *-t* fejleménye, vö.: magy. *fent* stb. Az *-r* megvan a magy. *-ra*, *-re* határozóragban.

A csuvasban két szó is használatos, az egyik a 'nyár', a másik a 'tavasz' jelentésű szó, vö.: csuv. *śu, śāv* 'nyár', ÓT., MK., Zamahš., Öözb. *jaj*, azerb. *jaj*, bask. *jej*, tat. *žej*, kirg. *žaj*, ojr. *d'aj*, karacs. *džaj*, tuv., hak. *čaj*, jak. *saj* 'nyár', tat. *žejge*, kirg. *žajky*, hak. *čajgy* 'nyári' < tat. *žej*- + *-ge*: képző, kirg. *žaj*- + *-ky*: képző, hak. *čaj*- + *-gy*: képző. (JEGOROV 1964)

A csuv. *śur, śurkunne* 'nyár', *śurxi* 'nyári', ÓT. *jaz*, azerb., türkm., oszm., gag., tat., bask. *jaz*, kirg. *žaz*, nog. *jazlyk*, ojr. *d'as*, karacs. *džas*, kum. *jaš*, ujj. *etijaz*, hak., tuv., sor *čas*, jak. *saas* 'tavasz', ujj., nog. *jaz*, üzb. *joz*, kazak, k.kalp. *žaz* 'nyár', tat., bask. *jazgy*, türkm. *jazky*, kirg. *žazgy*, üzb. *jozgi* 'tavaszi' (JEGOROV 1964) < csuv. *śu*:- abszolút szótó + *-r*: képző, *śur*:- relatív szótó + *-kunne*, *śur*:- relatív szótó + *-xi*: melléknév képző, ÓT. *ja*:- abszolút szótó + *-z*: képző, azerb., türkm., oszm., gag., tat., bask. *ja*- + *-z*, kirg. *ža*- + *-z*, nog. *jaz*:- relatív szótó + *-lyk*: képző, ojr. *d'a*:- abszolút szótó + *-s*: képző, karacs. *dža*- + *-s*, kum. *ja*- + *-š*, ujj. *eti* + *jaz*: relatív szótó, hak., tuv., sor *ča*- abszolút szótó + *-s*: képző, jak. *saa*:- abszolút szótó + *-s*: képző, ujj., nog. *ja*- + *-z*, üzb. *jo*- + *-z*, kazak, k.kalp. *ža*- + *-z* 'nyár', tat., bask. *jaz*:- relatív szótó + *-gy*: melléknév képző, türkm. *jaz*:- relatív szótó + *-ky*: melléknév képző, kirg. *žaz*:- relatív szótó + *-gy*: képző, , üzb. *joz*:- relatív szótó + *-gi*: képző.

Rokonuk a magy. *nyár* a TESz szerint vitatott eredetű. 1. Azonos eredetileg a 'mocsár, nedvesség' jelentésű *nyár* főnévvel. E magyarázat gyengéje, hogy maguk *nyár* főnévvel egyeztetett rokon nyelvi szavak nem használatosak évszak vagy időjárás megjelölésében. 2. Egy feltehető őstörök *nār 'tavasz, nyár' szónak az átvétele, vö.: türk *yaz* 'tavasz', Kāšy. *jāz* 'tavasz, nyár', csuv. *śur* 'tavasz'. (TESz)

A tavaszt és a nyarat jelentő szavak kötődhetnek egyrészt a vízhez, mert ilyenkor - hol korábban, hol később - megindul az olvadás és jellemző a víz, vízfolyás, mocsár, nagy víz, tó stb. A természeti környezettől függően ott, ahol nincs külön tavasz és nyár, a megnevezések is egybefolynak. Másrészt a tavaszt a születéssel kapcsolják össze. A Kāšy. *jaj* szóhoz az olvadás áll közelebb. Miután a nyár és a víz szorosan kötődnek egymáshoz és ennek az időszaknak van jellemző fája is, ezzel a megnevezéssel illették a fát, vö.: magy. *nyár*. Tanulságos a szintén idetartozó nyirkos szótövét és a nyír(fa) szót és nyelvi megfelelőit itt számba venni, mert az alakváltozatok segítenek a megfejtésben.⁹⁹

A Kāšy. *jajlāg* 'legelő' utótagja a *lāg* rokona az or. *lug* 'mező', valamint a magy. *legel* töve a *lege*-. A TESz szerint a magy. *legel* '(állat) lábón álló füvet eszik, táplál, etet, kedvét leli, gyönyörködik valamiben'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < magy. *lege*:- szótó 'mező, rét' + *-l*: ige képző.

⁹⁹ A magy. *nyirkos*, vö.: *nyirok* 'nedv, nedvesség, márga, márgatalaj, kiszáradt mocsarak, árvizektől hátrahagyott állóvizek iszapjából képződött talaj, a test savós üregeit, a szöveti sejtek közötti hézagokat kitöltő folyadék'. A szócsalád alapja a *nyirkos* származékszó. (TESz) < *nyirko*:- relatív szótó + *-s*: képző. A TESz tévedett, szócsaládnak *nyirok* (*nyi*:- abszolút szótó + *-rok*: képző) az alapja.

A magy. *nyár* 'mocsár, mocsaras hely, nedves, homokos talajt kedvelő, igénytelen fák nemzetsége, faj, egyede'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *nēr* 'mocsár', *nār* 'ua.', zürj. *nur* 'ua.', votj. *nur* 'nyirkos, nedves (fa, gabona), nedvesség, mocsár, posvány', fi. *noro* 'nedves völgy, patak', észt *nōru*, *norg* 'vízlefolyás, kis, gyér vizű patak, vízlevezető árok', sam.jur. *nurkka* 'rezgő nyárfa', szelk. *njar* 'tundra'. (TESz) A szócikk írója több hibát is elkövetett. A 'mocsár, mocsaras hely' nevét és a fa megnevezését külön szócikkben kellett volna tárgyalni. A magyar szó nem lehet ősi örökség az uráli korból. Ennek több oka is van. Egyrészt nem igazolt az uráli nyelvi egységnek a használati ideje és helye és magának a nyelvi egységnek a léte sem. A szócikk írója nem vette kellőképpen figyelembe az altáji nyelvi adatokat. Ugyanakkor a TESz adatai idetartoznak s az eredetet a szkíta-hún nyelvekben kell keresni.

A magy. *nyír*(fa) 'nyirkos, homokos talajt kedvelő, vékony törzsű, fehér kérgű fa, vessző, fiatal hajtás, a nád töve, a seprő feje'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *nēr*, *nir* 'nád, vessző, ág', osztj. *nerrem* 'ág, vessző', zürj. *nēr* 'ua.' votj. *nór* 'ua.', cser. *nōrga* 'sarj, hajtás', sam.jur. *nērū* 'fűzfa', tvg. *nerki* 'fűzes', szelk. *njärg* 'ua.', kam. *narga* 'ua.', tajgi *nerge* 'fűzfa'. (TESz)

Az or. **lug** 'mező', nyj. *l'aga* 'tócsa, pocsolya, mocsár' (SIS) adat azért is fontos, mert az or. *l'aga* korábbi alakja *lenge, *lenke lehetett, végső soron elvezet bennünket egy magyar szóhoz, vö.:

magy. **lé**, **lev-** 'mártásszerű híg étel, nem folyékony anyag nedve, valamely anyag főzete, oldata, (piszkos, szennyes) víz, folyadék'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *lääm* 'leves, kása', zürj. *l'em* 'kocsonya, zselé', votj. *lim* 'édes lé, sörbet', *čorig-lim* 'halles', cser. *lem* 'leves, húsleves', mdE. *l'em*, mdM. *l'em* 'leves, zsír, faggyú', fi. *liemi* 'leves, kása', észt *leem* 'leves, kása, nedvesség', lp. *liebmä* 'zöldségleves, halles'. (TESz)

A magy. *lé*, *lev-* nem lehet ősi örökség a finnugor korból. A fenti szócikkek írói nem látták a szavak közötti összefüggéseket, következésképp az eredetüket sem tudták helyesen megállapítani. A szó azért is tartozhat össze a 'mező', 'tócsa, pocsolya, mocsár' jelentésű szavakkal, mert az ilyen területen az állatok enni, inni tudtak, hiszen a *legelő* elsőként víz melletti terület volt.

3.122. Kāšy. **jalāvaž** 'utas, küldött' ~ magy. **utas**.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *jalāva-*: relatív szótó + *-ž*: foglalkozásnév képző.

A szó ismert a törökség számos nyelvében, vö.:

csuv. **šāla**, **šālav**, **šālava** 'út' alakváltozatok szerepelnek a földrajzi nevekben és elsősorban a víz útjára, a folyó medrére utalnak. Szerkezeti felépítésük: *šā-*: abszolút szótó + *-la*: képző, *šā-*: abszolút szótó + *-lav*: képző, *šā-*: abszolút szótó + *-lava*: képző. A mai török és mongol nyelvekben ismert alakok, vö.:

csuv. **šul** 'út', **šulpuš** 'vezető', ÓT., KB., Zamahš., azerb., oszm., gag., nog. *jol*, üzb. *jul*, bask., tat. *jul*, türkm., kum. *jol*, kir., kazak, k.kalp. *žol*, ojr. *d'ol*, karacs. *džol*, jak. *suol*, tuv., hak., sor *čol* 'út', üzb. *julbošči* 'vezető', kum. *jolbašči* 'vezető', mong. *zol* 'út, boldogság, siker'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šu-*: abszolút szótó + *-l*: képző, ÓT., KB., Zamahš., azerb., oszm., gag., nog. *jo-* + *-l*, üzb. *ju-* + *-l*, bask., tat. *ju-* + *-l*, türkm., kum. *jo-* + *-l*, kir., kazak, k.kalp. *žo-* + *-l*, ojr. *d'o-* + *-l*, karacs. *džo-* + *-l*, jak. *suo-* + *-l*, tuv., hak., sor *čo-* + *-l* 'út', üzb. *jul* 'út' relatív szótó + *boš* 'fő, fej' relatív szótó + *-či*: foglalkozásnév képző, kum. *jol* + *baš* + *-či*, mong. *zo-*: abszolút szótó + *-l*: képző.

A földrajzi nevekben előforduló csuv. *šālavas* (< *šālava* 'út' + *-s*: foglalkozásnév képző) jelentése lehet 'utas, utász, küldött, követ'.

A csuv. **šulšürevšē** 'utas' (< *šul* 'út' + *šürevšē* 'gyalog járás' (< *šürev* 'járás' + *-šē*: képző, foglalkozásnév képző) összetett szó, az előtag és az utótag közös gyökerű szó, a vízmederre és a víz járására stb. utalt eredetileg. A hozzá járuló képző funkcióját az adott használat dönti el. Lehet foglalkozásnév képző is.

A szó családjába tartozik az or. *doroga* (< *do-*: abszolút szótó + *-roga*: képző) és a magy. *út* (< *ú-*: abszolút szótó + *-t*: képző) is. Hangtanilag úgy függ össze a Kāšy. *jalāva-*: relatív szótóval, hogy a szókezdője mindegyiknek eredeti *t-* volt s az *-r-* és *-l-* ugyancsak eredeti *-t-* fejleménye: *-t-* > *-d-* > 1. *-l-*, 2. *-r-*.

A mong. **edle**, **edel** 'követ' szó (vö.: *ed-*: relatív szótó + *-le*: képző, *ede-*: relatív szótó + *-l*: képző) *ed-* töve a magy. *út* szóval rokon. Összetartozik vele nemcsak a Kāšy. *jalāva-*, *šul* 'út', az or. *doroga* 'út', magy. *út*, hanem az or. *ulica* 'utca', csuv. *uram* 'út, utca' szó is. Elsőként a víz folyásának

az útvonala, a folyó medre volt az *út*.

A TESz a magy. *út* szót ősi örökségnek tartja az uráli korból helytelenül. A hozott adatok azonban idetartoznak, vö.: vog. *ah* 'vízfolyás, összekötő csatorna', *ax*, *ēkt* 'vizi út (két tó között), lefolyás (a tóból a folyóba)', osztj. *ōγāt*, *ūγāt* 'földszoros (két víz között)',¹⁰⁰ szam.jur. *ηut* 'út, nyom',¹⁰¹ jeny. *u'*, *urī* 'út', szelk. *wāt*, *watta*¹⁰² 'út', *wuette* 'út, nyom', kam. *ā'd'zi*, *a'd'e*, *à't'si* 'út, csapás, lábnyom'. (TESz)

Alakváltozata a magy. *nyom* 'járás után visszamaradó látható jel a talajon, maradandóság, tartósság, valamely jelenség, állapot jele, hatása, nemzetség, egy lépésnyi távolság' jelentésű. Valószínűleg ősi örökség az ugor esetleg a finnugor korból, vö.: vog. *ńol* - 'nyom'. (TESz)

A szócikk írója igei példákat hozott, amelyek az eredeti nómen-verbum igei részét képviselik, míg a fenti 'út' jelentésű *nyom* szavak a névszói részét. A magyarban mindkettő, a főnév és az ige egyaránt megvan. Idetartozik a magy. *nút* szó, amely vékony kis vájatot jelent, nincs meg a TESz-ben, jelentése 'horony, legtöbbször vezetékek számára', német szó (BAKOS 1989). Azért is értékes szó, mert egyszerre őrzi az eredeti szókezdő *t*- mássalhangzó fejleményét az *n*-t, továbbá a végső mássalhangzót, mint az eredeti *-t*-t, amely a magy. *út* szóban is megvan.

A fenti adatokban az eredeti szókezdőnek a különböző fejleményei vannak meg, elenyészett pl. a magy. *út* és *utca* szavakban. A magy. *utca* '(városban, falun) közlekedési útvonal, piac' szó is e szócsalád tagja, hiszen ugyanaz, mint az *út*, amely eredetileg a víz közlekedési útvonala volt. Idővel ez a megnevezés ment át az ember közlekedési útvonalának a megnevezésére. A szót a TESz szláv eredetűnek tartja. Vö.: blg. *ulica*, szb-hv. *ulica*, szln. *úlica*, or. *úlica* '(városban, falun) közlekedési útvonal, utca'. Ezek az adatok idetartoznak. Eldöntendő, hogy a *-c*- végső soron eredeti *-k*- vagy *-t*- megfelelője-e. Amennyiben a *-t*- fejleménye, úgy a *-cs*-vel rokon kicsinyítő képzővel tartozik össze. Ha pedig a *-k*-val, akkor az a szlávra jellemző változás és ez esetben a relatív szótó része.

Az or. *doroga* valóban rokona a *dor* 'megtisztított hely'¹⁰³ jelentésű szónak, azonban a *dor* nem szolgálhatott alapul a *doroga*-nak, mint ahogyan a SIS-ben a szócikk írója gondolta. A szó szerkezeti felépítése: *do*-: abszolút szótó + *-roga*: képző. A *dor* forma rövidült változata a *doroga*-nak, tehát fejleménye, ezért későbbi. Idetartozik nemcsak az or. *ulica*, hanem további török adatok, vö.:

csuv. *uram* 'utca', óujg., tat., bask. *uram*, kirg., nog., karacs., alt. *oram*, ojr. *oroom* 'utca'. (JEGOROV 1964) < csuv. *u*-: abszolút szótó + *-ram*: képző, óujg., tat., bask. *u*- + *-ram*, kirg., nog., karacs., alt. *o*- + *-ram*, ojr. *o*- + *-room*.

Az összetartozó szavak szerkezeti felépítése abszolút szótó + képző: mong. *ed*- < *e*- + *-d*, *e*- + *-de*-, magy. *ú*- + *-t*, vog. *ah*- + *-t*, *ax*- + *-t*, *ēk*- + *-t*, osztj. *ōγā*- + *-t*, *ūγā*- + *-t*,¹⁰⁴ szam.jur. *ηu*- + *-t*, *u*- + *-rī*, szelk. *wā*- + *-t*, *wa*- + *-tta*¹⁰⁵ 'út', *wue*- + *-tte*¹⁰⁶ kam. *ā*'- + *-d'zi*, *a*'- + *-d'e*, *à*'- + *-t'si*.

Megjegyezzük, hogy van olyan nyelv, ahol egyetlen hangra, magánhangzóra redukálódott a szó,

¹⁰⁰ Ezzel a jelentéssel a magy. *sziget* szóhoz is kötődik.

¹⁰¹ Ezzel a jelentéssel a magy. *nyom* szóhoz is kötődik. Nyoma elsőként a víznek volt, ez a nyomvonal pedig nem más, mint út.

¹⁰² Vö.: magy. *vájat*, ang. *way* 'út, irány' stb.

¹⁰³ Vö.: magy. *tar* 'kopasz'.

¹⁰⁴ Ezzel a jelentéssel a magy. *sziget* szóhoz is kötődik.

¹⁰⁵ Vö.: magy. *vájat*.

¹⁰⁶ Csak abban az esetben, ha a *-tt*- a zöngétlenséget jelöli. Hanem, akkor az első *-t*- az abszolút szótó része.

vö.: jeny. *u'*, ld. még magy. *nyo-* + *-m*, vog. *ño-* + *-l-*, magy. *nú-* + *-t*, magy. *u-* + *-t(ca)*, blg. *u-* + *-li(ca)*, szb-hv. *u-* + *-li(ca)*, szln. *ú-* + *-li(ca)*, or. *ú-* + *-li(ca)*, or. *do-* + *-roga*, csuv. *u-* + *-ram*, óujg., tat., bask. *u-* + *-ram*, kirg., nog., karacs., alt. *o-* + *-ram*, ojr. *o-* + *-room*.

A szókezdő eredetileg *t-* mássalhangzó volt, majd annak fejleményei lettek használatosak, vö.: *t-* > 1. *d-* (or. *doroga*), 2. *n-* (magy. *nút*), *ny-* (magy. *nyom*), *η-* (szam.jur. *ηut*), 3. *δ-* > *w-* (szelk. *wät*, *watta*, *wuette*), > *V-* > *0-* (mong. *ed-*, *ede-*, magy. *út*, vog. *aht*, *axt*, *ēkt*, osztj. *ōyät*, *ūyät*, jeny. *u'*, *urī*, kam. *ā'd'zi*, *a'd'e*, *à't'si*, magy. *utca*, blg. *ulica*, szb-hv. *ulica*, szln. *úlica*, or. *úlica*, csuv. *uram*, óujg., tat., bask. *uram*, kirg., nog., karacs., alt. *oram*, ojr. *oroom*).

A képzők kezdő mássalhangzója eredeti *t-* illetőleg a fejleményei, vö.: *t-* (magy. *út*, *utca*, *nút*, vog. *aht*, *axt*, *ēkt*, osztj. *ōyät*, *ūyät*, szelk. *wät*, *watta*, *wuette*), *t-* > 1. *d-* (mong. *ed-*, *ede-*), 2. *δ-* > 2.1. *r-* (jeny. *urī*, or. *doroga*, csuv. *uram*, óujg., tat., bask. *uram*, kirg., nog., karacs., alt. *oram*, ojr. *oroom*), 2.2. *l-* (blg. *ulica*, szb-hv. *ulica*, szln. *úlica*, or. *úlica*), 2.3. *w-* > 2.3.1. *V-* > *0-* (jeny. *u'*), 2.3.2. *m-* (magy. *nyom*).

A mong. *edle*, *edel* 'követ' szó képzője (*-l*, *-le*) elvileg lehetne foglalkozásnév képző, ez esetben a magy. megfelelője *utász*, de lehet 'valamivel való ellátottság' jelentésű is s akkor a jelentése *utas* lenne, egyben a magy. *utász*, *utas* a mongol szó párhuzama is.

Láthatóak a kiterjedt nyelvi kapcsolatok s az összetartozás igazolt hangtani, jelentéstani és alaktani szempontból. A lehetséges nyelvi érintkezések és a kronológia figyelembe vételével együtt eldönthető, mely nyelvekben közös gyökerű, rokonsági alapon fordulnak elő és mely nyelvekben átvétel az adott szó.

3.123. Kāšy. *jalāvar* 'címnév, amelyet a cár küldöttjének adnak az újgurok' ~ magy. *utas*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *jalāva-*: relatív szótó 'út' + *-r*: képző.

A szó alakváltozata a Kāšy. *jalāvaž* 'utas, küldött' szónak. A *-ž* és az *-r* képzők közös gyökerűek, eredeti *t-* fejleményei.

3.124. Kāšy. *kūr* 'száraz' ~ magy. *kóró*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *kū-*: abszolút szótó + *-r*: képző.

A csuvasban idetartozó szót elsősorban a növényekre használják, vö.: csuv. *xārāk* 'száraz', Zamahš., csag. *kurug*, ujj. *kuruk*, *kurgak*, kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs. *kurgak*, türkm. *gury*, *gurak*, azerb. *guru*, oszm. *kuru*, tat. *kory*, bask. *koro* 'száraz'. < *xār-* 'kiszáradni, meghalni, elpusztulni', ld. még. mong. *kuuran* 'száraz'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xā-*: abszolút szótó + *-rāk*: képző, Zamahš., csag. *ku-* + *-rug*, ujj. *ku-* + *-ruk*, *ku-* + *-rgak*, kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs. *ku-* + *-rgak*, türkm. *gu-* + *-ry*, *gu-* + *-rak*, azerb. *gu-* + *-ru*, oszm. *ku-* + *-ru*, tat. *ko-* + *-ry*, bask. *ko-* + *-ro*, csuv. *xā-* + *-r-*, mong. *kuu-* + *-ran*.

Figyelembe kell venni, hogy az első megnevezések névszói és igei tulajdonsággal egyaránt rendelkeztek. Idővel különváltak és külön úton alakult az igei és a névszói tartalmat hordozó változat. Ez onnan van, hogy először minden megnevezés a vízre vonatkozott, a víz pedig önmaga cselekedett és egyben a saját tulajdonságait is ugyanazon hangutánzó eredetű szó jelölte. Következésképp a 'száraz' és a 'szárad' jelentést ugyanaz a szó viselte. Ma a csuvasban a száraz megnevezésére a *xārāk* teljesebb formát, a szárad megnevezésre pedig a rövidebb *xār-* alakot

használják. Ez utóbbiban a képzőnek csak a kezdő mássalhangzója az *-r* maradt meg a *xărăk* szó *-răk* képzőjével szemben. A magyarban idetartozó *kóró* szóban ehhez képest a *-ró* maradt meg.

A TESz szerint a magy. *kóró* 'különféle növényeknek rendszerint télen át is megmaradó száraz, kemény szára, bokor, cserje, megvénült, sovány ember'. ÓT. eredetű, vö.: hak. *qobraq* 'nádsíp és az a növény, amiből ezt készítik', alt. *qōroq* 'ua.', CC. *qovra* 'fűszál, gabonaszál, szalma, gyom, gaz', *qūray* 'üres szárú növény', bask. *quray* 'nád, nádfurulya', kirg. *kura* 'nád', tat. *kura* 'száraz fűszár, gyom', csuv. *xura* 'száraz fű'. (TESz) < magy. *kó-*: abszolút szótó + *-ró*: képző, hak. *qob-*: abszolút szótó + *-raq*: képző, alt. *qō-*: abszolút szótó + *-roq*: képző, CC. *qov-*: abszolút szótó + *-ra*: képző, *qū-*: abszolút szótó + *-ray*: képző, bask. *qu-*: abszolút szótó + *-ray*: képző, kirg. *ku-*: abszolút szótó + *-ra*: képző, tat. *ku-*: abszolút szótó + *-ra*: képző, csuv. *xu-*: abszolút szótó + *-ra*: képző.

Megjegyezzük, hogy a csuv. *xura* 'száraz fű' jelentésű szó nem szerepel sem Jegorovnál, sem Sirotkin szótárában. Ráadásul a magyar-török kapcsolat oka nem a kölcsönzés, hanem a közös eredet. A magyar szócikk írója az idetartozó török szavakat sem mutatta be nagy gondossággal és alaposággal.

A 'szárad, kiszárad' ige ismert több török nyelvben, vö.: csuv. *xār-* 'kiszáradni, megszáradni, elpusztulni', KB. *kuvar* 'száradni, sápadni, fehéredni (a fáról mondják), ujj., kirg., oszm., kum. *kuru*, üzb. *kuri*, tat., bask. *kor*; azerb. *guru*, türkm. *gura*, hak. *xuru*, jak. *kuur* 'száradni, megszáradni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, KB. *kuva-*: abszolút szótó + *-r*: képző, ujj., kirg., oszm., kum. *ku-*: abszolút szótó + *-ru*: képző, üzb. *ku-*: abszolút szótó + *-ri*: képző, tat., bask. *ko-*: abszolút szótó + *-r*: képző, azerb. *gu-* abszolút szótó + *-ru*: képző, türkm. *gu-*: abszolút szótó + *-ra*: képző, hak. *xu-*: abszolút szótó + *-ru*: képző, , jak. *kuu-*: abszolút szótó + *-r*: képző.

A magyarban képzett alakban használt *korhad* < *korha-*: (< *ko-*: abszolút szótó + *-rha*: képző) relatív szótó + *-d*: képző) szó relatív töve is idetartozik.

A K-mong. *khur-oi*, ojr. *khur-ō* 'száraz', tat. *kor-* 'szárad' és a magy. *kóró* összefüggnek, sőt idetartozik a mong. *khata-* (*kha-*: abszolút szótó + *-ta*: képző) 'kiszárad' is, amely az eredetét *-t-t* tartalmazza a fenti *-r*-rel szemben a képző kezdő mássalhangzójaként.

3.125. Kāšy. *kurug* 'kóró' ~ magy. *kóró*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ku-*: abszolút szótó + *-rug*: képző.

A magy. *kóró* *-ró* képzőjének előzménye *-rVγ* < *rVk*. Ez utóbbinak azt a fejleményét tartalmazza Kāšyarī adata, ahol a szóvégi *-k* zöngésedett (*-k* > *-g*). Ezzel ellentétben a magyarban zöngésedés, réshangúsodás, vokalizálódás, redukálódás és eltűnés hangváltozási sor, folyamat ment végbe, miközben az előző magánhangzó megnyúlt (*-k* > *-γ* > *-w* > *-V* > *-l*).

Az oszm. *kurīdī* 'kiszáradt' (< *kurī-*: relatív szótó + *-dī*: múlt idő jele) relatív töve is idetartozik. Ld. még: Kāšy. *kūr* 'száraz'.

3.126. Kāšy. *kum* 'csepp, szem' ~ magy. *homok*.

Rokona magy. *kumma* 'csepp víz, vízcsepp'.

Ld.: Kāšy. *kum* 'homok' szónál.

3.127. Kāšγ. *tam* 'csepp' magy. *tám*(pont).

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ta-*: abszolút szótó + *-m*: képző.

Ez az adat igazolja, hogy 'csepp, csepeg' jelentésben nemcsak *k-*, hanem *t-* kezdetű szó is ismert. A következő közmondás megerősíti azt az álláspontunkat, mely szerint a végső kiindulási, a hasonlítási alap a víz illetőleg annak valamely halmazállapotú változata, vö.: Kāšγ. **būzdan sūv tamār** 'a jégről víz csöpög'. Így beszélnek arról, aki tulajdonságaiban hasonlít az apjára. (Közmondás)

A szó a törökségben elterjedt, vö.: csuv. **tumla** 'csepegni, csepp', tefsz. XII-XIII. sz. *tam*, AFT., azerb., türkm. *dam*, oszm. *damlā* 'csepegni', Zamahš., csag., tat., bask., ujk., kazak, k.kalp., nog., kumük, ojr. *tam*, üzb. *tom*, kirg., hakasz *tamčyla*, tuv. *damdyla* 'csepegni', karaim *tam* 'folyni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tum-*: relatív szótó (< *tu-*: abszolút szótó + *-m*: képző) + *-la*: képző, tefsz. XII-XIII. sz. *ta-* + *-m*, AFT., azerb., türkm. *da-* + *-m*, oszm. *dam-*: relatív szótó (< *tu-*: abszolút szótó + *-m*: képző) + *-la*: képző, Zamahš., csag., tat., bask., ujk., kazak, k.kalp., nog., kumük, ojr. *ta-* + *-m*, üzb. *to-* + *-m*, kirg., hakasz *tamčy-* (< *tam* + *-čy-*) + *-la*, tuv. *damdy-* (< *dam-* + *-dy*) + *-la*, karaim *ta-* + *-m*.

A következő török szavaknak a relatív szótóve is idetartozik, vö.: csuv. **tumlam** 'csepp', tefsz. XII-XIII. sz. *tamim*, ujk. *tamča*, kirg., alt., hakasz, tat., karacs., kum. *tamči*, üzb. *tomči*, kazak, k.kalp., nog. *tamši*, bask. *tamsy*, oszm., gag. *damlā*, azerb. *damči*, türkm. *damža*, tuv. *damdy* 'csepp'. < *tam*, *dam* ld. *tumla*. (JEGOROV 1964) < csuv. *tum-*: relatív szótó + *-lam*: képző, tefsz. XII-XIII. sz. *tami-*: relatív szótó + *-m*: képző, ujk. *tam-*: relatív szótó + *-ča*: képző, kirg., alt., hakasz, tat., karacs., kum. *tam-*: relatív szótó + *-či*, üzb. *tom-*: relatív szótó + *-či*, kazak, k.kalp., nog. *tam-*: relatív szótó + *-ši*, bask. *tam-*: relatív szótó + *-sy*, oszm., gag. *dam-*: relatív szótó + *-la*, azerb. *dam-*: relatív szótó + *-či*, türkm. *dam-*: relatív szótó + *-ža*, tuv. *dam-*: relatív szótó + *-dy*.

Idetartozik a csuv. **tām**: megerősítő segédzó.

Eleink tudták, hogy a zúzmara, a jég, jégkása, jégdara valójában vízcsepp, csak más halmazállapotú. Természetes, hogy a megnevezés is rokon, vö.: csuv. **tām** 'zúzmara, jégkása, fagy', MK., *tumlyg* 'hideg, fagy', tefsz. XII-XIII. sz. *tumlug*, *tumlyg* 'fagyos', azerb., oszm. *don*, türkm. *donaklyk*, tat. *tuŋ* 'fagy', kirg., kazak, ujk., ojr. *tuŋdyr* 'fagyni, megfagyni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tā-*: abszolút szótó + *-m*: képző, MK., *tum-*: (< *tu-*: abszolút szótó + *-m*: képző) relatív szótó + *-lyg*: képző 'valamivel ellátott', tefsz. XII-XIII. sz. *tum-*: relatív szótó + *-lug*: képző, *tum-*: relatív szótó + *-lyg*: képző, azerb., oszm. *do-*: abszolút szótó + *-n*: képző, türkm. *donak-*: (< *do-*: abszolút szótó + *-nak*: képző) relatív szótó + *-lyk*: képző, tat. *tu-*: abszolút szótó + *-ŋ*: képző, kirg., kazak, ujk., ojr. *tuŋ-*: (*tu-*: abszolút szótó + *-ŋ*) relatív szótó + *-dyr*.

Rokon a magy. **támpont** szó *tám* előtagja, a **támasz** *táma-* relatív szótóve stb.

Az eredeti szókezdő *t-*-nek különböző fejleményeit tartalmazza idetartozó szavak, vö.: magy. **csomó** (*csó-*: abszolút szótó + *-mó*: képző), *csepereg* (< *csepe-*: relatív szótó + *-reg*), *szemereg* (< *szeme-*: relatív szótó + *-reg*: képző).

A szó családjába tartozik az ang. **theme** 'anyag, szótó' < *the-*: abszolút szótó + *-me*. Az angolban szkíta-hún eredetű a szó.

3.128. Kāšγ. *tūz* 'por' ~ magy. *por*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *tū-*: relatív szótó + *-z*: képző.

Alakváltozatai a törökségben használatosak, vö.: csuv. **tusan** 'por', ÓT., MK, azerb., oszm., türkm. *toz*, s. ujb., AFT. *tuz*, türkm., kazak *tozan*, üzb. *tuzon*, kirg. *tozon*, k.kalp. *tozang*, tefsz. XII-XIII. sz., hak. *tozyn*, tat., bask. *tuzan*, tuv. *doozun* 'por', ujb. *tozaŋ* 'por, ld. virágor', oszm. *tozan* 'poros hely', vö.: mong. *toos(on)* 'por'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótó + *-san*, ÓT., MK, azerb., oszm., türkm. *to-* + *-z*, s. ujb., AFT. *tu-* + *-z*, türkm., kazak *to-* + *-zan*, üzb. *tu-* + *-zon*, kirg. *to-* + *-zon*, k.kalp. *to-* + *-zang*, tefsz. XII-XIII. sz., hak. *to-* + *-zyn*, tat., bask. *tu-* + *-zan*, tuv. *doo-* + *-zun*, ujb. *to-* + *-zaŋ*, oszm. *to-* + *-zan*, mong. *too-* + *-s(on)*.

Rokona a csuv. **pār** 'jég', MK., azerb., türkm., oszm., nog., kuük, karacs. *buz*, tat., bask. *boz*, csag., ujb., üzb., kirg., kazak, k.kalp. *muz*, alt. *pus*, *mus*, hak. *pus*, s-ujg. *pyz*, vö.: mong. *mös(ön)* 'jég', *boroo(n)* 'eső'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, MK., azerb., türkm., oszm., nog., kuük, karacs. *bu-* + *-z*, tat., bask. *bo-* + *-z*, csag., ujb., üzb., kirg., kazak, k.kalp. *mu-* + *-z*, alt. *pu-* + *-s*, *mu-* + *-s*, hak. *pu-* + *-s*, s-ujg. *py-* + *-z*, mong. *mö-* + *-s(ön)*, *bo-* + *-roo(n)*.

Idetartozik a magy. **por**, amely a TESz szerint 'a talaj szétmállott, finom részecskéi, porított anyagú gyógyszer, háztartási kellék, puskapor, társadalmi alacsonyrendűség, földi maradványok, elavultság, maradiság'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor, esetleg az uráli korból, vö.: vog. *porš* 'szemét', fi. *poro* 'forró hamu, durva por, omladék, törmelék, szam. kam. *p'uure*, kojb. *prja*, mot. *chura*, tajgi *hura* 'homok, homokos part'. (TESz) < *po-*: abszolút szótó + *-r*: képző, vog. *por-*: (< *po-*: abszolút szótó + *-r*: képző) relatív szótó + *-š*: képző, fi. *po-*: abszolút szótó + *-ro*: képző, szam. kam. *p'uu-*: abszolút szótó + *-re*: képző, kojb. *p-*: abszolút szótó + *-rja*: képző.

A mot. *chura* és a tajgi *hura* csak akkor tartozik ide, ha a szókezdő *ch-* és *h-* bizonyíthatóan eredeti *t-* fejleménye. Ha nem, akkor a *k-* réshangúsodásának az eredménye, ezért a szavak másik csoportjába tartozik, bár a jelentése lehet azonos a vizsgált szavunkkal. A szócikk írója téved, mert a magy. *por* nem lehet sem uráli, sem finnugor nyelvi korból való ősi örökség. A vogul, finn, kamasz, és a kojbal adatok biztosan idetartoznak. Ugyanakkor a fenti török, mongol adatokkal is rokon.

Idetartozik az or. **prax** 'rég por', amely világosan átvétel. Alakváltozata az or. **porox**, amelyet közszláv eredetűnek tartanak, vö.: óskandináv *fors* 'finom cseppek, permet', lett *parslas* 'hókrisztály, hópehely'. (SIS) < or. *p-*: abszolút szótó + *-rax*: képző, óskandináv *for-*: (*fo-*: abszolút szótó + *-r*: képző) relatív szótó + *-s*, lett *par-*: relatív szótó + *-slas*: képző.

Alakváltozata az or. **pyl'** (< *py-*: abszolút szótó + *-l'*: képző) 'por'. A képző (*-l'*) előzménye ugyanaz, mint az *-r*, *-z* képzőé illetőleg a képző kezdő mássalhangzóé a fenti példákban s eredeti *t-* fejleményei: *-t* > *-δ* > 1. *-r*, 2. *-z*, 3. *-l*. Az adatok közt szereplő *-s*, mint a képző illetőleg a képző kezdő mássalhangzója szintén eredeti *-t* fejleménye (*-t* > *-th* > *-s*).

További magyar szavak relatív szótói tartoznak ide, vö.: magy. **permet**, **fröccsen**, **fröccs**. Lényeges, hogy a Kāšy. **tūz** 'por' és társai eredetileg nőmen verbumok voltak, így a névszói jelentést őrzi pl.:

magy. **tőrek**, amely a TESz szerint 'gabonaszár és kalász törmeléke, trágya, töredék'. Származékszó: a valamit részeire választ, szétzúz jelentésben használt *tör* igéből jött létre *-k* deverbális névszó képzővel. (TESz) < magy. *tő-*: abszolút szótó + *-rek*: képző.

A szócikk írója tévedett, mert a képző a *-rek*. Az igei jelentésű változat is idetartozik, vö.:

magy. **tör, törík**, amely a TESz szerint 'több részre különít, részeire választ, összezúz, megfégez, megbüntet, (törvényt) megszeg, valakire támad, meggyötör, kínoz, (utat) vág, valahová nyomul, törekszik, valamiért fáradozik, valamin erősen gondolkodik, dörzsöl, vív, (kendert) tilol, (nyelvet) hibásan beszél'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *tő-*: abszolút szótó + *-r*, *-rik*: képző.

Alakváltozata a magy. **mar** 'széttép, (rendszerint foggal, körömmel) felsért, megsebez, szaggat, morzsol, dörzsöl, civakodással, szidalmazással, rágalakkal ártani igyekszik valakinek'. Valószínűleg ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *mor-* 'török', finn *mur* 'darabka, töredék', észt *mure* 'törekeny, darabos, porhanyó', szam. jur. *marδā* 'áttör, eltör', jeny. *morru* 'darab, falat'. (TESz) < *ma-*: abszolút szótó + *-r*: képző.

A szónak képzett formája a magy. **morzsa** stb.

3.129. Kāšγ. **tūz** 'gyökér, tő' ~ magy. **gyökér**.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tū-*: abszolút szótó + *-z*: képző.

Idetartozik a csuv. **tymar** 'gyökér, ér, ín, rost, véredény', MK., Zamahš. *tamur*; Zol. bl. *tamyr*; óözb. *tamar*; azerb., oszm. *damar*; jak. *tymyr* 'ér, ín, rost, véna', ujjg. *tomur*; üzb. *tomir*; türkm. *damar*; kirg., kaz., k.kalp., ojr. hak., tat., bask. *tamyr*; kum. *tamur* 'gyökér, véredény, pulzus', perzsa *dāmar* 'gyökér (növényé), kiirtás, pusztítás, megsemmisítés' (JEGOROV 1964) < csuv. *tyma-*: abszolút szótó + *-r*: képző, MK., Zamahš. *tamu-* + *-r*; Zol. bl. *tamy-* + *-r*; óözb. *tama-* + *-r*; azerb., oszm. *dama-* + *-r*; jak. *tymy-* + *-r*; ujjg. *tomu-* + *-r*; üzb. *tomi-* + *-r*; türkm. *dama-* + *-r*; kirg., kaz., k.kalp., ojr. hak., tat., bask. *tamy-* + *-r*; kum. *tamu-* + *-r*; perzsa *dāma-* + *-r*.

A magy. **tar** 'kopasz, csonka' jelentésű, a TESz szerint csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: Kāšγ. *tāz*, ujjg. *taz*, oszm. azerb. *daz*, tat., nog. *taz* 'kopasz', mong. *tas* 'egy fajta szürke sas', kalm. *tar* 'csupasz, kopasz'. (TESz). < magy. *ta-*: abszolút szótó + *-r*; Kāšγ. *tā-* + *-z*, ujjg. *ta-* + *-z*, oszm. azerb. *da-* + *-z*, tat., nog. *ta-* + *-z*, mong. *ta-* + *-s*, kalm. *ta-* + *-r*.

A szócikk írója tévesen hozta ide a mong. *tas* 'egy fajta szürke sas' szót, amely a magy. *sas* madárnév alakváltozata. A *sas* elágazással kapcsolatos, vö.: *sasszeg*. Az elágazás kiinduló pontja hegyes, ilyen a sasnak a csőre, karma és a szeme. Ugyanakkor másik szálon összefügg a *szürke* szóval is. Végső soron ezek is ugyanoda vezetnek, ahova a 'kopasz' jelentésű szavak, mégpedig a gyökérhez, a tőhöz, a maghoz, a forráshoz. Nem mindegy azonban, hogy mely szó szolgált alapul az adott szónak. A *turul* madárnév relatív (*turu-*) szótöve rokon a fenti szavakkal, a madár jelentése 'gyökérhez tartozó, gyökérrel ellátott', azaz össel, maggal, forrással ellátott (< *turu-*: relatív szótó + *-l*: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő).

Idetartoznak még a magy. *tarvágás*, magy. *tarol* stb. *tar-*, *taro-* relatív szótövei, amelyeknek alakváltozata a magy. **gyökér**, amely a TESz szerint 'nemzetség, törzs, növénynek a földben szétágazó része, belső rész, forrás, alap, gyökérszó, gyök (matematikában)'. A szócsalád alapja a gyökér ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *iēker* 'gyökerestül kidölt fa', *jēkwer*; *jēkur*; *jukār* 'kidölt fagyökér földestül', Az *-r* mind a vogulban, mind a magyarban ugor kori denominális képző. (TESz) < magy. *gyöké-*: abszolút szótó + *-r*: képző, vog. *iēke-* + *-r*; *jēkwe-* + *-r*; *jēku-* + *-r*; *jukā-* + *-r*.

A szócikk írója több hibát is elkövetett. A szóhoz bizonyítékképpen csak a vogulból hozott párhuzamos adatokat s a vogul adatok idetartozására alapozta az ugor eredetet. Nem vette figyelembe a sok idetartozó török és mongol nyelvi adatot.

A következő adatok összevetése több szempontból is tanulságos, vö.: mong. **taghari-**, **târi-**, **tâir-** 'levág', magy. *tör-*, *tarol-*, *tarvágás*; mong. **daghari-**, **dâri-**, **dâir-** 'átmegy', magy. *túrázik-*, mong. **togho-**, **toir-** 'köröz, körbe megy', magy. *teker-*, *tűr-*. Szerkezeti felépítésük abszolút szótó + képző: mong. *tagha-* + *-ri-*, *tâ-* + *-ri-*, *tâi-* + *-r-*, magy. *tő-* + *-r-*, *ta-* + *-ro(l)-*, *ta-* + *-r(vágás)*; mong. *dagha-* + *-ri-*, *dâ-* + *-ri-*, *dâi-* + *-r-*, magy. *tú-* + *-rá(zik)-*, mong. *togho-* + *-ri-*, *toi-* + *-r-*, magy. *teke-* + *-r*; *tű-* + *-r*. Azokban az esetekben, ahol az abszolút szótó *-i*-re végződik, az *-i* a szótó része és nem külön jött ide. A korábbi *tagha-*, *dagha-*, *togho-*, *teke-* fejleménye lett a *tâi-*, *toi-*, *dâi-*. A képző mindegyik esetben *r-* vagy teljesebb alakban *r-* kezdetű (vö.: *-ri-*, *-ro*, *-rá*). A mong. 'levág' jelentésű szavak, a magy. *tar* 'kopasz' és a *tarvágás* úgy függenek össze, hogy ez 'gyökérvágást' jelentett eredetileg, vagyis teljesen tőből, azaz gyökérig levágtak valamit. Innen van a *tar* 'kopasz' szó is. Természetes, hogy a magy. *gyökér*; csuv. *tymar* és török nyelvi párhuzamai valamint a mong. *taghari-*, *târi-*, *tâir-* 'levág' szavak rokonok. A *gyökér* szavak szerkezeti felépítése ugyanaz: magy. *gyöké-* + *-r*; csuv. *tyma-* + *-r*; MK., Zamaš. *tamu-* + *-r*; Zol. bl. *tamy-* + *-r*; óözb. *tama-* + *-r*; azerb., oszm. *dama-* + *-r*; jak. *tymy-* + *-r*; ujj. *tomu-* + *-r*; üzb. *tomî-* + *-r*; türkm. *dama-* + *-r*; kirg., kaz., k.kalp., ojr, hak., tat., bask. *tamy-* + *-r*; kum. *tamu-* + *-r*; perzsa *dâma-* + *r*. A képző mindenütt *-r*: A mong. 'levág' szótóve tVghV-, magy. tVkV és a gyökér szótóve tVmV- úgy függenek össze, hogy hangtanilag a korábbi teljesebb változatuk tVnkV volt, amely tVtkV- forma fejleménye. Tehát: tVtkV- > 1. tVnkV > tVkV, tVgV, tVghV- 2. tVmV-.

3.130. Кашγ. **tüb** 'gyökér, tő' ~ magy. **tő**.

A szó megfelelői közé tartoznak a következő török szavak, vö.: csuv. **tëp** 'fenék, alsó rész, lent, lenti rész, alap, tő, fő, középső', MK., Zamaš., tefsz. XII-XIII.sz. *tüb*, KB, kirg., Kazak, k.kalp., ojr., hak. *tüp* 'fenék, alap', ujj., tuv., üzb. *tub*, nog. *tu'p*, oszm. *gag.*, azerb. *dip*, tuv. *düp*, türkm., *düjp*, bask., tat *töp* 'fenék, a lent, lenti alsó (néhány nyelvben 'gyökér, törzs)', vö.: mong. *töv* 'központ, középpont'. (JEGOROV 1964)

Rokonuk a magy. **tő**, **töv** 'folyó, árok stb. torkolata, vége, (földrajzi hely) közvetlen környéke, a növénynek a földben levő gyökeres része, növény szárnak, fatörzsnek stb. közvetlenül a föld feletti része, szőlőtőke, testrészek, végtagnak a törzssel érintkező része, hajszal, szőr gyökere, alkotóelem, szótó'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *din*, 'vastag vég (fáé)', *dinin* '-nál, -nél', votj. *diŋ*, *diŋ* 'tő, a fatörzs aló, vastag részem folyótorkolat, *dinin* '-nál, -nél', cser. *teŋ*, *tiŋ*, mdE. *t'e-*, mdM. *t'ej-*, fi. *tyvi* 'tövég, fatörzs, vastag vég', *tykö* '-ra, -re, -ba, -be, -hoz, -hez, -höz', észt *tüvi* 'alsó, vastag vég'. (JEGOROV 1964) < magy. *tő-*, *tö-*: abszolút szótó¹⁰⁷ + *-v*, zürj. *di-* + *-n*, votj. *di-* + *-ŋ*, *di-* + *-ń*, cser. *te-* + *-ŋ*, *ti-* + *-ŋ*, mdE. *t'e-*, mdM. *t'e-* + *-j-*, fi. *ty-* + *-vi*, *ty-* + *-kö*, észt *tü-* + *-vi*.

A magy. **tőke** a TESz szerint 'fatörzs, kivágott fa törzse, különféle munkafolyamatok végzéséhez használatos tuskó, szőlőtőke, növényeknek a föld alatti része, tő, méhkas, faragatlan, durva ember, szótó stb.'. Származékszó, a tő 'a növény gyökeres része, fatörzs' főnévből keletkezett *-ke*, *-keu* kicsinyítő képzőkkel. (TESz) <

A magy. **tönk**, *tenk* '(fa)tuskó, a fatörzs egy darabja, rög, a gomba szára, növény szár, törzs', **tönkö** 'tuskó, növény szár'. A szócsalád tagjai magyar fejlemények, a *tő* főnévvel függenek össze. a kiinduló forma, a *tönkö* valószínűleg a *tőke* főnév *n* járulékhanggal bővült változata. A *tönk* elvonás eredménye lehet. (TESz) < magy. *tö-*: abszolút szótó + *-nk*: képző, *te-* + *-nk*, *tö-* + *-nkő*, *tő-ke*.

¹⁰⁷ Megjegyezzük, hogy bizonyos esetekben láthatóan tovább bontható az abszolút szótónek ítélt tő. A magy. *gyökér* szóban a *gyöké-* abszolút szótó egybeesik az első relatív szótóval, ugyanis a *gyöké-* tő alakváltozatai a *tönkö*, *tőke* *töv-*, *tő*. Ez utóbbiak közül a *tönkö* tovább bontható *tö-*: abszolút szótó + *-nkő*: képző elemekre.

A szócikk írója helytelenül állapította meg a szó szerkezeti felépítését. Ráadásul a szavak nem szoktak csak úgy járulékhanggal bővülni. A nyelvben mindennek funkciója van.

A magy. **tönk**, **tönkő** alakváltozata a magy. **tuskó**, **tucskó**, **dücskő** 'faragatlan, goromba személy, fatönk, fustély, furkósbot, kukoricacsutka'. Származékszó, a tisztázatlan eredetű tus 'vastagabbik vége valaminek' szóból alakult **-kó** kicsinyítő képzőbokkal. (TESz) < **tu-**: abszolút szótó + **-skó**: képző, **tu-** + **-cskó**, **dü-** + **-cskó**.

A magy. **rönk** 'a levágott fatörzs egy darabja', **rönköly** 'kisdud, kerekded, zömök, köpcös ember, rönk, agyagdarab'. Ismeretlen eredetű szócsalád. A rönk és a rönköly közötti alakotani viszony nem tisztázható, vagy a rönk elvonás, vagy a **rönköly** képzős származék. (TESz) < magy. **rö-**: abszolút szótó + **-nk**: képző, **rönkö-**: relatív szótó (< **rö-**: abszolút szótó + **-nk**: képző) + **-ly**: képző 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott'.

A magy. **rög** 'göröngy, föld, talaj, valamely anyagból összeálló kisebb-nagyobb darab. Ismeretlen eredetű. (TESz) < magy. **rö-**: abszolút szótó + **-g**: képző.

3.131. Kāšy. **žūb** 'valaminek az üledéke, kifacsarása' ~ magy. **csepű**.

Szókapcsolatban: Kāšy. **būr žūbī** 'a bor seprője'.

A Kāšy. **žūb** formával összetartozik a magy. **csepű** 'kóc, szösz', amelyet a TESz ótörök eredetűnek tart, vö.: tat. **čūbek** 'csepű', tob. **čūbāk** 'ua.'. A török szó a **čūb** 'szemét' származékának látszik. Valószínűleg ebbe a szócsaládba tartozik a 'rongy' jelentésű CC. **čūprāk**, kaz. **šūberek**, kirg. **čūpürök**, alt. **čibirek**, hak. **sūbürek**. (TESz) < magy. **cse-**: abszolút szótó + **-pű**: képző, tat. **čū-** + **-bek**. tob. **čū-** + **-bāk**, CC. **čūp-**: relatív szótó (< **čū-**: abszolút szótó + **-p**: képző) + **-rāk**: képző, kaz. **šūbe-**: relatív szótó (< **šū-**: abszolút szótó + **-be**: képző) + **-rek**: képző, kirg. **čūpū-** + **-rök**, alt. **čibi-** + **-rek**, hak. **sūbü-** + **-rek**.

Hozzá kell tenni, hogy a tat. **čūbek**, tob. **čūbāk** eredetibb alak a magy. **csepű**-höz képest, mert a magyarba a szóvégi **-ű** hosszú magánhangzó előzménye: **-ű** < **-üü** < **-üw** < **-üy** < **-ük**. Ennek a képzett alakja a 'rongy' jelentésű CC. **čūprāk**, kaz. **šūberek**, kirg. **čūpürök**, alt. **čibirek**, hak. **sūbürek**, amelynek jelentése 'szeméttel ellátott, szeméthez tartozó'. A képzők (**-rāk**, **-rek**, **-rök**) összetartoznak további, a törökségben használt képzővel és a magy. **-re** formával, amely a magy. **seprő** szóban képző.

A törökségben ismert, vö.: csuv. **šēpre** 'élesztő', tat. **čūpre**, bask. **sūpre** 'élesztő', csag. **šāprāk** 'üledék, sűrűség, bozót', kazak **šōbrō** üledék, alja, seprű, söpredék'. (JEGOROV 1964) < csuv. **šēp-**: relatív szótó + **-re**: képző, tat. **čūp-** + **-re**, bask. **sūp-** + **-re**, csag. **šāp-** + **-rāk**, kazak **šōb-** + **-rō**.

Idetartozik a magy. **seprő** 'must alja, az emberiség, embercsoport leghitványabbja, alja, salak, üledék, hatásnak, lelki mozzanatnak visszamaradt nyoma, élesztő, borseprőből főzött pálinka'. Ótörök eredetű, vö.: tat. **čūprā** 'seprő, élesztő, kovász', bask. **sūprā** 'valaminek az alja', kirg. **sōbrō** 'ua.', csuv. **šēpre** 'valaminek az alja, seprő, élesztő'. Ezek valószínűleg a tör. **čöp**, **čūb** 'szemét, piszok' származékai. Az or. **čaprá** 'seprő' valamely török nyelvből való. (TESz) < magy. **sep-**: relatív szótó + **-rő**: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő', tat. **čūp-**: relatív szótó + **-rā**: képző, bask. **sūp-** + **-rā**, kirg. **sōb-** + **-rō**, csuv. **šēp-** + **-re**, or. **čap-** + **-rā**.

Rokonuk a magy. **szemét** 'hulladék, piszok, szemétdomb, szeméttároló hely'. A TESz szerint

szláv eredetű, vö.: bolg. *smet* 'szemét, hulladék, söpredék', szb-hv. *smet* 'hóbuca, szemét, söpredék, pizsok', szln. *smét* 'forgács, szilánk, szemét', szlk. *smet'* 'szemét, rosz, értéktelen holmi', or. *smét'e* 'pelyva'. (TESz) < magy. *szemé-*: relatív szótó + *-t*: képző, bolg. *sme-* + *-t*, szb-hv. *sme-* + *-t*, szln. *smé-* + *-t*, szlk. *sme-* + *-t'*, or. *smé-* + *-t'e*.

A magy. *szemé-* szótó világosan összetartozik a Kāšy. *žūb* formával és a magy. *csepű* szóval illetőleg a megfelelőivel. A szókezdő mássalhangzó mindenütt eredeti *t-* fejleménye ugyanúgy, mint a képző kezdő mássalhangzója, esetünkben az *-m-*, *-b-* (< *-w-* < *-δ-* < *-t-*) és a *-p-* (< *-φ-* < *-th-* < *-t-*).

Rokonuk az első relatív szótó, vö.: csag. *čopultmak* 'elrongyolni, elkoptatni' < csag. *čopult-*: relatív szótó [< *čopul-*: relatív szótó (< *čopu-*: első relatív szótó + *-l-*: képző) + *-t*: képző] + *-mak*: főnévi igenév képző.

A csag. *čopu-*: szótóval azonos a csag. *čopulgan* 'nagyon avult, kopott, ócska darab' (< *čopu-*: szótó + *-l-*: képző + *-gan*: képző) szónak a *čopu-* szótóve.

A szótónek kiterjedt szócsaládja van, amelynek tagjai a kender vagy len kikészítéséhez kötődnek. Áztatás után a kendert és a lent csapkodták, majd fésülték, így csináltak belőle szálakat, közben hulladék, szösz, kóc keletkezett, amely szintén vékony, apró szálakból áll. Ez valójában szemét. A nagy szócsaládba tartozó szavak egyik jelentésbeli csoportját alkotják a 'csap, üt, ver' jelentésűek, a másikat az 'üledék, szemét', a harmadikat pedig a 'kopott ruhadarab, rongy, vékony szálú hulladék vagy növény, azaz vessző', a negyedikbe sorolható az 'élesztő', s az ötödikbe az 'apró, pici' jelentés. Eleink gondolkodása szerint egy pici maradékból mindig új élet született, a kenyér kovásza is mindig egy kicsi maradék tészta az előző sütésből.

A csag. *čopu-* szótóval összetartoznak az 'üt, ver' jelentésű szavak. A *čopu-* szó ún. nomen-verbum, egyaránt lehet névszó és ige. Vö.: csuv. *šup* 'nyakon ütni, nyaklevest adni', *alā šup* 'tapsolni'¹⁰⁸, ujj. *čap*, üzb. *čop*, tat. *čab(n)* 'vágni, kaszálni', kirk. *čap*, kazak *sab(n)*, hak. *sap* 'ütni, csapni', tat. *kul čab*, bask. *kul sab*, alt. *kol čab* 'tapsolni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šu-*: abszolút szótó + *-p*: képző, ujj. *ča-* + *-p*, üzb. *čo-* + *-p*, tat. *ča-* + *-b(n)*, kirk. *ča-* + *-p*, kazak *sa-* + *-b(n)*, hak. *sa-* + *-p*, tat. *kul* + *ča-* + *-b*, bask. *kul* + *sa-* + *-b*, alt. *kol* + *ča-* + *-b*.

A szótóval névszói jelentésben tartozik össze a csuv. *šupax* 'nyakleves', azerb. *čapag*, kazak *šabak* 'pirosszárnyú ponty', perzsa *čāpāg* 'nyakleves'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šu-*: abszolút szótó + *-pax*: képző, azerb. *ča-* + *-pag*, kazak *ša-* + *-bak*, perzsa *čā-* + *-pāg*.

A magyarban is megvan a párhuzama, vö.: magy. *csap*, *szab*. A TESz szerint a magy. *csap* 'üt, vág, (gyapjút) tép, szaggat, odalök, hajít, valahova hatol, stb.'. Hanguvánzó szó, valószínűleg ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *t'šapkini* 'dob (nem nyújtott kézzel), csütörtököt mond (fegyver)', votj. *čapki-* 'üt, tapsol', mdE. *t'šapams* 'tapsol', mdM. *t'šapamas* 'üt', vep. *t'šapan* 'vág', lp. *čuop'pât* 'vág, levág, darabol'. (TESz) < magy. *csa-*: abszolút szótó + *-p*: képző, zürj. *t'šapki-*: relatív szótó (< *t'ša-*: abszolút szótó + *-pki-*: képző) + *-ni*: főnévi igenév képző, votj. *ča-*: abszolút szótó + *-pki-*: képző, mdE. *t'ša-*: abszolút szótó + *-pams*, mdM. *t'ša-* + *-pamas*, vep. *t'ša-*: abszolút szótó + *-pan*. A magyar szó finnugor eredete nem igazolt, a szócikk írója nem vette figyelembe a török nyelvi adatokat.

A magy. *szab*, névszói párhuzama a magy. *szabó*, képzett alakban idetartozik a *szablya*. A TESz szerint a magy. *szab* 'meghatároz, elrendel, meghatározott mérték szerint, meghatározott formára

¹⁰⁸ A szónak rokona a magy. *tapsol* ige *tap-* töve és a *tapos tapo-* töve.

vág (anyagot) és így készít (főleg ruhát), megfelelően összeilleszt, rendbe szed, valamihez igazít valamit vagy magát, ver, vág'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < magy. *sza-*: abszolút szótó + *-b*: képző.

Az első megnevezés a víz csepegésére és annak a csapó, ütő, szabó, vágó tevékenységére vonatkozott. Ezért idetartozik a magy. *csepeg* is. Ennek mintájára neveztek el máshonnan eredő ugyanilyen tevékenységeket. Ezért tartozik ide a magy. *tapsol tap-*, a *tapos tapo-* töve is valamint a nyelvi megfelelői.

A csapás, szabás egyik eredménye az hulladék, szemét. Ehhez a jelentéscsoporthoz tartozik a vékony szálú törmelék, hulladék. Ezen keresztül kötődik ide a vékony vessző, bokor is.

Idetartozik a magy. *csepe* 'egy fajta tölgyfa, fiatal tölgyfa'. Származékszó, ismeretlen eredetű alapszava megvan a *cseperedik*, *cseplye* stb. szavakban. (TESz) < *cse-*: abszolút szótó + *-pe*: képző.

A magy. *cseplye* 'sarjadék erdő, bokros, cserjés hely, egy fajta fű'. Származékszó, ismeretlen eredetű, alapszava megvan a *csepe*, *cseperedik* stb. szavakban. (TESz) < *csep-*: relatív szótó + *-lye*: képző.

A csag. *čopu-* szótónek és a magy. *csepű* szónak hangtani alakváltozata a csuv. *šum*, dial. *šām* 'gyom', *šām kurāk* 'gyomos, gyom fű, gyom', vö.: alt. *d'on*, oszm. *čim* 'gyom'. Az etimológia nem világos. Vö.: bask. *hömlö ülen* 'gyomos fű', magy. *gyom* 'ua.'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šu-*: abszolút szótó + *-m*: képző, dial. *šā-* + *-m*, alt. *d'o-* + *-n*, oszm. *či-* + *-m*, bask. *höm-*: relatív szótó (< *hö-*: abszolút szótó + *-m*: képző) + *-lö*: képző.

A csuv. *šum*, dial. *šām* 'gyom' magyar rokona a magy. *gyom*, amely az altaji *d'on* változattal mutat közelebbi kapcsolatot. A TESz szerint a magy. *gyom* csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: csuv. *šum* 'burján, gyom', alt. *yöh* 'fű', bar. *yöh* 'a szántásnál felvetett fűcsomó'. (JEGOROV 1964) < magy. *gyo-*: abszolút szótó + *-m*: képző, csuv. *šu-* + *-m*, alt. *yö-* + *-η*, bar. *yö-* + *-η*.

Párhuzama a csuv. *šām* 'szőr', MK., türkm., oszm. *jün*, bask. *jön* tat. *jon*, kirg., kazak, k.kalp. *žün*, ujj. *žun*, üzb. *žun*, *jung*, azerb., nog., kum. *jun*, Zamahš., csag. *jüng*, jak. *suη* 'szőr', alt. *d'um*, *d'ym* 'toll', csuv. *šām atā* 'nemezcsizma'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šā-*: abszolút szótó + *-m*: képző, MK., türkm., oszm. *jü-* + *-n*, bask. *jö-* + *-n* tat. *jo-* + *-n*, kirg., kazak, k.kalp. *žü-* + *-n*, ujj. *žu-* + *-n*, üzb. *žu-* + *-n*, *ju-* + *-ng*, azerb., nog., kum. *ju-* + *-n*, Zamahš., csag. *jü-* + *-ng*, jak. *su-* + *-η*, alt. *d'u-* + *-m*, *d'y-* + *-m*.

A sort tovább lehetne folytatni, mert a forrás, a vízcsepp kerek és mag tulajdonságát örzi a csuv. *šāmarta* 'tojás (madaré)', a csuv. *šāmax*¹⁰⁹ 'kis gömb alakú tészta darabok', csuv. *šāmxa* 'gombolyag' stb.

Az 'üledék, borélesztő' mellett a *seprő* másik jelentése a szál, a vékony szál, a vessző kapcsán tartozik ide. Igei párhuzama a *seper*. A TESz-ben a magy. *seprő*, *seprű* a *seper* címszónál található, vö.: magy. *seper* 'seprűvel tisztít, ver, ütlegel'. Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: ujj. *sipir-*, Kāšγ., oszm., azerb. *süpür-*, tat. *seber-*, bask. *heper-*, kazak, k.kalp. *sipir-*, üzb. *supur-*, hak. *sibir-* 'seper', csuv. *šepër* 'seprű'. Ld. még mong. *sigür-*, *si'ür-* 'seper'. (TESz) < magy. *sepe-*: relatív szótó (< *se-*: abszolút szótó + *-pe-*: képző) + *-r*: képző, ujj. *sipi-* + *-r-*, Kāšγ., oszm., azerb. *süpü-* + *-r-*, tat. *sebe-* + *-r-*, bask. *hepe-* + *-r-*, kazak, k.kalp. *sipi-* + *-r-*, üzb. *supu-* + *-r-*, hak. *sibi-* + *-r-*, csuv. *šepě-* + *-r*, mong. *sigü-* + *-r-*, *si'ü-* + *-r-*.

¹⁰⁹ Vö.: magy. *csomó*.

A szemét mindig hulladék s egyben üledék is. Ezért tartoznak ide a 'szemét' jelentésű szavak. A csuvasban ismert a szó **čüpek** és **süp** formában, vö.: csuv. **süpe, süp** 'szemét', **süp-šap** gyűjtő jelentés 'szemét', **süple** 'szemetelni', **čüpek** 'kóc, szösz, csepű, fésülés, kártolás, hulladék a kender vagy a len kártolása után', Zamahš. **čöp** 'porszem, fűszál', azerb., türkm., oszm. **čöp** 'forgács, szalmaszál, pálca, szemét', alt. **čöp**, hak. **söp, söp-sap**, tat. **čüp**, bask. **süp**, türkm. **süplük**, üzb. **xas-čup**, kazak. **šöp-šar**; polov., kum. **čop** 'szemét, hulladék', tat. **čübek** 'fésülés, kártolás hulladéka', bask. **süple**, tat. **čüple**, alt. **čöpte**, hak. **söpte** 'szemetelni', tat. **čüprek**, kirk. **čüpürök**, alt. **čeberek**, bask. **seprek**, hak. **sübürek** 'rongy, ócska rongy, rongydarab'. (JEGOROV 1964) < csuv. **čü-**: abszolút szótó + **-pek**: képző, **sü-** + **-pe, sü-** + **-p, süp-**: relatív szótó (< **sü-**: abszolút szótó + **-p-**: képző) + **-le**: képző, **čü-**: abszolút szótó + **-pek**: képző, Zamahš. **čö-**: abszolút szótó + **-p**: képző, azerb., türkm., oszm. **čö-** + **-p**, alt. **čö-** + **-p**, hak. **sö-** + **-p**, tat. **čü-** + **-p**, bask. **sü-** + **-p**, türkm. **süp-**: relatív szótó (< **sü-**: abszolút szótó + **-p**: képző) + **-lük**: képző, üzb. **xas** + **čup**: relatív szótó (< **ču-**: abszolút szótó + **-p**: képző), kazak. **šöp**: relatív szótó (**šö-**: abszolút szótó + **-p**: képző) + **šar**; polov., kum. **čo-**: abszolút szótó + **-p**: képző, tat. **čü-**: abszolút szótó + **-bek**: képző, bask. **süp-**: relatív szótó (< **sü-**: abszolút szótó + **-p**: képző) + **-le**: ige képző, , tat. **čüp-**: relatív szótó + **-le**: ige képző, alt. **čöp-**: relatív szótó + **-te**: ige képző, hak. **söp-**: relatív szótó + **-te**: ige képző, tat. **čüp-**: relatív szótó + **-rek**: képző, kirk. **čüpü-**: relatív szótó (< **čü-**: abszolút szótó + **-pü**: képző) + **-rök**: képző, alt. **čebe-**: relatív szótó (< **če-**: abszolút szótó + **-be**: képző-) + **-rek**: képző, bask. **sep-**: relatív szótó + **-rek**: képző, hak. **sübü-**: relatív szótó + **-rek**: képző.

Eleink gondolkodása alapján ezek a szavak láncolat szerűen kapcsolódnak egymáshoz. A magy. szemét szótóve a szemé- alakváltozata a csuv. **čüpek** és a **süpe, süp** 'szemét' szónak. A magy. **seprő** szó egyik jelentése a borseprő, amely valójában szemét, hulladék. Az üledék, a maradék élesztő szerepű is egyben. Ugyanakkor a hulladék mindig kicsi, ezért az 'kicsi' és 'jelentéktelen' is. Ezen a jelentésszálon kapcsolódik ide a magy. **csip-csup**. A szintén kicsi' jelentésű magy. **csepp** a vízcseppel és a **csepeg** igével más jelentés szálaikon is összetartozik. A TESz szerint a magy. **csepp, cseppen, csepeg** '(cseppenként) folyik, hull, csepegtet, ereszt, (eső) csepereg'. Hangutánzó eredetű szócsalád. (TESz) < magy. **csep-**: relatív szótó (< **cse-**: abszolút szótó + **-p-**: képző) + **-p**: képző, **csep-**: relatív szótó (< **cse-**: abszolút szótó + **-p**: képző) + **-pen**: képző, **cse-**: abszolút szótó + **-peg**: képző.

Lényeges, hogy ezeknek a figyelembe vételével értelmezhető, ezért ide tartoznak olyan 'kicsi' jelentésű szavak, amelyeknek a kezdő mássalhangzója eltűnt. Ezek a szavak megnevezhetnek forrásfolyót, de más 'kicsi' tárgyat stb. is. Számos képzett alakjuk is használt a magyarban. Idetartozik a magy. **apró, aprít, apránként, aprólékos** stb. szó **ap-** töve, amely valójában relatív szótó. A TESz szerint a magy. **apró** 'kis, kicsi, hitvány, keskeny, gyerek, himlő, petrence'. Bizonytalan, talán ótörök eredetű, vö.: ujj. **ufray** 'elhasznált ruha', Kāšy. **oprak** 'apránként széthullott', CC. **oprak** 'ruhadarab', oszm. **ufak** 'apró, picí', tat. **uak, āak** 'ua.', ujj.mod. **opruk** 'feldarabolt'. (TESz) < magy. **ap-**: relatív szótó + **-ró**: képző, ujj. **uf-** + **-ray**, Kāšy. **op-** + **-rak**, CC. **op-** + **-rak**, oszm. **u-**: abszolút szótó + **-fak**: képző, tat. **u-** + **-ak, ā-** + **-ak**, ujj.mod. **op-**: relatív szótó + **-ruk**: képző.

Idetartozik számos forrásfolyó neve a Volga-Urál vidékén, vö.:

Ufa f. h. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Fa.IV.177.: or. **Ufa**, az or. Belaja mellékfolyója Baskiriában és város neve ezen a folyón.

< or. **Ufa** ← nem or. **Ufa** < **U**
+ **fā**

Öfö h. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, B-r.: bask. **Öfö** or. **Ufa**, város neve.

< bask. *Öfö* < *Ö*
+ *fö*
or. *Ufa* ← nem or. *Ufa* < *U*
+ *fä*

Uxva h. Ašm.III.345.: csuv. *Uxva* or. ***Ufa***, város neve, NAP:–, Ar.:–.
< csuv. *Uxva* < *Ux*
+ *va* ← ko. *va* 'víz'.
Ld.: csuv. *Ěpxě* < *Ě*
+ *pxě*

Uxxa h. Ašm.III.351.: csuv. *Uxxa* or. ***Ufa***, város neve, NAP:–, Ar.:–.
< csuv. *Uxxa* < *U*
+ *xxa*
Ld.: csuv. *Ěpxě* < *Ě*
+ *pxě*
csuv. *Uxva* < *Ux*
+ *va* ← ko. *va* 'víz'.

Ufa f. TB.90.: bask. *Ufa*, az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.
< bask. *Ufa* < *U*
+ *fa*
Ld.: bask. *Kariđel* < *Kar*
+ *idel* ← bask. *idele* 'folyó'

Ufa idele f. TB.90.: bask. *Ufa idele*, az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.
< *Ufa* < *U*
+ *fa*
+ *idele* ← bask. *idele* 'folyó'
Ld.: bask. *Kariđel* < *Kar*
+ *idel* ← bask. *idele* 'folyó'

Ufa 'Baskíria fővárosa'. Az or. *Ufä* átvétele. A város ott épült, ahol az *Ufa* folyó a Belajába ömlik. Az *Ufä* folyónév nincs tisztázva. (KISS 1980)

Öpö f. TB.90.: bask. *Öpö*, az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.
< bask. *Öpö* < *Ö*
+ *pö*

A Volga-Urál vidékén egyedül az *Ufa*¹¹⁰ folyó nevének és a róla elnevezett város nevének alakváltozataiban szerepel az *-f-*. Valójában a második elem kezdő mássalhangzójáról van szó, amely összeolvadás révén keletkezett. Olykor *-xx-* helyén van *-f-*, de itt sem lehet szó *x > f* hangváltozásról. Ugyanakkor elgondolkodtató a csuvas *xapräk* 'gyár, üzem', or. *fabrika* 'gyár, üzem', magy. *fabrikál* szavak összefüggése s a csuv. *x-* és or., magy. *f-* szókezdő párhuzama. A név etimológiáját hangtani oldalról az alakváltozatok segítik megállapítani. A csuvas *xapräk* 'gyár, üzem', or. *fabrika* 'gyár, üzem' kapcsolatában arról van szó, hogy a szókezdő előzménye olyan φ -bilabiális zöngétlen spiráns volt, amely az egyik irányban *f-*, a másik irányban pedig *x-* lett. Az első esetben a felső fogsornak is szerepe lett a hangképzésben, a második esetben pedig nem, sőt az

¹¹⁰ Amikor a Gyökrendszert írtam, még nem volt világos, hogy idetartozik a magy. *apró* szó töve is, ezért nem hoztam idetartozó közsói és személynévi példákat.

ajkak működése nemcsak gyengült, hanem meg is szűnt.

Láthatóan, az Ufa névnek több alakváltozata is szerepel a földrajzi nevekben. Fontos, hogy az abszolút szótó alakváltozatai (vö.: *U-*, *Ö-*, *Ux-*) egymással külön összetartoznak és a második elemek, amelyek között felismerhető a ko. *va* 'víz' szó is, valójában a képző alakváltozatai (*-fa*, *-fö*, *-va*, *-pxě*, *-pö*).

További földrajzi nevek tartoznak ide, amelyeknek alapul vagy forrásfolyó jelentésű szó szolgált, vagy pedig a forrásfolyó valamely lényeges tulajdonsága (pl. kicsi) miatt kapta az elnevezést. Vö.:

Ěpxě h. Ašm.IV.129.: csuv. Ěpxě or. *Ufa*, város neve, vö.: tat. *Öfö*, NAP:-, Ar.:-

< csuv. Ěpxě < Ě
+ pxě.

or. *Ufa* ← nem or. *Ufa* < *U*
+ *fa* < * φ < *pxa.

Ěpxě h. Ašm.III.345.: csuv. Ěpxě, város, NAP:-, Ar.:-. Ld.: csuv. *Uxva*.

< csuv. Ěpxě < Ě
+ pxě.
Uxva < *Ux* + *va*

Uxxa h. Ašm.III.351.: csuv. *Uxxa* or. *Ufa*, város neve, NAP:-, Ar.:-

< csuv. *Uxxa* < *U*
+ *xxa* < 1. *pxa . Ld.: csuv. Ěpxě, csuv. *Uxva*.

or. *Ufa* ← nem or. *Ufa* < *U*
+ *fa* < * φ < *pxa

Upaxvar d. Ašm.III.252.: csuv. *Upaxvar* Ču., határrész (völgy) neve az or. Ilebary falu mellett, NAP:-, Ar.:-

< csuv. *Upaxvar* < *Upax* < *U*
+ *pax*
+ *var* ← csuv. *var* 'árok, patak'.

Az Ěpxě, *Uxxa*, *Upax*, *Uxva*, *Ufa* egymásnak olyan alakváltozatai, ahol elemekre bontva a tövek (*Ě*, *Ux*, *U*), valamint a második elemek (*pxě*, *pax*, *va*, *fa*) is közös gyökerűek. Az *Uxxa* esetében arról lehet szó, hogy a név közelebről az *Uxva* változattal tartozik össze s zöngétlenség és a képzés helye szerinti hasonulás eredményeképpen lett az *Uxva*-ból *Uxxa*. Az *Ufa* *-f* hangjának előzménye vagy bilabiális φ volt, vagy *v*-ből lett az előző *-x* hatására (vö.: *Uxva*) zöngétlen dentolabiális réshang (*-f*). Az *-f* előzménye nem lehetett etimologikus *-x* annak ellenére sem, hogy pl. a csuvas *xaprák*, or. *fabrika* és a magy. *fabrikál* ige *fabriká-* töve összetartozik. A csuv. *x-* és a nem csuvas *f-* megfelelésnek az a magyarázata, hogy az φ - előzményből egyik irányban *f-*, a másik irányban pedig *x-* lett, s ez utóbbit őrzi a csuvas. Ugyanakkor az φ - alapot nyújtott a *p-* keletkezésének is. Elvileg feltehető egy **U φ a* előzmény. Törvényszerű, hogy az *Ufa* folyónévnek közelebbi rokona a csuv. *Upa*, *Upuk*, magy. *Apa* stb., jelentése 'vízfő, vízforrás' lehet, utalhat a víz fakadására is.

Uba f. GMA: mari *Uba* / *Ävö* or. *Uba* Mor., az or. Ilet' jobb oldali mellékfolyója.

< mari *Uba* < *U* + *ba*,
Ävö < *Ä*
+ *vö*

or. *Uba* ← mari *Uba*.

Ob ju f. SW.338a.: ko. *Ob ju / Ob va* or. *Ob*, folyó.

< ko. *Ob* < *O*

+ *b*

+ *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

Ob

+ *va* ← ko. *va* 'víz'.

or. *Ob* ← nem or. *Ob*.

As f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Č-Č: man. *As* or. ***Ob'***, folyó neve.

< man. *As* ← vö.: mong. *us* 'víz, folyó',

or. *Ob'* ← nem or. *Ob*.

Oas f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Sil.: man. *Oas* or. ***Ob.***, folyó neve.

< man. *Oas* ← vö.: mong. *us* 'víz, folyó',

or. *Ob* ← nem or. *Ob*.

Upašyrmi h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Upašyrmi* or. ***Oba Sirma*** Kra., csuvas falu, Ar.:-

< csuv. *Upašyrmi* < *Upa*

+ *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék'

+ *-i*: birtokos személyjel.

or. *Oba* ← nem or. *Oba*, *Opa*

+ *Sirma* ← csuv. *Šyrma*.

Obva f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Fa.III.97.: or. *Obva*, az or. Kama jobb oldali mellékfolyója.

< or. *Obva* ← nem or. *Obva* < *Ob*

+ *va* ← ko. *va* 'víz'.

Ubaly t. TB.152.: bask. *Ubaly* or. *Ubaly* Uč., tó.

< bask. *Ubaly* < *Uba*

+ *ly*

or. *Ubaly* ← bask. *Ubaly*.

Pysäk Upakassi h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Pysäk Upakassi* or. *Bol'sije Abakasy* ← *Bol'sije Ubakasy* I., csuvas falu, Ar.:-

< csuv. *Pysäk* ← csuv. *pysäk* 'nagy'

+ *Upakassi* < *Upa*

+ *kassi* ← csuv. *kasä* 'falú' + *-i*: birtokos személyjel.

Abalaj jylgahy f. TB.18.: bask. *Abalaj jylgahy* Burz., az or. Bol'soj Nuguš jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Abalaj* < *Aba*

+ *laj* ← md. *laj* 'folyó'.

+ *jylgahy* ← bask. *jylga* 'folyó' + *-hy*: birtokos személyjel.

Abalakjylga f. TB.18.: bask. *Abalakjylga* or. *Abalak-jelga* Bajm., az or. B'ardeli-jelga bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Abalakjylga* < *Abalak* < *Aba*

+ *lak*

+ *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó'

or. *Abalak* ← nem or. *Abala* + *jelga* ← tat. *jelga* 'folyó'.

Ubaly ha $\hat{y}$ m. TB.152.: bask. *Ubaly ha* $\hat{y}$ Uč., mocsár.

< bask. *Ubaly* < *Uba*

+ *ly*

+ *ha* $\hat{y}$ ← bask. *ha* $\hat{y}$ 'mocsár'

+ -y: birtokos személyjel.

Äbäsaj t. TB.176.: bask. *Äbäsaj* or. *Abasaj* Čišm., tó.

< bask. *Äbä*

+ *saj* ← vö.: bask. *saj* 'folyami összekötő'

or. *Abasaj* ← bask. *Äbäsaj*.

Sotčömyb f. TSK.38.: ko. *Sotčömyb* or. *Gorelyj Ib* U.Vym., folyó.

< ko. *Sotčömyb* < *Sot*

+ *čöm*

+ *yb*

or. *Gorelyj* < *Gorel*

+ or. -yj

+ *Ib* < *I*

+ *b*

Upner h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Upner* ← *Upner Tuša* or. *Opnery* ← **Obner Tojzi** C., csuvas falu, Ar.:-. < csuv. *Upner* < *Up*

+ *ner*

+ *Tuša* < *Tu*

+ *ša* Uba

or. *Opnery* ← nem or. *Opnery*

Obner ← nem or. *Opner*

+ *Tojzi* < *Toj*

+ *zi*

A fenti nevek Vb, VbV típusú szavai, szótövei összetartozása egyértelmű, a nevek etimológiájának a megírását segítik a párhuzamos névként adatolt alakváltozatok és a közszói jelentések. Így pl. az *Ob* folyó 'víz' jelentését igazolja a mansi névnek (*As*, *Oas*) a mongolban ismert *us* 'víz, folyó' jelentésű szava is.

A Kárpát-medencében földrajzi nevek és személyneve tartoznak ide, vö:

Aba 'helység Fejér megyében'. Pusztá személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév török eredetű, vö.: ótörök *aba* 'atya, ősz'. (KISS 1980) < *A* + *-ba*.

Abaliget 'helység Baranya megyében'. (KISS 1980) < *Aba* + *liget*.

Abasár 'helység Heves megyében'. (KISS 1980) < *Aba* + *sár*.

Ebszönybánya 'Tokodhoz tartozó település'. (KISS 1980) < *Ebszöny* (< *Eb* + *szöny*) + *bánya*.

Aba csn. (KÁZMÉR 1993) < *A* + *-ba*.

Abafüi csn. ← *Abafája* helynév Torda megye + *-i*: melléknév képző. (KÁZMÉR 1993) < *Aba* + *füi*.

Abafi csn. ← *Aba* + *fi* 'fia valakinek'. (KÁZMÉR 1993) < *Aba* + *fi*.

Abaházi csn. ← *Abaháza* helynév Zemplén megye + *-i*: melléknév képző. (KÁZMÉR 1993) < *Abaháza* (< *Aba* + *háza*) + *i*.

Iba csn. (KÁZMÉR 1993) < *I* + *-ba*

Ibafalvai csn. ← *Ibafa*, *Ibafalva* helynév Baranya megye + *-i*: melléknév képző. (KÁZMÉR 1993) < *Ibafalva* (< *Iba* + *falva*) + *-i*.

A magyar tulajdonnevek kötődnek egyrészt a keleti nevekhez, másrészt a magyar közszókhoz. Az 'atya, apa' jelentésű szavak előzménye 'anya' volt és a forráshoz vezet. Azok a személynevek, amelyekben az 'atya, apa' szó felismerhető, közelebből a teremtmény, a forráshoz tartozó jelentésen alapulnak.

Ugyanannak a szónak a kétféle alakváltozatából jött létre a magy. **apró-cseprő** ikerszó. A szó családnévként is ismert, vö.: magy. **Ofra**, amely a forráshoz, az őshöz való tartozást jelöli, s a forrás, a mag kicsi.

Ezekhez az elnevezésekhez a víz csepegése és a vízcsepp adott alapot, mintát. Ebben a szócsoportban azt is bemutattuk, milyen láncolat szerű kiterjedt kapcsolatai vannak egy szónak s ha tudjuk, hogyan gondolkodtak eleink akkor, amikor az első és a további szavakat alkották, kínálkozik a megoldás a szavak értelmezésére, magyarázatára.

3.132. Kāšγ. **būz** 'fűzér' ~ magy. **fűz**.

Szerkezeti felépítése: *bū-*: abszolút szótó + *-z*: képző.

Amikor a fűzér keletkezését megvizsgáljuk úgy, hogy megnézzük, milyen műveletek sora alkotja a fűzér létrehozását, valamint milyen formák kötődnek hozzá, akkor világos lesz számos szónak az idetartozása, pl.:

csuv. **těř** 'kivarrás', *těřle* 'kivarni, (minta, díszítés, hímzés a ruhán)', kirg., kazak *tūr* 'alak, forma, díszítés', *tor* 'háló', *tūr tor* 'vékony háló', vékonyan kötött', ujb., üzb. *tor* 'csipke, háló', oszm., csag. *tor* 'halászhaló, csipke', perzsa *tur* 'háló', *turi* 'csipke'. (JEGOROV 1964) < *tě-*: abszolút szótó + *-ř*: képző, *těř-*: relatív szótó + *-le*: képző, kirg., kazak *tūr-* + *-r*, *to-* + *-r*, *tü-* + *-r*, *to-* + *-r*, ujb., üzb. *to-* + *-r*, oszm., csag. *to-* + *-r*, perzsa *tu-* + *-r*, *tu-* + *-ri*.

csuv. **těrke** 'csomó, bog, kötés, köteg, bála, köteg, csomag, tekercs', Zamahš. *tergen* 'összegyűjtött (gyümölcs)', ujb. *türtek*, ojr. *türgek*, tuv. *dürgek*, hak. *türüm*, *türindi* '(fonál)gombolyag, tekercs, csomag', tat., bask. *törgek* 'tekercs, csomag, kötés'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tě-* + *-rke*, Zamahš. *tergen* 'összegyűjtött (gyümölcs)', ujb. *tür-*: relatív szótó + *-tek*, ojr. *türgek*, tuv. *dürgek*, hak. *türüm*, *türindi* '(fonál)gombolyag, tekercs, csomag', tat., bask. *törgek*.

csuv. **těr** rég. 1. 'csomóba gyűjteni (szalmát), 2. galacsinná gyúr, összegyúr, összezsúfol', 2. 'dagaszt, gyúr, nyom, prsel', 3. 'mohón, sokat enni', ÓT. (jeny.), KB, csag. *ter*, üzb., kirg. kazak, k.kalp., ojr. *ter*, ujb. *ter* 'gyűjteni', hak. *tür*; jak. *tüür*; oszm., tuv. *dür* 'tekerni, elhelyezni', tat., bask. *tör* 'megfordítani, tekerni, csavarni'. (JEGOROV 1964) < ÓT. (jeny.), KB, csag. *te-*: abszolút szótó + *-r*: képző, üzb., kirg. kazak, k.kalp., ojr. *te-* + *-r*; ujb. *te-* + *-r*; hak. *tü-* + *-r*; jak. *tüü-* + *-r*; oszm., tuv. *dü-* + *-r*; tat., bask. *tö-* + *-r*.

Az or. **uzel**, **uzelok** 'csomó, bog, köteg, batyu' (< *uze-*: relatív szótó + *-l*, *uze-*: relatív szótó + *-lok*: képző), or. **uzor** 'minta, díszítés, hímzés' (< *uzo-*: relatív szótó + *-r*: képző) nemcsak egymásnak alakváltozatai, hanem az első relatív szótóvelek, az or. *uze-*, *uzo-* összetartoznak a Kāšγ. **būz** formával.

Rokona a magy. **fűz-** '(rendszerint) szálás anyaggal) egymáshoz erősít, fon, (szálás anyagot)

nyíláson átdug, teletűzdel, fűzővel összeszorít, (érzelem) hozzákapcsol valakihez vagy valamihez, írott vagy elmondott szöveghez hozzátesz'. Ósi örökség a finnugor korból, vö.: cser. *pi-đäm* 'köt, fűz', *piđam* 'köt, fűz, csomóz (hálót)'. (TESz) < magy. *fű-*: abszolút szótó + *-z*: képző, cser. *pi-*: abszolút szótó + *-đäm*: képző, *pi-*: abszolút szótó + *-đam*: képző.

A TESz álláspontja nem igazolt. Csak a cseremiszből hoz példát s a török alakot nem veszi figyelembe.

A Kāšy. *būz* alakváltozata a csag. *dizi* 'fűzér, fonálra fűzött gyöngysor' (< csag. *di-*: abszolút szótó + *-zi*: képző).

Rokona az oszm. *dizi* 'sorozat'. Alakváltozata a csuv. *jěrke* 'sor, rend', Zamahš. *žerge*, AFT., s.ujg. *džerge*, azerb. *čerke* 'sor, rend', vö.: mong. *žirge* 'sor, rend', burj.mong. *zerge* 'sor'. (JEGOROV 1964) < csuv. *jě-*: abszolút szótó + *-rke*: képző, Zamahš. *že-* + *-rge*, AFT., s.ujg. *dže-* + *-rge*, azerb. *če-* + *-rke*, mong. *ži-* + *-rge*, burj.mong. *ze-* + *-rge*.

Párhuzamuk a magy. *sor*, *fűz*. A TESz szerint a magy. *sor* 'egy más mellett, mögött elhelyezkedő személyek, elhelyezett tárgyak láncolata, együttese stb.'. Bizonytalan eredetű. (TESz) < *so-*: abszolút szótó + *-r*: képző.

Világos, hogy 'köt, fon' jelentése is van a magy. *fűz* igének. A névszói jelentéstartalmú párhuzama a *fűz* mint fanév s a fűzfa vessző az összes tulajdonságát örzi a fonáshoz szükséges anyagnak.

3.133. Kāšy. *sūr* 'szürcsöl (levest így eszik)' ~ magy. *szűr*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *sū-*: abszolút szótó + *-r*: képző.

Rokona a csuv. *sěr* 'szűrni', KB, MK, Zamahš. *süz*, azerb., türkm., oszm., ujj., kirg., kazak, k.kalp., nog. *süz*, kum. *s'uz*, tat. *söz*, bask. *hüz*, üzb., k.kalp. *suz*, alt. *šü*, tuv. *süür* 'szűrni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *sě-*: abszolút szótó + *-r*: képző, KB, MK, Zamahš. *sü-* + *-z*, azerb., türkm., oszm., ujj., kirg., kazak, k.kalp., nog. *sü-* + *-z*, kum. *s'u-* + *-z*, tat. *sö-* + *-z*, bask. *hü-* + *-z*, üzb., k.kalp. *su-* + *-z*, alt. *šü-* + *-0*, tuv. *süü-* + *-r*.

A hálóval történő halfogás is egyfajta szűrés, szürcsölés, ezért idetartozik a csuv. *sěr* 'halat fogni emelőhálóval', ÓT. *sür*, tat. *sör*, alt. *šü*, *šüü*, kirg. *süz* 'halat fogni emelőhálóval'. Vö.: ÓT. *sur*, azerb., oszm. *sürü*, k.kalp. *sujr*, hak. *sörte*. (JEGOROV 19654) < csuv. *sě-*: abszolút szótó + *-r*: képző, ÓT. *sü-* + *-r*, tat. *sö-* + *-r*, alt. *šü*, *šüü*, kirg. *sü-* + *-z*, ÓT. *su-* + *-r*, azerb., oszm. *sü-* + *-rü*, k.kalp. *suj-* + *-r*, hak. *sör-*: (< *sö-*: abszolút szótó + *-r*: képző) relatív szótó + *-te*: képző.

Rokona a csuv. *sěreke* 'emelőháló halfogásra', tat. *soreke* 'ua.', alt. *süzürde*, hak. *sözirde*, tuv. *sodürge* 'húzóháló, vontatóháló'. (JEGOROV 1964) < csuv. *sě-*: abszolút szótó + *-reke*: képző, tat. *so-* + *-reke*, alt. *süzür-*: relatív szótó (< *süzü-*: relatív szótó + *-r*: képző) + *-de*: képző, hak. *sözir-* (< *sözi-* + *-r*) + *-de*, tuv. *sodü-*: (< *so-*: abszolút szótó + *-dü*: képző) relatív szótó + *-rge*: képző.

Eleink gondolkodása szerint a szűzhártya funkciója a szűrés, ugyanakkor a legfőbb tulajdonságainak az egyike az érintetlenség. Ez utóbbi szálon kötődik ide a csuv. *sěřem* 'ugar, szűzföld', tat. *sörem*, bask. *höröm* 'ua.'. (JEGOROV 1964) < csuv. *sě-*: abszolút szótó + *-řem*: képző, tat. *sö-* + *-rem*, bask. *hö-* + *-röm*.

Világos, hogy a 'szűrő' jelentés az alapja a következő szónak: csuv. *sěrkěč* 'szűrő, filter, szita a liszt megszűrésére', ujj., türkm. *süzgüč*, azerb. *süzkeč*, tat. *sözgeč*, kirk., kazak *süzgi*, oszm. *süzgeč*, üz. *suzgič* 'filter, szűrő, szita'. (JEGOROV 1964) < csuv. *sěrkě-*: relatív szótó (< *sě-*: abszolút szótó + *-rkě*) + *-č*: képző, ujj., türkm. *süzgü-* + *-č*, azerb. *süzke-* + *-č*, tat. *sözge-* + *-č*, kirk., kazak *sü-*: abszolút szótó + *-zgi*: képző, oszm. *süzge-*: relatív szótó + *-č*: képző, üz. *suzgi--* + *-č*.

Idetartozik a magy. *szürcsöl* töve, amely a TESz szerint hangutánzó eredetű. Hangalakja a folyadék hörpölésekor keletkező zajokat érzékelteti. A *szűr* igével való etimológiai kapcsolata valamint török és szláv származtatása téves. (TESz) < *szürcsö-*: (< *szür-*: relatív szótó + *-csö-*: képző) relatív szótó + *-l*: igeképző.

A TESz megállapítása nem egy körültekintő háttérmunkán született. Tény, hogy a szó tartalmazza a hangutánzó elemet, azonban a szürcsölés funkciója a folyadék hűtése is, amely valójában a hideg kivonatólása.

A szó relatív tövének a családjába tartozik az or. *cedit* 'szűrni', *cedilka*, 'szűrő', *celina* 'szűzföld' relatív töve, vö.: or. *cedit* < *cedi-*: relatív szótó + *-t*: főnévi igenév képző, or. *cedilka* < *cedi-*: relatív szótó + *-lka*: képző, or. *celina* < *ce-*: abszolút szótó + *-lina*: képző.

A Kāšy. *sūr* 'szürcsöl (levest így eszik)' megfelelője a magy. *szűr* '(folyadékot) lyukacsos eszközön át bocsát, hogy szilárd részeitől megtisztítsa, (gyümölcs, különösen szőlő levét) héjtól, magtól, szártól elkülönítve másik edénybe önt, bort fejt'. Csuvasos típusú ótörök jövevényszó, csuv. *sēr* 'szűr', ujj. *süz* 'tisztít', Kāšy. *süz-* '(vizet) tisztít', KB, csag., CC. *süz-* 'szűr, tisztít', oszm. *az*, türkm. *süz-* 'ua.', tat. *süz-*, *söz-*, bask. *hüđ-*, üz. *suz* 'ua.' (TESz) < magy. *szű-*: abszolút szótó + *-r*: képző, csuv. *sě-* + *-r*, ujj. *sü-* + *-z*, Kāšy. *sü-* + *-z*, KB, csag., CC. *sü-* *-z*, oszm. *a-* + *-z*, türkm. *sü-* + *-z*, tat. *sü* + *-z-*, *sö-* + *-z*, bask. *hü-* + *-đ*, üz. *su-* + *-z*.

Idetartozik a magy. *szűz*, minthogy a szűzhártya szerepe a szűrés. A TESz szerint nemi szempontból érintetlen személy, főleg nő, férjzetlen (nő), nőtlen (férfi), tiszta erkölcsű, szemérmes, jámbor, természetes állapotban levő, tiszta, mással nem kevert, másból nem álló, érintetlen, sértetlen'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség az ugor esetleg a finnugor korból, vö.: vog. *šēs* 'hajadon, szűz', zürj. *sed'ž* 'tisztá, világos, nem zavaros (víz, bor)', *söz* 'tisztá, világos', votj. *šūžal-*, *šūžal-*, *šūžal-* 'tisztít, megtisztít'. (TESz) < magy. *szű-*: abszolút szótó + *-z*: képző, vog. *šē-*: + *-š*, zürj. *se-* + *-d'ž*, *sö-* + *-ž*, votj. *šūža-*: relatív szótó (< votj. *šu-*: abszolút szótó + *-ža-*: képző) + *-l-*: ige képző, *šūža-*: relatív szótó + *-l-*: ige képző, *šūža-* + *-l-*.

Ld. magy. *tiszta* (< *tisz-*: relatív szótó + *-ta*) eredetileg 'szűrt'. A TESz szerint 'szennytől, piszoktól mentes, érintetlen, szeplőtelen, igaz, őszinte, ártatlan, hamisság nélküli, frissen mosott, átlátszó, világos, keveretlen, csupa, merő, tökéletes, hibátlan stb.'. Szláv eredetű, vö.: óe.szl. *čistb* 'nem piszkos, érintetlen, szeplőtelen, átlátszó, világos', szb-hv. *čist* 'nem piszkos, érintetlen, szeplőtelen, keveretlen', szln. *čist* 'nem piszkos, világos, ragyogó, keveretlen, csupa, merő, nem terhelt, kötelezettségek nélküli, tiszta erkölcsű, érintetlen, szeplőtelen', szlk. *čistý* 'nem piszkos, keveretlen szín, nyílt, becsületes, ártatlan, átlátszó, világos, gondos, pontos, valódi, igazi, nem terhelt, kötelezettségek nélküli'. (TESz) < magy. *tisz-*: relatív szótó + *-ta*: képző, óe.szl. *čis-* + *-tb*, szb-hv. *čis-* + *-t*, szln. *čis-* + *-t*, szlk. *čis-* + *-tý*.

A magy. *Tisza* 'a Duna mellékfolyója a Kárpát-medencében'. Ősi ie. folyónév,... Talán 'iszapos, sáros' értelmű. A magyarba szláv közvetítéssel kerülhetett. (KISS 1980)

Téves megállapítás. A magyarok a Tiszát szőke Tiszának is hívják s a szőke jelentése 'tisztá,

világos', rokona a fehér és a sárga. A folyó a forrásáról kaphatta a nevét, amelynek a földben megszűrt vize tiszta, szűz, érintetlen, szőke. A magyar tiszta hangtanilag az eredetibb állapotot őrzi, mert mind a szókezdő *t-*, mind a toldalék (*-ta* 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő') azaz képző kezdő mássalhangzója az eredeti *t*-t használja a mai napig. Ennek a *č-* a fejleménye (*t* > *t'* > *č-*) és nem a szláv nyelvekben ment végbe elsőként ez a hangváltás¹¹¹. A *č*-t a magyar nem vehette át *t*-nek. Ilyenre nincs példa a rendszerben. Az or. *Tissa* (< *Tis-*: relatív szótó + *-sa*: képző), mint a *Tisza* orosz használatú neve külön értéke, hogy az első *-s-* őrzi a relatív szótónek a *Tis*-nek a végső mássalhangzóját, amelynek a fejleménye van meg a magy. *szűz*, *szűr* stb. szavakban.

Idetartozik a csuv. *tasa* 'tisztá, rendes, friss (víz)', *tasalāx*¹¹² 'tisztaság', *tasal* 'megtisztulni', *tasat* 'tisztítani', Zamahš. *taze* 'friss (tej)', ujjg., kirg., kazak, k.kalp., nog., tat., bask., kum. *taza*, üzb. *toza* 'tisztá, rendes', azerb. *teze*, türkm. *teze* 'friss, új', kazak, kum., karacs. *tazala* 'tisztá, megtisztítani', *tazalan* 'megtisztulni', tat. *tazar* 'tisztának lenni, egészségessé válni', perzsa *taze* 'tisztá, friss, új'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ta-*: abszolút szótó + *-sa*: képző, *tasa-*: (*ta-*: abszolút szótó + *-sa*: képző) relatív szótó + *-lāx*: képző 'valamivel ellátott', *tasa-*: relatív szótó + *-l*: igeképző,¹¹³ *tasa-*: relatív szótó + *-t*: igeképző,¹¹⁴ Zamahš. *ta-* + *-ze*, ujjg., kirg., kazak, k.kalp., nog., tat., bask., kum. *ta-* + *-za*, üzb. *to-* + *-za*, azerb. *te-* + *-ze*, türkm. *te-* + *-ze*, kazak, kum., karacs. *taza-*: relatív szótó + *-la*: 1. 'valamivel ellátott' 2. igeképző, *taza-*: relatív szótó + *-lan*: igeképző, tat. *taza-*: (*ta-*: abszolút szótó + *-za*: képző) relatív szótó + *-r*: igeképző, perzsa *ta-* + *-ze*.

Figyelemre méltó, hogy az or. *celiná* 'szűzföld' szerkezeti felépítése *celi-*: relatív szótó + *-ná*: képző s a relatív tő (*celi-*) alakváltozata a magy. *filter fil-* tövének és a fenti *sűz*, *szűr* stb. szavaknak, relatív szótóveknél. Rokona a csuv. *šāl* forrás is, hiszen a forrásvíz mindig szűrt, szűz és tiszta, friss.

A szókezdő mássalhangzók (*t-*, *s-*, *š-*, *č-*, *c-*, *ś-*, *f-*) eredeti *t-* illetőleg annak fejleményei. A képző alakváltozatainak kezdő mássalhangzója is eredeti *t-* és annak fejleményei (*-d*, *-δ*, *-z*, *-r*, *-l*).

3.134. Kāšy. *jumurlan-* 'összegyűlni (sereg)' ~ magy. *gyűlik*, *gyűl*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *jumur-*: relatív szótó + *-lan*: igeképző.

Eleink úgy gondolkodtak, ha gyűjtenek valamit, akkor egybe raknak, egységessé, eggyé tesznek. Természetes, hogy a szó töve az 'egy' számnévvvel rokon, azzal tartozik össze. Az 'egy' számnévnél pedig a 'csepp, vízcsepp' szó szolgált alapul.¹¹⁵ Ezt igazolják a török nyelvi párhuzamok, vö.: csuv. *puštar* (< *puš* 'fő, fej' + *tar* 'gyűjt, terel'), végső soron 'egybe terel, egybe gyűjt' jelentésű.

Az or. *sobirat'* 'összegyűjteni' (*so-* 'össze' igekötő + *bir* 'fog, egybefog' + *-t'*: főnévi igenév

¹¹¹ Bár a *ti-* > *či-* hangváltást a jelen akadémiai álláspont szerint bolgár illetőleg csuvas jellemzőnek, azaz bélyegnek tartják, ám érdemi kutatások ezt a változást a böszörmény nyelv egyik hangtani sajátosságának vélik, s a böszörmények szarmata hunok. (CZEGLÉDI 2012)

¹¹² Vö.: magy. *tiszta* (< *tisz*: relatív szótó + *-ta*: képző) + *-ság*: 'valamivel ellátott' képző.

¹¹³ Vö.: magy. *tisztul* < *tisztu-* + *-l*: igeképző.

¹¹⁴ Vö.: magy. *tisztít* < *tisztí-* + *-t*: igeképző, a *tesz* kezdő mássalhangzójával azonos.

¹¹⁵ Vö.: csuv. *tar* 'izzadság csepp, vízcsepp', *tarla* 'izzadni', Zamahš., azerb., ujjg. *ter*, üzb., kirg., kazak, nog., kum., oszm., ojr. *ter*; bask., tat., hak. *tir* 'izzadtság, -csepp', Zamahš., ujjg. *terli*, azerb. *terle*, kazak, oszm., ojr. *terle*, üzb. *terla*, tat., bask., hak. *tirle*, kirg. *terdö* 'izzadni', ld. perzsa *tār* 'nedves, nyirkos, vizes'. (JEGOROV 1964) A *tar*, *ter*, *tir* alakváltozatok és a relatív szótóveknél (*tar-*: relatív szótó + *-la*: igeképző, *ter-* + *-li*, *ter-* + *-le*, *ter-* + *-la*, *tir-* + *-le*, *ter-* + *-dö*). Ez utóbbi azért is értékes adat, mert az igeképző kezdő mássalhangzója az eredeti *t*-nek másik irányú fejleménye: *t* > *l*. *d* > *l*. *δ* > *l*. A relatív szótóveknél pedig rokon az or. *syroj* 'nedves, nyers' *sy-*, a mokryj 'vizes, nyirkos' *mokr-* töve.

képző), vö.: or. *brat'* 'fogni, vinni', ezen a 'visz, hord' szálon kötődik ide az ang. *bring* 'visz, szállít' stb.

Vö.: csuv. *pěr* 'egy', oszm. *bir* 'egy' stb. számnév.

Rokonuk a magy. *terel* ige *tere-* relatív töve, amelyben benne van a térít, irányít jelentés is, de ez mind a forráshoz, a maghoz vezet, azaz az egy felé. Ugyanakkor idetartozik a magy. *gyűjt, gyűlik, gyűl*, ld.: Kāšy. *jigil-* 'gyűlni', Kāšy. *tirin-* 'gyűjteni valamit' [< *tiri-*: relatív szótó (< *ti-*: abszolút szótó + *-ri*: képző)] + *-n*: ige képző, Kāšy. *jyyyl-* 'gyűl, gyűlik' < *jyy-*: abszolút szótó + *-l*: képző.

Rokonuk a magy. *gyűl, gyűlik* s a *gyűjt* *gyűj-* relatív töve. A TESz szerint valószínűleg ótörök eredetű szócsalád, kialakulásának részletei azonban nem teljesen tisztázottak. Vö.: oszm. *jiğ-*, alt. *jū-* 'összegyűjt', ujj. *jÿjil-*, oszm. *jiğil-*, kirk. *žijil-*, alt. *jūl-* 'összegyűlik'. (TESz) < *gyű-*: abszolút szótó + *-l*: képző, *gyű-*: abszolút szótó + *-lik*: képző, oszm. *jiğ-*, alt. *jū-*, ujj. *jÿjil-*: abszolút szótó + *-l*: képző, oszm. *jiğil-* + *-l*, kirk. *žijil-* + *-l*, alt. *jū-* + *-l*, (TESz)

3.135. Kāšy. *ihladi* 'csuklott' ~ magy. *csuklott*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ihla-*: relatív szótó (< *ih-*: abszolút szótó + *-la-*: ige képző) + *-di*: múlt idő jele.

A Kāšy. *ihla-*: relatív szótó magyar rokona a *csuklik* és a *nyeklik*. Idetartozik a csuv. *iklet* 'csuklani', oszm. *ikla* 'nehezen lélegzeni', kirk., kazak *yk et*, ujj. *hekik tut*, üzb. *xikičok tut* 'csuklani' < *ik* hangutánzó szó. (JEGOROV 1964) < csuv. *ikle-*: relatív szótó (< *ik-*: abszolút szótó + *-le-*: képző) + *-t*: képző.

A magy. *csuklik* 'a rekeszizma hirtelen összerándulásával sajátos hangot ad, csuklásszerű fordulattal elakad (hang), zokog'. Valószínűleg hangutánzó-hangfestő eredetű. Hangalakja eredetileg részint a csuklás hangját, részint a csuklással járó izomrándulást, a hangadás hirtelen bekövetkezését és elakadását jeleníthette meg. (TESz) < *csuk-* + *-lik*: képző. A szótó utal arra, hogy a *csuk* egyrészt bezár, másrészt ilyen helyen szeglet, sarok keletkezik s itt egyfajta hajlás van, ezt jelzi a *csukló* és a *csuklós* (bicska) szavunk. Kezdetben a víz folyásának valamilyen szűkület miatti elakadását, sarok miatti elhajlását, hajlatát jelentette. Később a levegő áramlásának hasonló elakadását is így nevezték. Az természetes, hogy ez jellegzetes hangadással is jár. A magy. *nyeklik* csak az elhajlás jelentést tartalmazza. A szó nincs meg a TESz-ben külön címszó alatt.

A Kāšy. *ihladi* 'csuklott' ~ magy. *csuklott* párhuzam nemcsak az első relatív szótőre vonatkozik, hanem a múlt idő jelére és utalnak az E/3. személyre is: Kāšy. *ihla-*: relatív szótó + *-d-*: múlt idő jele + *-i*: 'ő'; magy. *csuklo-*: relatív szótó + *-t*: múlt idő jele.

3.136. Kāšy. *ūhī* 'bagoly' ~ magy. *huhog*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ū-*: abszolút szótó + *-hī*: képző.

Rokona a magy. *huhog, huhog, huhong* 'rosszat mond valakiről, rosszat jósol, (bagoly) sajátos, rá jellemző hangon szól, (szél) süvít, (a hideg miatt a kezére) lehel, stb.' Hangutánzó eredetű szócsalád. Tagjainak hangalakja eredetileg s a jelentések túlnyomó többségében ma is a bagoly hangját, illetőleg az ahhoz hasonló természeti és emberi hangokat jeleníti meg. Hangutánzó rokonságába tartozik a *buhu* 'bagoly' és az *uhu*. Vö.: or. *uxat'*, *uxnut'*, ang. *hoot* stb. (TESz) < magy. *hu-*: abszolút szótó + *-hog*: képző, *hu-*: abszolút szótó + *-hong*: képző, *bu-*: abszolút szótó + *-hu*:

képző, *u-*: abszolút szótó + *-hu*: képző, or. *uxa-*: relatív szótó + *-t*: főnévi igenév képző, ang. *hoo-*: relatív szótó + *-t*: képző.

Az eredeti szókezdő és a képző kezdő mássalhangzója *t-* volt, annak a fejleményei vannak meg a fenti alakváltozatokban. Lényeges annak a kérdésnek az eldöntése, mikor lehet a *h-* a *t-* és mikor lehet a *k-* fejleménye.

A szó alakváltozata a magy. *bagoly* szótöve. A ***bagoly*** a TESz szerint 'egy fajta éjjeli ragadozó madár, halálmadár, éjjelező, kisdíák, öregember, ostoba'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *bago-* + *-ly*: képző. A szótó alakváltozata lehet a *huhog* szónak ugyanúgy, mint az *okos oko-* tövének.

A Kāšy. ***ūhī*** 'bagoly' és a magy. ***huhog*** szerkezeti felépítése ugyanaz: magy. *hu-*: abszolút szótó + *-hog*: képző, Kāšy. *ū-*: abszolút szótó + *-hī*: képző.

Ennek a madárnévnek alapul olyan hangutánzó szó szolgált, amely ismert a magyarban. A török és a magyar adatok nemcsak szerkezetileg, hanem hangtanilag is összetartoznak. Az eredeti szókezdő és a képző kezdő mássalhangzója *t-* volt, annak a fejleményei vannak meg a fenti alakváltozatokban. Lényeges annak a kérdésnek az eldöntése, mikor lehet a *h-* a *t-* és mikor lehet a *k-* fejleménye.

A magy. ***huhog***, Kāšy. ***ūhī*** alakváltozata a magy. *bagoly* szótöve a *bago-*. A ***bagoly*** a TESz szerint 'egy fajta éjjeli ragadozó madár, halálmadár, éjjelező, kisdíák, öregember, ostoba'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *bago-* + *-ly*: képző. A szótó (magy. *bago-*) alakváltozata egyrészt a magy. *huhog* szónak és rokona a Kāšy. ***ūhī*** 'bagoly' madárnévnek, másrészt alakváltozata a Kāšy. *bukū* 'okos, tudós, bölcs' szónak, amelynek szintén vannak más török nyelvi és magyar megfelelői.

A hagyományokból¹¹⁶ ismert, hogy a bagoly Lilidu madara volt és Lilidu Ádám eredeti párja. A sumér Istár istennő - akkád neve Inana - madara. A bagoly a tudás, a műveltség, a tudományok jelképe.

A szláv hagyományokban gonosz boszorkánnyá (or. *baba jagá*) minősítették át, háza egy csirkealbon áll, negatív figurává torzították Lilidut. Rémisztgettek vele, hogy Lilidu bagoly alakjában elviszi az újszülöttet, ezért a kiságy fölé bagoly tollakat helyeztek, hogy ne vigye el a csecsemőt.

A magyar hagyományokban is jelkép a madártoll. A kalap, sapka mellé nemcsak virágot, hanem tollat is szoktak tűzni. Ez összefügghet azzal is, hogy a madártoll az indián hagyományokban a szellemiség, a szellem jelképe.

3.137. Kāšy. ***tūb*** 'labda' ~ magy. ***tömb***.

A labda gömbölyű alakjáról kaphatta az elnevezést, rokona lehet a magy. ***tömb*** szó. A csuvasban a labda *mečėk*, *pūske*, *tupā*. Világos, hogy az or. *m'ač* 'labda' előzménye olyan szó volt, amelynek közelebbi hozzátartozója a csuv. *mečėk* (*me-*: abszolút szótó + *-čėk*: képző), még korábbi alakja pedig **menč* volt.

Idetartozik a csuv. *tupā* 'puska, labda', AFT. *top*, kazak *dop* 'labda, gömb, föld', ujj., azerb., oszm., türkm., k.kalp., nog., *top*, üzb., tat., bask. *tup* 'puska, labda', kum. *top* 'labda', vö.: perzsa *tup* 'labda, puska'. (JEGOROV 1964)

Kāšy. ***tūb*** 'labda' szóval összetartozik egyrészt a magy. ***tömb*** szó, másrészt a *labda lab-* töve. A

¹¹⁶ A madárnevekkel, madarakkal kapcsolatos hagyományok ismertetésében Tatár Eszter magyarságkutató, költő volt a segítségemre.

TESz szerint a magy. **labda** 'gömb alakú játékszer vagy sporteszköz, golyó, játéklabdához hasonló tárgy, alkatrész, labdaütő'. Szláv eredetű, vö.: szb-hv. *lopta* 'labda, golyó, gömb', szln. *lōpta* 'labda', szlk. *lopta* 'ua.', or. *laptá* 'ua.'. (TESz) < magy. *lab-*: szótó + *-da*: képző, szb-hv. *lop-* + *-ta*, szln. *lōp-* + *-ta*, szlk. *lop-* + *-ta*, or. *lap-* + *-tá*.

3.138. Kāšy. **jugrul** 'összekevertnek lenni (tészta)' ~ magy. **gyúr**.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *jugru-*: relatív szótó (< *jug-*: abszolút szótó + *-ru*: képző) + *-l*: képző.

A relatív szótóval összetartozik a csuv. **šār** 'gyúrni, keverni (tésztát, agyagot)', ÓT., azerb., oszm. *jogur*, türkm. *jugur*, ujj. *žugar*, *jugur*, kirk. *žuur*, gag. *jur*, hak. *čura* 'keverni, gyúrni', vö.: mong. *zuurax* 'keverni, gyúrni (tésztát)', kavarni (festéket). (JEGOROV 1964). < csuv. *šā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, ÓT., azerb., oszm. *jogu-* + *-r*, türkm. *jugu-* + *-r*, ujj. *žuga-* + *-r*, *jugu-* + *-r*, kirk. *žu-* + *-r*, gag. *ju-* + *-r*, hak. *ču-* + *-ra* 'keverni, gyúrni', vö.: mong. *zuu-* + *-rax*

A relatív szótó rokona a magy. **gyúr** 'por vagy lisztszerű anyagot nyomkodva kever, tömörít, dagaszt, hosszabb ideig tartó érveléssel valakit igyekszik rábeszélni valamire, teljes erővel végez, csinál valamit'. Ótörök eredetű, vö.: ujj. *joγur-*, CC. *jūr-*, oszm. *joğur-*, kirk. *žūr*, csuv. *šār* 'gyúr', vö.: mong. *džiyura-* 'ua.', alt. *jura*, tel. *d'ura-* 'ua.'. (TESz) < magy. *gyú-* + *-r*, ujj. *joγu-* + *-r*, CC. *jū-* + *-r*, oszm. *joğu-* + *-r*, kirk. *žū-* + *-r*, csuv. *šā-* + *r*, mong. *džiyu-* + *-ra*, alt. *ju-* + *-ra*, tel. *d'u-* + *-ra*.

A magyar szónak az ótörökből való átvétele nem igazolt.

3.139. Kāšy. **jikran-** 'beborítodni libabőrrel' ~ magy. **ikra**.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *jikra-*: relatív szótó + *-n-*: visszaható igeképző.

Amikor libabőrös valaki, akkor a bőre azért hasonlít a liba bőrére, mert az olyan, mintha picit, ikra méretű dudorok lennének rajta. A TESz szerint a magy. **ikra** 'halpete', ikrás 'csomós, szemcsés'. Szláv eredetű, vö.: blg. *ikra*, szb-hv. *ikra*, szln. *ikra*, szlk. *ikra*, or. *ikra* 'halpete, halikra'. (TESz) < magy. *ik-*: abszolút szótó + *-ra*: képző, blg. *ik-* + *-ra*, szb-hv. *ik-* + *-ra*, szln. *ik-* + *-ra*, szlk. *ik-* + *-ra*, or. *ik-* + *-ra*. A szláv nyelvekbe szkíta-hún szubsztrátum nyelvekből került a szó. Az adatok idetartoznak. ám a magyar szó szlávból való átvétele nem igazolt.

3.140. Kāšy. **jizlan-** 'büzleni' ~ magy. **bűzlik**.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *jiz-*: relatív szótó + *-lan*: igeképző.

Idetartozik a csuv. **šāršā, šārš** 1. 'szag, bűz', 2. 'ugar', ujj. *sesik*, üzb. *sassik*, kirk., kazak, k.kalp., nog. *sasyk*, bask. *hasyk*, tat. *sasy* 'szagos, bűdös', vö.: ujj. *sesi*, *sesit*, üzb. *sasi*, ujj., kazak, k.kalp., tat. *sas* 'büzleni, erős szagának lenni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šār-*: relatív szótó + *-šā, šār-* + *-š*, ujj. *se-* + *-sik*, üzb. *sas-* + *-sik*, kirk., kazak, k.kalp., nog. *sa-* + *-syk*, bask. *ha-* + **syk*, tat. *sa-* + *-sy*, ujj. *se-* + *-si*, *sesi-* + *-t*, üzb. *sa-* + *-si*, ujj., kazak, k.kalp., tat. *sa-* + *s*.

A csuvas szónak az első jelentése tartozik ide, a második jelentés a szűz szóval rokon.

A Kāšy. **jizlan-** 'büzleni' rokona a magy. **bűzlik**, ld. a **bűz** címszónál: 'szag, rossz szag, rossz hírnév, stb.' Vitatott eredetű. 1. Iráni jövevényszó, vö.: osz. *būd* 'tömjénfűst', av. *baōiđi* 'illat', k.perzsa *bōd* 'illat', beludz. *bōd, bōđ, bōz* 'balzsambokor', 2. Magyar ikerszó önállósult eleme az íz ikerítéséből, vö.: *íz-bíz, ízetlen, bűzetlen*. (TESz) < magy. *bűz-*: relatív szótó (< *bű-*: abszolút szótó + *-z*: képző) + *-lik*: igeképző, *bű-*: abszolút szótó + *-z*: képző, osz. *bū-*: abszolút szótó + *-d*: képző, av.

baōi-: abszolút szótó + *-di-*: képző, k.perzsa *bō-*: abszolút szótó + *-δ*: képző, beludzs. *bō-*: abszolút szótó + *-d*: képző, *bō-*: abszolút szótó + *-δ*: képző, *bō-*: abszolút szótó + *-z*: képző.

A magyarban az íz-bűz, ízetlen-bűzetlen, se íze, se bűze két külön szóból álló összetétel. Az első elem az *íz* alakváltozata az *édes* szó *éde-* tövének és a *méz* szónak. A második elem pedig a *bűz* szóval tartozik össze és 'szag' jelentésben kell értelmezni.

Idetartozik a magy. *bódul* relatív töve (< *bódu-*: relatív szótó + *-l-*: igeképző). A TESz a *bódít* címszónál tárgyalja. Álláspontja szerint a magy. *bódít* 'felzaklat, megzavar, esztét veszti, ámít, kábít, elzsongít', *bódul* 'eszméletét, esztét veszti, kábulatba esik, megzavarodik, felzúdul, rohan, megbolondul, eltakarodik valahonnan'. A szócsalád alapszava bizonytalan eredetű. (TESz) < *bódi-*: relatív szótó + *-t-*: igeképző (vö.: magy. tesz kezdő mássalhangzója).

3.141. Kāšy. *jakrī* 'zsír', Kāšy. *jāg* 'zsír, vaj(megdermedt)' ~ magy. *zsír*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *jak-*: abszolút szótó + *-rī-*: képző.

A szó a törökségben elterjedt, vö.: csuv. *śu, śāv* (< *jag*) 'vaj, zsír, szalonna', kum. *jav*, MK., oszm. *jag*, ujb., azerb., türkm. *jag*, üzb. *jog*, alt. *d'u, d'ag*, tuv., hak. *čag* 'zsír, szalonna', tuv. *saržag* 'vaj, zsír', üzb. *sari jog*, karacs. *sary džau* 'meleg vaj, zsír'. (JEGOROV 1964)

Rokona a magy. *zsír*, amely a TESz szerint 'valaminek gyümölcse, terméke, nedvesség, állati vagy növényi eredetű, nagy kalóriaértékű anyag, erő, munkaképesség'. Szláv eredetű, vö.: blg. *žir* 'makk, zsír, szalonna', szb.-hv. *žir* 'makk, makkoltatás', szln. *žir* 'makk, táplálék, termékenység, gyümölcs, haszon', szlk. *žir* 'zsirosság, zsiradék, háj, makkoltatás', or. *žir* 'zsidadék, háj, olaj'. (TESz) < magy. *zsi-*: abszolút szótó + *-r-*: képző 'valamivel ellátott, valami mellett lévő, valamihez tartozó', blg. *ži-* + *-r*, szb.-hv. *ži-* + *-r*, szln. *ži-* + *-r*, szlk. *ži-* + *-r*, or. *ži-* + *-r*.

A Kāšy. *jakrī* 'zsír' abszolút szótóve a *jak-* összetartozik a magy. *jó, jav-* (ld. valaminek a *java*) szóval, amelyben a legtöbb erő, a legnagyobb kalóriaértékű anyag stb. van. Következésképp teljesen természetes, hogy a legfőbb, a legelső helyen tisztelt embernek, vendégnek, mindig a legzsirosabb falat járt az étkezésnél.

3.142. Kāšy. *bā-*: hangutánzó szó, a birka bégetése ~ magy. *bee*.

A Kāšy. *bā-*: abszolút szótó szolgált alapul a következő szónak: Kāšy. *bālādī* 'bégetett' [< *bālā-*: relatív szótó (< *bā-*: abszolút szótó + *-lā-*: ige képző) + *-dī-*: múlt idő jele].

A szónak rokona a következő szavak abszolút szótóve, vö.: csuv. *makār* 'hangosan sírni, bőgni, ordítani, jajgatni, bégetni', MK. *bagyr* 'ordítani', kirk., k.kalp., nog. *bakyr* 'jajgatni, kiabálni, bőgni, ordítani', bask., tat. *bakyr*, üzb. *bikir*, oszm. *bagyr* 'ordítani, hangosan kiabálni', karacs. *makyr* 'nyávogni', csag. *mukra* kiabálni, bőgni', jak. *magyraa* 'bőgni, kiabálni'. Hangutánzó szó. (JEGOROV 1964) < csuv. *makā-*: abszolút szótó + *-r-*: képző, MK. *bagy-* + *-r*, kirk., k.kalp., nog. *bak-* + *-r*, bask., tat. *bak-* + *-r*, üzb. *biki-* + *-r*, oszm. *bagy-* + *-r*, karacs. *maky-* + *-r*, csag. *muk-* + *-ra*, jak. *magy-* + *-raa*.

A Kāšy. *bā-*: 'hangutánzó szó, a birka bégetése' összetartozik a magy. *bee* 'ua.' szóval, rokonuk a magy. *béget* abszolút szótóve. A TESz szerint a magy. *béget, bég* hangutánzó eredetű szócsalád. Elsősorban a juh *bē, bé-*féle hangját jeleníti meg. Vö.: gör. *βη* (hangsúlyos a második hang), lat. *bee*, lett *be* (a juhok természetes hangja). Vö.: ném. *blöken*, lat. *balare*, k.lat. *belare*, fr. *béler*, cseh

blekati, ukr. *békati*, or. *bléjat'*. A *béget* szoros kapcsolatban van a **bőg** szóval. (TESz) < 1. magy. *bé-*: abszolút szótó + *-get*: ige képző, 2. *bége-*: abszolút szótó + *-t*: ige képző, gör. *βη-*: abszolút szótó, lat. *bee-*: abszolút szótó, lett *be-*: abszolút szótó, ném. *b-*: abszolút szótó + *-löken*, lat. *bala-*: (*ba-*: abszolút szótó + *-la*: ige képző) relatív szótó + *-re*: képző, k.lat. *bela-* + *-re*, fr. *bêl-* + *-r*, cseh *bleka-* + *-ti*: főnévi igenév képző, ukr. *béka-* + *-ti*: főnévi igenév képző, or. *bléja-*: relatív szótó + *-t'*: főnévi igenév képző. A *béget* szoros kapcsolatban van a **bőg** igével.

Alakváltozatuk az or. *myčat'* 'kiabálni, bőgni (tehén)', amelynek a szótöve *mykä-* volt (*mykä-*: szótó + *-ti*: főnévi igenév képző).

Világosan látható, hogy a Kāšy. *bālā-*: relatív szótó és a lat. *bala-*: relatív szótó stb. összetartoznak.

3.143. Kāšy. *ūziṅā* 'magának' ~ magy. *ír(mag)*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ūziṅ* 'maga': relatív szótó (< *ū-*: abszolút szótó + *-ziṅ*: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő') + *-ā*: Dat. rag.

A Kāšy. *ūziṅ* 'maga' relatív szótó összetartozik a csuv. *vārū* 'mag, vetőmag', *āru* 'törzs, nemzetség, nemzedék, sarjadék, utód' szóval, vö.: csuv. *vārā*, *vārlāx* 'mag, vetőmag, sperma', ÓT., Zamahš., üzb. *urug*, kirk. *uruk*, ujj. *urug* 'mag, vetőmag, törzs', kazak, k.kalp. *uryk*, tuv. *üre* 'mag, vetőmag, sperma, magzat, embrió, csira', nog. *urlyk*, tat. *orlyk*, bask. *orlok* 'mag, vetőmag', nog. *urlykla* 'megtermékenyíteni', tofal. *urug* 'gyerek', vö.: mong. *ür* 'szem, termés, gyerek'. (JEGOROV 1964) < csuv. *vā-*: abszolút szótó + *-rā*: képző, csuv. *vā-* + *-rā*, *vār-*: relatív szótó + *-lāx*: képző, ÓT., Zamahš., üzb. *u-* + *-rug*, kirk. *u-* + *-ruk*, ujj. *u-* + *rug*, kazak, k.kalp. *u-* + *-ryk*, tuv. *ü-* + *-re*, nog. *ur-*: relatív szótó + *-lyk*: képző, tat. *or-* + *-lyk*, bask. *or-* + *-lok*, nog. *urlyk-*: relatív szótó (< *ur-*: relatív szótó + *-lyk-*: képző) + *-la*: képző, tofal. *u-*: abszolút szótó + *-rug*: képző, mong. *ü-*: abszolút szótó + *-r*: képző.

Az ojr. *boghoda*, *boda* valamint a *bogdai*, *buda* (ejtve) 'búza' és a magy. *búza*, *tönköly*, csuv. *tulā* 'búza', *pāri* 'búza', *pātā* 'kása' összetartoznak. A magy. *búza* szót helytelenül csuvasos jellegű ötörök jövevényyszónak tartja a TESz, az adatok azonban idetartoznak, vö.:

csuv. *pāri* 'tönköly', ujj. *buydaj*, Kāšy. *boydaj*, *buydaj*, oszm. *buğdaj*, tat. *bodaj*, mong. *buyudaj*. (TESz) < csuv. *pā-*: abszolút szótó + *-ri*: képző, ujj. *buy-* + *-daj*, Kāšy. *boy-* + *-daj*, *buy-* + *-daj*, oszm. *buğ-* + *-daj*, tat. *bo-* + *-daj*, mong. *buyu-* + *-daj*.

Jegorov további, még indoeurópai nyelvi adatokat is hoz, vö.: csuv. *pāri* 'tönköly', bask., tat. *boraj* 'tönköly', azerb. *bugda*, ujj., türkm., oszm. *bugdaj*, üzb. *bugdoj*, alt. *puudaj*, ojr., kirk., mong. *buudaj*, hak. *pugdaj*, kaz., k.kalp. *bidaj* 'búza'. vö.: litv. *puraj*, lett *puri* 'telelő búza', gör. *πυροδ* 'búza', ószl. óor. *pyro* 'tönköly', ld. még mong. *buudaj* 'búza', sőt még az arabban is megvan. (JEGOROV 1964) < csuv. *pā-*: abszolút szótó + *-ri*: képző, bask., tat. *bo-* + *-raj*, azerb. *bug-* + *-da*, ujj., türkm., oszm. *bug-* + *daj*, üzb. *bug-* + *-doj*, alt. *puu-* + *-daj*, ojr., kirk., mong. *buu-* + *-daj*, hak. *pug-* + *-daj*, kaz., k.kalp. *bi-* + *-daj*, litv. *pu-* + *-raj*, lett *pu-* + *-ri*, gör. *πυ-* + *-ροδ*, ószl. óor. *py-* + *-ro*, *buu-* + *-daj*.

Alakváltozata a magy. **tönköly**, amelyet a TESz felsőnémet eredetűnek tart s a német szó eredetét ismeretlennek véli. A német adatok a szócsalád tagjai, vö.: kfn. *dinkel*, ném. *Dinkel*, *dünkel*, *tunkel*. (TESz) < magy. *tönkö-*: abszolút szótó + *-ly*: képző, kfn. *dinke-* + *-l*, ném. *Dinke-* + *-l*, *dünke-* + *-l*, *tunke-* + *-l*.

Idetartozik a csuv. *tulǎ* 'búza', grúz *doli* 'tisza búza', *dola* 'tisza búzából való kenyér', mong. *talx(an)* 'sült kenyér', burj.mong. *talxa(n)* 'liszt, tészta, kenyér, gabona', perzsa-afgán *talxan* 'sült és őrölt bab-, hüvelyes mag stb.', ujj. *ozuk-tülük*, kirc. *azyk-tülük* 'élelmiszer, élelem, útravaló, eleség'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótó + *-lǎ*: képző, grúz *do-* + *-li*, *do-* + *-la*, mong. *ta-* + *-lx(an)*, burj.mong. *ta-* + *-lxa(n)*, perzsa-afgán *ta-* + *-lxan*, ujj. (*o-* + *-zuk*) + (*tü-* + *-lük*), kirc. (*a-* + *-zyk*) + (*tü-* + *-lük*).

Rokonuk a csuvas *pǎtǎ* 'kása', kirc. *botko*, ujj., kaz., nog., k.kalp., tat. *botka*, üzb., bask. *butka* 'kása', tuv. *bydaa* 'korpa, kása', ojr. *botko* rég. 'zabliszt és kancatej keveréke', alt. *potka*, *potko*, *potky*, hak. *potxy* 'kása, zabkása tejfölben', vö.: mong. *budaa(n)* 'korpa, kása', burj. mong. *budaa* 'korpa, köles, búza'. (JEGOROV 1964) < csuvas *pǎ-*: abszolút szótó + *-tǎ*: képző, kirc. *bo-* + *-tko*, ujj., kaz., nog., k.kalp., tat. *bo-* + *-tka*, üzb., bask. *bu-* + *-tka*, tuv. *by-* + *-daa*, ojr. *bo-* + *-tko*, alt. *po-* + *-tka*, *po-* + *-tko*, *po-* + *-tky*, hak. *po-* + *-txy*, vö.: mong. *bu-* + *-daa(n)*, burj. mong. *bu-* + *-daa*.

A magy. *irmag* *ír* előtagja is a szócsalád tagja, etimológiailag összetartozik a *búza* szavakkal. Az *irmag* szóról a következőt gondolja a TESz: Jelentése 'utolsó vagy egyetlen példány, utolsó ivadék, sarjadék, a legkedvesebb gyermek a családban'. Összetett szó. Az *ír* előtag valószínűleg 'gyökér' jelentésben tapadt a mag főnévhez. (TESz) Az *ír* (*í-*: abszolút szótó + *-r*: képző) valóban rokon a *gyökér* (*gyöke*¹¹⁷: abszolút szótó + *-r*: képző) szóval, de a fenti *búza*, *tönköly* stb. szavakkal is, amelyeknek a szerkezeti felépítése a következő: magy. *bú-* + *-za*, *tönkö-* + *-ly*, ojr. *bogho-*: + *-da*, *bo-* + *-da* valamint a *bog-* + *-dai*, *bu-* + *-da*, csuv. *tu-* + *-lǎ*, *pǎ-* + *-ri*, többi török *pǎ-* + *-tǎ*, *bo-* + *-raj*, *bug-* + *-da*, *bug-* + *-daj*, *bug-* + *-doj*, *puu-* + *-daj*, *buu-* + *-daj*, *pug-* + *-daj*, *bi-* + *-daj*, szláv nyelvekben: *pu-* + *-raj*, *pu-* + *-ri*, *py-* + *-ro*, mong. *buu-* + *-daj*, kfn. *dinke-* + *-l*, ném. *Dinke-* + *-l*, *dünke-* + *-l*, *tunke-* + *-l*, csuv. *tu-* + *-lǎ*, grúz *do-* + *-li*, *do-* + *-la*, mong. *ta-* + *-lx(an)*, burj.mong. *ta-* + *-lxa(n)*, perzsa-afgán *ta-* + *-lxan*, ujj. *o-* + *-zuk*, *tü-* + *-lük*, kirc. *a-* + *-zyk*, *tü-* + *lük*, csuv. *pǎ-* + *-tǎ*, kirc. *bo-* + *-tko*, ujj., kaz., nog., k.kalp., tat. *bo-* + *-tka*, üzb., bask. *bu-* + *-tka*, tuv. *by-* + *-daa*, ojr. *bo-* + *-tko*, alt. *po-* + *-tka*, *po-* + *-tko*, *po-* + *-tky*, hak. *po-* + *-txy*, mong. *bu-* + *-daa(n)*, burj.mong. *bu-* + *-daa*. A szótövek külön is összetartoznak, jelentésük 'forrás, mag' s a magy. *mag*, *bog*, *tönkö*, sőt a *fő*, *fej*, *tönkö*, *tő* stb. szóval azonosak, vö.: *bog-*, *bu-*, *bú-*, *tönkö-*, *tu-*, *pǎ-*, *bo-*, *bug-*, *puu-*, *buu-*, *pug-*, *bi-*, *pu-*, *py-*, *tönkö-*, *dinke-*, *dünke-*, *tunke-*, *tu-*, *do-*, *ta-*, *o-*, *tü-*, *a-*, *bo-*, *po-*, *í-*.

Hangtani oldalát tekintve az eredeti szókezdő mássalhangzó *t*- volt, amely részben megmaradt (vö. *tönkö-*, *tunke-*, *tu-*, *ta-*, *tü-*), részben tovább változott zöngéssel: *t* > *d*- (vö.: *dinke-*, *dünke-*, *do-*), zöngéssel, majd réshangúsodással, továbbá vokalizációval és zárhangúsodással: *t* > *δ*- > *w*- > *1*. *V*- > *0*- 2. *b*- 3. *m*- (*mag*): nazalizációval. A *p*- lehet másodlagos zöngétlenedés eredménye, de keletkezhetett közvetlenül a *t*-ből is: *t* > *th*- > *φ*- > *p*-. A vokalizációt követően a kezdő hang olykor eltűnt, a nyoma részben megmaradt a hosszú magánhangzóban, részben csak a rendszer alapján tudjuk kimutatni a kezdő hang valamikori meglétét (vö.: *o-*, *a-*). A második elemek pedig ugyanannak a képzőnek az alakváltozatai, jelentésük 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő'. Így a *búza* 'magos, szemes, maggal ellátott' jelentésű szó, eredetileg az első, a végső magot, a forráshoz, ősforráshoz tartozót jelentette.

3.144. Kāšy. *saž* 'haj, szőr' ~ magy. *szőr*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *sa-*: abszolút szótó + *-ž*: képző.

Alakváltozata a csuv. *sūs* 'haj', ÓT., MK., csag., azerb., türkm., oszm. *sač*, üzb. *soč*, ujj. *čač*, KB. *sáč*, kirc., alt. *čač*, tat. *čäč*, bask. *säs*, hak. *sas*, miser *cäc*, kum. *čas*, kaz., k.kalp., nog. *šaš* 'haj',

¹¹⁷ Vö.: magy. *gyök*, *tönkö*, *tönk*. *tőke*, *tő*, *töv-*.

vö.: mong. *üse(n)*. (JEGOROV 1964) Szerkezeti felépítésük abszolút szótó + képző: csuv. *sü-* + *-š*, ÓT., MK., csag., azerb., türkm., oszm. *sa-* + *-č*, üzb. *so-* + *-č*, ujj. *ča-* + *-č*, KB. *sä-* + *-č*, kirg., alt. *ča-* + *-č*, tat. *čä-* + *-č*, bask. *sä-* + *-s*, hak. *sa-* + *-s*, miser *cä-* + *-c*, kum. *ča-* + *-s*, kaz., k.kalp., nog. *ša-* + *-š*, vö.: mong. *ü-* + *-se(n)*.

A TESz szerint a magy. *szőr* '(állatok, főként emlősök), ember bőréből nőtt, szaruanyagból való szál, e szálak összessége, kivéve az emberi haját, bolyhosság, bolyhok (kelmén), daróc, nemez, posztó, gyapjú, növényi részeken nőtt szálacska, pihe, (lószőrből font) madárfogó hurok, tör, megnőtt fák, széles, színes gyapjú szalag, pántlika'. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *šäär* 'ló farokszőre, lófárok'. (TESz) < magy. *sző-*: abszolút szótó + *-r*: képző, vog. *šää-*: abszolút szótó + *-r*: képző.

A magyar *szőr* szónak az ugor kori nyelvi egységből való származtatása nem igazolt, ám az adatok ide tartoznak.

Alakváltozata a magy. *szál* 'szörzetnek, tollzatnak egy eleme, növényi szár, fűszál, nádszál, hosszú, egyenes, felmeredő tárgy, stb. 'Vitatott eredetű, 1. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *sil* 'szálka', osztj. *sāyel* 'szilánk, lécska (a halrekesztéken)', zürj. *d'žav*, *d'žal* 'fenyőfáklyához hasonlító lécska vagy faforgács', mdE. *salgo*, *salgä* mdM. *salgä* 'pálca, botocska', fi. *salko* 'hosszú rúd', lp. *čuolgo* 'emelő rúd, rúd, amivel a hálót a jég alá tolják'. 2. A szil 'vágott dolog, hasított dolog' lehetett. (TESz) < magy. *szá-*: abszolút szótó + *-l*: képző, vog. *si-*: abszolút szótó + *-l*: képző, osztj. *sāye-*: abszolút szótó + *-l*: képző, zürj. *d'ža-*: abszolút szótó + *-v*: képző, *d'ža-*: abszolút szótó + *-l*: képző, mdE. *ša-*: abszolút szótó + *-lgo*: képző, *ša-*: abszolút szótó + *-lgä*: képző, mdM. *ša-*: abszolút szótó + *-lgä*: képző, fi. *sa-*: abszolút szótó + *-lko*: képző, lp. *čuo-*: abszolút szótó + *-lgo*: képző.

Az adatok ide tartoznak, azonban a magyar szónak a finnugor eredete nem igazolt.

A magy. *szil* 'vágott dolog, hasított dolog' a magy. *szel* szóval tartozik össze. A főnév és ige eredetileg nómen-verbum volt, idővel különültek el a jelentések, a megnevezés azonban sokszor változatlan vagy szinte változatlan maradt.

Eleink egyformán kinövésnek tartották a szőrt, szálát és a szálfát. Következésképp a szó nagy családjába tartozik a magy. *szál* 'tutaj' is, hiszen elsőként egyetlen szálfa szolgálhatott tutajként. A TESz szerint a magy. *szál* 'tutaj', Vitatott eredetű. 1. Őtörök eredetű jövevényszó, vö.: Kāšy. *sāl* 'tutaj', csag. *sal* 'ua.', AH. *sal* 'vízen úszó deszka', oszm. *sal* 'tutaj', azerb. *sal* 'ua.', türkm. *sāl* 'ua.', nog. *sal* 'faúsztatás',¹¹⁸ kum. *sal* 'tutaj', csuv. *sulä*, *sul* 'tutaj', vö.: mong. *sal* 'tutaj'. 2. A szó azonos a magy. *szál* főnévvel. (TESz). < magy. *szá-*: abszolút szótó + *-l*: képző, Kāšy. *sā-* + *-l*, csag. *sa-* + *-l*, AH. *sa-* + *-l*, oszm. *sa-* + *-l*, azerb. *sa-* + *-l*, türkm. *sā-* + *-l*, nog. *sa-* + *-l*, kum. *sa-* + *-l*, csuv. *su-* + *-lä*, *su-* + *-l*, mong. *sa-* + *-l*.

A magy. *szakáll* relatív töve a *szakál-* is idetartozik. A szó igen tanulságos, mert az abszolút szótó teljesebb formát mutat, a második *-l* ugyanolyan képző, mint az első. A *szakáll* több szálból álló szörzet, amelyet maga a szó jelentése és szerkezeti felépítése kitűnően jelez. A TESz szerint a magy. *szakáll* 'állon növő szörzet, különböző növények neveként, kakas, tyúk csőre tövén lecsüngő piros lebernyeg, gyökér vadhajtatása, moha stb.'. ÓT: eredetű, vö.: ujj. *saqal*, Kāšy. *saqal*, oszm. *sakal*, tat. *sakal*, alt. *saya*, csuv. *suxal* 'szakáll', vö.: mong. *saqal* 'ua.'. (TESz) < magy. *szakál-*: (< *szaká-*: abszolút szótó + *-l*: képző 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott') relatív szótó + *-l*: képző, valamivel ellátott', ujj. *saqa-*: abszolút szótó + *-l*: képző, Kāšy. *saqa-* + *-l*, oszm. *saka-* + *-l*, tat. *saka-* + *-l*, alt. *saya-* + *-l*, csuv. *suxa-* + *-l*, mong. *saqa-* + *-l*.

¹¹⁸ Vö.: magy. *szállít szál-* töve.

Rokoai a csuv. *suxal* 'szakáll', KB, ujjg., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., tat. *sakal*, azerb. *saggal*, türkm. *sakgal*, üzb. *sokol*, bask. *haka*, alt., hak. *sagal* 'szakáll', vö.: mong. *saxal*, burj.mong. *haka* 'szakáll, bajusz'. (JEGOROV 1964) < csuv. *suxa-*: abszolút szótő + *-l*: képző, KB, ujjg., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., tat. *saka-* + *-l*, azerb. *sagga-* + *-l*, türkm. *sakga-* + *-l*, üzb. *soko-* + *-l*, bask. *haka-* + *-l*, alt., hak. *saga-* + *l*, mong. *saxa-* + *-l*, burj.mong. *haka-* + *-l*. A baskir. és a burj.mong. *h-* szókezdő *t-* fejleménye.

A magy. *szalag*, *szallag* (< *sza-*, *szal-*: relatív szótő + *-lag*: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó') relatív töve rokon a *szál* szóval.

Ld. még Kāšy. *tār* 'tutaj', *sāl* 'tutaj'. A magy. *tutaj* a *tat*(fa) alakváltozata.

Mint hogy az ácsok, ácsok szál fával dolgoztak s elsőként hajóácsok, azaz tutaj ácsok lehettek, ezért a szócsaládba tartozik a magy. *szál*, az *álcs* (< *ál-*: szótő + *-cs*: foglalkozásnév képző) *ál*, valamint az *ács* (< *á-*: szótő + *-cs*: foglalkozásnév képző) *á-* töve, továbbá a magy. *szár* és a *tat* 'szálfa'.

A TESz szerint a magy. *tat* 'hajópalló, kivájt csónak ülőhelyéül szolgáló farésze, vízi jármű (csónak, hajó stb.), pártázata, széle valaminek, párkányléc (csónakban)'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *toxt*, *toxut*, *toget* 'a csónak keresztléce', osztj. *tôyet* 'az egy fatörzsből vájt csónak keresztléce', zürj. *tik* 'keresztléc (pl. a szék lábai között, az ablakkeret keresztlécei', cser. *têktê* 'hajóborda', lp. *totko* 'csónak, hajó bordázata', sam. jur. *tađe* 'csónak keresztléce'. (TESz) < magy. *ta-*: abszolút szótő + *-t*: képző, vog. *tox-*: abszolút szótő + *-t*: képző, *toxu-*: abszolút szótő + *-t*: képző, *toge-*: abszolút szótő + *-t*: képző, osztj. *tôye-*: abszolút szótő + *-t*: képző, zürj. *ti-*: abszolút szótő + *-k*: képző, cser. *têk-*: abszolút szótő + *-tê*: képző, lp. *to-*: abszolút szótő + *-tko*: képző, sam. jur. *ta-*: abszolút szótő + *-de*: képző.

A magyar szónak az uráli eredete nem igazolt. Az adatok azonban összetartoznak a magy. *szár*, *szál*, *tat* szóval és alakváltozataival (*ál*, *á*). A magy. *tat* és nyelvi megfelelőinek az abszolút szótőveit (*ta-*, *tox-*, *toxu-*, *toge-*, *tôye-*, *ti-*, *têk-*, *to-*) az eredeti kezdő mássalhangzót a *t*-t tartalmazzák. Rokonaik a magy. *szál*, *szál* abszolút szótőveit, amelyeknek a kezdő mássalhangzója az *sz-* az eredeti *t-* fejleménye (*t* > *th* > *s*). Az *ál*, *á* relatív szótővekben a szókezdő mássalhangzó elenyészett (*t* > *ð* > *w* > *V* > *0*).

A képzők is eredeti *t-* kezdetűek (vö.: *-t*, *-tê*, *-tko*), illetőleg a *t-* fejleményei (vö.: *-de* < *-te*). A képző második mássalhangzója *-k* volt, amely vagy megmaradt s a kezdő *t-* tűnt el (vö.: zürj. *ti-* + *-k*) vagy nem és a *-t* maradt meg.

3.145. Kāšy. *sā* 'te' ~ magy. *te*.

Az egyes szám második személyű személyes névmás rokona a törökségben és a magyarban is megvan, vö.: csuv. *esē* 'te', *esir* 'ti', a függő esetben a töve *san-*, azerb., ujjg. *sen*, kirg., kazak, k.kalp., nog., kum., alt., tuv., oszm., türkm., üzb. *sen*, tat., hak. *sin*, bask. *hin*, jak. *en* 'te', többes szám: *siz*, *sez*, alt. *sler*, tuv. *siler*, hak. *sirer* 'ti'. (JEGOROV 1964) < csuv. *e* 'ez' + *sē* 'te', *e* 'ez' + *si* 'te' + *-r*: többes szám jele, függő esetben a töve *san-* 'te'; *si*, *se* 'te' + *-z*: többes szám jele, alt. *s* 'te' + *-ler* (< *-le*: képző 'valamivel való ellátottság' + *-r*: többes szám jele) többes szám jele, tuv. *si* 'te' + *-ler* (< *-le*: képző 'valamivel való ellátottság' + *-r*: többes szám jele) többes szám jele, hak. *si* 'te' + *-re*: képző 'valamivel ellátottság' + *-r* (többes szám jele) többes szám jele.

A TESz szerint a magy. *te* ősi örökség az uráli korból, vö.: zürj. *te* 'te', votj. *ton*, cser. *tn*, *těj*, md. *ton*, fi. *sinä*, észt *sina*, lp. *dōn*, *tonn*, *ton*, sam. jeny. *tođ'i*, szelk. *tat*, *tan*, kam. *tañ*. (TESz)

Figyelembe kell venni a magy. *temagad* (*te* + *magad*), *tenmagad* (*ten* + *magad*) első elemét (*te*, *ten*) valamint a *tegez* (< *tege-*: relatív szótó + *-z*: ige képző) relatív tövét (*tege-*), amelyek a magy. *te* névmás alakváltozatai (vö.: *te*, *ten-*, *tege-*). Ezek, valamint a fenti nyelvek adatai összetartoznak, amelyekből megállapítható, hogy a *te* eredetibb formája tVtkV lehetett, amely szerkezetileg abszolút szótó (tV-) és képző (-tkV) félépítésű. Hangtanilag az eredeti szókezdő *t-* volt ugyanúgy, mint a képző kezdő mássalhangzója. Mindkettő megmaradt a szelk. *tat* alakban. A szókezdő *t-* és a képző *-t-*je zöngésedett vö.: lp. *dōn*, szam. jeny. *tod'i* (*to-* + *-d'i*), ez utóbbiban palatalizálódott is. A finnben és az észtnben réshangúsodott a szókezdő *t-* (*t* > *th* > *s-*) ugyanúgy, mint a török nyelvekben. A baskir *h-* keletkezési útja *t* > *th* > *h-* lehetett. Számos nyelvben a képző kezdő *t-*je nazalizálódott (*-t* > *-*dn* > *-n*), gyakran denazalizálódott, amelynek következtében vagy csak a rákövetkező zárhang a *-k*-fejleménye a *-g* ill. *-j* (*-k* > 1. *-g* 2. *-γ* > *-j*) gyakran *-0* (*-k* > *-γ* > *-w* > *-V* > *-0*) maradt meg.

3.146. Kāšγ. *žū*, *šu* 'csak': segédszó ~ magy. *csak*.

A török nyelvi megfelelők, vö.: csuv. *ančax* 'csak', ÓT., KB. *anča* 'annyi, néhány', Zamahš. *anča*, *ančak* 'csak', azerb., oszm. *ančag* 'csak', ugyanakkor, de, alig', karaim *ančax* 'csak', tefsz. XII-XIII. sz. *ančak* 'másképpen, ideje, hogy'. (JEGOROV 1964) < csuv. *an* + *čax*, ÓT., KB. *an* + *ča*, Zamahš. *an* + *ča*, *an* + *čak*, azerb., oszm. *an* + *čag*, karaim *an* + *čax*, tefsz. XII-XIII. sz. *an* + *čak*.

A fentiek összetett szóból állnak, az utótagjuk (*čax*, *ča*, *čak*, *čag*,) tartozik ide. Rokonus az oszm. *cünkü* 'csak, mivel'.

A TESz szerint a magy. *csak*, *sak*, *szek* 'csupán, egyedül, éppen hogy, legalább, hát, bárcsak, mégis, egyáltalán, éppen'. Ismeretlen eredetű. (TESz)

Rokona az or. *že* 'pedig, azonban, de, hiszen, hát, tehát, éppen, ugyan'. A szó átvétel a szkíta-hún típusú nyelvekből.

Eleink gondolkodása szerint a forráshoz, a maghoz viszonyítanak, ezért végső soron a mag szóhoz vezethető vissza.

3.147. Kāšγ. *tāgkā juklā* 'menj fel a hegyre' ~ magy. *szeg*.

A két tagból álló szókapcsolat szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tāgkā* (< *tāg* 'hegy' + *-kā*: tárgy eset ragja) + *juklā* (< *juk* 'fenn, hegy, csúcs', ld. bask. *juk-*, *jugar* 'fent, fenti, déli', or. *jug* 'dél' + *-lā*: ige-képző).

A fenti szóelemek egyéb török nyelvi megfelelői, vö.: csuv. *tu*, dial. *tāv* 'hegy, halom, kiemelkedés', ÓT., ujj., hak. tag, oszm., azerb. *dag*, türkm., tuv. *dag*, üzb. *tog*, kirg. *too* (dial. *tov*), nog., kum., karaim *tav*, ojr. *tuu*, kazak, k.kalp., karacs., tat., bask. *tau* 'hegy', mong. *tabagan*, *dabaa* 'hegy'. (JEGOROV 1964)

Rokona a magy. *hegy*, amely a TESz szerint 'dombnál magasabb kiemelkedés a föld felszínén, valaminek a csúcsa, rakás, halom'. Valószínűleg ősi örökség a finnugor, esetleg az uráli korból, vö.: 1. fi. *kasa* 'valami kiemelkedő, sarok', észtn *kadsa*, *kirve kadsa* 'a balta élének alsó vége', lp. *gaečče* 'vége valaminek, pont, valaminek a hegye, valaminek a teteje, csúcsa', 2. szam. jur. *xòì* 'hegyhát (vízvázasztó)', jeny. *kù'eo*, *kuiju* 'hegyhát', tvg. *koaja* 'ua.', szelk. *kê*, *kêê*, *kîi* 'magas part, domb'. (TESz)

Két alapvető dolgot nem vett figyelembe a TESz szócikk írója. Az egyik eleink gondolkodása, a másik pedig az a tény, hogy esetünkben (vö.: *hegy*) a szókezdő mássalhangzó a *h-* elvileg lehetne eredeti *k-* fejleménye s akkor a magy. *kúp* szóval tartozna össze. Azonban lehet eredeti *t-* fejleménye is, ez esetben a magy. *domb*, a *szeg* s a fenti török nyelvi formákkal függ össze. Ez utóbbi igazolható, az előbbi nem. Ráadásul jelentésbeli probléma is adódik, mert a hát, hegyhát nem valaminek, a hegynek a csúcsát jelenti. A TESz adatai nem tartoznak össze a magy. *hegy* szóval, azonban a magy. *hegy* és a török megfelelők rokonok.

A csúcsos, helyes alakja a lényege a magy. *szeg* 'csúcs, kiszögellés' szónak, ezért alakváltozata Kāšy. *tāg-* valamint a Kāšy. *juk-* 'fenn, hegy, csúcs' szótőnek.

3.148. Kāšy. *nā* 'mi' ~ magy. *mi*.

Ismert a többi török nyelvben, vö.: csuv. *mēn* 'mi', orh.jeny. *nā* 'mi', MK., KB. *neḡ* 'dolog', MK. *ne*, PK. *nāmā*, *nīma*, ujb. *nīme*, üzb. *nīma*, türkm. *neme*, kirg. *emne* 'mi', bask. *ni*, *neme*, tat. *nī*, *nerse*, karacs. *ne*, *nedi*, alt. *ne*, *neme* 'mi', azerb. *ne*, oszm., kazak, k.kalp., kum., nog. *ne* 'mi' (kérdő és vonatkozó névmás), hak. *nīme* 'dolog, mi', ujb. *herse*, üzb. *narsa* 'dolog', perzsa *mān* 'ki', az, aki, amely'. (JEGOROV 1964)

A csag. *nī* kérdőszó a törökségben és a magyarban lehet *mi* is, rokonuk az oszm. *mu?* *mü?* *mi?* *mi?* 'e? mi?' kérdőszó. Minthogy eleink számára a legnagyobb rejtélyt, titkot az élet forrása, a víz, a mag stb. jelentette, egyben az volt a viszonyítási alap. Ebből az is következik, hogy a *mag* és a *mi?* kérdő- és vonatkozó névmás közös gyökerű szóból keletkezett. Az alakváltozatai megvannak a török nyelvekben, idetartoznak az uráli nyelvekben meglévő adatok és a magyar *mi?* kérdőszó is. A magyar szó uráli eredete nem igazolt.

A magy. *mi* 'miféle dolog, tárgy, ami, amely, valami, bármi, miféle, milyen'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *mana* 'melyik'. *metār* 'valami', osztj. *mōyī* 'mi', *melī* 'melyik', *metä* 'ki?', zürj. *mīi* 'mi?', votj. *ma* 'mi, micsoda?', *minō?*', cser. *ma* 'melyik?', *mi?*', mdE. *meže*, *meje*, mdM. *mež* 'mi?', *mi*, 'valami', fi. *mikä* 'melyik? micsoda?', észt *mis*, *mi*, *me* 'mi?', *melyik?*, *hogyan?*, *hol?*, *úgyhogy?*, lp. *mī* 'mi?', *micsoda?*, *melyik?*, *miféle?*, *akármi*, *mi* 'melyik?', *ki?*, *mi?*', sam. jeny. *mī* 'mi?', tvg. *mā* 'ua.', kam. *mō*, *mo* 'miért?'. (TESz) Az adatok idetartoznak, azonban a magyar szó uráli eredete nem igazolt.

Ez a szó kezdetben a forrásra, a magra vonatkozott és eredeti *t-* kezdetű szó volt, amelynek az *m-* a fejleménye (*t* > *δ* > *w* > *m*-) ugyanúgy, mint az *n-* szókezdő. A *ki?* kérdő névmás ma a magyarban személyre vonatkozik, azonban eredetileg 'mi?' jelentése is volt, azaz nem személyre vonatkozott.

Megjegyezzük, hogy az ang. *what?* 'mi?' és a *who* 'ki?' szókezdője *w-* az *m-* előtti állapotot őrzi, gyökerük közös. Idetartozik az angol *thing* 'dolog' szó is, vö. *anything* 'akármi, bármi', *something* 'valami'. Az angolban a szó átvétel, megőrzött egy régibb, teljesebb alakú szkíta-hún állapotot.

Elgondolkodtató és további vizsgálatokat igényel a magy. *na* idetartozása, amely a TESz-ben a *no* címszónál található és indulatszónak tartják.

3.149. Kāšy. *jži* 'szűcs' ~ magy. *szűcs*, *takács*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *jī*: szótó 'tű' + *-ži*: foglalkozásnév képző.

Idetartozik a csuv. *šěvěšě* 'szűcs' < *šěvě-*: relatív szótó 'varrás, varrat' + *-šě*: foglalkozásnév képző. A szótó a törökség nyelveiben külön is használatos, vö.: csuv. *šěvě* 'varrás, varrat', vö.: bask. *jōj*, tat. *žōj*, üzb. *čok*, alt. *d'ik*, tuv. *tig*, hakasz *čik* 'varrás'.

A szócsaládba tartozik a csuv. *šěle*, miser *jūli*, kirc. *tik* 'varrni' (< csuv. *šě-*: szótó + *-le*: igeképző, miser *jū-* + *-li*: ige képző, kirc. *tik*: vö.: magy. *tű*).

Az or. *šov* 'varrás, varrat' közös gyökerű a csuv. csuv. *šěvě* formával és társaival. Ennek a magy. megfelelője a *tű* szó. Eredetileg nómen-verbum volt, azaz névszói és igei jelentése.

A Kāšy. *jīži* 'szűcs' rokona a magy. *szűcs* és a *takács* szó, a relatív szótóval pedig rokon a magy. *tű*, *sző*, *szöv-*.

A magy. *szűcs* 'a TESz szerint csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: csuv. *šěvěžě* 'szabó', Kāšy. *jīči* 'ua.', alt. *jikči* 'varró, aki varr'. (TESz) < magy. *szű-*: szótó + *-cs*: foglalkozásnév képző, csuv. *šěvě-*: + *-žě*, Kāšy. *ji-* + *-či*, alt. *jik-* + *-či*. Az adatok ide tartoznak, ám a magyar szó jövevény volta nem igazolt. Az alt. *jikči* 'varró, aki varr' megőrizte a *-k*-t, amely a magy. *takács* szóban is megvan. Ez utóbbi az eredeti szókezdő *t*-t is őrzi a mai napig.

A TESz szerint a magy. *takács* 'szövással foglalkozó iparos, szövőmunkás'. Szláv eredetű, vö.: blg. *tkáč*, szb.-hv. *tkáč*, *tikáč*, *takač*, szln. *tkáč*, szlk. *tkáč*, or. *tkač* 'szövőmunkás, takács', vö.: *tkáti* 'szőni'. (TESz) < magy. *taká-*: relatív szótó + *-cs*: foglalkozásnév képző, blg. *tká-* + *-č*, szb.-hv. *tká-* + *-č*, *tiká-* + *-č*, *taka-* + *-č*, szln. *tká-* + *-č*, szlk. *tká-* + *-č*, or. *tka-* + *-č* 'szövőmunkás, takács', vö.: *tká-* + *-ti*: főnévi igenév képző. A magyar szó szláv eredete nem igazolt, de az adatok ide tartoznak.

A szócsalád tagja az or. *tkat* 'szőni', amelyet helytelenül indoeurópai jellegű közszláv szónak tartanak. Az oroszban a szó átvétel.

A szótónek rokona a magy. *tű* 'valahová fölerősíthető, rászúrhat díszítés, ruhadarab részeinek összeerősítésére alkalmazott eszköz, varrásra, kézimunkázásra szolgáló vékony, hegyes eszköz, szerszám tűszerű alkatrésze, nagyon keres valahol, növények szúrós, tű alakú levélkéje, növény tüskéje, gátnak függőlegesen állított, rúd alakú alkotóeleme. Származékszó, az elavult *tövik* igenek főnevesült folyamatos melléknévi igeneve. (TESz)

A *tű*, *tövik* szavak, a *tövisk tövi-* töve, a *takács taká-*, a *szűcs szű-* töve, a *sző*, *szöv-* ige, a *szövet szöve-* töve összetartoznak. Eredetileg főnévi ld. *tű* és igei jelentése volt, ld. *sző*. Idővel a főnév kaphatott foglalkozásnév képzőt és ige képzőt továbbá egyéb képzőt, vö.: magy. *tövisk*.

A magy. *szab*, *szabó* eredendően a *szab-*, *vág* igével tartozott össze, végső soron azonban rokona lehet a *sző szöv-* ige is.

A magy. *sző*, *szöv-* a TESz szerint 'fonalsorozat egymásba fűzésével összefüggő anyagot készít, összeillesztéssel előállít stb.'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *seβ*, *säγ*, *seε*, *saγ* 'hajfonat', osztj. *sox*, *seu* 'hajfonat', zürj. *si* '(megfont) fonál, rostszál, (befont) haj', *śi* 'haj (általában) szőrszál. lószőr, serte', votj. *śi*, *śe* 'szál', fi. *sää* 'kötő vagy cérnafonál, fonál, cérna, húr, kötél'. (TESz) Nem igazolt a magyar szó finnugor eredete.

Ide kapcsolódik az or. *igolka* 'tű' (< *igo-*: szótó + *-lka*: képző) szó is.

Tény, hogy eleink gondolkodását meghatározta a környezet, a valóság. A túske formájú hegyes tárgy a szövéshez, varráshoz, fűzéshez, fonáshoz segítette hozzá az embert. Kezdetben ez a hegyes valami megkapta a hegy, a tű megnevezést, de a varr, szó jelentést is hordozta, sőt a cselekvés eredményét is tartalmazta. Idővel ezeket a jelentéseket képzők (igeképző, a cselekvés eredménye, a foglalkozást jelölő képző stb.) segítségével fejezték ki. Az eredeti komplex jelentéstartalom a több, de legalább két - egy igei és egy névszói - megmaradt nyelvünkben is, amelyeket nomen-verbumnak nevezünk. A fenti példák tanúskodnak erről.

3.150. Kāšy. *bāturdī* 'kösse, csomózza parancsolták neki' ~ magy. *bog*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *bā-*: szótó 'köt' + *-tur*: parancs + *-dī*: múlt idő jele.

A Kāšy. *bā-*: szótóval összetartozik a csuv. *šyx* 'köt', *šyxā* 'kötés'. A szókezdő mássalhangzó eredetileg *t-* volt, vö.: magy. *tű*, *tűz*. A *t-* fejleménye egyrészt a Kāšy. és a magy. *b-* (vö.: magy. *bog* 'csomó'). A csuvasban a *t-*-nek más irányú változása során keletkezett fejleménye az *š-* (*t-* > *th-* > *š-*).

A magy. *bog* 'csomó, bütyök'. A TESz szerint hangfestő szó vagy ősi örökség a finnugor korból vagy a magyar nyelv külön életében keletkezett. Vö.: vog. *poxlep* 'gomb', *pūηxlāp* 'gombos', osztj. *puηkel* 'összefagyott hócsomó', *puηket* 'daganat', zürj. *bugil* 'púp, golyó', votj. *pog* 'göröngy, rög', mdE. *pokol* 'csomó, rög', mdM. *pokol* 'gombolyag, darab, daganat', fi., *punka* 'kövér ember', észt *pung* 'valami kiemelkedő, valami gömbölyded (csomó, bimbó, rügy, gomb', lp. *bug'ge* 'daganat, göröngy, púp'. (TESz) < vog. *pox-*: szótó + *-lep*: képző, *pūηx-*: szótó + *-lāp*: képző, osztj. *puηke-*: szótó + *-l*: képző, *puηke-*: szótó + *-t*: képző, zürj. *bugi-*: szótó + *-l'*: képző, votj. *pog*: szótó, mdE. *poko-*: szótó + *-l'*: képző, mdM. *poko-*: szótó + *-l'*: képző, fi., *punka*: szótó, észt *pung*: szótó, lp. *bug'ge*: szótó.

A magyar szó eredetét helytelenül állapították meg, azonban a példák szótövei idetartoznak. Az adatok arra is utalnak, hogy a magy. *bog* esetében a *-g* egyrészt *-k* fejleménye, másrészt a *-k* előtt *-t* eredetű mássalhangzó volt és néhány nyelvben még ma is van. A csuvasban ez a *-t* teljesen elenyészett, a rá következő *-k* zárhang *-x*-vá réshangúsodott. A lp. *bug'ge* formában pedig a *-t* valamely fejleménye a *-g*-hez hasonult.

A szónak névszói jelentésváltozata megtalálható a magy. *pukli* (< *puk-*: szótó + *-li*: képző), a *daganat* (< *daga-*: szótó + *-nat*: képző) szótövében, idetartozik a magy. *rög* szó, ld. még. tör. *dag* 'hegy' stb. Az igei jelentésváltozata pedig a magy. *fon* igében van meg.

A TESz szerint a magy. *fon*¹¹⁹ 'hajtogatva teker, és több szálát így egyesít, sodor, hogy szálát, fonalat kapjon, stb.'. Ősi örökség a finnugor, illetőleg az uráli korból, a megfelelések azonban vitatottak, vö.: vog. *pun* 'fon', zürj. *pinni* 'fon', votj. *pun*, *pen* 'fon', cser. *ponem* 'sodor, cérnáz, fon', mdE, M. *ponams* 'fon, cérnáz, teker', fi. *punoa* 'sodor, fon', észt *punuma* 'fon', tv. *fonu'ama*, szelk. *pannau* 'fon'. (TESz) < zürj. *pin-*: szótó + *-ni*: főnévi igenév képző. A szótövek idetartoznak, ám a magyar szó finnugor eredete nem igazolt.

A művelethez hozzátartozik, hogy minden kötés egyfajta fonással jár együtt s a kötésnél csomó keletkezik.

A Kāšy. *bāturdī* második eleme a *tur*, amely a parancsot jelöli, a törökségben és a mongolban egyaránt ismert. A törökben a felszólító módot jelölik vele. Benne van a magyar *törvény* *tör-* töve, a

¹¹⁹ Vö.: CZEGLÉDI fenyő cikk.

magy. **parancs** szó *para-* töve (vö.: oszm. *buyurun* 'parancsoljon'), a magy. **jogar** szó, a népmesékből ismert **furkó** (ld. furkósbot) és mindegyiknek van török megfelelője is.

Idetartozik a szótöve a K-mong. **dzer-lik**, **dzar-lik**, ojr. **zar-lik** 'parancs, rendelet' töve. Hozzáteesszük, hogy a magy. *-vény* és a mong. *-lik* képzők egymásnak alakváltozatai.

A Kāšy. *bāturdī* harmadik eleme a **-dī** a múlt idő jele, megvan a törökség többi nyelvében, ismerik a mongolban is, továbbá párhuzama a magy. *-t* és az ang. *-t*, *-d*: múlt idő jele. A gyökér közös, amit a szkítáknál, hunoknál és az ősmagyaroknál kell keresni.

3.151. Kāšy. **jīkī tīš** 'sűrűn nőtt fogak' ~ magy. **szűk**, **tüske**.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *jīkī* 'szűk' + *tīš* (< *tī-*: abszolút szótó + *-š*: képző) 'fog'.

A **tīš** szerepel a Kāšy. **tīšlat-** 'fogakkal megragadni' igében: Kāšy. *tīš-*: relatív szótó + *-lat-*: ige képző.

A Kāšy. *jīkī* 'szűk' szó azonos a következő szavak abszolút szótövével: csuv. **tāvār**, **tākās**, kirg., kazak, k.kalp., nog., kum., tat., bask. *tygyz*, üzb. *tigiz* 'szűk, szoros, sűrű', türkm. *dykyz* 'szoros, sűrű', hak. *tygys* 'nyomás, tolongás'. (JEGOROV 1964) < csuv. < *tāvā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, *tākā-*: abszolút szótó + *-s*: képző, kirg., kazak, k.kalp., nog., kum., tat., bask. *tygy-* + *-z*, üzb. *tigi-* + *-z*, türkm. *dyky-* + *-z*, hak. *tygy-* + *-s*. Szó szerinti jelentésük 'szűkös', egyben megfelelnek a magy. **szűkös**, **sűrű** szónak.

A Kāšy. *jīkī* és a magy. **szűk** etimológiailag is összetartoznak. A TESz szerint a magy. **szűk** 'ínséges, szűkös, csekély kiterjedésű, kis térközű, kevés, nem kielégítő mennyiségű, szoros, feszes (ruha, cipő)rövid (időtartam), korlátozott, kevés lehetőséget adó, keskeny (váll, mell stb.), kevés személyből álló közösség, valaminek a hiánya, szűkös volta'. Ismeretlen eredetű. (TESz)

A szóvégi *-r*-es változat (vö.: csuv. *tāvār*) a magyar **szűk** szóval azonos szótó képzett változata és egyben rokona a magy. **sűrű** szó és a **szoros** (*szoro-*: relatív szótó + *-s*: képző) relatív töve.

A csuv. **tākās** formának alakváltozata a magy. **szűkös** szó, továbbá az or. *tesnyj* 'szűk, szoros' *tes-* relatív töve.

Természetes, hogy a sűrűn nőtt fogaknak szűk, kis helyük van. A Kāšy. *jīkī* a magy. **szűk** szóval tartozik össze.

A Kāšy. **jīkī tīš** szókapcsolat második tagja a **tīš** rokonságába tartoznak az alábbiak:

A török nyelvek közül vö.: csuv. **šāl** 'fog', azerb., kirg., tuv. *šiš* 'nyárs, hegyes végű pálca', oszm. *šiš* 'nyárs, kötőtű, kard', ujj. *čiš*, türkm. *tīš*, tat., bask. *teš* 'fog'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šā-*: abszolút szótó + *-l*: képző, azerb., kirg., tuv. *ši-* + *-š*, oszm. *ši-* + *-š*, ujj. *či-* + *-š*, türkm. *tī-* + *-š*, tat., bask. *te-* + *-š*.

Őseink a fogat hegyes kinövésnek fogták fel, ezért idetartozik a magy. **tüske** szó is, amely a TESz szerint 'tövises növény, növény tövise, hátrányos tulajdonság, állat tövise, szűrőeszköz, különböző eszközök szűrő, szögyszerű alkatrésze, hal szálkája, rövid, kemény szőrszál, sörte, valamely bántás, sérelem fájó, nehezen felejthető emléke, csillag a tornyon', ld. még **tüsök**. Származékszó, a *-ke* kicsinyítő képzővel jött létre a *tövis*-nek a *tüs* változatából. (TESz) < magy. *tü-*:

abszolút szótó + -ske: képző, *tü-* + *-sök*.

Külön címszó alatt szerepel a TESz-ben a magy. **tövís**, *tövísk* 'növényeket levő kemény, hegyes, szúrós képződmény, tüskés növény, tüskés gally, hegyes, szúrós szaruképződmény néhány állat bőrén, valaminek szúrós, tüskeszerűen kiálló része, bántó hiba, gyötrő gond, baj, valamely bántás, sérelem nehezen felejthető emléke'. Származékszó, az elavult *tövik* 'szór, fűr stb.' ige korábbi iktelen alakjából keletkezett -s deverbális nomen képzővel. (TESz) < magy. *tövi-*: abszolút szótó + -s: képző, *tövi-* + -sk.

A TESz szerint a magy. **tövik** 'belesüpped, beletapad, belerögződik, belefúródik, beleszúródik, behatol, rögzít, bevés, szúr'. Ósi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *teβ-*, *täγ-*, *tay-* 'szúr, lök, nyom', *tayi-* 'töm, dug', osztj. *tōyeltä* 'betöm, tömit (pl. falat)', zürj. *toini* 'összetör, szétzúz, döngöl, lök, tol', votj. *tuj-*, *tüj-* 'dug, bedug, betol', fi. *työntää* 'lök, tol, erőlködik, kiküld, elküld'. (TESz) < magy. *tö-*: abszolút szótó + -vik: képző.

Az adatok idetartoznak, azonban a magyar szó finnugor eredete nem igazolt. A magy. *tövik* szó összetartozik a *tövís tövi-*, a *tövísk tövi-*, a *tüske tü-*, a *tüsök tü-* tövével, amelyet abszolút szótónek fogtunk fel. Ugyanakkor az is látható, hogy a *tövik* forma egy teljesebb alak, amely tovább bontható abszolút szótóra és képzőre. Ez is azon esetek közé tartozik, amikor az első relatív szótó és az abszolút szótó egybeesik. A korábbi *tövik* formában ugyanis a -v- mint a képző kezdő mássalhangzója eredeti -t- fejleménye. Ha ez tűnik el, akkor idetartozik a magy. *dug*, *bök*, *szeg* stb. szó. Ez a forma további képzőket kaphat, így keletkezhet a *tövísk*, *tövís*, amelynek rövidebb alakja a *tüske*.

Miután az -s képző vagy mint a képző kezdő mássalhangzója eredeti -t- fejleménye, más -t- eredetű képző is szerepelhet, ezért rokona a magy. **süllő** (< *sül-*: relatív szótó 'fog' + -lő: képző 'valamivel ellátott') relatív töve.

A szó családjába tartozik még számos szó, pl. magy. *saslik* (< *sas-* + *-lik*), or. *saslyk* 'nyárson sült birkahús' (< *sas-*: relatív szótó 'nyárs' + *-lyk*: képző 'valamivel ellátott'), az ang. **tooth** 'fog' is.

3.152. Kāšγ. **tubū** '1. hegytető, 2. az embernek a feje búbja 3. csúcs, tető' ~ magy. **tető**, **domb**, **búb**.

Rokona a csuv. **tüpe** 'égbolt, tető, magaslat, kiemelkedés'. ÓT. *töpä* 'magaslat, fent', MK. *töbö*, *töbü* 'hegytető', azerb. *täpä*, oszm. *tepe*, ujj. *töpe*, üzb. *tepa*, kirg., ojr., k.kalp., tazak, nog. *töbe*, karacs. *teppe*, tat., bask. *tübe*, türkm. *depe*, kum. *t'obe* 'halom, domb, bucka, kiemelkedés', tat., bask. *tübese*, perzsa *täpe*. (JEGOROV 1964) < csuv. *tü-*: abszolút szótó + -pe: képző, ÓT. *tö-* + -pä, MK. *tö-* + -bö, *tö-* + -bü, azerb. *tä-* + -pä, oszm. *te-* + -pe, ujj. *tö-* + -pe, üzb. *te-* + -pa, kirg., ojr., k.kalp., tazak, nog. *tö-* + -be, karacs. *te-* + -ppe, tat., bask. *tü-* + -be, türkm. *de-* + -pe, kum. *t'o-* + -be, tat., bask. *tübe-*: relatív szótó + -se: képző, perzsa *tä-* + -pe.

A Kāšγ. **tubū** szónak korábbi hangalakú változata a magy. **tető** 'hegynek, épületnek, fának, stb. a felső része, csúcса, élőlény feje, fejbúbja, valaminek felső foka, felső mértéke, folyadék felszíne, valaminek a fedőlapja, fedele'. Származékszó a *tetik* 'látszik stb.' főnevesült, folyamatos melléknévi igenévi alakja'. (TESz) < magy. *te-*: abszolút szótó + -tő: képző.

Nem értünk egyet a TESz véleményével. Az igaz, hogy a **tető** szónak korábbi teljesebb alakja tVtVk (< tV-: abszolút szótó + -tVk: képző) volt, ezt igazolja a rendszer is, azonban nem a 'tetszik' jelentésre kell gondolni.

A magy. *tető* rokona a *fedő*. A magy. *fedő* a TESz-ben a *fed* címszónál található, ősi örökségnek tartják a finnugor korból, vö.: vog. *pent* 'becsuk', osztj. *pentä* 'beföd, bezár (ajtót)', zürj. *pedni* 'becsuk, bezár', votj. *pod-* 'bezár (ajtót)'. (TESz) < zürj. *ped-*: relatív szótó + *-ni*: főnévi igenév képző.

Az adatok idetartoznak, azonban a magyar szó finnugor eredete nem igazolt. Hangtanilag az eredeti kezdő mássalhangzó *t-* volt, amit őriz a magy. *tető*, Kāšγ. *tubū*, és a többi török valamint a mongol és a perzsa alak. A *t-* fejleménye mind az *f-*, mind a *p-* (*t-* > *th-* > *φ-* > 1. *f-* 2. *p-*).

A Kāšγ. *tubū* -*b*-je eredeti *-t-* fejleménye, amely megvan a magyarban (ld. *tető*), zöngésedett (vö. magy. *fedő*, zürj. *ped-*, votj. *pod-*), -*b*- lett a *-t-* > *-δ-* > *-w-* > *-b-* változás során.

Idetartozik a magy. *domb*, amely a TESz szerint 'természetes földkiemelkedés, kupac, földhányás, daganat'. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *tōmp* 'domb', *tump* 'sziget', *tomp* 'állatok orrhegye'. A szóbelseji *-m-* vagy megőrzött régiség vagy a magyar nyelv külön életében keletkezett járulékhang. (TESz)

A magy. *domb* ugor eredete nem igazolt, sőt az *-m-* sem lehet járulékhang. Alakváltozata a magy. *búb* 'dudor, félgyapjú szövet, madár fején levő taraj, bóbíta, női fejdísz, tollforgó, lószőr forgó, tollbokréta (lovakon), fejtető'. A TESz szerint hangutánzó-hangfestő eredetű szó. (TESz) < *bú-*: abszolút szótó + *-b*: képző.

Idetartozik a magy. *bóbíta* *bóbi-*: relatív töve is.

A szó megvan más török nyelvben is, vö.: csag. *ebek*, *ebäk* 'taraj, bóbíta' kakasé, bankáé. < csag. *e-*: abszolút szótó + *-bek*: képző, *e-* + *-bäk*.

Sőt idetartozik az ang. *top* 'fent, felső' (< ang. *to-*: abszolút szótó + *-p*: képző) szó is, amely csakis keleti eredetű lehet s a gyökerek a szkítákhoz, hunokhoz vezetnek.

Elgondolkodtató a magy. *hepehupa* mellérendelő szószerkezet elő- és utótagjának az idetartozása. A TESz szerint a szó a hepehupás melléknévből való elvonás eredménye, amelyet nem igazolnak a kutatásaink. A hepe és a hupa ugyanannak a szónak az alakváltozata, amely a fentiekkel tartozik össze. A Kāšγ. *tubū* és társaihoz képest itt az eredeti szókezdő *t-*-nek a *h-* fejleménye van meg, jelentése ugyanaz, 'domb'.

3.153. Kāšγ. *subī* 'hosszú és kiálló hegye van' ~ magy. *búb*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *sub-*: relatív szótó + *-ī*: birtokos személyjel. A szó relatív töve a *sub-*, amely a fenti *búb* stb. szavakkal tartozik össze.

3.154. Kāšγ. *sažū* 'rojt' ~ magy. *szár, szál*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *sa-*: abszolút szótó + *-žū*: képző.

Rokona a csuv. *šüše* 'rojt, ecset, fürtöcske, bokréta, bojt', tat. *čačak*, bask. *sasak*, azerb. *sačag*, türkm. *seček*, oszm. *sačak*, ujj. *čuči* 'rojt', kirg. *čačy*, kazak, k.kalp., nog. *šašak* 'rojt, ecset, fürtöcske, bokréta, bojt'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šü-*: abszolút szótó + *-še*: képző, tat. *ča-* + *-čak*, bask. *sa-* + *-sak*, azerb. *sa-* + *-čag*, türkm. *se-* + *-ček*, oszm. *sa-* + *-čak*, ujj. *ču-* + *-či*, kirg. *ča-* + *-čy*, kazak, k.kalp., nog. *ša-* + *-šak*.

A szó összetartozik a Kāšy. *saž* 'haj' szóval és a magy. *szál*, *szár* stb. változatokkal. Vö.: Kāšy. *jāl* 'sörény'.

3.155. Kāšy. *kaži* 'kecske' ~ magy. *kecske*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ka-*: abszolút szótő + *-ži*: képző.

Rokona a csuv. *kačaka* 'kecske', MK., azerb., oszm., gag. *keči* 'kecske', türkm. *geči*, tat. *keže* 'kecske', tuv. *kozaga* 'hegyi kecske gidája'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ka-*: abszolút szótő + *-čaka*: képző, MK., azerb., oszm., gag. *ke-* + *-či*, türkm. *ge-* + *-či*, tat. *ke-* + *-že*, tuv. *ko-* + *-zaga*.

Összetartozik velük a magy. *kecske* 'a birkával rokon, jól tejelő házi állat, egy fajta állvány, egy fajta játékszer'. (TESz) A szó a TESz szerint török eredetű. Ez az álláspont nem igazolt, bár a török adatok idetartoznak.

A szó párhuzama az or. *koza* 'kecske', amelyet indoeurópai jellegű közszláv szónak tartanak, vö.: lett *kaza*, alb. *kets*. (SIS) Az adatok idetartoznak, azonban az indoeurópai jelleg és a közszláv eredet nem igazolt. A szó őseink nyelvén úgy keletkezhetett, hogy az állatnak az elágazó, két szarva szolgált alapul a megnevezésnek. Így módon idetartozik a magy. *két* számnév és számos alakváltozata, de az ang. *goat* 'kecske' is.

3.156. Kāšy. *karā urun* 'sötét hely' ~ magy. *korom*, *tér*

A szókapcsolat első tagjának szerkezeti felépítése: Kāšy. *ka-*: abszolút szótő + *-rā*: képző. A második tag: *u-*: abszolút szótő + *-run*: képző.

A szókapcsolat első tagjának a többi török megfelelője közül ld. csuv. *xura* 'fekete, barna, napbarnított, sötét, sötét, sáros', vö.: ujj., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., kum. alt., tuv., tat., bask. *kara*, üzb. *kora*, azerb., türkm. *gara*, hak., jak. *xara*, vö.: mong. *xar*, burj. mong. *xara* 'fekete'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xu-*: abszolút szótő + *-ra*: képző, ujj., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., kum. alt., tuv., tat., bask. *ka-* + *-ra*, üzb. *ko-* + *-ra*, azerb., türkm. *ga-* + *-ra*, hak., jak. *xa-* + *-ra*, mong. *xa-* + *-r*, burj. mong. *xa-* + *-ra*.

Rokonuk a magy. *korom*, amely a TESz szerint 'tökéletlen égéskor keletkező fekete porszerű anyag, (átvitt értelemben szenny, mocsok, feketeség, homály, egy fajta növénybetegség'. Ótörök eredetű. Vö.: Kāšy. *qurun*, CC. *qurum*, oszm. *kurum*, kaz., k.kalp. nog. *qurym*, alt. *qurun*, csuv. *xārām* 'korom'. (TESz) < *ko-*: abszolút szótő + *-rom*: képző, Kāšy. *qu-* + *-run*, CC. *qu-* + *-rum*, oszm. *ku-* + *-rum*, kaz., k.kalp. nog. *qu-* + *-rym*, alt. *qu-* + *-run*, csuv. *xā-* + *-rām*.

A magyar szó törökből való átvétele nem igazolt annak ellenére, hogy a törökségben jól ismert szó. Jegorovnál a csuv. *xārām* 'korom', ujj., üzb., oszm., karacs. *kurum*, azerb., türkm. *gurum*, tat. *korym*, bask. *korom*, alt. *kurun*, hak. *xurun*, kazak, k.kalp., nog. *kurym* 'korom'. S.A Džafarov a *guru* 'száraz' szóból származtatja.)¹²⁰ (JEGOROV 1964) < csuv. *xā-*: abszolút szótő + *-rām*: képző, ujj., üzb., oszm., karacs. *ku-* + *-rum*, azerb., türkm. *gu-* + *-rum*, tat. *ko-* + *-rym*, bask. *ko-* + *-rom*, alt. *ku-* + *-run*, hak. *xu-* + *-run*, kazak, k.kalp., nog. *ku-* + *-rym*.

A szó alapul szolgált más megnevezésnek is, vö.: csag. *karimči* 'fekete rabszolga'. < csag. *karim-*: relatív szótő + *-či*: képző.

¹²⁰ Ez a származtatás nem igazolt.

A második tag a Kāšy. *urun* 'hely' török megfelelői ismertek, vö.: csuv. *vyrān* 'hely', ujjg., türkm., oszm., karacs., kirg. *orun*, bask., tat. *uryr* 'hely', vö.: mong. *or* 'hely', *oron* 'ország'. (JEGOROV 1964) < csuv. *vy-*: abszolút szótó + *-rān*: képző, ujjg., türkm., oszm., karacs., kirg. *o-* + *-run*, bask., tat. *u-* + *-ryr*; mong. *o-* + *-r*, *o-* + *-ron*.

A fentiek párhuzama a magy. *tér* 'síkság, szabad, fedetlen terület, hézag, üresen maradó hely, szabad terjeszkedési lehetőséget kínáló hely, stb.'. A szó a TESz szerint ősi örökség az ugor esetleg a finnugor korból, vö.: osztj. *tir* 'bizonyos hálószerűség', *tireylentä* 'elaterül, szétterjed'. (TESz) < osztj. *tirey-*: relatív szótó + *lentä* (< *-len-* + *-tä*) képző. A szócikk írója tévedett, kevés adatot hozott. Az osztj. *tir* szó és a *tirey-* relatív szótó idetartozik.

Az adatok összehasonlító vizsgálata és az eddigi kutatásaink szerint a szó eredeti *t-* kezdetű, amely az magyarban és az osztjákban megmaradt, a csuvasban *v-* lett s a többi török nyelvben eltűnt (*t-* > *δ-* > *w-* > 1. *v-* 2. *V-* > 0-).

Az eredeti szókezdő mássalhangzó eltűnt az idetartozó magy. *ország* szó *or-* tövében.

3.157. Kāšy. *karī* 'kar, könyök' ~ magy. *kar*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ka-*: abszolút szótó + *-rī*: képző.

Idetartozik a csuv. *xur* 'könyök, régi hossz-mértékegység - kétszeres távolság a könyöktől a középső ujj végéig, PMK *karag* 'könyök', óujg., üzb. *kary*, Zamahš. *kary* 'könyök', kirg., k.kalp. (dial.), ojr. *kary* 'távolság a mellközéptől az ujjak végéig', csag. *kary*, jak. *xaryn* 'könyök, hossz mérték - távolság a váll felső részétől az ujjak végéig', vö.: mong. *gar* 'kar'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xu-*: abszolút szótó + *-r*: képző, PMK *ka-* + *-rag*, óujg., üzb. *ka-* + *-ry*, Zamahš. *ka-* + *-ry*, kirg., k.kalp. (dial.), ojr. *ka-* + *-ry*, csag. *ka-* -*ry*, jak. *xa-* + *-ryn*.

Az alakváltozatok utalnak arra, hogy a korábbi teljesebb alak **xarVnk* lehetett.

Rokonuk a magy. *kar* 'az ember felső végtagjának a vállízülettől a csukló ízületig terjedő része, valamely tárgynak, szerkezetnek kinyúló része, támla'. A TESz szerint ótörök eredetű, vö.: ujjg. *qar* 'kar', Kāšy. *karī* 'ua.', kirg., alt. *qarī* 'ua.', *qarī* 'rőf', csuv. *xur* 'két rőf', vö.: mong. *γar*, halha *gar*, ojr. *γar*, mandzsu *γala* 'kar'. (TESz) < magy. *ka-*: abszolút szótó + *-r*: képző 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő', ujjg. *qa-* + *-r*; Kāšy. *ka-* + *-rī*, kirg., alt. *qa-* + *-rī*, *qa-* + *-rī*, csuv. *xu-* + *-r*; vö.: mong. *γa-* + *-r*; halha *ga-* + *-r*; ojr. *γa-* + *-r*; mandzsu *γa-* + *-la*.

Nincs szükség arra, hogy a magyar szót a törökből való átvételként értelmezzük. A rokonság oka a közös gyökér. Hangtanilag a képző kezdő mássalhangzója *-r*; *-l*, mindkettő eredeti *-t* fejleménye (*t-* > *δ-* > 1. *r-*, 2. *l-*)

Hangtani alakváltozata, ezért idetartozik a magy. *könyök* 'valaminek a könyökhöz hasonló görbülete, könyök alakú szerkezet, ruhának, páncélzatnak a könyököt fedő része, az alsó és felső kar találkozásának helye, egy fajta hossz mérték'. Származékszó, feltehető *köny-* alapszava ősi örökség a finnugor korból. Vö.: vog. *konŋi* 'könyök', votj. *gir-pum* 'könyök' (*pum* 'vég, csúcs') stb. (TESz) magy. *kő-*: abszolút szótó + *-nyök*: képző. A további példák tovább képzett alakok, a relatív szótó a *könyök* további képzőket tartalmaz (vö.: md.E.M. *keñer* 'alsókar, könyök'). A szó szerkezeti felépítése *keñe-*: relatív szótó 'könyök'¹²¹-*r*: képző 'valamihez tartozó'. A mordvin szó jelentése tehát 'a könyökhöz, a hajlathoz, a sarokhoz, a csúcsához tartozó'.

A magyar *könyök* finnugor eredete nem igazolt, az adatok azonban idetartoznak.

¹²¹ Vö.: magy. *konyul* 'lefelé hajlik' szó *konyu-* töve stb.

3.158. Kāšγ. *tusū* 'haszon' ~ magy. *haszon*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tu-*: abszolút szótő + *-sū*: képző.

Idetartozik a csuv. *usā* 'haszon, előny, nyereség', ÓT., KB., csag. *asyg*, Zamahš. *asyk*, kum. *asuv* 'haszon, előny, nyereség', vö.: mong. *ašig* 'haszon, bevétel, jövedelem, nyereség'. (JEGOROV 1964) < csuv. *u-*: abszolút szótő + *-sā*: képző, ÓT., KB., csag. *a-* + *-syg*, Zamahš. *a-* + *-syk*, kum. *a-* + *-suv*, mong. *a-* + *-šig*.

A fentiek alakváltozata a magy. *haszon* 'terméshozam, haszonállatok hozama (tej, hús, tojásméz, gyapjú stb.), (anyagi, szellemi, erkölcsi) előny, jövedelem, nyereség, valaminek a foganatja, jó hatása, valaminek az eredményes, sikeres volta, lehetőség, képesség, alkalmasság, használhatóság, felhasználás, igénybevétel'. Bizonytalan eredetű. (TESz) A szónak nem hozza a török megfelelőit az etimológiai szótár, ezért hibát követ el. Világos, hiába próbálkozik a finnugor eredettel, más irányba megy el, mert a szó töve nem a *hasz-*, ráadásul nem a 'növekszik' jelentésű szavakkal köthető össze.

Feltűnő, hogy a magyarban megmaradt a szókezdő mássalhangzó *h-* formájában. Kérdés, hogy ez a *h-* eredeti *t-* vagy *k-* fejleménye-e. A választ Kāšγ. *tusū* adata adja meg, amely az eredeti *t-*t még tartalmazza, amely a változások során nemcsak megmaradhatott, hanem réshangúsodás útján *h-*-vá lett (*t* > *th* > *h*-), majd vokalizáción keresztül eltűnt az ejtésből (*h* > V- > 0-), amelyről a fenti török és mongol adatok tanúskodnak.

3.159. Kāšγ. *bugā* 'orvosság' ~ magy. *mag, bog*.

Eleink gondolkodása szerint az egészség, az erő a forrásban, a magban van tisztán és koncentráltan. Az orvosság is maga a forrás, a mag lehet. Ezért idetartozik a csuv. *vāj* 'erő, lényeg', vö.: ÓT. *u* 'tudni, erővel rendelkezni, abban az állapotban lenni, hogy valamit megcsináljunk', vö.: fi. *voima* 'erő, képesség, hatalom', mar. mdE. *vij*, mansi *vaj*, hanti *vej, veg* 'erő, képesség, energia'. (JEGOROV 1964)

Az adatokban a *-j* eredeti *-k* fejleménye: *-k* > *-γ* > *-j*. A *-g* pedig a *-k* zöngésedésével keletkezett.

A fenti szavak a magy. *mag* szóval rokonok. Közös gondolkodásra utal az, ha valakit makk egészségesnek tartanak. A *makk* valójában a *mag* alakváltozata.

A magy. *makk* 'tölgy és bükk termése, hímvesző vége, a magyar kártya egyik színe'. A TESz szerint ismeretlen eredetű. Külön címszó alatt tárgyalja a makkegészséges szót, amelyet magyar fejleménynek tart és szerinte "szóláshasonlat" alapján keletkezett. A makk azért vált a duzzadó egészség jelképévé, mert az 'egészséges, érett makk ... kövér is, fényes is, piros is'. A ném. *kerngesund* 'teljesen egészséges, makkegészséges' (tulajdonképpen mag-egészséges) összetett melléknévnek a magyar szólás, illetőleg összetétel létrejöttében aligha volt szerepe.' (TESz)

A szócikk írója nem látja az ősi összefüggéseket, nem vonja be a vizsgálatokba az altáji nyelvek adatait, ezért téved. A szónak a magy. *mag* is alakváltozata, amely szintén nem lehet ősi örökség a finnugor korból, azonban a hozott adat illetőleg az adatok szótöve idetartozik, vö.: zürj. *myg* '(a ruha) ölrésze', *myger* 'test, termet' stb. (TESz) A szerkezeti felépítése: *myge-* 'mag' + *-r-*: képző. A test ugyanis nem más, mint a magból keletkezett, maghoz tartozó, maggal ellátott valami, azaz teremtmény'.

Az or. *moč'* 'tudni, képesnek lenni' szótöve úgy tartozik ide, hogy a korábbi *mogti* (*mog-*: szótő

+ *-ti*: főnévi igenév képző' fejleménye.

Az or. **nedug** 'baj' < *ne* 'nem' + *dug* 'erő, egészség' pedig összetett szó, a második tag a *dug* sem eredeti szláv szó, alakváltozata a fenti adatoknak. A szókezdő *d-* eredeti *t-* fejleménye (*t* > *d-*) ugyanúgy, mint a *b-*, *v-* és az *m-* (*t* > *δ-* > *w-* > 1. *b-*, 2. *v-* 3. *m-*).

A szláv szavak átvételek.

3.160. Kāšy. **bakā** 'béka' ~ magy. **béka**.

A *béka* az alakjáról kapta az elnevezését. Olyan, mint egy *bog*, csomó. Következésképp a *bog* szóval kapcsolatos, ezen keresztül pedig a maghoz kötődik. Így érthető az is, amikor a köoszlop egy béka, teknősbéka hátán van elhelyezve.

A szó a magyarban **béka** 'brekegő hangot adó kisebb kételtű állat, daganat, gyerek, ugráló játékröppentyű, felső karizom'. Valószínűleg ótörök eredetű, vö.: Kāšy. *baqa* 'béka', *baqačuq* 'kis béka, karizom', oszm. *bağa*, tat. *baka*, kirg. *baka*, jak. *baya* 'béka', vö.: mong. *baqa*, burj. *baxa* 'ua.'. (TESz)

A szónak rokona a magy. *pukli* 'szótöve a *puk-*, a daganat *daga-* szótöve stb. Vö.: Kāšy. **bāg** 'köteg, csomó, nyaláb'. Kāšy. **bakū** 'halom', Kāšy. **bukā** 'bika', Kāšy. **bāturdī** (< *bā-* 'köt' + *-tur:* parancs + *-dī:* múlt idő).

Külön kell szólni a magy. **teknősbéka** összetett szóról, amelynek az utótagja a *béka* ugyanúgy, mint ahogyan az or. *čerepaxa* utótagja a *paxa* 'béka', valamint a kirg., tat., bask. **tašbaka** szó szerint 'kő-béka', másképpen 'kemény csomó, kemény bog' jelentésű. A páncélját kő szóval nevezi meg s az utótagja a *baka* 'béka'.

Az or. **žaba** 'béka' szókezdője *g-* volt, ezért az nem *bog*, hanem a magy. *göb* szóval tartozik össze. A csuv. *šapa* 'béka' ezzel lehet kapcsolatos. A *g-* > *ž-* változás nem szkíta-hun és nem török, nem magyar jelenség. Akit idegzsába gyötör, annak kemény ideggörcse van.

3.161. Kāšy. **takī** 'még' ~ magy. **még, meg**.

A szó török párhuzamai közül vö.: csuv. **tata** 'még, ismét, és', PK. *taky* 'és', nog., k.kalp. *tagy*, *tagyn* 'még, ismét'.

A magy. **még** és a **meg** 'ismét, megint, és' is idetartozik. A csuv. *tata* szóban a második *-t-* eredeti ugyanúgy, mint a *taky* forma *-k-*ja. A szó teljesebb alakja *tatkV lehetett. Idetartozik az oszm. **daxa** 'még, már' szó is.

3.162. Kāšy. **bukū** 'okos, tudós, bölcs' ~ magy. **okos**.

Abból kell kiindulni, hogy a Kāšy. *bukū* szókezdő *b-*je eredeti *t-* fejleménye s a *-k-* helyén korábban *-tk-* (< *tV*k) hangkapcsolat volt s a *-t-* elenyészett. Bizonyos szavakban pedig a *-t-* vagy fejleménye maradt meg, ugyanakkor a szókezdő *t-* is tovább változhatott, akár el is tűnhetett.

Idetartozik a csuv. **ās**, **ās-xakāl** 'ész, értelem, elme', Zamahš., kirg., kazak, k.kalp., nog., üzb., oszm. *es*, ujj. *es*, bask. *iš* 'ész, emlék, értelem', alt. *es* emlék érzés', azerb. *agyl*, ojr. *agyl*, türkm., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs., tat., bask. *akyl* kum. *g'akyl*, ujj. *jekil* 'ész, értelem'.

(JEGOROV 1964) < azerb. *agy-*: relatív szótó + *-l*: képző, ojr. *agy-* + *-l*, türkm., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs., tat., bask. *aky-* + *-l* kum. *g'aky-*¹²² + *-l*, ujjg. *jeki-* + *-l*.

Rokon a csuv. *tän* 'ész, értelem, emlék, értés', ÓT., bask., tat. *tyn* 'lélegzet', polov. *tyn* 'ész, értelem, gondolat', alt., ojr., hak. *tyn* 'lélek, lélegzet, élet', tuv. *tyn* 'élet, lélegezni', jak. *tyyn* 'lélegzet (élet)', ujjg. *dem*, k.kalp., oszm. *dem*, kirg. *tyn* 'lélegzet', vö.: perzsa *däm* 'lélegzet'.¹²³ (JEGOROV 1964)

Összefügg velük a csuv. *än* 'tudat, ész, elme', ÓT., KB., kirg., kazak, ujjg., tat., bask. *aŋ*, türkm. *aaŋ*, üzb. *ang* 'tudat', tefsz. XII-XIII. sz. 'érteni, értelmezni'. (JEGOROV 1964)

A mong. *ügei* 'tudomány', *ügeiten* 'van tudománya, tudománnyal ellátott', *nom ügeiten* 'nincs tudománya, tudománnyal nem ellátott' szóban a képző a *-ten*. A mong. *ügeiten* szó magy. megfelelője az *okosság*.

Mint hogy a bölcsesség az öregséggel jár együtt, idetartozik a K-mong. *akha-mad* 'öregék' töve (*akha-*), rokon a törökségben használatos *aksakal* (*ak* 'öreg, okos, bölcs, fehér' + *sakal* 'ember') szó előtagjával s a magy. *agg* 'öreg, régi, ravasz' szóval rokon. A magyar szót a TESz helytelenül tartja ősi örökségnek a finnugor korból, azonban az adatok idetartoznak, vö.: cser. *šo ·ŋgǎ* 'öreg', *šo ·ŋgo* 'öreg, öregember', *songo* 'ua.' (TESz) A magy. *agg* szóban a második mássalhangzó *-g* eredeti *-k* fejleménye, az első *-g* pedig eredeti *-t-* fejleményéből hasonulás révén lett *-g-* (*-t- > -n- > -ŋ- -g-*).

Idetartozik a magy. *okos* 'eszes, értelmes' szó töve (*oko-*: szótó + *-s*: melléknév képző).

Az or. *učít* 'tanítani' < *ukiti* (< *uki-*: szótó + *-ti*: főnévi igenév képző), óporosz *jaukint* 'tanul', or. *nauka* (*na* + *uka*) 'tudomány'. (SIS)

Az or. *učonyj* 'tudós' töve is ukV- formával kapcsolatos.

Rokon a magy. *tanul* *tanu-* töve. Idetartozik a magy. *okul*, *oktalan*, *esztelen* szavak *oku-*, *ok-*, *esz-* töve.

Az or. *dux* 'lélegzet', ld. *vozdux* (*voz-* + *dux*), or. *dym* 'füst' másik szálon kötődik ide.

A német *denke*, az ang. *think* 'gondol, hisz' idetartozik, átvétel szkíta-hún típusú nyelvekből.

A szó eredetileg *t-* kezdetű volt, amely vagy megmaradt (vö.: magy. *tan*, *tanul*, csuv. *tän* stb.) vagy zöngésedett (vö.: ném. *denke*), réshangúsodott (vö.: ang. *think*), sok esetben pedig eltűnt a szó elejéről réshangúsodás majd vokalizáció útján.

Eleink gondolkodásában az ész, értelem az emléknymokkal függ össze, ugyanakkor ezeknek a mennyisége egyenes arányban van az ember korával, tehát a tudás, a bölcsesség együtt jár az öregséggel. Következésképp az *aksakal* elvileg utalhatna a 'fehér szakállra', de ez esetben az *ak* az 'okos, tudós, bölcs' jelentésű, a *szakal* pedig összetartozik a magy. *szál* 'teremtény' szóval s ez esetben emberre kell gondolnunk. Amennyiben a *szakáll* szóval lenne azonos, akkor kellene még egy képző ugyanúgy, mint a magyarban, mert a *szakáll* több szálból áll, azaz 'szálas, szállal ellátott lenne'.

¹²² Csak akkor tartozik ide, ha *d'*- (*gy-*) féle hangnak kell ejteni a szókezdőt.

¹²³ Megjegyezzük, hogy a 'lélegzet, levegő és füst' jelentések idetartoznak, azonban másik szálon, nem az 'ész, elme, emléknym, tanul, tud stb.'-vel rokonok közvetlenül.

3.163. Kāšy. *bilkā* 'tud', Kāšy. *bil-* 'tudni' ~ magy. *bölcs*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *bi-*: abszolút szótó + *-lkā*: képző, *bi-*: abszolút szótó + *-l-*: képző.

Eleink szerint aki tud, az bölc és ismeri az írást. Ezért természetes, hogy a *tud* ige kapcsán szólni kell a bölcsről és az írásról, azaz a jelekről, azok kialakulásáról őseink gondolkodásának tükrében.

Onnan kell kezdeni, hogy az első nyom a víz nyoma volt. Ez jel is egyben. A jel pedig lehet betű, bélyeg, valaminek vagy valakinek a neve stb. Ezeknek a névszóknak igei jelentésű párjuk is volt egyben. Idővel külön utakon járt a névszó és az ige. Természetes, hogy ily módon hatalmas szócsalád jött létre. Az is természetes, hogy ez a címszó kötődik az előzőhöz, vö.: Kāšy. *bukū* 'okos, tudós, bölc'.

A magy. *bölcs* alakváltozata a *bőcs*, *bőücs*, *bűcs*. Szerkezeti felépítése: *böl-*: relatív szótó + *-cs*: képző, *bőü-* + *-cs*, *bő-* + *cs*, *bű-* + *-cs*. A TESz szerint a magyar *bölcs* 'nagy tapasztaltsággal, ítélőképességgel rendelkező, okos, okos személy, filozófus'... Ótörök eredetű, vö.: csag. *bü ĩči* 'varázsló', oszm. *büyüciü* 'varázsló, boszorkány', ... A török szó a *bü ĩ* 'varázs, varázslat' –*či* cselekvőt jelentő névszóképzős származéka. A magyarba került török alak **bü ĩči* lehetett, amiből a magyarban *bűcs* ... majd másodlagos *l* betoldásával *bücs* ~ *bölcs* lett. Eredeti jelentése nyilván 'varázsló, sámán' lehetett., s csak a pogány hitvilág kihaltával nyerte mai jelentését. Melléknévi jelentése a magyarban alakult ki. ... (TESz) < magy. *böl-*: relatív szótó + *-cs*: képző, csag. *bü ĩ* + *-či* 'varázsló', oszm. *büyü-* + *-ciü*.

A TESz magyarázata nem fogadható el, mert nem bizonyítható sem a 'varázsló' jelentés, sem az *-l-* betoldás, sőt az sem, hogy a magyar *bölcs* kölcsönszó az ótörökből. A *bölcs* a kutatásaim fényében képzett szó, mégpedig a *böl-* névszó mint relatív szótó foglalkozásnév képzővel ellátott változata. Ennek a névszónak van igei párja is, ld. *böl-* (< *bel-*¹²⁴) 'tudni' jelentéssel. Igazolják ezt a nyelvi megfelelők, pl.:

Csuvas *pěl-* 'tudni', ÓT., ujj., üzb., azerb., türkm., oszm., kirg., kazah, k.kalp., nog., ojr., tuv. *bil*, alt.V., hakasz *pil*, tat., bask. *bel* 'tudni, ismerni, érteni'... (JEGOROV 1964) < csuv. *pě-*: abszolút szótó + *-l-*: képző, ÓT., ujj., üzb., azerb., türkm., oszm., kirg., kazah, k.kalp., nog., ojr., tuv. *bi-* + *-l*, alt.V., hakasz *pi-* + *-l*, tat., bask. *be-* + *-l*.

A szótóban (magy. *böl-* + *-cs*) egyértelműen a tudásról és nem a varázslásról van szó, amelyhez járult a nomen agentis képző a *-cs*. Hangtani szempontból fontos megjegyezni, hogy a magyar szóban lévő *-ö-* közvetlen előzményét az *-e-* magánhangzót a tatár és a baskír használja.

A pontosság kedvéért részletesebben kell szólni a *bölcs* szóról. A *-cs* mint foglalkozásnév képző névszóhoz járul. Bár a *böl-* relatív szótónek van igei megfelelője, ld. csuv. *pěl-* 'tudni', stb., azonban az igék esetében az *-l* denominális verbum képző. Vö.: magy. *okul* 'tanul (valamiből)'. Ezzel szemben az oszmánban van *akyl* 'ész, emlékezet' jelentésű szó, ahol az *-l* 'valamivel ellátott' denominális nomen képző. A szó ismert további *-ly* 'valamivel ellátott' képzővel ellátva vö.: oszm. *akylly* 'okos'. Az oszm. *akyl* abszolút szótóve *aky-*, amelynek a szócsaládjába tartozik a magy. *ág* 'egy pont, ahol elágazás van'¹²⁵ s ez a pont a forrás, a mag, amelyben minden benne van. Ezzel az ággal ellátottat nevezték el elődeink emlékezetnek, észnek.

Az oszm. *akyl* 'ész, emlékezet' szó magyar megfelelője az *ész*, a csuv. *äs* 'ész, emlékezet',

¹²⁴ Ld. *-ö-ző* nyelvjárás.

¹²⁵ Ld. 'Eszem ágában sincs', azaz nem létezik.

Zamahš., kirg., kaz., k.kalp., nog., üzb., oszm. *es*, ujj. *es*, bask. *is* 'ész, értelem, emlékezet' alt. *es* 'emlékezet, érzélem', azerb. *agyl*, ojr. *agyl*, türkm., kirg., kaz., k.kalp., nog., karacs., tat., bask. *agyl*, kum. *g'akyl*, ujj. *jekil* 'ész, értelem'. ld. csuv. *as*. (JEGOROV 1964) < csuv. *ǎ-*: abszolút szótó + *-s*: képző, Zamahš., kirg., kaz., k.kalp., nog., üzb., oszm. *e-* + *-s*, ujj. *e-* + *-s*, bask. *i-* + *-s*, alt. *e-* + *-s*, azerb. *agy-* + *-l*, ojr. *agy-* + *-l*, türkm., kirg., kaz., k.kalp., nog., karacs., tat., bask. *agy-* + *-l*, kum. *g'aky-* + *-l*, ujj. *jeki-* + *-l*.

A csuv. *as* 'emlékezet', tat., bask. *is*, kirg., kaz., k.kalp., nog., ojr., üzb. *es*, ujj. *es*, *is* 'emlék, tudat, értelem'. (JEGOROV 1964) < csuv. *a-*: abszolút szótó + *-s*: képző, tat., bask. *i-* + *-s*, kirg., kaz., k.kalp., nog., ojr., üzb. *e-* + *-s*, ujj. *e-* + *-s*, *i-* + *-s*.

A TESz szerint a magy. *ész* 'emlékezet, értelem, szellemi képesség, agyvelő'. Ótörök eredetű, vö.: ujj., csag., kun, kirg. *ās*, tat., bask. *is*, csuv. *as* 'ész, értelem, emlékezet'. Ld. még vog. *ēs* 'ész'. (TESz) < magy. *é-*: abszolút szótó + *-sz*: képző, ujj., csag., kun, kirg. *ǎ-* + *-s*, tat., bask. *i-* + *-s*, csuv. *a-* + *-s*, vog. *ē-* + *-s*.

A fenti abszolút szótóvegek összetartoznak, egymásnak alakváltozatai, közös gyökerűek: csuv. *ǎ-*, Zamahš., kirg., kaz., k.kalp., nog., üzb., oszm. *e-*, ujj. *e-*, bask. *i-*, alt. *e-*, azerb. *agy-*, ojr. *agy-*, türkm., kirg., kaz., k.kalp., nog., karacs., tat., bask. *agy-*, kum. *g'aky-*, ujj. *jeki-*; csuv. *a-*, tat., bask. *i-*, kirg., kaz., k.kalp., nog., ojr., üzb. *e-*, ujj. *e-*, *i-*.

Rokonuk a Kāšγ. *bukū* 'tudós, bölcs, okos' szó, amelyben a *b-* szókezdő igazolja a magy. *bölcs* szókezdőjét is. Meg kell jegyeznünk, hogy a kum. *g'aky-* szókezdője a *g'* eredeti *k-* fejleménye, ezért etimológiailag másik szó, ám jelentése ugyanaz lehet. A többi esetben az abszolút szótóvegek összetartoznak az 'egy' és a 'mag' jelentésű szavakkal, így az oszm. *tek* 'egyetlen, páratlan' szóval is, amely tartalmazza a szó elején az eredeti *t-* mássalhangzót ugyanúgy, mint a magy. *tud-* ige. Ebből a *t-*-ből a fenti szavakban egyrészt *b-* lett, ld. magy. *bölcs*, másrészt *θ-* ld. magy. *ág*, *okos*, *ész*, oszm. *akyl* 'ész', csuv. *ās* 'ész' és nyelvi megfelelőik (*t* > *δ > *w-* > 1. *b-*, 2. *V-* > 0-).

A magy. *böl-* relatív szótó az oszm. *akyl* 'ész, emlékezet' és nyelvi megfelelőinek az alakváltozata s egy ilyen *böl-* névszó tőhöz járulhatott a magy. *bölcs* szóban a *-cs* foglalkozásnév képző. A *böl-névszótónek* *-l*-es változata megvan a magy. *elme* szóban, amely a TESz szerint ismeretlen eredetű, ld. magy. *elme*¹²⁶ 'lélek, lelkiállapot, ész, értelmi képesség'. (TESz)

Szólni kell a magy. *bűcs*, *bőcs*, *bőücs* nyelvjárási alakváltozatokról, amelyeknek a szerkezeti felépítése: *bű-*, *bő-*, *bőü-*: relatív szótó + *-cs*: foglalkozásnév képző. A *bőü-* *-ü-* magánhangzójának az előzménye *-w-* (bilabiális zöngés spiráns) volt, amely *-δ-* fejleménye. A *bű-*, *bő-* relatív szótó magánhangzóját (*-ű-*, *-ő-*) valamikor *-δ-* (interdentális zöngés spiráns) mássalhangzó követte, amelyből az egyik irányú változás során *-l-* lett, ld. magy. *böl-*: relatív szótó, a másik irányú változásban pedig *-w-* (bilabiális zöngés spiráns) lett, amely a további változások során vokalizálódott (*-w-* > *-l-*) ld. magy. *bőücs* (< *beücs*), majd az így keletkezett magánhangzó eltűnt és megnyúlt az előtte álló magánhangzó, ld. magy. *bőcs*, *bűcs*, de *bölcs*.

A TESz szócikk írója tehát többszörösen is tévedett, köztük abban, hogy az *-l-* nem szervesen betoldott mássalhangzó, hanem etimologikus s nem igazolt az sem, hogy a fenti magyar szavak jövevények lennének a törökből.

A *bölcs* tehát az az ember, aki az ésszel, értelemmel, azaz a tudással foglalkozik.

3.164. Kāšγ. *bak* 'néz' ~ magy. *bők*.

¹²⁶ Ld. még magy. *első el-*, oszm. *ilk* 'első' *il-* töve stb.

Ismert a törökség más nyelveiben, vö.: csuv. *pǎx* 'nézni, tekinteni', MK., ujj. *bak* 'nézni', valaki után nézni, legeltetni', kirg., oszm. *bak* 'nézni, nevelni, tisztelni', kazak. *bakyla* 'követni', *bag* 'legeltetni, pásztorkodni', azerb. *bax* 'nézni, tisztelni', bask. *bag* 'nézni, tekinteni', kum. nézni', (JEGOROV 1964)

A szó közeli kapcsolatban lehet a *bű*, *báj* szavakkal és a *bűvöl* tövével.

Rokonuk a magy. *bők* szó, amely használatos 'néz' jelentésben, pl. *ide bökj* 'ide nézz'. Nincs meg a TESz-ben. Megvan azonban a tekint, amelynek a *teki-* töve idetartozik. A szó a TESz véleménye szerint *tekint* 'együttérzéssel, segítőkészséggel van valaki iránt, törődik valakivel, néz valahová, rövid ideig néz valamit, figyelembe vesz valamit, tekintettel van valamire, bizalommal néz valakire, segítséget vár valakitől, lát, látási érzékkel rendelkezik, rövid időre betér valahová, valahogyan valaminek, valamilyennek tart, elfogad, valamit illet, valamire vonatkozik'. A szócsalád *tek-* alapszava valószínűleg ősi örökség az ugor korból, vö.: osztj. *tääyentä* 'emlékezetben tart, észlel, emlékezik, tudomása van valamiről, álomban vagy mámorban észlel és emlékezik lát vagy hall, megjövendő!'. (TESz) A szócikk írója egyedül az osztjából hoz példát és nem veszi figyelembe a török adatokat, amelyek alakváltozatai a szónak.

A szónak rokona az ang. *look* 'nézni, tekinteni'.

3.165. Kāšy. *balū balū* 'az anya mondja altatva a gyereket a bölcsőben' ~ magy. *bel, al(szik)*

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ba-*: abszolút szótő + *-lū-*: képző.

Idetartozik a törökségben ismeretes szavak közül a csuv. *tülek* 'nyugalom, csend, csendes, nyugodt', oszm. *dülen, devlen* 'megnyugodni', csag. *tüläk* 'békés, nyugodt', *tülkäle* 'béke, nyugalom', Ibn-Muhanna *düläg*, Rabg. *tüläk* 'békés, nyugodt', mong. *dölgön* 'csendes, nyugodt'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tü-*: abszolút szótő + *-lek*: képző, oszm. *dü-* + *-len, dev-* + *-len*, csag. *tü-* + *-läk, tülkä-*: (< *tü-*: abszolút szótő + *-lkä-*: képző) relatív szótő + *-lek*: képző, Ibn-Muhanna *dü-* + *-läg*, Rabg. *tü-* + *-läk*, mong. *dö-* + *-lgön*.

Rokon a csuv. *tělëk* 'álom', ÓT., óujg. *tül*, jak. *tüül*, KB., kirg., ojr., tuv. *tüš*, üzb. *tuš*. k.kalp., kazak, hak. *tüs*, nog. *tös*, oszm. *düš*, türkm. *düjš*, bask., tat. *töš*, ujj. *čüš* 'álom, álomlátás', óujg. *tül tülä*, s.ujg. *tel tüse*, csuv. *tělëk tällen* 'álmodni, álmodni', ojr. *tüžen*, hak. *tüze* 'álmodni, álmodni', *tolkin* 'álom, álomlátás'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tě-*: abszolút szótő + *-lëk*: képző, ÓT., óujg. *tü-* + *-l*, jak. *tüü-* + *-l*, KB., kirg., ojr., tuv. *tü-* + *-š*, üzb. *tu-* + *-š*. k.kalp., kazak, hak. *tü-* + *-s*, nog. *tö-* + *-s*, oszm. *dü-* + *-š*, türkm. *düj-* + *-š*, bask., tat. *tö-* + *-š*, ujj. *čü-* + *-š*, ojr. *tü-* + *-žen*, hak. *tü-* + *-ze*, *to-* + *-lkin*.

A relatív szótőve tartozik ide a következő magyar szónak: *alszik, alaszik, aludik* 'az alvás állapotában van, halott, kialszik, kihúny, megalvad'. A szócsalád tagjai származékszók, *al-* alapszavuk ősi örökség a finnugor korból, vö.: osztj. *alata* 'alszik, fekszik', mdE. *udoms*, mdM. *udoms* 'alszik'. Vö.: ujj. *udy-*, *udu-*, oszm., kirg. *uju* '(el)alszik, merevedik, megalvad'. (TESz) < magy. *al-*: relatív szótő + *-szik*: képző, *ala-* + *-szik*, *alu-* + *-dik*, osztj. *ala-* + *-ta*, mdE. *udom-* + *-s*, mdM. *udom-* + *-s*, ujj. *udy-*, *udu-*, oszm., kirg. *uju*.

A szócikk írója nem vett figyelembe olyan szavakat, amelyek a szócsalád tagjai és segítik a megfejtést, ezért az álláspontja sem lehet igazolt. Az adatok azonban idetartoznak.

A TESz szerint a magy. *álom* 'álomkép, alvás'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *òlem*,

ülem 'alvás, álom', osztj. *ālem* 'alvás', *ūlem* 'álmom', *ōtem* 'alvás, álmom', zürj. *on*, votj. *um* 'álmom, alvás, álmokép', cser. *om* 'alvás', md.M. *udēma*, *udēm* 'alvás'. (TESz) < magy. *á-*: abszolút szótó + *-lom*: képző, vog. *ò-* + *-lem*, *ù-* + *-lem*, osztj. *ā-* + *-lem*, *ū-* + *-lem*, *ō-* + *-tem*, md.M. *u-* + *-dēma*, *u-* + *-dēm*. A következő adatokban eldöntendő, hogy az *-n*, *-m* a képző kezdő vagy végső mássalhangzója-e: zürj. *on*, votj. *um*, cser. *om*.

Erdélyben ma is ismert a **bel** 'alszik' ige.

Eleink gondolkodása szerint az, aki alszik, nemcsak nyugalomban, békében van és álmod, hanem mozdulatlan, merev állapotban is, azaz nem mozog. Ilyen a holt ember s a holt, azaz álló víz is, ezért ide kapcsolódik a csuv. **vil** 'meghalni', ÓT., MK., csag., azerb., türkm., oszm., ujj., k. kalp., k. kalp., nog., ojr., tuv., hak. karacs, jak. *öl*, üzb. *ul*, tat., bask. *ül* 'meghalni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *vi-*: abszolút szótó + *-l*: képző, ÓT., MK., csag., azerb., türkm., oszm., ujj., k. kalp., k. kalp., nog., ojr., tuv., hak. karacs, jak. *ō-* + *-l*, üzb. *u-* + *-l*, tat., bask. *ü-* + *-l*.

A szócsalád tagjai, vö.: csuv. **vil šyv**, **vil šyvě** 'holt víz, álló víz' (JEGOROV 1964). < *vil* 'holt' + *šyv*, *šyvě* 'víz'.

A csuv. **vilě** 'halott, holt', ÓT., tuv. *ölüg*, MK., Zamahš., k. kalp., ujj. *ölük*, hak. *ölig*, kazak, k. kalp. *ölik*, üzb. *ulik*, tat., bask. *ülek*, azerb., oszm. *öli*, türkm., nog. *öli* 'halott, holt'. (JEGOROV 1964) < csuv. *vi-*: abszolút szótó + *-lě*: képző, ÓT., tuv. *ō-* + *-lüg*, MK., Zamahš., k. kalp., ujj. *ō-* + *-lük*, hak. *ō-* + *-lig*, kazak, k. kalp. *ō-* + *-lik*, üzb. *u-* + *-lik*, tat., bask. *ü-* + *-lek*, azerb., oszm. *ō-* + *-li*, türkm., nog. *ō-* + *-li*.

A csuv. **vilēm** 'halál', ÓT., KB., MK., azerb., türkm., oszm., ujj., k. kalp., ojr., tuv. *ölüm*, hak., kazak, nog. *ölim*, k. kalp. *olim*, üzb. *ulim* 'halál'. (JEGOROV 1964) < csuv. *vi-* + *-lēm*, ÓT., KB., MK., azerb., türkm., oszm., ujj., k. kalp., ojr., tuv. *ō-* + *-lüm*, hak., kazak, nog. *ō-* + *-lim*, k. kalp. *o-* + *-lim*, üzb. *u-* + *-lim*.

Eleink azt is tudták, hogy a nyugalom, a béke, a szunnyadás, az alvás a magállapotban van. Következésképp természetes hogy a megnevezés, a szó is tartalmazza ezt a tudást. A fenti szavaknak az abszolút szótóve összetartozik a *mag* szóval, amelyhez képző járul. Ugyanakkor az alul, lent lévővel is rokon, tehát idetartozik az *al-* szó is.

Hangtanilag a szókezdő eredeti *t-* volt, amely megőrződött számos török nyelvben, vö.: csuv. *tělěk* 'álmom', csuv. *tülek* 'nyugalom, csend, csendes, nyugodt'. Ugyanakkor a *t-* bizonyos nyelvekben és a szócsalád bizonyos tagjaiban tovább változott, így keletkezett a *č-* (< *t'* - < *t-*), *v-* (< *w-* < *δ-* < *t-*), *b-* (< *w-* < *δ-* < *t-*), *θ-* (< *V-* < *w-* < *δ-* < *t-*). A második mássalhangzó, az *-l*, *-š*, *-s*, *-z*, *-ž*, *-d* is eredeti *-t* fejleménye, amelyet őriznek a nyelvek, vö.: osztj. *ōtem* 'alvás, álmom'. A *-t* zöngésedéssel *-d* lett, vö.: mdE. *udoms*, mdM. *udoms* 'alszik', ujj. *udy-*, *udu-*.

3.166. Kāšγ. **tilī** 'szíj' ~ magy. **szíj**.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ti-*: abszolút szótó + *-lī*: képző.

Rokona a csuv. **pilēk** 'öv', csag., azerb., oszm., üzb., k. kalp., kazak, k. kalp., nog., kum., karacs., tuv., ojr. *bel*, jak. *biil*, ujj. *bel*, MK., bask., tat., türkm. *bil*, alt. *pel*, hak. *pil* 'öv', vö.: mong. *belxüüs* 'öv'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pi-*: abszolút szótó + *-lēk*: képző, csag., azerb., oszm., üzb., k. kalp., kazak, k. kalp., nog., kum., karacs., tuv., ojr. *be-* + *-l*, jak. *bi-* + *-l*, ujj. *be-* + *-l*, MK., bask., tat., türkm. *bi-* + *-l*, alt. *pe-* + *-l*, hak. *pi-* + *-l*. Kérdés, hogy a mongol *belxüüs* relatív szótóve a *bel-* vagy

a *belxüü*-.

A török szavak rokona a magy. *szíj* 'szalag alakúra hasított, kikészített bőrdarab, csíkos, más anyagból készült szalag vagy kötélféle, bőrből készített'. Vitatott eredetű. (TESz) < magy. *szí*-: abszolút szótó + *-j*: képző.

Alakváltozatuk a magy. *szalag*, *szallag*, *szalang* 'hajlékony anyagból készült, átfogó, kötöző szerepű, keskeny, hosszú csík, díszül alkalmazott pántlika, (emberi, állati szervezetben) keskeny, rostos, főként rögzítő vagy összekötő szerepű képződmény, sávszerűen húzódó, hosszan elnyúló vagy kanyargó vonalú valami, futószalag mellett dolgozó munkacsoport, folyton mozgó, körben futó műszaki szállító berendezés'. Valószínűleg származékszó, de alapszava és képzés módja vitatott. (TESz). < magy. *sza*-: abszolút szótó + *-lag*: képző, *szal*- + *-lag*, *sza*- + *-lang*.

Idetartozik a magy. *szál*, de rokona a magy. *öv* is. A TESz szerint a magy. *öv* 'valamely ruhadarabot a deréknál összehúzó vagy felerősítő szíj, pánt, más testrészt körülfogó pánt, a test derékrésze, (valamely területet körülvevő) sáv, réteg, (domborzaton) azonos magassági szintű réteg, amelyre azonos gazdasági vagy földrajzi jelenség jellemző, (a földgolyón) azonos szélességi körökkel határolt terület, égöv, ásatási réteg'. Ősi örökség a finnugor esetleg az uráli korból, vö.: zürj. *voń*, *vuń*, *veń*, cser. *e-*, fi. *vyö*, észt *vöö*, lp. *ávve* 'öv', sam.jur. *jñhè* 'szíj, kötél, fék, drót', jeny. *bine*, tvg. *bene*, szlk. *üün*, *üüne* 'szíj', kam. *mune* 'lasszó'. (TESz) < magy. *ö*-: abszolút szótó + *-v*: képző.

A magy. *öv* szóban az eredeti szókezdő *t*- eltűnt, a képző kezdő mássalhangzója a *-v* pedig szintén eredeti *-t* fejleménye, csak más úton keletkezett, mint az *-l*: *-t* > *-δ* > 1. *-l*, 2. *-w* > *-v*. A magy. *szíj* szóvégi *-j* mássalhangzója pedig *-t* > *-d'* > *-j* változás eredménye.

Idetartozik az ang. *belt* 'öv' is, amely *-l*-t tartalmaz. Az *öv* valójában a magy. *szál* szó rokona is, hiszen az *öv* nem más, mint egy *szál* valami. Vö.: Kāšy. *jāl* 'sörény', Kāšy. *tār* 'tutaj', *sāl* 'tutaj', Kāšy. *saž* 'haj, szőr'.

3.167. Kāšy. *Minlā*: népnév ~ magy. *mongol*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *Min-*: abszolút szótó + *-lā*: képző.

A népnév dinasztia névből, azaz személynévből válhatott a nép nevévé. Szerkezetileg olyan képzett szó, amely 'maghoz tartozó, maggal ellátott' jelentésű, a szótó a *Min-* összetartozik a magy. *mag*, *makk* stb. szóval. A népnév szerkezete és közszoí jelentése ugyanaz, mint a *magyar* népnévé azzal a különbséggel, hogy itt nem *-l*, hanem *-r* a képző. Mindkettő eredeti *-t* fejleménye s a közvetlen előzményük ugyanaz a hang (*-δ*: interdentális zöngés spiráns). Megjegyezzük, hogy a magy. *székely* népnévben az *-l* palatális változata az *-ly* is ugyanez a képző.

A magy. *mongol* szó mint ázsiai nép neve hangtanilag és szerkezetileg idetartozik. A kérdés az, hogy Kāšy. *Minlā* népeve ugyanabból vagy másik dinasztiaiból keletkezett népnévre vonatkozik-e. A TESz szerint a magy. *mongol* 'mongol ember, mongolokkal kapcsolatos, rájuk vonatkozó'. Vándorszó, vö.: ang. *Mongol*, *Mongolian*, ném. *Mongole*, fr. *Mongol*, or. *mongol*, perzsa *mogol*, *mogūl*, oszm. *Moğol* 'mongol ember'. Végző forrása a kellően nem tisztázott etimológiájú mong. *mongol* 'ua.'. (TESz) < magy. *mongo*-: abszolút szótó + *-l*: képző, ang. *Mongo*- + *-l*, *Mongol*-: relatív szótó + *-ian*: képző, ném. *Mongo*- + *-le*, fr. *Mongo*- + *-l*, or. *mongo*- + *-l*, perzsa *mogo*- + *-l*, *mogū*- + *-l*, oszm. *Moğo*- + *-l*, mong. *mongo*- + *-l*.

3.168. Kāšy. *mamū* 'így nevezik az asszonyt, akit a menyasszonnyal küldenek az esküvő éjszakáján.' ~ magy. *mama*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ma-*: abszolút szótő + *-mū*: képző.

Rokona a csuv. *ama* 'anya', mong. *eme, em* 'asszony, feleség' (JEGOROV 1964). < csuv. *a-*: abszolút szótő + *-ma*: képző, mong. *e-* + *-me, e-* + *-m*.

Alakváltozata a csuv. *anne* 'anya', jeny., KB., csag., azerb., ujj., kazak, nog., kum. *ana, k.kalp. ana, ene*, alt. kirk., türkm., ojr. sor *ene*, üzb. *ona* 'anya', oszm. *ana* 'anya', *anne* 'mama, mamácska', bask. *inej*, hak. *ine*, tat. *ana* 'anya', tuv. *ene* 'nagynéni'. (JEGOROV 196)

Idetartozik a csuv. *ěne* 'tehén, a jávorszarvas és a szarvas nőténye', ÓT. *ingäk*, azerb., ujj. *inek*, Zamahš., polovec, alt., ojr., tuv., hak., oszm., csag., kum., karacs. *inek*, jak. *ynax* 'tehén', tofalar *inig* 'a jávorszarvas nőténye', hak. *ine* 'nőtény', vö.: mong. *ünigen, ünee(n)* 'tehén', szanszkr. *dhena*. (JEGOROV 1964)

A mong. *ünigen* adat lehetővé teszi a következő szerkezeti felépítést: *üni-*: relatív szótő + *-gen*: folyamatos melléknévi igenév képző. A relatív szótő párhuzama a csuv. *ěm* 'szopni, mell', azerb., ujj. *em*, türkm., üzb., kirk., kazak, nog., alt., ojr., tuv. *em*, tat., bask. *im* 'szopni', PK. *ämüz*, ujj. *emgüz, emit* 'mellből etetni, szoptatni'. (JEGOROV 1964) < PK. *ämü-*: relatív tő + *-z*: képző, ujj. *emgü-*: + *-z, emi-* + *-t*.

Összetartozik velük a magy. *emik* 'szopik' és az *emlő* 'női mell' *em-* töve. Az *emik* szerkezeti felépítése *e-*: abszolút szótő + *-mik*: képző. Eredetileg nomen-verbum volt, névszói és igei tulajdonsággal egyaránt rendelkezett. A TESz álláspontja szerint a magy. *emik* 'szopik' ősi örökség az uráli korból, vö.: osztj. *emtä*, fi. *imeä*, észt *imema* 'szopik', szam.jur. *ñimñē*, tvg. *ñimirim*, szelk. *ñemnap*, kam. *ñimerlem, emerlem* 'ua.'. (TESz) A szócikk írója nem vette figyelembe a török és a mongol adatokat, ezért az álláspontja nem lehet igazolt.

A magy. *ünő* '(fiatal) tehén, kérődző állatok nőténye'. Ótörök eredetű, vö.: türkm., ujj., Kāšy. *ingäk*, csag., kipcs., CC. *inäk*, oszm., kum. *inek*, ujj.mod., alt. *inäk*, jak. *inah*, csuv. *ěne* 'tehén'. (TESz) A magyar szó és nyelvi megfelelői kötődnek a fenti adatokhoz, amelyek arra utalnak, hogy az anya, mama legjellemzőbb tulajdonsága, hogy a mellből táplál, azaz szoptat. Ezért természetes, hogy a szavaknak alapul az *emik* 'szopik' illetőleg nyelvi párhuzamai szolgálhattak alapul.

A TESz szerint a magy. *mama* 'anya, anyuka, nagymama, öreg asszony'. Gyermeknyelvi eredetű, vö.: ang. *mamma, mammy*, ném. *Mama*, fr. *maman*, ol. *mamma*, or. *máma* 'mama', lat. *mamma* 'anyamell, dajka, mama, nagymama', gör. *μᾰμᾰ* 'anya, nagymama, anyamell'. (TESz) A szócikk írója nem tárgyalta együtt a szócsaládba tartozó szavakat, ezért nem is tud következetes lenni a fenti szavak magyarázata. Világos, hogy az angol, német, francia, olasz, latin és görög nyelvekben is ázsiai eredetről van szó, szkíta-hún típusú nyelvekből kerülhetett hozzájuk.

A TESz szerint a magy. *anya* 'édesanya, női előjáró, vezetőnő, valaminek eredete, női előd, anyaállat'. A szócsalád tagjai származékszavak, *any-* alapszavuk valószínűleg ősi gyermeknyelvi szó a finnugor esetleg az uráli korból, vö.: vog. *āñ* 'anyai nagyanya', zürj. *añ* 'asszony', mdM. *añaka* 'testvérnéne'. (TESz) A szócikk írója nem látja rendszerében a szó családjába tartozó szavakat és sem a hangtani, sem a szerkezeti, sem a jelentéstani összefüggéseket, kapcsolatokat nem tudja helyesen megítélni. Az *anya* szónak nem lehet az *any-* az alapszava.

Idetartozik az or. *mama* valamint a *mat'* 'mama, anya'. Az or. *mat'* előzménye *matka* lehetett, amely a *matka* > *matya > *matja > *mat'* változások eredménye lehet. Vö.: magy. *anya* < *anyja* < *anya < *anka*. Az *anyja* nem tévesztendő össze a birtokos személyjeles *anyja* formával. Az or. *mat'* alakváltozata a *samka* 'nőstény', valamint a magy. *szuka*.

A szlk. *tetka* 'nagyénéi is a szócsaládba tartozik. Fontos adat, mert tartalmazza a szókezdő *t*-t, amelynek fejleménye a Kāšy. *mamū* és a magy. *mama*, or. *mámá* *m*-je (*m*- < *w*- < *δ*- < *t*-), 0- (< *V*- < *w*- < *δ*- < *t*-).

3.169. Kāšy. *kānī* 'hol?' ~ magy. *hol?* nyj. *hun?*

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *kā* 'mi' + *-nī*: helyhatározó rag.

A szó két részből áll, az első a kérdőszó (*kā* 'mi'), amelynek a párja a magy. *ki?* s ez esetben nem személyre vonatkozik. Alakváltozata megvan a mongolban is, vö.: mong. *k'en* 'ki' rokona a magy. *ki?* kérdő névmás. Többes számban a mong. *ke-d* 'kik' *-d* többes jelet használ, a magyarban pedig ezzel szemben *-k* többes jel használatos. A *ki?* kérdőnévmásnak alapul 'mag' jelentésű szó szolgált.

A szó második részét alkotja a határozórag, amely a magyarban is ismert a *hun?* 'hol?' kérdőszóban és azon túl számos más szóban is.

A törökség többi nyelvében is ismert a kérdőszó *s* a jelentése *ki?* vagy *mi?*, vö.: csuv. *kam* kérdő- és vonatkozó névmás, MK., azerb., türkm., oszm., ujj., kirg., kazak, k.kalp., nog. *kim*, alt., hak., tat., bask. *kem*, tuv. *kym*, AFT. *kenj* 'ki', mong. *xen* 'ki'. (JEGOROV 1964)

A TESz szerint a magy. *ki* 'kicsoda, mely személy, aki, amelyik, mely, mi, micsoda'. Ősi örökség a finnugor esetleg az uráli korból, vö.: zürj. *kin* 'ki?', votj. *kin* 'ki, aki, kicsoda, micsoda, mely?', cser. *kü* 'ki?', mdE.M. *k'i*, *k'ije* 'ki?', valaki', fi. *ken* 'ki?', észt *kes* 'ki?', lp. *gī* 'ki, mely, melyik?'. (TESz) A szócikk írója a fenti adatokat helyesen sorolta ide, azonban nem vette figyelembe a török nyelvi adatokat, ezért helytelen a magyar szót finnugor vagy uráli eredetűnek minősíteni. Ráadásul a felsorolt szamojéd adatok nem tartoznak ide, mert azok szókezdője eredeti *t*- fejleménye, vö.: szam.jur. *ša* 'mi?', *šaxa* 'mikor?', jeny. *sio*, *sie* 'ki?', tvg. *sele* 'ua.', kam. *šéndi* 'ua.'.

Az or. *kto?* 'ki? kérdő névmás két tagból álló összetétel: *k* 'ki?' + *to* 'az' mutató névmás. Egyik tag sem szláv szó, a szkíta-hun és az ősmagyar nyelvekhez vezetnek a gyökerek.

A *ki?* kérdő névmás a maggal van kapcsolatban, így a magy. *kumma* *kum*- tövével, valamint a 'homokszem' jelentésű szavakkal stb. tartozik össze.

A *hol?* kérdő névmások a török nyelvekben idetartoznak, vö.: csuv. *āšta*, dial. *xāšta*, *kāšta* 'hol, hová?', MK., KB., karacs., tat. *kajda*, Tefsz. XII-XIII. sz. *kajuda*, *kajda*, bask. *kajza*, AFT. *kanda*, jak. *xanna*, *xaja*, üzb. *kajda*, *kajerda*, ujj. *kejerda* 'hol', kirg., kazak, k.kalp., nog., alt. *kajda*, tuv. *kajda*, *kajaa*, hak. *xajda* 'hol, hová'. < *kaj*, vö.: csuv. *xaj*, *xajxi* 'az maga'. (JEGOROV 1964) < csuv. *āš*-: 'ki? mi?' + *-ta*: helyhatározó rag, dial. *xāš*- + *-ta*, *kāš*- + *-ta*, MK., KB., karacs., tat. *kaj*- + *-da*, Tefsz. XII-XIII. sz. *kaju*- + *-da*, *kaj*- + *-da*, bask. *kaj*- + *za*, AFT. *kan*- + *-da*, jak. *xan*- + *-na*, *xaj*- + *-a*, üzb. *kaj*- + *-da*, *kajer*- (*kaj*- + *-er?*) + *-da*, ujj. *kejer*- + *-da*, kirg., kazak, k.kalp., nog., alt. *kaj*- + *-da*, tuv. *kaj*- + *-da*, *kaja*- + *a*, hak. *xaj*- + *-da*.

A magy. *hun?* *hol?* 'mely helyen'. A TESz helytelenül Abl. ragnak tartja az *-l*-t, az *-n*-t pedig helyesen Loc. ragnak. Ma már mindkettő Loc. rag. Eredetileg mindkettő 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott' jelentésű képző volt.

Az or. *gd'e* 'hol?' ugyanúgy két elemből áll: *g-* a magy. *ki?* és társainak alakváltozata, a *-d'e* pedig Loc. rag. Ennek a *-t* változata az eredeti, a magyarban ma is ismert.

3.170. Kāšy. *ūnū* 'az', *mūnū* 'ez' ~ magy. *mi*, *ő*.

Eleink gondolkodása szerint a *mi?* kérdő névmás és a mutató névmások esetében is a magból kell kiindulni. Idetartozik a csuv. *měn* 'mi?', orh.-jeny. *nā* 'mi', MK., KB. *neŋ* 'dolog', MK. *ne*, PK. *nāmā*, *nima*, ujj. *nime*, üzb. *nima*, türkm. *neme*, kirg. *emne* 'mi', bask. *ni*, *neme*, tat. *ni*, *nerse*, karacs. *ne*, *nedi*, alt. *ne*, *neme* 'mi', azerb. *ne*, oszm., kazak, k.kalp., kum., nog. *ne* 'mi' (kérdő és vonatkozó névmás), hak. *nime* 'dolog, mi', ujj. *nerse*, üzb. *narsa* 'dolog', vö.: perzsa *mān* 'ki, az, aki'. (JEGOROV 1964)

A szó családjába tartozik az ang. *thing* 'dolog', a *nothing* (*no* + *thing*) 'semmi' utótagja, amely átvétel.

Rokonuk a csuv. *šavā*, *šav* 'az, az maga', dial. *ša* 'az'. (JEGOROV 1964); csuv. *šak*, *šakā* 'ez'. (JEGOROV 1964); csuv. *vāl*, dial. *u* 'ő', *věsem* (*vě* 'ő' + *sem*: többes szám jele) 'ők', ÓT., csag., alt. tuv., hak., sor, türkm., kazak, k.kalp., nog., jak. *ol* (függő eset *on-*, sor., hak. *an-*), azerb., oszm., kum. *o* (függő eset *on-*), ujj., üzb. *u* (*un-*), tat. *ul* (*an-*), kirg. *al* 'ő, az'. (JEGOROV 1964)

Látható, hogy a személyes névmás E/3. személyben váltakozhat a mutató névmással. Tehát a *mi?* kérdő névmás, az *ez*, az mutató névmás és az *ő* személyes névmás közös gyökerű, kezdetben nem különült el a kérdő, mutató és az E/3. személyes névmás. A szókezdő mássalhangzó eredeti *t-* volt, amelynek fejleményei a fenti *m-* (< *w-* < *δ-* < *t-*), *v-* (< *w-* < *δ-* < *t-*), *0-* (< *V-* < *w-* < *δ-* < *t-*), *š-* (< *th-* < *t-*), *th-* (< *t-*), *n-*: vagy a *mVn* *m-*-je hasonult az *-n-*-hez, vagy pedig a szókezdő *t-* > *δn > *n-* változás eredménye.

A szócsalád tagja az or. *što* (*umo*) elő- és utótagja külön-külön: *š* 'mi' + *to* 'az'. A szlovák *toto* 'az' teljesebb alakot mutat. Az eredetibb változat *tVtk*, *tVtkV*, *tVtVk*, *tVtVkV* lehetett.

A magy. *mi* 'miféle dolog, tárgy, ami, amely, valami, bármi, miféle, milyen'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *mana* 'melyik', osztj. *mōyì* 'mi', *melì* 'melyik', *metä* 'ki?', zürj. *mi* 'mi', votj. *ma* 'mi, micsoda?', *mar* 'mi, ami, valami, mi?', micsoda? minő?', cser. *ma* 'melyik?, mi?', mdE. *meže*, *meje*, mdM. *mež* 'mi?', mi, valami', fi. *mikä* (gen. *minkä*) 'melyik, micsoda?', észt *mis*, *mi*, *me* 'mi?', melyik?, hogyan?, hol?, úgyhogy', lp. *mī* 'mi?', micsoda? melyik?, miféle?, akármi', *mi* 'melyik, ki?', mi?', szam.jeny. *mi* 'mi?', tvg. *mā* 'ua.', kam. *kō*, *mo* 'miért?'. (TESz)

Az adatok idetartoznak, azonban az uráli eredet nem igazolt, a szócikk írója helytelenül járt el, amikor a török és a mongol adatokat nem vette figyelembe.

A TESz szerint a magy. *ez* mutató névmás ősi örökség az uráli korból, vö.: osztj. *i*, *it* 'ez', *idi* 'így', *i-*, *in* 'most, rögtön', *it* 'most', *i-*, *in-* 'ő, az, most, rögtön', zürj. *e-*, *etaja*, *etaje* 'ez', *esija*, *esije* 'az, az ott', votj. *e-*, *eše*, *itše* 'ilyen', *e-*, *ečä* 'olyan, olynemű', md. *e-*, mdE. *et'e* 'ez', *ene* 'ezek', *ešne* 'azok', fi. *että* 'hogyan, azért', észt *et* 'hogyan, mivel', szam. jeny. *e-*, *e-ke*, *e-ko* 'ez itt', kam. *ī-*, *īd-* 'ez itt', az ott'. (TESz)

A magy. *ide* szerkezeti felépítése: *i-* 'ez' + *-d-*: Loc. rag + *-e*: Dat. rag vö.: oszm. *-a/-e*: Dat.

A magy. *itt*: *it* 'ez' + *-t*: Loc. A TESz véleményével nem érthetünk egyet. A szócikk írója szerint:

Megszilárdult ragos alakulat: az *ez* mutató névmás *e- ~ i-* eleméből jött létre a *-t* locatívus raggal. Az eredetibb egyszerű *-t* rag hangzóközi helyzetben geminálódott (vö.: *itten*), majd analógiásan átkerült a szóvégre is. (TESz)

Az or. **eto** 'ez' (< *e* 'ím' + *to* 'az') két tagból áll. Ugyanúgy született, mint az *etak* (< *e* 'ez, ím' + *tak*: Loc.)

Ld. magy. **így** (< *i* 'ím, ez' + *gy-/d'*: Loc.), csuv. *epě* 'én' (< *e* 'ez, ím' + *pě* 'én', vö.: oszm. *ben* 'én'), csuv. *esě* 'te' (< *e* 'ez, ím' + *sě* Ld. oszm. *sen* 'te'). A zürjénre jellemző ez a szerkesztési mód.

Az or. **tut** 'itt': *tu* 'ez' + *-t*: Loc.rag; or. **tuda** 'oda': *tu* 'az' + *-d-*: Loc., + *-a*: Dat.,¹²⁷ or. **s'uda** 'ide': *s'u* 'ez' + *-d-*: Loc., + *-a*: Dat.

A rokonságba tartozik az ang. **it** 'ő, az'.

A K-mong. **ta ner** 'azok' (< *ta* 'az' -*ner*: többes szám jele), ojr. **eden** 'ezek' (< *e* 'ez' + *-den*: Tsz.), K-mong. **ede** vagy **edeger** 'ezek' (< *e*, *ene* 'ő, ez' + *-de*: Tsz. vagy *e* + *deger*: vö.: 'iker'), ojr. **teden** 'azok' (< *te* 'az' + *-den*: Tsz.), K-mong. **tede**, **tedeger** 'azok' (< *te* 'ő, az' ld. még *tere* 'ő, az' + *-de*: Tsz., *te* 'ő, az' + *-deger*: vö.: 'iker') első eleme idetartozik.

Alakváltozat a K-mong. **en-ü'ni** 'ennek a', **ter-ü'ni** 'annak a' (< *en* 'ez' + *-ü'ni* '-nak a'), *ter* 'az' + *-ü'ni* '-nak a' első eleme.

A mong. **tani** 'öné' (< *tan* 'ő, ön' + *-i*: birtokjel). Rokona a magy. *öné* (< *ön* + *-é*: birtokjel), *övé* (*öv-* 'ő' + *-é*: birtokjel). Ennek megfelelően alakult a főnevek birtokos jelezése, pl. *házé* (< *ház* + *-é*: birtokjel). Az 'ön' jelentésű szótó tartozik ide.

A mutató névmások közül a K-mong. **ene** 'ez', **tere** 'az' a közelre és a távolra mutató névmás között az eltérést nem a magas és a mély magánhangzó jelzi mint a magyarban (vö.: *ez*, *az*). A távolra mutatónak a jelentése 'másik' lehet, amelynek párhuzama az or. *drugoj* 'másik' (< *drug-* + *-oj*). Egyet érthetünk a SIS véleményével, hogy a szó családjába tartozik az or. *drug* 'barát' szó. A K-mong. **mön ene** 'ugyanaz', **mön tere** 'ugyanaz' első eleme a **mön** a 'mag' szóval azonos. Az ojr. **eneken** 'csak ez' < *ene* 'ez' + *-ken*: kicsinyítő képző, **tereken** 'csak az' < *tere* 'az' + *-ken*¹²⁸: kicsinyítő képző elemekből áll. Az ojr. **eden** 'ezek', **teden** 'azok' szerkezeti felépítése pedig: *e* 'ez' + *-den*: többes szám jele, *te* 'az' (< vö.: K-mong. *tere* 'az') + *-den*: többes szám jele.

Eredetüket tekintve a mutató névmások rokonságába tartozik a mong. **ö'r, öber**¹²⁹ 'maga' a magyarban *maga*. Alapul mindkettőnek 'mag' jelentésű szó szolgált, a mongolnak az *ír* (mag), a magyarnak a *mag* szó. A mong. *bi ö'rän* 'én magam' (< *bi* 'én' + *ö'rän* 'mag'), *tsi ö'rän* 'te magad' (< *tsi* 'te' + *ö'rän* 'mag'), *ene ö'rän* 'ez maga, ő maga' (< *ene* 'ez' + *ö'rän* 'mag'), *tere ö'rän* 'az maga, ő maga' (< *tere* 'az' + *ö'rän*) szerkezeti felépítése ugyanaz, mint a magyaré azzal a különbséggel, hogy a magyar birtokos személyragot is tartalmaz.

3.171. Kāšy. **karvī** 'hajlított, ferde' ~ magy. **görbe**.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ka-*: abszolút szótó + *-rvī*: képző.

¹²⁷ Megjegyezzük, hogy az *-a*, *-e* datívuszrag is átvétel, vö. oszm. *-a/-e* 'ua'.

¹²⁸ A kicsinyítő képzőnek alapul a 'mag' szó *k-* kezdetű változata szolgált, amely a kicsi mérete kapcsán tartozik ide.

¹²⁹ Megjegyezzük, hogy a mong. *öber* szónak rokona megvan a németben, ilyen a magy. *überel übere-* töve s az ang. *over* 'felül, túl stb.' szó is.

Alakváltozatai a csuv. **kukär** 'ferde, hajlott, görbe', tat. *kekre*, bask. *kekere*, *künyyr*, miser *кыңыр*, karacs, kum. *kyngyr*; ujjg., üzb. *kiñgir*; alt. *kyjyr* 'ferde, hajlott', alt. *kojryk*, *kojruk* 'meghajlított', vö.: mari *kagy* 'ferde', *kagy*-*mygyr* (vö.: csuv. *kukär-makär* 'ferde, hajlott'), udm. *kongro* 'kampó, kapocs, horog', fi. *koukero* 'ferde, hajlott'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kukä*:- abszolút szótó + *-r*: képző, tat. *kek-* + *-re*, bask. *keke-* + *-re*, *künygy-* + *-r*; miser *кыңы-* + *-r*; karacs, kum. *kyngy-* + *-r*; ujjg., üzb. *kiñgi-* + *-r*; alt. *kyjy-* + *-r*, alt. *koj-* + *-ryk*, *koj-* + *-ruk*, mari *kagy-* + *-r*; udm. *kong-* + *-ro*, fi. *kouke-* + *-ro*.

A TESz szerint a magy. **görbe** 'púpos, hajlott hátú ember, púp, az egyenestől különböző, törés nélkül hajl vonal, hát, grafikon, hajlott, púpos hátú, hajlított, nem egyenes stb.'. Déli szláv eredetű, vö.: blg. *grba* 'púp', mac. *grba* 'ua.' stb. (TESz) < magy. *gö*:- abszolút szótó + *-rbe*: képző, blg. *gr-* + *-rba*, mac. *g-* + *-rba*. A szláv eredet nem igazolt. Ellenkezőleg, a szlávban átvétel a szó.

A magy. **kunkor** a *kunkorodik* címszónál található a TESz-ben. Igei változata a *kunkorog* 'tekereg, tekeredik'. A szócikk írója szerint valószínűleg hangfestő eredetű a szócsalád. Helytelenül járt el, amikor nem vette figyelembe a török adatokat. Szerkezeti felépítése: magy. *kunko*:- abszolút szótó + *-r*: képző.

A szócsalád tagja a magy. **kerek** 'erdő, forgószél, kör (korong, henger) alakú, körhöz hasonló stb.'. A TESz szerint származékszó, a *kerül*, *kering*, *kerít* igék *ker-* alapszavából jött létre *-k* deverbális nőmen képzővel. (TESz) < magy. *ke*:- abszolút szótó + *-rek*: képző. A TESz állítása nem igazolt. Az abszolút szótó alakváltozata összetartozik más képzett alakok abszolút szótóvével, vö.: Kāšy. *kuñur* 'kitépni gyökerestől', Kāšy. *kajlik* 'egylábú ember, oldalra fordulva járkál'.

A magy. **kerék** 'központi tengelyen forgó vagy gördülő tárgy, amely rendszerint egy nagyobb szerkezet alkatrészeként szerepel, azt működteti, kerék formájú kínzóeszköz, köralak, körpálya stb.'. Szóhasadás eredménye, a *kerek* szótól különült el. (TESz) < magy. *ke*:- abszolút szótó + *-rék*: képző.

Alakváltozata a magy. **karika** (< *ka*:- abszolút szótó + *-rika*: képző) 'kör alak, kerek forma'; a magy. **korong** 'kerek erdő, egy fajta kerék mint a vízimalom alkatrésze, vízszintes síkban forgatott, lapos henger alakú eszköz, amelyen a fazekas az agyagot formálja, kerek lap vagy tányér alakú tárgy, tárcsa stb.'. Szláv eredetű, vö.: óeszl. *krōgъ*,¹³⁰ bolg. *krъg* 'kör, kör alakú térség, hely, tárgy', szb-hv. *krûg* 'kör, korong, tárcsa, kútkáva, gomolyag', szln. *króg* 'kör, korong', *krógi* (többes szám) 'gyűrű, mint sporteszköz', szlk. *kruh* 'kör, kör alakú tárgy', or. *krug* 'kör, kör alakú térség, karika'. (TESz) < magy. *ko*:- abszolút szótó + *-rong*: képző, óeszl. *k-* + *-rogъ*, bolg. *k-* + *-rъg*, szb-hv. *k-* + *-rûg*, szln. *k-* + *-róg*, *k-* + *-rógi*, szlk. *k-* + *-ruh*, or. *k-* + *-rug*. A szócikk írója tévedett, a magyar szónak nincs szüksége szláv eredeztetésre.

A magy. **kereng**, **kering** is idetartozik, a TESz a **kerül** szócikknél tárgyalja. Szerkezeti felépítése: *ke*:- abszolút szótó + *-reng*: képző, *ke-* + *-ring*.

A magy. **kör** 'zárt görbe vonal illetőleg ilyen vonal alakjában elhelyezkedő személyek, testek sora, mozgásnak ilyen vonalú pályája, stb.'. A TESz szerint szóelvonás eredménye: a *körül*, *köröskörül*, *körülötte* szavakból jött létre, feltehetően az *alul*, *al*, *fölül*, *föl* szópárok analógiájára. (TESz) < magy. *kö*:- abszolút szótó + *-r*: képző. A szócikk írójának álláspontja nem igazolt.

A TESz szerint a magy. **horog** 'kampó, (hegyek, dombok közötti) mélyút, szoros'. Ismeretlen

¹³⁰ Az *-o-* nazális ejtésű.

eredetű. (TESz). < *ho-*: abszolút szótó + *-rog*: képző. A szókezdő *k-* réshangúsodott (*k-* > *h-*).

Idetartozik az or. *krivoj* 'ferde', a ném. *kurve* 'hajlat' stb.

3.172. Kāšy. *buxtāj* 'táska a ruhának' ~ magy. *buksza*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *bux* + *tāj*. A szó első eleme a *bux* összetartozik a csuv. *pux* 'gyűjteni' igével, amelynek a magyar megfelelője a *bog* 'csomó'.

A magy. *buksza* 'pénztárca' szót a TESz német eredetűnek tartja. Eredetileg a pénztárca és a tásk a ruhának egy bugyor volt. Az egyik kisebb, a másik nagyobb, azonban a méretnek nem volt jelentés megkülönböztető szerepe. Az elnevezést az alak, a forma határozta meg.

3.173. Kāšy. *burgūj* 'szarv' ~ magy. *szarv*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *bu-*: abszolút szótó + *-rgūj*: képző.

A török nyelvekben a következő alakokban ismert a szó, vö.: csuv. *mājra* 'szarv', ujj. *müngüs*, üzb. *muguz*, kirg. *müjüz*, kazak, k.kalp., nog. *müjiz*, alt. hak., sor *müüs*, tuv. *myjys*, jak. *muos*, bask. *mögöz*, tat. *mögez*, azerb., türkm. *bujnuz*, oszm. *bojnuz* 'szarv'. (JEGOROV 1964) < csuv. *māj-*: abszolút szótó + *-raka*: képző, ujj. *müngü-* + *-s*, üzb. *mugu-* + *-z*, kirg. *müjü-* + *-z*, kazak, k.kalp., nog. *müji-* + *-z*, alt. hak., sor *müü-* + *-s*, tuv. *myjy-* + *-s*, jak. *muo-* + *-s*, bask. *mögö-* + *-z*, tat. *möge-* + *-z*, azerb., türkm. *buj-* + *-nuz*, oszm. *boj-* + *-nuz*.

A magy. *szarv*, *szaru* 'vízmeder, völgy elágazó része, valaminek szarvszerűen elágazó vagy felálló része, egyes rovaroknak, csigáknak, kígyóknak stb. a fején levő (páros) ágszerű vagy csápszerű képződmény, némely emlősállat fején párosan kinövő kemény szaruképződmény, kürt'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *šōre*, *šōrp* 'jávorszarvas bika', osztj. *šārbi* 'ua.', zürj. *šur*, votj. *šur*, cser. *šur*; mdE. *šuro*, *šurā*, mdM. *šurā*, fi. *sarvi*, lív *sōra*, észt *sarv*, lp. *čoar've* 'szarv', vö.: av. *srū*, *srvā* 'szeg, szarv', újperzsa *serū*, *surū*, *serūn* 'szarv', lat. *cervus* 'szarvas', ném. *Horn* 'szarv'. (TESz) < magy. *sza-*: abszolút szótó + *-rv*: képző, *sza-* + *-ru*, vog. *šō-* + *-re*, *šō-* + *-rp*, osztj. *šā-* + *-rbi*, zürj. *šu-* + *-r*; votj. *šu-* + *-r*, cser. *šu-* + *-r*; mdE. *šu-* + *-ro*, *šu-* + *-rā*, mdM. *šu-* + *-rā*, fi. *sa-* + *-rvi*, lív *sō-* + *-ra*, észt *sa-* + *-rv*, lp. *čoa-* + *-r've*, av. *s-* + *-rū*, *s-* + *-rvā*, újperzsa *se-* + *-rū*, *su-* + *-rū*, *se-* + *-rūn*, lat. *cerv-*: relatív szótó (< *ce-*: abszolút szótó + *-rv-*: képző) + *-us*: képző, ném. *Ho-* + *-rn*.

A magyar szó finnugor eredete nem igazolt, az adatok azonban ide tartoznak. Megjegyezzük, hogy a ném. *Horn* csak akkor sorolható ide, ha a szókezdő *h-* eredeti *t-* fejleménye.

Fontos a magy. *szarm* 'vízmeder, völgy elágazó része'. Valószínűleg ősi szóhasadás eredménye: a szarv elkülönült változata. (TESz) < magy. *sza-*: abszolút szótó + *-rm*: képző.

Eleink elsőként a vizet, vizes helyeket nevezték meg, majd a hozzá hasonló egyéb tárgyakat, használati eszközöket, növényeket, állatokat, ember stb. A magy. *szarm* rokona ismert a török nyelvekben, vö.: csuv. *šyрма* 'árok, patak, szakadék', vö.: ujj. *jar*; türkm., kirg. *žar*; kazak *žyra*, azerb. *jargan* 'árok, patak, szakadék', oszm. *yrmak* 'folyó', AFT. *yrmak* 'folyó forrása', üzb. *irmok* 'folyó torkolata'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šy-*: abszolút szótó + *-rma*: képző, ujj. *ja-* + *-r*; türkm., kirg. *ža-* + *-r*; kazak *žy-* + *-ra*, azerb. *ja-* + *-rgan*, oszm. *y-* + *-rmak*, AFT. *y-* + *-rmak*, üzb. *i-* + *-rmok*.

3.174. Kāšy. *tarigži* 'földművelő, szántó' ~ magy. *túr*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *tarig*-: relatív szótó 'mag, gabona' + *-ži*: foglalkozásnév képző.

A magyarban ismert a szántó-vető megnevezés, valójában a földművelőre vonatkozik, hiszen a mestersége a föld túrása és a mag vetése. A török szóban a relatív tő egyszerre tartalmazhatja a 'túr, tör' és a 'mag' jelentésű szót. Ezért idetartozhat egyrészt a magy. *túr* 'a földet forgatja, mozgatja, valamiben túrkál'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor korból, vö.: fi. *touria* 'váj, túr, kiás', *töyriä* 'túr, váj, felás'. (TESz) < magy. *tú*-: abszolút szótó + *-r*: képző, fi. *tou*-: abszolút szótó + *-ria*: képző. A magyar szó nem lehet ősi örökség a finnugor korból.

A szó rokona és alakváltozata a magy. *teker* szó, hiszen a föld túrása, ásása tekerő, fordító mozdulattal történik. A *teker* szerkezeti felépítése: *teke*-: abszolút szótó + *-r*: képző.

Másrészt idetartoznak a 'mag' jelentésű szavak, ld. Kāšy. *tarig* 'búza, mag, búzamazg'.

Rokona a csuv. *tyrǎ* 'gabonamag, lábon álló gabona', ÓT., MK. *taryg* 'termés, aratás, lábon álló gabona', PK, hak. *taryg* 'vetések, gabona a mezőn', tuv. *taraa* 'gabona, gabonafélék, gabonamag, köles', AFT. *daru*, s.ujg. *taryx*, oszm., türkm., azerb. *dary*, kazak, tat., bask. *tary*, kirg. *taruu*, üzb. *tarik*, ujj. *terik*, ojr. *taraan* 'köles, búza', vö.: mong. *taria(n)* 'gabona, mag, termés', *tarix* 'gabonát vetni', burj.mong. *tara*, *taran* 'gabona a mezőn és a szérűskertben boglyában, asztagban'. (JEGOROV 1964) < Kāšy. *ta*-: abszolút szótó + *-rig*: képző, csuv. *ty*- + *-rǎ*, ÓT., MK. *ta*- + *-ryg*, PK, hak. *ta*- + *-ryg*, tuv. *ta*- + *-raa*, AFT. *da*- + *-ru*, s.ujg. *ta*- + *-ryx*, oszm., türkm., azerb. *da*- + *-ry*, kazak, tat., bask. *ta*- + *-ry*, kirg. *ta*- + *-ruu*, üzb. *ta*- + *-rik*, ujj. *te*- + *-rik*, ojr. *ta*- + *-raan*, mong. *ta*- + *-ria(n)*, *ta*- + *-rix*, burj.mong. *ta*- + *-ra*, *ta*- + *-ran*.

3.175. Kāšy. *kaj*- 'önteni, kiönteni' ~ magy. *hajlik*.

Kāšy. *kaž*- 'kimenni'.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ka*-: abszolút szótó + *-j*: képző, *ka*-: abszolút szótó + *-ž*: képző.

Elsőként azt a vizet nevezték így, amely a forrásból, a tóból kiment, kiöntött. A szó családjába tartozik a magy. *hajlik haj*- töve, ld. Kāšy. *kajlik* 'egylábú ember, oldalra fordulva járkal'.

Idetartozik az oszm. *kačmak* (*kač*- + *-mak*) 'menekülni, elszaladni' ige töve.

Rokona a csuv. *kuš* 'átmenni, elmenni (új helyre)', ÓT. *káč*, ujj., kirg., azerb., alt. *köč*, tuv., kazak, nog. *köš*, k.kalp. *koš*, üzb. *kuč*, tat. *küč*, bask. *küs*, türkm., oszm., kum. *göč*, hak., jak. *kös* 'ua.'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ku*-: abszolút szótó + *-s*: képző, ÓT. *kä*- + *-č*, ujj., kirg., azerb., alt. *kö*- + *-č*, tuv., kazak, nog. *kö*- + *-š*, k.kalp. *ko*- + *-š*, üzb. *ku*- + *-č*, tat. *kü*- + *-č*, bask. *kü*- + *-s*, türkm., oszm., kum. *gö*- + *-č*, hak., jak. *kö*- + *-s*.

Idetartozik az or. *kočevat* 'nomadizálni', amelynek a *koč*- töve átvétel. Az or. *raskačivat* (< *ras*- + *kačiva*- + *-t*: főnévi igenév képző) töve a *kačiva*- és a *kačat* 'hintáztat, ingat, lenget' *kača*- töve is a szócsaládhoz tartozik.

Amikor a természetben valami kihajt, akár víz, növény vagy születéskor bármilyen élőlény, mindig hajló, tekeredő, csavarodó, másképpen görbe mozgást végez. Ezért a szócsaládba tartozik a magy. *kacs* 'szőlő, borsó stb. kapaszkodója, kezecske, kapocs, kasza, evező görbe fogója, levélszár, fattyúhajtás, gáncs, paragrafusjel, kendersizs'. Hangfestő eredetű. (TESz) < magy. *ka*-: abszolút

szótó + -cs: képző.

A szónak hatalmas szócsaládja ismert a magyarban. Más megközelítésből az, ami nem egyenes, nem igaz, nem valódi, ferde. Ezt jelöli a magy. **kacsa** 'valami nem igaz' szó. A *kacsa* madár, szárnyas neve pedig a billegő, oldalra kilengő, kacsázó mozgásáról kaphatta a nevét.

3.176. Kāšy. **bā-** 'odakötni' ~ magy. **bog**.

Valójában amikor kötünk, megkötünk valamit, akkor csomót készítünk. Akkor is csomó lesz, ha bármit egybegyűjtünk. Ezért a szó alapja a magyarban is meglévő *bog* 'csomó' szó. Idetartozik a csuv. **pux** 'gyűjteni' ige, a magy. **pukli** 'dudor' *puk-* töve stb. Eredetileg nómen-verbum lehetett.

A magy. **bog** 'csomó, íz, ág' a TESz szerint hangfestő szó vagy ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *poxlep* 'gomb', osztj. *puŋkel* 'összefagyott hócsomó', *puŋket* 'daganat', zürj. *bugil* 'púp, golyó', votj. *pog* 'göröngy, rög', mdE. *pokol* 'csomó, rög', mdM. *pokâl* 'gombolyag, daganat, darab', fi. *punkaq* 'kövér ember', észt *pung* 'valami kiemelkedő, valami gömbölyded (csomó, bimbó, rügy, gomb)', lp. *bug'ge* 'daganat, göröngy, púp'. (TESz)

A szócikk írójának kellő körültekintés nélkül tette a megállapítását, hiszen a *bog* szó az alapja számos idetartozó, a törökségben ismert és használatos szónak s ezeket nem vette figyelembe.

Ld. még: Kāšy. **baglat-** 'kapcsolni, odakötni', Kāšy. **tukūn** 'csomót', Kāšy. **bakit-** 'odaerősíteni', Kāšy. **baglat-** 'kapcsolni, odakötni', Kāšy. **bakū-** 'megkötöttnek, elrendezettnek lenni', Kāšy. **tukūl-** 'a csomó meg volt kötve', Kāšy. **tukuš-** 'megkötni csomót'.

3.177. Kāšy. **jaran-** 'gyakorolni' ~ magy. **gyakorol**.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ja-*: abszolút szótó + *-ran*: képző.

A szó kötődik a *tanul* igéhez, hiszen a tudást gyakorlással és tanulással lehet megszerezni. Megjegyezzük, hogy a *tanul* töve a *tanu-* 'szemtanu' jelentésű is, köze van a tudás megszerzéséhez.

Idetartozik a csuv. *věren* 'tanulni, hozzászokni', ÓT., KB., Zamahš., oszm. *ögren*, hak. *ügren*, ujj. *ügen*, azerb., tat., bask. *öjren*, türkm. *övren*, kirk. *üjron*, kazak, nog. *üjren*, ojr., karacs. *üren*, jak. *üören*, üzb. *urgan*, csag. *örögen* 'tanulni, szokásokat elsajátítani', vö.: ÓT. *ö* 'gondolni', *ög* 'gondolat', ész. ÓT. *ö* 'érteni, gondolni', *ög* 'gondolat'. (JEGOROV 1964) < csuv. *věren* 'tanulni, hozzászokni', ÓT., KB., Zamahš., oszm. *ögren*, hak. *ügren*, ujj. *ügen*, azerb., tat., bask. *öjren*, türkm. *övren*, kirk. *üjron*, kazak, nog. *üjren*, ojr., karacs. *üren*, jak. *üören*, üzb. *urgan*, csag. *örögen* 'tanulni, szokásokat elsajátítani', vö.: ÓT. *ö* 'gondolni', *ög* 'gondolat', ész. ÓT. *ö* 'érteni, gondolni', *ög*

A magyarban az **okul** ige jelentése 'tanul (valamiből)' idetartozik, alakváltozata a csuv. *věren* és társainak.

Idetartozik a magy. **gyakorol** töve a *gyakoro-*.

3.178. Kāšy. **jazyn-** 'kibogozni' ~ magy. **bogoz**.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ja* (< *jak ld. *bog*) + *-zyn*: képző.

A szóval rokonok a csomó, gömb alakú tárgyak, dolgok, természeti elemek, köztük a föld. A

kibogozni, másképpen a kötött csomót kiereszteni jelentésben értelmezhetjük. Ezért idetartozik nemcsak a *bogoz*, hanem az *ereszt ere-* töve is.

3.179. Kāšγ. *jigin-* 'gyűjteni' ~ magy. *gyűjt*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jigi-*: abszolút szótó + *-n-*: képző.

Az abszolút szótóval összetartozik a csuv. *pux-* 'gyűjteni' és a magy. *bog* 'csomó'. Eredetileg nómen-verbum volt.

A magy. *gyűjt* (ld. még magy. *gyűl*, *gyűlik*) *gyűj-* relatív töve ide tartozik. A TESz szerint valószínűleg ótörök eredetű szócsalád, kialakulásának részletei azonban nem teljesen tisztázottak. Vö.: oszm. *jig-*, alt. *jū-* 'összegyűjt', ujj. *jīyil-*, oszm. *jigil-*, kirk. *žijil-*, alt. *jūl-* 'összegyűlik'. (TESz) < magy. *gyűj-*: relatív szótó + *-t-*: ige képző, *gyű-*: abszolút szótó + *-l-*: képző, *gyű-*: abszolút szótó + *-lik*: képző, oszm. *jig-*, alt. *jū-*, ujj. *jīyī-*: abszolút szótó + *-l-*: képző, oszm. *jigī-* + *-l-*, kirk. *žijī-* + *-l-*, alt. *jū-* + *-l-*.

3.180. Kāšγ. *jukun-* 'meghajolni, tisztelni' ~ magy. *bókol*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *juku-*: abszolút szótó + *-n-*: képző.

Amikor tiszteletből meghajolunk valaki előtt, a fejünket lehajtjuk, másképp bókolunk. Természetes, hogy a szó tövében benne van a 'fej' jelentésű szó amely a magy. *bog* 'csomó' szóhoz kötődik az alakja szerint.

A magy. *bókol* 'meghajol, hajlong, bólogat, bóbiskol, hódol'. A szó töve a *bóko-*, összetartozik a *bók* 'meghajlás, tisztelet' szóval.

A *bókol* szó töve a *bóko-* és a *bók* szó összetartozik a következő török szavakkal: csuv. *pēk* 'hajlítani, (fejet) hajtani' (ld. *pük*), ujj., alt., hak. *pük*, azerb., türkm., oszm., kum., kazak *bük*, kirk., üzb. *buk*, bask., tat. *bögö*, ojr. *bökö* 'hajlítani'. (JEGOROV 1964)

A csuv. *pük*, *pükle* 'alulról beszeg, azaz felhajt és bevarr', ujj. *pük* 'halítani, görbíteni', üzb. *bukla* 'feltekerni, felhajtani', alt., hak. *pük* 'hajlítani', *pükte*, ojr. *bükte* 'tekerni, hajlítani', AFT., azerb., türkm., oszm., karacs. *bük* 'hajlítani', kirk. *bük* 'hajlítani, görbíteni', kazak *büg*, bask., tat. *bök* *bökke* 'hajlítani, görbíteni'. (JEGOROV 1964)

3.181. Kāšγ. *jaman-* 'javítani, foltozni' ~ magy. *javít*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jama-*: relatív szótó (< *ja-*: abszolút szótó + *-ma-*: képző) + *-n-*: képző.

A szónak alapul szolgált az a 'jó' jelentésű szó, amelynek rokona a magy. *jó*, *jav-* 'kellemes, hasznos, szükséges dolog, jobb oldal, irány, erkölcsi értelemben megfelelő, becsületes ember, helyes cselekedet, valaminek a legjelentősebb, legjobb része, valakinek a haszna, előnye, derék, becsületes, kedvező, hasznos, megfelelő, jobb oldalon lévő'. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. iomas 'jó', osztj. iem 'jó, egészséges'. (TESz) A TESz ismét nem tartalmazza a török adatot, ezért egyértelműen tévedett. A szó nem lehet ősi örökség az ugor korból.

Eleink gondolkodása szerint amikor javítunk, a *jó* állapotot kívánjuk elérni. A magy. *jó*, *jav-* tö

úgy viszonyul a Kāšy. *jama-*: relatív szótóhoz, hogy az *-m-*, *-v-* és a *-0* közös elődje *-t-* eredetű (*-t* > *-δ-* > *-w-*) *-w-* (bilabiális zöngés spiráns) volt, amelyik egyik irányban *-m-*, a másik irányban *-v-* és a harmadik irányban *-V-* (vokális) lett. Ez utóbbi nyomát őrzi a magy. *jó* hosszú *-ó* magánhangzója.

3.182. Kāšy. *tugril* 'ragadozó madár, amely megöl ezer kacsát, de csak egyet eszik meg' ~ magy. *turul*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *tugri-*: relatív szótó (< *tug-*: abszolút szótó + *-ri-*: képző) + *-l-*: képző.

Kāšy. *tugrīl* 'sas' < *tugrī-*: relatív szótó (< *tug-*: abszolút szótó + *-rī-*: képző) + *-l-*: képző.

A magy. *turul* a TESz véleménye szerint Árpád törzsének totemisztikus madara volt. Az ősm. mondavilágban a sashoz vagy sólyomhoz hasonló nőstény madár'. ÓT. *toyril* 'vadászsólyom', csag. *toyril*, oszm. *toğrul* 'sólyom', perzsa *toğri* 'sólyom'. (TESz) < magy. *turu-*: relatív szótó (< *tu-*: abszolút szótó + *-ru-*: képző) + *-l-*: képző, ÓT. *toyri-*: relatív szótó (< *toy-*: abszolút szótó + *-ri-*: képző) + *-l-*: képző, csag. *toyri-*: (< *toy-*: abszolút szótó + *-ri-*: képző) relatív szótó + *-l-*: képző, oszm. *toğru-*: (< *toğ-*: abszolút szótó + *-ru-*: képző) relatív szótó + *-l-*: képző, perzsa *toğ-*: abszolút szótó + *-ri-*: képző.

Az abszolút szótó jelentéstartalma a hegyes, éles, tű formájú tárgyakéval tartozik össze s a képzővel ellátott forma pedig 'hegygel, éllel ellátott' jelentésű. A relatív szótó összetartozik az 'úr, isten' szóval is, vö.:

csuv. *turā* 'isten', jeny. *teŋri*, KB. *taŋra* 'ég', azerb. *tori* 'isten, ég', csag. *tengra*, ujj. MNX *teŋri*, PK. *taŋry*, kirk. *teŋri* 'isten', k.kalp. *tangri*, oszm. *tanry*, jak. *tangara*, bask. *tenre* 'isten, ég', bask., tat. *tere*, csuv. *turā*, *turāš* 'ikon, alak, forma', vö.: burj.mong. *tengeri*, kalm. *tenger* 'ég', sumer *dingir* 'ég', vö.: perzsa *tour* 'alak, forma'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótó + *-rā-*: képző, jeny. *teŋ-* + *-ri-*, KB. *taŋ-* + *-ra-*, azerb. *to-* + *-ri-*, csag. *teng-* + *-ra-*, ujj., MNX *teŋ-* + *-ri-*, PK. *taŋ-* + *-ry-*, kirk. *teŋ-* + *-ri-*, k.kalp. *tang-* + *-ri-*, oszm. *tan-* + *-ry-*, jak. *tanga-* + *-ra-*, bask. *ten-* + *-re-*, bask., tat. *te-* + *-re-*, csuv. *tu-* + *-rā-*, *turā-*: (< *tu-*: abszolút szótó + *-rā-*: képző) relatív szótó + *-š-*: képző, burj.mong. *tenge-* + *-ri-*, kalm. *tenge-* + *-r-*, 'ég', sumer *dingi-* + *-r-*, perzsa *tou-* + *-r-*.

Természetes, hogy a *turul* madár nemcsak egyszerűen ragadozó madár, hanem 'égi, uralkodó, úr' jelentést is tartalmaz. A relatív szótó (*turu-*) jelentésbeli rokona, hangtanilag alakváltozata, szerkezetileg pedig ugyanaz, mint a magy. *sas*, *sólyom* és az or. *sokol* 'ua.'. Magával a *turul* névvel az or. *or'ol* illetőleg a magy. *holló* tartozik össze etimológiailag.

A ném. *Har* 'madár, turul' etimológiailag csak akkor tartozik ide, ha a szókezdő *h-* eredeti *t-* fejleménye ugyanúgy, mint az *š-*, *s-*.

A *turul* alakváltozata az or. *or'ol* 'sas' (< *or'o-*: (*o-*: abszolút szótó + *-r'o-*: képző) relatív szótó + *-l-*: képző), a szókezdő *t-* elenyészett.

A *Turul* megnevezés nemcsak madár nevében ismert, vö.: Kāšy. *Tugril bek*: a szeldzsukok uralkodója.

A hagyományok szerint a magyaroknál a lélekmadár a *turul* volt, de a kereszténység felvétele után ez a galamb lett. Szűz Mária madara, napjainkban a béke szimbóluma a fehér galamb. A *turul* Attila kedvenc madara volt, amelyet *kerecsen sólyom*nak is hívnak. A *turul* Álmos apjának Ügyek nemzetségének a jelképe. Anyja Emese a szarvas nemzetségből való. A fiukban Álmosban

találkozott a turul és a szarvas nemzetség, benne egyesült, összegződött a két nemzetség jelképe a többi hagyománnyal együtt. Álmos utóda Árpád hozta be ezt a nemzetséget a Kárpát-medencébe.¹³¹

A magyar honvédség jelképe a mai napig a szálló turulmadár karmai közt egy kard. A magyar nemzetnek tiszteletben tartott jelképe a szarvas mellett a turul madár.

3.183. Kāšy. *kum-* 'hullámozni' ~ magy. *hab*.

Ld. még Kāšy. *kāmžīlā-* 'megcsapkodni' (< *kām* 'csap' + *-žī* + *-lā*), Kāšy. *kamtur-* 'megparancsolni félholtra verni', Kāšy. *kum* 'homok' (< *ku-*: abszolút szótó + *-m*: képző), magy. *kumma* 'csepp', Kāšy. *kum* 'csepp, szem', Kāšy. *kamug* 'teljesen' (< *ka-*: abszolút szótó + *-mug*: képző), Kāšy. *kubuk* 'hab, tajték', Kāšy. *kūl kubukī* 'tenger habja'.

A Kāšy. *kum-* 'hullámozni' szónak rokona a csuv. *xum* 'hullám', *xumxan* 'hullámozni' töve a *xum-*, MK., polov., alt. ojr. *kom*, AFT *kum* 'hullám', vö.: hanti *xump*, manysi *kump*. (JEGOROV 1964)

Idetartozik a magy. *kúp* és a *hab* is.

3.184. Kāšy. *kuk* 'gyökér, eredet' ~ magy. *kákó*.

Ennek képzett változata a csuv. *xujār* 'fa gyökere, gyökér', tat. bask. *kajry* 'gyökér', jak. *xatyryx* 'gyökér', tuv. *kazyryk* 'pikkely', hak. *xastyryx* 'gyökér, kéreg, faháncs, dióhéj, héj, pikkely', hak. *xodyr* 'ótvár, kosz', vö.: mong. *xajre* 'hal pikkelye'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xujā-*: abszolút szótó + *-r-*: képző.

Mínt hogy a gyökér másképpen kezdet, alap, eredet, valaminek a kiinduló pontja, ezért idetartozik a magy. *kákó*, *kankó* szó. Olyan faágról van szó, amelynek az egyik szára rövid. A két szár találkozási pontja tartalmazza azokat a tulajdonságokat, amelyeket a 'gyökér' tartalmaz. A magyarban a Kāšy. *kuk* 'gyökér, eredet' megfelelője a magy. *kéreg* szó *ké-* tövével tartozik össze. Ld.: Kāšy. *kāz* 'fa gyökere'.

Alakváltozata az or. *kora* 'gyökér'. Az abszolút szótóvelek összetartoznak a Kāšy. *kuk* 'gyökér, eredet' szóval.

3.185. Kāšy. *jadāg* 'gyalogos' ~ magy. *gyalog*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ja-*: abszolút szótó + *-dāg*: képző.

A szó ismert a többi török nyelvben is, vö.: csuv. *šuran* 'gyalog', ÓT. *jadag* 'gyalog', *jadagyn* 'gyalog, lábbal', üzb. *jajev*, oszm. *jaja*, *jajan*, gag. *jajan*, nog. *jajav*, bask. *jejeü*, alt. *d'aju*, *d'ajyg*, tuv. *čadyg*, hak. *čazag*, kirk. *žö*, hak., k.kalp. *žajau* 'gyalog, lábbal', tat. *žejaiüle* 'gyalog, gyalogos', *žejaiü* 'gyalog'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šu-*: abszolút szótó + *-ran*: képző, ÓT. *ja-* + *-dag*, *ja-* + *-dagyn*, üzb. *ja-* + *-jev*, oszm. *ja-* + *-ja*, *ja-* + *-jan*, gag. *ja-* + *-jan*, nog. *ja-* + *-jav*, bask. *je-* + *-jeü*, alt. *d'a-* + *-ju*, *d'a-* + *-jyg*, tuv. *ča-* + *-dyg*, hak. *ča-* + *-zag*, kirk. *žö-* + *-ö*, hak., k.kalp. *ža-* + *-jau*, tat. *žejaiü-*: (< *že-*: abszolút szótó + *-jaiü*: képző) relatív szótó + *-le*: képző, *že-* + *-jaiü*.

Idetartozik magy. *gyalog* 'gyalog járó, egyszerű, saját lábán stb.'. Származékszó, a *gyal-*

¹³¹ Ld. Emese álma.

alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: cser. *jal* 'láb', *jà·len* 'gyalog', mdE. *jalgo*, mdM. *jalga* 'gyalog', fi. *jalka* 'láb', *jalan jalkaisin* 'gyalog', észt *jalg* 'láb, lábszár', lp. *jud'ge* 'láb, lábszár'. A magyar szó *-g* eleme denominális nómen képző. (TESz) < magy. *gya-*: abszolút szótó + *-log*: képző, cser. *ja-* + *-l*, *jà-* + *-len*, mdE. *ja-* + *-lgo*, mdM. *ja-* + *-lga*, fi. *ja-* + *-lka*, észt *ja-* + *-lg*, lp. *ju-* + *-d'ge*.

A szócikk írója többszörösen is tévedett. A gyalog szerkezeti felépítése nem lehet *gyal-* + *-g* képző. Nem igazolt, hogy a *gyal* ősi örökség a finnugor korból, bár az adatok idetartoznak. Nagy hibát követett el akkor is, amikor nem vette figyelembe a török nyelvi adatokat. Fontos megemlíteni a magy. *gyalogbodza*, *gyalogfenyő*, *gyalogbab* stb. összetételt, ahol a *gyalog* előtag jelentése 'alacsony'. Ez a 'láb' szavunkkal úgy függ össze, hogy őseink gondolkodása szerint a láb lent van, kezdetben a folyó alsó részét nevezték így. Ami pedig lent van, egyúttal alacsony is.

A szó alakváltozata az ang. *walk* 'gyalog, megy' (< *wa-*: abszolút szótó + *-lk*: képző).

A fenti szavak nemcsak jelentéstanilag és szerkezetileg tartoznak össze, hanem hangtanilag is egymásnak alakváltozatai. Ez azt jelenti, hogy az eredeti szókezdő mássalhangzó *t-* volt, amelynek fejleményei a magy., alt. *gy-* (*d'-*) (< *t-*), a cser., md., fi, észt, lp., ÓT., üzb., oszm., gag., nog., bask. *j-* (< *d'-* < *t-*), csuv. *ś-* (< *t'h-* < *t-*), tuv., hak. *č-* (< *t'-* < *t-*), kirg., hak., k.kalp., tat. *ž-* (< *dž-* < *d'-* < *t-*), ang. *w-* (< *δ-* < *t-*).

A képző kezdő mássalhangzója szintén eredeti *t-* volt, amelynek a fejleményei használatosak ma is, vö.: Kāšy., ÓT., tuv., lp. *d-* (< *t-*), üzb., oszm., gag., nog., bask., alt., hak., k.kalp., tat. *j-* (< *d'-* < *t-*), csuv. *r-* (< *δ-* < *t-*), hak. *z-* (< *δ-* < *t-*), magy., cser., md., fi., észt *l-* (< *δ-* < *t-*), kirg. *0-* (< *V-* < *w-* < *δ-* < *t-*).

Ld. még Kāšy. *tujaglig jilkī* 'állatok, amelyeknek van patájuk'.

3.186. Kāšy. *tutak* 'a teás kanna vagy más csőre' ~ magy. *ajak*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *tu-*: abszolút szótó + *-tak*: képző.

Hangtanilag a szó nagyon korai állapotot őriz, megvan benne az eredeti szókezdő és a képző kezdő mássalhangzójában a *t-*, ugyanakkor a képzőben egy további eredeti *-k* mássalhangzó is megmaradt. A megnevezésében a tárgy alakja és funkciója játszott szerepet. A teáskanna kifolyó csőve olyan, mint egy alagút vagy árok, amelyben víz folyik. A méretnek ez esetben nem volt jelentés megkülönböztető szerepe. Hozzátesszük, ugyanakkor a kifolyócső száj, nyílás is egyben, ezért rokona a magy. *ajak*, *aj-*, *szád*, *száj* is.

Idetartozik a csuv. *šāvar* 'száj, nyílás', ÓT., MK., Zamahš. *agyz*, ujj. *egiz*, üzb. *ogiz*, azerb., türkm., oszm. *agyz*, bask., kazak, k.kalp. *auyz*, nog., tat. *avyz*, kirg. *ooz*, alt., tuv., hak. *aas*, kum. *avuz* 'száj, nyílás, (néhány nyelvben, pl. azerb., oszm., tuv.) folyó torkolat'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šāva-*: abszolút szótó + *-r*: képző, ÓT., MK., Zamahš. *agy-* + *-z*, ujj. *egi-* + *-z*, üzb. *ogi-* + *-z*, azerb., türkm., oszm. *agy-* + *-z*, bask., kazak, k.kalp. *auy-* + *-z*, nog., tat. *avy-* + *-z*, kirg. *oo-* + *-z*, alt., tuv., hak. *aa-* + *-s*, kum. *avu-* + *-z*.

Alakváltozatuk a csuv. *pyr* 'torok, nyelés', ÓT. *boguz*, AFT. *buguz*, azerb., türkm., oszm., bask. *bogaz*, nog., tat. *bugaz*, üzb. *bugiz* 'torok'. csuv. *pyr* < *pāvār*: (JEGOROV 1964) < csuv. *py-*: abszolút szótó + *-r*: képző, ÓT. *bogu-* + *-z*, AFT. *bugu-* + *-z*, azerb., türkm., oszm., bask. *boga-* + *-z*, nog., tat. *buga-* + *-z*, üzb. *bugi-* + *-z*. Továbbmenve a csuv. korábbi alakja *pVGVr, *pVkvVr lehetett.

A rokonságukba tartozik a csuv. *vǎrǎ* 'torkolat, folyó torkolata', vö.: mong. *oro* 'befolyjni, torkollni (folyó)', k.kalp. *ör, orug* 'folyó forrása'. (JEGOROV 1964) < csuv. *vǎ-*: abszolút szótó + *-rǎ*: képző, mong. *o-* + *-ro*, k.kalp. *ö-* + *-r*, *o-* + *-rug*.

A magyarban ismert az *ajak* és a *torok*, mindkettő idetartozik. A TESz szerint a magy. *ajak* 'száj, a szájnyílás vékony bőrű széle, (edény) nyílása, áll'. Származékszó, a nyílás jelentésű *aj* szóból keletkezett *-k* kicsinyítő képzővel. (TESz) < magy. *a-*: abszolút szótó + *-jak*: képző.

A szó elemekre bontásával nem értünk egyet. Idetartozik a magy. *torok* 'térsgnek, területnek, helyiségnek stb. bejárati része, kezdete, üreges tárgynak a nyílásához közeli, elszűkülő része, a szájüregnek és a nyelőcsőnek illetőleg a garatnak érintkező része, nyak, a nyak elülső része, állatprém nyaki része, folyóvíz torkolata'. Származékszó: a *tor-* alapszava ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *tor* 'torok', hang, (pálinkás) palack, hang', osztj. *tur* 'torok', *türen* 'palack'. (TESz) < magy. *to-*: abszolút szótó + *-rok*: képző, vog. *to-* + *-r*, osztj. *tu-* + *-r*, *tü-* + *-ren*.

A szócikk írója többszörösen tévedett. Helytelenül állapította meg a szó szerkezeti felépítését, mert a *tor-* a relatív szótó és egyik alakváltozata a *torok* szónak. A fenti adatokban az abszolút szótó *to-*, *tu-* s a képző *-r*, *-rok*, *-rüñ*. Az utóbbi arra utal, hogy a képző korábbi, teljesebb alakja *-*rVng*, *-*rVnk*, *-*rVtk* stb. volt.

A szó családjába tartozik még a magy. *duda, száj, szád, szádok*.

3.187. Kāšy. *tašuk* 'sérv' ~ magy. *tasak*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ta-*: abszolút szótó + *-šuk*: képző.

Kezdetben az árok, gödör volt a víz tasakja. Ezért a szó családjába tartozik a csuv. *var, vasan* 'völgy, száraz árok, patak', kirk. *özän* 'folyómeder, medence', kazak *özen*¹³² 'folyó', karacs. *özen* 'nyílás, meder', bask. *üzen* 'folyó meder'. (JEGOROV 1964) < csuv. *va-*: abszolút szótó + *-r*: képző, *va-* + *-san*, kirk. *ö-* + *-zän*, kazak *ö-* + *-zen*, karacs. *ö-* + *-zen*, bask. *ü-* + *-zen*.

A magy. *tasak* 'bőrből varrott kis tarisznya', alakváltozata a magy. *táska, zacskó*. A *sérv* úgy tartozik ide, hogy valójában az is egy bőrzacskó. A magy. *sérv* a TESz szerint 'seb, sérülés, valamely zsiger kitüremkedése a szervet körülvevő üreg falán'. A *sérv* nyelvújítási alkotás. (TESz)

Nem értünk egyet a TESz véleményével, mert a seb vágott sérülés, a sérv pedig nem. Az is gyanús, hogy nyelvújítási szó lenne, mert jelentésanilag, szerkezetileg és hangtanilag illik a szócsalád nyelvi rendszerébe. A szó szerkezeti felépítése *sé-*: abszolút szótó + *-rv*: képző. Az eredeti szókezdő *t*-t tartalmazza a Kāšy. *tašuk* adat. A *t-* egyik fejleménye az *š-* (< *č-* < *t'-* < *t-*). A *č-* megvan szó belsejében a magy. *zacskó* (< *za-*: abszolút szótó + *-cskó*: képző) képzőjének kezdő mássalhangzójaként. A *sérv* szó képzőjének kezdő mássalhangzója is *-t* fejleménye, vö.: *t-* > *δ-* > *r-*. A *-v* pedig eredeti *-k* fejleménye (*-k* > *-γ* > *-w* > *-v*), amely *-k* megvan a Kāšy. *tašuk*, a magy. *tasak, táska, zacskó* szavakban.

3.188. Kāšy. *suzuk sūv* 'tisza, mély víz' ~ magy. *szűz, jó*.

A szókapcsolat első tagjának szerkezeti felépítése: Kāšy. *su-*: abszolút szótó + *-zuk*: képző.

¹³² Vö.: magy. *özön* víz 'folyó víz'.

Eleink gondolkodása szerint a legtisztább víz a még érintetlen forrásvíz. Másképpen szűz. Az ilyen víz szűrt is, mert a föld rétegeiben megsűrődik. Magyarul *tiszta* (*tisz-*¹³³: relatív szótó + *-ta*: képző) s a szónak a *tisz-*: relatív szótóve, a Kāšy. *suzuk*, magy. *szűz*, *szűr* egymásnak alakváltozatai.

Idetartozik a csuv. *tasa* 'tisza, átlátszó, friss (víz)', *tasalāx* 'tisztaság', rendesség', *tasal-* 'megtisztulni', *tasat-* 'tisztítani', Zamahš. *taze* 'friss (tej)', ujj., kirg., kazak, k.kalp., nog., tat., bask., kum. *taza*, üzb. *toza* 'tisza, rendes', azerb. *teze*, türkm. *teze* 'friss, új', kazak, kum., karacs. *tazala* 'tisza, megtisztítani', *tazalan* 'megtisztulni', tat. *tazar-* tisztává válni, egészségessé lenni'. Ld. perzsa *taze* 'tisza, friss, új'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ta-*: abszolút szótó + *-sa*: képző, *tasa-*: relatív szótó + *-lāx*: képző, *tasa-*: relatív szótó + *-l-*: képző, *tasa-*: relatív szótó + *-t-*: képző, Zamahš. *ta-*: abszolút szótó + *-ze*: képző, ujj., kirg., kazak, k.kalp., nog., tat., bask., kum. *ta-* + *-za*, üzb. *to-* + *-za*, azerb. *te-* + *-ze*, türkm. *te-* + *-ze* 'friss, új', kazak, kum., karacs. *taza-*: relatív szótó + *-la*: képző, *taza-*: relatív szótó + *-lan*, tat. *taza-*: relatív szótó + *-r-*, perzsa *ta-*: abszolút szótó + *-ze*: képző.

Alakváltozata a csuv. *tārā* 'tisza, átlátszó (folyadék)', azerb. *duru*, türkm. *dury*, oszm. *doruk* 'tisza, átlátszó, nem zavaros'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tā-*: abszolút szótó + *-rā*: képző, azerb. *du-* + *-ru*, türkm. *du-* + *-ry*, oszm. *do-* + *-ruk*.

Rokon a csuv. *šerem* 'szűz, szűzföld, nem felszántott, apró fűvel borított hely, pázsit', tat. *čirem* 'pázsit, szűzföld', azerb. *čeren* 'takarmányfű fajta, amely a síkságon nő', vö.: burj.mong. *šerem* 'fiatal fű, pázsit'. (JEGOROV 1964) < csuv. *še-*: abszolút szótó + *-rem*: képző, tat. *či-* + *-rem*, azerb. *če-* + *-ren*, burj.mong. *še-* + *-rem*.

Idetartozik a csuv. *sěr-* 'szűrni', KB., MK., Zamahš. *süz*, azerb., türkm., oszm., ujj., kirg., kazak, k.kalp., nog. *süz*, kum. *s'uz*, tat. *söz*, bask. *hüz*, üzb., k.kalp. *suz*, alt. *šü*, tuv. *šüür* 'szűrni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *sě-*: abszolút szótó + *-r-*: képző, KB., MK., Zamahš. *süz*, azerb., türkm., oszm., ujj., kirg., kazak, k.kalp., nog. *sü-* + *-z*, kum. *s'u-* + *-z*, tat. *sö-* + *-z*, bask. *hü-* + *-z*, üzb., k.kalp. *su-* + *-z*, alt. *šü*, tuv. *šüü-* + *-r-*. A csuv. *sěr-* hangtani előzménye *sür* lehetett.

A magy. *tiszta* a TESz szerint 'szennyől, piszoktól mentes, érintetlen, szeplőtelen, igaz, őszinte, ártatlan, hamisság nélküli, frissen mosott, átlátszó, világos, keveretlen, csupa, merő, nem terhelt, kötelezettségek nélküli, napos, felhőtlen, tökéletes, hibátlan, tisztás, tiszta személy, tiszta ruha, tisztaság, tiszta dolog, valaminek a tiszta része, búza, teljesen merőben'. Szláv eredetű, vö.: óeszl. *čistb* 'nem piszkos, érintetlen, szeplőtelen, átlátszó, világos', szerb.-hv. *čist* 'nem piszkos, érintetlen, szeplőtelen keveretlen', szln. *čist* 'nem piszkos, világos, ragyogó, keveretlen, csupa, merő, nem terhelt, kötelezettségek nélküli, tiszta erkölcsű, érintetlen, szeplőtelen', szlk. *čisty* 'nem piszkos, keveretlen, szín-, szeplőtelen, nem terhelt, tehermentes', or. *čistyj*, 'nem piszkos, keveretlen, szín-, nyílt, becsületos, ártatlan, átlátszó, világos, gondos, pontos, valódi, igazi, nem terhelt, kötelezettségek nélküli'. (TESz) < magy. *tisz-*: relatív szótó + *-ta*: képző, óeszl. *čis-* + *-tb*, szerb.-hv. *čis-* + *-t*, szln. *čis-* + *-t*, szlk. *čis-* + *-ty*, or. *čis-* + *-tyj*.

A magy. *tiszta* relatív töve a *tisz-* hangtani előzménye a csuv. *tasa* lehetett. Az adatok idetartoznak, azonban a magyar szónak nincs szüksége arra, hogy a szlávból eredeztessék. Annál is inkább, mert a magyar az eredeti szókezdő *t-t* örzi, az orosz pedig ennek a (*t* > *t'*) > *č*-fejléményét. Ráadásul ez a hangváltozás nem a szláv nyelvek sajátja. Minden jel arra mutat, hogy a szlávba már a *č*- kezdetű változat került be. Tehát a szó a szlávban átvétel a magyarral közös gyökerű nyelvből.

Téves állítás az is, mely szerint az or. *čistyj* szókezdő mássalhangzója eredetileg *k-* volt (SIS)

¹³³ Idetartozik a magy. *Tisza* folyónév *Tisz-*: relatív szótóve.

Idetartozik az oszm. *temiz* 'tisztá'.

A magy. *szűz* 'nemi szempontból érintetlen személy, főként nő, férjezetlen (nő), nőtlen (férfi), tiszta erkölcsű, szemérmes, jámbor, természetes állapotban levő, tiszta, mással nem kevert, másból nem álló, érintetlen, sértetlen, leány, hajadon, apáca'. Bizonytalan eredetű, talán ősi örökség az ugor, esetleg a finnugor korból, vö.: vog. *šēs* 'szűz', oszt. *t'et'* 'egy fajta fém, (a pénz jelentésű szó állandó jelzőjeként is)', zürj. *sed'ž* 'tisztá, világos, nem zavaros (víz, bor), stb.' votj. *šužal-*, *šüžal-*, *šužal-* 'tisztít, megtisztít'. (TESz) < magy. *szű-*: abszolút szótó + *-z*: képző, vog. *šē-* + *-s*, oszt. *t'e-* + *-t'*, zürj. *se-* + *-d'ž*, votj. *šuža-*: (< *šu-*: abszolút szótó + *-ž*: képző) relatív szótó + *-l*: képző, *šüža-*: (< *šü-*: abszolút szótó + *-ža*: képző) relatív szótó + *-l*: képző, *šuža-*: (< *šu-*: abszolút szótó + *-ža*: képző) relatív szótó + *-l*: képző.

A vog., osztj., zürj., votj. adatok idetartoznak, azonban a szócikk írója ezzel még nem igazolta a magyar szónak sem az ugor, sem a finnugor nyelvi eredetét. Nem vette figyelembe, hogy a magy. *szűz* egy több tagból álló szócsalád tagja s nem vette számításba ezeknek a szavaknak a török párhuzamait sem.

A magy. *szűr* '(folyadékot) lyukacsos eszközön átbocsát, hogy szilárd részeitől megtisztítsa, (gyümölcs, különösen szőlő levét) héjtól, magtól, szártól elkülönítve másik edénybe önt, bort fejt, szüretel, kivonatol, (betegség) soványít, lapos kövel kacsázik'. Csuvasos típusú ótörök jövevényszó, vö.: csuv. *sěr*, ujjg. *süz* 'tisztít', Kāšy. *süz-* '(vizet) tisztít', csag., CC. *süz* 'szűr, tisztít', oszm., azerb. türkm. *süz-* 'ua.', tat. *süz-*, *söz-*, bask. *hüδ-*, üzb. *suz-* 'ua.'. (TESz) < magy. *szű-*: abszolút szótó + *-r*: képző, csuv. *sē-* + *-r*, ujjg. *sü-* + *-z*, Kāšy. *sü-* + *-z*, csag., CC. *sü-* + *-z*, oszm., azerb. türkm. *sü-* + *-z*, tat. *sü-* + *-z*, *sö-* + *-z*, bask. *hü-* + *-δ-*, üzb. *su-* + *-z*.

Az or. *ced'it* 'szűrni' (< *ced'i-*: relatív szótó + *-t'*: főnévi igenév képző) relatív szótóve is rokon.

Az or. *celina* 'szűzföld' (< *celi-*: relatív szótó + *-na*: képző) relatív töve a *celi-* (< *ce-*: abszolút szótó + *-li*: képző) a fentiek alakváltozata. A relatív tövek eredeti kezdő mássalhangzója *t* volt, amelyet őriz a csuvas és a többi török párhuzam, valamint a perzsa megfelelő (vö.: csuv. *tasa*), a magy. *tiszta*, csuv. *tără*. A *t*-a változásai során zöngésedett (vö.: azerb. *duru*, türkm. *dury*, oszm. *doruk*), réshangúsodott: *t* > *th* > *s*-, amelyet őriz a Kāšy. *suzuk*, a magyar *szűz*, *szűr*; a csuv. *sěr-*, KB., MK., Zamahš. *süz*, azerb., türkm., oszm., ujjg., kirg., kazak, k.kalp., nog. *süz*, tat. *söz*, üzb., k.kalp. *suz*. A *t*-másik irányú változása során palatalizálódott, majd affrikálódott: *t* > *t'* > *č*- (vö.: or. *čistyj*, tat. *čirem*, azerb. *čeren*), tovább alakulva dezaffrikálódott: *č* > *š*- (vö.: alt. *šü*, tuv. *šüür*; burj.mong. *šerem*). A *t*-patalizálódás után réshangúsodott: *t* > *t'h* > *s*- (vö.: csuv. *šerem*, kum. *s'uz*). A bask. *hüz*, *hüδ-* szókezdő *h*-hangjának ugyanaz volt az elődje, mint az *s*-nek: *t* > *th* > *h*-. A *c*-az *s*-szel függ össze közelebről. Ez azt jelenti, hogy ez esetben a *c*-¹³⁴ előzménye ugyanúgy *t*-eredetű *th*-lehetett.

Világos, hogy a relatív szótóve abszolút szótó + képző szerkezeti felépítésűek. A képző kezdő mássalhangzója is eredeti *t*-fejléménye, vö.: *t* > *d*- (or. *cedit'*), *t* > *δ*- (vö.: bask. *hüδ-*), *t* > *δ* > *z*- (Kāšy. *suzuk*, magy. *szűz* stb.), *t* > *δ* > *r*- (vö.: magy. *szűr*; csuv. *šerem*, tat. *čirem*, azerb. *čeren*, burj.mong. *šerem*, csuv. *sěr-*, tuv. *šüür*¹³⁵.

A Kāšy. *sūv* 'víz' más török nyelvi megfelelői ismertek, vö.: csuv. *šyv* 'víz', ÓT. *sub*, KB., ujjg.,

¹³⁴ Világosan el kell különíteni attól a *c*-től, amely *k*-fejléménye (vö.: or. *cerkov* 'templom').

¹³⁵ Ezek az adatok is igazolják, hogy az ún. rotacizmus (*r* van ott, ahol más nyelvben *z*) nem csak a csuvas sajátja.

polov. *su*, MK. *suv*, alt. *su*, *sug*, Zamahš., tuv., hak. sor *sug*, üzb., kum., nog., türkm. *suv*, kirg., k.kalp., karacs. *suu*, ujj., azerb., oszm., tat., kaz. *su*, bask. *hyu*, jak. *uu* 'víz' (JEGOROV 1964)

Idetartozik a mong. **uson**, *us* 'víz' szó is, a K-mong. **uso-lă**, ojr. *usu-lă* 'öntözni' tövében (*uso-*, *usu*) a 'víz' szó van meg, vö.: ojr. *usun* 'víz'.

Rokonuk a magy. **jó** 'folyó'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *iē* 'folyó', osztj. *iōγen* 'kis folyó', *iīgi* 'ua.', *iīγel* 'kicsi, rövid és keskeny folyó, patak', zürj. *ju* 'folyó, nagy folyó', votj. *ju: ju šur* 'folyó' (*šur* 'patak, folyó, folyam'), cser. *jo-γe*, *jo-γe-βet* 'folyó víz (*βet* 'víz')', *jo-γem* 'folyik, csurog, hull (levél, haj)', mdE. *Jov*: Moksza folyó neve, fi. *joki* 'folyó, folyam', észt *jōgi* 'folyam, patak', lp. *jokkâ*, szam.jur. *jaxà* 'folyó', jeny. *joha*, *jaha* 'ua.', szelk. *ki*, *ke* 'ua.', kam. *t'aya* 'folyó, folyam, kis folyó, patak'. (TESz)

A szócikk írója tévedett, nem igazolt a magyar szó uráli eredete, mert nem vette figyelembe a török és további adatokat.

Alakváltozatuk a magy. **víz** (CZEGLÉDI 2013).

3.189. Kāšγ. **sagun** 'orvos' ~ magy. **egész, jó**

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *sagu-*: relatív szótő + *-n*: képző.

Az 'orvos' szó tövében a 'jó, egészséges' szó található. Ismert számos török nyelvben, vö.: csuv. *syvā* 'egészséges', *syvlāx* 'egészség', MK., ujj., azerb., türkm., oszm. *sag*, üzb. *sog*, kazak, k.kalp., tat. *sau*, nog., kum. *sav*, kirg. *soo*, alt. *su*, bask. *hau* 'egészséges', ujj. *saglik*, üzb. *soglik*, azerb., türkm., oszm. *saglyk*, nog. *savlyk*, alt. *suuzak* 'egészség', kínai *su* 'élő, vidám, egészséges, erős', mong. *sajñ* 'egészséges, jó'. (JEGOROV 1964)

A szókezdő mássalhangzója már eltűnt, de idetartozik a következő szó töve: a K-mong. **ik'ede** (*ik'e* 'jó' + *-de*: Loc.) 'nagyon' szótöve az *ik'e* összetartozik az oszm. *iji* 'jó', csuv. *yrā* 'jó' szavakkal. A különbség az, hogy a *-j-* és az *-r-* nem a *-k-*val tartoznak össze, hanem az előzményük VtkV *-t-* mássalhangzójának a fejleményei. A mong. *jeke dör* 'nagyon', ojr. *ikā'r* (*ikā* 'jó' + *'r* vö.: *dör*) 'nagyon' változat *jeke* eleme a magy. *jó*, *jav-* rokona. A csuv. *lajāx*, *yrā* 'jó' szavak is a fenti *jó* szavak párhuzamai. A szókezdő *l-* és a magy. *nagyon n-* szókezdője összetartoznak, eredeti *t-* fejleményei. A csuv. *lajāx -j-*je ugyanannak a *-t-*nek a fejleménye, mint a csuv. *-r-*. A *lajāx* nyelvi párhuzamai: oszm. *lajyk*, ujj., üzb. *lajik*, azerb. *lajig*, kirg., k.kalp. *ylajyk*, üzb. *lojik*, tat. *lajek* 'illő, jó'. A kirg. *izgilik* (*izgi* 'jó' + *-lik*: képző 'valamivel való ellátottság') 'jőtevő', a nog., k.kalp. *ijgilik* 'ua.' *ijgi-* töve, a kaz. *igi*, oszm. *iji*, jak. *ütüö* 'jó, egészséges' szavaknak egyaránt rokona.

A szónak nemcsak jó, egészséges, hanem 'szent, nagy' jelentése is van, vö.: csuv. *yrā* 'jó, szent' ÓT. *yduk*, *adgü*, MK. *ezgü*, Ibn Muxanna *ägü*, tefsz. XII-XYIII. *adgü*, *ajgü* 'szent' (JEGOROV 1964) szavaknak közös az etimológiájuk.

Eleink szemében *jó* az, ami egészséges, következésképp a *jó* szó is idetartozik. A TESz véleménye szerint a magy. **jó, jav-** 'vagyon, kellemes, hasznos, szükséges dolog, jobb oldal, irány, erkölcsi értelemben megfelelő, becsületes ember, helyes cselekedet, valaminek a legjelentősebb, legjobb része, derék, becsületes, kedvező, hasznos, megfelelő, jobb oldalon lévő, jókora'. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *iomas* 'jó', osztj. *iem* 'jó, egészséges'. (TESz)

A szócikk írója nem járt el körültekintően, mert csak a vogulból hozott adatot, nem vette figyelembe a török és a mongol megfelelőket. A magyarban egészséges az, aki egész, teljes,

hiánytalan. Ezek a tulajdonságok maradéktalanul megvannak a magban. A cél tehát, hogy a maghoz hasonló állapotban legyünk. Az orvos feladata ezt az állapotot megtartani, idővel pedig betegség esetén gyógyítással ezt elérni. Erre utal a makk egészséges kifejezés s a makk valójában egy fajta mag.

3.190. Kāšy. *bukdā* 'tőr' ~ magy. *tőr*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *buk-*: abszolút szótó + *dā*: képző.

A szótóval összetartozik a csuv. *těk* 'érinteni, döfni, bökni', ujjg. *teg*, türkm. oszm. *deg*, üzb. *teg*, alt., kazak *tij*, MNX, bask. *tej* 'érinteni, bökdösni', bask. *töke* 'döfni', mari *tük(aš)* 'döfni, bökni', *tükö* 'szarv'. (JEGOROV 1964)

A szó töve a *buk* rokona a magy. *fej* és a *bök* szónak. Ez természetes, hiszen a *tőr* lényeges tulajdonsága, hogy a hegyével (a fejjel azonos) böknek. Ugyanakkor, ha a fej lehajlik, akkor ennek a cselekvésnek a neve bókol.

Idetartozik a következő szavak töve, vö.: csuv. *těklě*, *těklě tura* 'posztméh, dongó' (szó szerint 'méh, dongó, a mely szőrrel, pihével van beborítva, azaz szőrös, pihés dongó'), tat. *tökle tura* 'ua.', üzb. *tukli ari*, kazak *tükti ara* 'ua.', hak. *tüktig aar* 'lódarázs'. (JEGOROV 1964) < csuv. *těk-*: szótó + *-lě*: képző, tat. *tök-* + *-le*, üzb. *tuk-* + *-li*, *tük-* + *-tig*.

A csuv. *těklě tura* szókapcsolat második tagja a *tura* és társai a magy. *darázs* szó *dará-* és a *duruzsol duru-* tövével tartozik össze.

Kāšy. *bukdā* rokona a magy. *tőr*, amely a TESz szerint 'viszonylag rövid, szűrő fegyver, ez mint a fájdalom jelképe, ár, lyukasztó eszköz, (sportban) hosszú, hajlékony pengéjű, gömbvégű vívó eszköz, (hajózásban) a kötél kezelésében használt vaspálca'. Valószínűleg ősi örökség a finnugor korból, vö.: votj. *tir*, *ter*, 'fejsze, bárd, szekerce', cser. *ter*, *tür* 'él', fi. *terä* 'él, csúcs, hegy, kalász, termés, mag', észt *tera* 'él, csúcs, hegy, kalász, sugár stb.', lp. *darre* '(fejsze)él, *terre*, *tierr* '(kés)penge'. (TESz) < magy. *tő-* + *-r*: képző, votj. *ti-* + *-r*, *te* + *-r*, cser. *te-* + *-r*, *tü-* + *-r* 'él', fi. *te-* + *-rä*, észt *te-* + *-ra*, lp. *dar-* + *-re*.

A szótó összetartozik a magy. *bök* 'szúr, megsért, taszít, mutat' igével is. A TESz szerint ismeretlen eredetű.

Ld. Kāšy. *jukun-* 'meghajolni, tisztelni'. < *juku-*: abszolút szótó + *-n*: képző, Kāšy. *tuŋuš-* 'lehajtani a fejet, bókolni'.

Idetartozik az or. *tykat* 'bökní' *tyka-* töve és az or. *rog* 'szarv' szó. A szókezdő *r-* eredeti *t-* fejleménye (*t-* > *δ-* > *r-*). Ez a hangváltozás nem a szlávban ment végbe. Mindkét szó a szlávban átvétel.

3.191. Kāšy. *bukū bilkā* ~ magy. *okos, bölcs*.

A *bukū bilkā* szókapcsolat első tagja a magy. *okos* szó *oko-* 'ész' tövével tartozik össze, a második pedig a *tud-* igével. Ld. fent.

3.192. Kāšy. *žiš žiš* 'pisilésre készlet' ~ magy. *pis pis*.

Rokona a magy. **pis pis**, amely a **pisil** címszónál található a TESz-ben. A szócikk írója hangutánzó eredetű szócsaládnak tartja, hozza az ang. *piss* igét és főnevet, a ném. *pissen* és *Pisse*, fr. *pisser*, *pisse*, ol. *pisciare*, *pischio* 'pisil, pisi' szavakat. (TESz) Igaza van a szócikk írójának, amikor a Cz-F-ra hivatkozva említi a *pessedéz* 'a víz fölfakadozik' jelentésű szót. A *pis* rokona a magy. *víz* szó és alakváltozatai.

3.193. Kāšγ. **tuk tuk** 'halk kopogás' ~ magy. **tik-tak**.

Kāšγ. **tukī-** 'kopogni, ütni, verni'.

Az igei és névszói jelentésű szó eredetileg nómen-verbum volt, majd külön vált az igei és a névszói jelentés. Alakváltozatuk a csuv. **šakka**, **šakla** 'kopogni', bask., tat., kirg., kazak *šakylat*, tat. *šak-šak* it 'kopogni'. Hangutánzó szó, vö.: *šak*: a kopogást utánzó hang, oszm. *šak*: csapódás, kattogás, csattogás hangja. (JEGOROV 1964) < *šakka*, *šak-*: abszolút szótó + *-la*: denominális verbum képző.

A szókezdő *š-* eredeti *t-* fejleménye (*t* > *t'* > *č* > *š*-).

Idetartozik az ÓT. *tārs* 'ver, kopog, dőnget, dörömböl, tör,' (DTS:545) < *tār-*: (< *tā-*: abszolút szótó + *-r*: képző) relatív szótó + *-s*: képző abszolút szótóve.

Az or. **stuk** hangutánzó szó, vö. **tuk-tuk**, **t'ukat'** szókezdő *s-* nélkül. (SIS) Ebből igét képeztek, vö.: or. **stukat'**, **stúknut'** 'kopogni' (< *s-*: előképző + *tuka-*: abszolút szótó + *-t'*: főnévi igenév képző, *s-*: előképző + *tuk-*: szótó + *-nu-*: képző + *-t'*: főnévi igenév képző)

A magy. **tik-tak** 'az óra ketyegése' a TESz szerint német eredetű, vö.: ném. *ticktack*, ang. *tick-tack*, fr. *tic-tac*, ol. *tictac*, or. *tik-ták*: az óra ketyegését utánzó szó, 'ketyegés'. Önálló magyar keletkezése nem valószínű. (TESz) A keleti adatok éppen a németből való átvételnek mondanak ellent s az ősi önálló keletkezést igazolják.

A magy. **tikog** ige szótövében is a hangutánzó szó van meg. A TESz szerint a *tikog* 'fuldokol, fuldokolva köhög, (kutya) csahol, vihog, zokog'. Ld. még *tikácsol*, *tikol*. Hangutánzó eredetű szócsalád. (TESz)

Hasonlóképpen tesz a tyúk is. A szárnyas a jellemző hangjáról kaphatta a nevét. Idetartozik az ojr. **taka**, **taxia** 'tyúk', K-mong. **tak'iya**, **tak'iâ**, **tak'ya** a magy. **tyúk**, nyj. **tik** és a **tojó** megfelelője. Idetartozik a **tojik** ige is. A magy. **tyúk** a TESz szerint 'egyfajta házi szárnyas, ennek nőténye, ki nem pattogatott kukorica', ótörök eredetű. (TESz)

Ez azt jelenti, hogy a szó a magyarban ótörökből való átvétel, azonban ez nem fogadható el. A magyar, a mongol és a török adatok közös gyökérhez vezetnek, a szkítákhoz és a hunokhoz. Vö.:

csuv. **čaxă**, **čax** 'tyúk', ÓT. *takug*, MK. *takyk*, ujj. *toxu*, Zamaš. *taki'a*, Ibn. Muxanna *dakuk* (mong.), üzb., türkm. *tovuq*, kirg. *took*, bask., kaz., k.kalp. *tauyk*, tat., nog. *tavyk*, oszm., kumük *tavuk*, ojr. *takaa*, karacs. *tauk*, tuv. *dagaa*, azerb. *tojug* 'tyúk', vö.: mong. *taxia(n)*, burj.mong. *taxjaa* 'tyúk', *ere taxjaa* 'kakas'. (JEGOROV 1964) Az adatok közt figyelemre méltó a burj.-mong. *ere taxjaa* 'kakas' szó, amely arra utal, hogy a *taxjaa* szónak nem érezték a lényegét, amely csak a nő sajátja. Ráadásul a kakas hangja teljesen más, mint a tyúké. Így fordulhat elő, hogy a kakast 'férfi tyúknak, férfi tojóknak' fogták fel.

3.194. Kāšγ. **at** 'név' magy. **név**.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *a-*: abszolút szótó + *-t*: képző.

A földrajzi nevek fényében a magy. **jel, jegy, név, betű, ír, nyom** és az ÓT. **tamga** tartoznak össze, a további képzett szavaknak azonban csak a tövével, vö.: magy. *jelleg* (*jel-* + *-leg*), *jegy* (*jegy-* + *-s*), *neves* (*neve-* + *-s*), *betűs* (*betű-* + *-s*), *írás* (*ír-* + *-s*), *bélyeg* (*bé-* + *-lyeg*), *billog* (*bil-* + *-log*). A *-log*, *-leg* képző rokon a csuvasban használatos *-lǎ*, és a további török nyelvekben meglévő változatokkal, vö.: csag. *-lyg*, ujj. *-lik*, üzb. *-li*, türkm. *-ly*, kirk. *-tuu*, azerb. *-ly*, alt. *-lu*, hak. *-tyg*, tat. *-ly*, amelyek a 'név' jelentésű szavakhoz járultak:

csuv. **jatlä** 'névvel bíró, névvel ellátott, nevezett, jelzett, ismert', vö. óujg., csag. *atlyg* 'névvel bíró, nevezett', ÓT. (jeny.) *atag* 'hírnév, dicsőség, nevezetesség, jelzett, ismert' ujj. *ataglik*, üzb. *otli*, türkm., oszm., k.kalp. *atly*, kirk. *attuu*, azerb. *adly*, alt. *adylu*, hak. *attyg* 'névvel bíró, nevezett, nevezetes, híres, ismert, tisztelt, tat. *atly* 'névvel bíró, neve szerint', vö.: *atakly* 'neves, jó nevű, előkelő'. (JEGOROV 1964) Szerkezeti felépítésük relatív szótó + képző: csuv. *jat-* + *-lǎ*, óujg., csag. *at-* + *-lyg*, stb., ahol a relatív tövekkel rokon az ÓT, (jeny.) *atag*.

A fenti okból egyértelműen következik, hogy a név is jel. Világos, hogy a relatív szótó azonos a 'név' jelentésű szavakkal, vö.: csuv. **jat** 'név, elnevezés', ÓT., KB., MK., Zamahš. *at*, azerb. *ad*, csag., ujj., kirk., kaz., k.kalp., nog., alt., ojr., tuv., hak., oszm., tat., bask. *at*, üzb. *ot*, türkm., jak. *aat* 'név' (JEGOROV 1964) < csuv. *ja-*: abszolút szótó + *-t*: képző, ÓT., KB., MK., Zamahš. *a-* + *-t*, azerb. *a-* + *-d*, csag., ujj., kirk., kaz., k.kalp., nog., alt., ojr., tuv., hak., oszm., tat., bask. *a-* + *-t*, üzb. *o-* + *t*, türkm., jak. *aa-* + *-t*.

Ami a magy. **név** szót illeti, tanulságos idézni a TESz véleményét: Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *nem*, osztj. *nem*, zürj. *ńim*, votj. *ńim*, cser. *lěm*, mdE. *l'em*, *l'äm'*, mdM. *lém*, fi. *nimi*, észt *nimi*, lp. *nâmmâ* 'név', szam.jur. *ńim*, jeny. *ńi'*, tv. *ńim*, szelk. *nim*, kam. *nim* 'név' (TESz). Szerkezeti felépítésük abszolút szótó + képző: magy. *né-* + *-v*, vog. *ne-* + *-m*, osztj. *ne-* + *-m*, zürj. *ńi-* + *-m*, votj. *ńi-* + *-m*, cser. *lě-* + *-m*, mdE. *l'e-* + *-m*, *l'ä-* + *-m'*, mdM. *lé-* + *-m*, fi. *ni-* + *-mi*, észt *ni-* + *-mi*, lp. *nâm-* + *-mâ* 'név', szam.jur. *ńi-* + *-m*, jeny. *ńi'*, tv. *ńi-* + *-m*, szelk. *ni-* + *-m*, kam. *ni-* + *m*.

Lényeges, hogy az oszmán **nam** 'név' is idetartozik.

A 'név' jelentésű szavak relatív tőként alapul szolgáltak képzett szavaknak. Ugyanakkor a felépítésük abszolút szótó + képző. A magy. **név** és párhuzamai az ÓT. **tamga** stb. szavakkal tartozik össze közelebből, továbbá a csuv. stb. *tukmak* szóval (*tuk-* + *-mak*). A képző *m-* ill. *v-* kezdő mássalhangzójának közös az előzménye: *w-* (< *δ-* < *t-*). Az eredeti mássalhangzó a *t-*, ismert a török nyelvekben.

Idetartozik az or. **im'a** (им'я), amelyet indoeurópai jellegű közszláv szónak tartanak, vö: or. *im'a* < *imę-* < **jьmen-*, vö.: alb. *emen*, gót *namō*, mém. *Name*, lat. *nōmen* (SIS), ld. még ang. *name* 'név'. Szerkezeti felépítésük abszolút szótó + képző: or. *i-* + *-m'a* < *i-* + *-mę-* (< **jь-* + *-men-*), alb. *e-* + *-men*, gót *na-* + *-mō*, mém. *Na-* + *-me*, lat. *nō-* + *-men*, ang. *na-* + *-me*.

Alakváltozat az or. **adres** 'cím' *ad-* első relatív szótöve, ld. még ang. *address* 'ua.' stb.

Meg kell jegyezni, hogy idetartozik a lat. **titulus** 'felirat, kitüntető elnevezés, cím, dicsőség, kitüntetés, ürügy, jogcím' szó, amelynek szerkezeti felépítése: *titul-*: relatív szótó [< *titu-*: relatív szótó (< *ti-*: abszolút szótó + *-tu-*: képző) + *-l-*: képző 'valamivel ellátott'] + *-us*: képző.

Alakváltozat az ang. *title* 'ua.'. A lat. *titu-*, ang. *tit-* első relatív szótóvel tartoznak össze a fenti 'név' jelentésű szavak és a magy. *név* is. Az eredeti szókezdő *t-* egyrészt megőrződött (vö.: lat. *titulus*, ang. *title*, ÓT. *tamga*), másrészt különböző fejleményei maradtak meg. A következő változások eredményeit őrzik a nyelvek: csuvas: *t- > d'- > j-*; a többi török és orosz: *t- > δ- > w- > V- > 0-*; a magyar, latin, német, angol és társai: *t- > δn- > n-*.

A második *-t* megmaradt a Kāšy. *at* szóban, az ÓT *atag* formában és számos török nyelvben. Zöngésedett az azerb., oszm. *ad* névben és az or., stb. *ad-* szótóban: *t- > d-*. Az angolban és az urálíba sorolt nyelvekben *-m-* nazális lett: *-t- > δ- > w- > -m-*. A magyarban *-v-* fejlemény használatos: *-t- > δ- > w- > -v-*.

A fenti adatok összefüggnek, eredetük keleten a szkíta-hún és ésmagyar nyelvben keresendő és található meg.

3.195. Kāšy. *bujruk* 'parancs' ~ magy. *parancs*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *buj-*: abszolút szótó + *-ruk*: képző.

Eleink gondolkodása szerint a forrás, a mag irányítja a kihajtó vizet, folyót, a növényt, a megteremtett, a megszülető és megszületett állatot és embert. Ez az irányítás olyan törvény erejű, amelyet a tisztaságával és az erejével, szentségével együtt átvettek eleink használatra az életben, az emberi társadalomban is. Törvényszerű, hogy gazdag szócsaládja van a *parancs* szónak s ezeket most számba vesszük.

A csuv. *türe* 'bíró', *töre-šara* gyűjtő jelentésű 'bírák, hivatalnokok stb.', ÓT. *türe*, *törü* 'a legidősebb akarata, végrendelete, szokások, szokásos jog (az ogúzoknál), törvény', KB. *töri*, *törü*, tefsz. XII-XIII. sz. *töre* 'törvény, szokás', MK. *töre* 'káni méltóság, tisztviselő, vezető', AFT. *törü* 'irányító, uralkodó', kirk. *törö*, kazak *töre* 'úr, uralkodó, hivatalnok, bürokrata', oszm. *türe* 'törvény, szabály, jog, szokás', tuv. *töre* 'rend, rezsím', *ulus töre* 'állami rend, politika', csag. *türe*, *töre* 'vezető, fej, fejes, bíró, szokás, törvény, népi rendelet, határozat, bírói döntés, határozat, Dzsingiz rendelete és szabályzata'. Buxarában *töre* 'a kán fiainak a címe és a trón öröklésének jellemzőiben megfelel a perzsa *mirza*-nak. Vö.: mong. *tör* 'rend, rezsím, állam, hatalom, dinasztia, állami irányítás, szabályzat', *šara* vö.: arab *šariat*. (JEGOROV 1964) < csuv. *tü-*: abszolút szótó + *-re*: képző, ÓT. *tü-* + *-re*, *tö-* + *-rü*, KB. *tö-* + *-ri*, *tö-* + *-rü*, tefsz. XII-XIII. sz. *tö-* + *-re*, MK. *tö-* + *-re*, AFT. *tö-* + *rü*, kirk. *tö-* + *-rö*, kazak *tö-* + *-re*, oszm. *tü-* + *-re*, tuv. *tö-* + *-re*, csag. *tü-* + *-re*, *tö-* + *-re*, Buxarában *tö-* + *-re*, mong. *tö-* + *-r*, *ša-* + *-ra*.

A szónak rokona a csuv. *türě* 'egyenes, tiszta, becsületes, igaz, szívből jövő, hiteles', ÓT. *tüz* 'egyenes, igaz, helyes', ujj. *tüz* 'egyenes, helyes, sima, igaz', azerb., oszm., türkm., gag. *düz* 'sima, helyes, egyenes, igaz, pontos', alt., hak., ojr. *tüs*, kirk. *tüz* 'sima, egyenes, derék, nincs benne döcögösség, érdesség', kazak *tüzü* 'egyenes', néhány nyelvben 'igaz, hiteles, tiszta, becsületes', KB., MK. *tüz* 'irányítani, egyenessé tenni', Rabg. *tüz* 'kijavítani', oszm. *tüz* 'rendbe tenni, elrendezni, javítani, kialakítani', sok török nyelvben párhuzamos a következő szavakkal: *türě*, *düz*, *tüs* 'ua.', amelyek az arab *dogri*-ből valók: ujj. *togri*, üzb. *tugri*, azerb., oszm. *dogru*, AFT., türkm., *dogry*, bask. *togro*, *tura*, kirk. *tuura*, kazak *tura*, nog. *tuvra*, k.kalp., tat. *tury* 'egyenes, igaz, becsületes, tiszta', arab. *dogri* 'egyenes, helyes'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tü-*: abszolút szótó + *-rě*: képző, ÓT. *tü-* + *-z*, ujj. *tü-* + *-z*, azerb., oszm., türkm., gag. *dü-* + *-z*, alt., hak., ojr. *tü-* + *-s*, kirk. *tü-* + *-z*, kazak *tü-* + *-zü*, KB., MK. *tü-* + *-z*, Rabg. *tü-* + *-z*, oszm. *tü-* + *-z*, ujj. *tog-* + *-ri*, üzb. *tug-* + *-ri*, azerb., oszm. *dog-* + *-ru*, AFT., türkm., *dog-* + *ry*, bask. *tog-* + *-ro*, *tu-* + *ra*, kirk. *tuu-* + *-ra*, kazak

tu- + *-ra*, nog. *tuv-* + *-ra*, k.kalp., tat. *tu-* + *-ry*, arab. *dog-* + *-ri*.

Hozzáteesszük, az arabban is a közös szkíta-hún-ősmagyar gyökerű szó van meg, az eredet helye nem az arabban található. Alakváltozatuk a magy. **igaz** szó, amely a TESz szerint 'becsületes (ember), a valóságnak megfelelő, igazságos, jogos, igazi, valódi, igazság, valóság, igaz ember, jó, igazságos tett, igazságosság, méltányosság, jogos igény, ítélkezik'. Bizonytalan eredetű. (TESz) < magy. *iga-*: abszolút szótó + *-z*: képző.

Ez a szó van meg a következő szavak relatív tövében, vö.: csuv. **türlet** 'kijavítani, kiegyenesíteni', kum. *tüze*, Zamahš. *tüzet*, kirk. *tüzöt*, ujj. *tüzet*, nog. *tuvzet*, azerb., oszm. *düzelt*, tat. *tözet* 'elrendezni, rendbe tenni, irányítani, javítani'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tür-*: (< *tü-*: abszolút szótó + *-r*: képző) relatív szótó + *-let*: képző, kum. *tü-* + *-ze*, Zamahš. *tüze-*: (< *tü-*: abszolút szótó + *-ze*: képző) relatív szótó + *-t*: képző, kirk. *tüzö-*: (< *tü-*: abszolút szótó + *-zö*: képző) relatív szótó + *-t*: képző, ujj. *tüze-*: (< *tü-*: abszolút szótó + *-ze*: képző) relatív szótó + *-t*: képző, nog. *tuvze-*: (< *tuv-*: abszolút szótó + *-ze*: képző) relatív szótó + *-t*: képző, azerb., oszm. *düze-*: (*dü-*: abszolút szótó + *-ze*) relatív szótó + *-l*: képző + *-t*: képző, tat. *töze-*: relatív szótó + *-t*: képző.

A K-mong. **dzer-lik**, *dzar-lik*, ojr. *zar-lik* 'parancs, rendelet' töve (K-mong. *dzer-*: relatív szótó + *-lik*: képző, *dzar-* + *-lik*, ojr. *zar-* + *-lik*), a magy. *törvény tör-* és a *tengri* 'isten' szóval rokonok. A magy. *-vény* és a mong. *-lik* képzők egymásnak alakváltozatai.

Idetartozik a legfelsőbb uralkodónak a neve, vö.: csuv. **turǎ** 'isten', jeny. *teŋri*, KB. *taŋra* 'ég', azerb. *tori* 'isten, ég', csag. *tengra*, ujj. MNX *teŋri*, PK. *taŋry*, kirk. *teŋri* 'isten', k.kalp. *tangri*, oszm. *tanry*, jak. *tangara*, bask. *tenre* 'isten, ég', bask., tat. *tere*, csuv. *turǎ*, *turǎš* 'ikon, alak, forma', vö.: burj.mong. *tengeri*, kalm. *tenger* 'ég', sumer *dingir* 'ég', vö.: perzsa *tour* 'alak, forma'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótó + *-rǎ*: képző, jeny. *teŋ-* + *-ri*, KB. *taŋ-* + *-ra*, azerb. *to-* + *-ri*, csag. *teng-* + *-ra*, ujj., MNX *teŋ-* + *-ri*, PK. *taŋ-* + *-ry*, kirk. *teŋ-* + *-ri*, k.kalp. *tang-* + *-ri*, oszm. *tan-* + *-ry*, jak. *tanga-* + *-ra*, bask. *ten-* + *-re*, bask., tat. *te-* + *-re*, csuv. *tu-* + *-rǎ*, *turǎ-*: (< *tu-*: abszolút szótó + *-rǎ*: képző) relatív szótó + *-š*: képző, burj.mong. *tenge-* + *-ri*, kalm. *tenge-* + *-r*, 'ég', sumer *dingi-* + *-r*, perzsa *tou-* + *-r*.

A mong. **burgha** 'isten' szónak rokona a *tengir*, *tengiz* stb. 'ua.' < mong. *bu-*: abszolút szótó + *-rga*: képző.

A szócsalád tagjai hangtanilag, szerkezetileg és jelentéstanilag is kötődnek a 'jó, szent' jelentésű szavakhoz, vö.: csuv. **yrǎ** 'jó, szent', ÓT. *adgü*, MK. *ezgü*, Ibn-Muxanna *ägü*, tefsz. XII-XIII. sz. *adgü*, *ajgü*, jak. *ütüö* 'jó, isteni, egészséges', kirk. *izgilik* 'jótévő', nog. *ijgilik* 'jóság', k.kalp. *ijgi*, *ijgilikli*, kazak. *igi* 'jó', *igilik* 'jó dolog'. (JEGOROV 1964). < csuv. *y-*: abszolút szótó + *-rǎ*: képző, ÓT. *a-* + *-dgü*, MK. *e-* + *-zgü*, Ibn-Muxanna *ä-* + *-gü*, tefsz. XII-XIII. sz. *a-* + *-dgü*, *a-* + *-jgü*, jak. *ü-* + *-tüö*, kirk. *izgi-*: (< *i-*: abszolút szótó + *-zgi*: képző) relatív szótó + *-lik*: képző, nog. *ijgi-*: (< *i-*: abszolút szótó + *-jgi*: képző) + *-lik*, k.kalp. *i-* + *-jgi*, *ijgi-*: (< *i-*: abszolút szótó + *-jgi*: képző) relatív szótó + *-lik-*: képző + *-li*: képző, kazak. *i-*: abszolút szótó + *-gi*: képző.

A magy. **törvény** 'jogok és köteleességek írásos foglalata, a közösségi magatartás szabályainak összessége, igazságszolgáltatás (eljárás), a fejlődésben és az állapotban megnyilvánuló szabályszerűség, törvényes'. Bizonytalan eredetű. Valamilyen módon összefügghet a török nyelvi szavakkal, ez esetben nyelvünkben honfoglalás előtti jövevényszó, vö.: türk, ujj., Kāšy. *törü* 'törvény, kormányzat, szokás', CC., csag., oszm. *töre* 'törvény, jog, szokás, kormányzat', tat., bask. *türä* 'vezető', csuv. *türä* 'ua.', kazak *töre* 'kormányzat, kormányzó', tuv. *töre* 'rezsím, kormányzat', vö.: mong. *törü*, *törä* 'jog, szokás, kormányzat, állam', perzsa *törä* 'ua.', cser. *töra* 'bíró, vezető'.

(TESz) < magy. *tör-*: relatív szótó (< *tő-*: abszolút szótó + *-r-*: képző) + *-vény*: képző, türk, ujj., Kāšy. *tő-*: abszolút szótó + *-rü*: képző, CC., csag., oszm. *tő-* + *-re*, tat., bask. *tü-* + *-r*, csuv. *tü-* + *-rä*, kazak *tő-* + *-re*, tuv. *tő-* + *-re*, mong. *tő-* + *-rü*, *tő-* + *-rä*, cser. *tő-* + *-ra*.

A TESz szerint a magy. **bíró** 'ítélő hatalommal felruházott személy, az uralkodó udvarában vagy országos intézménynél vezető hatalommal felruházott egyén, kormányos, falusi vagy városi hatóságban vezető személy'. Származékszó: a *bír* ige főnevesült -ó képzős melléknévi igeneve. Eredeti jelentése 'hatalommal bíró' lehetett. (TESz) < *bí-*: abszolút szótó + *-ró*: képző.

Eleink tudták, hogy a forrás, a mag eleve rendelkezik bírói hatalommal és parancs joggal, hisz nála van a törvény is. Ő maga a *jogar*, a *furkó*, a *tengri*, következésképp nem is lehet más, csak 'helyes, igaz, törvényes', mert maga az *úr*. Akire ezt a szerepet, tulajdonságot az emberi társadalomban ráruházzák, azonosulnia illenék a forrás, a mag tisztaságával minden szempontból. Másképp nem jogosult az uralkodásra, törvényalkotásra, a törvény betartására, betartatására stb. A *bír* ige és a *bíró* közvetlenül nem tartoznak össze, csupán igen távoli szálon keresztül. Közvetlenül a török *var* és *dir* 'van, létezik' igével rokon, korábbi alakja *bírik azaz *-ik* végű lehetett. Ennek névszói jelentéstartalma is volt, amelynek fejleménye a magy. *bíró*.

A magy. **parancs** a *parancsol* címszónál található a TESz-ben, vö. magy. **parancsol** 'parancsként mond, elrendel, rendelkezik, parancsnokként működik, kér, kíván (udvariassági formaként)', A szócsalád alapja a *parancsol* ige szláv eredetű, vö.: óeszl. *poročiti* (a második -o- nazális) 'átad, rábíz, eljegyez, szb.-hv. *poručiti* 'tudat, jelent, mondat, magához rendel, elrendel, parancsot ad, parancsol, megbízást ad, megtart', szln. *poročiti* 'összead, feleségül ad, rábíz, jelent', szlk. *poručit* 'örökül hagy, hagyományoz, valakinek oltalmába, gondozásba ad, parancsol', or. *poručat*, *poručit* 'megbíz, rábíz'. Igekötős összetétel, alapja a *roka* (az -o- nazális) 'kéz'. (TESz) < *paran-*: relatív szótó (< *pa-*: abszolút szótó + *-ran*: képző) + *-cs*: képző, óeszl. *poroči-*: relatív szótó + *-ti*: főnévi igenév képző, szb.-hv. *poruč-* + *ti*, szln. *poroči-* + *-ti*, szlk. *poruč-* + *-t'*, or. *poruč-* + *-t'*, *poruč-* + *-t'*.

Azok a szavak, amelyeknek valóban a *ruka* 'kéz' szóval azonos a relatív szótóve, nem tartoznak ide. A magy. *parancs* a Kāšy. **bujruk** 'parancs' szó rokona, amelynek semmi köze a 'kéz' szóhoz.

ATESz szerint a magy. **jogar** 'az uralkodó hatalmát jelképező pálca'. Nyelvújítási származékszó, a *jog* főnévből képezték az agyar mintájára a tévesen kikövetkeztetett ar képzővel. (TESz) < magy. *joga-*: abszolút szótó + *-r*: képző. A szócikk írója tévedett, mert a magy. *jogar* a *furkó* 'furkós bot' szóval rokon, annak az alakváltozata.

Vö.: magy. **furkó** 'buzogány', egyfajta szöges hajító fegyver, bunkósbot, lisztből készült gombóc, bunkó'. Bizonytalan eredetű. Talán a tisztázatlan eredetű *furka* '(kétágú) villa' átvétele. (TESz)

Idetartozik a magy. **derék** 'az emberi vagy állati test törzse, középső rész, legfőbb rész, lényeg, tartalom, tartam, szekérderek, fatörzs, fűző, derék ember, a háznak egy szakasza, sejtje, országút, tőkepénz, időszakos vízfolyás, ér, igazi, valódi, erős, nagy, száraz folyómeder, jól megtermett, elismerésre méltó, becsületes, jóra való'. Bizonytalan eredetű, talán szláv, vö.: szlk. *driek* 'a test törzse, dereka, fatörzse, középső rész, ruhaderék, tőkepénz', *drik* 'ua.', *drik*, *driek* 'folyó', *drieka* 'folyómeder', *driečny* 'szép alakú, délceg, becsületes, derék, jóra való', mac. *drčen* 'erős', szb.-hv. *drék* 'lőcs, kocsiderék ponyvával ellátva, hogy búzát lehessen benne hordani', szln. *drék* 'testesség, kövérség', *drěčen* 'testes, zömök', ukr. *drik* 'az ing egy része, derék, törzs', cseh *drík* 'derék, törzs, nyél, szár, rúd'. (TESz) < magy. *de-*: abszolút szótó + *-rék*: képző, szlk. *d-*: abszolút szótó + *-riek*: képző, *d-* + *-rik*, *d-* + *-rik*, *d-* + *-riek*, *d-* + *-rieka*, *d-* + *-rieč-* (< *-riek-*) + *-ny*: melléknév képző, mac. *d-* + *-rče-* (< *-rk-*) + *-n*: melléknév képző, szln. *d-* + *-rèk*, ukr. *d-* + *-rik*, cseh *d-* + *-řík*.

A szlávban a szó átvétel.

A magy. **úr** 'a hatalom és a vagyon birtokosa, uralkodó, parancsoló, isten, férj, hatalom, uralkodó erő'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor korból, vö.: fi. *uros* 'férfi, vitéz, hős, hím, kan', *urho* 'hős, harcos', *urakka* 'kétéves hím rénszarvas', lp. *várres* 'hím állat', *vârek* 'kétéves hím rénszarvas'. (TESz) < magy. *ú-*: abszolút szótó + *-r-*: képző, fi. *uro-*: (< *u-*: abszolút szótó + *-ro-*: képző) relatív szótó + *-s-*: képző, *u-* + *-rho*, lp. *vârre-*: relatív szótó + *-s-*: képző, *vâ-*: abszolút szótó + *-rek*: képző.

A szócikk írója mindössze a finn és a lapp adatok alapján tartja a magyar szót ősi örökségnek a finnugor korból. Nem veszi figyelembe a szócsalád többi tagját a török és a mongol nyelvekben.

Szólni kell arról, hogy a magy. **Tárkány** ld. *Tarján* törzsnevet nem törzsnévnek, mint tulajdonnévnek tartjuk, hanem személynévnek s a név viselője adott esetben egy törzs vezetője. Az egyelőre nem derült ki, hogy a *Tarján* törzset hívták-e *Tárkánynak* is. Az azonban bizonyos, hogy a *Tarján* és a *Tárkány* egymásnak alakváltozata. Már a görög forrásból kiderült, hogy a *Tarján* nem mint törzsnév, hanem mint személynév tulajdonnév. A *Tarján* etimológiája nem közös a *tudun*, *turun* társadalmi címnév etimológiájával, azonban a *Tarján*, *Tárkány* *Tar-*, *Tár-* töve összetartozik magával a *tudun*, *turun* címnévvel. A *Tarján* közszoí jelentése esetünkben 'vezető, irányító' lehet, összetartozik a magy. *terel* 'irányít, egybe gyűjt' *tere-* tövével.. Számos *Tarján*, *Tárkány* nevű földrajzi névnek személynév szolgált alapul. Valamennyi nevet azonban külön meg kell vizsgálni ahhoz, hogy eldöntsük a neki alapul szolgált szót, ezt a fenti adatok is igazolják. A *Tarján*, *Tárkány* és alakváltozatai nemcsak a Kárpát-medencében, hanem a Volga-Urál vidéken és Mongóliában is ismert tulajdonnévként és közszoiként egyaránt. Látható, hogy a magyar *Tarján* törzsnév értelmezése a földrajzi nevek kutatása és a fentiek fényében a kutatóink álláspontjától eltérő véleményhez vezetett. Eszerint a görög forrásban személynév szerepel s a nevet viselő személyhez tartozik egy embercsoport, a törzs. A személynév mint tulajdonnév a magyarban ma is használatos családnévként, de ismert a Volga-Urál vidékén is. A kérdés az, hogy milyen a személynév szerkezeti felépítése s milyen közszo szolgált neki alapul. A válasz eldönti azt is, mi a név közszoí jelentése.

A földrajzi nevek rendszerszerű vizsgálata és a fentiek arra utalnak, hogy a személynév közszoí jelentése lehet egyrészt 'maghoz, gyökérhez tartozó, maggal, gyökérrel ellátott', ez esetben a *Tarjá-* + *-n*, *Tárká-* + *-ny* elemekre bontható a név. Másrészt lehet 'vezető, irányító' jelentésű s a szerkezeti felépítése *Tar-* (< **tVr-* ige + *-ján* (< *-ján* < *-xán* < *-kán*). Ez utóbbi esetnek megfelelően a *Tarján*, *Tárkány* összetartozik a *Turxan*, *Turkan*, *Turfan* nevekkel s jelentése 'uralkodó, vezető, irányító' (vö.: Kášγ). A név tövében (*Tur-*) egy 'uralkodik, irányít' jelentésű igét (*tVr-*) kell látnunk (vö.: magy. *tér-*, *terel-*), amelyhez a törökségben ismert, de a mongolban is meglévő (vö.: *-gän*, *-güün*) *-kan*, *-han* folyamatos melléknévi igenév képző járult. A magyar *Tarján* névben a *-j-* az eredeti *-k-* fejleménye. A *Tarján* és a *Tárkány* egymásnak alakváltozatai.

Az or. **pravo** 'igazság, helyes, jobb' ld. *právyj* 'helyes', vö.: lat. *probus* 'jó'. Elsődleges jelentése 'első', ld. or. *pervyj*. (SIS) < or. *p-*: abszolút szótó + *-rav-*: képző + *-o*.

A szócikk írójának csak részben adhatunk igazat. Az eredeti komplex jelentéstartalomnak valóban része az 'egy' jelentésű szó, amelynek a törökségben ismert változatai vö.: csuv. *për*, oszm. *bir* stb. 'egy' szolgáltak alapul a szláv *pervyj* sorszámnévnek. A *právyj* relatív szótóve a *práv* azonban közelebből a fenti szócsalád tagja.

Az or. **pravítel'** 'uralkodó' szerkezeti felépítése: *pravi-*: (< *p-*: abszolút szótó + *-ravi-*: képző) relatív szótó + *-tel'*: foglalkozásnév képző.

Az or. **pravilo** 'szabály' relatív töve is idetartozik: *pravi-*: (< *p-*: abszolút szótó + *-ravi-*: képző) relatív szótó + *-lo*: képző).

Az or. *pravlénije* 'javítás' valamint a *pravít'* 'javítani *prav-* ill. *pravi-* relatív szótöve is a fenti szócsalád tagja. A szókezdő *p-* ugyanúgy az eredeti *t-* fejleménye (*t- > th- > φ- > p-*), mint a *b-* (*t- > δ- > w- > b-*), csupán a változás útja különböző.

Az oszmánban használatos a *-tur:* a felszólító mód jeleként. A grammatikai lexéma hangalakjában, szerkezeti felépítésében és tartalmában egyaránt kötődik a fenti önálló szavakhoz. Értéke, hogy az önálló szó voltát nemcsak fel lehet ismerni, hanem számos nyelvben ma is használják és parancs jelentése van.

Ld.: Kāšy. *jartur-* megparancsolta neki, hogy vágjon' < *jar* 'tarol, vág' + *-tur:* 'parancsol'.

3.196. Kāšy. *irik* 'seb' ~ magy. *var*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *i-*: abszolút szótő + *-rik:* képző.

A csuv. *suran* 'seb', Zamahš., ujj., azerb., türkm., oszm., tat., bask., alt., nog., kum. *jara*, kirg., kazak, k.kalp. *žara* 'seb, fekély', mong. *jar, jara* 'seb'. Vö.: *jar, žar* 'szétvágni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *su-*: abszolút szótő + *-ran:* képző, Zamahš., ujj., azerb., türkm., oszm., tat., bask., alt., nog., kum. *ja-* + *-ra*, kirg., kazak, k.kalp. *ža-*: abszolút szótő + *-ra:* képző, mong. *ja-* + *-r, ja-* + *-ra*.

A seb kezdetben vágott seb volt, a megnevezés az ilyen sebre és a seb okozta fájdalommal lehetett kapcsolatos. Természetes, hogy a szónak rokona a csuv. *var* 'felvágni, felkapálni a földet', hak. *or* 'ásni, kapálni', kirg. *or* 'árok, gödör, szakadék', hak. *ora* 'gödör, zöldséges verem', kazak, k.kalp. *or* 'árok, gödör', alt. *oro, ora* 'árok, gödör'. (JEGOROV 1964) < csuv. *va-*: abszolút szótő + *-r:* képző, hak. *o-* + *-r;* kirg. *o-* + *-r,* 'árok, gödör, szakadék', hak. *ora* 'gödör, zöldséges verem', kazak, k.kalp. *or* 'árok, gödör', alt. *oro, ora*.

A szó családjába tartozik a magy. *árok* és a *verem* szó.

Rokon a magy. *var* 'az állati bőrfelületnek színben is elütő, kiemelkedő foltja, bibircsókja, sebekkel járó betegség, rüh, a hegedő seb érdes, barnás felülete, növényi sérülés, betegség'. Bizonytalan eredetű. (TESz) < magy. *va-*: abszolút szótő + *-r:* képző.

Eleink szemében elsőként a víz vágott sebet a földben. Ennek a mintájára tette az ember nemcsak a földben, hanem fán, állaton és magának az embernek a testén is. A vágás ellentettje a kiemelkedés. Ez esetben mindkettőnek a megnevezésére használták a vizsgált szavunkat.

3.197. Kāšy. *ūṅ alik, sag alik* 'jobb kéz' ~ magy. *jó kéz, kar*.

Kāšy. *sūl alik* 'bal kéz' ~ magy. *bal kéz, kar*.

Eleink itt is a forrásból indultak ki. A folyónak a forrása a többi részéhez képest fent és elől van, az a jó, a helyes. Ha a Sarkcsillaggal szemben állunk, akkor a Nap is jobbról jön fel s természetes, hogy az a kezünk a jobb, amelyik felől kél a Nap. A másik oldalon lenyugszik, az a bal. A lent lévő dolgok pedig rendszerint rosszak, sötétek, ezért természetes, hogy a bal kézhez társult a rossz is. Ezek után, ha a folyó folyásának irányába állunk, akkor könnyű megállapítani, melyek a bal oldali és melyek a jobb oldali mellékfolyók.

Kāšyarīnál a 'jobb' közelebb áll az 'elől lévő' szóhoz, vö.: csuv. *um* 'elől, elülső rész, előtt, mell',

ÓT., KB., MK. *oŋ* 'előtt, kelet', tefsz. XII-XIII. sz., azerb., oszm., türkm. *ön*, üzb. *um* 'előtt, elülső rész', oszm., türkm. *önünde*, csuv. *uměnce* 'elől', mong. *ömnö* 'dél, déli'. névutóként 'elől, elől lévő', *ömnöx* 'elülső, elől található', kalm. *öm* 'elől'. (JEGOROV 1964) < csuv. *u-*: abszolút szótó + *-m*: képző, ÓT., KB., MK. *o-* + *-ŋ*, tefsz. XII-XIII. sz., azerb., oszm., türkm. *ö-* + *-n*, üzb. *u-* + *-m*, kalm. *ö-* + *-m*.

A Kāšy. *sag* változat a magy. *jó* szó változata, amelynek volt *sang*, *jong* alakja is. A szókezdő mássalhangzó nélküli forma a Kāšy. *ūŋ* összetartozik velük. Ez azért lehetséges, mert őseink gondolkodása szerint elsőként a vízforrás volt elől és fent s a vízforrás eredeti komplex jelentéstartalmának része volt a jó és az egészséges is.

A magy. *jó kéz* első eleme a *jó* ugyanúgy az eredeti komplex jelentésnek a része, tagja, azonban jelentésében közelebb áll a 'jó, szent, helyes stb.' jelentésű alakokhoz. A TESz szerint a magy. *jó* 'kellemes, hasznos, szükséges dolog, jobb oldal, irány, erkölcsi értelemben megfelelő, becsületes ember, helyes cselekedet, valaminek a legjelentősebb, legjobb része, valaminek a legnagyobb része, valaminek a haszna, előnye, derék, becsületes, kedvező, hasznos, megfelelő, jobb oldalon lévő'. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *iomas* 'jó', oszjtj. *iem* 'jó, egészséges'. (TESz) A szócikk írója helytelenül járt el, amikor egyetlen nyelv adataira alapozva állapította meg a magyar szó eredetét. Tévedett, nem vette figyelembe az idetartozó török és mongol szavakat.

A Kāšy. *sag alik* első tagja ismert 'egészséges' jelentésben, vö.: suv. *syvā* 'egészséges', *syvlāx* 'egészség', MK., ujj., azerb., türkm., oszm. *sag*, üzb. *sog*, kazak, k.kalp., tat. *sau*, nog., kum. *sav*, kirg. *soo*, alt. *su*, bask. *hau* 'egészséges', ujj. *saglik*, üzb. *soglik*, azerb., türkm., oszm. *saglyk*, nog. *savlyk*, alt. *suuzak* 'egészség', kínai *su* 'élő, vidám, egészséges, erős', mong. *sajñ* 'egészséges, jó'. (JEGOROV 1964)

Őseink gondolkodásában a jó nemcsak egészséges, hanem igaz, becsületes is. Természetes, hogy idetartozik a csuv. *čāñ* 'igaz, becsületes, hihető, valódi', ÓT., KB., MK. Zamahš., AFT., türkm. *čyn*, ujj., üzb., csag. *čin*, kirg., alt., ojr., tat. *čyn*, kazak, k.kalp., tuv. *šyn*, bask. *ysyn*, hak. *syn* 'igaz, valódi', mong. *čing* 'hihető, hiteles, igazi', kínai *čen* 'igazi, hiteles, igaz', *čžen* 'igaz, hiteles'. (JEGOROV 1964)

Nem a kínaiból kell származtatni a török és a magyar szavakat, amelyek egy olyan nagy szócsaládnak a tagjai, amelyek a szkíta és hun nyelvekben ismertek, hanem világos, hogy a kínaiba a hun nyelvből került át a szó. A mong. *čing* azért is értékes adat, mert jelzi, hogy korábbi változat, amely az egyik irányban változva az *-n-* nazálist tartotta meg, a másik irányban pedig a *-g-* zárhangot. Mindkettő alakult tovább is, ezért külön figyelni kell arra, melyik fejlemény lehet az *-n-* (vagy még az előzménye a *-t-*) és melyiké a *-g-*, ez utóbbinak *-k-* az eredetije.

A Kāšy. *sūl alik* 'bal kéz' első tagja a *sūl* 'bal' széles körben ismert a török nyelvekben, vö.: csuv. *sulaxaj* 'bal', ÓT. *sol*, ujj., azerb., türkm., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs., alt., ojr., tuv., hak. *sol*, tat. *sul*, bask. *hul* 'bal', azerb. *solaxaj*, türkm., kazak, k.kalp., nog. *solakaj*, kirg., ojr. *sologoj*, ujj. *solxaj*, hak., karacs. *solagaj*, tat. *sulagaj*, bask. *hylakaj*, oszm. *solak* 'balos, balog, balkezes', kum., tuv. *solagaj* 'bal, balkezes, balog', mong. *solgoj* 'bal, balkezes, balog', burj.mong. *salagaj* 'balos, balog, balkezes'. (JEGOROV 1964) < *sū-*: abszolút szótó + *-l-*: képző, csuv. *sula-*: relatív szótó (< *su-*: abszolút szótó + *-la-*: képző) + *-xaj*, ÓT. *so-* + *-l*, ujj., azerb., türkm., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs., alt., ojr., tuv., hak. *so-* + *-l*, tat. *su-* + *-l*, bask. *hu-* + *-l*, azerb. *sola-*: relatív szótó + *-xaj*, türkm., kazak, k.kalp., nog. *sola-*: relatív szótó + *-kaj*, kirg., ojr. *solo-*: relatív szótó + *-goj*, ujj. *sol-*: relatív szótó + *-xaj*, hak., karacs. *sola-*: relatív szótó + *-gaj*, tat. *sula-*: relatív szótó + *-gaj*, bask. *hyla-*: relatív szótó + *-kaj*, oszm. *so-*: abszolút szótó + *-lak*: képző, kum.,

tuv. *sola-* + *-gaj*, mong. *sol-* + *-goj*, burj.mong. *sala-* + *-gaj*.

A magy. *bal* kéz első tagja a *bal* 'a jobb ellentéte, rosszindulatú, téves, bal oldal, bal kéz', *balog* 'ua.'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor korból, vö.: votj. *pal''an* 'bal', *pal''jan* 'ua.'. (TESz) < magy. *ba-*: abszolút szótó + *-l*: képző, *ba-*: abszolút szótó + *-log*: képző, votj. *pal''-*: relatív szótó + *-l'an*: képző, *pal''-* + *-jan*. A szócikk írója helytelenül származtatja a magyar szót a finnugor korból. Egyetlen nyelvből hoz adatot és nem veszi figyelembe a török és a mongol nyelvi idetartozó szavakat.

A Kāšy. *ūṅ alik*, *sag alik* szókapcsolat második tagja az *alík* 'kéz' szó, amelynek a török változatai ismertek, vö.: csuv. *alǎ*. *al* 'kéz, kar', ÓT., AFT., PK. *ālig*, MK., Zamahš., csag. *elik*, s.ujg., ujj. *elyg*, üzb. *ilík*, jak. *ilii*, azerb., ujj. *el*, oszm., türkm., gag. *el*, óözb. *el* 'kéz, kar'. (JEGOROV 1964) < csuv. *a-*: abszolút szótó + *-lǎ*: képző, *a-* + *-l*, ÓT., AFT., PK. *ä-* + *-lig*, MK., Zamahš., csag. *e-* + *-lik*, s.ujg., ujj. *e-* + *-lyg*, üzb. *i-* + *-lik*, jak. *i-* + *-lii*, azerb., ujj. *e-* + *-l*, oszm., türkm., gag. *e-* + *-l*, óözb. *e-* + *-l*.

A csuv. *xul* 'kar, kéz az ujjaktól a vállig', Zamahš. *kol* 'váll', ujj., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog. *kol*, kum. *кѳол*, azerb., türkm. *gol*, üzb., tat., bask. *kul*, tuv., hak. *xol* 'kéz, kar'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xu-*: abszolút szótó + *-l*: képző, Zamahš. *ko-* + *-l*, ujj., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog. *ko-* + *-l*, kum. *кѳо-* + *-l*, azerb., türkm. *go-* + *-l*, üzb., tat., bask. *ku-* + *-l*, tuv., hak. *xo-* + *-l*.

Rokonuk a magy. *kéz*, amely a TESz szerint ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *käät*¹³⁶ 'kéz, mellső láb', osztj. *kot*, zürj. *ki*, votj. *ki*, cser. *kit*, mdE. *ked'*, mdM. *ked'*, fi. *käsi*, észt *käsi*, lp. *giettä* 'kéz'. (TESz) < magy. *ké-*: abszolút szótó + *-z*: képző, vog. *kää-* + *-t*, osztj. *ko-* + *-t*, zürj. *ki*, votj. *ki*, cser. *ki-* + *-t*, mdE. *ke-* + *-d'*, mdM. *ke-* + *-d'*, fi. *kä-* + *-si*, észt *kä-* + *-si*, lp. *gie-* + *-ttä*.

Feltűnő, hogy a zürjénben és a votjákban hiányzik a képző. Miután eleink felfogásában a *kéz* 'hajtás, oldalhajtás', másképpen 'tőhöz tartozó' s ennek a kifejezése tő + képző 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott' jelentésű, ezért a szótó + képző szerkezetnek jelentősége van. Amennyiben a képző elenyészik, elmarad, úgy annak a fontosságát a használó nyelv nem érzi. Így fordulhat elő, hogy a *ki* jelenti a zürjénben és a votjákban a kezét és a kart, holott annak a jelentése tő, gyökér, vö.:

csuv. *kǎk* 'gyökér, alap, törzs', *kǎkran kǎka* 'törzsről törzsre, nemzetségről nemzetségre, nemzedékről nemzedékre', MK., tefsz. XII-XIII. sz., azerb., türkm., oszm. tuv. *kök*, AFT. *gög* 'gyökér', csag. *kök* 'gyökér, alap, kezdet'. (JEGOROV 1964)

A Kāšy. *alík*, csuv. *alǎ*, *al*, *xul*, magy. *kéz*, *kar*, *kacsó* szavaknak ez a szó szolgált alapul, amelyhez járult a képző (*-lik*, *-lǎ*, *-l*, *-z*, *-r*, *-csó*). Korábbi változat -tVk lehetett, ahol a képző kezdő mássalhangzója a következő változásokon ment át: *t* > 1. *δ* > 1.1. *l*-, 1.2. *z*-, 1.3. *r*-, 2. *t'* > *cs-* (*č*-).

A kéz alakváltozata a magy. *kar* 'az ember felső végtagjának a váll ízülettől a csukló ízületig terjedő része, valamely tárgynak, szerkezetnek kinyúló része, támla'. Ótörök eredetű, vö.: ujj. *qar* 'kar', Kāšy. *qari* 'ua.', kirg., alt. *qari* 'ua.', Houtsma, AH. *qari* 'rőf', csuv. *xur* 'két rőf', vö.: mong. *γar*; halha *Gar*, mandzsu *γala* 'kar'. (TESz) < magy. *ka-*: abszolút szótó + *-r*, ujj. *qa-* + *-r*, Kāšy. *qa-* + *-ri*, kirg., alt. *qa-* + *ri*, Houtsma, AH. *qa-* + *-ri*, csuv. *xu-* + *-r*, mong. *γa-* + *-r*, halha *Ga-* + *-r*, mandzsu *γa-* + *-la*.

Idetartozik a magy. *kacsó* 'kéz, kezecske, szőlőkacs' is, amely a TESz szerint Származékszó,

¹³⁶ A magánhangzó kettőzéssel a hosszúságot jelöltük.

alapszava a kacs szavunkkal azonos tő. A kacsó -ója lehet igenév képző és kicsinyítő képző. (TESz) < *ka-*: abszolút szótő + *-csó*. A szócikk írója több helyen is tévedett. Először is maga a *kacsó* tartozik össze a *kacs* főnévvel, az abszolút szótőve mindkettő esetében a *ka-*, amely a törökségben ismert 'gyöker stb.' jelentésű szavakkal azonos. Ehhez járult a *-cs*, *-csó* képző, amelynek korábbi alakja a *-csVk* volt. Ez a képző valóban egybeesik a kicsinyítő képzővel alakilag s bár a gyökerük is közös, ez esetben külön kell őket választani. Külön kell szólni arról, hogy a *kar* a magyarban mértékegység is, egy rőffel azonos. Egy rőf kolbász tehát annyi, ami a könyöktől a hüvelykujj és mutató ujj között átvezethető a könyökig vagy fordítva. Ez kb. annyi, mint a válltól az ujjakig. Az alsó kar csupán a könyöktől az ujjakig tart, ezért a csuvas ezt vette alapul, ezt azonosította a rőffel, következésképpen neki a kar két rőf.

3.198. Kāšγ. *ugul* 'fiú' ~ magy. *pulya*.

Kāšγ. *uglān, ugullār*: T.sz.,

Kāšγ. *aran* 'férfiak' T.sz.

Szerkezeti felépítésük: Kāšγ. *ugu-*: abszolút szótő + *-l*: képző; *ugul-*: relatív szótő + *-lār*: többes szám jele.

A Kāšγ. *ugul* 'fiú' alakváltozata a csuv. *yvāl* 'fiú, fia valakinek', ÓT. *ogul*, MK., ujj., azerb., oszm. türkm. *ogul*, polov. *ogul, ovul*, üzb. *ugil*, horezmi üzb., karaim *uvul*, kirg., alt., ojr. *uul*, gag., tuv., hak. *ool*, kazak, k.kalp., nog., bask., tat. *ul*, jak. *uol* 'fiú, fia valaminek'. (JEGOROV 1964) < csuv. *yvā-*: abszolút szótő + *-l* képző, ÓT. *ogu-* + *-l*, MK., ujj., azerb., oszm. türkm. *ogu-* + *-l*, polov. *ogu-* + *-l*, *ovu-* + *-l*, üzb. *ugi-* + *-l*, horezmi üzb., karaim *uvu-* + *-l*, kirg., alt., ojr. *uu-* + *-l*, gag., tuv., hak. *oo-* + *-l*, kazak, k.kalp., nog., bask., tat. *u-* + *l*, jak. *uo-* + *-l*.

Rokonuk a Torgaji magyar sezserékben szereplő *bet* és *bal* 'fiú' szó, szerkezeti felépítése: *ba-*: abszolút szótő + *-l*: képző. A mong. *bi* 'fiú' is idetartozik, amelynek magyar megfelelője a *fi*, *fiú*.

A magy. *fiú* 'közvetlen férfiutód, utód (férfi vagy nő), állat kicsinye, fiatal (állat), valamely terület szülőtte, nemtől független megszólításként, kisebb méretű (változata valamely tárgynak), hímnemű gyermek, fattyúhajtás'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *püü* 'valakinek a fia, fiú', osztj. *pox* 'ua.', zürj. *pi* 'ua.', votj. *pi* 'gyermek, fiú, legény, férfi', cser. *pü-*, *püe-r̥ye* 'férfi (felnőtt vagy fiú)', mdE. *pijo*, *bujo* 'unoka', fi. *poika* 'valakinek a fia, fiú, ifjú', észt *poeg* 'valakinek a fia, állat kölyke'. (TESz)

A magyar szó finnugor eredete nem igazolt, az adatok azonban ide tartoznak.

A magy. *pulya* 'kicsiny, apró, gyáva, elkényeztetett, kényes, kisgyermek, törpe'. Bizonytalan eredetű. (TESz) < magy. *pu-*: abszolút szótő + *-lya*: képző.

Idetartozik a lat. *filia* 'valakinek a leánya', *filius* 'valakinek a fia' *fili-* töve. Eredetileg a szókezdő mássalhangzó *t-* volt, amelynek fejleményei találhatók meg a fenti szavakban: *t-* > 1. *δ-* > *w-* > 1.1. *b-* 1.2. *V-* > *0-*, 2. *th-* > *φ-* > *f-*. Hozzátesszük, elvileg a *p-* réshangúsodásával is keletkezhetett *f-*.

3.199. Kāšγ. *avin* 'mag, szem' ~ magy. *ívik*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *a-*: abszolút szótő + *-vin*: képző.

Amikor ívik a hal, akkor ikrát tesz. Az ikra pedig az ő magja, kicsinyke utódja. A csuvasban a

vălča (< *văl-*: relatív szótó + *-ča*: kicsinyítő képző) 'kicsi mag' jelentésű és a *văl-* relatív szótó a csuv. *vără* 'szem, mag, írmag' alakváltozata.

A magy. **ivik**, **fívik**, **ví-** '(hal) ikrát rak, szaporodási tevékenységét végzi'. Valószínűleg ősi örökség a finnugor korból. Néhány példát az 'üzekedik, pázik' jelentésnek megfelelően hoz. Az állítása nem bizonyított. A magyar szó és alakváltozatai a fiú szóhoz kötődnek.

A magyarban az **ivadék** azt jelenti, hogy az ikrához tartozó, ikrával ellátott, másképpen maggal, írmaggal ellátott. Az *ikra* szó alakváltozata az *ír*(mag)nak.

Ő harmadik személyben az utód. Én vagyok azonos a maggal.

3.200. Kāšy. **alā at** 'foltos ló' ~ magy. **almás ló**.

Vö.: Kāšy. **ulāg** 'folt a ruhán'. Eldöntendő kérdés, hogy Kāšyarī adata eredeti *t-* vagy *k-* kezdetűek közé tartozik-e.

A *k-* és fejleményét a *x-*-t tartalmazzák a következők: csuv. **xāla** 'szögsárga, szögsárga ló', ujj., kirg., kazak, k.kalp., oszm., ojr., tuv. *kula*, hak. *xula*, bask., tat. *kola* 'ua.', vö.: mong. *xul*, burj.mong. *xula* 'ua. (lónak a színe)'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xā-*: abszolút szótó + *-la*: képző, ujj., kirg., kazak, k.kalp., oszm., ojr., tuv. *ku-* + *-la*, hak. *xu-* + *-la*, bask., tat. *ko-* + *-la*, mong. *xu-* + *-l*, burj.mong. *xu-* + *-la*.

A foltos lovakat megkülönböztetik aszerint, hogy a folt fehér-e, vagy sötétszürke.

A Kāšy. *alā at* a magyarban *almás deres ló*. Ez azt jelenti, hogy a szürke, azaz a deres lovon sötétszürke kerek foltok vannak. Valójában az alma is egy folthoz hasonlít, természetes, hogy az *alma* és a *folt* alakváltozatok.

A TESz szerint a magy. **folt** 'foltozásra használt darab, nagyobb egésznek része, darabja, embercsapat, ételdarab, falat, tárgyak csoportja, köteg, nagyobb felületen eltérő színű rész, bepiszkolt felületrész, falka'. Származékszó, a *fal* igéből alakult *t* deverbális névszóképzővel. (TESz) < magy. *fol-*: relatív szótó + *-t*: képző.

A szócikk írója helytelenül magyarozza a *folt* szót. A jelentések közül a *folt* esetében a 'nagyobb felületen eltérő színű rész' és a kerek tulajdonság a meghatározó. Ennek megfelelően foltos ló másképpen almás ló. Ráadásul a szürke foltost nevezik így, mert a foltban az is benne van, hogy a nagyobb felületen eltérő szín sötétebb, a pizok is ilyen. Sőt a *felhő*, *felleg* is innen kapta a nevét, hiszen a kék égen valójában a felhő is folt. A szónak rokona az or. *boloto* 'felhő'.

A szónak alakváltozata a csuv. **turā** 'pej',¹³⁷ (folt a lovon)', ÓT., MK. hak. *toryg*, Zamahš., ujj. *toruk*, üzb. *turik*, kirg., kum. *toru*, kazak, nog. *tory*, tat., bask. *tury*, türkm. *dor*, tuv. *dorug* 'pej'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótó + *-rā*: képző, ÓT., MK. hak. *to-* + *-ryg*, Zamahš., ujj. *to-* + *-ruk*, üzb. *tu-* + *-rik*, kirg., kum. *to-* + *-ru*, kazak, nog. *to-* + *-ry*, tat., bask. *tu-* + *-ry*, türkm. *do-* + *-r*; tuv. *do-* + *-rug*.

Ha a lónak turos a háta, akkor foltos, mert feltörte a nyereg pl.

A szónak rokona a csuv. **tutāx** 'sárgás, vöröses barna', alt., hak. *tatta*, ojr. *tata*, tat., bask. *tutyg*, kazak *tottan*, *tottal*, *tot bas*, kirg. *dat bas*, nog. *totlyg*, k.kalp. *totla*, *tot bas*, ujj. *datlaš*, kumük *tot bas*, tuv. *dadar* 'barnulni', tuv. *dattyg*, hak. *tattyg* 'sárgás, vöröses barna'. (JEGOROV 1964) < csuv.

¹³⁷ A magy. **pej** 'vörösesbarna, többnyire fekete sörényű és farkú (ló, ritkán más állat)'. Ismeretlen eredetű. (TESz)

tu- + *-tǎx*, alt., hak. *tat-* + *-ta*, ojr. *ta-* + *-ta*, tat., bask. *tu-* + *-tyg*, kazak *tot-* + *-tan*, kirg. *da-* + *-t*, nog. *tot-*: relatív szótó (< *to-*: abszolút szótó + *-t-*: képző) + *-lyg*: képző, k.kalp. *tot-*: (< *to-*: abszolút szótó + *-t-*: képző) relatív szótó + *-la*: képző, ujj. *dat-*: relatív szótó + *-laš*: összetett képző (< *-la* + *-š*), tuv. *dada-*: relatív szótó (< *da-*: abszolút szótó + *-da*: képző) + *-r*: képző, tuv. *dat-* + *-tyg*, hak. *tat-* + *-tyg*.

Idetartozik a csuv. *tut* 'szeplő, petty', bask. *tut* 'rozsa, folt az arcon', k.kalp., nog., kumük *tot*, kirg. *dat*, ojr., hak. *tat* 'rozsa'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótó + *-t-*: képző, bask. *tu-* + *-t*, k.kalp., nog., kumük *to-* + *-t*, kirg. *da-* + *-t*, ojr., hak. *ta-* + *-t*.

A Kāšy. *alā*, magy. *folt* relatív töve a *fol*, csuv. *turǎ*, csuv. *tutǎx*, csuv. *tut* és a többi török és mongol nyelvi megfelelőik összetartoznak hangtanilag, szerkezetileg és jelentésstanilag. A gyökerük közös. A szókezdő mássalhangzó eredeti *t-* volt, amely részben megőrződött, részben tovább változott. Kāšyarīnál és a magyar *almás* szóban eltűnt (*t-* > *δ-* > *w-* > *V-* > *0-*), *f-* illetve *p-* lett (*t-* > *th-* > *φ-* > 1. *f* 2. *p-*).

Az ÓT. *ugar at* 'ló, homlokán fehér folt' szókapcsolat első tagja az *ugar* a magy. *fehér* szóval tartozik össze.

A szó második tagja az *at* 'ló'. A lónak a megnevezése is igen ősi, régi része a gondolkodásunknak és a szóalkotásunknak. A lovat jelentő szavak az alábbiakban összefüggő gondolkodásra és kultúrára utalnak.

A földrajzi névi kutatások eredményeképpen a lovas kultúra szókincséből a *ló* megnevezésére szolgáló szavakat jelentéstani, hangtani és alaktani oldalról megvizsgálva a következő mondható el:

Eleink úgy gondolkodtak, hogy a folyó forrását fejnék, az alsó szakaszát, az alsó folyását pedig lábnak tekintették. Ennek mintájára a természet más részeinek a lent lévő szakaszát is lábnak nevezik. Ilyen a hegy lába, az ember és az állat stb. lába. Ebből az is következik, hogy a lenti, az alsó részeket megjelölő szavak és a láb jelentésűek ugyanabba a szócsaládba tartoznak.

A TESz helytelenül ugor kori ősi örökségnek tartja a *ló* szavunkat, ugyanakkor a vog. *luβ*, osztj. *lòx*, *lau*, *t-aw* 'ló' szavak idetartoznak. A magy. *ló* szó a folyó megnevezésére vezethető vissza, majd a folyónak a lent lévő tulajdonságára. A *ló* szó rokonságába tartozó szóval nevezték meg a folyót a mordvinok, vö.: md. *laj*, *lej* 'folyó'. A lent lévő jelentéssel kapcsolatos a magy. *le-* igekötő és határozó szó, a *lejtő* (*lej*: szótó + *-tő*: képző) főnév szótöve. Ezzel a szóval nemcsak a folyót, és a víz mozgásának az irányát, hanem az alsó szakaszát is megnevezték, vö.: man. *lo* 'a folyó alsó része', *lui* 'a folyó alvidéke'. Ez utóbbival pedig összetartozik a magy. *láb* szó, mint 'az alsó végtag neve'. Eleink úgy fogták fel, hogy a láb az, ami lent van s a ló a rajta ülőnek lábként szolgált. Az elnevezés tehát abból az időből való, amikor a lovat megülték, azaz hátszlóként használták. Tovább menve a magy. *lép* szó mint ige kötődik a *láb* szóhoz. Gyakori, hogy a cselekvés és a cselekvést végző megnevezése ugyanaz. A kutatásainkból ugyanakkor az is kitűnik, hogy a szóalkotás során a megnevezések mindig úgy születnek, hogy a megnevezendőnek az ember számára lényeges tulajdonsága a meghatározó. A *ló* esetében ez a láb lehetett. Igazolja ezt az a tény, hogy a lovat jelentő szavak egybeesnek, illetőleg rokonok a láb jelentésű szavakkal. Ezek összevetésekor számba kell venni a lovat jelentő szavakat. Közülük a magyar *ló* összetartozik a man. *loyal* 'láb' szóval is.

A csuvas *laša* (< *la* + *-ša*) 'ló' első elemének a magyarázatára két megoldás kínálkozik. Az egyik szerint a magy. *ló* szóhoz kötődik, a másik szerint - s ez a valószínűbb – a bask., tat., kum. *alaša* (< *ala* + *-ša*) 'ló' szónak az első eleméhez kapcsolódik, amely az *ala* > **ula* > **āla* > *la* változás eredménye lehet. Az or. *lošad* (*loša* + *-d*) 'ló' átvétel.

Eleink gondolkodását figyelembe véve megfejtethető az or. *kobyła* 'kanca' is, amely összetartozik a magy. *kebel* 'mell, mellrész, öl stb.' szóval, amelyet a TESz ismeretlen eredetűnek tart. Valójában a *kebel* a két mell közötti mélyedésre utal. Igazolja ezt az Afganisztánban található *Kabul* völgy, folyó és város neve is. A völgy, a mélyedés pedig a nőiséggel kapcsolatos, természetes hát, hogy kanca viseli ezt a megnevezést. Megjegyezzük, hogy ez a *k-* kezdetű szó etimológiailag nem függ össze az itt tárgyalt *ló* szóval.

A magy. *ló* szó családjába tartoznak további szavak, amelyeknek a lényege a völgy, a mélyedés, vö.: csuv. *valak*, *vulak* 'vályu' és a magy. *vályu*, de a magy. *valag* 'segg', *alag*(út) szó is, továbbá az *alsó* (*al*: szótő + *-só*: képző) szó töve.

Az oszmán *at* 'ló', mong. *aduu* 'ló' szóhoz kötődik a jak. *atax* 'láb', ÓT., csag., oszm. *adak* 'láb', a kirg., tuv. jakutban 'alsó rész, vég' is, mong. *adag* 'vég, torkolat, a folyó alsó része, következő'.

A magyar *pata* 'láb' azért értékes, mert tartalmazza a szókezdő mássalhangzót. A TESz szerint a magy. *pata* 'szaruképződményben végződő állati láb, játékcsiga, gyermekjátéku használt csontdarab vagy gúla alakú fadarab, emberi láb (dúrva szóhasználatban)'. Valószínűleg szláv eredetű, vö.: óe. szl. *pęta*¹³⁸ 'sarok', szb.-hv. *pęta* 'sarok, pata', szln. *pęta* 'sarok, cipősarok', szlk. *pāta* 'sarok, tő, láb, pata'. (TESz) < magy. *pa*: abszolút szótő + *-ta*: képző, óe. szl. *pę-* + *-ta* szb.-hv. *pę-* + *-ta*, szln. *pę-* + *-ta*, szlk. *pā-* + *-ta*. A nazális hangot tartalmazó óe. szl. *pęta* arra utal, hogy a korábbi alak *penta* (< *petta) lehetett. A szó kapcsolatai kiterjedtebbek, gyökerei mélyebbek annál, minthogy elfogadható lenne a magyarban a szláv eredet.

Továbbá az edény jelentésű szavak közül a magy. *fazék* is idetartozik, amelyről a TESz a következőket írja: Származékszó, *faz-* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *pōt* 'lábás, üst', osztj. *put* 'üst', cser. *pat* 'vasedény, réz- vagy vasüst', finn *pata* 'lábás', lp. *batte* 'fazék, katlan'. A *fazék* *-k* eleme képző. (TESz) < magy. *fa-*: abszolút szótő + *-zék*, vog. *pō-* + *-t*, osztj. *pu-* + *-t*, cser. *pa-* + *-t*, finn *pa-* + *-ta*, lp. *bat-* + *-te*.

A szó hangrendjét illetően figyelemre méltóak a személynevek, hiszen nemcsak egyes hangrendű, hanem mély hangrendű változat is ismert, vö.: *Fazekas*, *Fazakas* családnév. A magy. *fazék* elemekre bontása helyesen: *fa*: szótő + *-zék*: képző, nem lehet a *faz-* az alapszó és nem lehet a *-k* a képző, mert azt nem igazolja semmilyen rendszer. Ugyanakkor az ang. *pot* 'fazék, edény, virágcserep, kupa, serleg stb.' is idetartozik.

Elgondolkodtató, vajon minden esetben a lábás jelentés érvényesül? Rengeteg láb nélküli cserépedény, fazék ismert még ma is, amelyeket a fazekas műhelyek készítenek s a régészeti ásatások során is régtől fogva számtalan láb nélküli fazék került elő. Mindez arra mutat, hogy nem minden fazék volt lábbal ellátott, következésképp a láb nélküli fazekak nem a láb, hanem egyszerűen az edény jelentést tartalmazzák, amely a víz medréről kapta a mintát s amelynek mellesleg az egyik jellemzője a lent lévőség.

Idetartozik a csuv. *atā* 'csizma', de a magy. *út* szó is. Eredetileg mindkettő a víz medrét jelölte, amelyben a víz járt, illetőleg annak az útját jelentette. A magy. *ladik* és a *láda* elkészítéséhez és a megnevezéséhez is a vízmeder adta a mintát. Mindkettő a folyómeder kapcsán kötődik a vízhez, a

¹³⁸ A nazális *-ę-* előzménye *-en-* lehetett. Egy korábbi *penta forma pedig rokona a 'kinövés, dudor, szál' jelentésű magy. *penna* 'toll' szónak, továbbá a magy. *péntek* 'a hét ötödik napja' szónak, amely a kéz öt ujját, kinövését őrzi a jelentésében.

meder is lent lévő, azaz mélyedés. Ráadásul *l-* kezdetűek, mint a magy. *ló* szó. Ez azt is jelenti, hogy a magy. *ló* és az oszm. *at* 'ló' nemcsak jelentéstanilag tartozik össze, hanem hangtanilag és alaktanilag is közös az etimológiájuk. A magy. *l-* szókezdő előzménye olyan *δ-* volt, amelyikből egyrészt *l-* lett (vö.: magy. *ló*), másrészt *w-* hangon keresztül eltűnt (vö.: oszm. *at*). Az oszm. *at* *-t*-je összetartozik a magy. *ladik, láda* *-d*-jével, amely a képző (*-t* ill. *-dik, -da*) kezdő mássalhangzója és *-t-* a zöngésedésével (*t > d*) keletkezett.

A Harmatta idézte közép-perzsa *bārag* 'ló' és a yazyulami *varag* 'ló', a mongol *mor* 'ló' kötődik egyrészt a csuv. *ura* 'láb' szóhoz, amelynek rokonai bőséggel adathozhatók. Idetartozik a szaka *bar-* 'lovagol', összet. *baräg* 'lovagol'. Az östörök **bar-* 'megy, utazik, lovagol', vö.: szaka *bar-* 'lovagol', *baraa-* 'lovagló', összet. *baräg* 'lovagol' kapcsán el kell mondani, hogy az ige és a névszó úgy függ össze, hogy eredetileg nómen-verbumok voltak, idővel az igei és a névszói jelentés elkülönült s az egyik forma az igei, a másik forma pedig a névszói jelentés mellett maradt meg. Ilyen a magyarban is van, a *láb* szavunk főnév, a *lép*- pedig a lábbal való cselekvésre utal.

Másrészt a *ló* megnevezés kötődik a vízmederhez hasonló megnevezéséhez, ilyen a csuv. *var, varak* 'árok', a magyar *árok* és az or. *ovrag* 'árok, gödör, szakadék'.

A szócsaládba tartoznak a jönni, menni, járni igék, vö.: csuv. *pyr* 'menni, utazni, folytatódni', oszm. *var* 'jönni', ujj. türkm., kirg. kazak, k.kalp., nog., bask., tat. *bar* 'menni, utazni, folytatódni', üzb. *bor*; alt., hak., sárga ujj. *par* 'ua.'. (JEGOROV 1964) < csuv. *py-*: abszolút szótó + *-r*: képző, oszm. *va-* + *-r*, ujj. türkm., kirg. kazak, k.kalp., nog., bask., tat. *ba-* + *-r*, üzb. *bo-* + *-r*, alt., hak., sárga ujj. *pa-* + *-r*.

Idetartozik a szaka *bar-* 'lovagol', a magy. *pire* 'gyere' állathívogató szó (nincs meg a TESz-ben), a tyúkokat hívják pl. etetésre. A szócsaládba tartozik a magy. *jár* 'jön, megy' stb. szó is.

Minthogy a *torok, torkolat* is vízhez kötődik, ráadásul a folyónak a torkolati része mindig az alsó szakaszán van, idetartozik a csuv. *pyr* (< *pävär*) 'torok' szó, amelynek rokona a magy. *torok* és a *torkolat* (< *torko* + *-lat*: képzőbokor < *-la* + *-t*) első eleme a *torko*. Az alakváltozatokból az is kiolvasható, hogy a szótó teljesebb alakja megvan a csuv. *pävär* formában, amelynek a többi török megfelelője is teljesebb alakot tartalmaz, vö.: ÓT. *boguz* (*bogu-*: abszolút szótó + *-z*: képző), türkm., oszm., bask. *bogaz* (*boga-*: abszolút szótó + *-z*: képző), nog., tat. *bugaz* (*buga-* + *-z*), üzb. *bugiz* (*bugi-* + *-z*).

A közép-perzsa *bārag* (*bā*: abszolút szótó + *-rag*: képző) 'ló' szótövében a hosszú magánhangzó (*-ā-*) fejlemény, triftongusból (*-VgV-*) keletkezett. Az eredetibb *-VkV-* triftongus fejleménye (*-VvV-*) van meg a csuv. *pävär* (*pävä* + *-r*) 'torok' szó tövében (*pävä*).

A *bārag* szónak rokona a magy. *paripa* (< *pa* + *-ripa*), amelyet a TESz vándorszónak tart helytelenül, hiszen igazolhatóan olyan szavakkal van kapcsolata, amelyek a szkíta-hun nyelvekhez vezetnek. A fentiekből jelentéstanilag következik, hogy a *láb* jelentése 'tőhöz tartozó, tő mellett lévő, tővel ellátott'. Ez a valóságban így is van, hiszen a *láb* a tőből való hajtás, a törzshöz tartozik. Az elnevezések megfelelnek a valóságnak, a természet működésének.

Hangtani oldalról a következőképpen függnek össze a fenti lovat jelentő és a szócsaládba tartozó *láb*, *lent* lévő, mélyedés, edény, stb jelentésű szavak:

A szókezdő mássalhangzók illetőleg a hanghiány korábbi *t-* eredetű (vö.: osztj. *taw* 'ló') *δ-* hang (interdentális zöngés spiráns) fejleményei. Az egyik esetben *δ-* > *l-* változás történt, vö.: magy. *ló, láb, lép* (ige), man. *lo, lui, loyal*. A másik esetben *δ-* > *w-* > *V-* > *θ-*, vö.: bask., tat., kumük *alaša*,

oszm. *at*. A harmadikban $V- > 0$ - (zero)-t követő magánhangzó is eltűnt, vö.: csuv. *laša*, or. *lošad* 'ló' átvétel. A negyedikben $w- > v-$, vö.: yazyulami *varag*, Az ötödikben $w- > b-$, vö.: közép-perzsa *bārag*, szaka *bar-* 'lovagol', osszét *baräg* 'lovas'. A hatodikban $w- > m-$, vö.: mong. *mor* 'ló'. A hetedikben megmaradt a *t*- zöngétlensége, s a bilabiális zöngétlen spiráns fejleménye, az $\varphi- > p-$ van meg a következő szavak szókezdőjeként: magy. *paripa* 'ló megnevezése', *pata* 'láb', finn *pata* 'fazék', magy. *poni* 'kis méretű ló', ko. *poni* 'kicsi', csuv. *pyr* 'menni, utazni, folytatódni', magy. *pire* 'gyere, jer'. A nyolcadikban $\varphi- > f-$ lehetséges, vö.: magy. *fazék*.

Szerkezete szerint a lovat jelentő szavak felépítése szótó + képző. A szótóveknél számtalan alakváltozata jött létre, amelyet a következőképpen szemléltethetünk: CV, V. Tovább vizsgálódva azonban, ha nem is lovat jelentő szavakban, ennek is megtaláljuk a teljesebb formáját: CVC vö.: magy. *bandukol* < *banduko*: relatív szótó (< *ban*: abszolút szótó + *-duko*: képző) + *-l*: igeképző, továbbá *péntek* (< *pén* + *-tek*), *penna* (< *pen* + *-na*), a korábbi alak **penta* volt.

Az abszolút szótó képzőjének kezdő mássalhangzója *-t-* (vö.: jak. *atax* (*a* + *-tax*), oszm. *at* (*a* + *-t*) 'ló', amely a különböző változások során tovább alakult. Így zöngésedett: $-t > -d$: iráni *adak* 'szakadék, árok', mong. *aduu* (*a* + *-duu*) 'ló', csag., oszm. *adak* (*a* + *-dak*) 'láb', mong. *adag* 'vég, torkolat'. Zöngésedett és réshangúsodott: $-t > -\delta > -l$: tat., bask., kum. *alaša* < *ala* (*a* + *-la*) + *-ša*) 'ló'. Pergő hanggá lett: $-\delta > -r$: közép-perzsa *bārag* (*bā* + *-rag*) 'ló' és a yazyulami *varag* (*va* + *-rag*) 'ló', mongol *mor* (*mo* + *-r*) 'ló'. A képző kezdő mássalhangzójával további változások is történtek, azonban azok már a lovat jelentő szavakban nem, de pl. a láb jelentésűekben megvannak, vö.: $-\delta > -z$: alt., hak., sárga ujj. *azax* (*a* + *-zax*) 'láb', $-t' > -j$ vagy $-t' > -d' > -j$: ujj., kirg., kazah, k.kalp., nog., kum., oszm., csag., türkm., tat., bask. *ajak*, üzb. *ojok*, azerb. *ajag* 'láb', a kirg., tuv., jakutban 'alsó rész, vég' is, magy. *ajak* 'száj, nyílás stb.'. Látható, hogy a képzők alakváltozatai (*-tax*, *-t*, *-dak*, *-duu*, *-dag*, *-la*, *-l*, *-rag*, *-r*, *-zax*, *-jak*, *-jok*, *-jag*) különbözőek, hangtanilag azonban világosan összetartoznak, jelentésükben pedig ugyanazok, 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott' jelentésűek. A képző kezdő mássalhangzóját $-Vk$ (magánhangzó + *-k*) hangkapcsolat követte. Megjegyezzük, hogy a $-k$ illetőleg a fejleménye előtt olykor $-t-$ eredetű mássalhangzó is található, pl. magy. *barangol* < *barango*: relatív szótó (< *ba*: abszolút szótó¹³⁹ + *-rango*: képző) + *-l*: igeképző. Az $-Vk$ hangkapcsolatnak pedig a sorsa különbözőképpen alakult. Vagy zöngésedett a $-k$ (vö.: $-Vg$), vagy réshangúsodott (vö.: $-Vx$), vagy zöngésedett és réshangúsodott (vö.: $-V\gamma$). A $-\gamma$ réshang pedig tovább változva $-w$ lett, amelyből keletkezhetett $-v$, $-V$ (magánhangzó) s az utóbbi redukálódhatott és elenyészett, a nyoma azonban gyakran megmaradt az előző magánhangzó hosszúságában.

Ami a magyar *ló* szó és a mansi *loyal* 'láb' viszonyát illeti, elvileg ennek a *loya-* tövével is összetartozhatna a magy. *ló*, s akkor a *lov-* tőváltozata a $-\gamma$ eredetű $-v$ -t tartalmazná. Ez azt is jelentené, hogy ez esetben a képzőnek a kezdő mássalhangzója (vö.: mansi *l-*) a magyarban eltűnt az ejtésből. A rendszer azonban nem ezt igazolja. A $-v$ keletkezhetett $t > \delta > w > v$ változással is. A magy. *lov-* tő a mansi *loyal* szóval úgy tartozik össze, hogy a képző kezdő mássalhangzója a magyarban a *v-*, a mansiban az *l-* ugyanabból az eredeti *t*-ből fejlődött, ami a törökségben megvan, vö.: $t > \delta > w > v$ (magy. *lov-* ld. *ló*), $t > \delta > l$ (ld. mansi *loyal*). A képzők teljesebb alakja és változási sora a következőképpen rajzolható meg: CVCC > CVC > CV > C.

A *ló* és családjába tartozó szavak jelentéstani, hangtani és szerkezeti összetartozása igazolt. Jelentéstani oldalról a ló megnevezéseinek a családjába tartoznak a következő jelentéstartalmú szavak: 1. 'a folyó alsó szakasza' 2. 'lent lévő' 3. 'meder, mélyedés, völgy' 4. 'az ilyen alakú és funkciójú tárgyak (csónak, edény)', 5. 'nőiség, női tulajdonság' 6. 'kinövés, hajtás, láb' 7. 'a lába

¹³⁹ Van teljesebb változata is, vö.: magy. *bandukol* < *banduko*: relatív szótó (< *ban*: abszolút szótó + *-duko*: képző) + *-l*: igeképző.

miatt fontos élőlény, állat, köztük a ló'. A *ló* szó jelentésfejlődése: víz hangja → víz → víz lefelé folyása, haladása → 1. lent lévő, alsó rész 2. kinövés, hajtás → láb → ló. Mindez nem mond ellent a természet törvényeinek, a természet működésének.

Meg kell jegyezni, hogy Harmatta János idevonatkozó adatai rekonstruáltak, ezért a jüecsi eredetetés további vizsgálatokat igényel, a feltevés azonban nem lehetetlen. Ugyanakkor a legújabb hun kutatások szerint a jüecsi hunokhoz tartoznak és nem irániak.

Harmattának abban a megfogalmazásában, hogy a türk lovas terminológiában még jelentősebb a kelet-iráni eredetű elem, amelyet a jüecsiel és a hsziung-nyal azonosít, egyet nem igazolnak a legújabb kutatások, mégpedig azt, hogy a jüecsi és a hsziungnu iráni eredetű nyelv, következésképp az indoeurópai nyelvcsaládba tartozik. Mindkettő szkíta-hun gyökerű. Annyi közül lehet a kelet-iránihoz, hogy otthagyták a nyomaikat s ezek a szkíta-hun elemek beépültek az iráni nyelvbe a mögötte lévő kultúrával együtt.

3.201. Kāšγ. *tūlem aj* 'teli hold', Kāšγ. *tūlun āj* 'teli hold' ~ magy. *tele*.

A szókapcsolat szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tūlem, tūlun* < *tū-*: abszolút szótő + *-lem, -lun*: képző; + *aj*.

A szókapcsolat első tagjának (*tūlem, tūlun*) rokona a csuv. *tul* 'megtelni, telítődni', tat., bask., üzb. *tul*, ujj. kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr. hak. *tol*, oszm., gag., türkm., azerb., tuv. *dol* 'megtelni, telítődni'. (JEGOROV 19864) < csuv. *tu-*: abszolút szótő + *-l*: képző, tat., bask., üzb. *tu-* + *-l*, ujj. kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr. hak. *to-* + *-l*, oszm., gag., türkm., azerb., tuv. *do-* + *-l*.

A szó kezdetben igenévszó volt, azaz igei és névszói tulajdonsággal egyaránt rendelkezett. Idővel az ige és a névszó külön-külön útra lépett. Képzővel ellátott formája is használatos a törökségben, vö.: csuv. *tulli* 'tele, színültig megtelt', MK. *tolun*, tefsz. XII-XIII. sz. *tolug, toly*, Zol. bl. *tolu*, kirg., ujj. *toluk*, üzb. *tulik*, tat., bask. *tuly*, tuv. *dolu* 'tele'. (JEGOROV 196) ; csuv. *tul-*: relatív szótő + *-li*: képző, MK. *to-* + *-lun*, tefsz. XII-XIII. sz. *to-* + *-lug, to-* + *-ly*, Zol. bl. *to-* + *-lu*, kirg., ujj. *to-* + *-luk*, üzb. *tu-* + *-lik*, tat., bask. *tu-* + *-ly*, tuv. *do-* + *-lu*.

A szó szerkezeti felépítésénél körültekintően kell eljárni, hogy helyesen állapítsuk meg az abszolút és a relatív szótövet. A csuvas *tulli* esetében világos, hogy *tul-*: (< *tu-*: abszolút szótő + *-l*: képző) relatív szótő + *-li*: képző. A többi török adat vagy a relatív szótővel azonos s akkor MK. *to-*: abszolút szótő + *-lun*, tefsz. XII-XIII. sz. *to-* + *-lug, to-* + *-ly*, Zol. bl. *to-* + *-lu*, kirg., ujj. *to-* + *-luk*, üzb. *tu-* + *-lik*, tat., bask. *tu-* + *-ly*, tuv. *do-* + *-lu*, vagy pedig arról van szó, hogy a relatív szótőben a második mássalhangzó eltűnt s így járult hozzá a képző. Valószínűbb azonban, hogy a csuv. *tul* relatív szótő megfelelői. Ennek alakváltozata a magy. *telik* s elsőként a vízre vonatkozott. A szó kapcsolatban van a *dagály* szóval, vö.: *árdagály, árdeli Hold, teli Hold* megnevezések.

Ilyenformán a szónak köze van a mong. *dol* 'hét' számnévhez, amely a tör. *dolu* 'teljes', magy. *tele* szóval és *Hold Hol-* tövével tartozik össze. Továbbmenve a magy. *Árdeli Hold*, első része másképpen *árdagály*, ez azt is jelenti, hogy a *deli* és a *dagály* összetartoznak, a *dagály* a teljesebb változat. A *dagá-* rokona a 'hegy' jelentésű szó, a *mag* szó, a magy. *dagad daga-* töve stb., az *-l, -ly* pedig képző 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő'. A mongol *dol* 'hét' megfelelője az or. *sem'*, szlk. *sedem* 'hét', ang. *seven* 'hét' és a magy. *szem, fi. silmä* 'szem' alakváltozatok. A teli Holdnak egy fázisa hét napig tart, ez alkotja a hetet, s a négy fázis összesen 28 napot tesz ki, ez pedig egy Holdhónap. Úgy is mondhatjuk, hogy a hetes számrendszernek a Hold, mint egyfajta forrás az alapja.

A TESz-ben a *teljes* címszónál található a magy. *tele, teli* 'színültig levő állapotban van, színültig

levő, megtelt, teljes'. A szócsalád alapszava a *tel* ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *tayla*, *tayl* 'tele', zürj. *dela*, *döl*, vog. *tel* 'egész, teljes', fi. *täjsi*, udm. *dolak*. (TESz) < magy. *te-*: abszolút szótó + *-le*, *-li*: képző, vog. *taγ-* + *-la*, *taγ-* + *-l*, zürj. *de-* + *-la*, *dö-* + *-l*, vog. *te-* + *l*, fi. *täj-* + *-si*, udm. *do-* + *-lak*.

Ismert a magyarban a magy. **Dolak** családnévként.

Idetartozik az ang. **ful** (< *fu-*: abszolút szótó + *-l*: képző) és a **fully** (< *ful-*: relatív szótó + *-ly*: képző) 'tele'. világos, hogy az angolban a gyakori *-ly* képző, olykor határozórag is keleti eredetű.

Az or. **polnyj** 'tele' (< *pol-*: relatív szótó + *-n-*: melléknév képző + *-yj*) relatív töve is a vizsgált szavunkkal tartozik össze. Az orosz szót indoeurópai jellegű közszláv szónak tartják, vö.: litv. *pilnas*, ném. *voll*, lat. *plenus*, gör. *plērēs*. (SIS)

A fenti szavak, relatív szótóvek hangtanilag, szerkezetileg és jelentésanilag is összetartoznak. A szót teremtő nyelv biztosan nem lehetett sem a szláv, sem a német, sem az angol, sem a latin, sem a görög, de a finnugor nyelvcsaládba sorolt nyelvek sem jöhetnek számításba. Olyan ősi kultúrával rendelkező nép ajkán születhetett meg, amely a magyarnak, a töröknek, a mongolnak az őse, ősi rokona, ez pedig a szkíta, hun, a turáni, köztük az ősmagyar vagy még régebbi nyelv lehetett, amelynek a nevét ma talán nem ismerjük. Mindenesetre ezeknek a nyelveknek közös a gyökere.

Az eredeti szókezdő *t-* a legtöbb nyelvben megmaradt, némelyekben zöngésedett (*t* > *d*-), olykor réshangúsodott (*t* > *th*- > *φ*- > 1. *f*-) majd zárhang keletkezett 2. *p*-. A *t*- egyszerre zöngésedhetett és réshangúsodhatott is: *t*- > *δ*- > *w*- > *v*-. Elvileg a *v*- keletkezhetett az *f*- zöngésedésével is, ez azonban igen késői lehet, ha van valóságalapja, akkor a német nyelv külön életében mehetett végbe.

Szerkezetileg az abszolút szótóhoz járuló képzőnek gyakran csak a kezdő mássalhangzója maradt meg, teljesebb formájában használatos a rá következő magánhangzó is, de igen gyakran őrzik a még teljesebb alakot, a -IVk formát.

3.202. Kāšγ. **tuṇuš-** 'lehajtani a fejet, bókolni' ~ magy. **bókol**.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tuṇu-*: abszolút szótó + *-š-*: képző.

Ld. Kāšγ. **bukul-** 'hajolni, hajlítani', (*buku-*: abszolút szótó + *-l*: képző), Kāšγ. **jukun-** 'meghajolni, tisztelni' (< *juku-*: abszolút szótó + *-n*: képző). Az abszolút szótóvek (*tuṇu-*, *buku-*, *juku-*) egyrészt kapcsolódnak a *fej* jelentésű szóhoz, másrészt annak az egyik tulajdonságához a hajláshoz, görbülethez. Ez utóbbi révén idetartozik a magy. **teng** ige is. A Kāšγ. *tuṇuš-* adat az eredeti szókezdő *t*-t tartalmazza.

3.203. Kāšγ. **sukal** 'beteg' ~ magy. **beteg, bal**.

Kāšγ. **bālig** 'sebesült, beteg' ~ magy. **beteg, bal**.

Szerkezeti felépítésük: Kāšγ. *suka-*: abszolút szótó + *-l*: képző; *bā-* + *-lig*.

Míg az egészséges jelentés a jóval, a jobbal kapcsolatos, addig a *beteg* a *bal*, *balog* szóval rokon, amelynek egyaránt van *bal*, *beteg*, rossz jelentéstartalma.

A csuv. **čir** 'betegség', tat. **čir** 'betegség', **čirle** 'megbetegedni, betegnek lenni', **čirle** 'beteg', bask. **sir** 'betegség', **sirle** 'betegnek lenni', **sirle** 'beteg', kirg. **čer** 'rossz daganat', kirg. **čer**, kazak **šer** 'bánat',

kazak *šer* 'idült betegség', azerb. *čerle* 'betegnek lenni', alt. *čeer* 'himlő, köhögés'. (JEGOROV 1964) < csuv. *či-*: abszolút szótó + *-r*: képző, tat. *či-* + *-r*, *čir-*: relatív szótó + *-le*: képző, *čir-*: relatív szótó + *-le*: képző, bask. *si-*: abszolút szótó + *-r*: képző, *sir-*: relatív szótó + *-le*: képző, kirg. *če-*: abszolút szótó + *-r*: képző, kirg. *če-* + *-r*; kazak *še-* + *-r*; kazak *še-* + *-r*; azerb. *čer-*: relatív szótó + *-le*: képző, alt. *čee-*: abszolút szótó + *-r*.

Vö.: csuv. *sulaxaj* 'bal' és török nyelvi rokonai.

A Kāšy. *sukal* 'beteg', *bālig* 'sebesült, beteg' rokona a magy. *bal*, *balog* és a magy. *beteg*, amely a TESz szerint 'nem egészséges ember,'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *be-*: abszolút szótó + *-teg*: képző. A szó képzőjének a kezdő mássalhangzója az eredeti *t-*, amelynek fejleménye az *-l* (< *-δ* < *-t*) szerepel a *bal*, *balog* alakváltozatban.

Rokonuk az or. *bol'* 'fájdalom', az or. *bol'noj* 'beteg' (< *bol'-*: relatív szótó + *-n-*: melléknév képző + *-oj*) relatív szótóve. A szó a szlávban átvétel.

3.204. Kāšy. *tinlā-* 'hallani, hallgatni' ~ magy. *hall*, *fülel*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *tin-*: szótó + *-lā*: képző.

A többi török nyelvben is ismert, vö.: csuv. *tānla* 'hallani, hallgatni figyelmesen', ÓT., KB., MK., tefsz. XII-XIII. sz., bask., tat. *tyŋla* 'hallani, figyelni', ujj. *tinši*, *dyŋla*, üzb. *tingla*, kazak, ojr. *tyŋda*, azerb. *dinle*, türkm. *diŋle*, oszm. *dinle* 'hallani, hallgatni figyelemmel, érdeklődéssel', s.ujg. *tyŋna*, kum. *tyngla* 'figyelni, meghallgatni, hallgatni'. < *tān* 'ész, értelem, emlék, figyelem'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tān-*: relatív szótó + *-la*: képző, ÓT., KB., MK., tefsz. XII-XIII. sz., bask., tat. *tyŋ-* + *-la*, ujj. *tin-* + *-ši*, *dyŋ-* + *-la*, üzb. *ting-* + *-la*, kazak, ojr. *tyŋ-* + *-da*, azerb. *din-* + *-le*, türkm. *diŋ-* + *-le*, oszm. *din-* + *-le*, s.ujg. *tyŋ-* + *-na*, kum. *tyng-* + *-la*.

A jelentéstartalomban benne van az értelmez, észlel, a fül, emlékezik, stb. Következésképp az igének alapul egyrészt az 'ész, értelem, emlék' jelentésű szó, másrészt a 'fül' szó szolgált alapul, amelyet igeképzővel láttak el.

A csuv. *tān* 'ész, értelem, emlék, értelmezés', csuv. *čēm* 'lélegzet, élet', ismert a többi török nyelvben, vö.: ÓT., Zol. bl., bask., tat. *tyŋ* 'lélegzet', polov. *tyŋ* 'ész, gondolat', alt., ojr., hak. *tyŋ* 'lélek, élet, lélegzet', tuv. *tyŋ* 'élet lélegzeni', jak. *tyŋ* 'lélegzés, (élet)', ujj. dem, k.kalp., oszm. *dem*, kirg. *tyŋ* 'lélegzet', vö.: perzsa *dām* 'lélegzet, levegő'. (JEGOROV 1964)

Rokonuk a magy. *hall* 'füllel hangot érzékel, értesül valamiről, beszédre odafigyel, hallgat, beszédnek enged, szót fogad'. A szó a TESz szerint magyar fejlemény, valószínűleg két szó a *hal* és a *hadl* ige kiegyenlítődéssel keletkezett. A feltehető hal előzmény ősi örökség a finnugor esetleg az uráli korból, vö.: vog. *kāl-*, osztj. *kolta* zürj. *kilni*, votj. *kil*, cser. *ko·lam*, mdE.M. *kul'ems* 'hall', fi. *kuulla* 'hall, hallgatódik, meghall', észt *kuulma* 'hall, észrevesz, figyelembe vesz', lp. *gullât* 'ua., szam. *xā* 'fül' (edényé is)', jeny. *kō*, *kū*', tavg. *kuau*, szelk. *ko*, *kō*, kam. *kū* 'fül'. (TESz)

A szócikk írója szerint nem világos, mikor kell *t-* és mikor kell *k-* kezdetű szóra gondolnunk. Másképpen, mikor szolgált alapul a *hall* igének a 'fül' jelentésű kilincs szó töve és mikor az ész, értelem, emlék jelentésű szó, amelyben benne van a magy. *ész*, az értelem töve, az *emlék em-* töve, továbbá az or. *um* 'ész' stb. szó.

Lényeges eldönteni, hogy a szókezdő mássalhangzó eredeti *t-* illetőleg a fejleményei vagy

eredeti *k-* vagy a fejleményei-*e*. A török adatok világosan a *t-* szókezdős csoportba tartoznak, a TESz felsorolta adatok azonban a *k-* és fejleményeinek a sorába valók. Ez utóbbiakkal rokon a magy. *kilincs* szó *kilin* töve s a magyarban használatos *kulin ütlek* 'fülon ütlek' kifejezésben a *kuli-*relatív szótó. A szó megvan a törökségben 'fü'l' jelentésben, vö.: csuv. *xälxa* 'fü'l', manih. *kolkak*, KB. *kolak*, MK. *kulxak*, ujjg., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., karacs., ojr. *kulak*, tat., bask. *kolak*, üzb. *kulok*, *kulak*, azerb. *gulag*, hak. *xulax*, türkm. *gulak*, jak. *kukgax* 'fü'l', vö.: mong. *xulxi* 'fülsír, belső fü'l', vö.: *kul* 'hallani', mari *kol*, manysi *xol*, hanti *xul* 'hallani'. (JEGOROV 1964) < magy. *kilin-*: (*ki-*: abszolút szótó + *-lin*: képző) relatív szótó + *-cs*: képző,

A *fül* valójában 'kunkor' jelentésű szó, amely a fül alakjáról kapta az elnevezést. A belőle képzett ige azt jelenti 'fülel, figyel'.

A TESz szerint a magy. *fül* 'hallószerv, a hallószerv külső része, fülkagyló, valamely tárgynak fülkagyló szerűen kiálló része, fogója, fülke, vakablak, rejtkehely, könyv, füzet lapjának behajtott vagy felkunkorodó csücske, könyv fedőlapjának behajtott része'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *pi'l* 'fü'l', osztj. *pel* 'fü'l, fogantyú', zürj. *pel'*, votj. *pel'*, cser. *pe-leš*, mdE. *pi'l'e*, mdM. *pi'l'e* 'fü'l'. (TESz) < magy. *fü-*: abszolút szótó + *-l*: képző, vog. *pi-* + *-l*, osztj. *pe-* + *-l*, zürj. *pe-* + *-l'*, votj. *pe-* + *-l'*, cser. *pe-le-*: (< *pe-*: abszolút szótó + *-le*: képző) relatív szótó + *-š*: képző, mdE. *pi-* + *-l'e*, mdM. *pi'* + *-l'e*.

A magy. *fülel*, *figyel* szerkezeti felépítése: *füle-*: (< *fü-*: abszolút szótó + *-le*: képző) relatív szótó) + *-l*: denominális verbum képző, *figye--*: (< *fi-*: abszolút szótó + *-gye*: képző) relatív szótó + *-l*: denominális verbum képző,

Elvileg a magy. *hall* szókezdő *h-*-ja lehetne eredeti mély hangú *k-* (*q-*) fejleménye, azonban a jelek arra mutatnak, hogy ez a *h-* eredeti *t-* fejleménye ugyanúgy, mint a magy. *fül* szóé: *t-* > *th-* > 1. *h-*, 2. *φ* > *f-*, *p-*.

A magy. *hall* első *-l-*-je a *fül* szó *-l-*-jével azonos, a második pedig annak a képzőnek a kezdő mássalhangzója, amely a Kāšy. *tinlā-* 'hall' képzőjében (*-lā*) is megvan. Mind az első, mind a második *-l-* eredeti *-t-* fejleménye (*-t-* > *-δ-* > *-l-*). A *figyel* szavunk azért is értékes, mert jelzi, hogy a relatív szótóban nem *-l-*, hanem *-gy-* van, amely szintén *-t-* fejleménye (*-t-* > *-d'*) s amely zöngésedés és palatalizálódás útján jött létre. A *hall* ige nek a *hadl* változatában csupán zöngésedett az eredeti *-t-*.

3.205. Kāšy. *juṅlā-* 'megnyírni a birkát' ~ magy. *szel*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *juṅ-*: relatív szótó + *-lā*: képző.

Rokona a magy. *szel* 'egyenes irányban simán vág, egy keskeny kis darabot levág, valamely közegben gyorsan, simán, akadálytalanul halad, valahol átmegy, valamit keresztez, üt, ver'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *sil-* 'szel', osztj. *sültä* 'felvág, felnyit (halat)', zürj. *t'selavni* 'darabokra vág (késsel), votj. *čališ* karyny 'karót hegyez', cser. *šeram* 'hasít, hasad', fi. *säle* 'faforgács, szilánk', lp. *čallet* 'vonalat húz, karcól, vág, hasít'. (TESz) < magy. *sze-*: abszolút szótó + *-l*: képző, vog. *si-* + *-l-*, osztj. *sül-*: relatív szótó (< *sü-*: abszolút szótó + *-l*: képző) + *-tā*: képző, zürj. *t'selav-*: relatív szótó (< *t'se-*: abszolút szótó + *-lav-*: képző) + *-ni*: főnévi igenév képző, votj. *ča-*: abszolút szótó + *-liš*: képző, cser. *še-*: abszolút szótó + *-lam*: képző, fi. *sä-*: abszolút szótó + *-le*: képző, lp. *čal-*: relatív szótó (< *ča-*: abszolút szótó + *-l*: képző) + *-let*: képző.

Nem igazolt, hogy a magy. *szel* ősi örökség lenne a finnugor korból, a fenti adatok azonban a szó

családjába tartoznak. Ld. még Kāšγ. *julūkū* 'borotva' ~ magy. *szel*.

Alakváltozatuk a magy. *nyír*; a *tarol taro*- töve. A TESz szerint a magy. *nyír* '(haját, szőrzetet, növényi hajtást, bolyhot) (ollóval) levág, (vékony, lemezszerű anyagot: kelmét, papírt stb.) vát, metsz, valakit pénzétől megfoszt, valakivel fizettet, (állásából valakit) kíméletlenül eltávolít, kíméletlenül pusztít (személyeket), megöl'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < magy. *nyí*-: abszolút szótó + *-r*: képző.

3.206. Kāšγ. *tliṅṭlā*- 'zörögni, dübörögni, nehéz kalapács hangja' ~ magy. *csilingel*.

Kāšγ. *talkit*- 'lökdösni'.

Szerkezeti felépítésük: Kāšγ. *tliṅṭ*-: relatív szótó (< *t*-: abszolút szótó + *-liṅṭ*-: képző) + *-lā*: képző; *talki*-: relatív szótó (< *ta*-: abszolút szótó + *-lki*: képző) + *-t*: képző.

A Kāšγ. *tliṅṭlā*- 'zörögni, dübörögni, nehéz kalapács hangja' rokona a magy. *csilingel* szó, amely a TESz szerint hangutánzó eredetű. (TESz) < magy. *csilinge*-: relatív szótó (< *csi*-: abszolút szótó + *-linge*-: képző) + *-l*: képző.

Az első relatív szótóval (Kāšγ. *tliṅṭ*-, Kāšγ. *talki*-) külön összetartozik számos magyar szó. Esetünkben a hangutánzó szó a nehéz kalapács hangját utánozza. Következésképp a hangutánzó szó átment a kalapács és a hozzá hasonló eszközök megnevezésére. Így tartoznak ide a következő szavak:

A magy. *tolong* a TESz-ben a *tol* címszónál található, amely a szócikk írója szerint 'nyomással mozdít, helyez, taszít, valakire hárít, későbbre halaszt'. Ismeretlen eredetű. Feltehető származásbeli kapcsolatban van a *tosz* igével, szóvégi *-l*-je gyakorító igének látszik. (TESz) < magy. *to*-: abszolút szótó + *-long*: képző.

A magy. *tülök* 'szaruból való tartó, ivókürt, kürt', *tülköl* 'öklel, kürtöl, húsvéti tojásokat összekocant'. A szócsalád tagjai valószínűleg magyar fejlemények, s eredetükben a kürt szóval függenek össze. A kapcsolat alapja föltehetően a *tülköl*, *türköl* ige, mely a kürtöl hangátvetéses változata lehet. (TESz) < magy. *tü*-: abszolút szótó + *-lök*: képző.

A *kürt* főnévről megtudhatjuk a TESz-ből, hogy a magyarban vannak alakváltozatai és jelentésárnyalatai: *kürt* 950 -ből való az első adat, előfordul helynévként, személynévként és köznévként. Alakváltozatai *gürd*, *türk*, *türt* 'marhaszarvból készült fúvós hangszer', kémény, füstfogó, kályhacső, méhkürt, petevezeték, a fül dobüregét a garattal összekötő járat, serleg, ivókürt, ld. még *kürtszó*, *hallókészülék*, *kürtöskalács*, *autóduda*, *gyári sziréna*'. Ismeretlen eredetű. Talán azonos a *tülök* főnévvel...A *kürt* mindenesetre nyelvünknek igen régi eleme. Bár a *Kürt* törzsnév magyarázatára más lehetőségek is vannak, arra nincs semmi kényszerítő ok, hogy a törzsnév és a *kürt* közszó közti esetleges kapcsolatot föltétlenül elhárítsuk. A *kürt* mint törzsi jelvény szerepelhetett a honfoglaló magyarságnál is, hiszen hasonló törzselnevezések számos nyelvből kimutathatók. A *kürt* alakváltozatai közül a *türt* hasonulásos, a *türk* hangátvetéses forma, az utóbbi a *tülök* felé való átmenetet jelzi. Eredeti jelentése a marhaszarvból készült fúvós hangszer volt.... (TESz)

Miután a TESz megállapításai az Akadémia tudományos álláspontját tükrözik, amelyhez egyrészt illenék igazodni az oktatásnak, másrészt mindenkor tájékoztatót nyújt a nagy közönség számára is, ezért a szokottnál részletesebben értelmezem a szócikket. Sokatmondó, hogy a *kürt* a

mai alakjában több, mint ezer éves, tulajdonnévként és köznévként egyaránt ismert, továbbá a gazdag alakváltozatok – a TESz szerint összefüggnek - jelentéshalmaza még gazdagabb. Az első gond, hogy a szót ismeretlen eredetűnek tartja. Következésképp, a tulajdonnévi változattal való összevetése akkor is tisztázásra szorul, ha annak alapul szolgálna a köznévi, akkor is, ha nem. A "Talán azonos a *tülök* főnévvel" feltevés nem egyértelmű abból a szempontból sem, hogy nem világos, csak jelentésbeli azonosságra vagy annál többre gondol. A *Kürt* - mint törzsnév - magyarázatára más lehetőségeket is elképzelhetőnek tart, ugyanakkor nem hárítja el a tulajdonnév és a köznévi kapcsolatát sem. Tehát lehet ez is, az is, egyik sem kizárt. Feltevés maradt a *kürt* mint törzsi jelvény szerepeltetése, legalább más nyelvekben történő előfordulására hivatkozna a szócikk írója. A törzsi jelvény szerepeltetése és a törzselnevezések kimutatása valamint a kettő kapcsolatának ismertetése is várat magára. Nemkülönben nyelvészeti magyarázatra szorul az, hogy a *kürt* és a *türt* viszonyában milyen alapon lenne hasonulós forma a *türt* s a *kürthöz* képest a *türk* miért lenne hangátvetéses forma. További kérdés, hogyan lehetne a *türk* mint hangátvetéses forma a *tülök* főnév felé átmenet. Végül milyen szempontok alapján kellene a *kürt* eredeti jelentését 'marhaszarvból készült fúvós hangszer'-ként értelmezni, a sok jelentés közül miért éppen ezt kellene megnevezni eredetinek.

Hangtani szempontból lényeges információ, hogy az említett alakváltozatok két csoportba tartoznak. Az egyikbe a *k-/g-* kezdetűek (*kürt*, *gürt*), a másikba a *t-* kezdetűek (*türt*, *türk*, *tülök*). Ezek genetikailag nem összetartozó szavak, tehát a gyökük nem ugyanaz, hanem különböző, de jelentésstanilag összefüggnek és úgy viszonyulnak egymáshoz, mint a magyar *kör* / *kever* és a *túr* / *teker* szavak. Tehát az etimológiájuk nem közös.

A magy. **tulok** 'ökör esetleg tehén, nagy tábla kősó, a szarvasmarhával rokon, vadon élő állatfajta'. Ismeretlen eredetű.

Az or. **tolkač** 'tolókalapács', **tolkat'** 'lökni, lökdösni, döfni', **toloč'** 'ua.' *tolka-*, *tolo-* töve idetartozik.

3.207. Kāšy. **taṇur-** 'a magasba engedni' ~ magy. **enged**.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *taṇu-*: relatív szótó + *-r*: képző.

Amikor elengedünk, eleresztünk, elválásról is szó van. Ezért idetartozik nemcsak a csuv. *jar*, hanem a csuv. *ujār* és török megfelelői is, vö.: a csuv. **jar** 'elküld, elenged', ÓT., KB., Zol. bl., PK. *yd*, jak. *yyt*, alt. *ys*, *ij* 'elküldeni', alt. *šörček ys* 'mesét mondani' (csuv. *jumax jar*), tefsz. XII-XIII. sz. *ir* 'elküldeni', hak. *ys* 'elküldeni', *nymax ys*, csuv. *jāmax jar* 'mesét elmesélni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ja-*: abszolút szótó + *-r*: képző, ÓT., KB., Zol. bl., PK. *y-* + *-d*, jak. *yy-* + *-t*, alt. *y-* + *-s*, *i-* + *-j*, tefsz. XII-XIII. sz. *i-* + *-r*, hak. *y-* + *-s*.

A csuv. **ujār** 'részekre osztani, elkülöníteni, szétszedni, elválasztani', ÓT., KB. *adyr* 'elkülöníteni, elválasztani', kirg., kazak, k.kalp., nog., azerb., oszm., türkm., alt., bask. *ajyr*, ujj. *ajri*, üzb. *ajir*, karacs. *air*, tat. *aer*, tuv. *adyr*, hak. *azür*, PK. *adyr* 'elkülöníteni, elválasztani, szétszedni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ujā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, ÓT., KB. *ady-* + *-r*, kirg., kazak, k.kalp., nog., azerb., oszm., türkm., alt., bask. *ajy-* + *-r*, ujj. *aj-* + *-ri*, üzb. *aji-* + *-r*, karacs. *ai-* + *-r*, tat. *ae-* + *-r*, tuv. *ady-* + *-r*, hak. *azü-* + *-r*, PK. *ady-* + *-r*.

Ilyen elválás, elágazás, elengedés, eleresztés történik a születéskor is, amikor az anyától, a forrástól, a magtól elválik az utód. Természetes, hogy a szó tövében benne van a magy. *magas* szó *maga-* töve. Végző soron a forráshoz, a maghoz kötődik a szó, mert mindig a forrás van a

legmagasabban a folyó többi részéhez képest. Ott van az eredet, a születés helye, következésképp benne van az abszolút erő, ott van az irányítás helye is. Természetes hogy mint ilyen, szent is, ezért az istennel azonos. Denominális verbum képzővel ellátva létrejöhett a Kášy. *taŋur-* 'a magasba engedni' ige.

Másik oldalról a szó rokona a magy. *enged* igének, amely a TESz szerint 'enged, engedelmeskedik, nem áll ellent, hagy tenni, történni valamit, könyörül, büntetést elenged, ereszt, enyhül (különösen fagy), lágyul. Ismeretlen eredetű. (TESz) < magy. *enge-*: abszolút szótó + *-d*: képző.

Idetartozik a magy. *ereszt* ige, amely nem szerepel külön címszóként a TESz-ben. Tanulságos azonban az *eresztvény* szócikk: 'fiatal, sarjadó erdő, cserje, csalit, sarj, hajtás, oltóág, bűjtóvessző, vízárók, csatorna, kert, ültetvény'. Származékszó: az *ereszt* igéből alakult *-vény* képzővel. (TESz) < magy. *ereszt-*: relatív szótó [*< eresz-*: relatív szótó (*< ere-*: relatív szótó + *-sz*: képző) + *-t*: képző] + *-vény*: képző.

Az *ereszt*, *enged* a születéssel kapcsolatos, elsőként az élő, azaz a folyó víz születésére vonatkozott. A *-vény* deverbális nomen képző, vö.: *dugvány*, de rokona az *íromány -mány* képzője is.

Természetes, hogy idetartozik a magy. *eresz*, *ereszték*, *ered*, *erdő*, *ereget*, *eretnek*, *erkély* is. Relatív szótóvük az *ere-* ill. *er-*. Tanulságos megnézni a TESz álláspontját, amely nem egységes és nem következetes. Vö.: magy. *erdő* származékszó, az *ered* igéből alakult az *-ő* melléknévi igenév képzővel, pontosabban ennek *-(e)γ* előzményével. (TESz) < magy. *er-*: relatív szótó + *-dő*: képző.

Tudni kell, hogy az *ered -d* képzője teljesebb formában *-dV_k* volt, amelynek a fejleménye *dVγ > -dVw > -dVV > -dő*.

A magy. *ereget* 'egymás után elereszt, küldözget, felépítget, egymás után létrehoz, tetéz, púpoz'. ld. még *ered*, *eredendő*, *eredezett*, *eredmény*, *eredménytelen*, *eredményez*, *ereszt*, *ereszkedik*. A szócsalád *er(e)-* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *täärt*¹⁴⁰, *täret* 'ereszt, bocsát', oszt. *lëremtä*, *ieremtä* 'kiterít, tereget', zürj. *šergedni* 'látni enged, mutogat'. (TESz)

A vogul adat nagyon értékes, mert őrzí az eredeti szókezdő *t-t*. Az osztják adat biztosan nem tartozik ide, a zürjén pedig további vizsgálatra szorul az idetartozását illetően. A magyar szó több szempontból sem lehet ősi örökség a finnugor korból, köztük azért, mert egyrészt kevés az adat, másrészt a szócikk írója nem vette figyelembe a török nyelvi adatokat.

A magy. *eresz* 'fészker, kerti hajlék, tornác, pitvar, a háztetőnek a fal síkján túl terjedő része, zsilip, erkély, toldás a női ingben'. Származékszó, az *ereget*, *ered*, *ereszt*, *ereszkedik* ige alapszavából alakult *-sz* deverbális névszóképzővel. (TESz) < magy. *ere-*: relatív szótó + *-sz*: képző.

A magy. *eretnek* 'olyan személy, aki kiszakadt valamely (egyházi) közösségből, s olyan tanokat hirdet, melyeket régi közössége tévesnek nyilvánít, az eretnekek közé tartozó'. Jövevényszó, végső soron görög eredetű, közvetlen átadója a latin, olasz, vagy esetleg a kaj-horvát-szlovén. (TESz) < magy. *eret-* relatív szótó (*< ere-*: relatív szótó + *-t*: képző) + *-nek*: képző.

A görög, latin és a szláv szavak idetartozásakor meg kell nézni a jelentéseket is, mennyire esnek távol az eredeti jelentéstől. Az is fontos, tartalmazzák-e ezek a nyelvek az eredeti relatív szótó jelentését, azaz a relatív gyökjelentést. Ezek a nyelvek nem felelnek meg ezeknek a kritériumoknak.

¹⁴⁰ A hosszú magánhangzót jelöltük kettőzéssel.

A magy. **erkély** alakváltozatai *herkely*, *erek*, jelentése 'bástya, őrhely, emeletről kiálló nyitott épületrész, balkon, kerti ház, színházi páholy, emeleti ülésorok összessége'. Hazai bajor-osztrák eredetű. (TESz) < magy. *erké-*: relatív szótó + *-ly*: képző.

Fontos, hogy az *erkély* szóban benne van az *eresz* és a kiemelkedés jelentéstartalom is.

Ld. Kāšy. **tuñit-** 'kiengedni', Kāšy. **tār-** 'elengedni'.

Kāšyarī adatai hangtani szempontból azért is fontosak, mert egyrészt tartalmazzák az eredeti szókezdő *t*-t, másrészt a második mássalhangzó az *-r* (< *tā-*: abszolút szótó + *-r*: képző) azonos a magy. *ereszt ere-* relatív tövének az *-r*-jével. Az adatok alakváltozatai azt is igazolják, hogy az *ere-* szótó teljesebb alakja **erek*, *erik* lehetett. Megfelel a *szül* **szülik* változatának, amely ma már nem használatos. Hozzáteesszük, az *-r*-t tartalmazó forma az ang. *born* is idetartozik, közös gyökerű az *er-*, *ere-*, *erey*, *erek* relatív tőváltozatokkal.

A sor folytatható. Az elválás, az elágazás az alapja villa, a gereblye, a fésű, fésülni elnevezésének is. Fontos, hogy az első elválás a forrástól, a magtól, a gyökértől való, ezért a szóban természetes, hogy benne van a forrás, a mag, a gyökér szó is.

Idetartozik a csuv. **tura** 'fésülni (haját), gerebenezni (a lent)', MK., kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr., üzb., oszm., tat., bask. *tara*, ujj. *tari*, azerb., türkm. *dara* 'fésülni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótó + *-ra*: képző, MK., kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr., üzb., oszm., tat., bask. *ta-* + *-ra*, ujj. *ta-* + *-ri*, azerb., türkm. *da-* + *-ra*.

Eredetileg nómen-verbum volt. Ennek a nyoma megmaradt, ezért természetes, hogy ugyanazon hangalak ma is lehet ige és főnév.

A csuv. **tura** 'gereblye, fésű', ujj. *tar(g)ak*, tuv. *dyrgak*, hak. *targax*, jak. *taraax*, AFT. türkm. *darak*, azerb. *darag*, üzb. *tarak*, kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr., bask., tat., oszm. *tarak* 'gereben, fésű'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótó + *-ra*: képző, ujj. *ta-* + *-r(g)ak*, tuv. *dy-* + *-rgak*, hak. *ta-* + *-rgax*, jak. *ta-* + *-raax*, AFT. türkm. *da-* + *-rak*, azerb. *da-* + *-rag*, üzb. *ta-* + *-rak*, kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr., bask., tat., oszm. *ta-* + *-rak*.

A csuv. **tura** 'kis darabokra vágni, törni', *turam*¹⁴¹ 'kis darab', MK. *togra*, ujj. *togri*, alt., üzb. *tugra*, azerb., oszm., türkm. *dogra*, gag. *dora*, kirg., k.kalp. *tuura*, kazak, bask., tat. *tura* 'szétmorzsol, felaprít, kis darabokra vág', üzb. *tugram*, azerb. *dograma*, türkm. *dogram* 'morzsa, darab'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótó + *-ra*: képző, *tu-* + *-ram*, MK. *tog* + *-ra*, ujj. *tog-* + *-ri*, alt., üzb. *tug-* + *-ra*, azerb., oszm., türkm. *dog-* + *-ra*, gag. *do-* + *-ra*, kirg., k.kalp. *tuu-* + *-ra*, kazak, bask., tat. *tu-* + *-ra*, üzb. *tug-* + *-ram*, azerb. *dog-* + *-rama*, türkm. *dog-* + *-ram*.

Idetartozik a magy. **tarol** 'gyökérre vág' és török megfelelői sőt a magy. **tör** ige is. .

Természetes, hogy a folyók nevei is tartalmazzák ezeket a szavakat, hiszen a magy. **Túr, Tura** sem más, mint a forrástól elvált, elszakadt, elágazott víz.

Sok magyar szót ősi örökségnek tartanak az uráli vagy a finnugor vagy az ugor nyelvi egység korából. Bizonyítékképpen olykor egyetlen nyelvből, néha több, az uráli nyelvcsaládba sorolt nyelvből hoznak példákat, azonban az altáji nyelvcsaládba sorolt nyelvekből nem említenek adatokat, pedig a legtöbb esetben vannak. Gyakori, hogy az indoeurópai nyelvekben is megvannak

¹⁴¹ Közvetlen hozzátartozója a magy. *darab* szó.

a párhuzamos adatok. Ezeknek a számbavétele és együttes kezelése is fontos, mert az eddig tanított nyelvi kapcsolatokat új alapokra helyezi. Ezekről Kāšyārīnál mintegy 1600 szó tanúskodik, köztük pl.: Kāšy. **tār-** 'elengedni' < *tā-* + *-r-*. A török adatok fontosak, mert őrzik az eredeti szókezdő mássalhangzót, a *t-t* (vö.: Kāšy. *tār-*) ugyanúgy, mint a vogul (vö.: *täär-*). A csuvasban ennek a *j*-fejleménye van meg (vö.: *jar*), a magyarban azonban és néhány török nyelvben ennek a *0-* (< *V-* < *w-* < *δ* < *t-*) fejleménye található (vö.: magy. *er*, *ere-*, ÓT., KB., *yd*, jak. *yjt*, alt. *ys*, *ij*, tefsz. XII-XIII. sz. *ir*). A második mássalhangzó eredetijét is megőrizték, amely szintén *-t* (vö.: jak. *yjt*). Az *-r* közvetlen előzménye interdentális zöngés spiráns: *-r* < *-δ* < *-t* (vö.: magy. *er-*, *ere-*, Kāšy. *tār-*, vog. *täär-*). Máshol az eredeti *-t* zöngésedett (vö.: ÓT., KB. *yd*) vagy megmaradt zöngétlennek és réshangúsodott: *-t* > *-th* > *-s* (vö.: alt. *ys*). A *j-* szintén eredeti *t-* fejleménye szó elején (vö.: csuv. *jar*) és szó végén is (vö.: alt. *ij*).

A török és a vogul adatok szemmel láthatóan közel állnak egymáshoz, ezen túlmenően rokonok is. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy a magyar szó finnugor eredetű, ráadásul a török adatokról nem beszél a TESz. Fontos figyelembe venni, hogy eleink gondolkodása szerint az 'ereszt, bocsát' jelentéssel elsőként a teremtésnek, a születésnek azt a pillanatát jelölték, amikor az anya méhéből kijön az utód. Ez pedig együtt jár a születéssel, az életet adással, az eleresztéssel, az útra bocsátással. A relatív szótövek (magy. *ere-*, Kāšy. *tār-*, csuv. *jar-*, ÓT., KB., *yd-*, jak. *yjt-*, alt. *ys-*, *ij-*, tefsz. XII-XIII. sz. *ir-*, vog. *täär-*) összetartoznak egymással s a magyar nem lehet ősi örökség a finnugor korból.

3.208. Kāšy. **kunur** 'kitépni gyökerestől' ~ magy. **kankó, kákó**.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *kunū-*: abszolút szótó + *-r-*: képző.

Az abszolút szótó azonos a 'gyökér, eredet' szóval, vö.: Kāšy. **kuk** 'gyökér, eredet', csuv. **kāk** 'gyökér', alap, törzs, nemzetség', **kākran kākra** 'nemzedékről nemzedékre', MK., tefsz XII-XIII. sz. azerb., türkm., oszm., tuv. *kök*, AFT. *gög* 'gyökér', csag. *kök* 'gyökér, alap, kezdet'. (JEGOROV 1964)

Az abszolút szótó képzett változata a csuv. **xujār** 'fa gyökere', gyökér', tat., bask. *kajry* 'gyökér', jak. *xatyryx* 'gyökér', tuv. *kazyryk* 'pikkely, halpénz', hak. *xastyryx* 'gyökér, pikkely', hak. *xodyr* 'ótvar, kosz', vö.: mong. *xajre* 'halpikkely'. (JEGOROV 21964) < csuv. *xujā-*: abszolút szótó + *-r-*: képző, tat., bask. *kaj-* + *-ry*, jak. *xaty-* + *-ryx*, tuv. *kazy-*: szótó + *-ryk*: képző, hak. *xasty-* + *-ryx*, hak. *xody-* + *-r*, mong. *xaj-* + *-re*.

Közös gyökerű velük az or. **kora** 'bőr', **kor'o** 'fa gyökere', **koren** 'gyökér'.

Idetartozik a Kāšy. **kazizlan-** 'gyökérrel beborítódni' *kazi-* relatív szótöve, ahol a *-z* ugyanúgy *-t* eredetű, mint az *-r* (*-t* > *-δ* > 1. *-r*, 2. *-z*).

A Kāšy. *kunū-*: abszolút szótóval rokon, közös gyökerű a magy. **kákó, kankó**, hiszen olyan faágat jelöl, ahol az elágazás csúcsában van az eredet helye.

3.209. Kāšy. **manik bilā** 'velem' ~ magy. **én + vel**.

A szókapcsolat szerkezeti felépítése: Kāšy. *manik* 'én' + *bilā* '-val/-vel' társhatározó rag.

A szókapcsolat mindkét tagjához köze van a magyar nyelvnek s ez a kapcsolat is igazolja a következőket:

Mára egyértelművé vált, hogy a földrajzi névi kutatások segítségével megismerhető az emberi kommunikáció kezdete, a tovább fejlődése s a mai állapota. Mindennek a hátterében pedig az emberi gondolkodás kialakulása, napjainkig tartó fejlődése húzódik meg, miközben több nyelvet érint. A kezdetektől fogva az ember és a természet kapcsolatának milyensége meghatározta azt a logikát, amely szerint megszületett és felépült a nyelv. E logika megismerése elvezet bennünket a kommunikáció nyelvészeti szempontú megvilágításához. Felismerhetők az ősmondatok, az abszolút szótövek és a grammatikai lexémák. Mindezt egy példán keresztül szemléltetem, a magyar *-val/-vel* eszköz- és társhatározó rag valamint az idegen nyelvi megfelelőinek az elemzésével.¹⁴²

Vitathatatlan, hogy a földrajzi nevek a szókincsünk egy részét alkotják. A kutatások azt is igazolták, hogy a földrajzi nevek a nyelv szóbeli és írott forrásainak nélkülözhetetlen részét képezik. Ugyanakkor, nemcsak a hazai, de a nemzetközi kutatásokban sem kapnak a súlyának megfelelően elegendő figyelmet. Az egyes kutatók részéről talán érthető is, hiszen egy adott terület földrajzi neveinek a feldolgozása, megfejtése, más területek neveivel való kapcsolatainak a felderítése, értelmezése komplex feladatot és hosszú, több évtizedes munkát jelent, nem utolsósorban a neveket érintő nyelvek bizonyos fokú ismeretét követeli meg a kutatótól. Mindehhez pedig nemcsak csapatmunkára, hanem alapképzésre lenne szükség, amely magát a földrajzi nevek kutatásának a módszerét is tartalmazná. Ennek a hiánya nagy veszteség mind a hazai, mind a nemzetközi kutatásban, mert a nyelvek, köztük a magyar nyelv jelen állapota, története és nyelvi kapcsolatai jóval korlátozottabb mértékben és gyakran tévesen ismerhetők meg. Pedig a földrajzi nevek nemcsak megszólaltathatók, hanem beszélnek a nyelvünkről, a történelmünkről, a kultúránkról, a hagyományainkról. A vizsgálataimat mindig a földrajzi nevek háttérismeretében végzem.

Mahmud al Kāšgarī nyelvтанát és szótárát¹⁴³ fordítva sok olyan adatra találtam, amelynek nagy része a földrajzi névi kutatásaimban egyrészt segít tovább lépni, másrészt az eddigi ismereteket, megállapításokat támogatja, igazolja. Közéjük tartozik a magyar *-val/-vel* eszköz- és társhatározórag kialakulása, viselkedése és más nyelvekkel való kapcsolata, különös tekintettel a ragos alakulataikra, pl. *velem, veled, vele* stb.

Kétségtelen, hogy a jelen tanítás szerint a grammatikai lexémáknak, így a határozóragoknak a megismerése is nehézségekbe ütközik. Az világos, hogy vannak egyelemű vagy elsődleges (primer) ragok, és vannak többelemű, összetett ragok. Az is bizonyos, hogy a *-val/-vel* ez utóbbiak közé tartozik. Megismerésének a feltétele pedig a primer ragok ismerete. A helyzet azonban úgy áll, hogy „Elsődleges ragjaink eredetéről nem sokat tudunk. Valószínűleg önálló szavakból, talán mutató névmásokból agglutinálódtak raggá.” (BÁRCZI-BENKŐ-BERRÁR 1967:403)

A ragos alakulatok közül, pl. a *vele* címszóról a következőket olvashatjuk a TESz-ben: „Megszilárdult ragos alakulat. Szóvégi *-e, -m, -d* stb. eleme birtokos személyrag. Alapszavának, a *vel*-nek eredete, alaktani felépítése vitatott. – 1. Az alapszó maga is megszilárdult ragos alakulat: az *-l* ablatívusraggal jött létre. Önállóan ki nem mutatható *ve-* előrésze valószínűleg ősi örökség a finnugor (esetleg az uráli) korból...” Példaként ’erő, ízület’ jelentésű szavakat hoz. „2. A határozószó alapja az *-l* ablatívusrag...”

Ami az elsődleges ragokat illeti, a megértésükhöz a földrajzi névi kutatások vezettek el, az igazoláshoz pedig nagyban hozzájárultak az altájiba, az uráliba és az indoeurópai nyelvcsaládba sorolt nyelvek, köztük elsősorban a szláv nyelvek, valamint a német és az angol bevonása a vizsgálatokba.

¹⁴² A terjedelmi korlátokra tekintettel a téma kutatástörténete jelen dolgozatból kimarad.

¹⁴³ Mahmud al- Kāšgarī Divan Lugat at Turk c. szótárát és nyelvтанát 2008-ban a Helikon Kiadó megrendelésére fordítottam le orosz nyelvről magyarra, amelyet a Helikon Kiadó készül megjelentetni.

A magyar *velem, veled, vele* párhuzamai Kāšgarī-nál előfordulnak, vö.:

Kāšgarī:

manik birlā 'velem' < *manik* < *mani* ← vö.: *man* 'én'

+ *-k*: Tárgyeset ragja

+ *birlā* 'együtt' ← tör. *bir* 'egy'

+ *-lā*: képző 'valamivel való ellátottság'

< *-lak* < *-δak* < *-tak*

Ld, még: *bilā* 'együtt' ← *bi* vö.: *bir*

+ *-lā*: képző 'valamivel való ellátottság'

csuvas: *pěrle* 'együtt' ← csuv. *pěr* 'egy'

+ *-le*: képző 'valamivel való ellátottság'

-pala ← *-pa* vö.: 'egy'

+ *-la*: képző 'valamivel való ellátottság'

-pele ← *-pe* vö.: 'egy'

+ *-le*: képző 'valamivel való ellátottság'

ótörök: *birlā* 'együtt' ← ÓT. *bir* 'egy'

+ *-lā*: képző 'valamivel való ellátottság'

bilā 'együtt' ← *bi* vö.: *bir*

+ *-lā*: képző 'valamivel való ellátottság'

oszmán: *bile* 'együtt' ← *bi* vö.: *bir*

+ *-le*: képző 'valamivel való ellátottság'

ujgur: *bille* 'együtt' ← *bil* vö.: *bir*

+ *-le*: képző 'valamivel való ellátottság'

magyar: *-val* ← *va*: vö. 'egy'

+ *-l*: képző 'valamivel való ellátottság'

-vel ← *ve*: vö. 'egy'

+ *-l*: képző 'valamivel való ellátottság'

Az indoeurópaiba sorolt Nyugat-Európában beszélt nyelvek is ismerik a megfelelőket, pl.:

angol: *with* '-val/-vel' ← *wi* vö.: 'egy'

+ *-th*: vö.: tör. < *-δak* < *-tak*

német: *mit* '-val/-vel' ← *mi* vö.: 'egy'

+ *-t*: vö.: tör. < *-tak*

A képzőből az angol már csak a kezdő mássalhangzót őrzi, mégpedig a *th*-t, amely ejtése szerint interdentális zöngés spiráns (*δ*-), az a hang, amelynek az egyik közvetlen fejleménye az *l*- szerepel a magyar és a török nyelvek adataiban. A németben a képző kezdő mássalhangzójaként *t*- szerepel, amely az eredeti, kiinduló mássalhangzó.

Kāšgarī könyvében sok olyan szókapcsolat található, amelynek az egyik tagja a *bilā*, pl.:
arṇāk bilā 'újj-jal' < *arṇāk* 'ujj' vö.: oszm. *parmak* 'ujj'

+ *bilā* 'együtt, -val, -vel' ← *bi* < *bir* 'egy'

+ *-lā*: képző 'valamivel való ellátottság'

A magyarban ezzel szemben *újj-jal*, azaz *ujj-val* használatos. Az *ujjval* típusú változat ma már

csak nyelvjárási szinten - vö.: csángó nyelvjárás – ismert. Sok esetben hasonulás is történt, a *-val/-vel* *v*-je hasonult az előző szó - amelyhez csatlakozik – végső mássalhangzójához, amelyet szóban és írásban egyaránt jelez a nyelvhasználat, ráadásul a ragot egybe ejtjük és írjuk azzal a szóval, amelyekre vonatkozik.

A *-val/-vel* eszköz- és társhatározó rag ragos alakulatai közül a magyar *velem, veled, vele, velünk, veletek, velük* illetve idegen nyelvi megfelelőinek a vizsgálata igen tanulságos. A *velem* szerkezeti felépítése:

magyar: *velem* < *vele* ← vö.: magy. *-vel*: társhatározó rag
+ *-m*: személyrag E/1. vö.: Kašy. *man* 'én' személyes névmás.

A törökségben a személyes névmás még sok esetben nem alakult át személyraggá s a személyes névmás teljes alakját használják, pl.:

man barmās man 'én nem megyek' < *man* ← *man* 'én'
+ *barmās* ← *bar* 'megy'
vö.: csuvas *pyr* 'menni, utazni'
magyar *pire* 'gyere' (állathivogató) ← *pir*
+ *-e*: felszólító mód jele
+ *-mās* 'nem'
+ *man* 'én'

Ugyancsak a személyes névmást használják, pl. az angolban, a németben és a szláv nyelvekben, köztük az oroszban. Az angolnak és a németnek az a sajátossága, hogy a személyes névmást tárgyesetbe teszi ugyanúgy, mint a török, bár ez utóbbinál más a szórend. Más szóval, az angol és a német szórendje megegyezik a magyaréval, azonban az angol és a német esetében a személyes névmás nem alakult át személyraggá. Vö.:

angol: *with me* 'velem' ← *with* '-val, -vel'
+ *me*: ld. 'én' Tárgy esete.
német: *mit mir* 'velem' ← *mit* '-val, -vel'
+ *mir*: tövében a *mi* 'én'

Az oroszban némileg más a helyzet, mert a '-val/-vel', azaz 'együtt' jelentésben az orosz a *co (so)* 'összes, egész' jelentésű szót használja, ráadásul előljárószóként, amely összetartozik az 'egy' jelentéssel, azonban nem tartalmaz 'valamivel való ellátottság' képzőt. Ugyanakkor a szókapcsolatban a sorrend megegyezik a magyarral, az angollal és a némettel. Vö.:

orosz: *co мнѡ* 'velem'
so mnoj ← *so* '-val/-vel', ld. még 'összes, egész' *sej, sego* stb.
+ *mnoj* < *mn* ← vö.: tör. *man* 'én'
+ *-oj*: Eszközhatározó eset ragja

A török *man* 'én' eredeti jelentése 'mag', összetartozik a magyar *maga* névmással. Így lehet a magy. *velem* szinonímája a *magammal*. Ugyanakkor a *magammal* szó felépítésének rendje megegyezik a törökével, vö.:

magammal ← *magam* < *maga*
+ *-m*: személyrag E/1.
+ *-mal* < *-val* (*-v* > *-m* hasonulás történt)

A magyarban a nyomatékosság kedvéért használatos a *velem együtt* forma, ahol *-val/-vel* értelemben az *együtt* szó szerepel.

Ami a *velem* szót - az eszköz- és társhatározó ragos alakulatát - illeti, a TESz tévedett. Az alapszónak, a *-val/-vel*-nek az *-l*-je nem lehet ablativusz rag. Az előrésze a *ve-* pedig nem lehet ősi örökség sem a finnugor, sem az uráli korból. Az 'erő, izület' jelentésű szavakhoz sincs semmi köze.

A grammatikai lexémák egy része – esetünkben a *-val/-vel* önmagában is képzett szó, ezért nem primer toldalék - részint olyan önálló szavakból agglutinálódhattak raggá, amelyek maguk is lehetnek abszolút és relatív szótövek s hogy melyek ezek az önálló szavak, a földrajzi névi kutatásokból megtudhatjuk.

A fent szereplő *-m* birtokos személyjel eredete azonos a személyragéval, olyan személyes névmási eredetű, amely névmásnak a kapcsolatai az ázsiai gyökerekig, a szkíta-hun nyelvekig vezetnek. A német és az angol egyezéseknek is az ázsiai gyökérből való származás a magyarázata.

A *-vel* határozórag *ve-* része valóban nem mutatható ki önállóan, mert a hangalaki változás ez esetben a szónak nem a különálló életében történt. A finnugor kori esetleg az uráli kori eredetetés feltételezése többszörösen megalapozatlan ugyanúgy, mint az 'erő és az izület' jelentésű szavaknak a határozórag alapjaként való feltételezése. A megoldáshoz másik út vezet.

Számunkra különösen fontos a magyar nyelv régi, valós kapcsolatainak a megismerése, amelyhez – s ezt a fentiek is igazolják - a földrajzi nevek és több nyelv együttes vizsgálata segít hozzá. Ennek fényében a magyar *velem* és társai olyan ragos alakulatok, amelyeknek alapjául a magyar *-vel* társhatározó rag szolgált s hozzá a személyes névmási eredetű személyrag *m-* járult. A törökségben a 'velem' jelentésű kifejezésnek a szerkezete részben megegyezik a magyar *magammal* szó szerkezetével, eltér azonban a magyar *velem* szerkezetétől. Meg kell jegyezni, hogy a tárgyeset feltételezése (vö.: Kāšgarī) – miután más szavak esetében nem használnak tárgyeset ragot – nem szükségszerű, mert a *manik* lehet a *man* régiebb, teljesebb formája is, amelyet a ragozott alakok is igazolnak. Más szavak esetében ismert a magyarral egyező szerkezet is.

Ami a részleteket, a kifejezést felépítő elemeket illeti, az 'én' jelentésű szavak valamennyi említett nyelvben közös gyökerűek. A *-val/-vel* eredeti jelentése pedig 'együtt', amely az 'egy' számnév és a 'valamivel való ellátottság' jelentésű képző valamely alakváltozatának összetételéből áll. Figyelemre méltó, hogy a magyar *-val /-vel* hangtanilag a csuvas *-pala / -pele* változathoz áll legközelebb. Ez azt is jelenti, hogy hangtani oldalról a szókezdőt illetően az előzmény olyan közös gyökerű *w-*, amelyből egyik irányban *v-*, a másik irányban *b-* lett. A csuvasban a *p-* keletkezhetett a *b-* zöngétlenedésével is. Bár az ótörök és Kāšgarī nyelve nem használja mindkét – veláris és palatális – hangrendű formát, de ismeri az *-r-* nélküli alakot is. Kāšgarī a hosszú *-ā* (vö.: *bilā*) magánhangzóval azt is jelzi, hogy a képző egy teljesebb alakból egyszerűsödött a használat során, vö.: *-l* < *-lā* < *-lak / -lan* < *-lank*. Továbbmenve, a magyar nyelv őrzi a grammatikai lexémának az eredeti szókezdőjét, a *t-* is az *együtt* szóban: *-l* < *-δ* < *-t*. Az *-l* közvetlen előzménye olyan interdentális zöngés spiráns, amely a *t-*-ből keletkezhetett akár a zöngés *-d-*-n keresztül, vö.: ko. *din* 'valami mellett lévő, valamihez tartozó, valamivel ellátott' jelentésű toldalék; de keletkezhetett akár olyan fél zöngés *D-*-ből is, amely a csuvasban ma is használatos.

A fenti adatok az eddigiektől eltérően láttatják velünk a szótöveket, beleértve az abszolút és a relatív szótöveket, a toldalékok szerkezeti felépítését, eredetét és a nyelvi kapcsolatokat. Arról is szólnak, hogy a primer ragok eredete megismerhető s ha a kutatás jó irányban halad, egyre többet

megtudhatunk róluk. Sajnos, a jelen elfogadott tanítás valóban nem sokat tud az elsődleges ragjaink eredetéről. A TESz álláspontja rendre elfogadhatatlan. Nemcsak valószínűleg, hanem bizonyosan önálló szavakból keletkeztek. Az a feltevés, hogy mutató névmásokból agglutinálódtak raggá, nem állja meg a helyét.

A földrajzi nevekhez pedig mindezeknek közül van egyrészt azért, mert ott is előfordulnak a fenti lexémák. A kommunikáció nyelvészeti aspektusait egy nyelvben alapvetően határozzák meg az adott nyelvet használó népnek a valósághoz, a természethez fűződő kapcsolatai, az ember és a természet viszonyáról szóló gondolkodásmódja. Ez a gondolkodásmód pedig arra épül, hogy az ember életében a vízforrás alapvetően meghatározó. A helyek elnevezéseiben rendszerint előfordul a forrás neve. Értelmezésük szerint a vízforrás nemcsak a folyónak, hanem egyben az életnek a forrása, ugyanilyen a mag, a mony, a szem stb., sőt az anya, s ez mind jelenti az egyet, az elsőt, a teljeset, az egészet, s alapul szolgált számos elnevezésnek valamilyen hasonlóság alapján. Ugyanakkor a grammatikai lexémáknak is az alapja.

3.210. Kāšγ. *jīnda kū* 'taknyos orrú, állandóan folyik az orra' ~ magy. *takony*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jīn* 'folyik, folyó' + *-da*: képző 'valamivel ellátott' + *kū* 'orr, kiálló (valami)'.

Idetartozik a csuv. *jux* 'folyni', ÓT., MK., ujj., türkm., oszm., alt., tuv., kirg., kazak, k.kalp., nog., bask., tat. *ak*, üzb. *ok*, azerb., hak. *ax*, polov. *ax*, *agar* 'folyni'. (JEGOROV 1964)

A csuv. *juxām* 'folyás, mozgás', MK. *akyn*, azerb. *axyn*, kirg., tat., bask., nog., tuv. *agym*, türkm., *akym*, k.kalp. *agys* 'tengeri folyás', *agym* 'politikai befolyás', hak. *agyn*, ujj. *ekim*, üzb. *okim* 'folyás', KB. *akar su*, azerb. *axar su* 'folyó víz', csuv. *juxan šyv* 'folyó víz, patak', vö.: ko. *ju* 'folyó, patak', mari *jo(aš)* 'folyni', *jogyn v'ud* 'folyó víz', fi. *joki*, hanti *jogan* 'folyó'. (JEGOROV 1964) < csuv. *juxā-* + *-m*: képző, MK. *aky-* + *-n*, azerb. *axy-* + *-n*, kirg., tat., bask., nog., tuv. *agy-* + *-m*, türkm., *aky-* + *-m*, k.kalp. *agy-* + *-s*, *agy-* + *-m*, hak. *agy-* + *-n*, ujj. *ekim*, üzb. *oki-* + *-m*, KB. *aka-* + *-r* + (*su* 'víz'), azerb. *axa-* + *-r* + (*su* 'víz'), csuv. *juxa-* + *-n* + (*šyv* 'víz'), ko. *ju*, mari *jogy-* + *-n* + (*v'ud* 'víz'), fi. *joki*, hanti *joga-* + *-n*.

A csuv. *tāk* 'önteni, kiönteni', MK., ujj., kirg., kazak, azerb., alt., hak., tuv., kum., k.kalp. *tök*, üzb. *tuk*, tat., bask. *tük*, AFT., oszm. türkm., *dök*, jak. *tox* 'önteni, kiönteni'. (JEGOROV 1964)

Rokona a magy. *jó* 'folyó'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *iē* 'folyó', osztj. *iōyen* 'kis folyó', ügi 'ua.', *iīyel* 'kicsi, rövid és keskeny folyó, patak', zürj. *ju* 'folyó, nagy folyó', votj. *ju*: *ju šur* 'folyó' (*šur* 'patak, folyó, folyam'), cser. *jo-γe*, *jo-γe-βet* 'folyó víz (*βet* 'víz')', *jo-γem* 'folyik, csurog, hull (levél, haj), mdE. *Jov*: Moxsa folyó neve, fi. *joki* 'folyó, folyam', észt *jōgi* 'folyam, patak', lp. *jokká*, sam.jur. *jaxà* 'folyó', jeny. *joha*, *jaha* 'ua.', szelk. *ki*, *ke* 'ua.', kam. *t'aya* 'folyó, folyam, kis folyó, patak'. (TESz)

A szócikk írója tévedett, nem igazolt a magyar szó uráli eredete, mert nem vette figyelembe a török és további adatokat. A szelk. *ki*, *ke* nem tartozhat ide a szókezdő *k*-ja miatt. A magy. *jó* és megfelelői eredetileg *t*- szókezdőjű volt. Ezt örzi palatalizált formában a kam. *t'aya* és az or. *tek-*, a csuv. *tāk*. A *t* -> *t'* -> *d'* -> *j*- változást mutatják a *j*- kezdetű szavak, *t* -> *th* -> *s*- fejlődést az *s*- kezdetűek és *t* -> *δ* -> 1. *w* -> *V* -> *θ*-, 2. *r*- változás történt a mássalhangzó nélküli, azaz a magánhangzóval kezdődők esetében és az *r*- kezdetűeknél.

Idetartozik a magy. *takony* *tako-* szótöve, amely az eredeti szókezdő *t*-t használja ma is. A szó a TESz szerint vö.: magy. *takony* 'váladék, orrváladék'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < magy. *tako-*: abszolút szótő + *-ny*: képző.

A szócsaládba tartozik az or. *teč'* 'folyni', *teku*. Közszláv szó, < *tekti, a *-kt-* mássalhangzó kapcsolatból *č'* lett. Indoeurópai jellegű képzett szó, < *tek-* + *-ti*: képző, vö.: litv. *tekėti* 'folyni, futni'. (SIS) < *tek-* : abszolút szótó + *-ti*: főnévi igenév képző.

A szócikk írója nem fogalmazott egyértelműen és tévedett is. A *-č'* nem a *-kt-* fejleménye, hanem a *-ti* főnévi igenév képzőben az *-i* hatására ment végbe a *-č'* változás, miközben a szóvégi *-i* és a *-t-* megelőző *-k-* is eltűnt. Nem vette figyelembe a szónak a kiterjedt családját sem a török, sem az uráliba sorolt nyelvekben stb. A szó eredetileg nem lehet indoeurópai jellegű.

Idetartozik az or. *reka* 'folyó' is, amelyet közszláv szónak tartanak, *-ka* képzővel keletkezett a töből, amely indoeurópai jellegű, vö.: lat *rivus* 'patak', Óind. *rayas* 'folyam, futás', *retas* 'folyás'. (SIS) < lat. *riv-*: abszolút szótó + *-us*: képző, Óind. *raya-* + *-s*, *reta-* + *-s*.

Az or. *reka* (< *renka < *retka) korábbi alakjaiban a *-tk-* mássalhangzó kapcsolatból megmaradt a *-t-* az Óindben, eltűnt és a *-k-* maradt meg az oroszban, a fejleménye pedig a latinban stb. A Kāšy. *jiη* mutatja a nazális és a zárhang kapcsolatát.

3.211. Kāšy. *taηla kuž* 'héja, ölyv' ~ magy. *héja, ölyv*.

A szókapcsolat szerkezeti felépítése: az első tag Kāšy. *taη-*: abszolút szótó + *-la*: képző; a második tag: *ku-*: abszolút szótó + *-ž*: képző.

Kāšyari madárneve az orosz fordítás értelmében egyaránt vonatkozhat héjára és ölyvre. Mindkét madárnak a legjellemzőbb tulajdonsága a hegyes és éles karma, csőre. Ezért az ilyen kiálló, görbülő és éles tárgyakkal rokon szó szolgálhatott alapul a megnevezésnek. A Kāšy. *taηla kuž* egy olyan jelzős szószerkezet, amelynek a második tagja a 'madár' jelentésű szó, az első tagja pedig összetartozik a csuv. *tumxax*, *tumxa* 'halom, domb, bucka', üzb. *tungak* 'tuskó', *dung* 'halom', bask. *tüngek*, tat. *tümgek*, alt. *töngöš* 'tuskó', *töngöšök* 'halom, domb', tuv. *töngelik* 'halom, domb', türkm. *tümmek*, *tömmuk* 'halom, domb', *toηηe* 'tuskó'. (JEGOROV 1964) szavakkal s rokona a magy. *düne* 'domb, halom' is.

Szerkezetileg is egymás megfelelői, vö.: Kāšy. *taη-*: szótó + *-la*: képző 'valamivel ellátott', alt. *töngö-* + *-š*, *töngö-* + *-šök*, tuv. *töng-* + *-lik*, türkm. *tüm-* + *-mek*, *töm-* + *-muk*, *toη-* + *-ηe*. A türkm. *toηηe* adat kulcsfontosságú, mert ennek a segítségével érthető meg a következő adatok szerkezeti felépítése: a csuv. *tum-*: szótó + *-xax*: képző, *tum-* + *-xa*, üzb. *tun-* + *-gak*, *dun-* + *-g*, bask. *tün-* + *-gek*, tat. *tüm-* + *-gek*. Ezekben az esetekben a képzők kezdő mássalhangzójának (*x-*, *g-*) előzménye *η-* volt. Ezeknek a szavaknak az alakváltozata a magy. *düne*, *domb*, *tönkő*. A fenti madárnév első tagjában ennek az *él* változata van meg, amely utalhat a madár éles szemére, karmaira.

Ennek a szónak sok rokona van. Az ilyen hegyes tárgy stb. megnevezésére használja a törökség a következő szavakat: csuv. *sělě* 'zab', ujj., kirg., kum. *sulu*, üzb. *suli*, kazak., k.kalp. *suly*, ojr., hak. *sula*, tat. *soly*, bask. *hölö* 'zab', vö.: kalm. *sul'* 'zab'. (JEGOROV 1964) < csuv. *sě-*: abszolút szótó + *-lě*: képző, ujj., kirg., kum. *su-* + *-lu*, üzb. *su-* + *-li*, kazak., k.kalp. *su-* + *-ly*, ojr., hak. *su-* + *-la*, tat. *so-* + *-ly*, bask. *hö-* + *-lö*, kalm. *su-* + *-l*. A bask. *hölö* összetartozik a magy. *holló hol-* tövével, de rokona a magy. *ölyv* is.

A magy. *ölyv* a TESz szerint 'a sasok családjába tartozó, a hollónál nagyobb ragadozó madár, héja'. Valószínűleg ótörök eredetű, bár török megfelelőjét sem a török nyelvemlékekből, sem a mai

török nyelvekből nem tudjuk kimutatni. Megvan azonban a mongolban, vö.: közép-mong. *hele* 'e, *heli* 'e, ir. mong. *eliye* (< *elige), burját *ilē*, ojrát *elē* 'a sasok családjába tartozó ragadozó madár'. (TESz) < *ö-*: abszolút szótó + *-lyv*: képző.

A TESz álláspontja nem igazolt, de az adatok idetartoznak. Látható, hogy ezek a madárnevek azonos gondolkodás alapján születtek. Minél több adat bevonásával külön összehasonlító vizsgálatok teszik lehetővé, hogy megállapítsuk, melyiknek lehet az eredeti szókezdője *t-* illetőleg a fejleménye és melyiknek *k-* illetőleg a fejleménye.

A magy. *héja* szónak a kezdő mássalhangzója *h-* ugyanaz, mint a *holló* *h-*-ja. A TESz szerint a magy. *héja* 'súlyomféle madarak megnevezéseként, egy fajta ragadozó madár'. Valószínűleg származékszó: alapszava a ragadozó madarak vijjogását utánzó, illetőleg állatúzó szóként, közelebről madárhessegető szóként is használt. (TESz) < magy. *hé-*: abszolút szótó + *-ja*: képző. A mongol adatok értelmében is összetartoznak etimológiailag a Kāšy. *taŋla* és a magy. *héja*, *ölyv*. Szókezdőjük eredeti *t-* illetőleg annak fejleménye a *h-* és a *θ-*.

Tovább menve a *héja* és az *ölyv* etimológiailag nemcsak egymással, hanem az or. *sokol* 'súlyom', magy. *súlyom* szavakkal is összetartozik.

Fontos megjegyezni, hogy a Kāšy. *taŋla kuž* szókapcsolat második tagja a *kuž* 'madár jelentésű'. A névnek vagy 'héja madár ill. ölyv madár' a jelentése vagy pedig az első tagot 'karmos, csőrös, éles, hegyes, ragadó stb.' jelzőként kell értelmezni. Ez a megoldás jellemző a török nyelvekre, vö.: csuv. *věšen kajäk* 'repülő madár', *šātkān*¹⁴⁴ *kajäk* 'ragadozó, rabló madár', *jurlakan kajäk* 'énekes madár', stb.

A szókapcsolatba a második tag (Kāšy. *taŋla kuž*) a 'madár' szó megvan a törökségben, vö.: csuv. *kajäk* 'madár', *kajäk-kěšěk* 'madarak' gyűjtő jelentésben 'szárnyasok', 'vad', *kajäk xur* 'vad liba', *kajäk kāvakal* 'vad kacsa', *tisker kajäk* 'vadállat', ÓT. *kajik*, KB., Zol. bl. *kedik* 'gímszarvas, szarvas', ujj. *kijik* 'szarvas, zerge, gazella, hegyi kecske', tefsz. XIV-XV. sz., karaim, ojr. *kijik*, csag. *kiik*, bask. *keek* 'vad állat, ragadozó állat', hak. *kiik* 'vad kecske', tat. *kiek* 'vad (állat), vad madarak', alt. *kijik* 'vad állat', Vö.: jeny., ujj., kirg. *kuš*, bask., tat. *koš*, azerb., türkm. *guš*, kazak, k.kalp., nog. *kus* 'madár'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ka-*: abszolút szótó + *-jāk*: képző, *ka-* + *-jāk*, *kě-* + *-šěk*, ÓT. *ka-* + *-jik*, KB., Zol. bl. *ke-* + *-dik*, ujj. *ki-* + *-jik*, tefsz. XIV-XV. sz., karaim, ojr. *ki-* + *-jik*, csag. *ki-* + *-ik*, bask. *ke-* + *-ek*, hak. *ki-* + *-ik*, tat. *ki-* + *-ek*, alt. *ki-* + *-jik*, jeny., ujj., kirg. *ku-* + *-š*, bask., tat. *ko-* + *-š*, azerb., türkm. *gu-* + *-š*, kazak, k.kalp., nog. *ku-* + *-s*.

Megjegyezzük, hogy elvileg idetartozhat az or. *gus* 'liba', a csuv. *xur* 'liba', MK. *kaz*, kirg., kazak, nog., oszm., kum., tat., bask. *kaz*, ujj., azerb., türkm., k.kalp. *gaz*, üzb. *goz*, alt., ojr., tuv. *kas*, hak. *xas*, jak. *xaas* 'liba', vö.: perzsa *kaz* 'liba, fajdkakas, süketfajd'. (JEGOROV 1964) < or. *gu-*: abszolút szótó + *-s*: képző, csuv. *xu-* + *-r*, MK. *ka-* + *-z*, kirg., kazak, nog., oszm., kum., tat., bask. *ka-* + *-z*, ujj., azerb., türkm., k.kalp. *ga-* + *-z*, üzb. *go-* + *-z*, alt., ojr., tuv. *ka-* + *-s*, hak. *xa-* + *-s*, jak. *xaa-* + *-s* 'liba', vö.: perzsa *ka-* + *-z*.

Ez azt is jelenti, hogy a 'madár' jelentésű szavak alapjául hangutánzó szó szolgált. Az abszolút szótó összetartozhat azzal a hangutánzó szóval, amely alapul szolgált a 'liba' jelentésű szónak, vö.: Kāšy. *kaŋ* 'a liba ilyen hangot ad ki gágogáskor', Kāšy. *kāz* 'liba', Kāšy. *kāg kūg* 'liba gágogása'.

A képző pedig eredeti *-t* fejleménye, ilyen az *-š* (< *-č* < *-t'* < *-t*), *-s* (< *-th* < *-t*), *-z*, *-r* (< *-δ* < *-t*), *-d* (< *-t*), *-j*, amely vagy *-δ*, vagy *-d'* hangokon keresztül keletkezett, idővel pedig el is tűnhetett az ejtésből.

¹⁴⁴ Vö.: csuv. *šāt* 'nyelés, nyelni'. (JEGOROV 1964) + *-kān*: folyamatos ige képző.

Megjegyezzük, hogy a törökség ismer *k-* kezdetű szót is a héjára, ölyvre, vö.: csuv. *xǎlat* 'héja, ölyv'. üzb. *kalxat* 'héja, ölyv', sor *kylady* 'héja, ölyv', türkm. *kuladu*, mong. *kuldu* 'héja, ölyv'. (JEGOROV 1964) Az or. *kulada* 'ua.' ennek átvétele.

3.212. Kāšγ. *tun* 'megfagyni' ~ magy. *jég*.

A szó megvan a törökség más nyelveiben is, vö.: csuv. *šǎn* 'fagyni, megfagyni, fázni', tat., bask. *tun*, kirg., alt. *toŋ*, k.kalp. *tong*, ujj. *tonli*, azerb., türkm. *doŋ*, oszm. *don* 'fagyni, megfagyni, fázni'. (JEGOROV 1964)

A szónak rokona a magy. *jég*, amely a TESz szerint ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *l'än*, zürj. *ji*, votj. *jo*, cser. *í*, mdE. *ej*, *ev*, *eň*, mdM. *jej*, *ej*, finn *jää*, észt *jää*, lp. *jiegnâ* 'jég' (TESz)

Idetartozik a mansi *jang* 'jég' is. A szónak rokona a magy. *fagy* és a *fázik*. Eredetileg nomen-verbum lehetett. A TESz szerint magy. *fagy*, *fagyik* ige 'cseppfolyós test, nedvességet tartalmazó anyag a hideg hatására megszilárdul, megfagyva valamihez tapad, fázik, a hőmérséklet 0 Celsius fok alatt van', ld. még *fagy* főnév'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *pāl'i* 'megfagy', osztj. *poi* 'vastag jégkéreg', mdE. *paloms* 'ég, elég', mdM. *paloms* 'ég, megfagy, fázik', fi. *palaa* 'ég, lángol', *palella* 'fázik, fagy', lp. *bouullet* 'ég', *buolâš* 'fagy'. (TESz) < magy. *fa-*: abszolút szótó + *-gy*: képző.

A magy. *fázik* a TESz szerint 'kellemetlen hideget érez, húzódozik valamitől'. Ősi örökség az ugor, esetleg az uráli korból, vö.: vog. *put* 'jégkéreg', osztj. *pòt* 'magas hóból és vízből összeállt jégkéreg', *pàttà* 'fagy, megfagy', szam. jur. *parā* 'ég (a tűz, a bőr a forró víztől)'. (TESz) < magy. *fá-*: abszolút szótó + *-zik*: képző.

Idetartozik a csuv. *pār* 'jég, jégeső', MK., azerb., türkm., oszm., nog., kum., karacs. *buz*, tat., bask. *boz*, csag., ujj., üzb., kirg., kazak, k.kalp. *muž*, alt. *pus*, *mus*, hak. *pus*, s.ujg. *pyz*, vö.: mong. *mös(ön)* 'jég', boroo(n) 'eső'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, MK., azerb., türkm., oszm., nog., kum., karacs. *bu-* + *-z*, tat., bask. *bo-* + *-z*, csag., ujj., üzb., kirg., kazak, k.kalp. *mu-* + *-z*, alt. *pu-* + *-s*, *mu-* + *-s*, hak. *pu-* + *-s*, s.ujg. *py-* + *-z*, vö.: mong. *mö-* + *-s(ön)*, *bo-* + *-roo(n)*.

Az or. *merzat* 'fázni' (< *mer-* + *-za*: képző + *-t'*: főnévi igenév képző) *mer-* töve is idetartozik.

A magy. *hideg* szó a TESz szerint ismeretlen eredetű s csak akkor tartozna ide, ha a szókezdő *h-* eredeti *t-* fejleménye lenne. Az adatok azonban nem ezt mutatják. Vö.: mong. *k'öltö-* (*k'öl* + *-tö*) 'megfagy' összetartozik az ang. *cold* (*col* + *-d*), ném. *kalt* (*kal* + *-t*) 'hideg' szóval. Amennyiben a magy. *hideg* szókezdője *k-* eredetű, szintén rokon (*hi* + *-deg*). A szócsaládba tartozik az or. *xolod* (*xolo* + *-d*) 'hideg' szó is.

A magy. *hideg* szó további vizsgálatokat igényel a magy. *hűvös*, *hűs* szavakkal együtt, mert elvileg lehet *t-* fejleménye is a szókezdő mássalhangzó, vö.: oszm. *soğuk* 'hideg'.

Az azonban világosan látszik, hogy a *jég*, *fagy*, *fázik* szavak összetartoznak. Jelentésükben egymással összefüggnek és gyakran azonosak a víz, a folyó jelentésű szavakkal is. Valóságos érzés, amikor nagyon fázik az ember keze, lába stb., egy idő után - különösen, ha meleg helyre kerülünk - égető érzéssel párosul a fázás, fagyás.

3.213. Kāšy. *kalin* 'kelengye' ~ magy. *kelengye*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ka-*: abszolút szótő + *-lin*: képző.

Idetartozik a csuv. *xulām, xulān, xulām ukši* régi, *kalym* 'kiváltás, kiváltási összeg a menyasszonyárt', MK., kirg., kazak *kalyn*, üzb. *kalin*, oszm., karaim *kalyn*, azerb., tat., bask., ojr., tuv. *kalym*, türkm. *galyn*, hak. *xalym* 'kiváltás, kiváltási összeg a menyasszonyárt'. (JEGOROV 1964). < csuv. *xu-*: abszolút szótő + *-lām*: képző, *xu-* + *-lān*, *xu-* + *-lām* (+ *ukši* 'pénze'), *ka-* + *-lym*, MK., kirg., kazak *ka-* + *-lyn*, üzb. *ka-* + *-lin*, oszm., karaim *ka-* + *-lyn*, azerb., tat., bask., ojr., tuv. *ka-* + *-lym*, türkm. *ga-* + *-lyn*, hak. *xa-* + *-lym*.

A szónak elvileg alapul szolgálhatott a csuv. *xula* 'kar, kéz' szó is. Az eljegyzést kézfogónak is szokták nevezni. Vásárláskor is szoktak kezet fogni.

A szó a magyarban *kelengye* idetartozik, amely a TESz szerint 'ruhanemű, ágynemű, stb., amelyet a menyasszony vagy a vőlegény a házasságkötés alkalmával szüleitől ajándékkal kap, kendő'. Vitatott eredetű. 1. kelendő melléknév főnevesült változata, 2. Latin jövevényszó, 3. Ótörök eredetű: egy ki nem mutatható török *kälindik 'hozomány' átvétele. Ez az egész törökségben a *kälin* 'menyasszony' főnév *-dik* képzős származéka volna. Ld. oszm. *gelinlik* 'hozomány'. Ld. még magy. *kalangya* 'szénaboglya'. (TESz) < magy. *kelen-*: relatív szótő (< *ke-*: abszolút szótő + *-len-*: képző) + *-gye*: képző, oszm. *gelin-*: relatív szótő (< *ge-*: abszolút szótő + *-lin-*: képző) + *-lik*: képző, magy. *kalan-*: relatív szótő (< *ka-*: abszolút szótő + *-lan-*: képző) + *-gya*: képző.

Eleink gondolkodása szerint a menyasszony a ment vagy jött lány. Ez azt jelenti, hogy a szó tartalmazza a lánynak a fiúhoz való menetelét. A törökségben erre kétféle, egy eredeti *t-* fejleményével kezdődő és egy *k-* val kezdődő szó van: vö.: csuv. *šurašnā xēr* 'menyasszony', csuv. *kil-* 'idejönni, jönni', *kilēš* 'beleegyezni, megegyezni' < *kil-* 'jönni'. (JEGOROV 1964)

A *kil-* 'jön' alapul szolgált a menyasszony megnevezésnek és a hozomány megnevezésnek is.

Ugyanakkor a Kāšy. *kalin* 'kelengye' szónak alapjául szolgálhatott 'csomó' jelentésű szó is. Így a *kelengye* jelenthette a kendőből bugyorba kötött csomót, amely a kelengyét jelölte. A babakelengye kizárólag a ruhát jelenti. Eredetileg a menyasszonynak is csak a ruhájára vonatkozhatott.

3.214. Kāšy. *kulun* 'mocsár' ~ magy. *kulcs*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ku-*: abszolút szótő + *-lun*: képző.

Mintogy a mocsár egyben a folyó forrása is, ezért a magyar *kulcs* szó *kul-* relatív töve (< *ku-*: abszolút szótő + *-l*: képző) idetartozik.

3.215. Kāšy. *kurunž* 'emberek, akik néznek valamire' ~ magy. *-cs*: foglalkozásnév képző.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *kurun* (< *kuru-*: relatív szótő 'néz' + *-n*: deverbális nomen képző) + *-ž*: foglalkozásnév képző.

A szó tövével kapcsolatos a csuv. *kur-* 'nézni, látni, észrevenni', ÓT., MK., ujj., azerb., alt., ojr., tuv., hak., kirg., kazak, nog., k.kalp., *kör*; üzb. *kur*; bask., tat. *kür*; türkm., oszm., kum. *gör* 'láttni, nézni', mong. *kara, xara* 'nézni, látni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ku-*: abszolút szótő + *-r*: képző, ÓT., MK., ujj., azerb., alt., ojr., tuv., hak., kirg., kazak, nog., k.kalp., *kö-* + *-r*; üzb. *ku-* + *-r*; bask.,

tat. *kü-* + *-r*; türkm., oszm., kum. *gö-* + *-r* 'látni, nézni', mong. *ka-* + *-ra*, *xa-* + *-ra*.

A *-ž*: foglalkozásnév képző magyar megfelelője a *-cs* (vö.: *ács*, *takács*), *-s* (*boltos*), *-sz* (*vadász*, *tehenész*).

3.216. Kāšy. *miṅār* 'vízforrás' ~ magy. *mag*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *miṅā-*: szótő + *-r*: képző.

A szótővel, mint egyfajta folyadék megnevezésével összefügg a csuv. *manka* 'takony, takonykór' (a lovaknál), ujj., türkm., bask., tat. *maṅka* 'takony, takonykór', azerb. *mango*, kirg., kazak, k.kalp., nog. *maṅka*, karacs. *makka* 'takonykór'. (JEGOROV 1964)

A szó rokonságába tartozik a lat. *mingō* 'vizek'. Idetartozik az or. *min'ernalnaja voda* 'ásványvíz, forrásvíz' első tagjának a *min'era-* relatív töve.

A magyarban ennek a szónak a *víz* felel meg, de a szócsalád tagja a forrásvíznek számos tulajdonságát jelölő szó, köztük a *mag* s a *mogyoró monyoró mogyo-*, *monyo* töve, a *magas maga-* töve stb.

A Kāšy. *miṅā-*: szótő magyar megfelelője a *mag*. Amint a Kāšy. *miṅār* 'vízforrás' jelentése 'forrással, maggal ellátott', úgy a magy. *Magor* személynév és a *magyar* népnév jelentése 'maggal ellátott'. Szerkezeti felépítésük: *Mago-*: abszolút szótő + *-r*: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő', *magya-* + *-r*.

3.217. Kāšy. *tušī* 'esett' ~ magy. *esett*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *tuš-*: relatív szótő (< *tu-*: abszolút szótő + *-š*: képző) + *-ī*: múlt idő jele.

Eleink tudták, amikor kiönt a víz akár a forrásból, akár egy másik folyóból, a mozgás iránya lefelé mutat, másképpen a víz esik. Ehhez hasonlóan a Nap is ezt teszi déltől, a csúcstól lefelé jövet. A jelenség elnevezése ezért természetes, hogy az 'önt, kiönt' jelentésű ige szolgált alapul a megnevezésnek, amely másra is átszállt, ami esett.

Ezért idetartozik a csuv. *tāk* 'önteni, kiönteni', MK., ujj., kirg., kazak, azerb., alt., hak., tuv., kum., k.kalp. *tök*, üzb. *tuk*, tat., bask. *tük*, AFT., oszm., türkm. *dök*, jak. *tox* 'önteni, kiönteni, kiszórni'. (JEGOROV 1964)

A csuv. *tākān* 'ömleni, kiömleni, kiesni (a haj)', MK., Zamahš., tefsz. XII-XIII. sz., azerb., ujj. *tökül*, oszm., türkm. *dökül*, kazak, k.kalp. *tögil*, tat. *tügel*, kirg. *tögül* 'ua.' < *tāk*. (JEGOROV 1964) < csuv. *tākā-*: abszolút szótő + *-n*: képző, MK., Zamahš., tefsz. XII-XIII. sz., azerb., ujj. *tökü-* + *-l*, oszm., türkm. *dökü-* + *-l*, kazak, k.kalp. *tögi-* + *-l*, tat. *tüge-* + *-l*, kirg. *tögü-* + *-l*.

Ld. még or. *teč'* (*tekti*), töve (*tek-*) stb. A szóval összetartozik a *száll* ige is. A Kāšy. *tuš-*: relatív szótővel rokon az oszm. *düşmek* 'leesni' (< *dü-*: abszolút szótő + *-š*: képző) *düş-* relatív töve.

Ugyancsak rokon a magy. *esik* ige, amelynek a szókezdő mássalhangzója eltűnt az ejtésből. A TESz szerint a magy. *esik* 'lefelé hull, zuhan, valamilyen állapotba jut, kerül, valamit hullat, leborul, térdre esik, történik, csapadék hull, valami valakire részül jut, valahogyan ízlik, tetszik,

megkönyörül valakin, (mértéke, mennyisége) csökken, befed, belep, valahol van, fekszik'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *es-* '(madár) leereszkedik', osztj. *eseltä* 'ereszt, elereszt, felhagy valamivel, enged, elenged', zürj. *ušni* 'esik', votj. *uš-* 'esik, elesik, hullik (eső, hó, falevél), valahová jut, belekerül', szam. szelk. *ästau* 'felfordít, feldönt', kam. *uzul'em* 'esik, elesik, leszáll, imádkozik, kér, megkérdez'. (TESz) < magy. *e-*: abszolút szótó + *-sik*: képző, vog. *e-* + *-s*, osztj. *esel-*: (< *ese-*: relatív szótó < *e-*: abszolút szótó + *-še*: képző + *-l*) relatív szótó + *-tä* 'ereszt, elereszt, felhagy valamivel, enged, elenged', zürj. *uš-*: (< *u-*: abszolút szótó + *-š*: képpző) relatív szótó + *-ni*: főnévi igenév képző, votj. *u-* + *-ś*, szam. szelk. *ās-*: (< *ā-*: abszolút szótó + *-s*: képző) relatív szótó + *-tau*: képző, 'felfordít, feldönt', kam. *uzu-*: (< *u-*: abszolút szótó + *-zu*: képző) relatív szótó + *-l'em*: képző.

A szócikk írója nem vette figyelembe a török adatokat, ezért a magyar szó finnugor eredete sem lehet igazolt.

A Kāšy. *tuš-*: relatív szótó megvan a Kāšy. *jušil-* 'ömleni' tövében is. A .

A múlt idő jele is közös gyökerű, másképpen rokon a magyarral, vö.: Kāšy. *-tī*, magy. *-t*.

3.218. Kāšy. *maṅkū* 'örök' ~ magy. *menny, örök*.

Szerkezeti felépítése. Kāšy. *ma-*: abszolút szótó + *-ṅkū*: képző.

Amikor elődeink az időre és az örökkévalóra gondoltak, akkor a forrás, a mag, az élet kezdete, eredete jutott az eszükbe. Az időt a forrásból való kijövetellel, azaz a születéssel kezdik számolni. Öreg és örök csakis a forrás, a mag lehet. Természetes, hogy a megnevezések ezt tartalmazzák és igazolják. Az ÓT. *māngū* jelentése 'örök' és 'ég', ez utóbbi mint forrás, a születés, a keletkezés helye. A teremtő és a teremtés helye valamint az első élő teremtés ideje ugyanaz, ezért a megnevezés is ugyanaz vagy közös gyökerű szó.

Ezért a szócsaládba tartozik az ojr. *butē-*, *bütee-*, K-mong. *bütüge-*, *bütē-* 'befejez, végez' szó, szerkezeti felépítése: *bu-*: abszolút szótó + *-tē*: képző, *bü-*: szótó + *-tee*: képző, *bü-*: szótó + *-tüge*: képző, *bü-*: szótó + *-tē*: képző.

Ennek a magyar megfelelője a *fejez* (*feje-*: szótó + *-z*: képző), *végez* (*vége-*: szótó + *-z*: képző). A mongol és a magyar szótövek a *fej*, *fő* szóval vannak rokonságban s miután a *fej*, *fő* másképpen a forrás a kezdet és a vég, így természetes, hogy a *fejez*, *végez* nemcsak ugyanazt jelentik, hanem etimológiailag is összetartoznak.

A magy. *fej*, *fő* szót a TESz ősi örökségnek tartja a finnugor esetleg az uráli korból helytelenül, azonban a hozott példák idetartoznak, vö.: vog. *peṅ*, *pāṅk* 'fej', zürj. *pon*, *pom* 'vég, kezdet, valaminek a hegye', votj. *puṅ* 'vég, határ, valaminek a hegye', *pum* 'ua.', mdE. *pe*, *pā* 'valaminek a vége', fi. *pää* 'fej', tvg. *feai*, *feae* 'valaminek a vége, csúcsa, külseje'. (TESz)

A szócikk írója nem vette figyelembe a török és a mongol adatokat. Idetartozik a csuv. *puś* 'fő, fej, fent, magaslat, vezető, idősebb, kezdet, forrás, a (folyó) felső része', ujj., azerb., türkm., oszm., kirg., tuv., bask., tat. *baš*, üzb. *boš*, kaz., k.kalp., nog. *bas*, alt. *paš*, hak. *pas* 'fej'. (JEGOROV 1964) A szókezdő mássalhangzók eredeti *t-* fejleményei (*t* > 1. *th* > φ > 1.1. *f* > 1.2. *p* > 2. δ > *w* > 2.1. *v* > 2.2. *b*). A szótó második mássalhangzója: *-ṅ-* (< *-n* < *-t*), *-n-* (< *-t*), *-m-* (< *-w* < *-δ* < *-t*), *-ś* (< *-th* < *-t* < *-t*), *-s* (< *-th* < *-t*) szintén eredeti *-t* fejleménye s az alakváltozatokban különböző utakon keletkeztek. A régebbi változatok jelzik, hogy ezt követte még egy eredeti *-k* is, amely a

magyarban *-j* lett a *fej* szóban, ahol (*-k > -γ > -j*) és *-k > -γ > -w > -V* változás történt a *fő*, nyj. *fű* szóban, ahol az *-ő* hosszú magánhangzó örzi a rákövetkező vokalizálódott mássalhangzó nyomát. Az *-η-* az *-n-* és a *-k-* kapcsolatának a fejleménye: *-nk- > -ny- > -η-*. A magy. *vége-*, *vég* szóban pedig az eredeti *-k* zöngésedett. (*-k > -g*). Az is gyakori, hogy a vokális (magánhangzó) eltűnt (vö.: mong. *bu-*, *bü-*, mdE *pe*, *pä*).

Idetartozik a következő szavak töve: csuv. *turā* 'isten', jeny. *teŋri*, KB. *taŋri* 'ég', azerb. *tori* 'isten, ég', csag. *tengra*, ujj. *teŋri*, kirg. *teŋri* 'isten', k.kalp. *tangri*, oszm. *tanry*, jak. *tangara*, bask. *tenre* 'isten, ég', bask., tat. *tere*, csuv. *turā*, *turāš* 'ikon, alak, forma', vö.: burj.mong. *tengeri*, kalm. *tenger* 'ég', sumer *dingir* 'ég', vö.: perzsa *tour* 'alak, forma'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: szótó + *-rā*: képző, jeny. *teŋ-* + *-ri*, KB. *taŋ-* + *-ri*, azerb. *to-* + *-ri*, csag. *teng-* + *-ra*, ujj. *teŋ-* + *-ri*, kirg. *teŋ-* + *-ri*, k.kalp. *tang-* + *-ri*, oszm. *tan-* + *-ry*, jak. *tanga-* + *-ra*, bask. *ten-* + *-re*, bask., tat. *te-* + *-re*, csuv. *tu-* + *-rā*, *turā-*: relatív szótó + *-š*: képző, burj.mong. *tenge-* + *-ri*, kalm. *tenge-* + *-r*, sumer *dingi-* + *-r*, vö.: perzsa *tou-* + *-r*.

A magy. *tenger* 'nagy víz' úgy tartozik ide, hogy azt az élet keletkezésének a helye volt őseink tudása szerint, tehát forráshely, mag, a születés helye. Hangtanilag igazolt, hogy a szókezdő *t-* volt az eredeti mássalhangzó, a Kāšy. *maŋkū* és a magy. *menny* adatban a szókezdő *m-* ennek a fejleménye ugyanúgy, mint az or. *vek* *v-* szókezdője. A magyar idő és örök szavakban a kezdő mássalhangzó elenyészett. Eszerint *t- > δ- > w- > 1. m-, 2. v-, 3. V- > 0-*.

Idetartozik a csuv. *vatū* 'öreg', *vatāl* 'öregedni', mong. *ötegü* 'öregember', *ötel* 'öregedni', mai mong. *ötgös* 'öregék', *ötlöx*, burj. mong. *ütelxe* 'öregedni', lat. *vetus* 'öreg', szláv *ветухъ*, vö.: evenki *utu* 'öreg'. (JEGOROV 1964) < csuv. *va-*: abszolút szótó + *-tā*: képző, mong. *ö-* + *-tegü*, *öte-*: relatív szótó + *-l*: képző, mai mong. *ötgö-*: relatív szótó + *-s*: többes szám jele, *ötlö-*: relatív szótó + *-x*: főnévi igenév képző, burj. mong. *ütel-*: relatív szótó + *-xe*: főnévi igenév képző, lat. *vet-*: relatív szótó + *-us*: képző, szláv *ve-*: abszolút szótó + *-mъxъ*: képző, vö.: evenki *u-*: abszolút szótó + *-tu*: képző.

Rokon az or. *minuta* 'pillanat, perc' szó töve, idetartozik az or. *vek*, az or. *naveki* (< *na-*: prefix + *veki*) 'örökre' töve, az or. *večnyj* 'örök' (< *vek*: szótó + *-n-*: melléknév képző + *-yj*) szótóve.

A magy. *örök* a TESz szerint 'időben végtelen, folytonosan létező, folytonosan tartó, szüntelen, örökös, egy életre szóló, sírig tartó, a jelenségek változásától független, minőségileg állandó, örökkévalóság'. Valószínűleg ótörök eredetű, vö.: ujj. ürük 'állandó. hosszan tartó', jak. örű, ürű 'hosszan. állandóan, egészen', stb. (TESz) < magy. *ö-*: abszolút szótó + *-rök*, ujj. *ü-* + *-rük*, jak. *ö-* + *-rű*, *ü-* + *-rű*.

A magy. *öreg* 'nagy, terjedelmes, értékes, hasznos, jelentős vagy vezető szerepet betöltő személy, idős, koros stb.'. Vitatott eredetű. (TESz) < magy. *ö-*: abszolút szótó + *-reg*: képző.

A szócsaládba tartozik a magy. *idő* 'a térrel együtt az anyag létezésének alapformája, időtartam, időpont, óra, év'. Vitatott eredetű, vö.: türk, ujj. *öd* 'idő', Kāšy. *ööd* 'idő', KB. *öd* 'ua.', alt. *öj* 'idő, időpont, tuv. *öj* 'pillanat, idő, évad'. (TESz) < magy. *i-*: abszolút szótó + *-dö*: képző, türk, ujj. *ö-* + *-d*, Kāšy. *öö-* + *-δ*, KB. *ö-* + *-d*, alt. *ö-* + *-j*, tuv. *ö-* + *-j*.

A szócikk írójának a fenti adatai idetartoznak, azonban a további feltevései tévesek, nem igazolja a rendszer.

A mong. *orokshi* (*orok-*: relatív szótó + *shi*: képző), *orokshiân* (*orok-* + *-shiân*), *oridö* (*ori-* +

-dő) 'előtt' jelentésű és az időt jelzi. Relatív szótövei a magy. *örök, öreg, óra* szavakkal közeli kapcsolatban vannak, etimológiailag azonban a menny szócsaládjába is beletartoznak.

Eleink gondolkodása szerint a mennyben van az öröklét, ezért a magy. *menny* is idetartozik, amely a TESz szerint 'az a hely, ahol a kereszténység tanítása szerint isten, az angyalok és az üdvözültek élnek'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: mdE, M. *meñel* 'ég'. (TESz)

A szócikk írója csak a mordvinből hozott példát, a magyar szó finnugor eredete nem igazolt.

3.219. Kāšy. *kaṇṭī* 'jármű a teher elszállítására' ~ magy. *kuli*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *kaṇ-*: abszolút szótő + *-lī*: képző.

A szó rokona a magy. *kuli*, amely megvan számos nyelvben. A *kuli* a kocsi kerekéről kaphatta a nevét ugyanúgy, mint a szekér. A *kocsi* hasonló módon a magy. *kacs* ld. szőlőkacs és társai jelentését hordozza magában és a forgásra, következésképp a kerékre utal. A Kāšy. *kaṇṭī* és a magy. *kuli* valamint a társai a *hajlik* igével kapcsolatosak, vö.: Kāšy. *kajlik* 'egylábú ember, oldalra fordulva járkál'.

A TESz szerint a magy. *kuli* 'kelet-ázsiai teherhordó, napszámos, egy olyan néptörzs tagja, amely India nyugati részén lakik, kihasznált, rosszul fizetett dolgozó, egy fajta töltőtoll, tintakuli, kerekeken járó mindenek kis asztalka'. Nemzetközi szó, vö.: ang. *coolie*, ném. *Kuli*, fr. *coolie*, ol. *coolie*, or. *kuli* 'keletindiai teherhordó napszámos', az ang. ban még 'egy olyan néptörzs tagja, amely India Nyugati részén lakik, az angolban és németben 'rosszul fizetett és kihasznált dolgozó' is. Az ind nyelvekből származik, vö.: bengáli *kūlī*, urdu *qulī*, *qūlī* 'teherhordó, napszámos'. Vö.: Indiai-félsziget nyugati részén lakó egyik törzs ind *kuṭī*, *kolī*. (TESz) < magy. *ku-*: abszolút szótő + *-li*: képző, ang. *coo-* + *-lie*, ném. *Ku-* + *-li*, fr. *coo-* + *-lie*, ol. *coo-* + *-lie*, or. *ku-* + *-li*, bengáli *kū-* + *-lī*, urdu *qu-* + *-li*, *qū-* + *-lī*, ind *ku-* + *-lī*, *ko-* + *-lī*.

Minden jel arra mutat, hogy a fenti jelentések a kocsival kapcsolatosak. A törzsnév azonban nem, csupán arról van szó, hogy ugyanolyan elv alapján született a személynév, amely a törzsnévnek szolgálhatott alapul, mint a jármű. Az abszolút szótő (*ku-*, *kū-*) az a 'gyökér, tő, forrás' jelentésű szó (vö. Kāšy. *kuk* 'gyökér, eredet'), amelyhez járult a *-li*, *-lī* 'valamivel ellátott képző'. Hangtani alakváltozata a magy. *kerék* (*ke-*: abszolút szótő + *-rék*: képző). A Kāšy. *kaṇṭī* szóval a *kaṇ-*: abszolút szótőve és a Kāšy. *kuk*, valamint a *kuli* *ku-* abszolút szótőve összetartozik, egymásnak alakváltozatai.

3.220. Kāšy. *suṅkur* 'ragadozó madár neve' ~ magy. *sólyom*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *suṅku-*: abszolút szótő + *-r*: képző.

A képzőnek csak a kezdő mássalhangzója az *-r* maradt fenn, amely eredeti *-t* fejleménye ugyanúgy, mint az *-l* (vö.: Kāšy. *ṣavṭī* 'sólyom'), a magy. *-ly-* (vö.: magy. *sólyom*).

Szerkezeti felépítésük: magy. *só-*: abszolút szótő + *-lyom*: képző, Kāšy. *ṣav-*: abszolút szótő + *-lī*: képző.

A TESz szerint a magy. *sólyom* 'a varjúnál nagyobb, vadászatra betanítható ragadozó madár, lószínnévként'. Bizonytalan eredetű. Vö.: Kāšy. *ṣaḅṭī*, csag., oszm. *ṣavṭī* 'fiatal sólyom vagy héja, karvaly'. (TESz) < magy. *só-*: abszolút szótő + *-lyom*: képző, Kāšy. *ṣaḅ-* + *-lī*, csag., oszm. *ṣav-* + *-lī*.

A szócikk írója helytelenül bontotta elemeire a szót, mert a képző maga a *-lyom* elem, azaz nem az *-m* a képző, hanem a *-lyom*.

Az abszolút szótó a magy. *szeg* és társaihoz áll közel ugyanúgy, mint a csuv. és or. *sokol soko-*töve, ahol az *-l* képző. A magy. *sólyom* és török megfelelőinek rokona tehát az or. *sokol* 'sólyom'.

A magy. *sólyom* alakváltozata nemcsak a Kāšy. *suṅkur* 'ragadozó madár neve', hanem a Kāšy. *žagrī* 'sólyom' szó is.

Szerkezeti felépítésük: magy. *só-*: abszolút szótó + *-lyom*: képző, Kāšy. *žag-*: abszolút szótó + *-rī*: képző; Kāšy. *suṅku-*: abszolút szótó + *-r*: képző. Lényeges, hogy az *-l*, *-ly* kezdetű képzőnek ismert *-r* kezdetű változata ugyancsak 'sólyom' jelentésű madárnévben.

A 'sólyom' jelentésű madárnevek rokona a magy. *turul* madárnév. Vö.: Kāšy. *tugril*: 'ragadozó madár neve, férfinév is', magy. *turul* 'Attila szent madara, nemzetségnév, eredetiben kerecsensólyom, fekete szürkés, mint a sakktábla a begye, jelkép, lélekmadár', Kāšy. *uruṅ kuš* 'fehér sólyom' < *uruṅ* 'fehér' (< *u-* + *-ruṅ*).

Az eredeti szókezdő mássalhangzó *t-* volt, amelyet őriz a magy. *turul* és a különböző török nyelvi megfelelője. A *t-* fejleményei közé tartozik a *ž-* (*t* > *dž-* > *ž-*), *ś-* (*t* > *th'-* > *ś-*), *s-* (*t* > *th-* > *s-*), *č-*, *š-* (*t* > *t'-* > *č-* > *š-*). A képző kezdő mássalhangzója az adatokban *-r*, *-l*, *-ly* is eredeti *-t* fejleménye (*-t* > *-δ* > 1. *-r*; 2. *-l* illetőleg *-t* > *-δ'* > *-l'*, *ly*).

Az abszolút szótó olyan önállóan is használt szavakkal tartozik össze, amelyek a madár görbe és hegyes karmaira, a ragadozó tulajdonságára utalnak, vö.: csuv. *šak* 'akasztani, felakasztani', azerb. *ček*, türkm. *ček* 'akasztani', azerb. *čekil* 'függeni'. (JEGOROV 1964) < azerb. *čeki-*: abszolút szótó + *-l*: denominális verbum képző.

A madár az éles karmairól, hegyes és görbe csőréről, éles látásáról kaphatta a nevét. Az abszolút szótó összetartozik a következő török szavakkal és a magy. *szeg* szóval, vö.: csuv. *sānā* 'kopja, lándzsa, fullánk, kígyónyelv, penge éle', ÓT. (orh. jeny.) *sünüg*, Zamahš., csag. *süngü*, AFT. *sünü*, türkm., kazak, *süngi*, nog. *sun'gi*, kum. *s'ung'u*, tat. *söṅge*, bask. *hongó*, jak. *ünü* 'kopja, lándzsa', oszm., karacs. *süngü* 'szurony', azerb. *sančag* 'gombostű, díszű, hajtű', vö.: ÓT. *sanč* 'beledőfni, szúrni, vágni', csuv. *sunčāka*, *seněk* (JEGOROV 1964)

A csuv. *sunčāka* 'szigony' szótóve (*sun-*), a csuv. *seněk* 'villa' és többi török megfelelője rokon a Kāšy. *suṅku-* abszolút szótóval. A szótóhoz járuló képző ez esetben *-r*, a magy. *sólyom* esetében *-lyom*, a Kāšy. *žavlī* névben a *-lī*, az or. *sokol* szóban pedig *-l*.

3.221. Kāšy. *karṅuk* 'karó' ~ magy. *karó*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ka-*: abszolút szótó + *-rṅuk*: képző.

A karó lényege, hogy az egyik végén rendszerint kihegyezett nem túl vékony, de nem is túl vastag fa. Ezért lehet a szónak rokona a csuv. *xusāk* 'keskeny fa (tölgy) lapát a krumpli kikapálására', MK. *kaznuk*, ujj. *kozuk*, üzb. *kozik*, tefsz. XII-XIII. sz., csag. *kazuk*, kirg., kazak, k.kalp., nog. *kazyk*, alt., oszm., tat., bask., ojr. *kazyk*, azerb. *gazyg*, türkm. *gazyk* 'karó, cölöp', vö.: csuv. *xus* (dial.), hak., jak. *xas*, MK. kaz, ujj., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., gag., tat. *kaz*, üzb. *kazi*, azerb., türkm. *gaz* 'kapálni, ásni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xu-*: abszolút szótó + *-sāk*: képző, MK. *ka-* + *-znuk*, ujj. *ko-* + *-zuk*, üzb. *ko-* + *-zik*, tefsz. XII-XIII. sz., csag. *ka-* + *-zuk*, kirg., kazak, k.kalp., nog. *ka-* +

-zyk, alt., oszm., tat., bask., ojr. *ka-* + *-zyk*, azerb. *ga-* + *-zyg*, türkm. *ga-* + *-zyk*, csuv. *xu-* + *-s*, hak., jak. *xa-* + *-s*, MK. *ka-* + *-z*, uyg., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., gag., tat. *ka-* + *-z*, üzb. *ka-* + *-zi*, azerb., türkm. *ga-* + *-z*.

Nem értünk egyet a szócikk írójával, mert a szó eredetileg nómen verbum lehetett, így a csuv. *xusäk* a névszói jelentést, a *xus-* pedig az igei jelentést vitte tovább.

A fadarabnak, amit ezzel a szóval neveztek meg, a leglényegesebb tulajdonsága az, hogy éles, hegyes. Ezt igazolja a csuv. *xuräs, xursä* 'fém', tat. *koryč*, bask. *koros*, kazak *kuryš* 'fém'. A szó 'fém' jelentése másodlagos, mert elsődlegesen 'éles, hegyes' jelentésben használatos. PL. MK. *kurč* 'éles, hegyes', *kurč temyr* 'fém' (szó szerint 'éles vas'), AFT. *kurč tämür* 'fém'. Vö.: kirg., alt. *kurč* 'éles, hegyes', mong., kalm. *xurc* 'éles, hegyes', burj.mong. *xurca, xursa* 'éles, hegyes'. (JEGOROV 1964) csuv. *xurä-*: relatív szótó + *-s*: képző, *xur-* + *-šä*, tat. *kory-* + *-č*, bask. *koro-* + *-s*, kazak *kury-* + *-š*.

A szó 'fém' jelentése másodlagos, mert elsődlegesen 'éles, hegyes' jelentésben használatos. PL. MK. *kurč* 'éles, hegyes', *kurč temyr* 'fém' (szó szerint 'éles vas'), AFT. *kurč tämür* 'fém'. Vö.: kirg., alt. *kurč* 'éles, hegyes', mong., kalm. *xurc* 'éles, hegyes', burj.mong. *xurca, xursa*.

A TESz szerint a magy. **karó** 'egyik végén rendszerint kihegyezett, vékonyabb farúd, kerítés'. Csuvásos jellegű ótörök jövevényszó. Megfelelője nincs meg a mai csuvásban, de általánosan elterjedt a törökség többi ágában, vö.: uyg. *qazyuq*, oszm. *kazık*, türkm., tat., kirg., alt. *qaziq*, bask. *qadiq*, uyg.mod. *qazuq* 'karó'. (TESz) < magy. *ka-*: abszolút szótó + *-ró*: képző, uyg. *qa-* + *-zyuq*, oszm. *ka-* + *-zik*, türkm., tat., kirg., alt. *qa-* + *-ziq*, bask. *qa-* + *-diq*, uyg.mod. *qa-* + *-zuq*.

Ld. Kāšy. **jugurguz** 'sodrófa, mángorlófa' < *jugur* 'gyúr' + *guz* 'karó'. A szónak alakváltozata az or. **kol** 'karó' szó. Ide tartozik a votj. *čališ karyny* 'karót hegyez' második tagjának a *kary-* töve. (Ld. a magy. *szel* címszónál TESz)

3.222. Kāšy. **kalñuk** 'korpa és ami odatapad, ragad a bőrhöz' ~ magy. **kulimáz, hamu**.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *kal-*: (< *ka-*: abszolút szótó + *-l*: képző) relatív szótó + *-ñuk*: képző.

Idetartozik a csuv. **kěl** 'hamu', Zamahš., uyg., azerb., türkm., oszm., kirg., kazak, ojr., hak., kum. *kül*, tuv. *xül*, bask., tat. *köl* 'ua.'. (JEDOROV 1964) < csuv. *kě-*: abszolút szótó + *-l*: képző, Zamahš., uyg., azerb., türkm., oszm., kirg., kazak, ojr., hak., kum. *kü-* + *-l*, tuv. *xü-* + *-l*, bask., tat. *kö-* + *-l*.

Rokon a magy. **hamu** 'elégett anyagok finom, porszerű maradványa, a halott ember testi maradványa'. A TESz szerint származékszó, a *ham-* alapszava ősi örökség az ugor esetleg a finnugor korból, vö.: vog. *xül'em* 'hamu', *kül'em*: *kül'em βüt* 'lúg', mdE. *kulov, kulon*, mdM. *kulu* 'hamu', fi. *kulmu* 'összemorzsoltsz széna, szalmaszál, szemét'. (TESz) < magy. *ha-*: szótó + *-mu*: képző, vog. *xül'e-*: (< *xü-*: abszolút szótó + *-l'e*: képző) relatív szótó + *-m*: képző, *kül'e-*: (< *kü-*: abszolút szótó + *-l'e*: képző) relatív szótó + *-m*: képző, *kül'em* 'hamu' + *βüt* 'víz', mdE. *kulo-*: (< *ku-*: abszolút szótó + *-lo*: képző) relatív szótó + *-v-*: képző, *kulo-*: (< *ku-*: abszolút szótó + *-lo*: képző) relatív szótó + *-ñ*: képző, mdM. *ku-*: abszolút szótó + *-lu*: képző, fi. *kul-*: relatív szótó + *-mu*: képző.

A TESz szerint a magyar **kulimász** 'ragadós szenny, piszok stb.'. Szláv eredetű. (TESz) A szó relatív töve a *kuli-* idetartozik. Rokon az or. **klejmo** 'ragasztó' szó is.

Hangtanilag a relatív szótőben lévő *-l* képző illetőleg a képző kezdő mássalhangzója az *-l* eredeti *-t* fejleménye: *-t > -δ > -l*. A magy. *hamu* esetében nem *-l* lett, hanem a *-t > -δ > -w > -V > -0* zajlott le. A relatív szótőhöz járuló képzők (Kāšy. *-ŋuk*, magy. *-mu*, vog. *-m*, mdE. *-v, -ŋ*, fi. *-mu*) egymásnak olyan alakváltozatai, ahol közös a gyökér. A legteljesebb alakot Kāšyarī adata őrzi. Ez a képző a többi török nyelvben nem szerepel.

3.223. Kāšy. *daŋāl* 'csomó, görcs, összekapcsolás' ~ magy. *domb, csomó*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *daŋā-*: abszolút szótő + *-l*: képző.

A szótővel összetartozik a csuv. *těvě* 'csomó', MK. *tükün, tügün*, Zamahš. *tögün*, ujj. *tügün*, üzb. *tugun*, kirg., ojr. *tüjün*, alt. *tügün, tüün*, tuv. *düüškün*, hak. *tüünček*, azerb. *düjün*, oszm. *dügüm*, türkm. *düvün*, kazak, k.kalp. *tüjin*, tat. *töen*, bask. *töjön*, nog. *tulin*, kum. *t'ujun* 'csomó kötés, görcs', < MK., ujj., tuv., *tüg*, üzb. *tug*, kirg., alt., k.kalp. *tüj*, azerb. *düj*, türkm. *düv* 'csomóra kötni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *těvě*, MK. *tükü-*: abszolút szótő + *-n*: képző, *tügü-* + *-n*, Zamahš. *tögü-* + *-n*, ujj. *tügü-* + *-n*, üzb. *tugu-* + *-n*, kirg., ojr. *tüjü-* + *-n*, alt. *tügü-* + *-n*, *tüü-* + *-n*, tuv. *düüš-*: relatív szótő + *-kün*, hak. *tüün-*: relatív szótő + *-ček*: képző, azerb. *düjü-*: abszolút szótő + *-n*: képző, oszm. *dügü-* + *-m*, türkm. *düvü-* + *-n*, kazak, k.kalp. *tüji-* + *-n*, tat. *töe-* + *-n*, bask. *töjö-* + *-n*, nog. *tuli-* + *-n*, kum. *t'uju-* + *-n* 'csomó kötés, görcs'.

Az abszolút szótővel rokonok a magy. *ság, domb, csomó, bog* 'csomó' jelentésű szavak.

A magy. *ság* 'domb, halom, berek'. Vitatott eredetű. 1. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *úr* 'hegy-, földhát', *saxl* 'csomó, rakás, halom, bokor, liget, felhő, vihar, mennydörgés', cser. *t'šonğa* 'dombcsúcs'. (TESz)

Nem igazolt a magyar szó finnugor eredete.

Alakváltozata a magy. *ség* 'domb'. Valószínűleg ősi örökség a finnugor korból, vö.: cser. *šü·ŋä* 'halom, csomó, észt *sünk* 'magasabb füves domb'. (TESz)

A szócsaládba tartozik a magy. *csúp* 'domb, hegycsúcs, valaminek a hegye, dudor, csücsök, kúp'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi hangfestő szó a finnugor korból, vö.: zürj. *t'šup* '(női) mell', finn *suippu* 'csúcs, ék', lp. *čuppa* 'süveg csúcsa'. (TESz)

A TESz szerint a magy. *domb* 'természetes földkiemelkedés, kupac, földhányás, daganat'. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *tōmp* 'domb', *tump* 'sziget', *tomp* 'állatok orrhegye'. (TESz)

A szócikk írója csak a vogulból hozott példát.

A magy. *csomó* 'görcs (növényben), kinövés, bütök, köteg, bög' stb. Származékszó, a *csom-* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: mdE. *šulmó, šulmä* 'csomó, köteg', mdM. *šulmä* 'ua.', fi. *solmi, solmu* 'csomó, köteg', észt *sõlm* 'csomó, hurok', lp. *čuol'bmâ* 'csomó'. (TESz)

A szó a magy. *szem* alakváltozata.

3.224. Kāšy. *kuŋragū* 'kis harang' ~ magy. *harang*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *kuŋ-*: abszolút szótő + *-ragū*: képző.

A *harang* és az *üst* két azonos alakú tárgy megnevezése, amelyet kétféleképpen használnak. A harangot a nyílásával lefelé, az üstöt pedig nyílásával felfelé. Ezért természetes, hogy a megnevezésük is gyakran ugyanaz, vö.:

csuv. *xuran* 'üst, kazán', gag. *xaran*, hak. *xazan*, ujj., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog., tat., bask., tuv. *kazan*, üzb. *kozon*, türkm. *gazan* 'üst, kazán'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xu-*: abszolút szótó + *-ran*: képző, gag. *xa-* + *-ran*, hak. *xa-* + *-zan*, ujj., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog., tat., bask., tuv. *ka-* + *-zan*, üzb. *ko-* + *-zon*, türkm. *ga-* + *-zan*.

Szintén az alakjáról kapta a nevét a csuv. *kurka* 'korsó, csésze', vö.: türkm. *kurok* 'lapát, amellyel a lisztet merítik a malomban', kirg. *ataš kürök* 'szenes lapát', szag. *kürkü* 'merítőkanál, vödör', üzb. *kurakča* 'szóró- vagy hányólapát'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ku-*: abszolút szótó + *-rka*: képző, türkm. *ku-* + *-rok*, kirg. *ataš kü-* + *-rök*, szag. *kü-* + *-rkü*, üzb. *kurak-*: relatív szótó (< *ku-*: abszolút szótó + *-rak*) + *-ča*: képző.

A TESz szerint a magy. *harang* 'többnyire belsejébe szerelt ütővel megszólaltatható hangadó, jeladó eszköz, harang alakú tárgy, búra'. Török eredetű, a török-magyar érintkezés legkorábbi szakaszából, vö.: csag., tat., alt., ujj., mod., *qazan*, oszm. *kazan*, csuv. *xuran* 'üst', csag., kipcs. *qazyan*, oszm. *kazgan* 'ua.' (TESz) < magy. *ha-*: abszolút szótó + *-rang*: képző, csag., tat., alt., ujj., mod., *qa-*: abszolút szótó + *-zan*, oszm. *ka-* + *-zan*, csuv. *xu-* + *-ran*, csag., kipcs. *qaz-*: relatív szótó + *-yan*: képző.

A magy. *kazán* 'folyadékok hevítésére vagy gőz előállítására való zárt terű fémtartály, a vonat mozdonya'. Oszmán-török eredetű, vö.: oszm. *kazan* 'üst, zárt terű fémtartály (gőzgépeknél)', 'tkp. az, ami ki van vájva'. Etimológiailag végső fokon azonos vele a jóval korábban nyelvünkbe került harang török előzménye. Az oszmán törökből származnak a balkáni nyelvek szavai. (TESz) < magy. *ka-*: abszolút szótó + *-zán*, oszm. *ka-* + *-zan*.

Egyik magyar szó sem lehet a törökből való kölcsönzés. Kezdetben a *kazán* a folyómeder megnevezése volt, idetartozik a *Kazánka* folyónév.

3.225. Kāšγ. *jaŋī* 'új' ~ magy. *új*.

Kāšγ. *jaŋīlā-* 'megújítani' ~ magy. *újul*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jaŋī-*: relatív szótó + *-lā-*: denominális verbum képző.

A szó elterjedt a többi török nyelvben is, vö.: csuv. *šēnē* 'új', *šēnet* 'megújítani', *šēnel* 'újulni, megújulni', KB. *jaŋy*, csag. *jang*, jak. *saŋa*, ujj. *jeŋi*, oszm. *jeni*, üzb. *jaŋgi*, bask. *jaŋy*, tat. *jaŋa*, nog. *jaŋ'y*, kazak *žaŋa*, kirg. *žaŋy*, k.kalp. *žanga*, karacs. *džangy*, ojr. *d'aŋy*, tuv. *čaa* < *čana*, hak. *naa* 'új, friss', vö.: mong., burj.mong. *šine*, kalm. *šin* 'új'. (JEGOROV 1964)

A TESz szerint a magy. *új* 'friss, modern'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *vil'*, votj. *vil'*, cser. *ù*, *uu* 'új', md. *od* 'új, fiatal', fi. *uusi*, észt *uus* lp. *osdäs-d'd'*, *odd* 'új'. (TESz) < magy. *ú-*: abszolút szótó + *-j*: képző, zürj. *vi-* + *-l'*, votj. *vi-* + *-l'*, cser. *ù*, *uu*, md. *o-* + *-d*, fi. *uu-* + *-si*, észt *uu-* + *-s*, lp. *osdäs-d'd'*, *odd*.

A Kāšγ. *jaŋīlā-*, a magy. *újul* és a csuv. *šēnel* ugyanazt az *-l* igeképzőt tartalmazza. Idetartozik az or. *novyj* 'új' (< *nov-*: szótó + *-yj*) *nov-* szótóve, az ang. *new* 'új'.

Hangtanilag az eredeti szókezdő mássalhangzó *t*- volt, ennek a fejleményei találhatók meg a fenti adatokban: Kāšγ. *j-* (< *d'* < *t'* < *t*); or., ang. *n-* (< *δn-* < *t*); magy. *0-* (< *V-* < *w-* < *δ-* < *t*).

3.226. Kāšy. *juṇū* 'nagy folyó neve' ~ magy. *jó*.

Korábbi alakja *jungū, *junkū < *jutkū lehetett.

A szó közszói jelentése víz, folyó. Eredetileg ige-névszó volt, azaz igei és névszói jelentéssel egyaránt rendelkezett. A földrajzi nevekben gyakori. Ma ismert a csuv. *jux* 'folyni', ÓT., MK., Zol. bl., ujj., türkm., oszm., alt., tuv., kirg., kazak, k.kalp., nog., bask., tat. ak, üzb. *ok*, azerb., hak. *ax*, polovec *ax*, *agar* 'folyni'. (JEGOROV 1964)

Ennek képzett formája a csuv. *juxām* 'folyás, mozgás', MK. *akyn*, azerb., *axyn*, kirg., tat., bask., nog., tuv. *agym*, oszm. *akym*, k.kalp. *agys* 'tengeri folyás, áramlat', *agym* 'politikai folyamat', hak. *agyn*, ujj. *ekim*, üzb. *okim* 'folyás', KB. *akar su*, azerb. *axar su* 'folyó víz', csuv. *juxan šyv* 'folyó víz, patak'. < *jux-* 'folyni'. Ld. még ko. *ju* 'folyó, patak', mari *jog(aš)* 'folyni', *jogyn vüd* 'folyó víz', fi. *joki*, hanti *jogan* 'folyó'. (JEGOROV 1964) < csuv. *juxā-*: abszolút szótő + *-m*: képző, MK. *aky-* + *-n*, azerb., *axy-* + *-n*, kirg., tat., bask., nog., tuv. *agy-* + *-m*, oszm. *aky-* + *-m*, k.kalp. *agy-* + *-s*, *agy-* + *-m*, hak. *agy-* + *-n*, ujj. *eki-* + *-m*, üzb. *oki-* + *-m*, KB. *aka-* + *r*, azerb. *axa-* + *-r*, csuv. *juxa-* + *-n*, mari *jogy-* + *-n*, hanti *joga-* + *-n*.

Elvileg a képző lehet a nazális (*-m*, *-n*). Ugyanakkor számolni kell azzal a lehetőséggel is, hogy a *jux-* stb. 'folyni' igéhez folyamatos melléknévi igenév képző (*-xVn*, *-kVn*, *-gVn* stb.) járult s a szótő *-x*, *-g*, *-k* hangja elenyészett.

A TESz szerint a magy. *jó* 'folyó'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *iē* 'folyó', osztj. *iōyen* 'kis folyó', *iīyi* 'ua.', *iīyel* 'kicsi, rövid és keskeny folyó, patak', zürj. *ju* 'folyó, nagy folyó', votj. *ju?* *ju-šur* 'folyó' (*šur* 'patak, folyó, folyam'), cser. *jō-ye*, *jō-ye βet* 'folyó, folyó víz' (*βet* 'víz'), *jō-γem* 'folyik, csurog, hull (levél, haj)', mdE. *Jov* 'Moksa folyó neve', fi. *joki* 'folyó, folyam', észt *jōgi* 'folyam, patak', lp. *jokká* 'folyó', sam. jur. *jaxà* 'folyó', jeny. *joha*, *jaha* 'ua.', szlk. *ki*, *ke*, 'ua.', kam. *t'aya* 'foly, folyam, kis folyó, patak'. (TESz)

Az adatok ide tartoznak, ám a magyar szó finnugor eredete nem igazolt. Ld. még Kāšy. *jiglat* 'ríkat'. < *jig-*: abszolút szótő + *-la*: denominális verbunképző (névszóból igét képez) + *-t*: műveltető igeképző; Kāšy. *jiṇda kū* 'taknyos orrú, állandóan folyik az orra' < *jiṇ* 'folyik, folyó' + *-da*: képző 'valamivel ellátott' + *kū* 'orr, kiálló (valami)'.
Ide tartozik az or. *teč'* 'folyni' (< *tekti* < *tek-*: abszolút szótő 'folyik, áramlik') + *-ti*: főnévi igenév képző' *tek-* töve.

Rokonuk a magy. *rí*, *ríkat* (ld. fent.)

3.227. Kāšy. *buruṇ* 'örvény' ~ magy. *forog*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *bu-*: abszolút szótő + *-ruṇ*: képző.

Az örvénynek a jellemzője, hogy azon a helyen forog a víz. A vízforgás pedig olyan helyen van, ahol a víz vagy mély, vagy irányt változtat, azaz kanyarodik, gyakran elágazik. Ilyenkor új folyó születik. A víz akkor is forog, örvénylik, amikor felbuzog a földből, tehát a *buzog*, *bugyog* szó is a családba tartozik.

Az idetartozó török szavak közül fontos a csuv. *avār* 'örvény, vízforgás, mélység, mély gödör a folyó vagy a tó fenekén', MK., csag. oszm. *egrim*, Zamahš. *egrin*, tuv. *eerem*, ojr., nog. *ijirim*,

kazak, k.kalp. *iirim*, kirg., *irim*, tat.Szib. *irem* 'ua.'. < csuv. régi *avār*, ÓT. *ābir*, *āvīr*, MK., csag. *egir*, üzb. *ugir*, türkm. *ovür*, KB., csag. *āvir*, *āvür*, oszm., PK, Zamahš. *āvür*; k.kalp. *ujir*, nog. *u'ir*, kazak *ūjir* 'forgni, forgatni', tuv. *eer* 'fordítani, forgatni', *eeren*, *evril* 'forogni, keringeni, szédülni' egy helyben', vö.: csag. *āgrik*, mansi *agyr* 'vízforgás, örvény'. (JEGOROV 1964) < csuv. *avā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, MK., csag., oszm. *eg-* + *-rim*, Zamahš. *eg-* + *-rin*, tuv. *ee-* + *-rem*, ojr., nog. *iji-* + *-rim*, kazak, k.kalp. *ii-* + *-rim*, kirg., *i-* + *-rim*, tat.Szib. *i-* + *-rem*, csuv. régi *avā-* + *-r*, ÓT. *ābi-* + *-r*, *āvi-* + *-r*, MK., csag. *egi-* + *-r*, üzb. *ugi-* + *-r*, türkm. *ovü-* + *-r*, KB., csag. *āvi-* + *-r*, *āvü-* + *-r*, oszm., PK, Zamahš. *āvü-* + *-r*, k.kalp. *uji-* + *-r*, nog. *u'i-* + *-r*, kazak *ūji-* + *-r*, tuv. *ee-* + *-r*, *ee-* + *-ren*, *evri-*: (< *ev-*: abszolút szótó + *-ri*: képző) relatív szótó + *-l*: képző, csag. *āg-*: abszolút szótó + *-rik*: képző, mansi *agy-* + *-r*.

A csuv. *šavār* 'forgatni, körözni, visszatérni', MK. *avür*, *čävür* 'forogni, fordítani', tefsz. XII-XIII. sz. *čävür* 'forogni', AFT. *čävīr* 'forogni, körülvenni', azerb., oszm. *čevir* 'visszatérni, forogni, forgatni, óözb. tefsz. *jüz čävür*; oszm. *jüz čevir* 'arcot fordítani, megfordulni', azerb. *sovur* 'fordítani, tekerni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šavā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, MK. *avü-* + *-r*, *čävü-* + *-r*, tefsz. XII-XIII. sz. *čävü-* + *-r*, AFT. *čävī-* + *-r*, azerb., oszm. *čevi-* + *-r*.

Természetes, hogy rokon a csuv. *tarān* 'mély' szó is, hiszen az egy helyben történő forgással (sőt a folyóvíznek a haladásával, folyásával, hengerülésével is) a hely, a mélyedés, az árok, a meder alakítása jár együtt, vö.:

csuv. *tarān* 'mély', tefsz. XII-XIII. sz. *tārin*, kirg., kazak, k.kalp., ojr., tuv. *teren*, üzb. *teran*, *tiring*, azerb. *derin*, oszm. *derin*, nog., kum. *teren*, tat. *tiren*, bask. *teren*, hak. *tireŋ*, jak. *diriŋ*, 'mély, mélyen'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ta-*: abszolút szótó + *-rān*: képző, tefsz. XII-XIII. sz. *tā-* + *-rin*, kirg., kazak, k.kalp., ojr., tuv. *te-* + *-reŋ*, üzb. *te-* + *-ran*, *ti-* + *-ring*, azerb. *de-* + *-rin*, oszm. *de-* + *-rin*, nog., kum. *te-* + *-ren*, tat. *ti-* + *-ren*, bask. *te-* + *-ren*, hak. *ti-* + *-reŋ*, jak. *dī-* + *-riŋ*,

Világos, hogy rokon a magy. *árok* 'gödör, vízlevezető csatorna, sáncárok'. A TESz szerint ótörök eredetű, vö.: ujj. *ariq* 'patak, csatorna', Kāšy. *ariq* 'folyó, csatorna', oszm. *ark* 'csatorna', kirg. *ariq* 'árok, csatorna', kaz. *arık* 'árok'. (TESz) < magy. *á-*: abszolút szótó + *-rok*: képző, ujj. *a-* + *-riq*, Kāšy. *a-* + *-riq*, oszm. *a-* + *-rk*, kirg. *a-* + *-riq*, kaz. *a-* + *-rik*.

Eredeti szókezdő *t*-t tartalmaz a csuv. *tavār* 'fordítani, kifordítani (subát), feltúrni a (ruhaujjat), megforgatni (a szénát), visszatérni', tefsz. XII-XIII. sz. *tāgrü*, azerb., oszm. *devir*; jak. *tier* 'megfordítani', tuv. *daar* 'feltúrni a ruhaujjat'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tavā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, tefsz. XII-XIII. sz. *tāg-* + *-rü*, azerb., oszm. *devi-* + *-r*; jak. *tie-* + *-r*; tuv. *daa-* + *-r*.

Szókezdő *t*-t tartalmaz a csuv. *tavra* 'körbe, kerek út, *tavralāx* 'környék', vö.: ÓT. *tāgirā*, *tāgrā*, tefsz. XII-XIII. sz. *tāgrā* 'kör, környék', Zamahš. *tegre* 'környék', *tegrī* 'kerek', kirg. *tegerek*, türkm. *töverek* 'kör, környék', üzb. *davra* 'kör', azerb. *teker*; oszm. *tekerlek* 'kerék'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tav-*: abszolút szótó + *-ra*: képző, ÓT. *tāgi-* + *-rā*, *tāg-* + *-rā*, tefsz. XII-XIII. sz. *tāg-* + *-rā*, Zamahš. *teg-* + *-re*, *teg-* + *-ri*, kirg. *tege-* + *-rek*, türkm. *töve-* + *-rek*, üzb. *dav-* + *-ra*, azerb. *teke-* + *-r*, oszm. *teker-*: (< *teke-*: abszolút szótó + *-r*: képző) relatív szótó + *-lek*: képző.

Ilyen gondolkodás alapján született meg a magy. *tér* és a *terem* szó is.

A Kāšy. *buruŋ* 'örvény'.szónak rokona a magy. *örvény* *ör-* relatív töve. A TESz szerint a magy. *örvény* alakváltozatai: *örém*, *örén*, *örény*, 'vízforgás, forgó, szédítő mélység, mélyvíz, egy fajta növény, örménygyökér, forgószél, menthetetlen bukással, pusztulással fenyegetett helyzet, állapot. A szócsalád tagjai származékszók. Alapszavuk az *ör-* igei tő, képzőjük *-vény*, illetőleg *-mény*

deverbális névszóképző. (TESz) < magy. *ör-*: relatív szótó + *-vény* képző, *ör-* + *-ém*, *ör-* + *-én*, *ör-* + *-ény*. A *-vény*, *-mény* képző kezdő mássalhangzója a *-v-* és az *-m-*, előzménye közös (< *-w-* < *δ-* < *-t-*). Az alakváltozatok igazolják, hogy a *-v-* vagy már kialakult és utána tűnt el (vö.: *örém*, *örén*, *örény*), vagy még a *-v-* előzménye a *-w-* más irányban alakult tovább ezekben az esetekben: *-w-* > *-V-* > *-0-*.

Idetartozik a magy. **forog**, amely a fordít címszónál található a TESz-ben, vö.: magy. **fordít** 'térít, jobb útra térít, valamilyen irányba mozdít, más helyzetbe hoz, irányít, változtat, egyet lapoz, egyik nyelvről a másikra átültet, valamely tengely körül elmozdít, valamilyen célra használ, valamire vonatkoztat'. Vö.: *forog*, *forgó* stb. A szócsalád *for-* töve valószínűleg ősi hangutánzó-hangfestő szó a finnugor esetleg az uráli korból, vö.: vog. *poβrit* 'hentereg', votj. *porjal-* 'forog, kering', mdE. *puvrams*. mdM. *puvārams* 'forgat, sodor, pödör', szam.szelk. *puoldam* 'megfordít'. (TESz) < magy. *fo-*: abszolút szótó + *-rog*, vog. *poβ-* + *-rit*, votj. *po-* + *-rjal*, mdE. *puv-* + *-rams*. mdM. *puvā-* + *-rams*, szam.szelk. *pu-* + *roldam*.

A magy. szó finnugor vagy uráli eredete nem igazolt, de az adatok ide tartoznak. Rokona a magy. **pereg**, **pergő** stb.

A magyar **buzog**, **buzgó** stb. 'buzgólkodik, forr, ömlik, áraszt'. Hangutánzó, hangfestő eredetű szócsalád, töve vagy ősi örökség a finnugor korból, vagy a magyar nyelv külön életében keletkezett. Vö.: vog. *pāšyi* 'csorog', *pāšγ-* 'fölbuzog (víz)', osztj. *pāsexta* 'csepeg'. (TESz) < magy. *bu-*: abszolút szótó + *-zog*: képző, vog. *pā-*: abszolút szótó + *-šyi*: képző, *pā-* + *-šγ-*, osztj. *pāsex-*: (< *pā-*: abszolút szótó + *-sex*: képző) relatív szótó + *-ta*: képző.

Amikor a víz buzog, rendszerint pezseg is. A magy. **pezseg**, **pezsgő** szó is idetartozik.

A forgással összetartozik a csavarás, vö.: magy. **csavar** 'fordít, csóvál'. Vitatott eredetű, 1. magyar fejlemény, a *kavar* ige párja. 2. Török jövevényszó, vö.: Kāšγ. *čävür-*, csag. *čavur-*, oszm. *čevir-*, kar. *čuvur*; csuv. *šavār* 'fordít, forgat, csavar'. (TESz) < magy. *csava-*: abszolút szótó + *-r*: képző, Kāšγ. *čävü-* + *-r-*, csag. *čavu-* + *-r-*, oszm. *čevi-* + *r-*, kar. *čuvu-* + *-r*; csuv. *šavā-* + *-r*.

Fontos, hogy egy pont, tengely körül történik a forgás, a tekerés. Ezért természetes, hogy az abszolút szótó azonos ennek a pontnak a megnevezésével, mégpedig a *tő*, *szeg*, *tű*, *mag* stb. szóval.

A *csavar* alakváltozata a magy. **csűr** 'teker, csavar', ld. **csűr-csavar**.

A tekerés, csavarás stb. elsőként a vízre vonatkozott, ezért a *csavarog* E.sz. 3. szem. igealak elsőbbséget élvez a *csűr* és a *csavar*hoz képest. Ez azt is jelenti, hogy a képző (*csava-*: abszolút szótó + *-rog*: képző) a *-rog* teljesebb alak az *-r* változathoz képest. A TESz téved, vö.: magy. **csavarog**: Származékszó, a csavar igéből alakult *-g* gyakorító képzővel. A tárgyias igei alapszóval szemben a származék tárgyatlan, alapjelentése 'csavarodik', kanyargó, tekervényes utat tesz meg. (TESz) < magy. *csava-*: abszolút szótó + *-rog*: képző.

Már a szkíták is tudták, hogy a víz hengerülve folyik, a vízcsepp a saját magja, központi része körül forog, pereg s a megnevezésekhez még az is hozzájárult, hogy a víz mindezt kanyargós úton teszi. Ezek a cselekvések egyrészt a vízre vonatkoztak, azaz a víz egyszerre cselekedett és volt önmaga. Természetes, hogy ezek az első megnevezések igei és névszói tulajdonságokkal rendelkeztek. Következésképp az összes ige bár *-ik* (*-Vk*) végű volt, de a képző nem az *-ik* (vö.: *folyik*, *folik*), hanem a *-lyik*, *-lik*, a csavarog esetében pedig a *-rog*.

Idetartozik a magy. *teker*, amelynek teljesebb alapja a *tekereg*. A TESz szerint a magy. *teker* 'körben vagy valami köré csavar, forgatással működtet, mozgat, csavarva, sodorva készít, nemileg közösül, ingerel'. Bizonytalan eredetű, talán ótörök jövevényszó, vö.: oszm. *devir-* 'forgat, fordít, megmozdul, visszatér', csuv. *tavār* 'feltúr (pl. ruhaujjat), megfordít, visszaad, bosszút áll', *tavārān-* 'megfordul', alt. *tēr-* 'kerül, körbejár', tuv. *dār-* 'rácsavar, ráteker', jak. *tüör-* 'forgat', *tier-* 'átfordít, kiforgat', *tögürüj-* 'körbejár', mong. *tegere-* 'keker'. (TESz) < magy. *teke-*: abszolút szótó + *-r*: képző, oszm. *devi-* + *-r-*, csuv. *tavā-* + *-r*; *tavā-* + *rān-*, alt. *tē-* + *-r-*, tuv. *dā-* + *-r-*, jak. *tüö-* + *-r-*, *tie-* + *-r-*, *töğü-* + *-rüj-*, mong. *tege-* + *-re-*.

Alakváltozatuk a magy. *tér* 'megy valahová, jön valahová, eredeti irányától elfordulva más irányban halad tovább, másfelé kanyarodik, új szokást, magatartást vesz fel, bűnét, tévelygését megbánva istenhívővé válik, magába száll, lelkiismeret-vizsgálatot tart, valakihez fordul, visszahárul, visszafizetődik, felhagy valamivel stb.'. Vitatott eredetű. 1. Ótörök jövevényszó, vö.: türk *tegrā* 'körül', ujj. *tāgrā* 'ua.', azerb., oszm. *devir-* 'forgat, fordít, megfordul, visszatér', alt. *tēr-* 'kerül, körbe jár', tuv. *dār-* 'feltúr, megcsavar', jak. *tier* 'átfordít, kifordít', csuv. *tavār-* 'feltúr (pl. ruhaujjat), megfordít, visszaad, bosszút áll', *tavārān-* 'megfordul'. 2. Azonos a *tér* 'betér, elfér' igével, ennek kapcsán pedig a *tér* 'hely, terület' főnévvel. (TESz) < magy. *té-*: abszolút szótó + *-r*: képző, türk *tegi-*: abszolút szótó + *-rā*: képző, ujj. *täg-* + *-rā*, azerb., oszm. *devi-* + *-r*, alt. *tē-* + *-r*; tuv. *dā-* + *-r*; jak. *tie-* + *-r*; csuv. *tavā-* + *-r*; *tavā-* + *-rān-*.

Fontos, hogy a magy. *tér*- ige közelebből összetartozik egyrészt a *fordul* ige *for-* tövével, másrészt pedig a *befér* ige *-fēr* tövével. Ez utóbbi azt jelenti, hogy helye, azaz tere van valaminek, valakinek. Ezek a szavak más-más szálon, de kötődnek az alapszavunkhoz, az *örvény ör-* tövéhez és társaihoz.

Tanulságos idézni a TESz álláspontját. Eszerint a magy. *tér* 'elfér valahol, belefér valamibe, összefér, összhangban van, összeegyeztethető valamivel, térbeli akadályon keresztül közelébe férkőzik valakinek, eljut valahová'. Ósi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *terni* 'befér, bemegy', *tör-* 'befér, bemegy vagy felmegy', votj. *tār-* 'tér, befér, helyet talál', *terīni* 'befér'. (TESz) < magy. *té-*: abszolút szótó + *-r*: képző, zürj. *ter-*: (< *te-*: abszolút szótó + *-r*: képző) relatív szótó + *-ni*: főnévi igenév képző, *tō-*: abszolút szótó + *-r*: képző, votj. *tā-* + *-r*.

Névszói változat a magy. *tér* 'síkság, szabad, fedetlen terület, hézag, üresen maradó hely, szabad terjeszkedési lehetőséget kínáló hely, valaminek a pályája, útja, három dimenziójú kiterjedés, valamely célra elkülönített terület, mértani síkidom, valaminek a szélessége, stb.'. Ósi örökség az ugor vagy a finnugor korból, vö.: osztj. *tir* 'bizonyos (háló-) szélesség, *tīreng* 'magas, mély (gyalom)', *tireylentä-* 'elterül, szétterjed'. (TESz) < magy. *té-*: abszolút szótó + *-r*: képző, osztj. *ti-* + *-r*; *tī-* + *-reng*, *tirey-*: (< *ti-*: abszolút szótó + *-rey*: képző) relatív szótó + *-lentä*: képző.

A magy. *szekér* a kerekéről kapta az elnevezést, a kereke pedig rokon a *teker* szóval. A szó a TESz szerint Bizonytalan eredetű, talán honfoglalás előtti iráni jövevényszó, vö.: középiráni **sakar* 'szekér', óind *śakata*, prákrit *sagada* 'kordé, szekér'. (TESz) < magy. *szeké-*: abszolút szótó + *-r*: képző, középiráni **saka-* + *-r*, óind *śaka-* + *-ta*, prákrit *saga-* + *-da*.¹⁴⁵

Rokona az or. *doroga* 'út' (< *do-*: abszolút szótó + *-roga*: képző), továbbá idetartozik az or. *vrašat'*, *vertet'* 'forog' igeik *vra-* és *ver-* töve.

3.228. Kāṣy. *tariṇ ūrī* 'mély árok' ~ magy. *mély árok*.

¹⁴⁵ A magy. *szekrény*nek alapul a *szekér* szó szolgált.

A szókapcsolat első tagjának szerkezeti felépítése: *ta-*: abszolút szótó + *-riŋ*: képző; a második tag: *ū-* abszolút szótó + *-rī*: képző.

A szókapcsolat első tagja a *tariŋ* ismert a török nyelvekben, de alakváltozata a magyar *mély* szó is. Lásd még magy. *tér* 'terület, hely' szó.

A magy. *mély* ugyanúgy a folyóhoz, a vízhez kötődik, mint a Kāšy. *tariŋ*, a csuv. *tarān* 'mély' és társai (ld. fent). A TESz szerint a magy. *mély* 'olyan, amelynek a felső részhez képest az alja nagyon lent van, fokozott mértékű, mély értelmű, olyan, aminek nagy kiterjedésű belseje van, alacsony rezgésszámú, mélység'. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *mēl*, *mil*, osztj. *mel*, *mal*, *met* 'mély'. (TESz) < magy. *mé-*: abszolút szótó + *-ly*: képző, vog. *mē-* + *-l*, *mi-* + *-l*, osztj. *me-* + *-l*, *ma-* + *-l*, *me-* + *-t*.

A szókezdő és a képző kezdő mássalhangzója (ez esetben maga a képző) egyaránt *t-* volt: *m-* < *w-* < *δ-* < *t-*, *l-* < *δ-* < *t-*. A magyar szó ugor kori eredete nem igazolt. ám az adatok ide tartoznak.

A szókapcsolat második tagja a magy. *árok* 'gödör, csatorna, sáncárok, völgy'. Ótörök eredetű, vö.: ujj. *ariq* 'patak, csatorna', Kāšy. *ariq* 'folyó, csatorna', oszm. *ark* 'csatorna', kirk. *arik* 'árok, csatorna', kaz. *arik* 'árok'. (TESz) < magy. *á-*: abszolút szótó + *-rok*: képző, ujj. *a-* + *-riq*, Kāšy. *a-* + *-riq*, oszm. *a-* + *-rk*, kirk. *a-* + *-rik*, kaz. *a-* + *-rik*.

Szókezdő mássalhangzóval is ismert, vö.: csuv. *var*, *vasan* 'völgy. száraz árok, patak', kirk. *özän* 'folyómeder, medence', kazak *özen*¹⁴⁶ 'folyó', karacs *özen* 'nyílás, meder', bask. *üzen* 'folyó meder'. (JEGOROV 1964) < csuv. *va-*: abszolút szótó + *-r*: képző, *va-* + *-san*, kirk. *ö-* + *-zän*, kazak *ö-* + *-zen*, karacs *ö-* + *-zen*, bask. *ü-* + *-zen*.

3.229. Kāšy. *tiriŋ* 'csörög' ~ magy. *csörög*.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *ti-*: abszolút szótó + *-riŋ*: képző.

A törökség többi nyelvében is ismert, vö.: csuv. *šaxār* 'sípolni, füttyülni', AFT., ojr. *sygyr*; nog., k.kalp. *syzgyr* 'sípolni, füttyülni', vö.: csuv. *šarčäk*. (JEGOROV 1964) < csuv. *šaxā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, AFT., ojr. *sygy-* + *-r*; nog., k.kalp. *syzgy-* + *-r*; csuv. *šār-*: (< *šā-*: abszolút szótó + *-r*: képző) relatív szótó + *-čäk*: képző.

A hangadás szolgált alapul a következő szavaknak: csuv. *šankar* 'orrot fújni', alt. *čyngyr*; k.kalp., nog. *simgir*; oszm. *sümkür*; türkm. *sümgürin*, kirk. *čimkir*; kazak *siŋbir*; tat. *seŋer*; bask. *heŋger*; hak. *siŋir*; jak. *syntaa* 'orrot fújni (jak. *syynk* 'takony'). (JEGOROV 1964) < csuv. *šanka-*: abszolút szótó + *-r*: képző, alt. *čyngy-* + *-r*; k.kalp., nog. *simgi-* + *-r*; oszm. *sümkü-* + *-r*; türkm. *sümgü-* + *-rin*, kirk. *čimki-* + *-r*; kazak *siŋbi-* + *-r*; tat. *seŋe-* + *-r*; bask. *heŋge-* + *-r*; hak. *siŋi-* + *r*; jak. *syyn-* + *-taa*.

Rokon a relatív szótóve: csuv. *šankärčä* 'seregély', AFT. *sygyrčuk*, azerb. *sygyrčín*, kirk. *čygyrčyk*, oszm. *sygyrčyk kuš*, tat. *syerčyk*, bask. *syjyrsyk*, üzb. *čugurčik* 'seregély'. Hangutánzó szó. (JEGOROV 1964). < csuv. *šankär-*: relatív szótó (< *šankä-*: abszolút szótó + *-r*: képző) + *-čä*: képző, AFT. *sygyr-* + *-čuk*, azerb. *sygyr-* + *-čín*, kirk. *čygyr-* + *-čyk*, oszm. *sygyr-* + *-čyk kuš* (vö.: *kuš* 'madár'), tat. *syer-* + *-čyk*, bask. *syjyr-* + *-syk*, üzb. *čugur-* + *-čik*.

Idetartozik a magy. magy. *csörög*, *zörög*, *dörög* hangutánzó szó, továbbá rokon a magy. *seregély*, amely a TESz szerint madár neve, amely származékszó. Alapszava a *sereg* 'főnév, képzője a

¹⁴⁶ Vö.: magy. *özön* víz 'folyó víz'.

denominális szerepű *-ály, -ély*. A névadást a madár jellegzetesen társas életmódja, sűrű csapatban való repülése magyarázza. (TESz) < magy. *seregé-* + *-ly*: képző. a kutatásaim fényében a seregélyek hangjához is kötődő hangutánzó szó szolgált alapul. Hangtanilag nem, azonban eleink gondolkodását és a párhuzamos török adatokat is figyelembe véve a rendszer ellent mond a *sereg* szóból való származtatásnak.

3.230. Kāšγ. *buluŋ* 'sarok' ~ magy. *sarok*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *bu-*: abszolút szótó + *-luŋ*: képző.

A földrajzi névi kutatások fényében abból kell kiindulni, hogy a sarok lehet akár szögletes, de hasonlíthat egy kanyarra is. Sarok kialakulhatott folyóelágazásnál és folyókanyarulatnál, hajlatnál. Ilyen helyen fordulat van, mert nemcsak az eredeti iránytól való eltérés, hanem elválás is történik. Eleink a folyó által övezett területen laktak (ld. Ordosz, a hunok országa). Idővel a folyót árok, még később ember ásta vizesárok, majd csak földárok (ld. Ördögárok, Csörszárok) jelentette az otthon határát, amelyet manapság a kerítés helyettesít. A megnevezések még ma is megvannak. A föld északi és déli pólusát is saroknak nevezzük.

Természetes, hogy idetartozik a csuv. *pülēm* 'szoba', *pülme* 'hombár, gabonás láda, rekeszték', ujj. *bölme*, üzb. *bulma*, kirk. *bölmö*, kazak, k.kalp. *bölme*, nog. *bol'me*, bask., tat. *bülme* 'szoba', azerb. *bölme*, oszm. *bülme* 'válaszfal, rekesz, elkülönítés, szekció', kirk., türkm. *bölüm*, üzb. *bulim*, kazak, k.kalp. *bölim*, nog. *bo'lik*, tat., bask. *bülek*, alt. *pölük* 'rész, osztály', ujj. *bölüm* 'rész, osztály, hombár, gabonás láda, rekeszték'. < csuv. *pül* 'bekeríteni, elkeríteni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pü-*: abszolút szótó + *-lēm*: képző, *pü-* + *-lme*, ujj. *bö-* + *-lme*, üzb. *bu-* + *-lma*, kirk. *bö-* + *-lmö*, kazak, k.kalp. *bö-* + *-lme*, nog. *bo-* + *-l'me*, bask., tat. *bü-* + *-lme*, azerb. *bö-* + *-lme*, oszm. *bü-* + *-lme*, kirk., türkm. *bö-* + *-lüm*, üzb. *bu-* + *-lim*, kazak, k.kalp. *bö-* + *-lim*, nog. *bo'-* + *-lik*, tat., bask. *bü-* + *-lek*, alt. *pö-* + *-lük*, ujj. *bö-* + *-lüm*.

A szó összetartozik a következő igékkel: csuv. *pül* 'bekeríteni, elkeríteni', bask., tat. *bül*, azerb., türkm., oszm., gag., kirk., kazak, nog. *böl*, alt., hak. *pöl*, üzb. *bul* 'osztani, elválasztani, elkülöníteni, bekeríteni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pü-*: abszolút szótó + *-l*: képző, bask., tat. *bü-* + *-l*, azerb., türkm., oszm., gag., kirk., kazak, nog. *bö-* + *-l*, alt., hak. *pö-* + *-l*, üzb. *bu-* + *-l*.

Idetartozik a tat. *talak* (< *ta-*: abszolút szótó + *-lak*: képző) 'elválás', *tarak* (< *ta-*: abszolút szótó + *-rak*: képző) 'gereblye, fésű' szó (Tatár-ország szótár).

Minden jel arra mutat, hogy a névszó és az ige ugyanaz a gyökér, eredetileg ige-névszó. Ma külön alakja van az igének és a főnévnek. Kāšγarī egy olyan korábbi alakot őriz, ahol végső mássalhangzó az *-ŋ* korábbi *-ng* (< *-ng* < *-nk* < *-tk*) fejleménye. Az adatok egyik részében csak a *-k* maradt meg (vö.: nog. *bo'lik*, tat., bask. *bülek*, alt. *pölük*), a másik részében a *-k* eltűnt (*-k* > *-γ* > *-w* > *-V* > *-0*) és csak a *-t* fejleménye az *-m-* maradt meg. Az igei formák esetében a *-IVtk* képzőnek csak a kezdő mássalhangzója használatos a fenti adatokban.

A szónak rokona a magy. *pólus*. A szálak ez esetben is keletre vezetnek. A magy. *pólus* 'sarkcsillag, a földtengely végpontja, (mágneses, elektromos stb.) sarok'. Latin eredetű, vö.: lat. *polus* 'a Föld északi és déli sarka'. Ez a gör. *πόλος* 'forgótengely, a Föld tengelye, ennek végpontjai' átvétele. vö.: ang. *pole*, ném. *Pol*, ol. *polo*, or. *pol'us* 'sarok, pólus'. (TESz) < magy. *pól-*: relatív szótó (< *pó-*: abszolút szótó + *-l*: képző) + *-us*: képző, at. *pol-*: relatív szótó + *-us*: képző, gör. *πόλ-* + *-ος*, ang. *po-*: abszolút szótó + *-le*: képző, ném. *Po-* + *-l*, ol. *po-* + *-lo*, or. *pol'-*: relatív szótó + *-us*: képző.

A szálak keletre vezetnek.

A magy. *sarok* úgy tartozik ide, hogy a szókezdő eredeti *t*-ből nem *b-*, *p-* lett, hanem *s-* (*š-*), a képző kezdő mássalhangzója eredeti *-t*-ből nem *-l*, hanem *-r* fejlemény (*-t > -δ > 1. -l, 2. -r*).

A magy. *sarok* a TESz szerint 'irányváltózási pont, szögletnél levő, szögletet képező, szögletesen összeilleszkedő, a lábfejnek a boka alatti hátsó része, lábbelinek az ezt fedő vagy ezt alátámasztó része, ajtó, ablaktábla fordulásának helye, fordítását eszközlő alkatrésze, az égbolt illetőleg a földgömb pólusa, pólusvidéke, valaminek szilárd alapja, mágneses hatású vagy elektromos töltésű végződés'. Valószínűleg származékszó: *-k* deverbális névszóképzővel jöhetett létre abból a *sur-*, *sor-*, *sar-* alapszóból, amely a *sirít*, *serít*, *serdül*, *serked*, *sürög* stb. igék 'forog' alapjelentést hordozó *sir*, *ser-*, *sür-* tövének veláris hangrendű párja. (TESz) < magy. *sa-*: abszolút szótó + *-rok*: képző.

A TESz véleményével nem minden ponton értünk egyet. A képző nem *-k*, hanem a *-rok*. A *sur-*, *sor-*, *sar-* nem lehetett az alapszó, amelyből ki kell indulni. A *sarok* a régebbi változat, amelynek igei és névszói jelentése egyaránt volt. A *serít* stb. formákban a zárhang (*-k*) már eltűnt abból a relatív töből, amelyhez újabb képző járult. Megvan azonban a *serked* igében. Az bizonyos, hogy rendszerint minden, de a legtöbb szónak van palatális és veláris hangrendű változata.

Az is világos, hogy *sarok* ott jöhet létre, ahol valami elválik, ezért a *válik* szavak is ide kötődnek.

A magy. *válik* idetartozik, amely a TESz szerint 'elszakad valakitől, elhagy valakit, elkülönül, eltávolodik, valakit, valamit kivéve, nem tartja meg magának, lemond róla, eltávozik valakihez, átpártol valakihez, stb.'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *vail-* 'leereszkedik', *βāyl-* 'ua.', osztj. *uāyelta* 'leszáll', *oyelda* 'leszáll (fáról)', leereszkedik (dombról), cser. *βà-lem* 'leszáll, lemászik, (nap) lemegy', mdÉ. *valgoms*, mdM. *valgâms* 'leszáll, lemegy, (csillag) lenyugszik, (madár) leszáll, letelepedik', fi. *valka*, *valkama* 'kikötő(hely), átkelő(hely)', *valkaa*, (*valan*) 'folyik, csörgedez', észt *valgma* 'csónakkikötőhely', *valguma* 'lefolyik, áramlik, ömlik (folyva) leszáll, leereszkedik', lp. *vuol'get* elmegy, elindul, útnak indul, van, valamivé válik'. (TESz) < magy. *vá-*: abszolút szótó + *-lik*: képző, vog. *vai-* abszolút szótó + *-l*: képző, *βāy-*: abszolút szótó + *-l*: képző.

Az is igaz, hogy a leereszkedés is hozzátartozik a váláshoz, azonban a szócikk írójának az adatai egy szűkebb jelentéscsoportot képviselnek, kicsit távolabb a pólustól.

A TESz-ben a magy. *málik* kettőzött *-ll*-lel szerepel, vö.: *mállik* 'az időjárás hatására széthull, morzsolódik, pusztul'. Ismeretlen eredetű. (TESz)

Elválás, elhajlás, elhagyás, elbocsájtás (ld. *bocsát*, *bulcsat*) történik sarjadáskor, születéskor is. Az, ami eddig egy volt, legalább kettő, stb. lesz.

Idetartozik a relatív szótó: or. *delít'* 'osztani', amelyet közszláv eredetűnek tartanak, vö.: litv. *dailūti* 'osztani, elkülöníteni', gót *dailja*, ném. *teilen*, ld. még or. *dol'a* 'rész'. (SIS) < or. *deli-*: (< *de-*: abszolút szótó + *-li*: képző) relatív szótó + *-t'*: főnévi igenév képző, litv. *dailū-*: relatív szótó (< *dai-*: abszolút szótó + *-lū*: képző) + *-ti*: főnévi igenév képző, ném. *tei-*: abszolút szótó + *-len*: képző.

Idetartozik az or. *ugol* 'sarok', amelyet indoeurópai jellegű közszláv szónak tartanak (vö.: lat. *angulus* 'sarok', gör. *agkylos* 'ferde'. (SIS) < or. *ugo-*: abszolút szótó + *-l*: képző, lat. *angul-*: relatív szótó (< *angu-*: abszolút szótó + *-l*: képző) + *-us*.

Ugyanakkor a sarok nemcsak elválás, hanem másik irányból megközelítve a találkozás helye is. Ezért természetes, hogy idetartozik a magy. **talál** *talá-*, az oszm. **bulmak** 'találni' *bul-* töve is.

3.231. Kāšy. **tuluŋ** 'halánték' ~ magy. **halánték**.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *tu-*: abszolút szótó + *-luŋ*: képző.

A szó nincs meg Jegorovnál, de szerepel M. Ja Sirotkin csuvas-orosz szótárában, eszerint a csuv. **tānlav** 'halánték, megértés, tudatosulás' jelentésű szó. Szerkezeti felépítése: *tān-*: abszolút szótó + *-lav*: képző. Lényeges, hogy külön az abszolút szótövek és külön a képzők összetartoznak. Fontos, hogy a szókezdő mássalhangzó eredeti *t-*, ezért csak azok a szavak lehetnek a rokonai, amelyek nem *k-* és azok fejleményeivel kezdődnek. A 'halánték' jelentéstartalmában benne van a 'ferde, az ért, gondol' jelentés is.

A magy. **halánték** családjába tartozik a TESz szerint a *haránték*, *halánk* 'halánték, gyenge, gyengén sodrott foszló (fonal)'. A szócsalád tagjai származékszavak. Alapszavuk a *hal* ige. (TESz) < magy. *halán-*: (< *ha-*: abszolút szótó + *-lán*: képző) relatív szótó + *-ték*: képző, *ha-*: abszolút szótó + *-lánk*: képző, *harán-*: (< *ha-*: abszolút szótó + *-rán*: képző) relatív szótó + *-ték*: képző.

Világos, hogy a török szavakkal csak a magy. *halánk* változat és a *halánték* relatív szótöve a *halán-* tartozhat össze.

A *halánték*, *haránték* szónak alakváltozata a *haránt* 'ferde' jelentésű szó, (ld. *haránt* csíkos 'ferdén csíkos'). A TESz szerint a magy. **haránt** 'ferde, keresztirányú', ld. *haránték*, *harántos*. A szócsalád alapja a *haránték* és *harántos* feltehetőleg származékszavak, alapszavuk azonban vitatott. 1. Alapszavuk azonos a *háramlik*, *hárul*, *hárít* stb. igék családjával. 2. Az alapszó ősi örökség az uráli korból, vö.: osztj. *xor* 'folyóvonal, folyóhajlás', *xör* 'folyószakasz', *xor* 'a folyó két hajlata közti szakasz', zürj. *kyryšon* 'bandzsán, bizalmatlanul, ellenségesen (néz)', votj. *kiriž* 'görbe, kampós, horgas, ferde, hamis, ál, ravasz', *šam.*, jur. *xarra* 'görbe, ferde, sanda, folyóhajlat, bűn', szelk. *karung* 'görbe'. (TESz) < magy. *harán-*: relatív szótó (< *ha-*: abszolút szótó + *-rán*: képző) + *-t*: képző.

A szócikk írója többszörösen tévedett. Az igaz, hogy a *haránt* jelentése 'ferde'. Idetartozik a magy. *térül* 'fordul' szó *téri-* relatív töve s a *háramlik* stb. csak távolabbi kapcsolatban van vele. A relatív szótó több okból sem lehet ősi örökség az uráli korból. Nemcsak azért, mert uráli nyelvi egység sohasem létezett a valóságban, hanem azért sem, mert a felsorolt adatok *k-* illetőleg a *k-* fejleményei kezdetűek, ezek a szavak pedig a *kerek*, *kunkor* stb. szavakkal vannak rokonságban.

3.232. Kāšy. **siŋak** 'szúnyog a letelepedett lakosság nyelvében' ~ magy. **szúnyog**.

A nomádok a legyet nevezik ezzel a szóval. Szerkezeti felépítése: Kāšy. *si-*: abszolút szótó + *-ŋak*: képző.

A szó ismert a többi török nyelvben is, vö.: csuv. **šāna** 'légy', MK. *sānäk* 'légy, szúnyog', Zamahš. *singek*, MNX, csag. *siŋek*, oszm., gag., türkm. *sinek* 'légy', üzb. *sunä*, kirg., kazak, k.kalp. *sono*, s.ujg. *sona* 'lódarázs, bögöly', nog. *sona* 'darázs', vö.: mong. *sono* 'lódarázs'. (JEGOROV 1964) < suv. *šā-*: abszolút szótó + *-na*: képző, MK. *sā-* + *-näk*, Zamahš. *si-* + *-ngek*, MNX, csag. *si-* + *-ŋek*, oszm., gag., türkm. *si-* + *-nek*, üzb. *su-* + *-na*, kirg., kazak, k.kalp. *so-* + *-no*, s.ujg. *so-* + *-na*, nog. *so-* + *-na*, mong. *so-* + *-no*.

A TESz szerint a magy. **szúnyog** 'apró, karcosú, hártvás szárnyú rovar, nősténye vérszívó, szitakötő'. Valószínűleg ótörök eredetű, vö.: Kāšy. *siṅäk* 'légy, szúnyog', csag. *siṅäk* 'szúnyog', hak. *sēk* 'légy', csuv. *šāna*, mong. *šimayul*, *šimuyul* 'légy, szúnyog'. A cser. *šāṅa*, *šṅä* a csuvasból való. (TESz) < *szú-*: abszolút szótó + *-nyog*: képző.

A szónak rokona a magy. **dongó** szó, amely a *dong* címszónál található a TESz-ben. Eszerint a magy. **dong**, *dúg*, *dunog* 'tomba, mély hangon szól, zümmög, zúg, valaki vagy valami körül sürgölődik, sugdos', *dongó* 'zúgó hangot adó rovar'. Hangutánzó eredetű. (TESz)

Az or. **muxa** a Kāšy. **siṅak** és társainak az alakváltozata. A szókezdő mássalhangzó eredeti *t-* volt, annak az *m-* ugyanúgy fejleménye, mint a *d-*, az *s-* és *š-*.

3.233. Kāšy. **kalīr** 'marad' ~ magy. **hagy**.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *kalī-*: relatív szótó (< *ka-*: abszolút szótó + *-lī-*: képző) + *-r-*: igeképző.

Abból kell kiindulni, hogy elsőként a születő, a mozgó, folyó víz hagyott hátra valamit, amiről azt mondjuk, marad, maradt. Amit a születő víz, folyó hátrahagyott, elhagyott, az nem más, mint maga a forrás s amit a mozgó, a folyó víz hagy hátra, az elsősorban saját magának a helye, a nyoma.

Természetes, hogy a Kāšy. **kalīr** relatív szótóvének (*kalī-*) rokona a magy. **hagy** ige, amely a TESz szerint:

magy. **hagy** 'engedi, hogy valaki vagy valami magára maradjon, elhagy, enged (valamit tenni, engedi, hogy valami történjék', hagyományoz, hátrahagy, parancsol, elrendel, engedi, hogy valaki, valami ugyanabban az állapotban vagy helyen maradjon, valakire valamit rábíz, átenged, megszűnik valamit tenni, valamivel nem törődik többé, árut elad, későbbre halaszt, (munkát) meghagy, okozza, hogy távozása után nyom stb. maradjon'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *kōl* 'elhagy', *kolt* 'marad, megmarad', oszjtj. *kaita* 'hagy valahol, hátrahagy', zürj. *kol'ni* 'marad, megmarad, hátrahagy', votj. *kil-* 'marad, fennmarad, hátramarad'. cser. *ko-ḍem* 'hagy, hátrahagy, elhagy', mdE. *kadoms*, mdM. *kadāms* 'ua.'. fi. *kadota* 'elvész, eltűnik, elmúlik', észt *kaduma* 'ua.', lp. *guoddet* 'abbahagy, hátrahagy, elhagy', szam.jur. *xājjē* 'hagy, hátrahagy, elhagy'. (TESz) < magy. *ha-*: abszolút szótó + *-gy*: képző, vog. *kō-* + *-l*, *kol-*: (< *ko-*: abszolút szótó + *-l*: képző) relatív szótó + *-t*: képző, oszjtj. *kai-*: relatív szótó + *-ta*: képző, zürj. *kol'-*: (< *ko-*: abszolút szótó + *-l'*) relatív szótó + *-ni*: főnévi igenév képző, votj. *ki-*: abszolút szótó + *-l*: képző, cser. *ko-*: abszolút szótó + *-ḍem*: képző, mdE. *kadom-*: (< *ka-*: abszolút szótó + *-dom*: képző) relatív szótó + *-s*: képző, mdM. *kadām-*: (< *ka-*: abszolút szótó + *-dām*: képző) relatív szótó + *-s*: képző, fi. *kado-*: (< *ka-*: abszolút szótó + *-do*: képző) relatív szótó + *-ta*: főnévi igenév képző, észt *kadu-*: (< *ka-*: abszolút szótó + *-du*: képző) relatív szótó + *-ma*: főnévi igenév képző.

A szócikk írója hibázott, mert nem vette figyelembe a török adatot s a magy. szó nem lehet ősi örökség az uráli korból, ám az adatok idetartoznak. Lényeges, hogy a magy. **hagy** *h-*ja ez esetben *k-*fejleménye. Az abszolút szótóban a 'gyökér' jelentésű szót kell látnunk, vö.: csuv. *kāk* 'gyökér'. A relatív szótóban a képző kezdő mássalhangzója (*-lī*) vagy maga a képző *-l* eredeti *-t* fejleménye, vö.: *-t* > *-ḍ* (vö.: cser. *-ḍem*) > *-l*. Ugyancsak a *-t* fejleménye a *-d* (vö.: md. *-dom* stb.), továbbá az *-i* (*-t* > *-ḍ* > *-w* > *-V*).

3.234. Kāšy. **tuṅā** 'tigris', címnév: **tuṅāxān** < *tuṅā* + *xān* 'kán' ~ magy. **kán**.

Az összetett szó utótagja a *xān* ismert több török nyelvben, vö.: csuv. *xun* 'kán', orx.jeny. *kagan*,

kirg. *kan*, ujj., kazak, k.kalp., nog., oszm., tat., türkm. *xan*, üzb. *xon*, tuv. *xaan*, régi 'kán, uralkodó', alt., tel., leb. *sary kan* 'kínai császár', *altyn kan* 'kalmük kán', *ak kan* 'orosz császár, uralkodó', *kagan*, *xakan* 'titulus, amit a VI. sz. közepén Türk kaganátusban Tumyn vett fel. Később sok török népnél elterjedt, az avarok a VII-VIII. sz.ban a kazár kánokat nevezték *kagan*-nak. A mongol uralkodók közül elsőként Ögödej vette fel a *nagy kán* (*kaan*) címét. Az ottomán dinasztiában a *xan* címet csak az uralkodó szultán vette fel (Kajt baj-tól kezdve CV. sz.), pl. szultán *Szelim xan*. (JEGOROV 1964)

A magy. *kán* 'török vagy mongol uralkodó', a TESz szerint nemzetközi szó, vö.: ang. *khan*, *cham*, ném. *Khan*, fr. *kan*, *khan*, ol. *can*, or. *xán* 'kán'. A török nyelvekből terjedt el, vö.: ujj. *qan*, *xan*, csag. *xan*, oszm. *han*, tat.kaz., kirg., hak. *qan*, alt. *qān* 'uralkodó, fejedelem'. A magyarba többszörös átvétellel került, valószínűleg a krími tatárból, az angolból és a németből. (TESz)

A szó megvan összetett szó első tagjaként a magy. *asszony* szóban és nyelvi párhuzamaiban, vö.: A halha *khaton*, *xatan* 'királynő', ojr. *khatun* 'ua.' a magy. *asszony* szóval rokon. (vö.: CZEGLÉDI 2011) A magyar *asszony* az akadémiai álláspont szerint alán eredetű, vö.: osz. *xsīn* 'úrnő. fejedelemasszony', *äxsīn* 'ua.'. A magyarba egy alán **axsīn* 'úrnő, fejedelemasszony' kerülhetett át a 8. század körül. (TESz)

A magyar *asszony* és az osszét adatok valóban összetartoznak. Két szóból álló összetételről van szó, az osszét *äx* + *sīn* előtagja a *kán*, *kagán* szónak fejleménye, az utótag (*sīn*) pedig a magy. *nő*, *nej* szóval rokon, vö.: *nő*, *nej* 'feleség, nőnemű felnőtt személy, állat nőtény egyede' jelentésű. A szót a TESz ősi örökségnek tartja az uráli korból, vö.: vog. *nī* 'asszony, nő, nőtény', osztj. *ni* 'asszony', mdE. *ni* 'nő, feleség', szam.jur. *nē* 'nő, asszony, fiatalasszony', tvg. *nē* 'asszony, feleség', szelk. *neä* 'nő', kam. *nē* 'asszony'. (TESz)

Az idesorolt adatok helyénvalóak, azonban a szónak az uráli korból való ősi öröksége nem igazolt. A magy. *nő* és társai közös gyökerűek az osszét *sīn* utótaggal, de az altáji nyelvekben ismert adatok utótagjával is, vö.:

oszm. *kadyn* (*ka-* + *-dyn*), MK. *kotan* (*ko-* + *-tan*), tat., kirg. *katyn* (*ka-* + *-tyn*), jak. *xatyn* (*xa-* + *-tyn*), mong. *xatun* (*xa-* + *-tun*) szavak *dyn*, *tan*, *tyn*, *tun* második elemével. Az osszét szó előtagja a *x-*, *äx-* pedig a *kán*, *kagán* szó maradéka ugyanúgy, mint az altáji nyelvekben a *ka-*, *ko-*, *xa-* előtag. Ez azt is jelenti, hogy az oszm. *kadyn*, MK. *kotan*, tat., kirg. *katyn*, jak. *xatyn*, mong. *xatun* a magy. *asszony* alakváltozata, a *ka-* előtag a *kagán*-nal, a *-dyn* pedig a *nő*-vel rokon. A magyar *asszony* szóban a *-x-* az *s-*hez hasonult. A *-x-* valamikori meglétét nemcsak az osszét *äxsīn* igazolja, hanem a magyar *asszony*-ban a hosszú *-ssz-* is. Tehát az előtagok (osszét *äx*, tör. *ka*, *ko*, *xa*, mong. *xa*, magy. *asz* < *ax*) a *kán*, *kagán* szóval rokonok, közös gyökerűek, az utótagok (osszét *sīn*, tör. *tan*, *tun*, *dyn*, magy. *szony*) pedig egymással, miközben a magyar *nő*, *nej* és az uráliba sorolt nyelvek adatai is az alakváltozataik, a gyökerük közös. Ráadásul az *asszony* szavak ugyanazon elv, gondolkodás szerint keletkeztek, vagyis a kánnak a nőjéről van szó, aki egyrészt úrnő, másrészt férfival ellátott nő ugyanúgy, mint a hattí napistennő, de ezt jelképezi a napba öltözött Boldogasszony, sőt az aranyszarvas is. A magyar *asszony*, oszm. *kadyn*, halha *khaton*, *xatan* 'királynő', ojr. *khatun* 'ua.' és társai, magy. *ara*, csuv. *arām* jelentése ugyanaz, 'asszony' vagyis a férfi és a nő együttese.

3.235. Kāšγ. *saṅā* 'neked' ~ magy. *te*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *saṅ* 'te' + *-ā*: Dat. rag.

A magyar és a szkíta-hun utódnnyelvekben az eddigi ismereteink szerint kétféleképpen is használatos a 'neked' szó. Az egyik szerint a második személyű személyes névmás Dativusz ragot kapott, ez van meg Kásgárinál is. A másik szerint a részeshatározó rag (-*nak*, -*nek*) + 'te' 2. személyű személyes névmás összetételéből áll. Ezt az összetételt használja a magyar, pl. *neked* (< *neke* -: határozó rag + -*d*: birtokos személyjel < *te*: 2. személyű személyes névmás. A szó a *neki* címszónál található a TESz-ben, magy. *neki* 'valakinek a számára, részére, valakinek a tulajdonában van, valaki valami felé irányulva, valakinek a helyében'. Megszilárdult ragos alakulat, a 3. személyű birtokos személyrag -*i* változatával, illetőleg a *nekem*, *neked* stb. esetében más személyű birtokos személyragokkal jött létre... (TESz)

Ma már nem birtokos személyrag, hanem a birtokos személyjel az elfogadott megnevezés. Az azonban egyértelmű, hogy ennek az eredete a megfelelő személyes névmás, esetünkben a 2. személyű *te*, amely a törökségben ismert, vö.: csuv. *esě* 'te', függő esetben *san-*, *sana*: Dat., azerb., ujj. *sen*, kirg., kazak, k.kalp., nog., kum., alt., tuv., oszm., türkm., üzb. *sen*, tat., hak. *sin*, bask. *hin*, jak. *en* 'te'. (JEGOROV 1964) < csuv. *e-*: 'ez, e: mutató névmás' + *sě* 'te'. Ez a fajta megnevezés jellemző a zürjénre is.

A csuv. *esě* szónak csak az utótagja a *sě* 'te' tartozik ide.

A magyarban ismert egy másik szó is, a *nesze*, amelyet szintén 'neked' jelentésben használunk. A TESz-ben a *ne* címszónál találjuk. A magy. *ne* 'háziállatokhoz szólva hívószóként', *nesze* 'itt van fogadd el, fogd, nézd csak'. A szócsalád magyar fejlemény, keletkezésmódja azonban vitatott. 1. A *néz* ige felszólító módú alakjának csonkulásával jött létre. 2. Önkéntelen hangkitörésből keletkezett indulatszó... (TESz) < *ne* < -*nek*: Dat. rag + -*sze* < *szen* 'te'.

A kutatásaink eredményeképpen ugyanaz a helyzet, mint a *neked* esetében azzal a különbséggel, hogy itt a *te* személyes névmásnak a *sen* változata őrződött meg, illetőleg annak a *sze* fejleménye.

3.236. Kāšγ. *janā* 'a csatorna, vagy a folyó partja' ~ magy. *jó*.

Eleink gondolkodása szerint a mellékfolyó nem más, mint oldalhajtás s a folyómeder két oldala a part. Ezért természetes, hogy maga a folyó, az oldal szó közös gyökerű. Ráadásul a frissen elágazott, született folyóvíz új is.

A 'fiatal' jelentés tehát rokona az 'új' jelentésnek, idetartozik a magy. *gyenge*, *zsenge*, a bask. *janγ* 'új', *ene* (ЭHe) `dial. fiatalabb fiútestvér` (oldalági rokon és fiatalabb), a csuv. *jāmāk* (ЎāMāk) `huga valakinek, fiatalabb lánytestvér` (oldalági rokon és fiatalabb), *jěkět* (*jěkě* + -*t*) 'fiatal ember, legény', ném. *jung* 'fiatal', angol *young* 'fiatal', megvan az or. *junost* 'ifjúság' tövében.

Vízzel, forrással kapcsolatos jelentéseket őriz a baskír *ineš* (UHew) `dial. patak, forrás` szó *ine* töve, a finn *jänkū* 'mocsaras völgy', mansi *janĵk* 'mocsaras hely, tundra', hanti *janĵk* 'völgy az erdőben, ahol sokáig megmarad a víz', (vö.: ko. *jegyr* 'mocsaras erdő').

Az 'oldal, oldalhajtás, mellékfolyó, oldalág' jelentés bőven adatolt, vö.: csuv. *jen* (eH) `oldal`, azerb., türkm., ujj., oszm., nog., tat., bask. *jan*, kirg. kazak *žan*, ojr. *d'an*, hak. *nan*, tuv. *čan* 'oldal', üzb. *jon* 'oldal, vidék, hely', csuv. *šum* 'hely, ami valami mellett van', vö.: türk. *jan*, ujj., tat. *žan*, kazak, k.kalp. *čan* 'oldal', csuv. *šană* 'ruha ujja', csag., üzb. *jeng*, alt., ojr. *d'en*, kirg. kazak, k.kalp. *žen*, ujj. *jān*, oszm. *jen*, nog. *jen*, sárga ujj. *džin*, tat. *žin*, bask. türkm. *jeŋ*, tuv. *čeŋ*, hak. *niŋ* 'ruhaujj, (folyó) elágazása', csuv. *seněk* 'villa'. (JEGOROV 1964)

A török nyelvekben is számos olyan összetett vagy képzett szó van, amelynek a tövében a

vizsgált szavunk található, vö.: bask. *jantyk* (ЯНТЫК) 'ferde oldalú, lejtős'; vagyis oldalas, oldallal ellátott, *jantajyu* (ЯНТАЙУ) 'meghajolni' stb.

A Kāšy. *janā* 'a csatorna, vagy a folyó partja' szóval rokon a magy. *jó* 'folyó' szó. Ld. Kāšy. *jiṇḍa kū* 'taknyos orrú, állandóan folyik az orra'.

3.237. Kāšy. *taṇ* 'reggel', *taṇ* 'a születés ideje' ~ magy. *reg(gel)*.

Eleink gondolkodásában a 'reggel, korán' jelentés a mag állapotát idézi vagy a születést. Ezért természetes, hogy mind a mag, mind a születés jelentésű szavak rokonok. Természetes, hogy idetartozik a magy. *mag* és a csuv. *tu, tǎv* 'szülni, születni'. A törökségben a 'reggel' jelentésben használnak egy másik szót, vö.: csuv. *ir* 'reggel' stb., amely a magy. *ír*(mag) és török megfelelőivel tartozik össze.

Idetartozik a magy. *reg(gel)* szó **reg-** abszolút szótöve, a melyet a TESz érdemben nem magyaráz meg, vö.: **reggel** 'a napfelkelte, illetőleg az éjszakai pihenés utáni időben, a napszak elején, korán, a hajnalt követő napszak'. A szócsalád alapja a reg azonos a *rögtön, régen, révül* stb. szócsaládnak végső soron a 'hő, hevít' jelentésű, feltehetően nómen-verbum alapszavával. (TESz) < *reg-*: abszolút szótó + *-gel* (< *vel*): eszközhatározó rag.

Azzal egyet értünk, hogy a hő is a születés és a nap feljövételének egyik tartozéka, azonban a *reggel* jelentéstartalmának alapja a mag és a születés. Vö.: magy. **mag** is alakváltozata, amely szintén nem lehet ősi örökség a finnugor korból, azonban a hozott adat illetőleg az adatok szótöve idetartozik, vö.: zürj. *myg* '(a ruha) ölrésze', *myger* 'test, termet' stb. (TESz) A szerkezeti felépítése: *myge-* 'mag' + *-r*: képző. A test ugyanis nem más, mint a magból keletkezett, maghoz tartozó, maggal ellátott valami, azaz teremtmény'. Hozzáteesszük, hogy ma a reggel időszaka a fény születésének az ideje.

A Kāšy. *taṇ*, a magy. *mag* és a *reg-* rokona a csuv. **tu, tǎv** 'szülni, születni', vö.: *tǎvan* 'rokon, elsődlegesen szült, született'. A szó használatos 'csinálni, létrehozni, hozni, rakni (tojást)' jelentésben is, ÓT., KB., Zol. bl. *tog* 'szülni, születni', MK. *tog*, AFT., oszm. *dog*, azerb., türkm. *dog, dogul*, üzb. *tugil*, ujj. *tugul*, k.kalp. *tuyil*, nog. *tuv*, tat. *tu* 'születni', Zamahš. *tugur*, AFT., oszm. *dogur*, azerb. *dog, dogur*, ujj., üzb. *tug*, k.kalp., alt. *tu*, tat. *tudyr*, kirk., kazak *tuu* 'szülni', hak. *tug* 'borjazni, elleni', néhány nyelvben 'tojást rakni, felkelni (nap)', vö.: mong. *togurbi* 'szülni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu, tǎv*: abszolút szótó, ÓT., KB., Zol. bl. *tog*, MK. *tog*, AFT., oszm. *dog*, azerb., türkm. *dog, dogu-*: abszolút szótó + *-l*: képző, üzb. *tugi-*: abszolút szótó + *-l*: képző, ujj. *tugu-*: abszolút szótó + *-l*: képző, k.kalp. *tuy-*: abszolút szótó + *-l*: képző, nog. *tuv*, tat. *tu*, Zamahš. *tugu-*: abszolút szótó + *-r*: képző, AFT., oszm. *dogu-*: abszolút szótó + *-r*: képző, azerb. *dog, dogu-*: abszolút szótó + *-r*: képző, ujj., üzb. *tug*, k.kalp., alt. *tu*, tat. *tudyr*: abszolút szótó + *-r*: képző, kirk., kazak *tuu*, hak. *tug*, mong. *togur-*: (< *togu-*: abszolút szótó + *-r*: képző) relatív szótó + *-bi*: főnévi igenév képző.

Látható, hogy az abszolút szótónek van 'mag és születik, szül' jelentése. Eredetileg ige-névszó volt. Ugyanakkor a képzett alakok *-l* illetőleg *-r* képzőt tartalmaznak. Az előbbi a magy. *szül*, a másik a magy. *terem* illetőleg az ang. *born* szó *bor-* tövével tartozik össze.

Innen fejthető meg a magy. *rokon* szó is, vö.: magy. **rokon** 'közel, felebarát, embertárs, családi kapcsolatban álló személy, közös eredetű népek, valakivel rokonsági viszonyban álló, rokon szellemű, közeli'. Megszilárdult ragos alakulat. Alapszava a *rok-* ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *raβ-* 'megközelít', *rōβnuD* 'rokon', osztj. *rayam* 'rokon', *raxti* 'rokon', *rayi* 'kedves', fi. *rakas* 'kedves, szerető, kellemes', sam.jur. *lak* 'közeli, közel fekvő', *ra'k* 'közel, a közelben, rövid idő,

rokon'. (TESz) < magy. *roko-*: abszolút szótó + *-n*: képző, vog. *raβ-*, *ròβ-*: abszolút szótó + *-nuD*: képző, osztj. *raya-*: abszolút szótó + *-m*: képző, *rax-*: abszolút szótó + *-ti*: képző, *rayi*, fí. *raka-*: abszolút szótó + *-s*: képző, sam.jur. *lak*, *ra'k*.

Az abszolút szótóvek és az abszolút szótóból álló szavak (magy. *roko-*, vog. *raβ-*, *ròβ*, osztj. *raya-*, *rax*, *rayi*, fí. *raka-*, sam.jur. *lak*, *ra'k*) rokonok, idetartoznak. A szókezdő *r-*, *l-* eredeti *t-* fejleménye (*t* > *δ* > 1. *r-* 2. *l-*). A *-k-* eredeti használatos illetőleg a fejleményei: *-β-*, *-γ-* (*-k* > *-γ* > *-β*). A magyar szó nem lehet ősi örökség az uráli nyelvi egységből.

Minthogy a révülés is a maghoz, a magállapothoz kötődik, ezért a *révül révü-* tövét is ennek alapján fejthetjük meg.

Valóban idetartozik a *rögtön*, *régen rög-*, *rége-* töve is.

3.238. Kāšγ. *taη* 'régí építmény, amely szétomlott' ~ magy. *rég*.

A szónak alapul a 'rég, régi' jelentésű szó szolgált. Ld. Kāšγ. *taη* 'reggel', *taη* 'a születés ideje'.

3.239. Kāšγ. *tiη* 'az ember kiegyenesedve áll' ~ magy. *tenge(ly)*.

Ebben a szóban is a *mag* van meg. Az ember feje a maggal, a forrással, a felső résszel tartozik össze, a folyónak a forrás felőli szakaszához kötődik, a lába pedig az alsó rész, amely a folyónak a torkolat felőli szakaszának felel meg. Minthogy a folyó felülnézetből egy szál, az ember is egy szál, egy egyenes a fejtől a talpáig.

A szónak rokona a *tengely* szó *tenge-* töve, amely ismert a törökségben, vö.:

csuv. *těněl* 'tengely', Zamahš. *tinil* 'szekér tengelye', oszm., gag. *dingil* 'tengely', kirk. *töngölök* 'kerék', *döngölö* 'hengerülni', kazak *döngelek* 'kerék, kör, kerek', *döngele* 'forogni', hengerülni', vö.: mong. *tengelik*, mod. mong. *tenxleg* 'tengely'. (JEGOROV 1964) < csuv. *těně-*: abszolút szótó + *-l*: képző, Zamahš. *tini-* + *-l*, oszm., gag. *dingi-* + *-l*, kirk. *töngö-* + *-lök*, *döngö-* + *-lö*, kazak *dönge-* + *-lek*, *dönge-* + *-le*, mong. *tenge-* + *-lik*, mod. mong. *tenx-* + *-leg*.

A TESz szerint a magy. *tengely* 'forgó vagy lengő testek rögzítésére szolgáló rúd, jármű kerekeinek támasztéka, a növény szára és gyökere együtt'. Ótörök eredetű, vö.: oszm. *dingil*, gag. *diηil*, kar. *tengil*, vö.: csuv. *těněl* 'tengely'. Vö. még kazak *döngelek* 'kerék, kerek', kirk. *töngölök* 'kerék', mong. *tenggeliη* 'tengely', votj. *tiηgil'i* 'tengely'. (TESz) < magy. *tenge-*: abszolút szótó + *-ly*: képző, oszm. *dingi-* + *-l*, gag. *diηi-* + *-l*, kar. *tengi-* + *-l*, csuv. *těně-* + *-l*, kazak *dönge-* + *-lek*, kirk. *töngö-* + *-lök*, mong. *tenge-* + *-liη*, votj. *tiηgi-* + *-l'i*.

A magyar szó jövevényként való magyarázata nem igazolt. A magyar, török és mongol adatok közös gyökerűek s a szálak a szkítákhoz, hunokhoz vezetnek.

Az alábbiakban közöljük a kötetben szereplő szavak jegyzékét. Elsőként a számozási sorrendben, másodikként Kāšyari szavainak abc rendjében, végül a magyar megfelelők abc sorrendjében.

Kāšyari - Magyar szójegyzék

- 3.1. Kāšγ. *kajlik* 'egylábú ember, oldalra fordulva járkál' ~ magy. *kajla, hajlik*.
- 3.2. Kāšγ. *bajram* 'ünnep', *bazram* 'öröm, vidámság' ~ magy. *öröm*.
- 3.3. Kāšγ. *bīr-* 'adni' ~ magy. *ad*.
- 3.4. Kāšγ. *tār-* 'elengedni' ~ magy. *ereszteni*.
- 3.5. Kāšγ. *tūr-* 'soványnak lenni' ~ magy. *tömör*.
- 3.6. Kāšγ. *tīr-* 'gyűjteni' ~ magy. *terel*.
- 3.7. Kāšγ. *tūg-* 'felemelkedni' ~ magy. *nő*.
- 3.8. Kāšγ. *jīl-* 'megevettnek lenni' ~ magy. *eszik*.
- 3.9. Kāšγ. *bākir-* 'kiabál (teve)' ~ magy. *ordít, bőg*.
- 3.10. Kāšγ. *tātur-* 'megpróbál' ~ magy. *próbál*.
- 3.11. Kāšγ. *tukīmak* 'bunkós végű bot (a szövet fehérítőé)' ~ magy. *túm*(pont).
- 3.12. Kāšγ. *tujaglig jilkī* 'állatok, amelyeknek van patájuk' ~ magy. *pata, gyalog*.
- 3.13. Kāšγ. *kudūžak* 'farkcsont', magy. *hátcson*t.
- 3.14. Kāšγ. *kaž-* 'késlekedik', Kāšγ. *kīž* 'késés' ~ magy. *késik*.
- 3.15. Kāšγ. *jāl* 'sörény' ~ magy. *szál*.
- 3.16. Kāšγ. *kuvuk mūš* 'macska', Kāšγ. *mūš* 'macska' magy. *macska*.
- 3.17. Kāšγ. *kujug* 'kút' ~ magy. *kút*.
- 3.18. Kāšγ. *julīkū* 'borotva' ~ magy. *szel*.
- 3.19. Kāšγ. *kajkān* 'folyó neve' ~ magy. *hajt*.
- 3.20. Kāšγ. *burk* 'sapka' ~ magy. *burok*.
- 3.21. Kāšγ. *kajgik* 'csónak' ~ magy. *kajak*.
- 3.22. Kāšγ. *jatīsā*: óhajtó az 'aludni'-ból ~ magy. *bel* 'alszik'.
- 3.23. Kāšγ. *tavsā*: óhajtó az 'átadni'-ból ~ magy. *ad*.
- 3.24. Kāšγ. *jalgā-* 'kinyalni', Kāšγ. *jalvat* 'nyalat', Kāšγ. *jalgan-* 'nyaldosni' ~ magy. *nyal*.
- 3.25. Kāšγ. *jāk* 'ördög' ~ magy. *ne*.

- 3.26. Kāšγ. *baduk* 'nagy' ~ magy. *nagy*.
- 3.27. Kāšγ. *kVb, kVp* 'puffadás, daganat' ~ magy. *göb*.
- 3.28. Kāšγ. *bižāk* 'bicska' ~ magy. *bicsak, bicska*.
- 3.29. Kāšγ. *kajdā, kandā, kajūda* 'hol?' ~ magy. *hol?, hun?*.
- 3.30. Kāšγ. *bāl* 'méz' ~ magy. *méz*.
- 3.31. Kāšγ. *tār* 'tutaj', *sāl* 'tutaj' ~ magy. *tat, szál*.
- 3.32. Kāšγ. *sān* 'szám' ~ magy. *szám*.
- 3.33. Kāšγ. *kūj, kud* 'a völgy feneke', *kudruk* 'farok' < *kud* 'fenék, hát, hátsó' + *-ruk*: képző 'valamihez tartozó'. Ld. Kāšγ. *kudūžak* 'farkcsont' címszónál.
- 3.34. Kāšγ. *jūk* 'nem, ne' magy. *ne, nem*.
- 3.35. Kāšγ. *jūk* 'madártoll' ~ magy. *tok*.
- 3.36. Kāšγ. *jīl* 'könnyű szél' ~ magy. *szél*.
- 3.37. Kāšγ. *tāb* 'sebhely' ~ magy. *seb*.
- 3.38. Kāšγ. *bār, bul* 'van' ~ magy. *vol(t)*.
- 3.39. Kāšγ. *tār* 'szűk, szoros' ~ magy. *tömör, Dömör*.
- 3.40. Kāšγ. *tār* 'bér' ~ magy. *bér*.
- 3.41. Kāšγ. *žarmak* 'gyermek' ~ magy. *gyermek*.
- 3.42. Kāšγ. *tāz* '1. tar, kopasz 2. *-tlan* foszóképző 3. sós' ~ magy. *tar*.
- 3.43. Kāšγ. *nūm* 'hit, törvényes rendelkezés' ~ magy. *szent*.
- 3.44. Kāšγ. *tūn* 'nyugalom', *tin* 'pihenni' ~ magy. *tanya*.
- 3.45. Kāšγ. *tūn* ~ magy. *egy, el(ső)*.
- 3.46. Kāšγ. *kum* 'homok' ~ magy. *homok*.
- 3.47. Kāšγ. *kāz* 'fa gyökere' ~ magy. *kéreg*.
- 3.48. Kāšγ. *kāš* ~ magy. *két*.
- 3.49. Kāšγ. *bāg* 'köteg, csomó, nyaláb' ~ magy. *bog*.

Kāšγ. *bakū* 'halom' ~ magy. *bog*.

Kāšγ. *bukā* 'bika' ~ magy. *bika*.

3.50. Kāšγ. *dāg* 'bélyeg, amivel a lovakat (vagy mást) jelölik meg' ~ magy. *dákó, dugó, duga, dug*.

3.51. Kāšγ. *žagul* 'ne' ~ magy. *ne, se*.

3.52. Kāšγ. *sāg* 'ész' ~ magy. *aha*.

3.53. Kāšγ. *sāv* 'közmondás' ~ magy. *szó*.

3.54. Kāšγ. *kav* 'tapló' ~ magy. *kova*.

3.55. Kāšγ. *kāk sūv* 'kis tó' ~ magy. *kis, kevés*.

3.56. Kāšγ. *bāk* 'az asszony férje' ~ magy. *bak*.

3.57. Kāšγ. *tā*: a hasonlítás segédszava ~ magy. *mint*.

3.58. Kāšγ. *žīn sūz* 'igaz szavak' ~ magy. *szent szó*.

3.59. Kāšγ. *šīn* 'ágy' ~ magy. *sín*.

3.60. Kāšγ. *kūn, kūj* 'birka, bárány, kos, ürü' az Argü nyelvjárásban ~ magy. *kan*.

3.61. Kāšγ. *būj* 'közösség, nemzet, törzs' ~ magy. *boly*.

3.62. Kāšγ. *tūj, tūz* 'tűzok' ~ magy. *tűzok*.

3.63. Kāšγ. *tutug* 'fogoly' ~ magy. *fogoly*.

3.64. Kāšγ. *aš* 'étel' ~ magy. *eszik*.

3.65. Kāšγ. *jum*- 'becsukni a szemet' ~ magy. *csuk*.

3.66. Kāšγ. *kan bilā* 'vérrel' ~ magy. *-val, -vel*.

3.67. Kāšγ. *jī*- 'enni' ~ magy. *eszik*.

3.68. Kāšγ. *kūl kubukī* 'tenger habja' ~ magy. *habja*.

3.69. Kāšγ. *tīm* 'bőr, amely borral van megtöltve' ~ magy. *timár*.

3.70. Kāšγ. *kūm* 'teherhordó nyereg a tevén' ~ magy. *kúp*.

3.71. Kāšγ. *būk* 'mérgező pók' ~ magy. *pók*.

3.72. Kāšγ. *kūk* 'folt a női arcon (vagy máshol), kis folt' ~ magy. *kúp*.

3.73. Kāšγ. *Xītaj tīlī* 'Sīn nyelv', 'Kína nyelve' ~ magy. *nyelve*.

- 3.74. Kāšγ. *kūl* '1. medence, víztartály, 2. tó' ~ magy. *kút*.
- 3.75. Kāšγ. *kāg kūg* 'liba gágogása' ~ magy. *gá gá*.
- 3.76. Kāšγ. *kūz* 'liba' ~ vö. magy. *gágog*.
- 3.77. Kāšγ. *tajiz* 'vár, erőd' ~ 1. magy. *vár* 2. magy. *erőd*.
- 3.78. Kāšγ. *tīš* '1. fog 2. ekevas' ~ magy. *tüske*.
- 3.79. Kāšγ. *būg* 'táska, csomó az áruval' ~ magy. *bog*.
- 3.80. Kāšγ. *urdī* 'ütötte, verte' ~ magy. *verte*.
- 3.81. Kāšγ. *bagdādī* 'gáncsot vetett' ~ magy. *bog*.
- 3.83. Kāšγ. *žīḡrat* 'csengetni' ~ magy. *csörög, zörög*.
- 3.84. Kāšγ. *saḡlat* 'székeltetni' ~ magy. *székel*.
- 3.85. Kāšγ. *tabratmiš nāḡ* 'valami, amit mozgásba hoztak, mozgásba hozott dolog' ~ magy. *teper, mi*.
- 3.86. Kāšγ. *jurkat-* 'felgombolyítani' ~ magy. *gyűr*.
- 3.87. Kāšγ. *jazlat-* 'legeltetni a nyári legelőn' ~ magy. *nyaraltat*.
- 3.88. Kāšγ. *jiglat* 'ríkat' ~ magy. *ríkat, sírat*.
- 3.89. Kāšγ. *juklat-* 'tollazattal ellátni' ~ magy. *tok*.
- 3.90. Kāšγ. *siḡāk* 'legyet', Kāšγ. *siḡak* 'szunyogok' ~ magy. *szúnyog*.
- 3.91. Kāšγ. *julrit-* 'meggyújtani' ~ magy. *gyúl*.
- 3.92. Kāšγ. *tarī* 'bőr, bőrt' ~ magy. *bőr*.
- 3.93. Kāšγ. *šukšaš-* 'sugdolózni' ~ magy. *súg*.
- 3.94. Kāšγ. *kamug* 'teljesen' ~ magy. *kumma*.
- 3.95. Kāšγ. *tulkuklan-* 'felfújtnak lenni' ~ magy. *tele*.
- 3.96. Kāšγ. *tuman* 'valaminek a sokasága' ~ magy. *tömény*.
- 3.97. Kāšγ. *jalbatūr* 'megvizezni' ~ magy. *jó* 'folyó'.
- 3.98. Kāšγ. *žarmat-* 'befonatni' ~ magy. *szárma* 'töltött káposzta', azaz 'tekeres, *csavarcs'.

- 3.99. Kāšγ. *tutmāž* 'metélt' ~ magy. *metél*.
- 3.100. Kāšγ. *katnat-* 'ismételni' ~ magy. *kút*.
- 3.101. Kāšγ. *kasnat* 'remegni, remegtetni' ~ magy. *kocog*.
- 3.102. Kāšγ. *tumlug* 'hideg' ~ magy. *jég*.
- 3.103. Kāšγ. *kizlat-* 'kicsinyíttetni' ~ magy. *kis, kicsi*.
- 3.104. Kāšγ. *ajak* 'csésze, edény' ~ magy. *edény*.
- 3.105. Kāšγ. *akā* 'a nép okos, megférfiásodott emberének a neve, rangban a *Tikān* után következik' ~ magy. *oko(s)*.
- 3.106. Kāšγ. *vazir* 'vezér' ~ magy. *vezér*.
- 3.107. Kāšγ. *ivrik* 'korsó' ~ magy. *ibrik*.
- 3.108. Kāšγ. *andan* 'azután' ~ magy. *aztán*.
- 3.109. Kāšγ. *uttuz* 'harminc' ~ magy. *harminc*.
- 3.110. Kāšγ. *attin il* 'szállj le a lóról' ~ magy. *lóról*.
- 3.111. Kāšγ. *ašattī* 'megettetett' ~ magy. *etette*.
- 3.112. Kāšγ. *aqilla* 'sas' ~ magy. *holló*.
- 3.113. Kāšγ. *tūz-* 'fagyoskodni, fázni' ~ magy. *fúzik*.
- 3.114. Kāšγ. *mā* 'fogd' ~ magy. *ne*.
- 3.115. Kāšγ. *jabuš-* 'odaragadni, odatapadni' ~ magy. *tapad*.
- 3.116. Kāšγ. *jāh* 'igen' ~ magy. *aha, igen*.
- 3.117. Kāšγ. *tikān* 'szőr, szál' ~ magy. *tok*.
- 3.118. Kāšγ. *juksak* 'magas' ~ magy. *magas*.
- 3.119. Kāšγ. *juksak* 'gyűszű' ~ magy. *gyűszű*.
- 3.120. Kāšγ. *takdī* 'fogta' ~ magy. *fogta*.
- 3.121. Kāšγ. *jajlāg* 'nyári legelő' ~ magy. *nyár(i) lege(lő)*.
- 3.122. Kāšγ. *jalāvaž* 'utas, küldött' ~ magy. *utas*.
- 3.123. Kāšγ. *jalāvar* 'címnév, amelyet a cár küldöttjének adnak az újgurok' ~ magy. *utas*.

- 3.124. Kāšγ. *kūr* 'száraz' ~ magy. *kóró*.
- 3.125. Kāšγ. *kurug* 'kóró' ~ magy. *kóró*.
- 3.126. Kāšγ. *kum* 'csepp, szem' ~ magy. *homok*.
- 3.127. Kāšγ. *tam* 'csepp' magy. *tám*(pont).
- 3.128. Kāšγ. *tūz* 'por' ~ magy. *por*.
- 3.129. Kāšγ. *tūz* 'gyökér, tő' ~ magy. *gyökér*.
- 3.130. Kāšγ. *tūb* 'gyökér, tő' ~ magy. *tő*.
- 3.131. Kāšγ. *žūb* 'valaminek az üledéke, kifacsarása' ~ magy. *csepű*.
- 3.132. Kāšγ. *būz* 'fűzér' ~ magy. *fűz*.
- 3.133. Kāšγ. *sūr* 'szürcsöl (levest így eszik)' ~ magy. *szűr*.
- 3.134. Kāšγ. *jumurlan-* 'összegyülni (sereg)' ~ magy. *gyűlik, gyűl*.
- 3.135. Kāšγ. *ihladi* 'csuklott' ~ magy. *csuklott*.
- 3.136. Kāšγ. *ūhī* 'bagoly' ~ magy. *huhog*.
- 3.137. Kāšγ. *tūb* 'labda' ~ magy. *tömb*.
- 3.138. Kāšγ. *jugrul* 'összekevertnek lenni (tészta)' ~ magy. *gyúr*.
- 3.139. Kāšγ. *jikran-* 'beborítódni libabőrrel' ~ magy. *ikra*.
- 3.140. Kāšγ. *jizlan-* 'büzleni' ~ magy. *bűzlik*.
- 3.141. Kāšγ. *jakrī* 'zsír', Kāšγ. *jāg* 'zsír, vaj(megdermedt)' ~ magy. *zsír*.
- 3.142. Kāšγ. *bā:* hangutánzó szó, a birka bégetése ~ magy. *bee*.
- 3.143. Kāšγ. *ūziṅā* 'magának' ~ magy. *ír*(mag).
- 3.144. Kāšγ. *saž* 'haj, szőr' ~ magy. *szőr*.
- 3.145. Kāšγ. *sā* 'te' ~ magy. *te*.
- 3.146. Kāšγ. *žū, šu* 'csak': segédszó ~ magy. *csak*.
- 3.147. Kāšγ. *tāgkā juklā* 'menj fel a hegyre' ~ magy. *szeg*.

- 3.148. Kāšγ. *nā* 'mi' ~ magy. *mi*.
- 3.149. Kāšγ. *jīži* 'szűcs' ~ magy. *szűcs, takács*.
- 3.150. Kāšγ. *bāturđī* 'kösse, csomózza parancsolták neki' ~ magy. *bog*.
- 3.151. Kāšγ. *jīkī tīš* 'sűrűn nőtt fogak' ~ magy. *szűk, tüske*.
- 3.152. Kāšγ. *tubū* '1. hegytető, 2. az embernek a feje búbja 3. csúcs, tető' ~ magy. *tető, domb, búb*.
- 3.153. Kāšγ. *subī* 'hosszú és kiálló hegye van' ~ magy. *búb*.
- 3.154. Kāšγ. *sažū* 'rojt' ~ magy. *szár, szál*.
- 3.155. Kāšγ. *kaži* 'kecske' ~ magy. *kecske*.
- 3.156. Kāšγ. *karā urun* 'sötét hely' ~ magy. *korom, tér*
- 3.157. Kāšγ. *karī* 'kar, könyök' ~ magy. *kar*.
- 3.158. Kāšγ. *tusū* 'haszon' ~ magy. *haszon*.
- 3.159. Kāšγ. *bugā* 'orvosság' ~ magy. *mag, bog*.
- 3.160. Kāšγ. *bakā* 'béka' ~ magy. *béka*.
- 3.161. Kāšγ. *takī* 'még' ~ magy. *még, meg*.
- 3.162. Kāšγ. *bukū* 'okos, tudós, bölcs' ~ magy. *okos*.
- 3.163. Kāšγ. *bilkā* 'tud', Kāšγ. *bil-* 'tudni' ~ magy. *bölcs*.
- 3.164. Kāšγ. *bak* 'néz' ~ magy. *bök*.
- 3.165. Kāšγ. *balū balū* 'az anya mondja altatva a gyereket a bölcsőben' ~ magy. *bel, al(szik)*
- 3.166. Kāšγ. *tilī* 'szíj' ~ magy. *szíj*.
- 3.167. Kāšγ. *Minlā:* népnév ~ magy. *mongol*.
- 3.168. Kāšγ. *mamū* 'így nevezik az asszonyt, akit a menyasszonnyal küldenek az esküvő éjszakáján.' ~ magy. *mama*.
- 3.169. Kāšγ. *kānī* 'hol?' ~ magy. *hol?* nyj. *hun?*
- 3.170. Kāšγ. *ūnū* 'az', *mūnū* 'ez' ~ magy. *mi, ő*.
- 3.171. Kāšγ. *karvī* 'hajlított, ferde' ~ magy. *görbe*.

- 3.172. Kāšγ. *buxtāj* 'táska a ruhának' ~ magy. *buksza*.
- 3.173. Kāšγ. *burgūj* 'szarv' ~ magy. *szarv*.
- 3.174. Kāšγ. *tarigži* 'földművelő, szántó' ~ magy. *túr*.
- 3.175. Kāšγ. *kaj-* 'önteni, kiönteni' ~ magy. *hajlik*.
- Kāšγ. *kaž-* 'kimenni'.
- 3.176. Kāšγ. *bā-* 'odakötni' ~ magy. *bog*.
- 3.177. Kāšγ. *jaran-* 'gyakorolni' ~ magy. *gyakorol*.
- 3.178. Kāšγ. *jazyn-* 'kibogozni' ~ magy. *bogoz*.
- 3.179. Kāšγ. *jigin-* 'gyűjteni' ~ magy. *gyűjt*.
- 3.180. Kāšγ. *jukun-* 'meghajolni, tisztelni' ~ magy. *bókol*.
- 3.181. Kāšγ. *jaman-* 'javítani, foltozni' ~ magy. *javít*.
- 3.182. Kāšγ. *tugril* 'ragadozó madár, amely megöl ezer kacsát, de csak egyet eszik meg' ~ magy. *turul*.
- 3.183. Kāšγ. *kum-* 'hullámozni' ~ magy. *hab*.
- 3.184. Kāšγ. *kuk* 'gyökér, eredet' ~ magy. *kákó*.
- 3.185. Kāšγ. *jadāg* 'gyalogos' ~ magy. *gyalog*.
- 3.186. Kāšγ. *tutak* 'a teás kanna vagy más csőre' ~ magy. *ajak*.
- 3.187. Kāšγ. *tašuk* 'sérv' ~ magy. *tasak*.
- 3.188. Kāšγ. *suzuk sūv* 'tisztá, mély víz' ~ magy. *szűz, jó*.
- 3.189. Kāšγ. *sagun* 'orvos' ~ magy. *egész, jó*
- 3.190. Kāšγ. *bukdā* 'tőr' ~ magy. *tőr*.
- 3.191. Kāšγ. *bukū bilkā* ~ magy. *okos, bölcs*.
- 3.192. Kāšγ. *žiš žiš* 'pisilésre késztet' ~ magy. *pis pis*.
- 3.193. Kāšγ. *tuk tuk* 'halk kopogás' ~ magy. *tik-tak*.
- Kāšγ. *tukī-* 'kopogni, ütni, verni'.
- 3.194. Kāšγ. *at* 'név' magy. *név*.

- 3.195. Kāšγ. *bujruk* 'parancs' ~ magy. *parancs*.
- 3.196. Kāšγ. *irik* 'seb' ~ magy. *var*.
- 3.197. Kāšγ. *ūḡ alik, sag alik* 'jobb kéz' ~ magy. *jó kéz, kar*.
 Kāšγ. *sūl alik* 'bal kéz' ~ magy. *bal kéz, kar*.
- 3.198. Kāšγ. *ugul* 'fiú' ~ magy. *pulya*.
- 3.199. Kāšγ. *avin* 'mag, szem' ~ magy. *ívik*.
- 3.200. Kāšγ. *alā at* 'foltos ló' ~ magy. *almás ló*.
- 3.201. Kāšγ. *tūlem aj* 'teli hold', Kāšγ. *tūlun āj* 'teli hold' ~ magy. *tele*.
- 3.202. Kāšγ. *tuḡuš-* 'lehajtani a fejet, bókolni' ~ magy. *bókol*.
- 3.203. Kāšγ. *sukal* 'beteg' ~ magy. *beteg, bal*.
 Kāšγ. *bālig* 'sebesült, beteg' ~ magy. *beteg, bal*.
- 3.204. Kāšγ. *tinlā-* 'hallani, hallgatni' ~ magy. *hall, fülel*.
- 3.205. Kāšγ. *juḡlā-* 'megnyírni a bírkát' ~ magy. *szel*.
- 3.206. Kāšγ. *tliḡlā-* 'zörögni, dübörögni, nehéz kalapács hangja' ~ magy. *csilingel*.
 Kāšγ. *talkit-* 'lökdösni'.
- 3.207. Kāšγ. *taḡur-* 'a magasba engedni' ~ magy. *enged*.
- 3.208. Kāšγ. *kuḡur* 'kitépni gyökerestől' ~ magy. *kankó, kákó*.
- 3.209. Kāšγ. *manik bilā* 'velem' ~ magy. *én + vel*.
- 3.210. Kāšγ. *jiḡda kū* 'taknyos orrú, állandóan folyik az orra' ~ magy. *takony*.
- 3.211. Kāšγ. *taḡla kuḡ* 'héja, ölyv' ~ magy. *héja, ölyv*.
- 3.212. Kāšγ. *tuḡ* 'megfagyni' ~ magy. *jég*.
- 3.213. Kāšγ. *kaliḡ* 'kelengye' ~ magy. *kelengye*.
- 3.214. Kāšγ. *kuluḡ* 'mocsár' ~ magy. *kulcs*.
- 3.215. Kāšγ. *kurunž* 'emberek, akik néznek valamire' ~ magy. *-cs*: foglalkozásnév képző.

- 3.216. Kāšγ. *miṅār* 'vízforrás' ~ magy. *mag*.
- 3.217. Kāšγ. *tuštī* 'esett' ~ magy. *esett*.
- 3.218. Kāšγ. *maṅkū* 'örök' ~ magy. *menny, örök*.
- 3.219. Kāšγ. *kaṅlī* 'jármű a teher elszállítására' ~ magy. *kuli*.
- 3.220. Kāšγ. *suṅkur* 'ragadozó madár neve' ~ magy. *sólyom*.
- 3.221. Kāšγ. *karṅuk* 'karó' ~ magy. *karó*.
- 3.222. Kāšγ. *kalṅuk* 'korpa és ami odatapad, ragad a bőrhöz' ~ magy. *kulimáz, hamu*.
- 3.223. Kāšγ. *daṅāl* 'csomó, görcs, összekapcsolás' ~ magy. *domb, csomó*.
- 3.224. Kāšγ. *kuṅragū* 'kis harang' ~ magy. *harang*.
- 3.225. Kāšγ. *jaṅī* 'új' ~ magy. *új*.
- 3.226. Kāšγ. *juṅū* 'nagy folyó neve' ~ magy. *jó*.
- 3.227. Kāšγ. *buruṅ* 'örvény' ~ magy. *forog*.
- 3.228. Kāšγ. *tariṅ ūrī* 'mély árok' ~ magy. *mély árok*.
- 3.229. Kāšγ. *tiriṅ* 'csörög' ~ magy. *csörög*.
- 3.230. Kāšγ. *buluṅ* 'sarok' ~ magy. *sarok*.
- 3.231. Kāšγ. *tuluṅ* 'halánték' ~ magy. *halánték*.
- 3.232. Kāšγ. *siṅak* 'szúnyog a letelepedett lakosság nyelvében' ~ magy. *szúnyog*.
- 3.233. Kāšγ. *kalīr* 'marad' ~ magy. *hagy*.
- 3.234. Kāšγ. *tuṅā* 'tigris', címnév: *tuṅāxān* < *tuṅā* + *xān* 'kán' ~ magy. *kán*.
- 3.235. Kāšγ. *saṅā* 'neked' ~ magy. *te*.
- 3.236. Kāšγ. *jaṅā* 'a csatorna, vagy a folyó partja' ~ magy. *jó*.
- 3.237. Kāšγ. *taṅ* 'reggel', *taṅ* 'a születés ideje' ~ magy. *reg(gel)*.
- 3.238. Kāšγ. *taṅ* 'régí építmény, amely szétomlott' ~ magy. *rég*.
- 3.239. Kāšγ. *tiṅ* 'az ember kiegyenesedve áll' ~ magy. *tenge(ly)*.

Kāšγari - Magyar szójegyzék abc rendben

A

3.104. Kāšγ. *ajak* 'csésze, edény' ~ magy. *edény*.

3.105. Kāšγ. *akā* 'a nép okos, megférfiásodott emberének a neve, rangban a *Tikīn* után következik' ~ magy. *oko(s)*.

3.200. Kāšγ. *alā at* 'foltos ló' ~ magy. *almás ló*.

3.108. Kāšγ. *andan* 'azután' ~ magy. *aztán*.

3.112. Kāšγ. *aqilla* 'sas' ~ magy. *holló*. 3.112. Kāšγ. *aqilla* 'sas' ~ magy. *holló*.

3.64. Kāšγ. *aš* 'étel' ~ magy. *eszik*.

3.111. Kāšγ. *ašattī* 'megetetett' ~ magy. *etette*.

3.194. Kāšγ. *at* 'név' magy. *név*.

3.110. Kāšγ. *attin il* 'szállj le a lóról' ~ magy. *lóról*.

3.199. Kāšγ. *avin* 'mag, szem' ~ magy. *ívik*.

B

3.142. Kāšγ. *bā*: hangutánzó szó, a birka bégetése ~ magy. *bee*.

3.176. Kāšγ. *bā*- 'odakötni' ~ magy. *bog*.

3.26. Kāšγ. *baduk* 'nagy' ~ magy. *nagy*.

3.49. Kāšγ. *bāg* 'köteg, csomó, nyaláb' ~ magy. *bog*.

Kāšγ. *bakū* 'halom' ~ magy. *bog*.

Kāšγ. *bukā* 'bika' ~ magy. *bika*.

3.81. Kāšγ. *bagdādī* 'gáncsot vetett' ~ magy. *bog*.

3.2. Kāšγ. *bajram* 'ünnep', *bazram* 'öröm, vidámság' ~ magy. *öröm*.

3.56. Kāšγ. *bāk* 'az asszony férje' ~ magy. *bak*.

- 3.164. Kāšγ. *bak* 'néz' ~ magy. *bök*.
- 3.160. Kāšγ. *bakā* 'béka' ~ magy. *béka*.
- 3.9. Kāšγ. *bākir-* 'kiabál (teve)' ~ magy. *ordít, bőg*.
- 3.30. Kāšγ. *bāl* 'méz' ~ magy. *méz*.
- 3.165. Kāšγ. *balū balū* 'az anya mondja altatva a gyereket a bölesőben' ~ magy. *bel, al(szik)*
- 3.38. Kāšγ. *bār, bul* 'van' ~ magy. *vol(t)*.
- 3.150. Kāšγ. *bāturdī* 'kösse, csomózza parancsolták neki' ~ magy. *bog*.
- 3.163. Kāšγ. *bilkā* 'tud', Kāšγ. *bil-* 'tudni' ~ magy. *bölcs*.
- 3.3. Kāšγ. *bīr-* 'adni' ~ magy. *ad*.
- 3.28. Kāšγ. *bižāk* 'bicska' ~ magy. *bicsak, bicska*.
- 3.79. Kāšγ. *būg* 'táska, csomó az áruval' ~ magy. *bog*.
- 3.159. Kāšγ. *bugā* 'orvosság' ~ magy. *mag, bog*.
- 3.172. Kāšγ. *buxtāj* 'táska a ruhának' ~ magy. *buksza*.
- 3.61. Kāšγ. *būj* 'közösség, nemzet, törzs' ~ magy. *boly*.
- 3.195. Kāšγ. *bujruk* 'parancs' ~ magy. *parancs*.
- 3.71. Kāšγ. *būk* 'mérgező pók' ~ magy. *pók*.
- 3.190. Kāšγ. *bukdā* 'tör' ~ magy. *tőr*.
- 3.162. Kāšγ. *bukū* 'okos, tudós, bölcs' ~ magy. *okos*.
- 3.191. Kāšγ. *bukū bilkā* ~ magy. *okos, bölcs*.
- 3.230. Kāšγ. *buluḡ* 'sarok' ~ magy. *sarok*.
- 3.173. Kāšγ. *burgūj* 'szarv' ~ magy. *szarv*.
- 3.20. Kāšγ. *burk* 'sapka' ~ magy. *burok*.
- 3.227. Kāšγ. *buruḡ* 'örvény' ~ magy. *forog*.
- 3.132. Kāšγ. *būz* 'fűzér' ~ magy. *fűz*.

I

3.135. Kāšγ. *ihladi* 'csuklott' ~ magy. *csuklott*.

3.196. Kāšγ. *irik* 'seb' ~ magy. *var*.

3.107. Kāšγ. *ivrik* 'korsó' ~ magy. *ibrik*.

D

3.50. Kāšγ. *dāg* 'bélyeg, amivel a lovakat (vagy mást) jelölik meg' ~ magy. *dákó, dugó, duga, dug*.

3.223. Kāšγ. *daṅāl* 'csomó, görcs, összekapcsolás' ~ magy. *domb, csomó*.

J

3.115. Kāšγ. *jabuš-* 'odaragadni, odatapadni' ~ magy. *tapad*.

3.185. Kāšγ. *jadāg* 'gyalogos' ~ magy. *gyalog*.

3.116. Kāšγ. *jāh* 'igen' ~ magy. *aha, igen*.

3.121. Kāšγ. *jajlāg* 'nyári legelő' ~ magy. *nyár(i) lege(lő)*.

3.25. Kāšγ. *jāk* 'ördög' ~ magy. *ne*.

3.141. Kāšγ. *jakrī* 'zsír', Kāšγ. *jāg* 'zsír, vaj(megdermedt)' ~ magy. *zsír*.

3.15. Kāšγ. *jāl* 'sörény' ~ magy. *szál*.

3.123. Kāšγ. *jalāvar* 'címnév, amelyet a cár küldöttjének adnak az újugurok' ~ magy. *utas*.

3.122. Kāšγ. *jalāvaž* 'utas, küldött' ~ magy. *utas*.

3.97. Kāšγ. *jalbatūr* 'megvizezni' ~ magy. *jó* 'folyó'.

3.24. Kāšγ. *jalgā-* 'kinyalni',

Kāšγ. *jalvat* 'nyalat',

Kāšγ. *jalgan-* 'nyaldosni' ~ magy. *nyal*.

3.181. Kāšγ. *jaman-* 'javítani, foltozni' ~ magy. *javít*.

3.236. Kāšγ. *janā* 'a csatorna, vagy a folyó partja' ~ magy. *jó*.

- 3.225. Kāšγ. *janī* 'új' ~ magy. *új*.
- 3.177. Kāšγ. *jaran-* 'gyakorolni' ~ magy. *gyakorol*.
- 3.22. Kāšγ. *jaṭsā*: óhajtó az 'aludni'-ból ~ magy. *bel* 'alszik'.
- 3.178. Kāšγ. *jazyn-* 'kibogozni' ~ magy. *bogoz*.
- 3.87. Kāšγ. *jazlat-* 'legeltetni a nyári legelőn' ~ magy. *nyaraltat*.
- 3.67. Kāšγ. *jī-* 'enni' ~ magy. *eszik*.
- 3.179. Kāšγ. *jigin-* 'gyűjteni' ~ magy. *gyűjt*.
- 3.88. Kāšγ. *jiglat* 'ríkat' ~ magy. *ríkat, sírat*.
- 3.151. Kāšγ. *jīkī tīš* 'sűrűn nőtt fogak' ~ magy. *szűk, tüske*.
- 3.139. Kāšγ. *jikran-* 'beborítódni libabőrrel' ~ magy. *ikra*.
- 3.8. Kāšγ. *jīl-* 'megevettnek lenni' ~ magy. *eszik*.
- 3.36. Kāšγ. *jīl* 'könnyű szél' ~ magy. *szél*.
- 3.210. Kāšγ. *jīnda kū* 'taknyos orrú, állandóan folyik az orra' ~ magy. *takony*.
- 3.140. Kāšγ. *jizlan-* 'büzleni' ~ magy. *büzlík*.
- 3.149. Kāšγ. *jīži* 'szűcs' ~ magy. *szűcs, takács*.
- 3.138. Kāšγ. *jugrul* 'összekevertnek lenni (tészta)' ~ magy. *gyúr*.
- 3.34. Kāšγ. *jūk* 'nem, ne' magy. *ne, nem*.
- 3.35. Kāšγ. *jūk* 'madártoll' ~ magy. *tok*.
- 3.89. Kāšγ. *juklat-* 'tollazattal ellátni' ~ magy. *tok*.
- 3.118. Kāšγ. *juksak* 'magas' ~ magy. *magas*.
- 3.119. Kāšγ. *juksak* 'gyűszű' ~ magy. *gyűszű*.
- 3.180. Kāšγ. *jukun-* 'meghajolni, tisztelni' ~ magy. *bókol*.
- 3.18. Kāšγ. *julīkū* 'borotva' ~ magy. *szel*.
- 3.91. Kāšγ. *julrit-* 'meggyújtani' ~ magy. *gyúl*.
- 3.65. Kāšγ. *jum-* 'becsukni a szemet' ~ magy. *csuk*.

3.134. Kāšγ. *jumurlan-* 'összegyülni (sereg)' ~ magy. *gyűlik, gyűl.*

3.205. Kāšγ. *juṅlā-* 'megnyírni a bírkát' ~ magy. *szel.*

3.226. Kāšγ. *juṅū* 'nagy folyó neve' ~ magy. *jó.*

3.86. Kāšγ. *jurkat-* 'felgombolyítani' ~ magy. *gyűr.*

K

3.27. Kāšγ. *kVb, kVp* 'puffadás, daganat' ~ magy. *göb.*

3.75. Kāšγ. *kāg kūg* 'liba gágogása' ~ magy. *gá gá.*

3.175. Kāšγ. *kaj-* 'önteni, kiönteni' ~ magy. *hajlik.*

Kāšγ. *kaž-* 'kimenni'.

3.29. Kāšγ. *kajdā, kandā, kajūda* 'hol?' ~ magy. *hol?, hun?*

3.21. Kāšγ. *kajgik* 'csónak' ~ magy. *kajak.*

3.19. Kāšγ. *kajkān* 'folyó neve' ~ magy. *hajt.*

3.1. Kāšγ. *kajlik* 'egylábú ember, oldalra fordulva járkál' ~ magy. *kajla, hajlik.*

3.55. Kāšγ. *kāk sūv* 'kis tó' ~ magy. *kis, kevés.*

3.213. Kāšγ. *kaliṅ* 'kelengye' ~ magy. *kelengye.*

3.233. Kāšγ. *kalīr* 'marad' ~ magy. *hagy.*

3.222. Kāšγ. *kalṅuk* 'korpa és ami odatapad, ragad a bőrhöz' ~ magy. *kulimáz, hamu.*

3.94. Kāšγ. *kamug* 'teljesen' ~ magy. *kumma.*

3.66. Kāšγ. *kan bilā* 'vérrel' ~ magy. *-val, -vel.*

3.169. Kāšγ. *kānī* 'hol?' ~ magy. *hol?* nyj. *hun?*

3.219. Kāšγ. *kaṅlī* 'jármű a teher elszállítására' ~ magy. *kuli.*

3.156. Kāšγ. *karā urun* 'sötét hely' ~ magy. *korom, tér*

3.157. Kāšγ. *karī* 'kar, könyök' ~ magy. *kar.*

3.221. Kāšγ. *karṅuk* 'karó' ~ magy. *karó.*

- 3.171. Kāšγ. *karvī* 'hajlított, ferde' ~ magy. *görbe*.
- 3.48. Kāšγ. *kāš* ~ magy. *két*.
- 3.101. Kāšγ. *kasnat* 'remegni, remegtetni' ~ magy. *kocog*.
- 3.100. Kāšγ. *katnat-* 'ismételni' ~ magy. *kút*.
- 3.54. Kāšγ. *kav* 'tapló' ~ magy. *kova*.
- 3.47. Kāšγ. *kāz* 'fa gyökere' ~ magy. *kéreg*.
- 3.155. Kāšγ. *kaži* 'kecske' ~ magy. *kecske*.
- 3.14. Kāšγ. *kaž-* 'késlekedik', Kāšγ. *kīž* 'késés' ~ magy. *késik*.
- 3.103. Kāšγ. *kizlat-* 'kicsinyíttetni' ~ magy. *kis, kicsi*.
- 3.13. Kāšγ. *kudūžak* 'farkcsont', magy. *hátcsont*.
- 3.33. Kāšγ. *kūj, kud* 'a völgy feneke', *kudruk* 'farok' < *kud* 'fenék, hát, hátsó' + *-ruk*: képző 'valamihez tartozó'. Ld. Kāšγ. *kudūžak* 'farkcsont' címszónál.
- 3.17. Kāšγ. *kujug* 'kút' ~ magy. *kút*.
- 3.72. Kāšγ. *kūk* 'folt a női arcon (vagy máshol), kis folt' ~ magy. *kúp*.
- 3.184. Kāšγ. *kuk* 'gyökér, eredet' ~ magy. *kákó*.
- 3.74. Kāšγ. *kūl* '1. medence, víztartály, 2. tó' ~ magy. *kút*.
- 3.68. Kāšγ. *kūl kubukī* 'tenger habja' ~ magy. *habja*.
- 3.214. Kāšγ. *kuluḡ* 'mocsár' ~ magy. *kulcs*.
- 3.46. Kāšγ. *kum* 'homok' ~ magy. *homok*.
- 3.126. Kāšγ. *kum* 'csepp, szem' ~ magy. *homok*.
- 3.70. Kāšγ. *kūm* 'teherhordó nyereg a tevén' ~ magy. *kúp*.
- 3.183. Kāšγ. *kum-* 'hullámozni' ~ magy. *hab*.
- 3.60. Kāšγ. *kūn, kūj* 'birka, bérány, kos, ürü' az Argü nyelvjárásban ~ magy. *kan*.
- 3.224. Kāšγ. *kunragū* 'kis harang' ~ magy. *harang*.
- 3.208. Kāšγ. *kunur* 'kitépni gyökerestől' ~ magy. *kankó, kákó*.
- 3.124. Kāšγ. *kūr* 'száraz' ~ magy. *kóró*.

3.125. Kāšγ. *kurug* 'kóró' ~ magy. *kóró*.

3.215. Kāšγ. *kurunž* 'emberek, akik néznek valamire' ~ magy. *-cs*: foglalkozásnév képző.

3.16. Kāšγ. *kuvuk mūš* 'macska', Kāšγ. *mūš* 'macska' magy. *macska*.

3.76. Kāšγ. *kūz* 'liba' ~ vö. magy. *gágog*.

M

3.114. Kāšγ. *mā* 'fogd' ~ magy. *ne*.

3.168. Kāšγ. *mamū* 'így nevezik az asszonyt, akit a menyasszonnyal küldenek az esküvő éjszakáján.' ~ magy. *mama*.

3.209. Kāšγ. *manik bilā* 'velem' ~ magy. *én + vel*.

3.218. Kāšγ. *maṅkū* 'örök' ~ magy. *menny, örök*.

3.216. Kāšγ. *miṅār* 'vízforrás' ~ magy. *mag*.

3.167. Kāšγ. *Minlā*: népnév ~ magy. *mongol*.

N

3.148. Kāšγ. *nā* 'mi' ~ magy. *mi*.

3.43. Kāšγ. *nūm* 'hit, törvényes rendelkezés' ~ magy. *szent*.

Š

3.59. Kāšγ. *šīn* 'ágy' ~ magy. *sín*.

3.93. Kāšγ. *šukšaš-* 'sugdolózni' ~ magy. *súg*.

S

3.145. Kāšγ. *sā* 'te' ~ magy. *te*.

3.52. Kāšγ. *sāg* 'ész' ~ magy. *aha*.

3.189. Kāšγ. *sagun* 'orvos' ~ magy. *egész, jó*

- 3.32. Kāšγ. *sān* 'szám' ~ magy. *szám*.
- 3.235. Kāšγ. *saṅā* 'neked' ~ magy. *te*.
- 3.84. Kāšγ. *saṅlat* 'székeltetni' ~ magy. *székel*.
- 3.53. Kāšγ. *sāv* 'közmondás' ~ magy. *szó*.
- 3.144. Kāšγ. *saž* 'haj, szőr' ~ magy. *szőr*.
- 3.154. Kāšγ. *sažū* 'rojt' ~ magy. *szár, szál*.
- 3.90. Kāšγ. *siṅāk* 'legyet', Kāšγ. *siṅak* 'szunyogok' ~ magy. *szúnyog*.
- 3.153. Kāšγ. *subī* 'hosszú és kiálló hegye van' ~ magy. *búb*.
- 3.203. Kāšγ. *sukal* 'beteg' ~ magy. *beteg, bal*.

Kāšγ. *bālig* 'sebesült, beteg' ~ magy. *beteg, bal*.

- 3.232. Kāšγ. *siṅak* 'szúnyog a letelepedett lakosság nyelvében' ~ magy. *szúnyog*.
- 3.220. Kāšγ. *suṅkur* 'ragadozó madár neve' ~ magy. *sólyom*.
- 3.133. Kāšγ. *sūr* 'szürcsöl (levest így eszik)' ~ magy. *szűr*.
- 3.188. Kāšγ. *suzuk sūv* 'tisza, mély víz' ~ magy. *szűz, jó*.

T

- 3.57. Kāšγ. *tā*: a hasonlítás segédszava ~ magy. *mint*.
- 3.37. Kāšγ. *tāb* 'sebhely' ~ magy. *seb*.
- 3.85. Kāšγ. *tabratmiš nāḡ* 'valami, amit mozgásba hoztak, mozgásba hozott dolog' ~ magy. *teper, mi*.
- 3.147. Kāšγ. *tāgkā juklā* 'menj fel a hegyre' ~ magy. *szeg*.
- 3.77. Kāšγ. *tajiz* 'vár, erőd' ~ 1. magy. *vár* 2. magy. *erőd*.
- 3.120. Kāšγ. *takdī* 'fogta' ~ magy. *fogta*.
- 3.161. Kāšγ. *takī* 'még' ~ magy. *még, meg*.
- 3.127. Kāšγ. *tam* 'csepp' magy. *tám(pont)*.

- 3.237. Kāšγ. *taŋ* 'reggel', *taŋ* 'a születés ideje' ~ magy. *reg(gel)*.
- 3.238. Kāšγ. *taŋ* 'régi építmény, amely szétomlott' ~ magy. *rég*.
- 3.211. Kāšγ. *taŋla kuž* 'héja, ölyv' ~ magy. *héja, ölyv*.
- 3.207. Kāšγ. *taŋur-* 'a magasba engedni' ~ magy. *enged*.
- 3.4. Kāšγ. *tār-* 'elengedni' ~ magy. *ereszteni*.
- 3.40. Kāšγ. *tār* 'bér' ~ magy. *bér*.
- 3.39. Kāšγ. *tār* 'szűk, szoros' ~ magy. *tömör, Dömör*.
- 3.31. Kāšγ. *tār* 'tutaj', *sāl* 'tutaj' ~ magy. *tat, szál*.
- 3.92. Kāšγ. *tarī* 'bőr, bőrt' ~ magy. *bőr*.
- 3.174. Kāšγ. *tarigži* 'földművelő, szántó' ~ magy. *túr*.
- 3.228. Kāšγ. *tarin ūrī* 'mély árok' ~ magy. *mély árok*.
- 3.187. Kāšγ. *tašuk* 'sérv' ~ magy. *tasak*.
- 3.10. Kāšγ. *tātur-* 'megpróbál' ~ magy. *próbál*.
- 3.23. Kāšγ. *tavsā:* óhajtó az 'átadni'-ból ~ magy. *ad*.
- 3.42. Kāšγ. *tāz* '1. tar, kopasz 2. *-tlan* foszóképző 3. sós' ~ magy. *tar*.
- 3.117. Kāšγ. *tikān* 'szőr, szál' ~ magy. *tok*.
- 3.166. Kāšγ. *tilī* 'szíj' ~ magy. *szíj*.
- 3.73. Kāšγ. *Xitaj tilī* 'Sīn nyelv', 'Kína nyelve' ~ magy. *nyelve*.
- 3.69. Kāšγ. *tīm* 'bőr, amely borral van megtöltve' ~ magy. *timár*.
- 3.204. Kāšγ. *tinlā-* 'hallani, hallgatni' ~ magy. *hall, fülel*.
- 3.239. Kāšγ. *tiŋ* 'az ember kiegyenesedve áll' ~ magy. *tenge(ly)*.
- 3.6. Kāšγ. *tīr-* 'gyűjteni' ~ magy. *terel*.
- 3.229. Kāšγ. *tirin* 'csörög' ~ magy. *csörög*.
- 3.78. Kāšγ. *tīš* '1. fog 2. ekevas' ~ magy. *tüske*.
- 3.206. Kāšγ. *tliŋlā-* 'zörögni, dübörögni, nehéz kalapács hangja' ~ magy. *csilingel*.

Kāšγ. *talkit-* 'lökdösni'.

3.130. Kāšγ. *tūb* 'gyökér, tó' ~ magy. *tő*.

3.137. Kāšγ. *tūb* 'labda' ~ magy. *tömb*.

3.152. Kāšγ. *tubū* '1. hegytető, 2. az embernek a feje búbja 3. csúcs, tető' ~ magy. *tető, domb, búb*.

3.7. Kāšγ. *tūg-* 'felemelkedni' ~ magy. *nő*.

3.182. Kāšγ. *tugril* 'ragadozó madár, amely megöl ezer kacsát, de csak egyet eszik meg' ~ magy. *turul*.

3.62. Kāšγ. *tūj, tūz* 'túzok' ~ magy. *túzok*.

3.12. Kāšγ. *tujaglig jilkī* 'állatok, amelyeknek van patájuk' ~ magy. *pata, gyalog*.

3.11. Kāšγ. *tukīmak* 'bunkós végű bot (a szövet fehérítőé)' ~ magy. *tám*(pont).

3.193. Kāšγ. *tuk tuk* 'halk kopogás' ~ magy. *tik-tak*.

Kāšγ. *tukī-* 'kopogni, ütni, verni'.

3.201. Kāšγ. *tūlem aj* 'teli hold', Kāšγ. *tūlun āj* 'teli hold' ~ magy. *tele*.

3.95. Kāšγ. *tulkuklan-* 'felfújtnak lenni' ~ magy. *tele*.

3.231. Kāšγ. *tuluη* 'halánték' ~ magy. *halánték*.

3.96. Kāšγ. *tuman* 'valaminek a sokasága' ~ magy. *tömény*.

3.102. Kāšγ. *tumlug* 'hideg' ~ magy. *jég*.

3.44. Kāšγ. *tūn* 'nyugalom', *tin* 'pihenni' ~ magy. *tanya*.

3.45. Kāšγ. *tūn* ~ magy. *egy, el(ső)*.

3.212. Kāšγ. *tūη* 'megfagyni' ~ magy. *jég*.

3.234. Kāšγ. *tūηā* 'tigris', címnév: *tūηāxān* < *tūηā* + *xān* 'kán' ~ magy. *kán*.

3.202. Kāšγ. *tūηuš-* 'lehajtani a fejet, bókolni' ~ magy. *bókol*.

3.5. Kāšγ. *tūr-* 'soványnak lenni' ~ magy. *tömör*.

3.217. Kāšγ. *tušī* 'esett' ~ magy. *esett*.

3.158. Kāšγ. *tusū* 'haszon' ~ magy. *haszon*.

3.186. Kāšγ. *tutak* 'a teás kanna vagy más csőre' ~ magy. *ajak*.

- 3.99. Kāšγ. *tutmāž* 'metélt' ~ magy. *metél*.
- 3.63. Kāšγ. *tutug* 'fogoly' ~ magy. *fogoly*.
- 3.113. Kāšγ. *tūz-* 'fagyoskodni, fázni' ~ magy. *fázik*.
- 3.128. Kāšγ. *tūz* 'por' ~ magy. *por*.
- 3.129. Kāšγ. *tūz* 'gyökér, tö' ~ magy. *gyökér*.

U

- 3.198. Kāšγ. *ugul* 'fiú' ~ magy. *pulya*.
- 3.136. Kāšγ. *ūhī* 'bagoly' ~ magy. *huhog*.
- 3.170. Kāšγ. *ūnū* 'az', *mūnū* 'ez' ~ magy. *mi, ő*.
- 3.197. Kāšγ. *ūη alik, sag alik* 'jobb kéz' ~ magy. *jó kéz, kar*.
Kāšγ. *sūl alik* 'bal kéz' ~ magy. *bal kéz, kar*.
- 3.80. Kāšγ. *urdī* 'ütötte, verte' ~ magy. *verte*.
- 3.109. Kāšγ. *uttuz* 'harminc' ~ magy. *harminc*.
- 3.143. Kāšγ. *ūziṅā* 'magának' ~ magy. *ír(mag)*.

V

- 3.106. Kāšγ. *vazir* 'vezér' ~ magy. *vezér*.

Ž

- 3.51. Kāšγ. *žagul* 'ne' ~ magy. *ne, se*.
- 3.41. Kāšγ. *žarmak* 'gyermek' ~ magy. *gyermek*.
- 3.98. Kāšγ. *žarmat-* 'befonatni' ~ magy. *szárma* 'töltött káposzta', azaz 'tekercs, *csavarcs'.
- 3.58. Kāšγ. *žīn sūz* 'igaz szavak' ~ magy. *szent szó*.
- 3.83. Kāšγ. *žīṅrat* 'csengetni' ~ magy. *csörög, zörög*.

3.192. Kāšγ. *žiš žiš* 'pisilésre készlet' ~ magy. *pis pis*.

3.146. Kāšγ. *žū, šu* 'csak': segédszó ~ magy. *csak*.

3.131. Kāšγ. *žūb* 'valaminek az üledéke, kifacsarása' ~ magy. *csepű*.

Magyar - Kāšγari szójegyzék abc rendben

A

3.3. Kāšγ. *bīr-* 'adni' ~ magy. *ad*.

3.23. Kāšγ. *tavsā:* óhajtó az 'átadni'-ból ~ magy. *ad*.

3.52. Kāšγ. *sāg* 'ész' ~ magy. *aha*.

3.116. Kāšγ. *jāh* 'igen' ~ magy. *aha, igen*.

3.186. Kāšγ. *tutak* 'a teás kanna vagy más csőre' ~ magy. *ajak*.

3.200. Kāšγ. *alā at* 'foltos ló' ~ magy. *almás ló*.

3.108. Kāšγ. *andan* 'azután' ~ magy. *aztán*.

B

3.56. Kāšγ. *bāk* 'az asszony férje' ~ magy. *bak*.

3.142. Kāšγ. *bā:* hangutánzó szó, a birka bégetése ~ magy. *bee*.

3.160. Kāšγ. *bakā* 'béka' ~ magy. *béka*.

3.22. Kāšγ. *jaītsā:* óhajtó az 'aludni'-ból ~ magy. *bel* 'alszik'.

3.165. Kāšγ. *balū balū* 'az anya mondja altatva a gyereket a bölcsőben' ~ magy. *bel, al(szik)*

3.40. Kāšγ. *tār* 'bér' ~ magy. *bér*.

3.203. Kāšγ. *sukal* 'beteg' ~ magy. *beteg, bal*.

Kāšγ. *bālig* 'sebesült, beteg' ~ magy. *beteg, bal*.

3.28. Kāšγ. *bižāk* 'bicska' ~ magy. *bicsak, bicska*.

3.49. Kāšγ. *bāg* 'köteg, csomó, nyaláb' ~ magy. *bog*.

3.79. Kāšγ. *būg* 'táska, csomó az áruval' ~ magy. *bog*.

3.81. Kāšγ. *bagdādī* 'gáncsolat' ~ magy. *bog*.

Kāšγ. *bakū* 'halom' ~ magy. *bog*.

3.150. Kāšγ. *bāturdī* 'kösse, csomózza parancsolták neki' ~ magy. *bog*.

3.176. Kāšγ. *bā-* 'odakötni' ~ magy. *bog*.

3.178. Kāšγ. *jazyn-* 'kibogozni' ~ magy. *bogoz*.

3.180. Kāšγ. *jukun-* 'meghajolni, tisztelni' ~ magy. *bókol*.

3.202. Kāšγ. *tuḡuš-* 'lehajtani a fejet, bókolni' ~ magy. *bókol*.

3.61. Kāšγ. *būj* 'közösség, nemzet, törzs' ~ magy. *boly*.

Kāšγ. *bukā* 'bika' ~ magy. *bika*.

3.164. Kāšγ. *bak* 'néz' ~ magy. *bök*.

3.163. Kāšγ. *bilkā* 'tud', Kāšγ. *bil-* 'tudni' ~ magy. *bölcs*.

3.92. Kāšγ. *tarī* 'bőr, bőrt' ~ magy. *bőr*.

3.153. Kāšγ. *subī* 'hosszú és kiálló hegye van' ~ magy. *búb*.

3.172. Kāšγ. *buxtāj* 'táska a ruhának' ~ magy. *buksza*.

3.20. Kāšγ. *burk* 'sapka' ~ magy. *burok*.

3.140. Kāšγ. *jizlan-* 'bűzleni' ~ magy. *bűzlik*.

Cs/Č

3.215. Kāšγ. *kurunž* 'emberek, akik néznek valamire' ~ magy. *-cs*: foglalkozásnév képző.

3.146. Kāšγ. *žū, šu* 'csak': segédszó ~ magy. *csak*.

3.131. Kāšγ. *žūb* 'valaminek az üledéke, kifacsarása' ~ magy. *csepű*.

3.206. Kāšγ. *tliḡlā-* 'zörögni, dübörögni, nehéz kalapács hangja' ~ magy. *csilingel*.

Kāšγ. *talkit-* 'lökdösni'.

3.83. Kāšγ. *žīṅrat* 'csengetni' ~ magy. *csörög, zörög*.

3.229. Kāšγ. *tiriṅ* 'csörög' ~ magy. *csörög*.

3.65. Kāšγ. *jum-* 'becsukni a szemet' ~ magy. *csuk*.

3.135. Kāšγ. *ihladi* 'csuklott' ~ magy. *csuklott*.

D

3.50. Kāšγ. *dāg* 'bélyeg, amivel a lovakat (vagy mást) jelölik meg' ~ magy. *dákó, dugó, duga, dug*.

3.223. Kāšγ. *daṅāl* 'csomó, görcs, összekapcsolás' ~ magy. *domb, csomó*.

E

3.104. Kāšγ. *ajak* 'csésze, edény' ~ magy. *edény*.

3.189. Kāšγ. *sagun* 'orvos' ~ magy. *egész, jó*.

3.45. Kāšγ. *tūn* ~ magy. *egy, el(só)*.

3.207. Kāšγ. *taṅur-* 'a magasba engedni' ~ magy. *enged*.

3.4. Kāšγ. *tār-* 'elengedni' ~ magy. *ereszteni*.

3.217. Kāšγ. *tuštī* 'esett' ~ magy. *esett*.

3.8. Kāšγ. *jīl-* 'megevettnek lenni' ~ magy. *eszik*.

3.64. Kāšγ. *aš* 'étel' ~ magy. *eszik*.

3.67. Kāšγ. *jī-* 'enni' ~ magy. *eszik*.

3.111. Kāšγ. *ašattī* 'megetetett' ~ magy. *etette*.

É

3.209. Kāšγ. *manik bilā* 'velem' ~ magy. *én + vel*.

F

3.113. Kāšγ. *tūz-* 'fagyoskodni, fázni' ~ magy. *fázik*.

3.63. Kāšγ. *tutug* 'fogoly' ~ magy. *fogoly*.

3.120. Kāšγ. *takdī* 'fogta' ~ magy. *fogta*.

3.227. Kāšγ. *buruŋ* 'örvény' ~ magy. *forog*.

3.132. Kāšγ. *būz* 'fűzér' ~ magy. *fűz*.

G

3.75. Kāšγ. *kāg kūg* 'liba gágogása' ~ magy. *gá gá*.

3.76. Kāšγ. *kūz* 'liba' ~ vö. magy. *gágog*.

3.27. Kāšγ. *kVb, kVp* 'puffadás, daganat' ~ magy. *göb*.

3.171. Kāšγ. *karvī* 'hajlított, ferde' ~ magy. *görbe*.

Gy

3.177. Kāšγ. *jaran-* 'gyakorolni' ~ magy. *gyakorol*.

3.185. Kāšγ. *jadāg* 'gyalogos' ~ magy. *gyalog*.

3.41. Kāšγ. *žarmak* 'gyermek' ~ magy. *gyermek*.

3.129. Kāšγ. *tūz* 'gyökér, tő' ~ magy. *gyökér*.

3.91. Kāšγ. *julrit-* 'meggyújtani' ~ magy. *gyúl*.

3.138. Kāšγ. *jugrul* 'összekevertnek lenni (tészta)' ~ magy. *gyúr*.

3.179. Kāšγ. *jigin-* 'gyűjteni' ~ magy. *gyűjt*.

3.134. Kāšγ. *jumurlan-* 'összegyűlni (sereg)' ~ magy. *gyűlik, gyűl*.

3.86. Kāšγ. *jurkat-* 'felgombolyítani' ~ magy. *gyűr*.

3.119. Kāšγ. *juksak* 'gyűszű' ~ magy. *gyűszű*.

H

- 3.183. Kāšγ. *kum-* 'hullámozni' ~ magy. *hab*.
- 3.68. Kāšγ. *kūl kubukī* 'tenger habja' ~ magy. *habja*.
- 3.233. Kāšγ. *kalīr* 'marad' ~ magy. *hagy*.
- 3.175. Kāšγ. *kaj-* 'önteni, kiönteni' ~ magy. *hajlik*.
- Kāšγ. *kaž-* 'kimenni'.
- 3.19. Kāšγ. *kajkān* 'folyó neve' ~ magy. *hajt*.
- 3.231. Kāšγ. *tuluḡ* 'halánték' ~ magy. *halánték*.
- 3.204. Kāšγ. *tinlā-* 'hallani, hallgatni' ~ magy. *hall, fülel*.
- 3.224. Kāšγ. *kunragū* 'kis harang' ~ magy. *harang*.
- 3.109. Kāšγ. *uttuz* 'harminc' ~ magy. *harminc*.
- 3.158. Kāšγ. *tusū* 'haszon' ~ magy. *haszon*.
- 3.33. Kāšγ. *kūj, kud* 'a völgy feneke', *kudruk* 'farok' ~ magy. *hát*.
 < *kud* 'fenék, hát, hátsó' + *-ruk*: képző 'valamihez tartozó'. Ld. Kāšγ. *kudūžak* 'farkcsont' címszónál.
- 3.13. Kāšγ. *kudūžak* 'farkcsont', magy. *hátcsont*.
- 3.211. Kāšγ. *taḡla kuž* 'héja, ölyv' ~ magy. *héja, ölyv*.
- 3.29. Kāšγ. *kajdā, kandā, kajūda* 'hol?' ~ magy. *hol?, hun?*.
- 3.169. Kāšγ. *kānī* 'hol?' ~ magy. *hol?* nyj. *hun?*
- 3.112. Kāšγ. *aqilla* 'sas' ~ magy. *holló*.
- 3.46. Kāšγ. *kum* 'homok' ~ magy. *homok*.
- 3.126. Kāšγ. *kum* 'csepp, szem' ~ magy. *homok*.
- 3.136. Kāšγ. *ūhī* 'bagoly' ~ magy. *huhog*.

I

- 3.107. Kāšγ. *ivrik* 'korsó' ~ magy. *ibrik*.
- 3.139. Kāšγ. *jikran-* 'beborítódni libabőrrel' ~ magy. *ikra*.

3.143. Kāšγ. *ūziḡā* 'magának' ~ magy. *ír(mag)*.

3.199. Kāšγ. *avin* 'mag, szem' ~ magy. *ívik*.

J

3.181. Kāšγ. *jaman-* 'javítani, foltozni' ~ magy. *javít*.

3.102. Kāšγ. *tumlug* 'hideg' ~ magy. *jég*.

3.212. Kāšγ. *tuḡ* 'megfagyni' ~ magy. *jég*.

3.97. Kāšγ. *jalbatūr* 'megvizezni' ~ magy. *jó* 'folyó'.

3.226. Kāšγ. *juḡū* 'nagy folyó neve' ~ magy. *jó*.

3.236. Kāšγ. *janā* 'a csatorna, vagy a folyó partja' ~ magy. *jó*.

3.197. Kāšγ. *ūḡ alik, sag alik* 'jobb kéz' ~ magy. *jó kéz, kar*.

Kāšγ. *sūl alik* 'bal kéz' ~ magy. *bal kéz, kar*.

K

3.21. Kāšγ. *kajgik* 'csónak' ~ magy. *kajak*.

3.1. Kāšγ. *kajlik* 'egylábú ember, oldalra fordulva járkál' ~ magy. *kajla, hajlik*.

3.184. Kāšγ. *kuk* 'gyökér, eredet' ~ magy. *kákó*.

3.60. Kāšγ. *kūn, kūj* 'birka, bárány, kos, ürü' az Argü nyelvjárásban ~ magy. *kan*.

3.234. Kāšγ. *tuḡā* 'tigris', címnév: *tuḡāxān* < *tuḡā* + *xān* 'kán' ~ magy. *kán*.

3.208. Kāšγ. *kuḡur* 'kitépni gyökerestől' ~ magy. *kankó, kákó*.

3.157. Kāšγ. *karī* 'kar, könyök' ~ magy. *kar*.

3.221. Kāšγ. *karḡuk* 'karó' ~ magy. *karó*.

3.155. Kāšγ. *kaži* 'kecske' ~ magy. *kecske*.

3.213. Kāšγ. *kaliḡ* 'kelengye' ~ magy. *kelengye*.

3.47. Kāšγ. *kāz* 'fa gyökere' ~ magy. *kéreg*.

- 3.14. Kāšγ. *kaž-* 'késlekedik', Kāšγ. *kīž* 'késés' ~ magy. *késik*.
- 3.48. Kāšγ. *kāš* ~ magy. *két*.
- 3.103. Kāšγ. *kizlat-* 'kicsinyíttetni' ~ magy. *kis, kicsi*.
- 3.55. Kāšγ. *kāk sūv* 'kis tó' ~ magy. *kis, kevés*.
- 3.101. Kāšγ. *kasnat* 'remegni, remegtetni' ~ magy. *kocog*.
- 3.124. Kāšγ. *kūr* 'száraz' ~ magy. *kóró*.
- 3.125. Kāšγ. *kurug* 'kóró' ~ magy. *kóró*.
- 3.156. Kāšγ. *karā urun* 'sötét hely' ~ magy. *korom, tér*.
- 3.54. Kāšγ. *kav* 'tapló' ~ magy. *kova*.
- 3.219. Kāšγ. *kaḡlī* 'jármű a teher elszállítására' ~ magy. *kulí*.
- 3.222. Kāšγ. *kaḡluk* 'korpa és ami odatapad, ragad a bőrhöz' ~ magy. *kulimáz, hamu*.
- 3.214. Kāšγ. *kuluḡ* 'mocsár' ~ magy. *kulcs*.
- 3.94. Kāšγ. *kamug* 'teljesen' ~ magy. *kumma*.
- 3.70. Kāšγ. *kūm* 'teherhordó nyereg a tevéen' ~ magy. *kúp*.
- 3.72. Kāšγ. *kūk* 'folt a női arcon (vagy máshol), kis folt' ~ magy. *kúp*.
- 3.17. Kāšγ. *kujug* 'kút' ~ magy. *kút*.
- 3.74. Kāšγ. *kūl* '1. medence, víztartály, 2. tó' ~ magy. *kút*.
- 3.100. Kāšγ. *katnat-* 'ismételni' ~ magy. *kút*.

L

- 3.110. Kāšγ. *attin il* 'szállj le a lóról' ~ magy. *lóról*.

M

- 3.16. Kāšγ. *kuvuk mūš* 'macska', Kāšγ. *mūš* 'macska' magy. *macska*.
- 3.216. Kāšγ. *miḡār* 'vízforrás' ~ magy. *mag*.

- 3.159. Kāšγ. *bugā* 'orvosság' ~ magy. *mag, bog*.
- 3.118. Kāšγ. *juksak* 'magas' ~ magy. *magas*.
- 3.168. Kāšγ. *mamū* 'így nevezik az asszonyt, akit a menyasszonnyal küldenek az esküvő éjszakáján.' ~ magy. *mama*.
- 3.161. Kāšγ. *takī* 'még' ~ magy. *még, meg*.
- 3.228. Kāšγ. *tariṅ ūrī* 'mély árok' ~ magy. *mély árok*.
- 3.218. Kāšγ. *maṅkū* 'örök' ~ magy. *menny, örök*.
- 3.99. Kāšγ. *tutmāž* 'metélt' ~ magy. *metél*.
- 3.30. Kāšγ. *bāl* 'méz' ~ magy. *méz*.
- 3.148. Kāšγ. *nā* 'mi' ~ magy. *mi*.
- 3.170. Kāšγ. *ūnū* 'az', *mūnū* 'ez' ~ magy. *mi, ő*.
- 3.57. Kāšγ. *tā*: a hasonlítás segédszava ~ magy. *mint*.
- 3.167. Kāšγ. *Miṅlā*: népnév ~ magy. *mongol*.

N

- 3.26. Kāšγ. *baduk* 'nagy' ~ magy. *nagy*.
- 3.25. Kāšγ. *jāk* 'ördög' ~ magy. *ne*.
- 3.34. Kāšγ. *jūk* 'nem, ne' magy. *ne, nem*.
- 3.51. Kāšγ. *žagul* 'ne' ~ magy. *ne, se*.
- 3.114. Kāšγ. *mā* 'fogd' ~ magy. *ne*.
- 3.194. Kāšγ. *at* 'név' magy. *név*.
- 3.7. Kāšγ. *tūg-* 'felemelkedni' ~ magy. *nő*.

Ny

- 3.24. Kāšγ. *jalgā-* 'kinyalni', Kāšγ. *jalvat* 'nyalat', Kāšγ. *jalgan-* 'nyaldosni' ~ magy. *nyal*.
- 3.87. Kāšγ. *jazlat-* 'legeltetni a nyári legelőn' ~ magy. *nyaraltat*.

3.121. Kāšγ. *jajlāg* 'nyári legelő' ~ magy. *nyár(i) lege(lő)*.

3.73. Kāšγ. *Xitaj tili* 'Sīn nyelv', 'Kína nyelve' ~ magy. *nyelve*.

O

3.105. Kāšγ. *akā* 'a nép okos, megférfiásodott emberének a neve, rangban a *Tikīn* után következik' ~ magy. *oko(s)*.

3.162. Kāšγ. *bukū* 'okos, tudós, bölcs' ~ magy. *okos*.

3.191. Kāšγ. *bukū bilkā* ~ magy. *okos, bölcs*.

3.9. Kāšγ. *bākir-* 'kiabál (teve)' ~ magy. *ordít, bőg*.

Ö

3.2. Kāšγ. *bajram* 'ünnep', *bazram* 'öröm, vidámság' ~ magy. *öröm*.

P

3.195. Kāšγ. *bujruk* 'parancs' ~ magy. *parancs*.

3.12. Kāšγ. *tujaglig jilkī* 'állatok, amelyeknek van patájuk' ~ magy. *pata, gyalog*.

3.192. Kāšγ. *žiš žiš* 'pisilésre késztet' ~ magy. *pis pis*.

3.71. Kāšγ. *būk* 'mérgező pók' ~ magy. *pók*.

3.128. Kāšγ. *tūz* 'por' ~ magy. *por*.

3.10. Kāšγ. *tātur-* 'megpróbál' ~ magy. *próbál*.

3.198. Kāšγ. *ugul* 'fiú' ~ magy. *pulya*.

R

3.237. Kāšγ. *taŋ* 'reggel', *taŋ* 'a születés ideje' ~ magy. *reg(gel)*.

3.238. Kāšγ. *taŋ* 'régí építmény, amely szétomlott' ~ magy. *rég*.

3.88. Kāšγ. *jiglat* 'ríkat' ~ magy. *ríkat, sírat*.

S/Š

3.230. Kāšγ. *buluŋ* 'sarok' ~ magy. *sarok*.

3.37. Kāšγ. *tāb* 'sebhely' ~ magy. *seb*.

3.59. Kāšγ. *šīn* 'ágy' ~ magy. *sín*.

3.220. Kāšγ. *sunḡur* 'ragadozó madár neve' ~ magy. *sólyom*.

3.93. Kāšγ. *šukšaš-* 'sugdolózni' ~ magy. *súg*.

Sz/S

3.15. Kāšγ. *jāl* 'sörény' ~ magy. *szál*.

3.32. Kāšγ. *sān* 'szám' ~ magy. *szám*.

3.154. Kāšγ. *sažū* 'rojt' ~ magy. *szár, szál*.

3.98. Kāšγ. *žarmat-* 'befonatni' ~ magy. *szárma* 'töltött káposzta', azaz 'tekercs, *csavarcs'.

3.173. Kāšγ. *burgūj* 'szarv' ~ magy. *szarv*.

3.147. Kāšγ. *tāgkā juklā* 'menj fel a hegyre' ~ magy. *szeg*.

3.84. Kāšγ. *saŋlat* 'székeltetni' ~ magy. *székel*.

3.18. Kāšγ. *julīkū* 'borotva' ~ magy. *szel*.

3.205. Kāšγ. *juŋlā-* 'megnyírni a bírkát' ~ magy. *szel*.

3.36. Kāšγ. *jīl* 'könnyű szél' ~ magy. *szél*.

3.43. Kāšγ. *nūm* 'hit, törvényes rendelkezés' ~ magy. *szent*.

3.58. Kāšγ. *žīn sūz* 'igaz szavak' ~ magy. *szent szó*.

3.166. Kāšγ. *tīlī* 'szíj' ~ magy. *szíj*.

3.53. Kāšγ. *sāv* 'közmondás' ~ magy. *szó*.

3.144. Kāšγ. *saž* 'haj, szőr' ~ magy. *szőr*.

- 3.90. Kāšy. *siṅāk* 'legyet', Kāšy. *siṅak* 'szunyogok' ~ magy. *szúnyog*.
- 3.232. Kāšy. *siṅak* 'szúnyog a letelepedett lakosság nyelvében' ~ magy. *szúnyog*.
- 3.149. Kāšy. *jīži* 'szűcs' ~ magy. *szűcs, takács*.
- 3.151. Kāšy. *jīkī tīš* 'sűrűn nőtt fogak' ~ magy. *szűk, túske*.
- 3.133. Kāšy. *sūr* 'szürcsöl (levest így eszik)' ~ magy. *szűr*.
- 3.188. Kāšy. *suzuk sūv* 'tisztá, mély víz' ~ magy. *szűz, jó*.

T

- 3.210. Kāšy. *jīṅda kū* 'taknyos orrú, állandóan folyik az orra' ~ magy. *takony*.
- 3.127. Kāšy. *tam* 'csepp' magy. *tám(pont)*.
- 3.11. Kāšy. *tukīmak* 'bunkós végű bot (a szövet fehérítőé)' ~ magy. *tám(pont)*.
- 3.44. Kāšy. *tūn* 'nyugalom', tin 'pihenni' ~ magy. *tanya*.
- 3.115. Kāšy. *jabuš-* 'odaragadni, odatapadni' ~ magy. *tapad*.
- 3.187. Kāšy. *tašuk* 'sérv' ~ magy. *tasak*.
- 3.42. Kāšy. *tāz* '1. tar, kopasz 2. -*tlan* foszóképző 3. sós' ~ magy. *tar*.
- 3.31. Kāšy. *tār 'tutaj'*, sāl 'tutaj' ~ magy. *tat, szál*.
- 3.145. Kāšy. *sā* 'te' ~ magy. *te*.
- 3.235. Kāšy. *saṅā* 'neked' ~ magy. *te*.
- 3.95. Kāšy. *tulkuklan-* 'felfújtnak lenni' ~ magy. *tele*.
- 3.239. Kāšy. *tīṅ* 'az ember kiegyenesedve áll' ~ magy. *tenge(ly)*.
- 3.201. Kāšy. *tūlem aj* 'teli hold', Kāšy. *tūlun āj* 'teli hold' ~ magy. *tele*.
- 3.85. Kāšy. *tabratmiš nāṅ* 'valami, amit mozgásba hoztak, mozgásba hozott dolog' ~ magy. *teper, mi*.
- 3.6. Kāšy. *tīr-* 'gyűjteni' ~ magy. *terel*.
- 3.152. Kāšy. *tubū* '1. hegytető, 2. az embernek a feje búbja 3. csúcs, tető' ~ magy. *tető, domb, búb*.
- 3.193. Kāšy. *tuk tuk* 'halk kopogás' ~ magy. *tik-tak*.

Kāšγ. *tukī-* 'kopogni, ütni, verni'.

3.69. Kāšγ. *tīm* 'bőr, amely borral van megtöltve' ~ magy. *timár*.

3.35. Kāšγ. *jūk* 'madártoll' ~ magy. *tok*.

3.89. Kāšγ. *juklat-* 'tollazattal ellátni' ~ magy. *tok*.

3.117. Kāšγ. *tikān* 'szőr, szál' ~ magy. *tok*.

3.130. Kāšγ. *tūb* 'gyökér, tő' ~ magy. *tő*.

3.137. Kāšγ. *tūb* 'labda' ~ magy. *tömb*.

3.96. Kāšγ. *tuman* 'valaminek a sokasága' ~ magy. *tömény*.

3.5. Kāšγ. *tūr-* 'soványnak lenni' ~ magy. *tömör*.

3.39. Kāšγ. *tār* 'szűk, szoros' ~ magy. *tömör, Dömör*.

3.190. Kāšγ. *bukdā* 'tőr' ~ magy. *tőr*.

3.174. Kāšγ. *tarigži* 'földművelő, szántó' ~ magy. *túr*.

3.182. Kāšγ. *tugril* 'ragadozó madár, amely megöl ezer kacsát, de csak egyet eszik meg' ~ magy. *turul*.

3.62. Kāšγ. *tūj, tūz* 'túzok' ~ magy. *túzok*.

3.78. Kāšγ. *tīš* '1. fog 2. ekevas' ~ magy. *tüske*.

U

3.225. Kāšγ. *jaŋī* 'új' ~ magy. *új*.

3.122. Kāšγ. *jalāvaž* 'utas, küldött' ~ magy. *utas*.

3.123. Kāšγ. *jalāvar* 'címnév, amelyet a cár küldöttjének adnak az újgurok' ~ magy. *utas*.

V

3.66. Kāšγ. *kan bilā* 'vérrel' ~ magy. *-val, -vel*.

3.196. Kāšγ. *irik* 'seb' ~ magy. *var*.

3.77. Kāšγ. *tajiz* 'vár, erőd' ~ 1. magy. *vár* 2. magy. *erőd*.

3.80. Kāšγ. *urdī* 'ütötte, verte' ~ magy. *verte*.

3.106. Kāšγ. *vazir* 'vezér' ~ magy. *vezér*.

3.38. Kāšγ. *bār, bul* 'van' ~ magy. *vol(t)*.

Zs/Ž

3.141. Kāšγ. *jakrī* 'zsír', Kāšγ. *jāg* 'zsír, vaj(megdermedt)' ~ magy. *zsír*.

Rövidítések

A.	Alikovszkij rajon
alb.	albán
alt.	altaji
Ar.	Archivalis anyag
Ašm.	Ašmarin
Ask.	Aszkinszkij rajon
Aur.	Aurgazinszkij rajon
av.	aveszta
azerb.	azerbajdzsán
Bajm.	Bajmakszkij rajon
balk.	balkár
Beleb.	Belebejevszkij rajon
Belor.	Beloreckij rajon
Birt.e.	Birtokos eset
blg.	bolgár
burj.	burját
burj.mong.	burját mongol
Burz.	Burzdjanszkij rajon
C.	Civilszkij rajon
CC.	Kódeksz Kumanikusz
Č.	Csebokszárszkij rajon
csag.	csaghatáj
csn.	családnév
cser.	cseremisiz
Čišm.	Csisminszkij rajon
Ču.	Csebokszárszkij ujezd
csuv.	csuvas
d.	domb
dial.	dialektus
f.	folió
Fa.	Fasmer
fi.	finn
fr.	francia

gag.	gagauz
gen.	genitivusz
germ.	germán
gör.	görög
h.	hely
hak.	hakasz
halha mong.	halha mongol
ham	az ujgur nyelv hami nyelvjárása
han.	hanti
hn.	helynév
I.	Ibreszinszkij rajon
ieu.	indoeurópai
ir.	irodalmi
ir.ném.	irodalmi német
Išim.	Isimbajszkij rajon
Ja.	Jadrinszkij rajon
jak.	jakut
Jau.	Jadrinszkij ujezd
jeny.	jenyiszeji
Jerm.	Jermskejevskij rajon
kab.	kabard
kacsin	a hakasz nyelvjárás kacsin dialektusa
kalm.	kalmük
kam.	kamasz
karacs.	karacsáj
kaz.	kazak
KB.	Kutadgu bilig
kfn.	középfelnémet
kirg.	kirgiz
k.kalp.	karakalpak
kojb.	kojbál
középn.	középnémet
k.lat.	középlatin
K-mong.	Kelet-mongol
ko.	komi
K.perzsa	Közép-perzsa
Kr.	Krasznocsetajszkij rajon
krimi tat.	krimi tatár
kum.	kumük
lat.	latin
le.	lengyel
litv.	litván
lp.	lapp
m.	mocsár
M.	Morgausszkij rajon
mac.	macedon
magy.	magyar
man.	mansi
manih.	maniheus
mar.	mari

md.	mordvin
mdE.	mordvin erza
mdM.	mordvin moksa
Me.	Medvedevszkij rajon
MK.	Mahmud al-Kasgari
mong.	mongol
mong. kalm.	mongol kalmük
mot.	motor
M-T.	Mari-Tureckij rajon
ném.	német
nog.	nogaj
norv.	norvég
Not.	Novotorjalszkij rajon
nyj.	nyelvjárás
óeszl.	ógyházi szláv
ófeln.	ófelnémet
ojr.	ojrot
ol.	olasz
ólitv.	ólitván
óném.	ónémet
ónorv.	ónorvég
óor.	óorosz
óözb.	óözbég
ópor.	óporosz
or.	orosz
orh.	orhoni
orh.jeny.	orhoni jenyiszej
osz.	osztét
ószl.	ószláv
oszm.	oszmán
osztj.	osztják
osztr.	osztrák
ÓT.	ótörök
óujg.	óujgur
PK.	ld. Перевод Корана (XIV. sz.)
pl.	például
polov.	polovec
rom.	román
s.ujg.	sárga ujjgur
sz.	század
szag.	a hakasz nyelv szagaj dialektusa
szal.	szalar
szam.jeny.	szamojéd jenyiszeji
szam.jur.	szamojéd jurák
szam.szelk.	szamojéd szelkup
szanszkr.	szanszkrit
szb-hv.	szerb-horvát
szelk.	szelkup
szlk.	szlovák
szln.	szlovén

sp.	spanyol
t.	tó
tadzs.	tadzsik
tat.	tatár
tat.Szib.	tatár szibériai
tel.	teleut
Tet.u.	Tetyusszkij ujezd
tofal.	tofalar
tör.	török
T.sz.	Többes szám
t'um.	tyumeni tatár
tuv.	tuvai
türkm.	türkmén
tv.g.	tavgi
ua.	ugyanaz
Uč.	Ucselinszkij rajon
ud.	udmurt
ujg.	ujgur
ujg.mod.	ujgur modern
ujgör.	újjörög
ukr.	ukrán
U.Vym.	Usztj-Vymszkij rajon
üzb.	üzbég
vog.	vogul
voj.	voják
vö.	vesd össze
Zamahš.	Zamahšari
Zil.	Zilairszkij rajon
Zol.bl.	Zolotoj bleszk
zürj.	zürjén

6. Források

- AFT. Ld. АФТ -П.М. Мелиоранский. *Араб филолог о турецком языке*. СПб., 1900.
- Ar. Archivális anyag ld. NIKITIN.
- Ašm. ASMARIN, N. I. 1928-50: *Thesaurus linguae Tschuvaschorum I-XVII*. Csuvaszkoje Goszudarsztvennoje Izdatyelsztvo. Kazan-Csebokszari
- BÁRCZI 1991 – BÁRCZI Géza, *Magyar szófejtő szótár*, Budapest 1991 Trezor Kiadó, Az Egyetemi Nyomdánál 1941-ben megjelent első kiadás alapján készült.
- GYÖRKÖSY 1986 - GYÖRKÖSY Alajos, *Latin –magyar szótár*, Akadémiai Kiadó Budapest 1986.
- LYTKIN – GULJAJEV 1999 – V. I. LYTKIN – Je. Sz. GULJAJEV, *Kratkij etimologiceszkij szlovár komi jazyka*, Szyktyvkar 1999.
- B-R. 1958. *Baskirszko-Russzkij szlovar* 1958
- Fa. Fasmer, M. *Etimologiceskij slovar russkovo jazyka I-IV*. Moskva, 1964-73.
- GMA. *Gidronimy Marijszkoy ASzSzR*.

- HADROVICS-GÁLDI 1951 - HADROVICS László-GÁLDI László 1951: *Orosz-Magyar szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- JEGOROV 1964 JEGOROV, V. G. 1964: *Etimologiczeszkij szlovar csuvasszkovo jazyka*. Csuvasszkoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Csebokszari
- Kāšy. Maxmūd al-Kāšyari 2008. Orosz nyelvről fordította Czeglédi Katalin, Megjelenés alatt a Helikon Kiadónál. A könyv eredeti címe *Dīvān Lugāt at-Turk*, oroszra fordította, az előszót és a megjegyzéseket írta Z. – M. Auezova. A szómutatót összeállította R. Ermersz. – Almati: Dajk-Press, 2005. – 1288 oldal + 2 oldal.
- KÁZMÉR 1993 KÁZMÉR Miklós 1993: *Régi magyar családnevek szótára*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- KISS 1980 KISS Lajos 1995: *Földrajzi neveink nyelvi fejlődése*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- MÉK *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Akadémiai Kiadó Budapest 1985.
- NAP *Naszeljonnyje punkty csuvasszkoy ASzSzR*. Csuvasszkoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Csebokszari, 1974
- NIKITIN NIKITIN, I. D.: *Toponimika (nazvanija urocsis, ovragov, leszov i drugih punktov szelenij) Csuvasszkoy ASzSzR*. Naucsnyj arhiv CsNII, knizsnoje posztuplenije N. 72. Kézirat.
- Sil. Szilasi, M. *Vogul szójegyzék*, Budapest 1896.
- SIS N.M. Sanszkij-V.V. Ivanov-T.B. Sanszkaja 1975: *Kratkij etimologiczeszkij szlovar russzkovo jazyka*. Moszkva
- SW. FOKOS-FUCHS, D. R. 1959: *Syrjänisches wörterbuch I-II*. Budapest
- TB. *Szlovar Toponimov Baskirszkoy ASSR*, Ufa 1980.
- tefsz. Id. тефс. XIY-XV. ВВ. А.К. Боровков. *Лексика среднеазиатского мефсца X11-X111*. ВВ. М 1963.
- TESz BENKÓ Loránd (főszerk) 1976: *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára I-III*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- T-r. *Tatarszko-Russzkij szlovar*
- TSK A. I. Turkin 1986: *Toponimicseskij szlovar komi ASzSzR*. Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo. Szyktyvkar
- ÚMT B. LŐRINCZY Éva (főszerk.) 1979: *Új magyar tájszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Vax. VAHRUŠEVA, M. P. 1956: *Udmurtsko-russzkij slovar*. Izdatyelsztvo „Russzkij jazik”. Moszkva
- Zamaxš. Zamaxsari, *Mongolszkij szlovar*, „Mukaddimat al-adab”. I-II-?—L., 1938-1939.

7. Irodalom

- ARADI 2008 ARADI Éva, *Egy szkíta nép: a kusánok*. HUN-idea Kiadó Budapest 2008.
- BOTALOV 2008-9 Sz. G. BOTALOV, *Az európai és az ázsiai hunok (történeti, régészeti értelmezés)* 2008-9. Orosz nyelvből fordította Czeglédi Katalin. in: *Könyvbemutatók - Könyvkritikák*, Czeglédi Katalin, Pilisvörösvár, 2012.
- CZEGLÉDI 2008 CZEGLÉDI Katalin, *A magyar és a szkíta-hun nyelvviszony*. Nyelvcsaládok vakvágányon. Farkas Lőrinc

- Imre Kiadó, Budapest 2012.
- CZEGLÉDI 2004-5. CZEGLÉDI Katalin, *A földrajzi nevek hangtana, mondattana.* in: Nyelvészeti Östörténeti Füzetek 1-5. Nagy Lajos király Magánegyetem Miskolc, 2004-5.
- CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin, *Szkíta-hun nyelv őstörténete.* Hangtan. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest 2007.
- CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin, *Szkíta-hun nyelv ősmondatai.* Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest 2007.
- FEDOTOV 1968 FEDOTOV M. R. *Isztoriccseszkije szvjazi csuvasszkogo jazika sz volzsszkimi i permszkimi finno-ugorszkimi jazikámi,* Csebokszari 1968.
- HAJDU 1962 HAJDU Péter, *Finnugor népek és nyelvek* Budapest 1962.
- HAJDÚ 1966 HAJDÚ Péter, *Bevezetés az uráli nyelvtudományba,* Tankönyvkiadó Budapest 1966.
- HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976 HAJDÚ Péter – KRISTÓ Gyula – RÓNA-TAS András (szerk.) *Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba.* Írta és összeállította a Szegedi Östörténeti Munkaközösség Tankönyvkiadó, Budapest 1976
- LÁSZLÓ 1995 LÁSZLÓ Gyula, in: Németh Kálmán összeállítása, *László Gyula "vall" önmagáról....* Tisztelgő összeállítás az 1910-ben születtem kötet alapján (Magyar Helikon 5. Életünk Könyvek, Bp. 1995. 1-255):265.
- A. MARCANTONIO 2006 MARCANTONIO, Angela, *Az uráli nyelvcsalád.* Magyar Ház Kiadó Budapest 2006
- MUNKÁCSI 1895 MUNKÁCSI Bernát, *Az „ugor” népnevezet eredete.* in: Ethnographia 6. 1895.
- OBRUSÁNSZKY 2007 Obrusánszky Borbála szerk., *A magyarság eredetének nyelvészeti kérdései.* Szentkatolnai Bálint Gábor emlékkonferencia kiadványa Táltos Kiadó 2007.
- RÓNA-TAS 1996 RÓNA-TAS András, *A honfoglaló magyar nép,* Balassa Kiadó Budapest 1996.
- UCSIRALTU 2008 UCSIRALTU, *A hun nyelv szavai,* Napkút Kiadó Budapest, 2008.